

**ACTA FACULTATIS
IURIDICAE
UNIVERSITATIS
COMENIANAE**

Tomus XXVIII

Pocta k 100. výročiu narodenia prof. JUDr. Štefana Lubyho, DrSc.

**2010
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

Vedecký redaktor
Wissenschaftlicher Redakteur
Editor

JUDr. Gabriela Kubičková, CSc.

Zostavovateľka
Zusammensteller
Executive Editor

Mgr. Eva Vlková

Recenzenti
Rezensenten
Reviewers

JUDr. Karel Beran, Ph.D.
prof. ThDr. PaedDr. J.C.Lic. Ján Duda, PhD.
JUDr. Pavol Erben
JUDr. Stanislav Gaňa, PhD.
doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.
JUDr. Dušan Holub, PhD.
PhDr. Rút Jónová
JUDr. Roman Jurík, PhD.
Mgr. Andrej Karpat
JUDr. Jaroslav Klátik
JUDr. Danka Knápková
prof. JUDr. Jozef Králik, CSc.
prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.
JUDr. Michaela Rožňáková
JUDr. František Sedlačko
Ing. Eva Szabóová
JUDr. Peter Šmeringai
JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.
JUDr. Pavol Toman
Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
JUDr. Peter Vyšný

Príspevky boli spracované k 30. 9. 2009 a neboli jazykovo upravené.

© Univerzita Komenského Bratislava, 2010

Požiadavky na výmenu adresujte:

Die Adresse für den Literaturaustausch adressieren Sie an:

Any information and exchange requests may be addressed to:

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta – Knižnica

Šafárikovo nám. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava

Slovakia

e-mail: [knížnica@flaw.uniba.sk](mailto:knižnica@flaw.uniba.sk)

<http://www.flaw.uniba.sk>

ISBN 978-80-223-2918-7

OBSAH

<i>Eubomír Fogaš</i> : Život a dielo akademika Štefana Lubyho	11
<i>Eva Abrahámová</i> : Odborná komunikácia z interdisciplinárneho hľadiska	15
<i>Róbert Brtko</i> : Postoj apoštolskej stolice voči marxizmu, komunizmu a socializmu	25
<i>Eduard Burda</i> : Agent v slovenskom trestnom procese	33
<i>Petra Capandová</i> : Vývoj občianskeho práva po druhej svetovej vojne do prijatia jednotného Občianskeho zákonníka z roku 1950	53
<i>Branislav Cepek</i> : Právne aspekty ekologickej ujmy	81
<i>Branislav Cepek</i> : Systém daní a poplatkov na ochranu životného prostredia	97
<i>Eubomír Čunderlík</i> : Ekonomicko-právne vymedzenie finančného trhu, jeho funkcií a častí	123
<i>Tomáš Gábriš</i> : Československý parlament a (ne)realizácia princípov parlamentarizmu v rokoch 1945 – 1954 a 1986 – 1992	133
<i>Tomáš Gábriš</i> : Konflikty a emócie v prameňoch právnej praxe arpádovského Uhorska ...	153
<i>Daniela Gregušová – Miroslav Chlipala – Boris Susko</i> : Elektronické podanie a doručovanie, elektronický odpis a výstup z informačných systémov verejnej správy ako súčasť informatizácie v podmienkach Slovenskej republiky	163
<i>Jarmila Chovancová</i> : Pragmatizmus – koncepcia poznania, pravdy – problematika pravdivosti právnych noriem	175
<i>Katarína Kalesná</i> : Franchising ako spôsob podnikania	183
<i>Michal Kuril</i> : Niekoľko poznámok k právnej úprave pracovného pomeru v právnom systéme Holandského kráľovstva	191
<i>Lucia Kurilovská – Claude Trelaj</i> : Väzba	201
<i>Katarína Lenhartová</i> : Úvaha o solúcii ako spôsobe zániku záväzku v rímskom práve	213
<i>Miroslav Lysý</i> : Transformácia kmeňovej spoločnosti na štát, vznik Veľkej Moravy a Uhorska	223
<i>Zuzana Macková</i> : Zabezpečenie zamestnancov v Slovenskej republike v období platobnej neschopnosti zamestnávateľských subjektov	237
<i>Anton Martvoň</i> : Postavenie Súdu pre verejnú službu EÚ a iných súdnych komôr v rámci európskeho správneho súdnictva	255
<i>Andrea Mesárošová</i> : Jednotný informačný systém sledovania legislatívneho procesu	267
<i>JUDr. Andrea Mesárošová</i> : Prevencia kriminality a inej protispoločenskej činnosti II.	277

Matúš Nemeč: Vývoj financovania katolíckej cirkvi na Slovensku od roku 1918	287
Bernard Pekár: Vybrané procesné inštitúty zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní a ich aplikácia pri ochrane prírody a krajiny	305
Katarína Príkazská: Centralizovaný a decentralizovaný systém vymáhania komunitárneho práva voči členským štátom	315
Margita Prokeiová: Probačná a mediačná činnosť	329
Ján Puchovský: Provinčná, mestská a obecná správa v španielskom miestokráľovstve Peru	337
Mária Srebalová: Subjekty podieľajúce sa na implementácii environmentálnych právnych noriem	359
Ján Škrobák: Verejný ústav ako forma organizácie zložiek verejnej správy	367
Marek Števček – Jarmila Lazíková: Úrok z omeškania a tzv. percentuálny bod	387
Martin Turčan: K problematike štruktúry a rozsahu právnej normy	395

INHALT

<i>Fogaš, Lubomír</i> : Leben und Werk von Akademiker Stephan Luby	11
<i>Abrahámová, Eva</i> : Die Fachkommunikation aus interdisziplinärer Sicht	15
<i>Brtko, Róbert</i> : Die Stellung des apostolischen Stuhls zum Marxismus, Kommunismus und Sozialismus	25
<i>Burda, Eduard</i> : Agent im slowakischen Strafprozess	33
<i>Capandová, Petra</i> : Die Entwicklung des Zivilrechts nach dem 2. Weltkrieg bis zur Annahme des einheitlichen Bürgerlichen Gesetzbuches im Jahre 1950	53
<i>Cepek, Branislav</i> : Rechtliche Aspekte des Umweltschadens	81
<i>Cepek, Branislav</i> : Das Steuer- und Abgabensystem im Umweltschutz	97
<i>Čunderlík, Lubomír</i> : Ökonomisch-rechtliche Begriffsbestimmung des Finanzmarktes, seiner Funktionen und Segmente	123
<i>Gábriš, Tomáš</i> : Tschechoslowakisches Parlament und (Nicht)Verwirklichung der Prinzipien des Parlamentarismus in den Jahren 1945-1954	133
<i>Gábriš, Tomáš</i> : Konflikte und Emotionen in den diplomatischen Quellen Ungarns in der Periode der Árpádenndynastie	153
<i>Gregušová, Daniela – Chlípala, Miroslav – Susko, Boris</i> : Elektronische Eingabe, elektronischer Empfang, elektronische Abschrift und der Austritt aus Informationssystemen der öffentlichen Verwaltung als Bestandteil des Informatisierungsprozesses in der Slowakischen Republik	163
<i>Chovancová, Jarmila</i> : Zum Pragmatismus als Konzeption der Erkenntnis, der Wahrheit und zur Problematik der Wahrhaftigkeit von Rechtsnormen	175
<i>Kalesná, Katarína</i> : Franchising als progressive Art der Unternehmungstätigkeit	183
<i>Kuril, Michal</i> : Einige Überlegungen zur Rechtsregelung des Arbeitsverhältnisses im Rechtssystem des Königreichs der Niederlande	191
<i>Kurilovská, Lucia – Trelaj, Claude</i> : Haft	201
<i>Lenhartová, Katarína</i> : Erfüllung der Verpflichtungen im römischen Recht	213
<i>Lysý, Miroslav</i> : Die Transformierung der Stammesgesellschaft in einen Staat, die Entstehung von Großmähren und Ungarn	223
<i>Macková, Zuzana</i> : Sozialversicherung von Arbeitnehmern bei der Zahlungsunfähigkeit der Arbeitgeber in der Slowakischen Republik	237
<i>Martvoň, Anton</i> : Die Stellung des Europäischen Gerichts für den öffentlichen Dienst der EU und anderer Justizkammern in der europäischen Verwaltungsgerichtsbarkeit	255

Mésárošová, Andrea: Das einheitliche Informationssystem der Überwachung des Gesetzgebungsprozesses	267
Mésárošová, Andrea: Die Vorbeugung der Kriminalität und anderer gesellschaftsgefährlichen Aktivitäten II.	277
Nemec, Matúš: Finanzierung der katholischen Kirche in der Slowakei nach 1918	287
Pekár, Bernard: Ausgewählte Prozessinstitute des Gesetzes Nr. 71/ 1967 über das Verwaltungsverfahren und deren Anwendung im Natur- und Landschaftsschutz	305
Prikazská, Katarína: Das zentralisierte und dezentralisierte Erzwingungssystem des kommunitären Rechts gegenüber den EU-Mitgliedsstaaten	315
Prokeinová, Margita: Bewährungsaufsicht und Mediation	329
Puchovský, Ján: Provinz-, Stadt- und Gemeindeverwaltung im spanischen Vizekönigreich Peru	337
Srebalová, Mária: Die Subjekte der Implementierung von environmentalen Rechtsnormen ..	359
Škrobák, Ján: Die Anstalt des öffentlichen Rechts als Form der Organisation der Bestandteile der öffentlichen Verwaltung	367
Števček, Marek – Lazíková, Jarmila: Verzugszins und sog. Prozentpunkt	387
Turčan, Martin: Zur Problematik der Struktur und des Umfangs der Rechtsnorm	395

CONTENTS

<i>Fogaš, Lubomír</i> : Life and Work of Stefan Luby	11
<i>Abrahámová, Eva</i> : Professional Communication in Interdisciplinary Perspective	15
<i>Brtko, Róbert</i> : The Attitude of Apostolic See to Marxism, Communism and Socialism	25
<i>Burda, Eduard</i> : Agent in the Slovak Criminal Proceeding	33
<i>Capandová, Petra</i> : Development of Civil Law After the World War II. until Adoption of Uniform Civil Code in 1950	53
<i>Cepek, Branislav</i> : Legal Aspects of Ecologic Harm	81
<i>Cepek, Branislav</i> : System of Taxes and Charges in Environmental Protection	97
<i>Čunderlík, Lubomír</i> : Economic and Legal Definition of Financial Market, its Functions and Segments	123
<i>Gábriš, Tomáš</i> : The Czechoslovak Parliament and the (un)implemented principles of parliamentarianism between 1945 – 1954 and 1986 – 1992	133
<i>Gábriš, Tomáš</i> : Conflicts and emotions in legal practice sources of Arpad Hungary	153
<i>Gregušová, Daniela – Chlipala, Miroslav – Susko, Boris</i> : Electronic Submission and Delivery, Electronic Transcript and Output as a Part of Informatisation in Conditions of Slovak Republic	163
<i>Chovancová, Jarmila</i> : Pragmatism – the Concept of Recognition, Truth – the Issue of Trueness in Legal Norms	175
<i>Kalesná, Katarína</i> : Franchising as a Way of Entrepreneurship	183
<i>Kuril, Michal</i> : A few notes to the legal regulation of the employment relationship in the legal system of the Kingdom of Netherlands	191
<i>Kurilovská, Lucia – Trelaj, Claude</i> : Custody	201
<i>Lenhartová, Katarína</i> : Reflection on Solution as a Way of Termination of Obligation in Roman Law	213
<i>Lysý, Miroslav</i> : Transformation of Tribal Society into State, Formation of the Great Moravia and Hungary	223
<i>Macková, Zuzana</i> : Social Security of Employees in Case of Insolvency of Employer in the Slovak Republic	237
<i>Martvoň, Anton</i> : Position of the European Union Civil Service Tribunal and other Judicial Chambers within European Administrative Justice	255
<i>Mésárošová, Andrea</i> : Uniform Information System of Legislative Process Monitoring	267

<i>Mésárošová, Andrea:</i> Prevention of crime and other antisocial activities II.	277
<i>Nemec, Matúš:</i> Development of Catholic Church Financing in Slovakia since 1918	287
<i>Pekár, Bernard:</i> Selected Procedural Institutes of the Act No. 71/1967 Coll. on Administrative Proceedings and their Application in Nature and Land-scape Protection .	305
<i>Příkazská, Katarína:</i> Centralized and decentralized system of Enforcement of Community law against member States	315
<i>Prokeinová, Margita:</i> Probation and mediation function	329
<i>Puchovský, Ján:</i> Provincial and municipal administration in Spanish Viceroyalty of Peru ..	337
<i>Srebalová, Mária:</i> The entities sharing environmental regulations implementation	359
<i>Škrobák, Ján:</i> Public institute as a form of organization of the components of the public administration	367
<i>Števček, Marek – Lazíková, Jarmila:</i> Delayed payment interest and the so-called percentage point	387
<i>Turčan, Martin:</i> On structure and scope of legal norm	395

Prof. JUDr. Štefan Luby, DrSc.
** 5. januára 1910 – † 10. októbra 1976*

ŽIVOT A DIELO AKADEMIKA ŠTEFANA LUBYHO

Lubomír Fogaš

Na počtu akademika Štefana Lubyho sa napísalo veľa pekných statí. Nie je to preto, že toho veľa napísal, ale preto, lebo to, čo napísal je vysoko aktuálne a poznačilo to vývoj vedy občianskeho (a nielen občianskeho) práva na dlhé obdobie. Profesor Luby však nezostal iba v pozícii písania projektov v teoretickej rovine, ale stal sa priamo tvorcom právneho poriadku v čase, ktorý žil a v ktorom tvoril. Bývalý vedúci Katedry občianskeho práva udal vysoké tempo pre svojich nasledovníkov a súčasne sa staral o to, aby nasledovníkov mal. Všetkých, ktorí sme mali možnosť ho poznať motivoval svojou pracovitosťou, úžasným záberom a odvahou riešiť problémy formovania právneho poriadku aj v zložitých podmienkach, ktoré doba pre právnu vedu postavila.

Kto bol profesor JUDr. Štefan Luby, DrSc., akademik ČSAV a SAV? Rodák z Liptova uzrel svetlo sveta 5. januára 1910 v Liptovskom Hrádku. Na Liptove, v Liptovskom Mikuláši absolvoval aj gymnaziálne štúdiá. Od roku 1929, keď začal študovať na Právnickej fakulte UK v Bratislave, však postupne prešiel viacerými mestami spojenými s jeho vzdelávaním. Od roku 1931 totiž pokračoval v štúdiách na Právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, v roku 1933 v Paríži, aby v roku 1934 promoval v Bratislave. Neuspokojil sa so získaným vzdelaním a pokračoval v štúdiách v tzv. postgraduálnej forme, a to v Lipsku (1934), v tom istom roku Zürichu, vo Viedni (1935) a v Paríži (1936 – 1937).

Po skončení štúdií Luby s malými prestávkami pôsobil na Právnickej fakulte UK v Bratislave do roku 1959. Tak v roku 1938 nastúpil na Vrchný súd v Bratislave, ale zotrval na tomto pracovisku iba rok, aby sa vrátil na svoju *alma mater*. V roku 1939 bol menovaný za mimoriadneho profesora a o rok neskôr za riadneho profesora. Právnická fakulta UK sa stala jeho priestorom nielen na tvorivú činnosť, ale aj priestorom pre jeho rast ako funkcionára vysokej školy. Zastával funkciu dekana a prodekana fakulty a to v niekoľkých volebných obdobiach (1942/1945, 1949/1950, 1953/1955). Pôsobil aj na iných, v tom období sa formujúcich vysokých školách ako napr. Vysoká škola hospodárskych vied v Bratislave, ktorej bol prvým rektorom a neskoršie prorektorom. Prednášal tiež na Vysokej škole technickej v Bratislave. Vedúcim Katedry občianskeho práva sa stal v roku 1953 a tom istom roku mu bola zverená tiež funkcia prorektora

Univerzity Komenského v Bratislave (1953/1955). Od roku 1959 pôsobil v Slovenskej akadémii vied. V roku 1970 sa na krátko vrátil na PF UK, aby sa stal vedúcim Ústavu porovnávacej právnej vedy.

Popri vedeckej a pedagogickej práci sa venoval aj iným činnostiam, z ktorých za osobitnú pozornosť stojí členstvo v skúšobnej komisii pre štátne skúšky historickoprávne a právnovedecké PF UK, Zdravotnom ústave vysokoškolského študentstva, Zboru pre sociálnu starostlivosť o vysokoškolských študentov UK, Historickom odbore Matice slovenskej, Slovenskej muzeálnej spoločnosti, bol predsedom Právnickej jednoty na Slovensku, podpredsedom sekcie ekonómie, práva a filozofie Československej akadémie vied a sekcie spoločenských vied Slovenskej akadémie vied, predsedom kolégia Slovenskej akadémie vied o štáte a práve, hlavným redaktorom odborných právnických časopisov – Právny obzor a Juridica Slovaca, ako aj členom komisie pri Povereníctve a členom komisii pre sudcovské a advokátske skúšky pri Ministerstve spravodlivosti SR. Za ocenenie jeho vedeckej práce možno považovať členstvo akademika Lubyho v medzinárodných spoločnostiach, z ktorých sa žiada spomenúť L'Academie du droit comparé v Paríži. Od roku 1952 sa stal členom korešpondentom ČSAV a členom korešpondentom SAV. Akademikom SAV a ČSAV sa stal v roku 1968. Od roku 1967 pôsobil tiež ako člen korešpondent Medzinárodnej akadémie pre porovnávacie právo a od roku 1974 bol členom komisie Académie internationale des sciences juridiques.

Po uvedenom prehľade angažovanosti profesora Lubyho by sa zdalo, že jeho hlavnou činnosťou boli naznačené aktivity. Nie je to však tak. Tento špičkový slovenský právnik, profesor, akademik pôsobil na uvedených postoch najmä vďaka jeho významným výsledkom vedeckej práce. Táto oblasť jeho činnosti a jeho publikované dielo znesú aj tie najprísnejšie kritéria. Prínos Lubyho prác pre slovenskú právnu vedu výrazne presiahol časový rámec doby, v ktorej vznikli. Skvelý základ, ktorý získal počas štúdií a následné dôkladné skúmanie právnych problémov pretavil do viacerých monografických prác a množstva štúdií a článkov, ktoré sa vyznačujú systematickým vedeckým prístupom k bádaniu, dôslednosťou a interdisciplinárnym prístupom k skúmaným javom. Všetky práce jubilanta sa vyznačujú skvelým právnickým jazykom a logikou výkladu. Aj na základe jeho diel sa formovala slovenská právna terminológia, čoho dôkazom je jeho spoluautorstvo na Právnickom terminologickom slovníku. Široký, interdisciplinárny záujem o riešenie právnych problémov našiel svoj odraz vo vedeckých prácach nielen z odvetví občianskeho práva, ale aj z teórie štátu a práva, právnej filozofie, ústavného práva, rodinného, autorského, vynálezcovského práva a komparatistiky.

Nepochybným vrcholom pedagogického pôsobenia vysokoškolského učiteľa je tvorba učebných pomôcok. Monografické práce a spoluautorstvo na niekoľkých vysokoškolských učebniciach v bývalej federálnej republike, ale najmä vplyv etického odkazu týchto učebných pomôcok sú dôkazom, že prof. JUDr. Štefan Luby, DrSc., aj tieto méty dosiahol. Celý rad nových poznatkov a teoretických výstupov vniesol do učebníc občianskeho, ale aj autorského a rodinného práva, ktoré používalo viac generácií študentov. Hneď prvá z nich Slovenské všeobecné súkromné právo I Všeobecná časť (1941) sa na niekoľko rokov stala významnou praktickou pomôckou pre výchovu právnikov tej doby. Je autorom celkom 20-tich učebných textov a to učebníc aj skrípt. Jeho

knižné publikácie a učebnice, aj tie, ktoré boli vydané v spoluautorstve s akademikom Viktorom Knappom pod názvom Československé občianske právo boli dlhé roky základnými študijnými pomôckami dorastajúcej právnickej generácie.

Už v období štúdia sa zapojil do tvorivej práce, keď napísal monografickú prácu zdanlivo spojenú s jeho rodným krajom – Liptovský a Turčiansky register z roku 1391. Práca bola publikovaná v roku 1932. Po tomto historicky ladenom vstupe do tvorivej činnosti nasledovali zásadné diela zamerané najmä do odvetvia občianskeho práva v najširšom slova zmysle. S pomedzi nich sa žiada spomenúť nasledovné: Rodina a jej právne základy (1942), Základy všeobecného súkromného práva (1944) a dejiny Súkromného práva na Slovensku (1946), ktoré boli ocenené Národnou cenou v odbore spoločenských vied (1947). Nasledovali vedecké práce s dosahom na formovanie právneho poriadku obnoveného Československa – Československý občiansky zákonník a slovenské súkromné právo (1947), Československé medzinárodné, medzioblastné a cudzinecké súkromné právo (1949) a Vznik hospodárskych zmlúv (1958).

Všeobecne sa uznáva, že najvýznamnejším, ale aj najrozsiahlejším dielom v odbore občianske právo sa stalo dielo Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve (1958) vydané v dvoch zväzkoch. Ide o systematické rozpracovanie zodpovednostných právnych vzťahov nielen na základe existujúcej právnej úpravy, ale v nadčasovej teoretickej podobe. Diskusný, vedecký charakter tohto diela spojený s vedeckou kritikou existujúcej právnej úpravy radí monografiu akademika Lubyho k tým, ktoré budú predmetom záujmu vedy nielen pre dobové chápanie vtedajšej právnej úpravy. Význam diel podčiarkuje aj skutočnosť, že na jeho základe profesor Luby obhájil vedeckú hodnosť doktora vied. Neskôršie na uvedené monografické spracovanie zodpovednostných vzťahov nadviazalo rozsahom menšie dielo Zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú rozhodnutím orgánu štátu alebo jeho nesprávnym úradným postupom (1971).

Neoddeliteľnou časťou Lubyho diela je spracovanie problematiky autorských práv. Základnou, systematickou prácou k uvedenej téme je monografia Autorské právo (1962), na ktorú nadväzovali: Práva príbuzné právam autorským (1963), Práva na umelecký výkon, na zvukové a obrazové snímky, na rozhlasové a televízne vysielanie a práva na osobné písomnosti a podobizne (1963), Osobnomajetkové práva (1968), Le Droit civil Tchecoslovaque (1969).

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia mala aj pre aplikačnú prax nepochybne svoj význam ďalšia monografická práca Vlastníctvo bytov (1971).

Nie je účelom tohto príspevku vymenovať všetky výsledky vedeckej činnosti akademika Lubyho. To by si žiadalo priestor pre celkom 25 monografií, viac ako 150 pôvodných vedeckých štúdií, článkov a príspevkov v zborníkoch a približne 200 odborných článkov a recenzií v odborných právnických časopisoch. Pre celú vedeckú prácu profesora Lubyho je príznačná dôkladná juristicky trpezlivosť a vecná analýza, jazyková a stylistická dokonalosť, kritický postoj k doterajšiemu teoretickému výskumu, platnému zákonodarstvu i aplikačnej praxi. Vďaka tomuto prístupu sa jeho vedecké výsledky stali nielen podnetom pre legislatívne riešenia a pomôckou pre aplikačnú prax, ale tvoria teoretický základ pre ďalší rozvoj a bádanie v odbore občianske právo v najširšom slova zmysle. Rozsah vo vede získaných poznatkov umožnil Lubymu pôsobiť aj v le-

gislatívnom procese. Možno konštatovať, že akademik Luby svojím rukopisom výrazne ovplyvnil verejný právnický život a povzniesol formujúcu sa slovenskú právnu vedu a právnu vzdelanosť na úroveň presahujúcu hranice našej vlasti.

Výsledky práce akademika Lubyho boli spoločensky natoľko významné, že za ne získal niekoľko ocenení. Pri príležitosti 50. výročia založenia Univerzity Komenského a 500. výročia založenia Academie Istropolitana mu bola udelená Zlatá medaila UK, v roku 1968 za dielo Práva príbuzné právam autorským dostal Cenu Československej akadémie vied a v roku 2005 mu prezident republiky udelil in memoriam Rad Ľudovíta Štúra I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj právnej vedy.

Na záver sa žiada uviesť ešte jeden odkaz akademika Lubyho a ním je potreba starať sa o nový vedecký dorast. Traduje sa, že prečítať kvalifikačnú prácu jeho mladšieho kolegu bola pre neho najbližšia práca. To svedčí nielen o zodpovednosti v práci, ale aj o ľudských vlastnostiach a vzťahu k ľuďom. Bolo pre mňa ct'ou poznať tohto skvelého vedca, odborníka, človeka a pracovať po boku jeho žiakov.

ODBORNÁ KOMUNIKÁCIA Z INTERDISCIPLINÁRNEHO HLADISKA

Eva Abrahámová

ÚVOD

Málokto dnes pochybuje o tom, že náučný, resp. odborný štýl prešiel dlhodobým vývojom a jeho dnešný stav je výsledkom kontinuity. Nebolo tomu tak v antike, v ktorej Gréci jednoducho povýšili jónsky jazyk (jeden z dialektov starogréčtiny) na jazyk používaný vo filozofických diskurzoch, alebo v starom Ríme, kde sa nevytvorili žiadne špeciálne jazykové formy latinčiny pre vzdelancov; dôležité bolo písať „v dobrej próze“. Jedinú výnimku predstavuje detailný terminologický systém rímskeho práva. Z predspisovného obdobia slovenského jazyka (15. – 18. storočie) sa zachovali tiež iba administratívno-právne žánre, ako napr. testamenty, rôzne súpisy majetku, kúpne zmluvy, zápisy z vypočúvania svedkov, korešpondencia s hospodársko-právnou tematikou, v ktorých si však autori vystačili s hovorovou slovenčinou, resp. slovakizovanou češtinou.

Dnešné formy vedeckej a odbornej komunikácie sa vytvárali vďaka stále viac diferencovanejšej delbe práce v industriálnej spoločnosti. Vznik jazykovo špecifického odborného štýlu sa však datuje až do 20-tych rokov minulého storočia. Žiaden odbor ako kognitívna veličina nemôže vyjadriť svoj odborný obsah inak ako v odbornej komunikácii. Ak prijmeme horizontálne členenie odborov, musíme mať na zreteli, že každej vednej disciplíne dodáva odbornosť aj odborný jazyk, ktorý sa vymedzuje na pozadí alternatívnych jazykových variantov (bežného, umeleckého a i.). Jeho intenzívnejší lingvistický výskum sa datuje do 2. polovice 20. storočia, pričom záujem lingvistov sa sústredil najprv na pomenovanie a dokumentáciu odborných obsahov v terminologických prácach, neskôr na problematiku klasifikácie, produkcie a recepcie odborných textov. Pre 80-te roky je charakteristický prechod od výskumu syntagmatickej úrovne k paradigmatickej úrovni a invariantným jazykovo-odborným konaniam v odbornom kontexte, samozrejme s využitím poznatkov iných lingvistických odborov, ako je sociolingvistika, kognitívna psychológia, pragmatická a textová lingvistika, teória komunikácie a i. Tak mohli induktívno-empirické výskumy 90-tych rokov, vyzbrojené potrebným metodologickým a metodickým potenciálom predchádzajúceho obdobia, dospieť do sú-

časnosti, kedy sa zohľadňujú vzájomné vzťahy medzi odborným jazykom (normami jazykového systému) a odbornou komunikáciou (rečovým konaním).

OBJEKTY A POJMOVÝ SYSTÉM VIED

Normy komunikácie predstavujú historicko-konkrétne, relatívne stabilné, subjektívne podmienené, spoločensky akceptované kolektívne vedomosti, ktoré komunikačným partnerom umožňujú exaktne a zrozumiteľne používať jazykové a mimojazykové prostriedky v komunikačnom procese.¹ Ide o dynamickú kategóriu, v ktorej sa odráža stav vedomia účastníkov komunikácie, t. j. vzťahy medzi jazykom, myslením a objektívnou realitou, realizované v kognitívnych operáciách formou analýzy, syntézy, zovšeobecnenia a pod. Platí to aj pre komunikáciu v oblasti spoločenských a prírodných, resp. technických vied.

Už tradične sa rozchádzajú názory na jednotu vied najmä pre rôzne objekty výskumu: na jednej strane externý svet a príroda sa stali objektom prírodných a technických vied, a na druhej strane konanie, myšlienky a jazyk ľudí sú výskumným objektom spoločenských vied. V menšine sú zástancovia tézy, že veda je jedna, že príroda a duchovné hodnoty spoločnosti tvoria jednotu a že prírodovedné disciplíny rovnakým spôsobom objektivizujú výsledky ľudského ducha ako spoločenské vedy (Heisenberg, Bühler).

Existujú však aj početnejšie názory, ktoré poukazujú na odlišnosti medzi oboma vedeckými oblasťami (Holzhey, Vollmer, Knorr-Cettina, Dreyffus, Jahr). Podľa nich možno rozdiely zhrnúť do troch okruhov: rozdiely v objekte výskumu, v spôsobe experimentu a v organizácii vedeckých poznatkov.

Odstup prírodovedca alebo technika od objektu externého sveta ako objektu výskumu je vyznačený ostrejšími hranicami. Dokonca aj vtedy, ak je objektom skúmania biológia človek, popisujú a analyzujú ho ako prírodný objekt. Objekty prírodných a technických vied sú determinované exaktným sledom súvislostí, ktoré podstatným spôsobom štrukturujú vedecké poznatky. Pracuje sa s prístrojmi a väčšinou vo vedeckých tímoch, ktoré pomenúvajú svoje experimentálne výsledky krátko a precízne, často vo vzorcoch alebo pomocou iných symbolov. Týmto vedám sa prisudzuje absolútna exaktnosť i napriek tomu, že rôzne kontroverzné teórie sú interpretované rôzne a že sa tu pracuje s pojmami ako napr. pravdepodobnosť, neostrosť a relativita. Tie však majú iný obsah ako v spoločenských vedách: v modernej fyzike sa nimi vyjadruje rozsiahlosť vedeckých poznatkov (presnosť Einsteinovej teórie relativity je 1 : 10), kým v spoločenských disciplínach ide skôr o neželané javy v zmysle nepresných poznatkov. Objekty skúmania stoja v popredí terminologickej práce, výsledkom ktorej sú pojmové aparáty ako odrazy objektívnej reality. Stanovenie významov odborných termínov je u tejto skupiny vedcov a odborníkov podstatne jednoduchšie – nadväzujú na exaktné vedomosti a údaje z predchádzajúcich výskumov.

¹ BAUMANN, K.-D.: Das komplexe Normensystem der Fachkommunikation. *Fachsprache*, XXVII, 2005, č. 1 – 2, s. 37.

Na druhej strane je výskumná práca odborníka z oblasti spoločenských vied, ktorý pracuje v inom situačnom kontexte (väčšinou sám), a ktorého objektom skúmania je spoločnosť v celej jej komplexnosti, vrátane správania ľudí a produktov ľudského ducha. Význam a vzťahy medzi objektmi poznania sú komplikovanejšie, čo spôsobuje, že vymedzenie objektu výskumu z individuálnej perspektívy vedca je problematickejšie. Aby sa postihla komplexnosť spoločenskej skutočnosti, musí vedec nadviazať na existujúce koncepty, procesy a konania v sociálnom, kultúrnom a historickom kontexte a uskutočňuje informačnú redukciu komplexného množstva poznatkov tak, aby nedošlo k synkretickému zlučovaniu rôznorodých foriem a obsahov.

Kým v exaktných vedách ďalšie experimenty môžu rozhodnúť o správnosti alebo nesprávosti rôznych teórií, v spoločenských vedách sa objektivizácia deje maximálne empirickými výskumami, pretože absencia konštantných veličín nedovoľuje pracovať exaktnejšie. Reprodukovateľnosť takýchto výsledkov – oproti reprodukovateľnosti výsledkov exaktných experimentov ako základného predpokladu poznania – je takmer nulová. Vedecké teórie a modely v spoločenských vedách možno charakterizovať skôr ako dominujúce tendencie, menej ako zákonitosti, pretože chýbajú kauzálne analýzy a kvantifikujúce experimenty. Treba však zdôrazniť, že vykazujú vysoký stupeň komplexnosti. Ako podporný prostriedok na zvýšenie stupňa verifikácie týchto tendencií sa v posledných desaťročiach využíva v spoločenských vedách štatistický výskum.

Pojmy oboch vedných oblastí sú organizované rôznym spôsobom. Predpoklady lepšieho porozumenia odborných obsahov v prírodovednej oblasti sú mizivé, ak odborné vedomosti nesiahajú cez niekoľko vedomostných úrovní až k najzákladnejšej. V spoločenských vedách sú pojmy štruktúrované tak isto hierarchicky, neprechádzajú však toľkými stupňami smerom do hĺbky. Problém nastáva vtedy, ak sú odborné obsahy prepojené s obsahmi iných spoločensko-vedných disciplín, čo už vyžaduje širšie vedomosti z príbuzných alebo propedeuticky orientovaných disciplín. Z uvedeného vyplýva, že čím poznatky prírodných a technických vied vykazujú viac vertikálnu štruktúru, pre poznatky spoločenských vied je typickejšie horizontálne prepojenie. Pre oba typy vedných disciplín však platí, že významy terminologických systémov v odbornej komunikácii závisia od odbornej oblasti, v ktorej sa používajú.

ÚROVNE ŠTANDARDIZÁCIE ODBORNEJ KOMUNIKÁCIE

Rečová komunikácia s jej mnohými úrovňami je natoľko problematická, že lingvistiká dosiaľ nevytvorila žiadnu všeobecne uznávanú platnú teóriu regulačných mechanizmov (noriem), ktorými sa rečová, a teda aj odborná komunikácia riadi. Preto výskum odbornej komunikácie ako súčasť aplikovanej lingvistiky dospel do štádia, v ktorom, využívajúc poznatky viacerých lingvistických disciplín, nadobúda interdisciplinárny charakter a musí byť výsledkom analýzy lingvistov, antropológov, sociológov, psychológov, etnológov, filozofov a iných.

1. Úroveň sociokultúrneho kontextu

Veda o kultúre došla k poznaniu, že kultúra sa zakladá na kolektívnosti, t. j. vyznačuje sa spoločným konaním a teda i spoločnou komunikáciou ako jednou z foriem konania, pričom konanie jednotlivca je spojené s ďalšími aktivitami, ktorými sú myslenie a cítenie. Práve z tejto spätosti komunikácie, myslenia, cítenia a kultúrneho správania vychádzajú súčasní kulturológovia v početných induktívno-empirických výskumoch, ktoré ukázali, že normovanie a štandardizácia sú konštitutívnymi prvkami komunikačného a kultúrneho kolektívneho konania. Inými slovami, štruktúrno-funkčná organizácia vedeckých informácií prebieha vo veľkej miere v závislosti od kultúrnych špecifik.²

Ako príklad môže poslúžiť výskyt určitých druhov odborných textov v našich kultúrnych podmienkach (nekrológ, závodný časopis, popis vynálezu a pod.) alebo odlišnosť medzi anglicky hovoriacimi účastníkmi odbornej komunikácie a komunikantmi v stredoeurópskom kultúrnom priestore vzhľadom na fenomén rešpektu, zdvorilosti, kooperácie a konvenčných foriem správania. Niektorí lingvisti sú však toho názoru, že pôsobnosť interkultúrnych špecifických noriem sa medzičasom rozšírila na všetky úrovne odbornej komunikácie.³

Od komunikačných partnerov sa očakáva určité stereotypné konanie a tým aj regulácia sociálneho správania. K normovaniu odbornej komunikácie prispievajú tieto determinujúce faktory:

- a) sociálny status účastníkov komunikácie,
- b) ich svetonázorová a politická orientácia,
- c) sociálne hodnoty a vzory myslenia,
- d) stupeň poznania komunikačného partnera,
- e) stupeň odbornosti a
- f) verejnosti komunikácie.

Sociálne normy odbornej komunikácie sa prejavujú v symetrickom, resp. asymetrickom postavení producenta a percipienta, od očakávania určitej odbornej úrovne, ktoré – ak sa nesplní – môže viesť k „sankciám“, napr. vôbec nedôjde k interakcii alebo dôjde k výmene komunikačnej roly a pod. Vyvážená odborná úroveň na oboch stranách existuje vtedy, ak obaja partneri disponujú adekvátnou odbornou kompetenciou. Táto vyváženosť odborných vedomostí sa manifestuje v zhodnom používaní termínov a pojmových štruktúr, ktoré dokazujú subjektívnu schopnosť abstrakcie, asociácie a flexibility v určitých odborných kontextoch alebo v koordinovanom špecifickom odbornojazykovom konaní.

Odborná dominancia jedného z účastníkov poškodzuje komunikáciu ako celok, a preto je často neplodná, ba niekedy pre jedného z účastníkov frustrujúca alebo zbytočná (študenti neporozumejú ústnemu výklad vyučujúceho a dajú prednosť napr. samostatnú z učebnice napísanej zrozumiteľne a adekvátne ich odbornej úrovni).

² HANSEN, K.-P.: *Kultur und Kulturwissenschaft*. Tübingen und Basel : UTB für Wissenschaft. Francke Verlag, 1995, s. 114.

³ BAUMAN, K.-D.: Das komplexe Normensystem der Fachkommunikation. *Fachsprache*, XXVII, 2005, č. 1 – 2, s. 32-47.

Dodržiavať sociálne normy, ktoré upravujú rámcové podmienky odbornej komunikácie, znamená:

- zvoliť také postupy, v ktorých sa odborný obsah podriadiť komunikačnému zámeru vzhľadom na typovú diferenciáciu (vedecký, odborný, populárno-vedecký, učebný text),
- dodržať chronologický a logický postup výkladu,
- exaktne používať terminológiu,
- zaradiť jednotlivé odborné obsahy do komplexnejších vedeckých súvislostí a
- zohľadniť kultúrne odlišné intelektuálne štýly, ak sa píše v cudzom jazyku (anglosaský, teutónsky, galský a iný).

2. Kognitívna úroveň

Záver výskumov kognitívnej psychológie posledných rokov sa sústredili na procesy poznania objektívnej reality a jej odrazu v spôsobe myslenia, ktoré sú pravdepodobne poznačené nielen sociálnou úrovňou, ale majú svoj pôvod v psychogenéze. V komunikácii často nastáva situácia, v ktorej pre jedného z účastníkov komunikácie je určitá vec podstatná, pre iného nezmyselná. A naopak, sú ľudia, o ktorých hovoríme, že majú rovnaký štýl myslenia a patria k spoločstvu s rovnakým zmýšľaním, resp. myslením. Medzi laikmi sa zaužívali metaforické zvraty, ako napr. Obaja vysielajú na rovnakej vlnovej dĺžke alebo

Sú to ľudia rovnakej krvnej skupiny a pod. Evidentné sú tiež rozdiely v exaktnosti vedeckého myslenia, ktorá je omnoho výraznejšia napr. u fyzika ako u filológa. K podobným rozdielom dochádza porovnaním spôsobov myslenia napr. u moderného európskeho lekára, čínskeho lekára alebo mystika či šamana.

3. Situačno-kontextová úroveň

Táto úroveň reguluje použitie jazykových prostriedkov v komunikačných (mimojazykových) situáciách, ktoré podliehajú záväzne regulovanému, t. j. normovanému priebehu komunikácie (v armáde, správe, justícii). Skúmanie situačného, resp. mimojazykového kontextu znamená nielen skúmanie fyzického prostredia, ale aj celého komplexu znakov signifikantných pre rečový prejav ako taký. Okrem prostredia ide najmä o ďalšie dve premenné: o zameranie a spôsob sociálnej činnosti, pod ktorými rozumieme interakciu účastníkov odbornej komunikácie prostredníctvom vybraného komunikačného kanála (jazyka). Všetky situačné premenné korelujú s funkciami jazyka a majú generatívny charakter – determinujú a predpovedajú povahu odbornej rečovej činnosti, ovplyvňujú konkrétny výber a štrukturovanie odborného obsahu. Situácia môže (ale nemusí) stimulovať komunikantov, aby pôsobili v určitých vymedzených úlohách s určitým komunikačným zámerom. Na kooperáciu účastníkov odbornej komunikácie a ich produkciu môže vplývať aj spoločenský a skúsenostný komplex. Okrem toho je pre odbornú komunikáciu dôležitá skutočnosť, či ide o text z oblasti odborného záujmu percipienta, pretože takýto druh motivácie podporuje podstatnou mierou asimilačné a anticipačné procesy textovej recepcie.

4. Odborno-špecifická úroveň

Účelom odbornej komunikácie, ktorá obsahuje produkciu a recepciu odborných textov, je v prvom rade výmena odborných informácií. Požiadavka exaktnosti komunikácie predpokladá, aby sa v rámci konkrétnych odborov vytvorili komunikačné stratégie, ktoré by spojili jazykový a nejazykový prejav (príslušný odborný obsah) takým spôsobom, aby sa neznížil stupeň zrozumiteľnosti.

Jazykové vyjadrenie exaktnosti závisí od splnenia troch predpokladov:

- a) odborným výrazom je potrebné priradiť príslušné lexikálne výrazy,
- b) miera exaktnosti je priamo úmerná použitým odborným výrazom a
- c) očakávané použitie jazykových výrazov prebieha v určitej odbornej komunikačnej situácii.

Odborný text často býva dosť povrchno spájaný alebo dokonca stotožňovaný s témou. Téma je skutočne najdôležitejším riadiacim prvkom textovej produkcie a jadrom sémantickej bázy textu. Medzi (mimojazykovou) témou a (jazykovým) textom existujú komplikované a mnohostranné vzťahy: text možno redukovať na tému, alebo naopak, téma môže byť rozvinutá pomocou sémantickej expanzie do podoby textu, v rámci ktorého si percipient musí vytvoriť potrebnú obsahovo-sémantickú koherenciu.

5. Funkčná úroveň

Pretože pojem funkcia používajú rôzne lingvistické školy rôznym spôsobom, sústreďme sa iba na funkcie odborných textov. Tie majú predovšetkým funkciu deskriptívnu, inštruktívnu a direktívnu, resp. predstavujú kombináciu všetkých troch typov. Podľa toho, ktorá funkcia je dominantná, vznikli rôzne typy odborných textov. Funkciou deskriptívnych textov je *informovať*, *podávať správy*, *popisovať*, *citovať*, *konštatovať* a pod. Funkciou inštruktívnych textov je *vysvetľovať*, *poučovať*, *odporúčať*, *radiť*, *presvedčať*, *ilustrovať* a pod. Funkciou direktívnych textov je *predpisovať*, *nariaďovať*, *regulovať*, *stanoviť*, *požadovať*, *prikazovať*, *zakazovať*, *dovoľovať* a pod. Je zrejmé, že tieto funkcie určujú aj výber jazykových prostriedkov v odborných textov.

Funkcie, ktoré sprevádzajú výmenu odborných informácií, sú podľa pragmatickej lingvistiky komunikatívne (rečové) funkcie písaných alebo hovorených komunikátov: ide o také významy lexikálno-gramatických prostriedkov, ktoré slúžia na otvorenie, udržanie a zakončenie odbornej komunikácie. Vyjadrujú napr. definovanie, charakteristiku, klasifikáciu, porovnanie, vyjadrenie zmeny alebo vývoja, vzájomných vzťahov, podmienky, predpokladu, domnienky, príčiny a následku, formuláciu hypotézy, predkladanie argumentov a iné. Z jazykového hľadiska predstavujú vo väčšine prípadov syntézu predikácie a nominácie.

6. Textová úroveň

V oblasti odbornej komunikácie sa vytvorili štrukturálne a funkčne výrazne normované textové druhy. Normovanie sa týka spôsobu spojenia informácií do odborného

textu, resp. špecifického spojenia interných a externých jazykových faktorov v rámci makroštruktúry textu.

Interdisciplinárne výskumy ukázali, že odborné texty sa skladajú z jednotlivých obsahových segmentov, ku ktorým možno priradiť lexikálne, syntaktické, štylistické a iné prvky. Individuálne rozhodnutie producenta odborného textu pri jeho publikovaní je často obmedzené preskripciami, ktoré sa týkajú:

- a) výberu druhu textu (podľa primárneho zámeru vydavateľa),
- b) tvorby normovanej makroštruktúry textu (napr. dodržanie predpísaných náležitostí odborného článku),
- c) rozsahu a spôsobu jazykovo-komunikatívnej produkcie textu (spôsob citácie, uvádzania použitej literatúry, použitie skratiek, legendy, obmedzenie počtu strán),
- d) graficko-štylistickej podoby rukopisu (podčiarkovanie, kurzíva) a
- e) dodržiavania ortografickej normy.

Tendencia normovania najmä vedeckej literatúry má zabezpečiť ekonomiu použitých výrazových prostriedkov, presnosť vo výmene informácií medzi komunikačnými partnermi a vytvorenie určitých algoritmov pre lepšie pochopenie odborného obsahu (uľahčenie recepcie). Príkladom vytvorenia takýchto algoritmov je legislatívny text obsahujúci právne normy: pre rýchlu orientáciu v spleti právnych skutočností a následkov zákonodarca prehľadne rozčleňuje zákon do menších kompozičných jednotiek (oddielov, častí, kapitol, článkov, paragrafov, odsekov, písmen). Ide o textové segmenty s pomenovanými subtémami, ktoré sa rozvíjajú v závislosti od hlavnej témy a ktorých členenie a usporiadanie prebieha výlučne podľa právneho úzu, a nie podľa kritérií zaužívaných pri výstavbe iných druhov právnych textov. Každá nová subtéma vykazuje znaky rôznych skutkových podstát spojených s rôznymi právnymi následkami. Takýmto segmentovaním sa vytvárajú zväzky normatívnych viet, v ktorých nachádzame identický inventár aktantov ako sémantickú spoločnú vlastnosť.

Detailné členenie zákona ako hypertextu má význam i v iných situačných kontextoch, napr. v súdnej praxi môžu textové segmenty tvoriť samostatné entity. Logická štruktúra právnych noriem je jednotná a recipient má pocit, že sa schematické vetné konštrukcie algoritmicky opakujú.

7. Gramaticko-štylistická úroveň

Gramatická úroveň odbornej komunikácie predstavuje logicko-sémantickú základňu, v rámci ktorej sa koordinuje logické myslenie a kohézia odborného textu. V konkrétnej podobe sa sprostredkúva spojenie lexikálnych jednotiek do viet, resp. do vyšších textových útvarov. Gramatické normy zabezpečujú gramatickú exaktnosť a ich špecifické využitie v odbornej komunikácii závisí od typu odborného textu a odbornej komunikačnej oblasti. Napr. vzhľadom na to, že právne normy nevypovedajú o skutočnosti, aká je, ale o tom, čo sa má, musí, nesmie alebo môže stať, a teda sú anticipáciou ešte neexistujúceho, ale možného alebo nevyhnutného deja, zákonodarca využíva vo zvýšenej miere jazykové prostriedky voluntatívnej (normatívnej) modálnosti, vyjadrujúce príkaz, zákaz

a dovolenie, podmienkové vety s hypotézou a komprimované menné kolokácie. V oblasti nadvetnej syntaxe, t. j. vzťahov medzi jazykovými, tematickými a kompozičnými prvkami, sú spojky v legislatívnom type textu povýšené na logické operátory.

Štylisticky relevantné prostriedky v jednotlivých odborných textoch by mali slúžiť na podporu vyjadrenia odborného obsahu, jeho myšlienkové spracovanie ako i na zvýraznenie funkcie odborného textu. Závisí od producenta textu, či si vyberie štylisticky adekvátne prostriedky pre tvorbu odborného textu, ktoré by napomohli jeho zámeru a tým i komunikatívno-kognitívnej funkcii textu. Štylistické normy v odbornej komunikácii ovplyvňujú myšlienkovú postupnosť vyjadrenú v kompozícii textu, stupeň jazykovej explicitnosti vecno-odborných súvislostí, vizuálne členenie textových segmentov a informačnú hustotu.

8. Lexikálno-sémantická úroveň

Lexikálno-sémantické normy odbornej komunikácie predstavujú predovšetkým odbornú lexiku, ktorej význam je stanovený najmä pomocou definícií. Napríklad legislatívna technika pozná niekoľko druhov definícií: legálne, explikatívne, genetické, kontextové, definície pomocou umelých synonym, „a rubrica“, taxatívne alebo demonstračné výpočty a nevlastné definície.⁴

Úlohou odbornej terminológie je exaktne definovať, resp. konvenciami/územím stanoviť pojmy a jednoznačne určiť ich význam. Preto sa v odbornej komunikácii vyžaduje vysoký stupeň sémantickej jednoznačnosti vyjadrenej na malej ploche s malým množstvom jazykových prostriedkov. Z požiadaviek, ktoré musia termíny spĺňať, vyzdvihneme najmä systémovosť, významovú jednoznačnosť, presnosť, ustálenosť a normovanosť. Termíny sa stávajú súčasťou terminologického systému v rámci jedného odboru, v ktorom – i keď existujú subsystémy – musí vládnuť súlad. K bezproblémovej odbornej komunikácii neprispieva, ak sa v rámci jedného odboru vyskytujú synonymické alebo polysémantické slová. Týmto polyfunkčným jazykovým prostriedkom sa však v žiadnom odbore nedá vyhnúť, takže dochádza k určitej sémantickej vágnosti typickej viac pre spoločenské ako prírodovedné a technické disciplíny.

Metódy, ktorými sa stanovuje význam termínov a ich používanie, závisia od odbornej oblasti. Tak napr. len výraz formalizovaný právom sa stáva právnym pojmom, ktorý musia právnici používať konštantne, t. j. vo význame stanovenom zákonom. V rámci adekvátne vybraného odborného textu si percipient musí vytvoriť potrebnú obsahovo-sémantickú koherenciu. Jej úspešnosť závisí od komplexnosti a lineárnosti odborných obsahov, stupňa abstrakcie, od pomeru známeho obsahu k novým informáciám, od informačnej hustoty a stupňa obsahovej redundancie.

⁴ Bližšie ABRAHÁMOVÁ, E., ŠKVARENINOVÁ, O.: *Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov*. Bratislava : VO PraF UK, 2006, s. 80-83.

ZÁVER

Odborná komunikácia sa stala podstatnou časťou nášho života, dynamicky rozvíjajúcou sa časťou našej kultúry. Je potrebné skúmať ju z rôznych hľadísk, na rôznych úrovniach, aby sa predišlo prípadným komunikačným bariéram nielen medzi odborníkmi v rámci rovnakej odbornej oblasti, ale aj medzi odborníkmi rôznych odborov a adresátmi ich hovorenej alebo písanej produkcie.

Schopnosť vedieť prezentovať výsledky svojej vedeckej práce ovplyvňujú aj hore uvedené rozdiely: prírodovedci zvyčajne sprostredkujú výsledky ako fakty v pomerne stabilnom sukcesívnom kánone a v štylistických útvaroch, ktoré sú svojím rozsahom skôr nevelké. Aj vo formách ústnej prezentácie sú odlišnosti: napr. kumulovaná habilitácia viacerých spolupracovníkov, ktorá sa považuje na európskych prírodovedných fakultách, resp. technických univerzitách za zmysluplnú, je v spoločenských vedách nepredstaviteľná. Pri hodnotení oboch oblastí sú veľké diskrepancie a niet divu, že spoločenské vedy ťahajú za kratší koniec nielen vzhľadom na požadovaný rozsah (monografia), ale aj vo finančnom ohodnotení výskumu.

Analýza modernej textovej lingvistiky ukázala, že uniformita najmä vedeckého štýlu je už minulosťou: „Odborný diskurs sa rétorizuje – stráca svoju nezaujatosť, objektivnosť, odzrkadľuje sa v ňom snaha o pochopenie otvorenosti a plurality sveta, o vyjadrenie osobného postoja a osobnej zodpovednosti za riešený problém.“⁵

Inými slovami, do popredia sa dostáva komunikačná kompetencia vedca, pod ktorou rozumieme schopnosť adekvátne sformulovať vedecké poznatky a odovzdať ich akademickej obci.⁶ Bolo by vhodné, keby najmä mladí adeпти vedy v spoločenskovedných odboroch dosiahli optimálne parametre v komunikačnej kompetencii v materinskom i cudzom jazyku nie cestou vlastných omylov, ale pomocou kvalifikovaného tréningu s vypracovanými rétorickými normami vedeckého vyjadrovania z kognitívneho i interakčného hľadiska.

Nie náhodou stretnutie zástupcov právnických fakúlt v roku 2005 v Lubľane podčiarklo význam orientácie právnického vzdelávania na budúcu profesiu a uplatnenie právnikov na trhu práce v súvislosti s potrebou rozvíjať „schopnosti v oblasti komunikácie, jazykov a informačných technológií...“⁷ Tento trend vo vzdelávaní sa stáva v 21. storočí univerzálnym princípom.

Recenzentka: *PhDr. Rút Jónová*

⁵ KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultúre*. Praha : Academia, 1998, s. 12.

⁶ WEINRICH, H.: *Wissenschaftssprache, Sprachkultur und die Einheit der Wissenschaft. Linguistik der Wissenschaftssprache*. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1995, s. 158.

⁷ WEEB, J. S.: Tree lectures on legal education. *Acta Facultatis Iuridicae UC*, nr. XXVII. Bratislava : UK, s. 456.

Použitá literatúra

- ABRAHÁMOVÁ, E., ŠKVARENINOVÁ, O.: *Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov*. Bratislava : VO PraF UK, 2006, s. 70-117.
- BAUMAN, K.-D.: Das komplexe Normensystem der Fachkommunikation. *Fachsprache*, XXVII, 2005, č. 1 – 2, s. 32-47.
- ČMEJRKOVÁ, S., DANEŠ, F., SVĚTLÁ, J.: *Jak napsat odborný text*. Praha : Leda, 1999.
- HANSEN, K.-P.: *Kultur und Kulturwissenschaft*. Tübingen und Basel : UTB für Wissenschaft. Francke Verlag, 1995.
- HOFFMANN, L.: Objekt, System und Funktion in der wissenschaftlich-technischen Fachkommunikation. *Fachsprache*, 21, 1999, H. 1-2.
- JAHR, S.: Zur Einheit und Differenz der Naturwissenschaften und Geistes- bzw. Sozialwissenschaften. *Fachsprache*, 27, 2005 H. 1-2, s. 18-31.
- KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultuře*. Praha : Academia, 1998.
- WEINRICH, H.: *Wissenschaftssprache, Sprachkultur und die Einheit der Wissenschaft. Linguistik der Wissenschaftssprache*. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1995, s. 155-172.
- WEEB, J. S.: Tree lectures on legal education. *Acta Facultatis Iuridicae UC*, nr. XXVII. Bratislava : UK, s. 451-471.

Súhrn

V príspevku sa objasňujú základné rozdiely medzi objektmi a pojmovým systémom spoločenských a prírodných vied ako aj dôsledky vyplývajúce z nich pre odbornú komunikáciu. Pri analýze viacerých úrovní odbornej komunikácie sa autorka opierala o výsledky interdisciplinárneho výskumu.

Zusammenfassung

Im Beitrag werden die grundlegenden Unterschiede zwischen Objekten und Begriffssystemen der Geistes- und Naturwissenschaften als auch die daraus entstehenden Konsequenzen für die Fachkommunikation erörtert. Bei der Mehr-Ebenen-Analyse stützte sich die Autorin auf die Ergebnisse der interdisziplinären Forschung.

Summary

The author in her article focuses on the basic distinctions between the objects and concepts of the social and natural sciences and their implications within the sphere of professional communication. In her analysis of several levels of professional communication the author relied on the results of interdisciplinary research.

POSTOJ APOŠTOLSKEJ STOLICE VOČI MARXIZMU, KOMUNIZMU A SOCIALIZMU¹

Róbert Brtko

V druhej polovici 19. storočia sa začali šíriť nové myšlienkové prúdy – liberalizmus, pozitivizmus, materializmus, ako aj internacionálny socializmus. Moderné názory siahali na korene kresťanskej doktríny a preto k nim musela cirkev zaujať postoj, ktorý prihliadal na špecifickosť týchto prúdov a ich prejavov v jednotlivých európskych krajinách. Keďže aj marxistický komunizmus a socializmus útočili na podstatné piliere katolíckej cirkvi, pápeži 19. a 20. storočia, hlavne prostredníctvom encyklik poukazovali na chyby, nebezpečenstvá, ale aj škodlivé dôsledky tejto materialistickej ideológie, ktorá v snahe vybudovať raj na zemi potláčala niektoré prirodzené práva a podnecovala triedny boj a nenávisť.

PÁPEŽ PIUS IX. (1846 – 1878)

Vlastným menom Giovanni Mário Mastia-Ferreti, rodák zo Senigallie. Vynikal neobyčajnou zanietenosťou v pastoračnej činnosti. Pius IX. spočiatku sympatizoval s vlasteneckým hnutím v Taliansku. Dňa 17. júla 1846 udelil veľkorysú amnestiu politickým väzňom a zmiernil cenzúru. Ale v novembri toho istého roku už odsúdil základné princípy liberalizmu. Vo všeobecnosti sa očakávalo, že sa mu podarí vyriešiť otázku zjednotenia Talianska. Pápež urobil reformy v cirkevnom štáte; laikom sprístupnil viaceré ministerstvá. Nevypracoval však konkrétny návrh na zjednotenie talianskych štátov. Po zavraždení pápežského ministra Pellegrina Rossiho bola ohrozená aj pápežova bezpečnosť, preto sa Pius IX. utiahol do Gaety. V Ríme konštitučné zhromaždenie vyhlásilo 9. februára 1849 republiku. Francúzske vojská už v júli 1849 dobyli Rím a Pápežský štát bol obnovený. Pius IX. si získal veľké zásluhy na poli cirkevnej organizácie. Roku 1850 obnovil katolícku hierarchiu v Anglicku a o tri roky neskôr v Holandsku zriadil

¹ Príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA č. 1/4620/07 *Vývoj práva a právnej vedy v rokoch 1948 – 1989*.

29 nových arcibiskupstiev a 132 biskupstiev najmä v misijných oblastiach. S viacerými štátmi uzavrel konkordáty.

Komunistickej doktríne adresoval v roku 1846 ostrú kritiku v encyklike *Qui pluribus. De huius temporis erroribus*, ktorú označil ako „neblahú a viac ako inokedy proti-rečiacu sa prirodzenému právu“ a ktorá, ak sa prijme, „kompletne obráti práva, majetok, vlastníctvo a dokonca aj ľudskú spoločnosť“.²

Pius IX. v roku 1864 vydal ďalšiu encykliku *Quanta cura*, známu pod menom *Syllabus*, ktorou odsúdil omyly v nových myšlienkových prúdoch medzi nimi aj vo všeobecnej rovine socializmus a komunizmus, ktoré nazval zhubným morom. V inej časti spomínaného dokumentu ešte dodáva, že poľutovaniahodná chyba komunizmu a socializmu je v tom, že ich stúpenci „prehlasujú, že domáca spoločnosť – teda rodina – berie celý svoj existenčný dôvod len z občianskeho práva“. Pápež odmieta názor komunistov, podľa ktorého len z občianskeho práva vychádzajú a závisia všetky práva otcov nad deťmi, zvlášť právo na zabezpečenie vzdelania a výchovy. Nebezpečenstvo komunizmu Pius IX. vidí aj v tom, že komunisti z procesu výchovy a poskytovania vzdelania vylučujú cirkev. Takéto riešenie ohrozuje najmä mladých ľudí, ktorých „jemné a ohybné duše budú kontaminované a skazené zhubnými chybami a nedostatkami každého druhu“.³

PÁPEŽ LEV XIII. (1878 – 1903)

Po smrti Pia IX. kardináli zvolili za pápeža kardinála Gioacchina Pecciho. Nový pápež, napriek tomu, že zostal „vaticánskym väzňom“, poslal oznámenie o svojom zvolení všetkým hlavám štátov. Pontifikátom Leva XIII. sa začala nová epocha cirkevných dejín. Tohto pápeža zvyčajne označovali za „pápeža pokoja“ alebo „sociálneho pápeža“. Počas pomerne dlhého pontifikátu sa usiloval pokresťaničiť moderný svet a zmodernizovať kresťanský život, uviesť do súladu katolicizmus s modernými myšlienkovými prúdmi, ale bez obetovania pravoverného učenia.

Lev XIII. sa zaradil medzi majstrov politiky. Mimoriadnou rozvážnosťou i rozhodnosťou zlepšil postavenie cirkvi na medzinárodnom poli. Mal veľký podiel na zakončení kultúrneho boja v Nemecku, na zlepšení vzťahov medzi cirkvou a štátom vo Švajčiarsku, Belgicku, Španielsku a Portugalsku. Lev XIII., tak ako vo vrcholnom stredoveku Inocent III., sa usiloval nadviazať diplomatické styky so všetkými štátmi. Do Vatikánu prichádzali na návštevu aj nekatolícki panovníci. Pápeža Leva XIII. si ctil celý svet, čo sa prejavovalo pri jeho jubileách; jubilujúcemu pápežovi blahoželali takmer všetci

² Pápež PIUS IX.: Litt. enc. *Qui pluribus* 9. novembris 184. In *CIC Fontes*, 2, (504), s. 807-817.

³ *Syllabus* pozostáva z 10 paragrafov: 1) odsúdenie panteizmu, naturalizmu a absolútného racionalizmu; 2) odsúdenie umierneného racionalizmu; 3) odsúdenie indiferentizmu a latitudinarizmu (falošná tolerancia v náboženských veciach); 4) všeobecné odsúdenie socializmu a komunizmu, tajných spolkov, biblických združení, klericko-liberálnych spoločností; 5) obrana cirkvi a jej práv; 6) chyby v samotnej občianskej spoločnosti a jej chyby vo vzťahu k cirkvi; 7) chyby týkajúce sa prirodzenej a kresťanskej etiky; 8) manželstvo kresťanov; 9) civilná moc pápeža; 10) chyby moderného liberalizmu; porovnaj Pápež PIUS IX.: Litt. enc. *Quanta cura* 8. decembris 1864. In *CIC Fontes*, 2, (n. 542), s. 993-999.

štátni predstavitelia. Bol podporovateľom vied. Vatikánske archívy sprístupnil pre bádateľov týmito slovami: „*historik nech nikdy nepovie nič nepravdivé, ale ani nech nezamlčí pravdivé...*“.⁴

Pápež napísal celý rad významných encyklik, v ktorých zaujal stanovisko k mnohým otázkam svojich čias. Už na začiatku svojho pontifikátu napísal encykliku, *Quod apostolici muneris. Adversus Socialistarum sectas (Z apoštolského úradu. Proti socialistickým sektám)*, ktorá bola výslovne a ostrým spôsobom namierená proti zástanom socializmu, komunizmu a nihilizmu, ktorí sú roztrúsení po celom svete a sú spojení putami ničomného spikleneckta.⁵ Pápež hneď v úvode nešetří kritikou na ich adresu a používa slová biblie, keď ich označuje za tých, ktorí „kontaminujú mäso, pohrdajú vládou, rúhajú sa majestátu“;⁶ nič nerešpektujú a dávajú úplne nabok to, čo vychádza z rozumných ľudských a božích zákonov pre neporušenosť a dôstojnosť života; zneuctujú prirodzený zväzok muža a ženy, ktorý rešpektujú aj barbari; popierajú vlastnícke právo, ktoré vychádza z prirodzeného práva; vytvárajú ovzdušie starostlivosti o potreby všetkých; zdôvodňujú kradnutie a dávajú do spoločného to, čo iní nadobudli z titulu legitímneho dedičstva alebo rozumom, rukami alebo skromnosťou života. Všetky tieto názory rozširujú v krúžkoch, knihách a periodikách. Takýmto spôsobom podnecujú jednoduchý ľud k nenávisti voči vláde a majestátu kráľa a obracajú zbrane proti panovníkom. Takúto činnosť pápež nazýva „novou bezbožnosťou“, ktorú nepoznali ani samotní pohanovia. Manželstvo a rodina je ďalším dôležitým inštitútom, ktorý je podľa Leva XIII. ohrozený vplyvom komunistických ideí, ktoré zvláštnym spôsobom oslabujú autoritu otcov a úctu detí voči rodičom. Na záver encykliky pápež konštatuje, že prívrženci socializmu sa prevažne nachádzajú a vyhľadávajú medzi remeselníkmi a robotníkmi, ktorí z dôvodu dobrodružstva znenávideli prácu a nechali sa veľmi ľahko zlákať sľubmi, nádejami a cudzími majetkami.

Lev XIII. v encyklike *Rerum novarum* (r. 1891)⁷ poukázal na vhodné prostriedky, ktorými by sa mala riešiť sociálna otázka. Hneď v prvej časti – socializmus: falošný liek – zásadne odmieta riešenie socialistov, ktoré robotníci nemôžu prijať, lebo transformáciou vlastníctva z osobného na spoločné vlastníctvo sa zlo radikálne nenapraví. Takéto nespravodlivé riešenie nielenže nevyrieši spory, ale v konečnom dôsledku poškodzuje samotných robotníkov, pretože: a) porušuje práva legitímnych vlastníkov, b) mení kompetencie štátnych úradov; c) spôsobuje zmätok v sociálnom poriadku; d) narúša spoločný pokoj. Súkromné vlastníctvo patrí do oblasti prirodzeného práva, a preto ho nemožno zrušiť. Lev XIII. v ostatných častiach encykliky už podáva konkrétne návrhy, prostredníctvom ktorých by sa mala riešiť sociálna otázka.

⁴ Porovnaj BRTKO, R.: Vzťah cirkvi a štátu v 19. storočí. In VOJÁČEK, L., SCHELLE, K. (eds.): *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve stredo-evropském kontextu*. Sborník příspěvku z mezinárodní konference konané v Bratislavě 1. a 2. června 2006. Bratislava : BVŠP, 2007, s. 47-61.

⁵ Pápež LEV XIII.: Epistola enc. Quoad apostolici muneris adversus Socialistarum sectas, 28. decembris 1878. In *CIC Fontes*, 3, (n. 576), s. 125-132. Je vhodné pripomenúť, že Lev XIII. pri príležitosti tisícročia schválenia *slovanskej liturgie* vydal encykliku *Grande munus* (r. 1880), v ktorej vyzdvihol význam a zásluhy slovanských apoštolov sv. Cyrila a Metoda. Pápež tiež nariadil, aby sa ich sviatok slávil v celej cirkvi.

⁶ Kniha Júdova, 8.

⁷ Pápež LEV XIII.: Litterae enc. Rerum novarum de conditione opificum, 15. maii 1891. In *CIC Fontes*, 3, (n. 576), s. 125-132.

PÁPEŽ PIUS XI. (1922 – 1939)

Vlastným menom Achile Ratti bol okrem iného známy aj tým, že ako prvý pápež prijal do svojich služieb ženu. V roku 1929 sa mu podarilo vyriešiť tzv. rímsku otázku, keď s Talianskym štátom podpísal tzv. *Lateránske dohody*, ktorých súčasťou bol aj konkordát. Potom ako v Mexiku komunistický režim prevzal moc, v roku 1926 napísal encykliku *Iniquis afflictisque*, v ktorej hovorí o bolestnom prenasledovaní mexických katolíkov.

V roku 1931 publikoval encykliku *Quadragesimo anno*,⁸ v ktorej konštatuje, že socializmus sa vplyvom kapitalistickej ekonómie transformoval do komunizmu, ktorý už nie tajne alebo nepriamo, ale celkom otvorene a všetkými prostriedkami – aj násilnými – presadzuje predovšetkým dva ciele: a) urputné vedenie triedneho boja, b) úplné zrušenie súkromného vlastníctva. Oveľa umiernenější je socializmus a to z dvoch dôvodov: a) odmieta utiekať sa k násiliu, b) triedny boj a rušenie súkromného vlastníctva realizuje umierneným spôsobom. Aj napriek tomuto zmierneniu pápež konštatuje: „nikto nemôže byť aj dobrým katolíkom a v tom istom čase aj skutočným socialistom“.

Tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny Pius XI. vydáva encykliku *Divini Redemptoris*,⁹ v ktorej priamo odsudzuje ateistický komunizmus a poukazuje na jeho škodlivé dôsledky v Rusku, Mexiku a Španielsku. Pápež konštatuje, že najkrutejší nepriatelia cirkvi sú tí, ktorí z Moskvy riadia boj proti kresťanskej civilizácii. Krutosť a prenasledovanie nie sú podľa pápeža len dočasné prostriedky, ktoré si vyžaduje vojna, ale ony sú prirodzeným ovocím systému, v ktorom chýba akákoľvek vnútorná brzda. Takúto brzdú má mať nielen každý človek, ale aj spoločnosť. Aj barbarské národy mali takúto brzdú, a to v prirodzenom zákone, ktorý Boh vytesal do ich duší. Ak sa zo srdca ľudí vytrhne idea Boha, tak sú nevyhnutne poháňaní vlastnými vášňami. Komunizmus je vo svojej podstate protináboženský a náboženstvo považuje za „ópium ľudstva“, pretože náboženské princípy, ktoré poukazujú na posmrtný život, odvracajú pozornosť proletariátu od dosiahnutia sovietskeho raja, ktorý je na tejto zemi.

PÁPEŽ JÁN XXIII. (1958 – 1963)

Vlastným menom Angelo Giuseppe Roncalli, si svojou vľúdnosťou, láskavosťou ale aj otvorenosťou vyslúžil meno „papa buono“ (dobrý pápež). Mal najväčší podiel na zvolaní Druhého Vatikánskeho koncilu a vo svojich encyklikách sa okrem iného dotýkal aj sociálnych otázok. K najvýznamnejším encyklikám Jána XXIII. patrí posledná – *Pacem in terris*.

V encyklike *Mater et magistra*¹⁰ upozorňuje na radikálnu odlišnosť medzi komunizmom a kresťanstvom. Odlišnosť je taká zásadná, že sa absolútne vylučuje, aby sa kato-

⁸ Pápež PIUS XI.: Litterae enc. Quadragesimo anno de ordine sociali instaurando et ad evangelicae legis normam perficiendo, in annum XL post editas Leonis XIII litteras encyclicas Rerum novarum, 15. maii 1931. In *AAS*, 23, (1931), s. 177-228.

⁹ Pápež PIUS XI.: Litterae enc. Divini Redemptoris de communismo atheo, 19. martii 1937. In *AAS*, 29, (1937), s. 65-106.

¹⁰ Pápež PIUS XI.: Litterae enc. Mater et magistra de recentioribus rerum socialium processibus ad christiana praecepta componendis. 15 maii 1961. In *AAS*, 53, (1961), s. 401-464.

líci hlásili čo aj k umiernennej forme socializmu a to hlavne z troch dôvodov: a) pretože ide len o časovo uzavretý model života spoločnosti, v ktorom najvyššou objektívnou hodnotou je jej blahobyť; b) komunizmus obhajuje sociálnu organizáciu spoluzitia s jediným cieľom produkcie a s vážnym predsudkom ľudskej slobody; c) v komunizme absen-tuje princíp skutočnej sociálnej autority.

PÁPEŽ PAVOL VI. (1963 – 1978)

Civilným menom Giovanni Battista Montini, dokončil Druhý vatikánsky koncil, podnikol viacero významných ciest (do Palestíny, Turecka, na zasadnutie OSN...) a predniesol dôležité posolstvá. Svojimi encyklikami dával odpovede na páľčivé otázky doby.

V encyklike *Ecclesiam suam* v časti *Negácia Boha: prekážka k dialógu* výslovne odsudzuje ideologické systémy, ktoré negujú Boha a utláčajú cirkev. Pápež osobitne kritizuje ateistický komunizmus, vo všeobecnosti odmieta jeho idey a poukazuje na jeho obeť. Pavol VI. navyše konštatuje, že dialóg so zástancami takýchto doktrín je veľmi ťažký alebo skoro nemožný. Ale pre toho, kto miluje pravdu, diskusia je vždy možná.¹¹

V encyklike *Populorum progressio* v čl. 11 Pavol VI. poukazuje na nebezpečenstvo totalitných ideológií týmito slovami: „v tomto stave marazmu vzniká ešte väčšie pokušenie nechať sa nebezpečne vtiahnuť do mesianistických úloh, ktoré sľubujú a v skutočnosti vymýšľajú ilúzie. Nemožno prehliadnuť nebezpečenstvá, ktoré z nich vychádzajú, násilné ľudové reakcie, povstalecké agitácie a smerovania k totalitným ideológiám. Toto sú skutočnosti, ktorých závažnosť nemôže nikomu uniknúť“.¹²

Ten istý pápež v apoštolskom liste *Octogesima adveniens*,¹³ na tému ideológie a ľudskej slobody hovorí, že kresťan, ktorý chce prežívať svoju vieru v politike, ktorú on chápe ako službu, nemôže sympatizovať s takými ideologickými systémami, ktoré radikálne alebo v podstatných bodoch protirečia viere a chápaniu človeka. Ide najmä o marxistickú ideológiu, o jej ateistický materializmus, o jej dialektiku násilnosti a o spôsob, ktorým pohlcuje individuálnu slobodu do kolektívnej, negujúc pritom každú transcendentnosť k človeku a k jeho osobnej i kolektívnej histórii.

V článku 28 Pavol VI. tiež poukazuje na nebezpečenstvo fundamentálneho prilnutia k ideológii, ktorá nemá základy na pravej a organickej náuke, ale ktorá vytvára a akceptuje nové idoly, ktoré majú totalitný a donucovací charakter. Tieto ideológie sa snažia ospravedlňovať svoje násilné chovanie a vyrovnávať ho tým, že ide o štedré pranie služby. Takéto prania ostávajú, ale sú pohľtené ideológiou, ktorá v konečnom dôsledku neoslobodzuje človeka, ale ho zotročuje.

Článok 31 encykliky konštatuje, že i dnes existujú kresťania, ktorí sa nechajú strhnúť rôznymi socialistickými hnutiami. Oni sa v nich usilujú nájsť mnohé z túžob, ktoré nosia v sebe v mene svojej viery. Táto historická tendencia v rôznych kontinentoch a v rôznych kultúrach má odlišné formy. Veľmi často kresťania, ktorí sú fascinovaní socializ-

¹¹ Pápež PAVOL VI.: *Litterae eccylicae Ecclesiam suam*, 6. augusti 1964. In *AAS*, 56, (1964), s. 609-659.

¹² Pápež PAVOL VI.: *Litterae eccylicae Populorum progressio*, 26. martii 1967. In *AAS*, 59, (1967), s. 257-299.

¹³ Pápež PAVOL VI.: *Epistula apostolica Octogesima adveniens*, 14. maii 1971. In *AAS*, 63, (1971), s. 401-441.

mom, majú tendenciu ho idealizovať veľmi všeobecnými termínmi: spravodlivá vôľa, solidarita a rovnosť. Z druhej strany títo kresťania odmietajú poznať násilnosti, ktoré v minulosti socialistické hnutia vykonávali a ktoré sú postavené na ich pôvodnej náuke. Socializmus sa prejavuje rôznymi formami ako napríklad: šľachetnou túžbou a hľadaním spravodlivejšej spoločnosti; hnutiami, ktoré sú organizované na politické ciele; ideológiou, ktorá ponúka celkový a autonómny pohľad na človeka. Pápež nabáda kresťanov k akejsi bystrozrakosti, aby jej prostredníctvom našli mieru možnej angažovanosti pri zachovaní slobody, zodpovednosti a otvorenosti voči duchovnu, ktoré zaručujú celkový rozvoj ľudskej osoby.

V článku 33 pápež predstavuje niekoľko úrovní marxizmu. Niektorí ponímajú marxizmus ako **aktívnu prax boja** medzi triedami a takto ho redukovujú len na boj, častokrát bez ďalšej perspektívy a na boj, v ktorom je nutné pokračovať, ba dokonca je potrebné ho neustále vyvolávať. Iní vnímajú marxizmus ako **kolektívny výkon politickej a ekonomickej moci** pod vedením jednej strany, ktorá sa sama považuje za garanta dobra pre všetkých. Tretia úroveň marxizmu má podobu **socializmu**, ktorý je založený na historickom materializme a na negovaní každej transcendentnosti. Nakoniec marxizmus sa prezentuje veľmi lákavým a **umierneným spôsobom** v podobe vedeckých aktivít, v podobe analýz týkajúcich sa sociálnej a politickej reality, ale aj v podobe racionálneho zväzku medzi teoretickým poznaním a praxou revolučnej premeny. Je potrebné mať na pamäti, že všetky tieto konkrétne podoby marxizmu neustále radikálne zjednocuje ideológia, ktorá je postavená na triednom zápase.

SEKRETARIÁT PRE NEVERIACICH

Taliancky denník *L'osservatore romano* publikoval 25. novembra 1970 dokument Svätej stolice, ktorý má názov *Štúdium ateizmu a formácia k dialógu*. V tretej časti spomínaného dokumentu sa odporúča, aby sa kandidátom pripravujúcim sa na prijatie kňazstva (seminaristom) poskytli presné a obsiahle informácie o marxizme. Takéto informácie majú obsahovať: a) presné predstavenie základných myšlienok zakladateľov marxizmu (Karola Marxa a Fridricha Engelsa) a ich koreňov, ktoré sú vo filozofii Ludwiga Feuerbacha; b) transformácie marxizmu, ktoré majú v súčasnosti rôzne podoby. Kandidátom na kňazstvo dokument odporúča oboznámiť sa s marxizmom-leninizmom, ktorý je základom všetkých komunistických hnutí a s ich deriváciami ako maoizmom a kastrizmom, ďalej s rôznymi revizionistickými prúdmi marxizmu-leninizmu ako juhoslovanský komunizmus a československý pokus v roku 1968. Nakoniec sa odporúča, aby seminaristi boli tiež oboznámení s rôznymi neo-marxistickými hnutiami, t. j. so štrukturalistickým marxizmom Ľudovíta Althussera, frankfurtskou školou a myšlienkami Herberta Marcusa, ktorý inšpiroval mládežnícke hnutia tzv. novej ľavice.

Horeuvedený dokument sa venuje aj otázke dialógu medzi cirkvou a zástancami komunizmu. Zo strany cirkevných predstaviteľov sa preto vyžaduje, aby boli oboznámení nielen s marxistickou náukou a filozofiou, ale aj s celým komplexom marxisticko-leninistických doktrín, a to aj v sociálnom a politickom rozmere: „skutočné poznanie

politických doktrín je vskutku nevyhnutné na vedenie dialógu s komunistami“ (porovnaj čl. 9). Zo strany komunistov patrí otázka dialógu do systému politickej náuky a do veľkej stratégie, ktorú vytvoril Vladimír Il'jič Lenin a ktorú zamerl na nadobudnutie moci prostredníctvom spojenectiev s inými politickými silami. Preto je nutné pamätať na skutočnosť, že pre vedenie dialógu s komunistami je extrémne dôležité poznať aj presnú taktiku a stratégiu komunizmu.¹⁴

PÁPEŽSKÁ TEOLOGICKÁ KOMISIA

Tému komunizmu v roku 1984 čiastočne analyzovala aj Pápežská medzinárodná teologická komisia, ktorá vydala dokument *De dignitate necnon de iuribus personae humanae (Dôstojnosť a práva ľudskej osoby)*, keď v článku 3.1.3 okrem iného charakterizovala krajiny tzv. druhého sveta. Tento druhý svet komisia označuje slovným spojením – reálny socializmus. Pre marxizmus alebo lepšie povedané post-marxizmus, ktorý sa praktizuje v týchto krajinách so špecifickým politickým režimom je charakteristické to, že ústavy a zákony implikujú víziu človeka a praxe veľmi rozdielne. To znamená, že ľudské práva sú síce uznané, ale len na papieri. V praxi sa im dáva celkom iný význam. Kresťania žijúci v týchto krajinách sú viac-menej tolerovaní, hľadajú sa na nich s podozrením a štát od nich očakáva istú kooperáciu.

Podľa „historického materializmu“ človeka nestvoril Boh, ale je produktom evolúcie matérie. Pokrok vo svete sa realizuje vtedy, keď podmienky produkcie dobiehajú, ktoré vytvára ľudská práca, sa zmenia v prospech dobra kolektivity. Aby sa dosiahol tento obdivuhodný výsledok, občania sa musia čo najviac zapojiť do kolektivity.

Ohľadne práv a slobôd občanov druhého sveta, komisia zdôrazňuje predovšetkým tri aspekty:

- a) od všetkých sa vyžaduje, aby prijali zákon o evolúcii matérie, ktorá sa naplní v kolektívnom živote. To, čo je dané individuám, sa nemôže nikdy považovať za niečo súkromné v úzkom zmysle slova, ale má byť v konečnom dôsledku usporiadané v prospech kolektivity;
- b) kritérium, podľa ktorého sa rozlišuje dobro od zla, výlučne pochádza zo zmyslu historickej evolúcie v prospech celku;
- c) individuálne svedomie občanov nemožno považovať za vlastný osobný hlas, ale za hlas celku, ktorý sa odzrkadľuje v individuách.

Na záver tejto časti dokument hodnotí situáciu tzv. druhého sveta týmito slovami: „Rozumie sa, že slovník marxizmu, ktorý sa vzťahuje na dôstojnosť človeka, právo, slobodu, osobu, svedomie, náboženstvo atď. má úplne odlišný význam ako ho má kresťanstvo a medzinárodné právo, ktoré je vyjadrené v rôznych vyhláseniach alebo všeobecných chartách. I napriek všetkým týmto ťažkostiam je potrebné nastoliť a pokračovať v opatrnom a účinnom dialógu.“

¹⁴ Porovnaj SECRETARIUS PRO NON CREDITIBUS, Nota Ampliores rationes circa studium atheismi et institutionem ad dialogum cum non creditibus habendum, 10 julii 1970. In *L'osservatore romano*, 25. november 1970.

PÁPEŽ JÁN PAVOL II. (1978 – 2005)

Bol 263. nástupcom sv. Petra a prvým pápežom slovanského pôvodu. Svojím pôsobením sa výrazne zaslúžil o pád tzv. berlínskeho múru a pád komunistickej diktatúry. Vykonal množstvo apoštolských ciest do všetkých kontinentov sveta, kde sa obzvlášť rád stretával s veľkými masami veriacich. Napísal veľké množstvo encyklik. Ján Pavol II. sa značne angažoval aj v sociálnej sfére, kde razantne odmietal akékoľvek formy porušovania ľudských práv a poukazoval na napätie medzi bohatými a chudobnými krajinami žiadajúc vyrovnanie.

Recenzent: *prof. ThDr. PaedDr. J.C.Lic. Ján Duda, PhD.*

Súhrn

Práca na základe štúdie dokumentov Apoštolskej stolice predstavuje oficiálne postoje pápežov a tiež niektorých vatikánskych úradov týkajúce sa komunizmu, marxizmu a socializmu. Pápeži vo svojich encyklikách poukazovali na chyby, nebezpečenstvá, ale aj škodlivé dôsledky tejto materialistickej ideológie, ktorá v snahe vybudovať raj na zemi násilne potláčala niektoré prirodzené práva a podnecovala v spoločnosti triedny boj a nenávisť.

Zusammenfassung

Auf Grund der Dokumente des apostolischen Stuhles erörtert der Artikel offizielle Stellungen der Päpste und auch mancher vatikanischen Ämter zum Kommunismus, Marxismus und Sozialismus. Die Päpste wiesen in ihren Enzykliken auf die Fehler, Gefahren sowie schädliche Auswirkungen dieser materialistischen Ideologie hin, die im Bestreben um das Paradies auf Erden einige natürliche Rechte mit Gewalt unterdrückte und in der Gesellschaft zum Klassenkampf und Hass anregte.

Summary

This article, on the basis of the documents of the Apostolic See, deals with official attitudes of popes and some Vatican authorities to Communism, Marxism and Socialism. Popes in their encyclicals pointed at the mistakes, dangers and also harmful consequences of materialistic ideologies. In its efforts to create heaven on earth, they violently suppressed some natural rights and ignited class struggle and hatred in a society.

AGENT V SLOVENSKOM TRESTNOM PROCESĚ

Eduard Burda

1. FILOZOFIA INŠTITÚTU AGENTA

Agent je inštitút trestného práva procesného, pod ktorým rozumieme osobu, až na malé výnimky príslušníka Policajného zboru SR alebo príslušníka polície iného štátu, ktorý v utajení preniká do kriminálneho prostredia, pôsobí v ňom a to aj tým, že si získava dôveru kriminálnych, respektíve pravdepodobne kriminálnych živlov a naoko s nimi spolupracuje, vďaka čomu zhromažďuje informácie o konkrétnych trestných činoch a ich páchatel'och a tým prispieva k odhaľ'ovaniu, zisť'ovaniu a usvedč'ovaniu páchatel'ov závažných trestných činov, ktorých odhalenie a usvedčenie by inak bolo podstatne sťažené alebo priam nemožné.

„Slovo agent evokuje asociácie človeka – udavača, provokatéra, spolupracovníka polície. Zločinecké podsvetie ho nazýva ‚bonzák‘ a ‚práskač‘ a po jeho odhalení sa mu prísne takmer vždy pomstí. Služby agentov však využívajú všetky štáty, najmä ich policajné systémy, či už legálne alebo pololegálne, a to v záujme úspešného boja proti najzávažnejším zločinom. Prispievajú tak k ochrane a rozvoju demokracie, humanizmu, zákonnosti a k celkovému fungovaniu právneho štátu.“¹

Osobne považujem existenciu inštitútu agenta za nezastupiteľný prostriedok boja proti organizovanému zločinu.

„Agent sa pohybuje na hranici zákona a zločinu a môže ľahko sklíznuť do presvedčenia, že mu je dovolené všetko. Preto sa v rezolúcii XVI. Medzinárodného kongresu trestného práva uvádza, že použitie tohto a podobných prostriedkov tzv. proaktívneho odhaľ'ovania trestnej činnosti, musí byť sprevádzané určitými zárukami. Uvádzajú sa štyri zásady:

- zásada zákonnosti (prostriedok musí byť upravený zákonom a pri jeho používaní sa musia rešpektovať ľudské práva),
- zásada subsidiarity (prostriedok môže byť použitý len vtedy, ak jeho účel nemožno dosiahnuť inak),

¹ ŠUCHTER, J.: Agent – nový inštitút v trestnom konaní. *Justičná revue*, roč. 47, 1995, č. 1 – 2, s. 6.

- zásada proporcionality (prostriedok možno použiť len pri obzvlášť závažných trestných činoch) a
- zásada súdnej kontroly (prostriedok možno použiť len s povolením sudcu a pod jeho kontrolou).⁴²

Tieto zásady použitia agenta samozrejme dodržiava i slovenský právny poriadok.

Agent pri svojej činnosti pôsobí v kriminálnom prostredí, pre jeho uplatniteľnosť a dôveryhodnosť v tomto prostredí je nevyhnutné, aby sám mohol páchať trestné činy. Nesmie však iniciatívne navádzať na spáchanie trestného činu, čo neplatí iba ak ide o navádzanie na korupciu verejného činiteľa alebo zahraničného verejného činiteľa a dovtedy zistené skutočnosti nasvedčujú, že páchatel by spáchal taký trestný čin aj vtedy, ak by príkaz na použitie agenta nebol vydaný. Takéhoto agenta nazývame **agentom provokatérom**. Filozofia takejto právnej úpravy „...v sebe nezaprie inšpiráciu v americkom práve, kde sa na odhaľovanie korupčných a drogových deliktov používa operatívna metóda označovaná ako tzv. ‚sting operation‘ (iniciácia, forma povzbudenia), ktorá spočíva v daní určitého štandardného podnetu zo strany policajného agenta voči osobe, u ktorej reálne existujú sklony k spáchaniu trestnej činnosti. Ako opak voči tejto právom dovolenej iniciácii sa uvádza tzv. ‚entrapment‘, ktorý spočíva v navádzaní inak nevinnej osoby, u ktorej neboli zistené sklony k páchaniu trestnej činnosti, na spáchanie deliktu. Použitie ‚entrapmentu‘ ako formy provokácie je protizákonné. Podobne ako americká prax i... slovenská právna úprava operuje s tzv. ‚subjektívnym testom‘, teda na použitie dovolenej inicializácie na spáchanie deliktu sa vyžaduje objektívna existencia predispozície páchatel'a na spáchanie deliktu.“⁴³ Dôvodom pre zavedenie agenta provokatéra do nášho právneho poriadku bola nedostatočná schopnosť boja proti korupcii, ktorej odhalenie a dokázanie inými prostriedkami je pomerne zložité a málokedy efektívne.

Právny poriadok SR obsahuje definovanie statusu agenta (určenie, kto a za akých okolností ním môže byť, aké má práva a povinnosti a akým spôsobom možno nakladať s informáciami ním získanými) v **Trestnom poriadku**, najmä v § 10 ods. 20 TP a v § 117 TP, čo zaraďuje inštitút agenta do V. hlavy prvej časti TP „Zabezpečovanie informácií“. Tento inštitút patrí medzi prostriedky operatívno-pátracej činnosti (§ 10 ods. 22 TP).

2. OSOBA AGENTA A PRÍPUSTNOSŤ POUŽITIA AGENTA

Podľa § 10 ods. 20 TP **môže byť agentom:**

- a) príslušník Policajného zboru SR alebo príslušník polície iného štátu** – Policajný zbor SR je definovaný v § 1 ods. 1 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore nasledovne: „Policajný zbor je ozbrojený bezpečnostný zbor, ktorý plní úlohy vo veciach vnútorného poriadku, bezpečnosti, boja proti zločinnosti vrátane jej organizovaných foriem a medzinárodných foriem a úlohy, ktoré pre Policajný zbor vyplývajú z medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky.“ Príslušník polície iného štátu je prísluš-

² IVOR, J.: Zabezpečovanie informácií dôležitých pre trestné konanie. In IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 406.

³ PRÍBELSKÝ, P.: Policajná provokácia v Slovenskej republike. *Trestní právo*, 2004, č. 2, s. 15.

ník policajných zložiek daného štátu, ktorý má podľa právneho poriadku tohto štátu oprávnenie pôsobiť ako agent. Aby mohol ako agent pôsobiť na území SR, musí byť o tom rozhodnuté podľa slovenského právneho poriadku (takéto rozhodnutie by sa nevyžadovalo v prípadoch, kde by tak ustanovovali právne záväzné akty Európskej únie a Európskych spoločenstiev alebo medzinárodné zmluvy podľa čl. 7 ods. 5 Ústavy SR, pretože tieto majú prednosť pred zákonmi SR – čl. 7 ods. 2 a 5 Ústavy SR – teda aj pred Trestným poriadkom). Pri svojej činnosti musí zahraničný agent dodržiavať slovenský právny poriadok (najmä § 117 TP). To samozrejme nevylučuje, že zároveň je povinný dodržiavať ustanovenia o používaní agenta podľa právneho poriadku svojho štátu (čo už však nie je problém Slovenskej republiky). Príslušník policie iného štátu bude na Slovensku v praxi použitý najmä, ak pôjde o vyšetrovanie tohto iného štátu a tento štát požiadala o povolenie použiť svojho agenta na našom území, alebo ak pôjde o spoločné vyšetrovanie SR a iného štátu, alebo ak síce pôjde čisto o vyšetrovanie orgánmi SR, ale použitie cudzieho agenta si vyžadujú okolnosti daného prípadu a iný štát nám takéhoto agenta poskytne (napr. do konkrétnej zločineckej organizácie môže preniknúť iba Albánec, alebo všetkých vhodných slovenských adeptov na agenta konkrétne zločinecké „podhubie“ pozná).

b) hocijaká osoba ustanovená prokurátorom na návrh policajta (policajt je definovaný v § 10 ods. 8 a ods. 10 TP) alebo príslušníka Policajného zboru povereného ministrom vnútra Slovenskej republiky, ale len na účely odhaľovania, zisťovania a a usvedčovania páchatel'ov korupcie – pričom korupciou musíme chápať trestné činy uvedené v III. diele VIII. hlavy Osobitnej časti TZ ako aj trestný čin zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 326 TZ, ale len ak sú jeho znaky naplnené korupčným správaním verejného činiteľa (teda okrem § 326 TZ je naplnený aj niektorý z trestných činov podľa III. dielu VIII. hlavy Osobitnej časti TZ). „Zväčša pôjde o osobu, ktorej bol ponúknutý úplatok, alebo ktorá bola požiadaná o poskytnutie úplatku.“⁴ Môže to ale byť aj agent provokatér, ktorý sám ponúkne úplatok verejnému činiteľovi (§ 128 ods. 1 TZ) alebo zahraničnému verejnému činiteľovi (§ 128 ods. 2 TZ). (Podľa § 131 ods. 3 TZ sa úplatkom na účely TZ rozumie vec alebo iné plnenie majetkovej či nemajetkovej povahy, na ktoré nie je právny nárok). Bližšie podmienky ustanovujúce, ktorá „civilná“ osoba a za akých okolností môže byť agentom a aký je postup pri jej výbere a používaní určuje vnútorný rezortný predpis a to nariadenie Ministerstva vnútra SR č. 63/2000 o výbere a používaní agenta v znení novely č. 58/2002. Podľa informácií z Ministerstva vnútra SR tento vnútorný predpis z pochopiteľných dôvodov podlieha utajeniu.

Z hľadiska predpisov trestného práva môže byť teda za splnenia podmienok uvedených vyššie [v bode b)] agentom hocijaká osoba. V poslednej dobe však na Slovensku rezonuje otázka, **či agentom môže byť aj advokát.**

Aj keď nerád, musím sa na tomto mieste pri tejto téme zastaviť aspoň okrajovo.

„Búrku“ ohľadne tejto problematiky spôsobil konkrétny prípad advokátky, ktorej bol iným advokátom ponúknutý úplatok za to, že advokátka presvedčí svojho klienta, aby

⁴ MINÁRIK, Š. a kol.: *Trestný poriadok. Stručný komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 92.

zmenil svoju výpoveď a svedčil v prospech klienta tohto advokáta. Advokátka v tomto prípade následne spolupracovala s políciou ako agentka.

Po zverejnení kauzy sa mnoho advokátov vrátane advokátskej zastrešujúcej stavovskej organizácii ohradilo proti možnosti advokáta pôsobiť v pozícii agenta. Dôvodili pritom najmä nasledovnými argumentmi: „Je samozrejmé, že advokát aj po zložení advokátskeho sľubu zostáva občanom, t. j. má povinnosti voči štátu, ale tým, že sa stane advokátom, preberá na seba ďalšie povinnosti, ktoré iní občania – ani právnici všeobecne – nemajú... advokát – agent súhlasí s odpočúvaním všetkých (nielen telefonických rozhovorov), nevynímajúc rozhovory s klientmi... Klienti nevedia ani nesmú vedieť, že ich advokát je agentom. Oprávnené sa spoliehajú, pretože im to garantuje zákon, že ich komunikácia s agentom je dôverná, podlieha režimu povinnej mlčanlivosti. Dôvera medzi klientom a advokátom, ktorá je tiež jedným z pilierov výkonu advokátskeho povolania, je narušená tým, že advokát prijal úlohu agenta.“⁵ „Poskytovaná právna pomoc sa v žiadnom prípade nesmie obracať proti tomu, komu je poskytovaná. Preto je upravované postavenie poskytovateľa právnej pomoci ako nezávislé a poskytovateľom je uložená povinnosť mlčanlivosti o skutočnostiach, o ktorých sa pri poskytovaní právnych služieb alebo v súvislosti s ním dozvedeli.“⁶ „Advokát v postavení obhajcu v trestnom konaní prijatím príkazu na použitie svojej osoby ako agenta zásadne porušuje minimálne § 29 Advokátskeho poriadku,“ (vnútorný predpis advokácie schválený Konferenciou advokátov 19. júna 2004 – pozn. autora) „pretože nevystupuje voči súdom a úradom tak, aby nenarušil svoju nezávislosť... Advokát v postavení obhajcu nesmie byť agentom... Vo veci, kde je činný ako obhajca je totiž povinný chrániť a presadzovať predovšetkým a jedine záujmy klienta, riadiť sa jeho pokynmi. Pri poskytovaní právnych služieb je pre advokáta prvoradý záujem klienta, ktorého záujmy majú prednosť pred inými záujmami, nesmie ako obhajca použiť informácie, ktoré v súvislosti s poskytovaním právnych služieb získal od klienta, spôsobiť klientovi ujmu...“⁷

Naproti tomu sa z radov advokátov ojedinele ozvali aj hlasy, ktoré tvrdili, že advokát v zásade môže pôsobiť ako agent, ak tým nepoškodzuje záujmy svojho klienta: „Nepochybne je neprijateľná a neprípustná extrémna predstava, že by bol advokát – obhajca v pozícii agenta nápomocný pri odhaľovaní trestnej činnosti vlastného klienta... Ak záujem klienta nie je konaním advokáta – agenta dotknutý, pôsobenie advokáta v pozícii agenta je prípustné... Nie je mi celkom zrejmé, ako zo skutočnosti, že advokát v postavení obhajcu pôsobí ako agent, vyplýva jeho závislosť, od toho, kto jeho činnosť riadi.“ V tomto prípade sa mi skôr zdá, že želanie je otcom myšlienky. Spolupráca akejkolvek osoby, teda i advokáta s orgánmi činnými v trestnom konaní je výlučne na dobrovoľnej a konsenzuálnej báze oboch zúčastnených strán. Inými slovami, ktokoľvek pristúpi na spoluprácu s orgánmi činnými v trestnom konaní v postavení agenta si naďalej zachováva svoju nezávislosť pokiaľ ide o rozhodovanie, čo je v danej veci ako agent ochotný uskutočniť... Advokát – agent môže kedykoľvek odmietnuť vykonanie akého-

⁵ MICHALKOVÁ, D.: Povolanie advokát. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 7 – 8, s. 5-6.

⁶ KRYM, L.: Nezávislosť ako základný princíp a podmienka výkonu funkcie advokáta. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 7 – 8, s. 9.

⁷ GEREG, J.: Agent a povolanie advokáta. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 7 – 8, s. 13-14.

koľvek úkonu, o ktorom si myslí, že je v rozpore so záujmami jeho klienta. Za takéto odmietnutie ho nemôžu orgány činné v trestnom konaní nijako sankcionovať... Pokiaľ ide o možnosť nevedomého poškodenia záujmov klienta (napr. pri odpočúvaní advokáta – agenta) – túto možnosť v absolútnej väčšine prípadov vylučuje samotný Trestný poriadok. Ustanovenie § 115 ods. 1 druhej vety Trestného poriadku stanovuje, že „ak sa pri odpočúvaní a zaznamenaní telekomunikačnej prevádzky zistí, že obvinený komunikuje so svojim obhajcom, takto získané informácie nemožno použiť na účely trestného konania a musia sa predpísaným spôsobom zničiť; to neplatí, ak ide o informácie, ktoré sa vzťahujú na vec, v ktorej advokát nezastupuje obvineného ako obhajca.“ Iné prípady nevedomého poškodenia záujmov klienta pri pôsobení agenta ako advokáta sú prakticky vylúčené.“⁸

Z právneho hľadiska si treba pri rozhodovaní o možnosti pôsobenia advokáta ako agenta uvedomiť, že aj keď sú podľa § 75 zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov predpisy Slovenskej advokátskej komory, uznesenia konferencie advokátov a uznesenia predsedníctva Slovenskej advokátskej komory prijaté v súlade s týmto zákonom pre advokátov, advokátskych koncipientov, euroadvokátov, zahraničných advokátov a medzinárodných advokátov záväzné, všetky tieto predpisy majú nižšiu právnu silu ako zákon, nevynímajúc Trestný poriadok, ktorý za určitých okolností každej osobe, teda aj advokátovi, umožňuje pôsobiť v pozícii agenta.

Zákaz advokátovi pôsobiť ako agent teda musí vyplývať minimálne zo zákona. Takým ustanovením by teoreticky mohlo byť ustanovenie § 23 ods. 1 zákona o advokácii, ktoré znie: „Advokát je povinný zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach, o ktorých sa dozvedel v súvislosti s výkonom advokácie.“ Toto ustanovenie je však zároveň korigované § 23 ods. 9 zákona o advokácii: „Povinnosť zachovávať mlčanlivosť sa nevzťahuje na prípad, ak ide o zákonom uloženú povinnosť prekaziť spáchanie trestného činu.“ A zákonom uložená povinnosť prekaziť spáchanie trestného činu je vyjadrená trestným činom neprekazenie trestného činu podľa § 341 ods. 1 TZ: „Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný pripravuje alebo pácha zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov, alebo niektorý z trestných činov korupcie uvedených v treťom diele ôsmej hlavy osobitnej časti a spáchanie alebo dokončenie takeého zločinu alebo trestného činu neprekazí osobne alebo prostredníctvom inej spôsobilej osoby, alebo príslušného orgánu, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.“ Nakoľko sa povinnosť prekaziť trestný čin vzťahuje aj na trestné činy korupcie, ktoré zároveň môžu byť odhaľované i prostredníctvom agenta, ktorý nie je príslušníkom Policajného zboru SR ani polície iného štátu, v tejto súvislosti je potrebné sa stotožniť s názorom, že len ťažko možno prekaziť trestný čin podplácania (ktorý je dokonaný už sľúbením úplatku, ale ani zďaleka tým nemusí byť dokončený) bez aktívnej účasti podplácanej osoby.⁹

⁸ PETRÍK, M.: V prospech možnosti pôsobenia advokáta ako agenta. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 10, s. 25-27.

⁹ K tomu bližšie tamtiež, s. 29.

Uvedomme si tiež, že advokát sa môže v súvislosti s výkonom advokácie sám stať poškodeným trestným činom (napr. známí jeho klienta sa mu vyhrážajú smrťou, alebo jeho klient sa ho pokúsi zavraždiť). Neverím, že v takomto prípade od neho môžeme z právneho či morálneho hľadiska žiadať, aby mlčal. Navyše, poškodeným je podľa § 46 ods. 1 TP aj osoba, ktorej bola trestným činom spôsobená morálna alebo iná škoda a to vrátane psychickej ujmy. Ak je morálne zásadovému človeku ponúkaný úplatok, nie je vylúčené, že mu tým páchatel' tohto trestného činu spôsobí psychickú ujmu.

Na základe uvedeného by teda súčasný právny stav nemal brániť advokátovi v pôsobení v pozícii agenta. Avšak rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 Sž 36/2006 v konkrétnom prípade, z ktorého vzišla táto diskusia, prijal verdikt, že advokát nemôže pôsobiť ako agent. Predmetné rozhodnutie sa pritom najviac opieralo o § 2 ods. 2 zákona o advokácii: „Advokát je pri poskytovaní právnych služieb nezávislý, je viazaný všeobecne záväznými právnymi predpismi a v ich medziach príkazmi klienta.“ Ide o všeobecné ustanovenie a samotný rozsudok priznáva, že vychádzal najmä zo systematického výkladu práva, z prirodzenoprávnych princípov a zásad (teda fakticky tvoril právo tam, kde bola veľká medzera a kde sa nedalo vychádzať z jasného a presného ustanovenia). Okrem iného uviedol: „Statusová právna norma, ako je ust. § 2 ods. 2 zákona o advokácii má absolútny charakter, pôsobí erga omnes a zodpovedá povinnosti všetkých ostatných právnych subjektov toto postavenie rešpektovať a zdržať sa všetkého čím by bolo narušené. Advokátovi z neho vyplýva povinnosť odmietnuť akékoľvek postavenie, zamestnanie, povolanie, alebo funkciu, ktoré je spôsobilé narušiť jeho nezávislosť. Nastolenú právnu otázku zlučiteľnosti činnosti agenta s výkonom advokácie preto senát považoval za právne relevantnú k predmetu konania. Zo systematického a logického výkladu uvedených relevantných ustanovení zákona o advokácii“ (§ 2 ods. 2, § 18 ods. 1, § 23 ods. 1 – pozn. autora) „vyplýva, že postavenie agenta nie je zlučiteľné s výkonom advokácie.“¹⁰ Vzhľadom na vyššie uvedené nesúhlasím s názorom súdu, že § 23 ods. 9 sa nevzťahuje na použitie advokáta ako agenta, pretože (aspoň v tomto prípade) išlo o konanie nad rámec prekazenia trestného činu. Možno sa však čiastočne stotožniť s argumentom súdu, ktorý vraví: „Činnosť agenta je totiž dokumentovaná políciou, a preto je priamo dotknutá dôvernosť informácií klientov, obzvlášť v prípadoch nutnej (povinnej) obhajoby, ktorí nevediac o tejto skutočnosti, advokátovi oznamujú dôverné skutočnosti súdiac, že sú chránené štátom uznanou povinnosťou mlčanlivosti... Advokát, ktorý pôsobí ako agent, nemôže klientovi zaručiť, že jeho záujmy nebudú jeho činnosťou ako agenta dotknuté, pretože o použití skutočností získaných agentom advokátom nerozhoduje advokát, ale orgán činný v trestnom konaní, ktorý ho riadi.“¹¹

Je pravda, že v SR nie je rozhodnutie Najvyššieho súdu všeobecne záväzným právnym aktom, na druhej strane však disponuje značnou faktickou autoritou, preto predpokladám, že za daného stavu sa žiadny advokát neodváži stať sa agentom.

Otázne je, nakoľko je takýto stav fakticky a morálne vyhovujúci alebo nevyhovujúci. Chápem obavy advokátov z ich prípadnej spolupráce ako agentov s orgánmi činnými

¹⁰ Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 Sž 36/2006.

¹¹ Tamtiež.

v trestnom konaní, pretože aj keď existujú právne záruky ich nezávislosti, z faktického hľadiska môžu orgány činné v trestnom konaní svoju pozíciu využiť a advokát ich tak môže nevedomky „priviesť na stopu“ svojho klienta. Na druhej strane, niekedy môže svojmu klientovi práve touto spoluprácou pomôcť. A tiež by sa bolo treba zamyslieť nad tým, či zákazom pôsobenia advokátov v pozícii agenta „neotvoríme dvere“ korupcii v justícii. Veď napríklad skorumpovanému sudcovi sa bude veľmi ľahko pýtať úplatok práve od advokáta, keď bude vedieť, že advokátovi odhalenie tohto sudcu nestojí za riziko zničenia si kariéry. A korupcia v justícii vo všeobecnosti predstavuje základný prameň rozkladu spoločnosti. Ak človek nemôže veriť súdu, že bude postupovať nezávisle a zároveň na základe zákona, prečo by mal sám dodržiavať zákony?

Preto snáď stojí za úvahu výslovne zákonne podchytiť možnosť advokáta pôsobiť v pozícii agenta.¹² Potom však tiež treba zákonom výslovne stanoviť, že advokát – agent si sám riadi svoje odposluchy (telefonické i osobné), pričom nesmie mať zapnutý odposluch pri komunikácii so svojimi klientmi (nielen v trestnom konaní, ale so všetkými klientmi, aj tými, ktorí za ním prišli prvýkrát, aby sa uchádzali o jeho právne služby) s výnimkou prípadov, ak ide o komunikáciu, ktorá sa vzťahuje na vec, v ktorej advokát neposkytuje svojim klientom právne poradenstvo. (Technicky je takýto spôsob riadenia odposluchu advokátom – agentom ľahko zrealizovateľný nielen pri telefonickom odposluchu, ale aj pri odposluchu konverzácie „z očí do očí“, stačí ak advokát – agent bude mať napr. na hodinkách jednoduché diaľkové ovládanie na odpočúvacie zariadenie.)

Použitie agenta prichádza do úvahy iba za splnenia týchto kumulatívnych podmienok uvedených v § 117 ods. 1 TP:

- a) agent je použitý (teda príkaz na jeho použitie môže byť vydaný) iba za účelom odhaľovania, zisťovania a usvedčovania páchatel'ov zločinov (§ 11 TZ), korupcie (III. diel VIII. hlavy Osobitnej časti TZ), trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa (§ 326 TZ), trestného činu legalizácie príjmu z trestnej činnosti (§ 233 a 234 TZ).** Pritom v momente vydania príkazu na použitie agenta nie je rozhodujúce, či tieto osoby niektorý z tu požadovaných trestných činov naozaj spáchali alebo sa ho naozaj chystajú spáchať, stačí podozrenie, že niektorý z týchto činov spáchali alebo sa chystajú spáchať.
- b) odhaľovanie, zisťovanie a usvedčovanie páchatel'ov vyššie uvedených trestných činov by bolo iným spôsobom podstatne sťažené** – takto je vyjadrená podmienka subsidiarity použitia agenta. Agentu teda nemožno použiť, ak doposiaľ získané dôkazné prostriedky (napr. zaistené listiny, výpoveď svedkov) alebo dôkazné prostriedky, ktoré pravdepodobne bude možné v blízkej budúcnosti získať (napr. použi-

¹² Opačný názor zastáva napr. Anton Martvoň, ktorý tvrdí: „Zákon, ktorý by umožnil pôsobenie advokáta ako agenta, by sa tak dostal do rozporu s tradičnými princípmi práva ako umenia dobra a spravodlivosti (*ars boni et aequi*) a podryval by základy princípov, na ktorých európske právo od čias antiky stojí.“ Osobne však apriórne vylúčenie výslovnej zákonnej možnosti pôsobenia advokáta ako agenta bez predstavy o konkrétnych právnych normách, ktoré by túto problematiku mohli upravovať, považujem za predčasné. K tomu bližšie pozri MARTVOŇ, A.: Nezlúčiteľnosť výkonu povolania advokáta a agenta. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2007*. Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 16. – 18. 4. 2007 Častá-Papiernička. Bratislava : VO PraF UK, 2007, s. 621.

tie informačno-technických prostriedkov, trebárs odposluchu) postačujú na odhalenie a usvedčenie páchatel'ov vyššie uvedených trestných činov,

- c) **doteraz získané poznatky odôvodňujú podozrenie, že bol spáchaný trestný čin alebo má byť spáchaný trestný čin** (podľa bodu a) – ide o určitú pravdepodobnosť vyprodukovanú na základe logickej rozumovej úvahy, že bol alebo má byť spáchaný určitý trestný čin a prípadne tiež, že ho spáchala alebo má spáchať určitá osoba alebo nejaký okruh osôb, ktoré však nemusia byť presne špecifikované (napr. informátor povie, že má byť do dvoch týždňov do mesta dodaná veľká zásielka drog, nevie však presne kedy ani kto ju dodá či prevezme, a tak sú agenti nasadení do známych skupín organizovanej kriminality).

3. PROCESNÁ STRÁNKA KONANIA AGENTA

Konanie agenta musí spĺňať nasledujúce kritériá podľa § 117 ods. 2 TP:

- a) **konanie agenta musí byť v súlade s účelom Trestného poriadku** – účel TP je vyjadrený v § 1 TP: „Trestný poriadok upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb.“
- b) **konanie agenta musí byť úmerné protiprávnosti konania, na odhaľovaní, zisťovaní alebo usvedčovaní ktorého sa agent zúčastňuje** – čo znamená, že agent sa nemôže správať „drsným“ spôsobom, než je to nevyhnutné vzhľadom na pomery konkrétneho prípadu, ktorý vyšetruje. Agent v tejto súvislosti nemôže porušiť či ohroziť také chránené záujmy, ktoré neporušuje ani neohrozuje inak kriminálna činnosť osôb, v rámci vyšetrovania ktorých pôsobí ako agent (napr. keď vyšetruje iba hospodársku kriminalitu, nemôže bez ďalšieho porušiť zdravie iného), pokiaľ si porušenie takýchto záujmov nevyžiadala náhla zmena správania vyšetrovaných osôb (napr. vyšetrované osoby začali páchať aj násilné trestné činy, na čom sa musí zúčastňovať i agent, ak nechce byť odhalený) alebo potreba jeho utajenia (napr. osobu, ktorá ho odhalila, agent pozbaví slobody na niekoľko týždňov v obave z ďalšieho šírenia informácií o jeho pravej identite) či potreba ochrany jeho samotného alebo jemu blízkych osôb (napr. agent pozbaví vyšetrovanému osobnú slobodu, lebo sa obáva, že vyšetrovaný stihne ublížiť jeho dcéru, aj keď tu zatiaľ nie je priamo hroziaci alebo trvajúci útok v zmysle nutnej obrany). Takisto intenzita a rozsah konania agenta musí zodpovedať miere intenzity a rozsahu, ktorou vyšetrované osoby porušujú či ohrozujú chránené záujmy (napr. nie je možné, aby agent vyšetrujúci falšovanie euro bankoviek začal aj s tlačением dolárových bankoviek, pokiaľ sa takýmto spôsobom nechce skontaktovať s vyšetrovanými osobami).
- c) **agent nesmie iniciatívne navádzať iného na spáchanie trestného činu** (s jedinou, v nasledujúcej podkapitole uvedenou výnimkou) – čo znamená, že agent **nesmie pôsobiť na iné osoby** v zmysle § 21 ods. 1 písm. b) TZ **ako návodca** na trestný čin ani v zmysle § 21 ods. 1 písm. c) TZ **ako objednávateľ** trestného činu. „Návodcom

je ten, kto v inom vzbudí rozhodnutie spáchať trestný čin. Objednávateľom je ten, kto u iného (spravidla) za odplatu objedná trestný čin.¹³ (napr. agent príde za vyšetrovanou osobou a navrhne jej, že spolu niekoho olúpia, alebo agent si túto lúpež objedná). **V prípadoch, keď by došlo k iniciatívnemu navádzaniu na trestný čin agentom, je trestná zodpovednosť navedeného páchatel'a sporná a otázná** a to najmä z toho hľadiska, že agent konal nad rámec jeho zákonných oprávnení, pričom zasiahol do skutkového deja takým spôsobom, že zásah sa stal súčasťou celej postupnosti úkonov, z ktorých sa protiprávny skutok skladá. A keďže čl. 17 ods. 2 Ústavy SR okrem iného hovorí: „Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon,“ a v tomto prípade dôvody z ktorých sa vyvodzuje trestná zodpovednosť, boli zistené a preukázané protiprávnym skutkom agenta ako splnomocnenca štátnej moci (nezákonným dôvodom), môžeme prijať záver, že trestné stíhanie voči navedenému páchatel'ovi, by mohlo byť aj zastavené (aj keď § 215 a § 9 TP to vyslovene neupravujú, môžeme však vychádzať z požiadavky ústavnosti a na jej základe použiť v TP analógiu, a to aj napriek tomu, že inak je analógia pri taxatívnych výpočtoch neprípustná). **Potom zväčša ani nie je vylúčená agentova trestná zodpovednosť za účastníctvo** na trestnom čine a to ani podľa § 30 TZ (plnenie úlohy agenta), ktorý pre svoje použitie vyžaduje donútenie agenta k spáchaniu trestného činu (vrátane akejkoľvek formy účastníctva) zločineckou alebo teroristickou skupinou, v ktorej pôsobí, alebo dôvodnú obavu agenta o život alebo zdravie svojej alebo blízkej osoby. **Za navádzanie na trestný čin ani za objednávku trestného činu však nemôžeme považovať**, keď agent iba sprostredkuje informácie iným osobám na základe príkazu osoby, ktorú vyšetroje (tá má spravidla vo svete zločinu nadriadené postavenie, napr. šéf gangu, alebo jeho zástupca), pričom v týchto informáciách môže byť zahrnuté podnecovanie k trestnému činu alebo jeho objednávka (napr. agent dostane od šéfa gangu príkaz, aby oznámil určitým osobám, že majú vylúpiť určitú banku v určitý deň). Vtedy je totiž agent iba sprostredkovateľ, nie iniciatívny návodca (ktorého vyžaduje § 177 ods. 1 TP) a navyše z hľadiska trestného práva **by jeho správanie zodpovedalo pomoci pri trestnom čine** podľa § 21 ods. 1 písm. d) TZ, ktorú TP agentovi samozrejme nemôže zakazovať, a na ktorú sa v zásade vzťahuje § 30 TZ. **Ani organizovanie trestného činu nie je samo osebe agentovi zakázané.** „Organizátor je ten, kto spáchanie trestného činu zosnoval alebo riadil, čím sa na spáchaní trestného činu ako účastník podieľal rozhodujúcim spôsobom bez toho, aby sa na jeho spáchaní priamo zúčastnil ako spolupáchatel.“¹⁴ **Akurát agent pri organizovaní trestného činu nemôže byť iniciátorom nápadu zorganizovať tento trestný čin.** (Preto je prípustné ak napr. agent dostane od šéfa gangu príkaz, aby vybral ľudí, ktorí majú vylúpiť banku a má im to i oznámiť.) V praxi, keď agent pracuje v kriminálnom prostredí, a to najmä v začiatkoch jeho začleňovania sa do kriminálneho prostredia, kedy zväčša musí preukázať určitú užitočnosť zločineckej alebo teroristickej skupine, ľudia z kriminálneho prostredia od neho očakávajú

¹³ SAMÁŠ, O., STIFFEL, H., TOMAN, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 54.

¹⁴ Tamtiež, s. 53.

určitú iniciatívu i pri páchaní trestnej činnosti. Ak by sme v takomto prípade zakazovali agentovi vyvíjať určitú iniciatívu, buď by sme mu sťažovali jeho vstup do zločineckej organizácie a zároveň ho tak vystavovali nebezpečenstvu odhalenia, alebo by sme nútili jeho i jeho nadriadených, aby skresľovali údaje o jeho pôsobení na mieru akceptovateľnú TP a TZ. Obe možnosti sú neprijateľné. **Preto ak agent spozoruje, že sa od neho očakáva vymyslenie nejakej kriminálnej akcie a prípadne i jej realizácia a agent koná v súlade s týmto očakávaním, skutočná iniciatíva ku kriminálnej činnosti nie je na jeho strane, ale na strane ľudí, ktorí majú tieto očakávania. Agent potom nie je iniciatívny návodca, ale len konkretizátor vôle osôb, ktoré vyšetruje, a ako taký je k činnosti inak trestnej nimi donútený, pričom tiež často musí takúto činnosť vykonať, aby nevzbudil podozrenia voči svojej osobe, čo by ho mohlo stáť život, teda koná v dôvodnej obave o svoj život.** Takže agent v takomto prípade koná v súlade s TP a tiež naplňa podmienky § 30 TZ.

Agent môže pri svojej práci použiť informačno-technické prostriedky (§ 10 ods. 21 TP, napr. odpočúvanie), pričom ďalší príkaz na ich použitie sa nevyžaduje (§ 117 ods. 13 TP).

4. AGENT PROVOKATÉR

„V odbornej literatúre je policajná provokácia definovaná ako prípad, keď orgán polície o určitej osobe usúdi, že by sa za určitých okolností mohla dopustiť konkrétneho trestného činu, a pre jeho spáchanie jej, obvykle za pomoci nastrčenej osoby, vytvorí predpoklady a podmienky. Neoddeliteľnou zložkou provokácie je potom dokumentovanie jej priebehu spravidla prostriedkami operatívnej techniky na získanie dôkazu ako podkladu pre následné trestné stíhanie vyprovokovanej osoby.“¹⁵

Jediný prípad v slovenskom právnom poriadku, **kedy agent môže iniciatívne navádzať na trestný čin, je uvedený v § 117 ods. 2 TP, a je to ten prípad, keď navádza na korupciu** (trestné činy podľa III. dielu VIII. hlavy Osobitnej časti TZ a § 326 TZ zneužívanie právomoci verejného činiteľa aj je ním zároveň naplnený aj niektorý z trestných činov podľa III. dielu VIII. hlavy Osobitnej časti TZ). **verejného činiteľa** (§ 128 ods. 1, napr. poslanec NR SR, prokurátor, iná osoba zastávajúca funkciu v orgáne verejnej moci) **alebo zahraničného verejného činiteľa** (§ 128 ods. 2 TZ), **pričom doposiaľ zistené skutočnosti nasvedčujú, že páchatel by spáchal taký trestný čin i vtedy, ak by príkaz na použitie agenta nebol vydaný. Vtedy ide o tzv. agenta provokatéra.**

Agent provokatér môže pôsobiť iba v prípade, že doposiaľ zistené skutočnosti nasvedčujú, že páchatel by spáchal trestný čin i vtedy, ak by príkaz na použitie agenta nebol vydaný. „...v takomto prípade ide o iniciatívne konanie agenta vo vzťahu k páchatelovi, ktorý je podľa skutkových zistení ustálených z iných dôkazov, nie indícii rozhodnutý spáchať trestný čin korupcie.“¹⁶ Na druhej strane tieto dôkazy v podstate majú iba charakter nepriamych dôkazov alebo ak sú priamymi, sú pomerne ľahko spochybni-

¹⁵ IVOR, J.: Zabezpečovanie informácií dôležitých pre trestné konanie. In IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 407.

¹⁶ ČĎENTĚŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok s komentárom*. Žilina : Eurokódex, 2006, s. 250.

teľné. Ak by totiž dôkazy boli natoľko „silné“, že by stačili na odhalenie a usvedčenie páchatel'a, použitie agenta by už nebolo potrebné a s prihliadnutím na požiadavku subsidiarity použitia agenta (§ 117 ods. 1 TP) ani možné. O situáciu vyžadujúcu si použitie agenta provokatéra ide najmä vtedy, ak už existuje výpoveď osoby, že určitý verejný činiteľ od nej žiadal úplatok, lenže tento dôkaz nie je sám osebe schopným dostatočne zistiť skutkový stav veci v rozsahu nevyhnutnom na rozhodnutie o ňom (tvrdenie proti tvrdeniu). Zastávam názor, aj keď je diskutabilný, že agenta provokatéra možno pripustiť aj za predpokladu podozrenia z korupcie na základe zistení, že určitý verejný činiteľ si žije na materiálnej úrovni vysoko prekračujúcej jeho oficiálne príjmy a oficiálne získaný majetok ako aj oficiálne príjmy a oficiálne získaný majetok jemu blízkych osôb (vrátane dedičstva, oficiálneho daru atď.).

Provokácia agenta provokatéra spočívajúca v iniciatívnom navádzaní na korupciu nemôže mať navyše charakter hrozby násilím či hrozby inou ťažkou ujmou alebo priamo charakter použitia násilia. Jednak by takéto správanie agenta nebolo úmerné protiprávnosti konania vyšetrovaného (teda by bolo v rozpore s § 117 ods. 2 TP) a jednak by toto správanie nespádalo pod § 30 TZ a teda by bolo trestným činom (samozrejme iný je prípad, keď agent dostane za úlohu od vodcu gangu skorumpovať nejakého verejného činiteľ'a a to i za pomoci násilia, potom však nejde o iniciatívny návod, a takéto správanie agenta je v zásade prípustné – k tomu pozri vyššie v predchádzajúcom bode).

Prípustnosť inštitútu agenta provokatéra ako takého je často spochybňovaná z hľadiska morálneho, zákonného, medzinárodnoprávneho, i ústavného.¹⁷

Morálnou výtkou tomuto inštitútu je, že štát reprezentovaný svojimi orgánmi a ich pracovníkmi za žiadnych okolností nemôže navádzať osoby na spáchanie trestného činu a už vôbec nie za účelom ich následnej represie, veď navádzaná osoba by sa možno takéhoto činu bez návodu nedopustila. K tomu môžem poznamenať len pár kontraargumentov. Po prvé, verejná moc má voči fyzickým a právnickým osobám aj v demokratickej spoločnosti riadenej zákonmi postavenie nadriadeného, ktoré sú osoby v zákonmi vymedzených prípadoch povinné rešpektovať. Akokoľvek kvalitnú právnu normu vždy privádzajú do života ľudia, z hľadiska verejnej moci funkcionári a pracovníci orgánov verejnej moci, a tí sú v zásade schopní túto právnu normu prispôbiť svojim konkrétnym potrebám, obísť ju, či priamo porušiť a svoju činnosť zamaskovať. Vo všeobecnosti štát, kde vo veľkom vládne korupcia medzi verejnými činiteľmi, rozhodne nemôžeme považovať za právny štát a tým pádom ani za demokratický štát. V takom prípade sú aj občania značne skeptický ku funkcii práva, čím sa spoločnosť postupne demoralizuje, rozkladá, čo v krajnom prípade môže viesť k občianskej vojne (pozrite sa na príklady mnohých afrických a juhoamerických štátov). Preto boj proti korupcii verejných činiteľov musí rozhodne patriť k prioritám každého demokratického štátu a inštitút agenta provokatéra patrí k jeho najúčinnjším prostriedkom. Veď je všeobecne známe, že korupcia vykazuje vysokú mieru latencie, okrem iného aj preto, že je znač-

¹⁷ Napríklad názory významných českých trestnoprávných odborníkov odmietajúce použitie inštitútu agenta provokatéra sú prehľadne sumarizované v článku HULINSKÝ, P.: K otázkam využiti agenta a agenta provokatéra jako prostředků v boji proti korupci (diskuse). *Trestní právo*, 2007, č. 1; Ústavný súd Českej republiky v náleze sp. zn. III. ÚS 597/99 skonštatoval ústavnú neprípustnosť situácie, v ktorej sa konanie štátu stáva súčasťou skutkového deja, celej postupnosti úkonov, z ktorých sa trestné správanie skladá.

ne zložit ju dokázať. A argument, že verejný činiteľ by sa bez návodu nemusel trestného činu dopustiť, je z morálneho hľadiska úplne scestný. Dospelý človek, verejného činiteľa nevynímajúc, je zodpovedný za svoje rozhodnutia a skutky. Ak je ochotný raz prijať úplatok, len ťažko nabudúce zmení názor. Takže je pre riadne fungovanie daného orgánu verejnej moci a tým pádom aj pre celú spoločnosť poriadne nebezpečný.

Zákonné hľadisko prípustnosti agenta provokatéra pri vyšetrowaní korupcie je podľa mojej mienky nespochybniteľné. Upravujú ho zákonné procesné právne normy v Trestnom poriadku. Protiprávnosť skutkov agentov provokatérov vo vzťahu k trestným činom podplácania (§ 332 až 335 TZ) i nepriamej korupcie podľa § 336 ods. 2 TZ je výslovne vylúčená § 30 ods. 3 TZ. A ak verejný činiteľ alebo zahraničný verejný činiteľ prijme ponuku úplatku, či si dá úplatok sľúbiť, naplní tak znaky skutkovej podstaty niektorého z trestných činov prijímania úplatku podľa § 328 až 331 TZ alebo nepriamej korupcie podľa § 336 ods. 1 a zároveň trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 326 TZ. Rozhodne nemôžem súhlasiť s názorom, že páchatel prijatím alebo necháním si sľúbiť úplatku od agenta provokatéra neútočí na objekt trestných činov korupcie, pretože nejde o úplatok reálne poskytovaný v úmysle, aby bolo pôsobené na rozhodovanie verejného činiteľa, a tak tento verejný činiteľ koná v skutkovom omyle pozitívnom, čím sa dopúšťa nespôsobilého pokusu, ktorý však sám osebe nevylučuje trestnú zodpovednosť.¹⁸ Totiž objektom týchto trestných činov je najmä záujem „...na riadnom, nestrannom a zákonom obstarávaní vecí všeobecného záujmu, teda ochrana čistoty verejného života.“¹⁹ Už tým, že si verejný činiteľ dá sľúbiť úplatok alebo ho prijme, vznikne minimálne ohrozenie riadneho, nestranného a zákonného obstarávania vecí všeobecného záujmu, pretože páchatel je pripravený na tomto záujme spôsobiť poruchu. **Trestné činy prijímania úplatku (§ 328 až 331 TZ) a nepriamej korupcie podľa § 336 ods. 1 TZ sú tak dokonanými trestnými činmi aj za predpokladu, že sú spáchané na základe provokácie.**²⁰

Medzinárodnoprávne hľadisko prípustnosti agenta provokatéra sa posudzuje najmä vzhľadom na čl. 6 ods. 1 (Právo na spravodlivé súdne konanie) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. 11. 1950 (č. 5) v znení doplňujúcich protokolov, existujúceho v rámci Rady Európy.²¹ Nakoľko ide o značne všeobecné ustanovenie, je nevyhnutné ho vykladať vzhľadom na judikatúru Európskeho súdu pre ľud-

¹⁸ K tomu bližšie pozri PRÍBELSKÝ, P.: Policijná provokácia v Slovenskej republike. *Trestní právo*, 2004, č. 2, s. 18.

¹⁹ SAMAŠ, O., STIFFEL, H., TOMAN, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 675.

²⁰ K problematike tzv. sting operation ako dovolenej formy iniciácie k spáchaniu protiprávneho činu zo strany štátnych zamestnancov, resp. agentov a k problematike tzv. entrapment ako nedovolenej formy iniciácie k spáchaniu protiprávneho činu zo strany štátnych zamestnancov, resp. agentov v angloamerickom právnom systéme pozri napr. ROBINSON, P. H.: *Fundamentals of Criminal Law*. Boston; Toronto : Little, Brown & Company, 1988, s. 979 až 1000, alebo ISRAEL, J. H., KAMISAR, Y., LAFAVE, W. R.: *Criminal Procedure and the Constitution*. Leading Supreme Court cases and introductory text. St. Paul : West Publishing Co., 1992, s. 216 až 234.

²¹ Článok 6 ods. 1 predmetného dohovoru znie: „Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia

ské práva. Jedným z najznámejších judikátov tohto súdu v súvislosti s policajnou provokáciou je *Teixeira de Castro versus Portugalsko* z roku 1998.²² „Vo veci *Teixeira de Castro c. Portugalsko* dvaja policajti v civile kontaktovali istého V. S., podozrivého z obchodu s omamnými látkami pre vlastnú potrebu, a viackrát na neho naliehali, aby im zadovážil niekoľko kilogramov hašišu. V. S. neuspel. Nato ho... požiadali o sprostredkovanie kúpy heroínu. V. S. im označil sťažovateľa ako osobu, ktorá by mohla tento produkt obstarat'. Prostredníctvom ďalšej osoby V. S. ... vyhľadal sťažovateľa, ktorý na žiadosť tajných agentov prostredníctvom istého J. P. O. zadovážil 20 g. heroínu od osoby, ktorej totožnosť sa nezistovala. Pri odovzdávaní heroínu agenti sťažovateľa zatkli. Sťažovateľ bol odsúdený predovšetkým na základe výpovedí agentov na 5 rokov odňatia slobody. Súd (Európsky súd pre ľudské práva – pozn. autora) uviedol: „Intervencia tajných agentov musí byť ohraničená a zabezpečená určitými zárukami aj vtedy, ak ide o potlačovanie obchodu s omamnými látkami. Hoci rozmach organizovanej zločinnosti bezpochyby vyžaduje prijatie primeraných opatrení, právo na riadny výkon spravodlivosti zaujíma v demokratickej spoločnosti také významné miesto, že ho nemožno obeť účelnosti. Všeobecná požiadavka spravodlivosti zakotvená v článku 6 sa týka každého trestného konania o akomkoľvek trestnom čine od toho najjednoduchšieho až po ten najzložitejší. Verejný záujem nemôže ospravedlniť použitie dôkazov získaných na základe policajnej provokácie.“²³ Z tohto odôvodnenia sa niekedy zvykne, nie celkom korektne, vyvodzovať neprípustnosť inštitútu agenta provokatéra v právnom poriadku ako takom, pretože ak je tento inštitút v rozpore s čl. 6 ods. 1 predmetného dohovoru, ktorý má na základe čl. 7 ods. 5 Ústavy SR prednosť pred zákonmi, jeho použitie je v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami a súčasne je jeho existencia v TP v rozpore s právnou normou vyššej právnej sily.²⁴ Takýto záver by teda znamenal absolútnu nemožnosť použitia agenta provokatéra v našom právnom poriadku, čím by sa jednoznačne oslabili právne „páky“ boja proti korupcii. Lenže Európsky súd pre ľudské práva v prípade *Teixeira de Castro versus Portugalsko* povedal ešte aj čosi iné. „Súd predovšetkým konštatoval, že daná vec sa odlišuje od veci *Lüdi c. Švajčiarsko*, kde bolo začaté trestné konanie a agent konal s vedomím vyšetrojúceho sudcu. V danej veci nebolo vedené žiadne trestné stíhanie a agenti konali na vlastnú päsť a bez kontroly súdu alebo iného orgánu. Proti sťažovateľovi, dosiaľ netrestanému, neexistovalo žiadne podozrenie z trestnej činnosti. Úloha agentov sa neobmedzila na pasívne sledovanie trestnej činnosti, ale sami ju vyprovokovali. Provokácia agentov a použitie dôkazov takto získaných v trestnom konaní proti sťažovateľovi ho od začiatku a definitívne pozbavilo práva

proti nemu. Rozsudok musí byť vyhlásený verejne, ale tlače a verejnosť môžu byť vylúčené buď po dobu celého, alebo časti procesu v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, alebo keď to vyžadujú záujmy maloletých alebo ochrana súkromného života účastníkov alebo, v rozsahu považovanom súdom za úplne nevyhnutný, pokiaľ by, vzhľadom na osobitné okolnosti, verejnosť konania mohla byť na ujmu záujmom spravodlivosti.“

²² *Teixeira de Castro v. Portugal* (44/1997/828/1034) 9 June 1998: entrapment.

²³ REPÍK, B.: *Ľudské práva v súdnom konaní*. Bratislava : Manz, 1999, s. 237.

²⁴ K tomu bližšie PRÍBELSKÝ, P.: *Policajná provokácia v Slovenskej republike. Trestní právo*, 2004, č. 2, s. 19.

na spravodlivý proces.²⁵ Pri komplexnom posúdení judikátu Teixeira de Castro versus Portugalsko teda dochádzame k záveru, že tento judikát odmieta policajnú provokáciu iba v prípadoch, keď nie je splnená jedna z dvoch povinných podmienok a tými sú, že inštitút agenta provokatéra musí byť zakotvený v právnom poriadku daného štátu, a že použitie agenta provokatéra musí byť v súlade s právom, teda aj pod dohľadom súdu. Ak sa totiž nejaké správanie pri vyšetrowaní opiera o právne normy a je s nimi aj reálne v súlade a zároveň nie je v rozpore s ďalšími, konkrétnejšími ustanoveniami predmetného dohovoru (čo v tomto prípade nie je), z tohto pohľadu je trestný proces spravodlivý, a teda nemôže ísť o porušenie čl. 6 predmetného dohovoru. **Aj z uvedeného vyplýva, že inštitút agenta provokatéra v slovenskom TP nie je v rozpore s medzinárodným právom, ktorým je SR viazaná.**

Takisto z hľadiska Ústavy SR je inštitút agenta provokatéra v poriadku. V celej Ústave SR nie je jediné ustanovenie, ktoré by ho priamo či nepriamo zakazovalo včleniť do nášho právneho poriadku. Policajná provokácia ako taká je v Ústave SR zakázaná iba nepriamo (aj to len extenzívnym výkladom) v čl. 17 ods. 2 takto: „*Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.*“ Ak policajná provokácia nie je dovoľaná zákonom, dôvody, z ktorých sa vyvodzuje trestná zodpovednosť, boli zistené a preukázané protiprávnym skutkom agenta ako splnomocnenca štátnej moci (nezákonným dôvodom). Potom môžeme prijať záver, že trestné stíhanie voči navedenému páchatel'ovi, by mohlo byť aj zastavené (aj keď § 215 a § 9 TP to vyslovene neupravujú môžeme však vychádzať z požiadavky ústavnosti a na jej základe použiť v TP analógiu, a to aj napriek tomu, že inak je analógia pri taxatívnych výpočtoch neprípustná). Agent provokatér má však v prípade vyšetrowania korupcie zákonný základ a preto je inštitútom v súlade s Ústavou SR.

5. PRÍKAZ NA POUŽITIE AGENTA

Príkaz je vo všeobecnosti osobitný druh rozhodnutia v trestnom konaní používaný tam, kde je nevyhnutné procesný úkon vykonať veľmi rýchlo, často bez predchádzajúceho vedomia osôb, ktorých sa týka, lebo inak by bol ohrozený účel trestného konania. Preto proti príkazu nie je prípustný žiadny opravný prostriedok, z čoho vyplýva jeho právoplatnosť i vykonateľnosť okamžite od momentu jeho vydania. Všeobecná úprava príkazu je obsiahnutá v § 181 a § 182 TP.

Je samozrejmé, že rozhodnutie použiť agenta musí byť vydané v tajnosti a preto je preň forma príkazu nevyhnutná.

Podľa § 117 ods. 5 TP **príkaz na použitie agenta vydáva predseda senátu**, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní **sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora**, ktorý musí byť odôvodnený aj skutkovými okolnosťami.

Ak ide o vec, ktorá nestrpí odklad, môže prokurátor, ak použitie agenta nie je spojené so vstupom do obydľia iného, príkaz na použitie agenta vydať pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní predbežne aj ústne. Taký príkaz však v písomnej

²⁵ REPÍK, B.: *Ludské práva v súdnom konaní*. Bratislava : Manz, 1999, s. 237 a 238.

podobe musí najneskôr do 72 hodín od vydania príkazu potvrdiť sudca pre prípravné konanie, inak stráca platnosť. To však neplatí pre ustanovenie agenta provokatéra, keď príkaz na použitie agenta môže vydať len sudca pre prípravné konanie (§ 117 ods. 6 TP).

Príkaz na použitie agenta musí byť písomný a musí byť v ňom určený čas, počas ktorého bude agent použitý. Čas použitia agenta nesmie trvať dlhšie ako šesť mesiacov. Tento čas môže predseda senátu a v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie predĺžiť vždy o ďalšie dva mesiace, a to aj opakovane (§ 117 ods. 7 TP).

„Príkaz na predĺženie času použitia agenta je oprávnený vydať predseda senátu z úradnej povinnosti, bez návrhu prokurátora a sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora.“²⁶

Čas, ktorý agent fakticky potrebuje na úspešné zrealizovanie svojej misie, môžeme rozdeliť do troch fáz podľa štádia vyšetrovania na:

- a) **prípravná fáza** – ktorá predstavuje čas od ustanovenia agenta, až pokiaľ sa agentovi podarí infiltrovať do kriminálneho prostredia (najmä do zločineckej či teroristickej organizácie). Táto fáza je spojená s vyhľadávaním kontaktov na požadované kriminálne prostredie a s postupným získavaním si dôvery jeho členov, až kým kriminálne živly nepripustia agenta ku svojej hlavnej trestnej činnosti, spravidla tej, kvôli ktorej bol agent na nich nasadený (v tejto fáze je napr. agent, ktorý pre zločineckú skupinu zabezpečuje menšie lúpeže, aby sa dostal do tímu, ktorý pripravuje veľkú bankovú lúpež),
- b) **fáza hlavného vyšetrovania a zbierania dôkazov** – predstavuje čas, kedy je agent plnohodnotným členom daného kriminálneho prostredia, zúčastňuje sa hlavnej kriminálnej činnosti vyšetovaných osôb za účelom zbierania dôkazov na ich odhalenie a usvedčenie (napr. samotná veľká banková lúpež),
- c) **sťahovacia fáza** – predstavuje fázu, keď agent už v kriminálnom prostredí splnil svoje poslanie a snaží sa postupne, aby nevzbudil pozornosť, z daného kriminálneho prostredia dostať preč (napr. po bankovej lúpeži agent predstiera zdravotné problémy, viackrát sa zúčastní stretnutí zločineckej skupiny a potom pod zámienkou práce v zahraničí zmizne natrvalo). V prípade náhleho zvratu v danom prípade (napr. agent je zločincami odhalený, alebo naopak, celá zločinecká skupina je naraz chytená) môže táto fáza úplne vypadnúť.

Podľa § 117 ods. 14 TP agent môže plniť svoje úlohy i na území iného štátu. O jeho vyslaní do zahraničia po predchádzajúcom súhlase príslušných orgánov štátu, na ktorého území má pôsobiť, a na základe príkazu predsedu senátu alebo sudcu pre prípravné konanie rozhoduje prezident Policajného zboru, ak medzinárodná zmluva neustanovuje iný postup. Rovnako sa postupuje, ak má na území Slovenskej republiky pôsobiť ako agent príslušník iného štátu.

Pôsobenie slovenského agenta na území iného štátu môže byť odôvodnené potrebou slovenského vyšetrovania (napr. zločinecká skupina, v ktorej agent pôsobí, ide na „záťah“ do Poľska), potrebou spoločného vyšetrovania SR a iného štátu (napr. ukrajinské a slovenské zložky spolu vyšetrujú partiu pašerákov) alebo potrebou vyšetrovania

²⁶ ČÉNTEŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok s komentárom*. Žilina : Eurokódex, 2006, s. 251.

cudzieho štátu (napr. rakúska polícia vyšetruje slovenský gang, do ktorého môže preniknúť iba Slovák).

6. KRYTIE AGENTA

Vytvorenie kvalitného krytia agenta je nevyhnutné z dôvodu jeho utajenosti, ktorá má význam jednak, aby agent mohol dosiahnuť účel svojho snaženia (dostať sa do kriminálneho prostredia) a jednak z hľadiska bezpečnosti agenta počas plnenia jeho poslania i po jeho skončení. Podľa § 117 ods. 3 TP agent koná pod dočasnou alebo trvalou legendou alebo bez legendy. **Legenda je súhrn krycích údajov o osobe agenta, najmä o jeho totožnosti, rodinnom stave, vzdelaní a zamestnaní.**

„Vytvorenie dočasnej alebo trvalej legendy, pod ktorou bude“ (agent – poznámka autora) „pracovať, je vecou policajnej taktiky a tá bude v každom prípade iná... Je to všetko za tým účelom, aby mohol vniknúť do prostredia zločineckej skupiny a dávať o tomto správy svojim riadiacim predstaveným.“²⁷

Ak je to na vytvorenie alebo zachovanie legendy nevyhnutné, možno za podmienok uvedených v osobitnom zákone vydať, vyhotoviť a používať **krycie doklady** (§ 117 ods. 4). „Kryciami dokladmi sa rozumejú listiny a predmety slúžiace na utajenie skutočnej totožnosti agenta. Na zakrytie činnosti agenta možno vytvoriť legendu a v súvislosti s tým v informačných systémoch Policajného zboru, iných štátnych orgánov, iných verejnoprávných inštitúcií, orgánov samosprávy a v informačných systémoch právnických osôb a fyzických osôb podnikateľov zaznamenávať a vyberať potrebné údaje. Krycie doklady vydáva policajný zbor na základe rozhodnutia ministra vnútra alebo ním poverenej osoby (§ 40 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore).“²⁸ Pôjde najmä o občiansky preukaz, vodičský preukaz, ale napríklad aj o rodný list, sobášny list, výučný list, živnostenské oprávnenie, vysokoškolský diplom a pod.

Na základe § 117 ods. 9 TP môže agent pri použití svojej legendy so súhlasom oprávnenej osoby vstúpiť do obydľia (§ 122 ods. 5 TZ), pričom taký súhlas sa nesmie získať na základe predstieraného práva vstupu. Toto ustanovenie je možno trochu nadbytočné, pretože so súhlasom oprávnenej osoby môže do obydľia vstúpiť každý, nielen agent. Dôležitejšie je však obmedzenie, že taký súhlas nemôže agent získať na základe predstieraného práva vstupu. Avšak ak agent vstúpi do obydľia za účelom spáchania činu inak trestného v súlade s § 30 TZ, taktiež koná v súlade s právom (napr. agent je donútený členmi zločineckej skupiny, aby sa zúčastnil vlamačky).

Práca agenta je natoľko háklivá a jeho prezradenie hrozí z toľkých strán, že jeho dôsledné utajenie treba aplikovať aj vo vnútri orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Preto § 117 ods. 8 hovorí: „*Písomnosti týkajúce sa použitia agenta sa do spisu založia len vtedy, ak prokurátor v obžalobe navrhne vykonanie dôkazu skutočnosťami zistenými agentom.*“ A podľa § 117 ods. 10 **pravá totožnosť agenta vystupu-**

²⁷ ŠUCHTER, J.: Agent – nový inštitút v trestnom konaní. *Justičná revue*, roč. 47, 1995, č. 1 – 2, s. 8.

²⁸ IVOR, J.: Zabezpečovanie informácií dôležitých pre trestné konanie. In IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 408.

júceho pod legendou musí byť aj po skončení jeho použitia utajená. Prokurátorovi alebo sudcovi pre prípravné konanie, ktorí sú príslušní rozhodovať o príkaze na použitie agenta, ako aj predsedovi senátu v konaní pred súdom musí sa na ich žiadosť oznámiť pravá totožnosť agenta.

7. ZISŤOVANIE INFORMÁCII OD AGENTA

Agent v prvom rade o svojej činnosti informuje svojich priamych nadriadených z Policajného zboru. Tí by sa s informáciami získanými od neho mali snažiť pracovať tak, aby na ich základe mohli získať iné dôkazy, ktoré by sami osebe stačili na trestné konanie proti vyšetrovaným osobám (napr. prichytenie páchatel'ov pri čine, použitie odpočúvacieho zariadenia, oslovenie vhodného svedka), čím by sa minimalizovalo riziko neskoršieho odhalenia agenta, pretože agent by tak nemusel priamo vystupovať v trestnom konaní pri usvedčovaní obvinených. Vyskytujú sa však aj prípady, kedy môže obvinených usvedčiť iba agent na základe svojho svedectva (napr. agent bol jediným svedkom vraždy). „Závažnosti inštitútu agenta je prispôsobená aj právna úprava možnosti jeho výsluchu.“²⁹

„Z dôkazného hľadiska agent nemá procesné postavenie svedka... ide o prostriedok operatívno-pátracej činnosti... Výpoveď agenta je dôkazom v súlade s ustanovením § 119 ods. 2... Vykonávanie dôkazného prostriedku vo forme konfrontácie medzi agentom a obvineným alebo agentom a svedkom nie je prípustné, okrem prípadu, ak agent súhlasil s odhalením svojej totožnosti (pozri § 125 ods. 3, § 138).“³⁰

Preto podľa § 117 ods. 11 TP **môže agenta o skutočnostiach dôležitých pre trestné konanie v prípravnom konaní vypočúť prokurátor** pri primeranom použití § 134 ods. 1 TP, teda za použitia technických zariadení určených na prenos zvuku a obrazu tak aby jeho totožnosť nemohla byť odhalená. Teda zvukové a obrazové osobitosti agenta pritom musia byť technickým prenosom zdeformované tak, aby z nich nebolo možné určiť jeho identitu.

Paragraf 117 ods. 11 TP tiež ustanovuje, že **agent môže byť výnimočne vypočutý na súde** za primeraného použitia § 134 ods. 1 TP (použitie technických zariadení určených na prenos zvuku a obrazu), § 136 TP (agent neuvádza údaje o svojej osobe) a § 262 TP (opatrenia na zaistenie bezpečnosti a utajenia totožnosti agenta vrátane možnosti predsedu senátu vylúčiť obžalovaného, jeho dôverníkov a verejnosť po dobu výsluchu takého svedka z pojednávacej miestnosti) **a to tak, aby jeho totožnosť nemohla byť odhalená.** Samozrejme, agent bude vypočúvaný ako prokurátorom tak aj obhajcom obžalovaného a ak obžalovaný nie je na čas výsluchu agenta vylúčený z pojednávacej miestnosti, môže ho vypočúvať i obžalovaný. Ak je obžalovaný počas výsluchu agenta vylúčený z pojednávacej miestnosti, po návrate do pojednávacej miestnosti musí byť oboznámený s obsa-

²⁹ ČENTĚŠ, J.: Represívne nástroje boja proti korupcii. In *Boj proti korupcii v Slovenskej republike a v Európskej únii*. SIMAN, M. (ed.) Bratislava : s. n., 2006, s. 44.

³⁰ ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok s komentárom*. Žilina : Eurokódex, 2006, s. 252 a 253.

hom výpovede svedka, môže sa o nej vyjadriť aj bez toho, aby sa so svedkom stretol, a môže mu prostredníctvom predsedu senátu klásť otázky.

Paragraf 117 ods. 11 TP ešte hovorí, že na súdne konanie sa agent predvoláva prostredníctvom Prezídia Policajného zboru. Doručenie predvolania agentovi zabezpečí príslušník Policajného zboru poverený prezidentom Policajného zboru. Ak je agentom iná osoba ako príslušník Policajného zboru alebo príslušník polície iného štátu a súhlasí s tým, aby bola jeho totožnosť odhalená, použijú sa na ďalšie konanie ustanovenia § 127 až 134 TP o svedkovi.

Na základe § 117 ods. 12 TP, **skutočnosti týkajúce sa trestných činov nesúvisiacich s vecou, v ktorej bol agent použitý, môžu sa v inom konaní použiť ako dôkaz iba vtedy**, ak ide o zločin, korupciu, trestný čin zneužívania právomoci verejného činiteľa alebo trestný čin legalizácie príjmu z trestnej činnosti, teda **ak ide o taký druh trestných činov, na vyšetrovanie ktorých môže byť agent použitý**. To však nevylučuje možnosť, že ak sa agent dozvie o inej trestnej činnosti, teda o páchaní prečinov, môže na to neformálne upozorniť nadriadených a na základe tohto upozornenia potom orgány činné v trestnom konaní vedia, na aké aspekty sa majú pri vyšetrovaní týchto činov zamerať.

Recenzent: JUDr. Jaroslav Klátik

Použitá literatúra

- ČÉNTEŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok s komentárom*. Žilina : Eurokódex, 2006.
- ČÉNTEŠ, J.: Represívne nástroje boja proti korupcii. In *Boj proti korupcii v Slovenskej republike a v Európskej únii*. Siman, M. (ed.). Bratislava : s. n., 2006.
- GEREG, J.: Agent a povolanie advokáta. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 7 – 8.
- HULINSKÝ, P.: K otázkam využitia agenta a agenta provokatéra jako prostředků v boji proti korupcii (diskuse). *Trestní právo*, 2007, č. 1.
- ISRAEL, J. H., KAMISAR, Y., LAFAVE, W. R.: *Criminal Procedure and the Constitution*. Leading Supreme Court cases and introductory text. St. Paul : West Publishing Co., 1992.
- IVOR, J.: Zabezpečovanie informácii dôležitých pre trestné konanie. In IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava : Iura Edition, 2006.
- KRYM, L.: Nezávislosť ako základný princíp a podmienka výkonu funkcie advokáta. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 7 – 8.
- MARTVOŇ, A.: Nezlúčiteľnosť výkonu povolania advokáta a agenta. In *Míľniky práva v stredo-európskom priestore 2007*. Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 16. – 18. 4. 2007 Častá-Papiernička. Bratislava : VO PraF UK, 2007,
- MICHALKOVÁ, D.: Povolanie advokát. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 7 – 8.
- MINÁRIK, Š. a kol.: *Trestný poriadok. Stručný komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2006.
- PETRÍK, M.: V prospech možnosti pôsobenia advokáta ako agenta. *Bulletin slovenskej advokácie*, 2006, č. 10.
- PRÍBELSKÝ, P.: Policajná provokácia v Slovenskej republike. *Trestní právo*, 2004, č. 2.
- REPÍK, B.: *Ludské práva v súdnom konaní*. Bratislava : Manz, 1999.

ROBINSON, P. H.: *Fundamentals of Criminal Law*. Boston, Toronto : Little, Brown & Company, 1988.

SAMAŠ, O., STIFFEL, H., TOMAN, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006.

ŠUCHTER, J.: Agent – nový inštitút v trestnom konaní. *Justičná revue*, roč. 47, 1995, č. 1 – 2.

Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 SŽ 36/2006.

Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. III. ÚS 597/99.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva: Teixeira de Castro v. Portugal (44/1997/828/1034) 9 June 1998: entrapment.

Súhrn

Článok sa snaží čo najkomplexnejšie predstaviť trestnoprocené aspekty inštitútu agenta v slovenskom právnom poriadku, pričom inštitút agenta chápe ako jeden z najvýznamnejších a najúčelnejších prostriedkov boja proti organizovaným formám kriminality. Článok sa nevyhýba ani páľčivým témam agenta provokátora a agenta advokáta. Tieto inštitúty na rozdiel od väčšinového názoru trestnoprávných odborníkov a priori neodmieta.

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit strafprozessrechtlichen Aspekten des Instituts des Agenten in slowakischer Rechtsordnung. Das Institut des Agenten wird als eines der wichtigsten und zweckvollsten Mitteln des Kampfes gegen die organisierten Kriminalitätsformen verstanden. Der Beitrag beinhaltet auch die Themen des Agenten als „Provocateur“ sowie des Agenten mit dem Status eines Rechtsanwalts. Die obengenannten Institute werden hier – im Vergleich zu überwiegender Meinung von Fachleuten im Bereich des Strafrechts – von vornherein nicht abgelehnt.

Summary

The article deals with criminal aspects of the agent institute under the Slovak law. This institute should be considered a vitally important legal instrument in combating organized crime. The author also handles some thorny problems linked to Agent Provocateur and a lawyer in the position of an agent. Contrary to majority opinion, these institutes are not a priori rejected.

**VÝVOJ OBČIANSKEHO PRÁVA PO DRUHEJ SVETOVEJ
VOJNE DO PRIJATIA JEDNOTNÉHO OBČIANSKEHO
ZÁKONNÍKA V ROKU 1950¹**

Petra Capandová

ÚVOD

Občianske právo, v pôvodne ponímané ako všeobecné súkromné právo,² prešlo od konca druhej svetovej vojny značným vývojom. V rámci tohto vývoja sa menilo predovšetkým jeho postavenie v systéme práva, predmet úpravy i samotná systematika. Obsahová kontinuita s prvorepublikovým „buržoáznym“ právom bola prerušená, a to hlavne v oblasti vlastníckeho práva. Počas vojny, ale hlavne po jej skončení bola právna úprava „súkromného práva“ predmetom mnohých dohovorov a vládnych programov, ktoré sa postupne zavádzali do právneho poriadku. Už dekréty prezidenta republiky a zákonodarná činnosť SNR obsahovali významné zásahy okrem iného do vlastníckeho práva, ale až Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., ktorý bol výsledkom sústredenej kodifikačnej snahy v rámci tzv. právnickej dvojročnice vyhlásenej ÚV KSČ po februárových udalostiach roku 1948 a po prebratí moci v štáte KSČ, pričom tento zákonník znamenal koniec stavu právneho dualizmu v Československu, znamenal komplexné právne ukotvenie nových princípov úpravy „súkromnoprávných“ vzťahov.

Keďže Občiansky zákonník z roku 1950 bol pripravovaný a schvaľovaný po prevzatí všetkej moci v Československu Komunistickou stranou Československa vo februári 1948, je potrebné si uvedomiť zmenenú spoločenskú i politickú situáciu a z toho vyplývajúce dôsledky, ktoré neobišli ani úpravu súkromno-právnych vzťahov, primárne upravených v spomínanom Občianskom zákonníku.

¹ Príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA č. 1/4620/07 *Vývoj práva a právnej vedy v rokoch 1948 – 1989*.

² Až do kodifikácií súkromného práva bolo ponímané ako „všeobecné súkromné právo“. Aj kodifikácie – prvá aj druhá generácia (začiatok a koniec 19. storočia) – upravovali celé súkromné právo. Neskôr dochádzalo k vyčleňovaniu niektorých oblastí zo všeobecného súkromného práva – najskôr sa odčlenilo obchodné právo; potom tzv. továrenské zákonodarstvo – úprava pracovného času, ochrana žien a detí v pracovnom pomere; ešte neskôr sa v niektorých krajinách vyčlenilo aj rodinné právo a u nás aj roľnícko-družstevné a pozemkové právo.

1. Historické a politické súvislosti

Pochopenie vývoja práva v období rokov 1944/1945 – 1948 je dôležité pre pochopenie pofebruárového vývoja, a to preto, že práve v období rokov 1945 – 1948 boli položené základy pre dôležité politické, ekonomické a sociálne zmeny vedúce ku februáru 1948 a k vytvoreniu režimu „ľudovej demokracie“, resp. prvej fázy štátu „diktatúry proletariátu“. Vznik komunistického režimu v Československu je teda výsledkom dlhšie trvajúceho a zložitého povojnového procesu, pričom tento proces ďalej pokračoval i po udalostiach kľúčového februárového týždňa v roku 1948. Avšak na situáciu po vojne významne a nezanedbateľne vplývali udalosti³ a dohody uzavreté ešte pred koncom vojny.

1.1 Povojnová situácia

Všetky hlavné politické smery a ich vodcovia, ktorí sa podieľali na domácom a zahraničnom protinacistickom odboji, už v priebehu vojny deklarovali, že sa po oslobodení zasadia o realizáciu zásadných zmien vo vnútornej a zahraničnej politike oslobodeného Československa.⁴ V tom sa zhodovali i s prezidentom E. Benešom, ktorí hovoril dokonca o **revolučných zmenách** v politickom, ekonomickom a sociálnom systéme. Výrazom týchto zmien sa stalo vytvorenie prvej povojnovej vlády **Národného frontu Čechov a Slovákov** a vyhlásenie jej programu, dohodnutého v marci 1945 v Moskve,⁵ na oslobodenom území v Košiciach 5. apríla 1945. Rok 1945 tak priniesol do právneho poriadku obnovovaného Československa celý rad významných zmien. Zákonodarstvo bezprostredne povojnového obdobia ovplyvnilo podobu československého štátu, rovnako ako jeho ekonomického, politického a sociálneho systému, na niekoľko desaťročí. Do

³ Na území Slovenska hlavne Slovenské národné povstanie.

⁴ Jednou z prvých takýchto „deklarácií“ bola Vianočná dohoda z decembra roku 1943, na základe ktorej vznikla SNR, ktorá bola vyhlásená za „jediného reprezentanta politickej vôle slovenského národa doma.“ Už v tejto dohode predstavitelia slovenského národa deklarovali „úzku spoluprácu so všetkými slovanskými štátmi a národmi, menovite so ZSSR, v ktorom vidíme záštitu slobodného života a všestranného rozmachu...“ (čl. II, bod 2) a orientáciu zahraničnej politiky na ZSSR tak, že „na poli zahranično-politickej a vojensko-politickej sa má opierať o ZSSR“ (čl. II, bod 3). V oblasti domácej politiky bol posun smerom k socializmu zrejmý zo znenia bodu 5: „Myšlienku demokracie je treba preniesť a prehľbiť i na pole hospodárske a sociálne tak, aby rozdelenie národného dôchodku medzi všetko obyvateľstvo bolo čo najrovnomernejšie a aby život každého občana bol ľudský a dôstojný.“ (čl. II). In BEŇKO, J. et al.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. II. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 319-321.

⁵ „Samotné rokovania sa začali 22. marca 1945 a skončili sa 29. marca 1945. Moskovských rokovaní o vytvorení prvej povojnovej vlády Československa a o obsahu jej vládneho programu sa zúčastnili tieto strany: Komunistická strana Československa, Československá sociálno-demokratická strana, Československá strana národno-socialistická, Československá strana ľudová. Výhradne k problematike postavenia Slovenska a Slovákov v spoločnom štáte sa na rokovaníach zúčastnila sedemčlenná delegácia Slovenskej národnej rady... Podkladom pre rokovania sa stal návrh komunistov. Podstatnejších rozporov o jednotlivých častiach vládneho programu nebolo. Výnimku predstavoval len návrh 6. kapitoly vládneho programu riešiaci vzájomný československý pomer a štátoprávne postavenie Slovenska... Z taktického hľadiska odmietali definitívny charakter na rokovaníach prijatých záverov neustále zdôrazňujúc, že konečná podoba postavenia Slovenska a Slovákov v oslobodenej republike sa musí dohodnúť až na domácom území.“ In MOSNÝ, P., HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : UPJŠ, 2005, s. 349.

značnej miery pripravili povojnové zmeny i nástup komunistického režimu vo februári 1948.⁶

Už začiatkom roka 1945 prijal prezident republiky a ďalší predstavitelia exilového československého zriadenia návrh sovietskej vlády na vstup na oslobodené územie Československej republiky cez Moskvu. Na návrh moskovského vedenia KSCM mala exilová vláda podať demisiu a po rokovaniach reprezentácií rozhodujúcich politických strán mala byť vytvorená prvá povojnová československá vláda reprezentujúca koncepciu širokého Národného frontu a pripravený vládny program.⁷

1.1.1 Košický vládny program

Košický vládny program obsahoval základné zásady vládnej politiky vo vnútro politickej a medzinárodnej oblasti a štruktúrne sa skladal zo 16 článkov. V prvom článku definoval vládu Národného frontu Čechov a Slovákov ako vládu reprezentantov „všetkých sociálnych zložiek a politických smerov, ktoré doma i za hranicami viedli národne oslobodenecký zápas za zvrhnutie nemeckej a maďarskej tyranie.“⁸ Jej existencia bola limitovaná realizáciou „všeobecných, tajných a priamych volieb do Ústavodarného zhromaždenia, ktoré vypracuje novú ústavu republiky a položí jej budúcnosť na pevný ústavný základ.“⁹

Štvrtý článok programu stanovil líniu zahraničnej politiky na základe spojenectva so Sovietskym zväzom v zmysle československo-sovietskej spojeneckej zmluvy z 12. decembra 1943,¹⁰ a to vo vojenskej, politickej, ekonomickej i kultúrnej oblasti.¹¹ Túto „hlavnú líniu“ mali dopĺňať „priateľské vzťahy k Anglicku, ako i k USA a obzvlášť úzke priateľstvo k Francúzsku.“¹² Šiesty článok¹³ stanovil zásady nového vzťahu české-

⁶ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 11.

⁷ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. II. diel. Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 317.

⁸ *Košický vládny program*. Bratislava : Pravda, 1978, s. 87.

⁹ Tamtiež, s. 88.

¹⁰ „Počas Benešovej návštevy v Moskve 12. 12. 1943 podpísal československý vyslanec Z. Fierlinger so sovietskym ministrom zahraničia V. Molotovom Zmluvu o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci. Zmluvné strany sa v nej zaviazali rešpektovať nezávislosť a suverenitu a nevmiešavať sa do svojich vnútorných záležitostí. Uzavreli spojenectvo vo vojne s Nemeckom a zaviazali sa k povojnovej hospodárskej spolupráci... Zmluva sa stala základným dokumentom v novom medzinárodnom postavení Československa a zohrala významnú úlohu v spoločnom boji proti fašizmu.“ In HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. II. diel. Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 314.

¹¹ *Košický vládny program*. Bratislava : Pravda, 1978, s. 97- 98.

¹² Tamtiež, s. 97.

¹³ „Samostatne však musíme upozorniť na problém, ktorý pri moskevskej jednání vyvolal nejbouřlivější diskusi, a to na slovenskou otázku... Šestá kapitola Košického vládního programu byla výsledkem složitého a mnohdy značně dramatického jednání zástupců politických stran a sedmi delegátů Slovenské národní rady v Moskvě... Slovenská národní rada je zde označena za představitelku svébytného slovenského národa a za nositelku státní moci na území Slovenska. Společné státní úkoly měla vláda jako centrální orgán provádět v nejužší spolupráci se slovenskými národními orgány. Pokud šlo o rozdělení kompetence mezi ústřední a slovenské orgány, měli se na tom dohodnout zástupci obou národů. V centrálních orgánech a institucích mělo být Slováckům zabezpečeno přiměřené zastoupení...“ In VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V.: *České právní dějiny*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 386.

ho a slovenského národa v ČSR na základe „zásady rovný s rovným,“¹⁴ čím „vyjadroval aj uznanie samobytnosti slovenského národa a garantoval Slovenskej národnej rade postavenie nositeľky štátnej moci (zákonodarnej, vládnej a výkonnej) na území Slovenska;“¹⁵ zatiaľ čo článok VII. umožňoval odstúpenie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu, „na základe demokraticky prejavenej vôle karpátoukrajinského ľudu a v súlade s priateľskými vzťahmi medzi Československom a Sovietskym zväzom.“¹⁶

V článku X. a XI. navrhovala vláda realizáciu zaistenia majetku predovšetkým občanov nepriateľských štátov, osôb nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí sa previnili proti československému štátu, ako i u zradcov a kolaborantov, a to formou inštitútu **národných správ**, čím „rozširuje potrestanie okupantov, zradcov a kolaborantov i na hospodársku oblasť.“¹⁷ Pri pozemkovom majetku vyššie uvedených kategórií osôb mala byť realizovaná **konfiškácia** poľnohospodárskej pôdy ako začiatok **novej pozemkovej reformy**, pričom „zabratá pôda sa mala rozdeliť medzi české a slovenské roľníctvo a bezzemkov k tomu zriadeným Národným pozemkovým fondom.“¹⁸ Vláda vo svojom programe tiež potvrdila zásadu **reštitúcie** majetku odobraného počas druhej svetovej vojny v dôsledku **národnej, politickej či rasovej perzekúcie**.¹⁹

Medzi hlavné úlohy „obnovenia hospodárskeho života“ patrilo podľa článku XII. **znárodnenie** kľúčových odvetví národného hospodárstva. Znárodnenie bolo skryté pod požiadavku „postaviť celý peňažný a úverový systém, kľúčové podniky priemyslové, poisťovníctvo, prírodné a energetické zdroje pod všeobecné štátne vedenie a do služieb znovuvýstavby národného hospodárstva a znovuoživenia výroby a obchodu.“²⁰ Nakoniec sa v článkoch XIII. – XV. vláda zaväzovala zabezpečiť zásobovanie obyvateľstva potravinami „apelovaním na roľníkov, aby pomohli zabezpečiť výživu ľudu,“²¹ položiť základy „veľkorysej sociálnej politiky a sociálnej starostlivosti o všetky vrstvy pracujúceho ľudu v mestách i na vidieku“²² zasadiť sa o obnovu vzdelávania, vedy a kultúrnej oblasti. Vláda vyhlásila, že bude povzbudzovať „tvorčie schopnosti ľudu“ tým, že bude „organizovať a podporovať demokratickou cestou účasť najširších vrstiev našich národov na každodennom politickom, hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote, aby sa tak stalo skutkom, že ľud je ozaj jediným zdrojom štátnej moci.“²³

Vyššie uvedené ustanovenia vládneho programu tak vytvorili základ pre reformovaný spoločenský systém Československa, ktoré sa malo stať „**ľudovodemokratickým štátom**“. Vládny program bol tiež nazývaný programom „**národnej a demokratickej**“ revolúcie.²⁴

¹⁴ *Košický vládny program*. Bratislava : Pravda, 1978, s. 100.

¹⁵ MOSNÝ, P., HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : UPJŠ, 2005, s. 351.

¹⁶ Tamtiež, s. 351.

¹⁷ Tamtiež, s. 352.

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 12-13.

²⁰ *Košický vládny program*. Bratislava : Pravda, 1978, s. 112.

²¹ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. II. diel. Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 319.

²² *Košický vládny program*. Bratislava : Pravda, 1978, s. 114.

²³ Tamtiež, s. 120.

²⁴ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 13.

Autori učebnice *Dejiny štátu a práva na Slovensku* hodnotia význam celého vládneho programu nasledovne: „Košický vládny program ako bezprostredne povojnová programová vládna platforma mal navonok nesporne nádyh kompromisu medzi jednotlivými zložkami československého hnutia odporu. V mnohých svojich ustanoveniach narúšal východiská i konštrukciu stále platnej ústavy z roku 1920. Nebol to len politický dokument, ale aj dokument právny. Ako dokument tvoriaci sa v revolučnej dobe, a pre ňu, mal osobitné postavenie prisudzujúce mu charakter **ústavy sui generis**. Z jeho ustanovení vychádzala zákonodarná činnosť v nasledujúcom období povojnového československého štátu. Vo vytvorených rozhodujúcich medzinárodných súvislostiach jeho obsah nabáda vysloviť domnienku, že predstavoval i okolnosťami svojho vzniku, prvý československý oficiálny, na vysokej štátnej úrovni postavený dokument, odrážajúci víťaznými mocnosťami protihitlerovskej koalície prijatý konsenzus vtedajších politických síl. Jeho dôsledná realizácia predsa nemohla smerovať nikam inam než do úplného rozrušenia podstaty spoločenského systému predmníchovskej štátnosti. Prisudzovať niektorým jeho podstatným novoformulovaným ustanoveniam a zásadám charakter, že vznikli len ako odraz prekonanosti dovtedajšieho historického vývoja sa zdá byť totižto politicky príliš nepravdepodobné. Bezprostredne nasledujúci historický vývoj v Československu do februára 1948 to plne potvrdil.“²⁵

Vláda sa vrátila do Prahy 10. a 11. mája 1945 a prezident republiky 16. mája 1945. Začala nová epocha dejín štátu a práva, novou formou politického života v obnovenej Československej republike sa stala **ľudová demokracia**.²⁶

1.2 Ústava 9. mája

Návrhy ústavy pripravované v Ústavodarnom Národnom zhromaždení po februári 1948 síce obsahovali významné prvky limitovanej a socializujúcej demokracie povojnového obdobia, jednako sa však v nich ešte zachovávali niektoré princípy parlamentnej demokracie a Ústavnej listiny z roku 1920, čo zdôrazňovala aj dôvodová správa²⁷ k novej ústave. Po februári 1948 sa však charakter nového komunistického režimu prejavil okrem iného i tým, že návrhy jednotlivých častí ústavy prejednávala nielen vláda, Národné zhromaždenie a jeho ústavný výbor, ale predovšetkým predsedníctvo KSČ a „obrodenný“ Národný front.²⁸

O ideologickom zameraní Občianskeho zákonníka z roku 1950, ktorý sa zrodil ako jeden z najvýznamnejších produktov tzv. právnickej dvojročnice (1948 – 1950), rozhodla práve Ústava 9. mája. „Svojimi ustanoveniami o socialistickom vlastníctve a o plánovitom riadení národného hospodárstva položila súčasne ústavnoprávne základy novej základnej úprave občianskoprávných vzťahov v budúcom Občianskom zákonníku.“²⁹ Jej

²⁵ MOSNÝ, P., HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : UPJŠ, 2005, s. 352.

²⁶ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. II. diel. Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 320.

²⁷ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/114schuz/s114001.htm>

²⁸ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 117-118.

²⁹ PLANKOVÁ, O.: *Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva*. In *Acta Facultatis Iuridicae – Problémy kodifikácie občianskeho práva v Československej socialistickej republike a v Poľskej ľudovej republike*. Bratislava : SPN, 1973, s. 8.

základný článok č. XII³⁰ a kapitola 8 o hospodárskom zriadení stanovili hlavné zásady, ktoré malo občianske právo uskutočniť. Vlastníctvo sa podľa Ústavy stalo vzťahom medzi ľuďmi, určeným hospodárskou a spoločenskou štruktúrou novej spoločnosti.

V duchu potlačovania individuality na úkor celku boli zásadou „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“ položené základy kolektívneho hospodárenia s pôdou, rovnako ako rozsiahle reformy vlastníctva pôdy. Bola stanovená najvyššia prípustná miera individuálneho vlastníctva pôdy v rozsahu 50 ha³¹ a bol zdôraznený význam družstevného hospodárenia.³²

Ústava stanovila základné vymedzenie nového poňatia vlastníckeho práva, ktoré má podľa Bělovského „... v komunistickej ideológii kľúčový význam pre realizáciu a celkovú koncepciu sociálno-hospodárskych reforiem spojených s výstavbou nového spoločenského usporiadania. V tomto zmysle Ústava predstavila dovtedy len ideologicky prezentované formy vlastníctva v legislatívnom vyjadrení. Ako novu boli predstavené rôzne kategórie vlastníckych práv, ktoré odrážali jednak ideologické prvky vlastníckeho práva v ľudovodemokratickej (resp. socialistickej) spoločnosti, jednak tempo postupných sociálnych reforiem, odrážajúce zažitú zvyklosť nielen buržoáznej triedy, ale i adresátov komunistického revolučného programu.“³³ Preto bolo zavedené monopolné štátne vlastníctvo národného majetku³⁴ a boli vymedzené stručné základy osobného vlastníctva,³⁵ ktoré bolo pokladané za „ďalšiu pokrokovú formu vlastníctva socialistickej spoločnosti, doplnok oboch foriem socialistickeho vlastníctva (štátneho a družstevného)“.³⁶ Súčasne bola zakotvená ochrana súkromného vlastníctva,³⁷ ktorú však Bělovský považuje len za „formálnu“, keďže súkromné vlastníctvo „... bolo dočasne tolerované v rámci plánovaných ústupkov KSČ pre presadzovanie revolučných reforiem.“³⁸

³⁰ Článok XII Ústavy 9. mája: „(1) Hospodárska sústava Československej republiky je založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva; na vlastníctve pôdy podľa zásady „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“; na ochrane drobného a stredného podnikania a na nedotknuteľnosti osobného majetku. (2) Celé národné hospodárstvo v Československej republike nech slúži ľudu. V tomto verejnom záujme riadi štát všetku hospodársku činnosť jednotným hospodárskym plánom.“

³¹ Paragraf 159 ods. 1 Ústavy 9. mája: „Najvyššia prípustná výmera pôdy, ktorá môže byť v súkromnom vlastníctve jednotlivca alebo spoluvlastníkov alebo spoločne hospodáriacej rodiny, je 50 hektárov.“

³² Paragraf 157 Ústavy 9. mája: „(1) Ľudové družstvá so združenia pracujúcich ku spoločnej činnosti, ktorej účelom je zvýšiť životnú úroveň členov i ostatného pracujúceho ľudu, ale nie dosiahnutie čo najvyššieho zisku z vloženého kapitálu. (2) Štát podporuje ľudové družstevníctvo v záujme rozvoja národného hospodárstva a všeobecného blahobytu.“

³³ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 517.

³⁴ Paragraf 149 ods. 1 Ústavy 9. mája: „Národný majetok je zásadne v rukách štátu (štátne vlastníctvo).“

³⁵ Paragraf 158 ods. 2 Ústavy 9. mája: „Osobný majetok občanov je nedotknuteľný. Toto ustanovenie sa týka predovšetkým predmetov domácej a osobnej spotreby, rodinných domčekov a úspor nadobudnutých prácou, ako i dedičského práva na ne.“

³⁶ ŠTEFANKO, J. (zost.): *Prvý Občiansky zákonník*. Šamorín : Heuréka, 1999, s. 80.

³⁷ Paragraf 158 ods. 1 Ústavy 9. mája: „Súkromné vlastníctvo drobných a stredných podnikov do 50 zamestnancov je zaručené.“ a § 9 ods. 1 a 2 Ústavy 9. mája: „(1) Súkromné vlastníctvo je možné obmedziť len zákonom. (2) Vyvlastnenie je možné len na základe zákona a za náhradu, ak nie je alebo ak nebude zákonom stanovené, že sa náhrada dávať nemá.“

³⁸ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 517.

V zmysle jej interpretačných klauzúl bolo potrebné všetky, teda i občianskoprávne predpisy, vykladať v súlade s jej zásadami – sudcovia boli povinní vykladať v tej dobe platné občianske právo, t. j. v Českých zemiach novelizovaný Rakúsky všeobecný občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811 a na Slovensku obyčajové uhorské právo, v duchu ústavy a zásad ľudovodemokratického zriadenia a boli zrušené aj všetky normy, ktoré týmto princípom odporovali. I tak však „išlo len o dočasné riešenie – ústava síce pôsobila na právne vedomie sudcov,³⁹ ale tí koniec koncov stále museli aplikovať staré právo.⁴⁰

1.3 Právnická dvojročnica

Právna úprava občianskeho práva bola v rokoch 1945 – 1950 značne roztrieštená a neprehľadná. V platnosti totiž zostali, s ohľadom na princíp právnej continuity, všetky zákony predmníchovskej republiky. Na základe už zmienenej recepčnej normy z roku 1918 bol recipovaný právny poriadok rakúsko-uhorský a i napriek opakovaným snahám o zjednotenie zákonodarstva prostredníctvom ministerstva pre unifikáciu sa ho po celú dobu trvania prvej republiky nepodarilo splniť. Na právny vývoj mal vplyv i vznik Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu., ktorý bol nadto prehĺbený i odlišným pohľadom na dobu neslobody, pretože na Slovensku boli za neplatné prehlásené iba tie predpisy z obdobia Slovenského štátu, ktoré odporovali demokratickému duchu československého právneho poriadku. Neprehľadnú situáciu dopĺňali nariadenia Slovenskej národnej rady z doby neslobody a následne zákonodarná činnosť Dočasného národného zhromaždenia, Ústavodarného národného zhromaždenia a stále vydávané nariadenia Slovenskej národnej rady.

Základné zákonníky v oblasti práva občianskeho a tzv. justičné zákony (Občiansky zákonník, Trestný zákonník, Civilný súdny poriadok, Trestný poriadok a pod.), vydané v druhej polovici minulého storočia, mohli síce vyhovovať právnym pomerom predmníchovskej republiky, nemohol sa však podľa nich už riadiť hospodársky život po roku 1945. Všeobecne bola naliehavo pociťovaná potreba nahradiť tieto prežité zákony novými kódexmi, ktoré by zodpovedali hlbokým a prenikavým zmenám v hospodárskom a politickom zriadení nášho ľudovodemokratického štátu, ku ktorým došlo po roku 1945 a obzvlášť po roku 1948.

K prácam na nových kódexoch mohlo byť prikrčené, keď v roku 1948 Ústava 9. mája vyriešila aspoň niektoré základné otázky. Stalo sa to v tzv. **právnickej dvojročnici**.

Klement Gottwald v júni 1948 na zasadnutí ÚV KSČ vyhlásil, že je potrebné zlikvidovať nemožný stav, keď u nás platia zákony z doby Márie Terézie a zároveň rýchlo vytvoriť a zaviesť nový právny poriadok, ktorý by pomáhal upevniť a rozvíjať výsledky politického víťazstva.⁴¹ Uznesením vlády zo 7. júla 1948 bolo uložené ministerstvu sprá-

³⁹ ELIÁŠ, J.: Kodifikace občanského práva a její význam pro výstavbu socialismu. In *Právník*, č. 5, 1955. s. 297.

⁴⁰ HORTÍKOVÁ, V., MATES, P.: K některým otázkám vzniku a vývoje socialistického občanského práva. In *Acta universitatis Brunensis – Iuridica*. No 30. Sborník prací učitelů právnické fakulty – IX, Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1979, s. 66.

⁴¹ GOTTWALD, K.: *Spisy XIV*. Praha : SNPL, 1958, s. 333.

vodlivostí vypracovať do 1. septembra 1950 okrem iného osnovu občianskeho práva. Vláda v tomto smere uskutočňovala svoj program vyhlásený 1. júna 1948. Antonín Zápotocký vo svojom parlamentnom prehlásení povedal, že „je potrebné vytvoriť taký právny a organizačný systém výstavby, ktorý by bol prispôsobený všetkým spoločenským a hospodárskym pomerom, ktoré priniesla národná a demokratická revolúcia a februárové udalosti“. Išlo teda o to vytvoriť taký právny stav, ktorý by umožnil presadiť totalitné tendencie komunistickej vlády a zlikvidovať sto rokov budované demokratické základy právneho štátu.⁴² Súdobí právnici sa tiež netajili tým, že „urýchlené vypracovanie nového právneho poriadku ďalej predpokladalo, že pôjde o predpisy, ktoré budú v právnej forme vyjadrovať politické a hospodárske postuláty socialistickej výstavby... Malo ísť o normy dostatočne voľné, nie však také, ktoré by umožňovali ľubovoľný výklad. Požadovala sa i zrozumiteľná dikcia, nie však na úkor odbornosti a dôkladnosti.“⁴³

Splnenie tejto úlohy v krátkej lehote si vyžiadalo úplne nové pracovné a organizačné metódy.⁴⁴ Vďaka týmto organizačným a pracovným metódam boli práce na nových kódexoch včas ukončené.⁴⁵

Na kodifikačných prácach sa podieľal jednak odborný aparát ministerstva, jeho oddelenia, jednak komisia zložená zo zástupcov právnej vedy i praxe, masových spoločenských organizácií, poslancov atď. Že sa muselo jednáť o ľudí vždy absolútne politicky spoľahlivých, iste nie je nutné zdôrazňovať. Táto komisia vytvárala zo svojho stredu subkomisie poverené plnením čiastkových úloh. Napríklad pre občianske právo boli vytvorené subkomisie pre právo vecné, pre všeobecnú časť obligačného práva, pre osobitnú časť obligačného práva, pre rodinné právo, dedičské právo, všeobecnú časť Občianskeho zákonníka a knihovné právo. V septembri 1949 bola ďalej zriadená subkomisia v Prahe a druhá v Bratislave a redakčná subkomisia pre Občiansky zákonník. V apríli 1950 vznikol pracovný kolektív pre prechodné ustanovenia, v júni toho istého roku pracovné kolektívy pre niektoré špeciálne otázky súvisiace s poslednou redakciou zákonníka, a to pre ustanovenia o náhrade škody a pre základné a úvodné ustanovenia kódexu. Týmto postupom sa mala zdôrazniť myšlienka, že celá príprava a priebeh tzv. právnickej dvojročnice je zabezpečený ako odborne, tak i za účasti „širokých zložiek zástupcov pracujúcich“.⁴⁶

Uložené kodifikačné práce zahŕňali v sebe celú materiu dovtedajšieho Občianskeho zákonníka vrátane zákonníka obchodného a zákonov s ním súvisiacich, dovtedajšieho civilného súdneho poriadku, poriadku exekučného, konkurzného a vyrovnávacieho, tzv. jurisdikčné normy, predpisov o konaní nespоровom, zákona trestného s neprehľadným radom ďalších zákonných predpisov z tejto materie a trestného poriadku. Popri tom mali

⁴² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K.: *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava : Key Publishing, 2007, s. 387.

⁴³ RAIS, Š.: Historické rozmezí v živote právniků. *Právník*, č. 9, 1949, s. 405-406.

⁴⁴ K metódam a zásadám kodifikačných prác pozri napr. PETRŽELKA, K.: O kodifikaci (Předneseno v Maxičkách dne 10. ledna 1951). In *O právu a jeho tvorbě* (Přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách). Praha : Orbis, 1951, s. 85.

⁴⁵ NEUMAN, A.: *Československý právní řád na cestě k socialismu*. Praha : Slobodné slovo, 1959, s. 177.

⁴⁶ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K.: Vývoj kodifikace občanského práva. In SCHELLE, K. (ed.): *Vývoj právních kodifikací*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 27.

byť pripravené otázky i riešenia spadajúce do oblasti práva zmenkového a šekového, právo pôvodcov, poisťné zmluvy, práva vzorového a vzorkového, podnikového registra atď.

Všetka táto matéria mala byť spracovaná nanovo. Nie revízia predošlých predpisov a ich prispôbenie požiadavkám vtedajšieho vývoja vecí hospodárskych, sociálnych a kultúrnych, ale skutočne nová, pôvodná kodifikácia, ktorá by sa neviazala ani materiálne ani formálne na doterajšie vzory, ale vykročila smelo vlastnou cestou, pričom vodítkom bola vôľa ľudu, aby dostal také zákony, ktoré zodpovedajú generálnej línii určenej IX. zjazdom KSC – potrebám budovania socializmu.

Súčasne boli teda stanovené nové úlohy, ktoré malo socialistické právo plniť: služba „ľudu“, ochrana namierená proti nepriateľom socializmu, prispôbenie práva potrebám spoločnosti. Klement Gottwald vyhlásil: „Litera zákona, právni rád nám slouží k přebudování společnosti“ a minister spravodlivosti Alexej Čepička hlásal, že právo musí vyjadrovať vôľu robotníckej triedy. Právo malo odstrániť dualizmus práva verejného a súkromného, mala byť vytvorená koncepcia socialistického vlastníctva a jeho ochrany, dôkladne obmedzené súkromné vlastníctvo, zjednodušené dedičské právo a rodinné právo⁴⁷ malo byť sekularizované.⁴⁸

Bolo jasné, že ako v iných oblastiach, tak i pri tejto práci je znalosť zákonov Sovietskeho zväzu a sovietskej právnej vedy nevyhnutným predpokladom pre úspešné zdolanie uloženej úlohy, lebo sovietski právnici povzniesli otázky praxe i teórie práva na nebyvalú výšku a obohatili právnu vedu o nové a dôležité poznatky.⁴⁹

Občiansky zákonník bol prijatý ako zákon č. 141/1950 Zb. 25. septembra 1950 s účinnosťou od 1. januára 1951 a ako skonštatoval Zdeněk Fierlinger v prejave na celoštátnej konferencii Jednoty Československých právníkov v októbri 1950 „nové občianske právo nebolo iba reformou starého, ale vo svojej podstate formou i obsahom právnou nadstavbou celkom rozdielných ekonomických podmienok, ku ktorým dospela naša spoločnosť.“⁵⁰

2. Socialistické občianske právo

V predmetnom období sa stretávame s cieľenou snahou o vybudovanie nového občianskeho práva založeného na ideologických tézach marxizmu-leninizmu podľa vzoru Sovietskeho zväzu.⁵¹ Nevyhnutným predpokladom takéhoto postupu bolo odbúra-

⁴⁷ „Prvým v poradí novoprijatých kódexov bol zákon o práve rodinnom č. 265/1949 Sb., ktorý vyčlenil úpravu rodinného práva z oblasti občianskoprávných vzťahov a zjednotil princípy rodinného práva na území celého Československa.“ In JÁNOŠÍKOVÁ, P. et al: *Mezníky českých právních dějin*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, s. 208.

⁴⁸ MALÝ, K.: Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989 jako předmět vědeckého skoumání (Úvodní slovo při zahájení konference). In MALÝ, K. (ed.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Sborník příspěvků. Praha : Karolinum, 2004, s. 11.

⁴⁹ PETRŽELKA, K.: O kodifikaci (Předneseno v Maxičkách dne 10. ledna 1951). In *O právu a jeho tvorbě* (Přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách). Praha : Orbis, 1951, s. 94.

⁵⁰ FIERLINGER, Z.: Za socialistický právní řád. *Právník*, č. 12, 1950, s. 430.

⁵¹ „... Vzorom týchto kodifikácií – a samozrejme i kodifikačných prác u nás – sú výsledky a skúsenosti Sovietskeho zväzu pri výstavbe sovietskeho štátu a práva... Pri výstavbe socializmu v našej vlasti je našou

vane inštitútov a princípov tradičného *ius civile* a odtrhnutie od tradícií kontinentálnej civilistiky založenej na rímskom práve.

Na druhej strane občianske právo v rokoch 1944 – 1973 bolo právom prechodného typu, v ktorom sa prelínali prvky dvoch historických typov práva v ich jednote a protikladnosti. Ako vo väčšine ľudových demokracií, bol i u nás zvolený variant materiálnej kontinuity, pretože staré právo bolo možné využiť v záujme nastolenia nového zriadenia. Samozrejme, nemohlo byť prevzaté celé právo, ale len tie časti, ktoré boli z hľadiska cieľov revolúcie neutrálne, alebo nadobudli revolúciou iný význam. Táto charakteristika platí práve pre občianske právo.⁵²

Právo bolo pod vplyvom marxisticko-leninského učenia vnímané v prvom rade ako politický nástroj slúžiaci na presadzovanie programovo vymedzených vízií, vytýčených v rámci jednotlivých budovateľských etáp smerujúcich ku konečnému cieľu komunistickej revolúcie – beztriednej spoločnosti. Úloha práva je v takomto prostredí priamo definovaná politickými direktívami stranického vedenia KSČ, ktoré sa usilovalo o vytvorenie čo najefektívnejších mechanizmov na kontrolu ľudí a manipuláciu s nimi. Práve tento účelovo definovaný prístup k úlohe práva v spoločnosti, typický pre všetky štáty komunistického režimu, predznamenal formovanie občianskeho práva v Československu.⁵³

Vnútená sovietskizácia nášho právneho poriadku sa na tomto kódexe teda už zreteľne prejavovala, aj keď na druhej strane ešte nie tak dôsledne, ako v iných právnych normách vtedajšej i neskoršej doby a to aj napriek početným uisteniam zo strany dobovej právnej literatúry, pretože „v skutočnosti sa nikdy nepodarilo dokonale odpútať občianske právo od základov tradičného kontinentálneho poňatia *ius civile*.“⁵⁴ Zákonník ešte v rozsiahlej miere rešpektoval súkromné vlastníctvo, upravoval niektoré zmluvné typy, ktoré neskôr boli dôsledne potlačované, formálne neodlišoval reguláciu medzi občanmi a organizáciami atď. Na druhej strane bola presadená koncepcia užšieho majetkového práva. Neboli tu teda zahrnuté ustanovenia týkajúce sa práva rodinného, družstevného a pracovného, ktoré boli upravené osobitnými predpismi. Už v roku 1949 vyšiel zákon o práve rodinnom (č. 265/1949 Zb.), ktorý tým z rodinného práva vytvoril samostatné právne odvetvie. Súčasťou Občianskeho zákonníka sa však naopak stali ustanovenia predtým zahrnuté do práva obchodného, ako napríklad o prokúre, nekalej súťaži, nákladnej zmluve atď. Niektorými autormi bol tento stav označovaný ako tzv. komercionalizácia občianskeho práva v technickom zmysle.⁵⁵

životnou nutnosťou pridržať sa i pri výstavbe sústavy nášho socialistického práva skúseností, vzoru a príkladu prvého socialistického štátu v dejinách ľudstva, základného piliera a vodcu nerozborného tábora mieru, Sovietskeho zväzu...“ In PETRŽELKA, K.: O kodifikaci (Predneseno v Maxičkách dne 10. ledna 1951). In *O právu a jeho tvorbě* (Přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách). Praha : Orbis, 1951, s. 85.

⁵² HORTÍKOVÁ, V., MATES, P.: K některým otázkám vzniku a vývoje socialistického občanského práva. In *Acta universitatis Brunensis – Iuridica*. No 30. Sborník prací učitelů právnické fakulty – IX. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1979, s. 65.

⁵³ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 505-506.

⁵⁴ Tamtiež.

⁵⁵ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K.: *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 28.

Bělovský uvádí osem atribútov socialistického občianskeho práva:⁵⁶

1. programová snaha o odstránenie tradičných princípov kontinentálneho poňatia *ius civile* vybudovaného na základe rímskeho práva;
2. odstránenie tradičného právneho dualizmu rozlišujúceho právo súkromné a verejné;
3. centralizmus a kogentná právna úprava;
4. snaha o potlačovanie individualizmu a presadzovanie kolektivismu;
5. triedny charakter práva;
6. rozdrobenie tradične rozsiahlej civilistickej matérie a zúženie občianskeho práva na majetkové právo;
7. redukcia funkcie občianskeho práva na nástroj na presadzovanie hospodárskych a ideologických cieľov;
8. prehnaná snaha o zjednodušovanie právnej úpravy.

2.1 Odstraňovanie princípov *ius civile*

Základným bodom programu reformy občianskeho práva bolo vybudovanie celkom nového občianskeho práva, ktoré by sa odlišovalo od jeho tradičného poňatia spočívajúceho svojimi základmi na rímskom práve. Komunistická doktrína kritizovala rímske právo z ideologických pozícií. Prisudzovala mu predovšetkým zámer chrániť záujmy tzv. vládnucej triedy buržoázie na úkor triedy pracujúcich. Argumentovala tým, že rímske právo vznikalo v celkom odlišných spoločensko-hospodárskych podmienkach, ktoré určovali jeho obsah. Vzhľadom na primárny zámer komunistickej revolúcie porátať sa so starým spoločenským a štátnym zriadením ani tradičné princípy rímskeho práva nemohli byť v novobudovanom prostredí tolerované.⁵⁷

Nové občianske právo malo naproti tomu odrážať záujmy ľudu, resp. robotníckej triedy. „V prvej vlnе reforiem však došlo k odklonu od rímskeho práva skôr iba proklamatívne. Hoci dôvodová správa Občianskeho zákonníka z roku 1950 hlásala naplnenie starých inštitútov novým obsahom, v skutočnosti išlo o kompromis zachovávajúci väčšinu tradičných inštitútov, hoci často v modifikovanej podobe. K radikálnemu rezu došlo až neskôr v Občianskom zákonníku z roku 1964, ktorý bol programovo vystavaný na celkom novej konštrukcii.“⁵⁸

2.2 Odstránenie právneho dualizmu

Pre socialistické právo bolo príznačné opustenie tradičného dualizmu verejného a súkromného práva. V podmienkach Československa dochádza k jeho opusteniu po februári 1948. Kým A. Dressler v jeho príspevku z roku 1949 ešte zotrval na pozíciách rozlišovania verejného a súkromného práva,⁵⁹ Viktor Knapp tento dualizmus

⁵⁶ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 507-514.

⁵⁷ Tamtiež, s. 508.

⁵⁸ Tamtiež.

⁵⁹ DRESSLER, A.: K ideovým zásadám nového občianskeho práva. *Právnik*, č. 1, 1949, s. 13: „Nový typ práva, ktorý chceme budovať, ovšem předem žádá, abychom si uvědomili podmíněnost rozdílu mezi veřejným

odmietol.⁶⁰ V ideovom zdôvodnení odmietnutia právneho dualizmu verejného a súkromného práva sa Knapp dovoľoval záverov sovietskeho teoretika Strogoviča.⁶¹ Podľa názoru Strogoviča vychádzal dualizmus buržoázneho práva zo súkromného vlastníctva výrobných nástrojov, ktorého výrazom je existencia súkromného práva. Úloha verejného práva bola v takto ponímanej konštrukcii obmedzená len na chránenie vzťahov založených súkromným právom. V diktatúre proletariátu išlo síce o dominanciu verejného záujmu nad súkromným, avšak verejný záujem vyjadroval záujmy pracujúcej väčšiny, konkrétne záujem na budovaní socializmu. Keďže takto nebol rozdiel medzi záujmom jednotlivca a kolektívu, nevznikal ani žiaden dôvod na existenciu dualizmu verejného a súkromného práva. Uznávanie súkromného práva by navyše podľa názoru Viktora Knappa znamenalo uznávanie súkromného záujmu odlišného od záujmu pracujúcej väčšiny, čím by sa súkromné právo, resp. dualizmus práva mohli stať útočiskom ideologických nepriateľov socializmu.

Opustením dualizmu však nedošlo k pohlteniu súkromného práva právom verejným, ale k zániku oboch, nakoľko socialistické právo tieto výrazy a delenie úplne opustilo. Vzhľadom na túto skutočnosť vyznievalo paradoxne, že medzinárodné právo sa naďalej delilo na verejné a súkromné. Zrejme to bolo zdôvodniteľné zažitým „buržoázny“ pojmoslovím ako aj praktickou nemožnosťou presadenia opustenia týchto pojmov medzinárodným spoločenstvom.

V súvislosti s opustením právneho dualizmu verejného a súkromného práva v socialistickom práve považujem za potrebné poukázať na tvrdenia Jany Burešovej, uverejnené v roku 2002,⁶² v zmysle ktorých sa aj napriek popieraniu dualizmu verejného súkromného práva toto delenie fakticky vyskytovalo a uplatňovalo na základe predmetu právnej regulácie (t. j. podľa toho, či sa upravovali tradičné občianskoprávne vzťahy, alebo trestnoprávne, resp. štátoprávne vzťahy).

2.3 Centralizmus a kogentná právna úprava

Dôraz na výchovné poslanie občianskeho práva, resp. na jeho prevýchovnú úlohu, bol vo svetle argumentov odmietajúcich súkromno-právny charakter občianskeho práva správdzaný snahou o zvýšenú reguláciu súkromného života. Typickým prejavom týchto tendencií sa v občianskom práve stalo posilnenie kogentnej úpravy na úkor dispozitívnych ustanovení, rovnako ako aj zosťavenie štátneho dohľadu nad dispozíciou s majetkom. Tento trend sa prejavoval prevažne v popieraní tradičných súkromno-právnych princípov,

a soukromým právem ... Je samozřejmé, že také právníci v lidové demokracii navazují na právní formy vytvořené dosavadním vývojem a proto z praktických důvodů uznávají do jisté míry rozdílnost mezi veřejným a soukromým právem, lépe řečeno, jsou si vědomi toho, že občanské právo je zvláštní větev práva, která se liší od ostatních oborů práva a že tvoří celek svého druhu.“

⁶⁰ Pozri KNAPP, V.: Právo veřejné a soukromné, *Právník*, č. 2 – 3, 1950, s. 82-100.

⁶¹ STROGOVIČ: *Těoriya gosudarstva i prava*. Citované podľa KNAPP, V.: Právo veřejné a soukromné. *Právník*, č. 2 – 3, 1950, s. 83.

⁶² BUREŠOVÁ, J.: Pojem soukromé právo. *Právník*, č. 7, 2002, s. 769 a nasl.

akými sú zmluvná sloboda,⁶³ autonómia vôle a pod. Avšak až Občiansky zákonník z roku 1964 prakticky neposkytoval žiadny priestor pre dohody odlišné od dikcie zákona.⁶⁴ Celkom explicitne to vyjadruje dôvodová správa k osnove OZ z roku 1950, kde je uvedené, že „...rovnako je v ďalšom obsahu zákona rozvedená všeobecná zásada, že sa nechránia také občianskoprávne vzťahy a ich právne dôsledky, ktoré v rozpore so záujmami celku majú byť prostriedkom marenia jednotného hospodárskeho plánu alebo k obchádzaniu povinností im uložených. Vedľa prípadnej trestnej sankcie má takéto konanie za následok, že ten, kto sa ho dopustil, nemôže úspešne uplatňovať právne nároky, ktoré zákon inak spája s právnym konaním rovnakého druhu, ak neodporuje zákonnému zákazu...“⁶⁵

2.4 Potlačovanie individualizmu

Reforma práva po roku 1948 nanovo vymedzila vzťah občana a štátu, resp. novým spôsobom stanovila práva a povinnosti jednotlivca voči štátu, a tým tiež vytvorila základ pre nové formovanie sociálnych pozícií a vzájomných vzťahov medzi jednotlivcami. V rámci tohto procesu komunistická doktrína ostro kritizovala tradičný právny dualizmus s poukazom na novú funkciu práva, ktorá má vychovávať občana ku kolektívnemu duchu. Nové občianske právo bolo vystavané na princípe nadradenosti kolektívneho záujmu nad individuálne záujmy, čo sa v dôsledkoch znamenalo zníženie ochrany jednotlivca. Tento princíp sa najvýraznejšie prejavil v OZ 1950, ktorý „... bol vystavaný na princípe kolektívneho záujmu nadradeného nad záujmy jednotlivca..., čoho najvýraznejším dokladom bola nová konštrukcia vlastníckeho práva s preferenciou socialistických foriem vlastníctva, predovšetkým štátneho vlastníctva, rovnako ako privilegovanie tzv. socialistických právnických osôb“⁶⁶...“⁶⁷

2.5 Triedny charakter práva

Ústredným motívom komunistickej ideológie je poukazovanie na tzv. triedny boj, ktorý bol doktrínou označovaný za hybnú silu evolúcie ľudstva, pričom bol používaný prístup mechanického determinizmu, traktujúceho dejiny ako realizáciu objektívnych historických zákonov, ktorý prevládal v tzv. marxisticko-leninskej historiografii, tak ako sme to už spomenuli vyššie v konečnom dôsledku skutočne viedol k fatalistickému chápaniu

⁶³ Napríklad podľa dôvodovej správy k OZ 1950 sa explicitne uvádza: „... V záujme splnenia plánovaných úloh sa umožňujú administratívne zásahy do zmluvnej voľnosti podľa potrieb hospodárskeho plánovania... Princíp verejného záujmu tu prelomuje zásadu starej zmluvnej voľnosti a podriaďuje zmluvné konanie hľadisku úspešného plnenia plánu.“ In *Dôvodová správa k predkladanej osnove Občianskeho zákonníka* – citované z http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm z 12.1.2009.

⁶⁴ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 509.

⁶⁵ *Dôvodová správa k predkladanej osnove Občianskeho zákonníka* – citované z http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_09.htm z 12. 1. 2009.

⁶⁶ Napríklad § 125 OZ 1950: „Ak cudziu vec dobromyseľne spracuje socialistická právnická osoba, je výrobok v socialistickom vlastníctve, inak sa vec, ak možno tak urobiť, uvedie do predošlého stavu.“

⁶⁷ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 520.

dejín k dogmatizmu, k ospravedľňovaniu všetkého minulého historickou nevyhnutnosťou.⁶⁸ Napriek téze o ľuďe ako hlavnom tvorcovi dejín to bola koncepcia, ktorá prispievala k sociálnej apatii, pretože „o všetkom rozhodnú zákonitosti a idey“ oddeľovala dejiny od morálky. Preto historické zákonitosti pôsobia v spoločnosti ako tendencie majú stochastický (pravdepodobnostný) charakter s možnosťami historickej voľby, ktorá závisí od sociálnej aktivity ľudí, riadenej ich záujmami.⁶⁹ A práve záujmy ľudí, resp. spoločenských tried, boli odpoveďou na problém mechanického determinizmu vyplývajúceho z Marxovho chápania dejín.⁷⁰ Toto chápanie vychádza z marxistickej teórie triedneho boja, pochopenie ktorej je nevyhnutné pre pochopenie triedneho videnia spoločnosti a jeho dôsledkov v právnom poriadku ako celku a občianskom práve ako jeho súčasť, pričom ako uvádza Jiří Bílý „... triedna interpretácia práva je vyložená ako povýšenie účelu rozhodnutia nad zákon i zachovanie zákonnosti...“⁷¹

2.5.1 Teória triedneho boj v marxizme

Na základe takto chápaného vlastníctva, resp. súkromného vlastníctva, Marx rozdeľuje ľudí na proletárov a kapitalistov, čím súvisí i ďalšia z nosných Marxových ideí – a to teória triedneho boja, ktorý bol pre Marxa „kľúčom k pochopeniu ľudských dejín a ľudskej spoločnosti.“⁷²

I keď socialisti „veria“ v existenciu jedného spoločného ľudstva, predsa kladú dôraz na význam spoločenskej triedy a vždy dávali svoje názory do súvislosti so záujmami robotníckej triedy. Pojem trieda pritom označuje „skupinu ľudí rovnakého ekonomického postavenia, a teda i podobných pracovných a sociálnych skúseností,“⁷³ pričom je podstatné, že jedna trieda môže ovládať druhú a že ich záujmy sú v zásade antagonistické a nezmieriteľné.

Delenie na spoločenské triedy je dôležité, pretože kapitalizmus spočíva na sociálnej nerovnosti, na nerovnom rozdeľovaní bohatstva. Pre kapitalistickú spoločnosť sú charakteristické hlboké sociálne rozdiely medzi bohatými a chudobnými, medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, alebo medzi „kapitálom“ a „prácou“. Robotnícka trieda je teda vykorisťovaná a utláčaná. Socialisti vždy pozerali na robotnícku triedu ako na nositeľa sociálnych zmien a sociálnej revolúcie.

Podľa socialistov je delenie na sociálne triedy najhlbším a politicky najdôležitejším delením, ktoré prekračuje náboženské, etnické, rasové i národné hranice. Marxisti pritom definujú triedu „z hľadiska ekonomickej moci, z hľadiska vlastníctva „výrobných prostriedkov“ alebo produktívneho bohatstva.“⁷⁴

Rozdelenie na sociálne triedy sa objavilo i v Komunistickom manifeste, kde sa píše, že „dejiny spoločnosti sú dejinami triednych bojov“, proti čomu nemožno nič namietat,

⁶⁸ BEŇA, J.: *Moderné dejiny štátu a práva strednej a východnej Európy*. I. diel. Bratislava : UK, 1992, s. 3.

⁶⁹ Tamtiež.

⁷⁰ Kritika Marxovho chápania dejín pozri napr. POPPER, K.: *Bieda historicizmu*. Praha : Oikoymenth, 1994.

⁷¹ BÍLÝ, J. L.: *Právní dějiny na území České republiky*. Praha : Linde, 2003, s. 304.

⁷² HEYWOOD, A.: *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994, s. 99.

⁷³ Tamtiež, s. 98.

⁷⁴ Tamtiež, s. 99.

pretože historické udalosti môžu a často sú interpretované z hľadiska triednych záujmov. Podľa Marxa sa kapitalistická spoločnosť rastúcou mierou delila na „dve veľké triedy stojace proti sebe – na buržoáziu a proletariát,“⁷⁵ pričom ale Marx vysvetľuje spor medzi kapitalistami a proletármi ako jediný antagonizmus, ktorý nie je náhodný, ale ktorý je vlastný základnej štruktúre kapitalistickej spoločnosti, pričom vyplýva zo súkromného ovládania výrobných prostriedkov. Hranica medzi triedami je teda jasná a v Marxovom ponímaní je nepriepustná (kapitalista bude vždy kapitalistom a proletár vždy proletárom), čo úplne ignoruje dynamiku vzostupu a pádu, ale tiež i možnosti morálnej cesty k pôvodnej akumulácii kapitálu. Kapitalisti sa potom podľa Marxa v tomto triednom boji ničia navzájom a nakoniec zničia kapitalistický systém samotný.

Je to však práve práca, čo spôsobuje odcudzenie človeka sebe samému, keď sa jej produkt vo forme individuálneho vlastníctva stane výmenným tovarom a nadobudne v jeho podobe oddelenú a na človeku nezávislú existenciu.⁷⁶ Kapitál odcudzil človeka jeho podstate a určeniu. Rozdelil ľudí majetkom a záujmami. Osobný záujem a sebecko bolo povýšené na legitímny princíp života. Majetok, ktorý mal byť zárukou jeho slobody sa mu vymkol z rúk a človek sa stáva jeho sluhom. Kapitál zbavený ľudskej kontroly je principiálnou negáciou ľudskosti. Potom pôsobí ako samostatná sila a uvádza človeka do závislosti. „V dejinách sa takto vzniknuté odcudzenie navrhuje s kumuláciou kapitálu, ktorý postupne olupuje človeka o všetky jeho ľudské kvality. Z ľudského subjektu sa stáva vecný objekt a subjektom naopak všemocný kapitál, ktorého vôľa rozhoduje namiesto vôle ľudskej.“⁷⁷ Vlastníctvo rozdelilo ľudí a postavilo ich proti sebe a stalo sa prostriedkom k zabezpečeniu moci. „Vlastníctvo vytvorilo štát ako inštitúciu majetnej vládnucej triedy k zaisteniu vlastnej moci, podporilo ju právom, ktoré sankcionujú uzurpáciu majetku, kedy si majetku spoločného a náboženstvo len dovŕšilo nadstavbu, ktorá by zaistila moc menšiny nad bezmocnosťou väčšiny.“⁷⁸

Zhromažďovanie kapitálu, ale vytvorilo silu, ktorá je oveľa mocnejšia než moc samotnej buržoázie. Práve túto svoju moc musí potom proletariát využiť na to, aby ukončil dejinný rozpor a prevzal výrobné prostriedky do svojich rúk a priviedol ľudstvo k jednote. Proletariát vyslobodí z moci majetku svojho nepriateľa a celé ľudstvo uvedie do ríše slobody. Zbavením majetku, tak zachraňuje od seba – odcudzenia aj svojho triedneho nepriateľa, ktorému tým navracia jeho ľudské kvality. Riešením je preto vyvlastnenie výrobných prostriedkov. „Tým sa jeho existencia pre seba znova stáva existenciou pre človeka. Nejde však už o človeka individuálneho, ale o človeka kolektívneho.“⁷⁹ Marx považuje človeka za druhovú bytosť, človek bol vytvorený ako druh a preto len v kolektívnej existencii sa môže stať skutočným človekom a jedine tak môže prekonávať svoje odcudzenie. Dejinný vývoj tak speje k jedinému cieľu a to je vytvorenie dokonalého ľudstva. Zmyslom ľudského života je jeho naplnenie v uvedomelej slobode komunizmu.

⁷⁵ Tamtiež.

⁷⁶ SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalizmus, socializmus a demokracia*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 54.

⁷⁷ KOMÁRKOVÁ, B.: *Původ a význam lidských práv*. Praha : SPN, 1990, s. 178.

⁷⁸ MARX, K., ENGELS, F.: Svätá rodina. In MARX, K., ENGELS, F.: *Výbrané spisy v piatich zväzkoch*. Zväzok 1 (1843 – 1849). Bratislava : Pravda, 1977, s. 43.

⁷⁹ Tamtiež, s. 44.

Život v dokonalej slobode naplnený zmyslom je určením človeka. Perspektívu takéhoto dokonalého oslobodenia človeka však Marx zakladá na partikularizme. Partikularizmus v Marxovej filozofii je však v tomto zmysle nevyhnutný inak by totiž prekonaniu ľudského odcudzenia nemohlo dôjsť. Pretože ak je prameňom odcudzenia človeka vlastníctvo a predpokladom jeho oslobodenia je zabaviť ho vlastníctva, kto mohol byť v tomto bode viac mravne vybavený, dôslednejší a nekompromisnejší, než ten, kto bol vlastníctva ušetrený a preto sa nevzdialil svojmu určeniu byť človekom. Marx potom zdôrazňuje, že „... podstatou človeka nie je bytie pre seba ale pre iného.“⁸⁰ Jeho materializmus tak nadobúda mravný zmysel. Pre neho je „... skutočným človekom je ten kto žije pre človeka. Človeku môže byť cieľom opäť len človek a nikdy sa mu nesmie stať vecou, či prostriedkom. Povoláním človeka je služba človeku. Kto to pochopil odhalil tajomstvo neba i zeme.“⁸¹ V Marxovej filozofii nie je priestor pre ja a ty, pre moje a tvoje záujmy, je len my a náš spoločný záujem. „Dochádza k úplnej jednote všetkých rozporov k úplnej harmónii, kde nezostalo ani len logické delenie na subjekt a objekt. Môže byť však Ja a My vôbec niekedy totožné, prinajmenšom tu vždy zostane isté napätie.“⁸²

2.6 Zúženie občianskeho práva na majetkové právo

Výrazným rysom socialistického právneho poriadku bola tendencia k silnej odvetvovej špecializácii. Tradičné poňatie občianskeho práva v zmysle *ius civile* bolo pod vplyvom sovietskeho modelu narušené jeho postupným drobením do užších odvetví, ktoré v konečnom dôsledku viedlo k zúženiu občianskeho práva len na majetkovo-právnu úpravu Občianskeho zákonníka. Jednotlivé oblasti úpravy občianskeho práva začali byť v dôsledku toho vnímané ako samostatné odvetvia⁸³ – takto sa vyčlenilo hlavne právo rodinné, pracovné, medzinárodné súkromné, neskôr právo hospodárske a čiastočne aj právo družstevné. Základom týchto novovznikajúcich odvetví sa stali nové zákony, napr. zákon č. 265/1949 Zb. o práve rodinnom.⁸⁴

Majetkové vzťahy boli pritom teóriou v súlade s marxisticko-leninskou doktrínou vnímané ako „... jednak vlastnícke vzťahy a jednak vzťahy rozdeľovania výrobných prostriedkov aj výsledkov práce.“⁸⁵

2.7 Redukcia funkcie občianskeho práva

V marxistickej terminológii je právo vnímané ako tzv. nadstavba hospodárskej základne.⁸⁶ To vo svojom dôsledku znamená, že funkcia práva je prísne podriadená ekonomike

⁸⁰ Tamtiež, s. 47.

⁸¹ KOMÁRKOVÁ, B.: *Původ a význam lidských práv*. Praha : SPN, 1990, s. 179.

⁸² Tamtiež.

⁸³ Viac k predpokladom a dôvodom vytvárania nových „odvetví“ pozri bod 2.9.

⁸⁴ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 512.

⁸⁵ LUBY, Š.: K otázke učenia o systéme socialistického práva a o vymedzení odvetvia občianskeho práva. In *Právní obzor*, ročník 49, č. 1, 1966, s. 55.

⁸⁶ Nadstavba a základňa sú tzv. párové kategórie marxizmu. Určujúca je základňa, ale až „v konečnom dôsledku“. Nadstavba je odvodená, sekundárna. Ale dialekticky, spätne ovplyvňuje základňu. V historicky výni-

štátu. Dôvodová správa k OZ 1950 hovorila priamo o novej funkcii občianskeho práva, ktorého najdôležitejšou úlohou malo byť upevňovanie zásad plánovaného hospodárstva,⁸⁷ čo podľa Bělovského znamenalo „... veľký zásah do charakteru občianskeho práva, ktoré bolo tradične zamerané na ochranu subjektívnych práv a úpravu právnych vzťahov. Po novom malo občianske právo naopak usmerňovať jednotlivcov a ich vzájomné právne vzťahy k plneniu hospodárskeho plánu...“⁸⁸ Naplno to vyjadril § 251 OZ 1950 stanovujúc: „Ak to vyžadujú potreby hospodárskeho plánovania, môžu orgány na to príslušné zmeniť záväzky z právnych pomerov dôležitých pre splnenie jednotného hospodárskeho plánu.“ Tento princíp našiel svoje teoretické vyjadrenie v náuke o vymedzovaní „predmetu“ jednotlivého právneho odvetvia, v tomto prípade občianskeho práva.⁸⁹ V socialistickej právnej teórii dokonca prevládol názor, že „... odvetvia, na ktoré sa člení sústava socialistického práva, existujú objektívne, súc determinované podstatnými odlišnosťami vzťahov upravených ich normami, a že preto odvetvia práva nemožno vymýšľať, ani legislatívno-politicky alebo vedecky vytvárať, ale len vedecky poznať a uznať.“⁹⁰

2.8 Snaha o zjednodušovanie právnej úpravy

V tejto otázke sa Bělovský vyjadruje celkom nekompromisne, keď tvrdí, že „... na prvý pohľad zjavným dôsledkom snahy o zľudovenie práva sa stalo okrem iného zjednodušenie jeho právnej úpravy a tiež terminológie.“ Jeho argumentácia vychádza z faktu, že „... OZ 1950 znamenal oproti predchádzajúcemu Všeobecnému občianskemu zákonníku redukcii rozsahu na necelú polovicu...“ pričom „...úprava radu inštitútov bola programovo zjednodušená s odvolaním sa na zbytočnú zložitost' predchádzajúcej úpravy a jej nezrozumiteľnosť pre laikov. Taktó bola zredukovaná napr. úprava držby, vydržania, nadobúdania vlastníctva a ďalších, prevažne majetkovo-právnych, inštitútov.“ Avšak toto „... zjednodušenie úpravy v OZ 1950 bolo ešte vykonané pomerne citlivo, zásluhou renomovaných civilistov na čele s profesorom Jánom Krčmárom...“⁹¹

Jednoznačne hovoria aj samotní autori Občianskeho zákonníka, ktorí v dôvodovej správe k predkladanej „osnove Občianskeho zákonníka“ potvrdzujú snahu o zjednodušenie právnej úpravy, keď uvádzajú: „... Na rozdiel od starého Občianskeho zákonníka používa sa zrozumiteľná, jasná dikcia, aby nový Občiansky zákonník bol prístupný všetkým a prispel ku zvýšeniu ideovej úrovne najširších mas pracujúcich.“⁹² Jiří Bílý

močných situáciách môže byť dokonca prioritnou nadstavba (napr. Rusko v roku 1917 – nová porevolučná nadstavba mala ešte predburžoáznú základňu).

⁸⁷ „Plán sa stáva základňou občianskoprávných pomerov.“ In *Dôvodová správa k predkladanej osnove Občianskeho zákonníka* – citované z http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_07.htm z 12. 1. 2009

⁸⁸ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 513.

⁸⁹ K vymedzeniu pojmu „predmet socialistického občianskeho práva“ pozri bod 2.9, resp. podrobnejšie bod 2.9.2.

⁹⁰ LUBY, Š.: K otázke učenia o systéme socialistického práva a o vymedzení odvetvia občianskeho práva. In *Právny obzor*, ročník 49, č. 1, 1966, s. 53.

⁹¹ KUKLÍK, J. et al. : *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 513.

⁹² *Dôvodová správa k predkladanej osnove Občianskeho zákonníka* – citované z http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_09.htm z 12. 1. 2009.

tento princíp stručne sumarizuje, keď uvádza, že „... sa utvrdzovala predstava, že právu bude rozumieť každý človek a ani právnici, ani ich vzdelanie, ani právne vedy nie sú potrebné...“⁹³

2.9 Pojem a predmet socialistického občianskeho práva

Nový systém občianskeho práva, ktorý sa v podmienkach Československa formoval od roku 1944/1945, niesol určité špecifiká, ktoré ho v značnej miere odlišovali nielen od jeho prvorepublikového chápania, ale aj od jeho súčasného postavenia v kontinentálnom právnom systéme. V tejto súvislosti sa zaviedlo označenie socialistického občianskeho práva, ktoré existovalo vo všetkých európskych socialistických štátoch, v Kubánskej republike a Mongolskej ľudovej republike. Socialistické občianske právo bolo ponímané ako odvetvie právneho poriadku socialistických krajín, predstavujúce „usporiadaný, otvorený systém právnych noriem, ktorý je subsystémom právneho poriadku socialistických krajín ako systému.“⁹⁴

Socialistické právo bolo chápané ako jednotný celok, ktorý sa ďalej na základe diferenciálnych znakov delil na jednotlivé právne odvetvia. Tým, že v socialistickom práve došlo k opusteniu tradičného dualizmu verejného a súkromného práva,⁹⁵ nebolo ani občianske právo považované za súčasť, resp. základ súkromného práva.

2.9.1 Vzťah socialistického občianskeho práva k občianskemu právu buržoázných štátov

Z postavenia socialistického občianskeho práva ako subsystému socialistického právneho poriadku vyplývalo, že socialistické občianske právo nieslo určité charakteristické znaky typické pre celý socialistický právny poriadok. Práve tieto znaky odlišovali socialistické právo od „buržoázneho práva, resp. od ktoréhokoľvek nie socialistického právneho systému.“⁹⁶ Občianske právo malo legislatívny odraz socialistickej spoločnosti vyjadrovať „na zákon povýšenú vôľu robotníckej triedy“⁹⁷, ktorú v socialistickej spoločnosti prezentovala komunistická strana. Vôľa robotníckej triedy bola zároveň postavená na roveň vôli všetkého ľudu. Uzákonenie tejto vôle malo ovplyvňovať správanie ľudí za účelom ďalšieho rozvoja socialistickej spoločnosti.

Kým socialistické občianske právo takto vyjadrovalo vôľu všetkého ľudu a slúžilo ďalšiemu zdokonaľovaniu socialistickej spoločnosti, v práve buržoáznom sa mali objavovať značné rozpory, prameniace predovšetkým z úpravy majetkových vzťahov. Základný nedostatok buržoáznej úpravy majetkových vzťahov videla socialistická právna veda v „rozpore medzi spoločenskou povahou výroby a individuálnym prisvojením si výrobných prostriedkov a výrobkov spoločenskej práce, teda v rozpore medzi

⁹³ BÍLÝ, J. L.: *Právní dějiny na území České republiky*. Praha : Linde, 2003, s. 304.

⁹⁴ LAZAR, J., ŠVESTKA, J. et al.: *Československé občianske právo*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 10.

⁹⁵ K opusteniu dualizmu verejného a súkromného práva pozri výklad v bode 2.2.

⁹⁶ LAZAR, J., ŠVESTKA, J. et al.: *Československé občianske právo*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 13.

⁹⁷ LUBY, Š.: *Občianske právo: Všeobecná časť*. Bratislava : SPN, 1953, s. 17.

spoločenským charakterom výrobných síl a výrobnými vzťahmi, ktoré spočívajú na súkromnom vlastníctve kapitalistov.“⁹⁸ Zakotvením súkromného vlastníctva ako jediného druhu vlastníckeho práva sa realizovala možnosť súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov,⁹⁹ čím malo dochádzať k „ďalšej koncentrácii a centralizácii kapitálu a tým ku koncentrácii ekonomickej a od nej odvodenej politickej moci, prislúchajúcej stále sa zužujúcej vrstve monopolistických vlastníkov.“¹⁰⁰ Nakoľko prevažná časť obyvateľstva nemala reálny prístup k vlastníctvu výrobných prostriedkov, dochádzalo v zmysle vyššie citovanej publikácie k faktickému odobratiu takých základných práv, ako sú sloboda, rovnosť, právo na rozvoj a pod. Buržoázne občianske právo malo takto zakrývať „vykorisťovateľský charakter súkromného vlastníctva ako práva na prisvojovanie si nadhodnoty.“¹⁰¹

Dôvodová správa k osnove Občianskeho zákonníka z roku 1950 vo všeobecnosti poukázala na vnímanie občianskeho práva ako práva, ktoré „... utvrdzuje existujúce, triednej štruktúre spoločnosti zodpovedajúce ekonomické vzťahy medzi jednotlivcami; je sústavou noriem (pravidiel správania sa), stanovených vládnuou triedou, vyjadrujúce a zaisťujúce predovšetkým výrobné a výmenné pomery v danej spoločnosti v záujmu vládnucej triedy...“¹⁰² čo plne zodpovedá vnímaniu sveta cez doktrínu triedneho boja.

2.9.2 Predmet československého socialistického občianskeho práva

V procese vývoja socialistického občianskeho práva dochádzalo k značným zmenám vo vymedzení spoločenských vzťahov, ktoré tvorili predmet jeho úpravy. Tieto zmeny vyplývali najmä z meniaceho sa chápania úlohy a významu jednak občianskeho práva, ako aj iných právnych odvetví. V súlade s diferenciacnými kritériami pre rozdelenie systému socialistického práva na jednotlivé právne odvetvia išlo predovšetkým o predmet úpravy právneho odvetvia, t. j. vymedzenie tých spoločenských javov, ktoré dané právne odvetvie upravuje.¹⁰³

V období prijímania a účinnosti Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb. došlo v súvislosti so zánikom „vývojom prekonaného“ obchodného práva k začleneniu niektorých jeho inštitútov do nového Občianskeho zákonníka. Zároveň sa z občianskeho práva vyčlenila úprava rodinného a pracovného práva,¹⁰⁴ ktoré boli v zmysle novej právnej úpravy považované za samostatné právne odvetvia. Po roku 1956 sa rozprúdila diskusia o eventuálnom vyčlenení výmenných vzťahov uskutočňujúcich sa na základe

⁹⁸ KNAPP, V., LUBY, Š. et al.: *Československé občianske právo*. Bratislava : Obzor, 1973, s. 25.

⁹⁹ Socialistické občianske právo naopak súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov nepripúšťalo. V podmienkach Československa boli výrobné prostriedky spravídla v socialistickom spoločenskom vlastníctve.

¹⁰⁰ LAZAR, J.: *Buržoázne vlastnícke koncepcie z hľadiska marxistickej právnej vedy*. Bratislava : Veda, 1984, s. 53.

¹⁰¹ KNAPP, V., LUBY, Š. et al.: *Československé občianske právo*. Bratislava : Obzor, 1973, s. 25.

¹⁰² *Dôvodová správa k predkladanej osnove Občianskeho zákonníka* – citované z http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_07.htm z 12. 1. 2009.

¹⁰³ Predmet právnej regulácie bol všeobecne považovaný za hlavné kritérium systematizácie socialistického práva. (Pozri napr. BUREŠOVÁ, J.: Pojem soukromé právo. *Právník*, č. 7, 2002, s. 770.)

¹⁰⁴ Zákon č. 265/1949 Zb. o práve rodinnom.

socialistického vlastníctva, t. j. výmenných vzťahov medzi socialistickými organizáciami navzájom, z občianskeho práva a ich následnom zaradení do hospodárskeho práva. Koncepcia občianskeho práva, zavedená prijatím Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb., zúžila dovtedajší predmet občianskeho práva do tzv. spotrebiteľského poňatia.

Predmet úpravy československého občianskeho práva boli teda v rozhodujúcom období „majetkové vzťahy ľudovodemokratickej spoločnosti, vznikajúce medzi právnickými osobami, ako sú napr. národné a komunálne podniky a ľudové družstvá; medzi právnickými osobami a občanmi; a medzi občanmi navzájom.“¹⁰⁵

Základom nového občianskeho práva, ktoré vychádza z Ústavy 9. mája, stal sa nový typ vlastníctva, vlastníctvo socialistické, ktoré je najpevnejším pilierom socialistickej výstavby štátu. Najvyššou formou socialistického vlastníctva je potom štátne socialistické vlastníctvo, ktorého predmetom je spoločný majetok všetkého ľudu – národný majetok. Popri ňom sa uznáva jednak družstevné vlastníctvo (vlastníctvo ľudových družstiev), jednak osobné vlastníctvo prostriedkov osobnej spotreby.

Socialistickými vlastníckmi môžu byť len štát a ľudové družstvá. Vlastníkom národného majetku môže byť len štát. Štát spravuje národný majetok buď priamo svojimi orgánmi, alebo môže časti národného majetku zveriť národným a komunálnym podnikom, ktoré potom hospodária týmito majetkovými podstatami podľa zvláštnych predpisov. Časti národného majetku môžu byť zverené tiež do správy ľudovým družstvom, hlavne poľnohospodárskym.¹⁰⁶

Nový Občiansky zákonník upravil výlučne majetkovoprávne vzťahy občanov. Ako už bolo povedané, samostatne upravené bolo nové právo rodinné, ktoré sa zaoberá vzťahmi človeka i spoločnosti k manželstvu a rodine.

Nový Občiansky zákonník nadobudol účinnosť 1. januára 1951. Týmto dňom bolo teda zavedené na celom území republiky jednotné občianske právo. Tým bol konečne vyriešený problém unifikácie občianskeho práva, o ktorého vyriešenie boli konané bezvýsledné pokusy, hlavne za prvej republiky.¹⁰⁷

Okrem úpravy tovarovo-peňažných vzťahov sa do občianskeho práva zarad'ovali aj niektoré predpisy upravujúce „nemajetkové pomery“, napr. predpisy o ochrane mena (názvu), autorské právo atď., pretože tieto „právne pomery majú majetkový reflex.“¹⁰⁸

3. Občiansky zákonník z roku 1950

V rámci tzv. právnickej dvojročnice¹⁰⁹ vyhlásenej vládou ČSR (1948 – 1950) bola uložená úloha kodifikovať v rozhodujúcich oblastiach spoločenských vzťahov nové právo (so zapracovaním výdobytkov robotníckej triedy z februára 1948), vrátane prí-

¹⁰⁵ KNAPP, V. et al.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva*. I. zväzok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 12.

¹⁰⁶ NEUMAN, A.: *Československý právni řád na cestě k socialismu*. Praha : Slobodné slovo, 1959, s. 191.

¹⁰⁷ Tamtiež, s. 192.

¹⁰⁸ KNAPP, V. et al.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva*. I. zväzok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 12.

¹⁰⁹ Podrobnejšie k právnickej dvojročnici pozri bod 1.3.

pravy a prijatia nového Občianskeho zákonníka, ktorý mal upraviť nové majetkové a iné s nimi súvisiace vzťahy. Prijatím nového Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb., ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1951, sa skončila historická etapa dualizmu rakúskeho občianskeho práva v Čechách a uhorského obyčajového práva na Slovensku.¹¹⁰

Na Slovensku od najstarších čias až do roku 1950 bolo obyčajové právo hlavným prameňom súkromného práva. Najväčší vplyv na uhorské obyčajové právo malo v období 12. až 16. storočia rímske právo súkromné a potom bol silný vplyv rakúskeho práva, ktoré však bolo tiež značne ovplyvnené rímskym právom súkromným.¹¹¹ V Českých zemiach platil až do roku 1950 rímskym právom súkromným ovplyvnený a viackrát novelizovaný Všeobecný občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811. Preto je namieste predpoklad, že aj napriek zmenenej spoločensko-politickej situácii po „vítaznom februári“ 1948 bolo do československého občianskeho práva inkorporovaných mnoho inštitútov minimálne inšpirovaných rímskym právom.

Podľa súdobých právnikov išlo pri OZ 1950 „... o normu, ktorá nutne niesla stopy tých sociálno-ekonomických pomerov, v ktorých vznikala... v rozsiahlej miere ešte rešpektovala súkromné vlastníctvo, upravovala niektoré zmluvné typy, ktoré postupne strácali význam, formálne zásadne nerozlišovala reguláciu vzťahov medzi občanmi a organizáciami atď. ... na druhej strane však, opierajúc sa o Ústavu 9. mája, zakotvila nové, socialistické základy občianskeho práva, predovšetkým socialistické vlastníctvo.“¹¹² Vznikal v období počiatočného budovania socializmu, keď „... sa československé národné hospodárstvo ešte vyznačovalo viacsektorovosťou a keď popri vtedy už pomerne mohutnom štátnom a pomaly sa rodiacom družstevnom sektore existoval ešte relatívne silný sektor stredného podnikania a drobných výrobcov. Úprava občiansko-právnych vzťahov bola preto veľmi všeobecná a jednotlivé inštitúcie boli abstraktne koncipované, aby vyhovovali všetkým danostiam národného hospodárstva.“¹¹³

Charakter i obsah nového Občianskeho zákonníka bol teda bezpochyby založený na princípoch socialistického občianskeho práva a doktrínach KSČ, pričom jednou z jeho hlavných úloh bolo podľa súčasných autorov „...narušiť tradičnú civilistickú konštrukciu s jej princípmi a inštitútmi vychádzajúcimi z podmienok buržoáznej spoločnosti a nahradiť ju novým usporiadaním s novými inštitútmi... Navzdory výrazným inovatívnym tendenciám si OZ 1950 zachoval základné rysy civilného kódexu v zmysle kontinentálnej tradície. Zostali zachované tradičné zmluvné typy, rovnako ako aj tradičné inštitúty obligácií, vecných práv i všeobecnej časti... Navzdory plamenným proklamáciám dôvodovej správy o naplnení starých inštitútov novým obsahom zostal rad inštitútov zachovaných v pôvodnej podobe.“¹¹⁴ Celkové vyznenie zákona však nezostalo ušetrené dopadu budovateľského úsilia o nastolenie nového právneho poriadku v zmysle

¹¹⁰ LAZAR, J. et. al.: *Občianske právo hmotné*. 1. časť. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 50-51.

¹¹¹ Tamtiež, s. 43-46.

¹¹² KNAPP, V. a kol.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva*. I. zväzok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 39.

¹¹³ PLANKOVÁ, O.: Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva. In *Acta Facultatis Iuridicae – Problémy kodifikácie občianskeho práva v Československej socialistickej republike a v Poľskej ľudovej republike*. Bratislava : SPN, 1973, s. 9.

¹¹⁴ KUKLÍK, J. et al.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha : Linde, 2009, s. 519.

marxistickej ideológii a jeho výziev k rozbitiu tradičných štruktúr a hodnôt v spoločnosti.¹¹⁵

Svojou koncepciou a obsahovým zameraním zohral prvý československý Občiansky zákonník podľa hodnotenia neskorších socialistických právnikov „... významnú rolu pri upevňovaní socialistických výrobných vzťahov a pri zatlačovaní a konečnej hospodárskej likvidácii zvyškov súkromného vlastníctva...“¹¹⁶

3.1 Systematika Občianskeho zákonníka

Podľa dobovej odbornej literatúry je OZ 1950 rozdelený systematicky podľa vzoru občianskeho zákonníka RSFSR.¹¹⁷

Úvodné ustanovenia Občianskeho zákonníka hovorili o najvšeobecnejších právno-politických princípoch, na ktorých malo byť postavené celé občianske právo. Zdôrazňovalo sa teda ľudovodemokratické spoločenské zriadenie a socialistická výstavba republiky.

Druhá časť Občianskeho zákonníka obsahovala ustanovenia vymedzujúce pojem osôb, ich spôsobilosti, príbuznosti atď. Určovalo sa tu, čo sa rozumie vecami a právami, aké sú náležitosti právnych úkonov, zastupovania a konečne počítanie času. Oproti občianskemu zákonníku z roku 1811 tu neboli zaradené ustanovenia o občianstve, pôsobnosti zákonov a samozrejme regulovanie rodinných vzťahov. Boli tu však včlenené ustanovenia, predtým obsiahnuté v iných častiach kódexu.

Okrem iného bolo dôležité, že kódex zladil vek, kedy občan nadobúdal plnú spôsobilosť na právne úkony s vekom potrebným na získanie aktívneho volebného práva, t. j. 18 rokov.

Okrem fyzických osôb upravoval kódex aj existenciu právnických osôb, i keď tento pojem bližšie nešpecifikoval. V § 21 len naznačil, že sa jedná predovšetkým o dobrovoľné organizácie a národné a komunálne podniky a tým poskytoval zvláštnu ochranu.

Poňatie vecí bolo podstatne zúžené, pretože nimi nerozumel aj práva ako tzv. veci nehmotné, ale len ovládateľné fyzické predmety a prírodné sily slúžiace potrebám človeka.

Hlavná časť tejto hlavy sa týkala náležitostí platnosti úkonov.

Celkom nové poňatie zaznamenala tretia časť kódexu, upravujúca predovšetkým právo vlastnícke. Pri vymedzení vlastníctva vychádzal zákonník zo sovietskeho poňatia obsiahnutého v sovietskych právnych normách a včleneného už do Ústavy 9. mája.

¹¹⁵ Napríklad „Osnova chce plniť hlavné úlohy socialistického práva: právne zaistiť doterajšie výsledky budovania socializmu a prispieť i ku zmene v morálnom nazeraní, t. j. podporovať novú morálku a samozrejme tiež umožniť ďalší pokrokový vývoj občianskoprávných vzťahov...“ In *Dôvodová správa k predkladanej osnove Občianskeho zákonníka* – citované z http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_09.htm z 12. 1. 2009.

¹¹⁶ PLANKOVÁ, O.: *Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva*. In *Acta Facultatis Iuridicae – Problémy kodifikácie občianskeho práva v Československej socialistickej republike a v Poľskej ľudovej republike*. Bratislava : SPN, 1973, s. 11.

¹¹⁷ KNAPP, V. a kol.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva*. I. zväzok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 19.

Rozoznával tri druhy vlastníctva: socialistické, ktoré malo buď formu štátneho vlastníctva (národný majetok) alebo vlastníctva družstevného. Na rozdiel od ústavy už nehovoril o tzv. komunálnom vlastníctve. Podľa sovietskeho vzoru však upravoval novú kategóriu vlastníctva osobného.

Štátne vlastníctvo, ktoré bolo označené za vyššiu formu socialistického vlastníctva, tvorili predovšetkým predmety určené v § 147 – 148 ústavy – tzv. obligatórne štátne vlastníctvo, ako i tie, ktoré nadobudol štát akýmkoľvek iným spôsobom. Prijatím tohto kódexu sa ukončila diskusia o otázke vlastníckeho subjektu majetku, ktorým disponovali národné podniky, keď jeho § 103 stanovil, že vlastníkom tohto majetku je štát a podniky ho majú len v operatívnej správe. Ohľadom družstevného vlastníctva sa zákonník obmedzil len na jeho označenie ako socialistického s tým, že štát mohol zveriť družstvám do trvalého užívania časti národného majetku. Inak túto otázku upravovali osobitné predpisy.¹¹⁸

Ako posledný druh vlastníctva zákon upravil súkromné vlastníctvo. Na rozdiel od vlastníctva osobného išlo v tomto prípade o vlastníctvo k výrobným prostriedkom a predovšetkým k pôde, kde mala platiť zásada vyslovená článkom XII. ústavy. Inak sa pomery ohľadne pôdy tiež riešili samostatnými predpismi. Ako sme už uviedli, novou, zo sovietskych kodifikácií prevzatou, vlastníckou kategóriou bolo osobné vlastníctvo, pričom bolo zdôraznené, že jeho existencia je úzko spojená s vlastníctvom socialistickým, presnejšie, že nemôže bez neho vôbec existovať.

Vlastníctvo sa teda stalo dôležitou kategóriou politického významu.

Držbu Občiansky zákonník ponímal omnoho užšie ako predchádzajúca právna úprava, pretože rozlišoval len držbu oprávnenú a neoprávnenú a oprávnenému držiteľovi poskytoval proti tretím osobám zásadne rovnaké práva ako vlastníkovi. Konečne na miesto predchádzajúceho delenia na služobnosti a vecné bremená zaviedol zákonník jednotný inštitút vecných bremien.

Tak isto v časti upravujúcej záväzkové právo sa nový Občiansky zákonník podstatne odlišoval od ABGB. Jednak systematickou, jednak tým, že zaviedol niektoré zmluvné typy. Navyše tu boli zahrnuté niektoré zmluvy, ktoré boli predtým súčasťou obchodného zákonníka. Predovšetkým v tejto časti sa tvorcovia kódexu snáď najdôslednejšie držali onoho demagogického gottwaldovského úslovja, že „je potrebné naplniť staré mechy novým vínom“. A tak využívali rad starých foriem, ktoré však plnili novým obsahom, takže v niektorých prípadoch hovorili o rovnakých zmluvných typoch ako kódex z roku 1811, ale v skutočnosti išlo z hľadiska obsahu o úplne iné typy. Totožnosť tu teda bola len čo do formy.

V predposlednej časti nového Občianskeho zákonníka bolo obsiahnuté právo dedičské. Na prvom mieste bola zdôraznená skutočnosť, že celá konštrukcia smeruje k upevneniu rodiny v užšom slova zmysle, preferovalo sa teda dedenie zo zákona, intestátna postupnosť. To sa prejavilo predovšetkým v tom, že bola zrušená konštrukcia tzv. ležiacej pozostalosti a dedičstvo sa nadobúdalo už smrťou zostaviteľa. Taktiež neboli prevzaté formy ústneho závetu, vzájomné testamenty a manželské zmluvy.

¹¹⁸ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K.: *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 29.

Prednostné postavenie teda mali zákonní dedičia, okruh ktorých bol však užší ako v ABGB.

V šiestej a poslednej časti kódexu boli stanovené zásady účinnosti zákonníka, a to tak, že sa vzťahoval na nové pomery pred 1. Januárom 1951, pokiaľ sa nemali podľa výslovného príkazu zákonníka riadiť právom predchádzajúcim, ďalej tu bola derogačná klauzula a zmocňovacie ustanovenia.¹¹⁹

Občiansky zákonník niektoré občianskoprávne otázky upravoval len rámcovo, a tak bolo nutné prijať rad špeciálnych právnych noriem, ktoré niektoré ustanovenia zákonníka ďalej rozvádžali. Predovšetkým to bolo nariadenie ministra spravodlivosti č. 157 Zb. z 12. decembra 1950, ktorým sa vykonávali niektoré ustanovenia Občianskeho zákonníka, ktoré rozvádžalo napr. zásady o práve stavby, platení nájomného, zodpovednosti ubytovacích podnikov apod. V roku 1950 došlo ešte k novej úprave hospodárenia s bytmi (zákon č. 111/1950 Zb., vládne nariadenie č. 172/1950 Zb., zákon č. 110/1950 Zb. a vládne nariadenie č. 172/1950 Zb.). Osobitne bola upravená poisťná zmluva (zákon č. 189/1950 Zb. z 21. decembra 1950), zmenkové a šekové právo (zákon č. 191/1950 Zb. z 20. februára 1950). Je nutné pripomenúť tiež vládne nariadenie č. 37/1950 Zb. z 27. apríla 1953 o spôsobe a lehotách reklamácií, ktoré sa síce vzťahovalo prevažne na hospodárske organizácie, ale dopadalo i na vzťahy medzi inými subjektmi. Dňa 22. decembra 1953 bol vydaný zákon č. 115/1950 Zb. o autorskom práve a v tom istom roku boli niektorými vyhláškami upravené ďalšie otázky užívania bytov. V roku 1956 vyšiel zákon o hospodárení s bytmi (č. 67/1956 Zb.), ktorý zhrnul dovtedajšie skúsenosti a súhrnne túto problematiku upravil. Problematiky bytov sa týkali ešte dva zákony z roku 1959, a to zákon č. 27/1959 Zb. o družstevnej bytovej výstavbe a zákon č. 71/1959 Zb. o opatreniach týkajúcich sa niektorého súkromného domového majetku. K zmene a doplneniu zákona o hospodárení s bytmi došlo v roku 1961, keď bol vydaný zákon č. 147/1961 Zb. V nadväznosti naň bola v roku 1962 publikovaná vyhláška č. 10/1962 Zb., novelizovaná pod číslom 115/1962 Zb.¹²⁰

ZÁVER

Tvorbe nového jednotného Občianskeho zákonníka (zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník zo dňa 25. októbra 1950), ktorým sa skončila historická etapa dualizmu rakúskeho občianskeho práva v Čechách a uhorského obyčajového práva na Slovensku a ktorý vznikol v rámci tzv. právnickej dvojročnice vyhlásenej vládou (1948 – 1950), ktorou bola uložená úloha kodifikovať v rozhodujúcich oblastiach spoločenských vzťahov nové právo; predchádzalo dôležité obdobie po skončení druhej svetovej vojny a prebratím všetkej moci v štáte Komunistickou stranou Československa, počas ktorého boli v mnohých ohľadoch položené základy budúceho riešenia významných otázok aj súkromného práva. Základnou úlohou Občianskeho zákonníka z roku 1950 z obsahovej stránky bolo premietnuť princípy Ústavy 9. mája týkajúce sa predovšetkým

¹¹⁹ Tamtiež, s. 30.

¹²⁰ Tamtiež, s. 31.

hospodárskeho poriadku do osobitnej a podrobnej úpravy majetkových vzťahov v zmysle úplne inej celkovej právnej koncepcii a tendencii pripodobniť úpravu čo možno najväčšmi sovietskemu občianskemu právu.

Recenzent: JUDr. Stanislav Gaňa, PhD.

Pramene

Košický vládny program. Bratislava : Pravda, 1978.
<http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/114schuz/s114001.htm>
Ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava 9. mája.
Zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.
Dôvodová správa k Občianskemu zákonníku.

Použitá literatúra

- BEŇA, J.: *Moderné dejiny štátu a práva strednej a východnej Európy.* I. diel. Bratislava : UK, 1992.
- BEŇKO, J. a kol.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti.* II. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998.
- BÍLÝ, J. L.: *Právní dějiny na území České republiky.* Praha : Linde, 2003.
- BUREŠOVÁ, J.: Pojem soukromé právo. *Právník*, č. 7, 2002.
- DRESSLER, A.: K ideovým zásadám nového občanského práva. *Právník*, č. 1, 1949.
- ELIÁŠ, J.: Kodifikace občanského práva a její význam pro výstavbu socialismu. *Právník*, č. 5, 1955.
- FIERLINGER, Z.: Za socialistický právní řád. *Právník*, č. 12, 1950.
- GOTTWALD, K.: *Spisy XIV.* Praha : SNPL, 1958.
- HEYWOOD, A.: *Politické ideologie.* Praha : Victoria Publishing, 1994.
- HORTÍKOVÁ, V., MATES, P.: K některým otázkám vzniku a vývoje socialistického občanského práva. In *Acta universitatis Brunensis – Iuridica.* No 30. Sborník prací učitelů právnické fakulty – IX. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1979.
- HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945.* II. diel. Banská Bystrica : UMB, 2001.
- JÁNOŠÍKOVÁ, P. et al.: *Mezníky českých právních dějin.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2005.
- KNAPP, V.: Právo veřejné a soukromné. *Právník*, č. 2 – 3, 1950.
- KNAPP, V. et al.: *Učebnice občianskeho a rodinného práva.* I. zväzok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953.
- KNAPP, V., LUBY, Š. et al.: *Československé občianske právo.* Bratislava : Obzor, 1973.
- KOMÁRKOVÁ, B.: *Původ a význam lidských práv.* Praha : SPN, 1990.
- KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989.* Praha : Linde, 2009.
- LAZAR, J.: *Buržoázne vlastnicke koncepcie z hľadiska marxistickej právnej vedy.* Bratislava : Veda, 1984.
- LAZAR, J. et al.: *Občianske právo hmotné.* 1. časť. Bratislava : Iura Edition, 2006.
- LAZAR, J., ŠVESTKA, J. et al.: *Československé občianske právo.* Bratislava : Obzor, 1986.
- LUBY, Š.: K otázkam učenia o systéme socialistického práva a o vymedzení odvetvia občianskeho práva. In *Právny obzor*, ročník 49, 1966, č. 1.

- LUBY, Š.: *Občianske právo: Všeobecná časť*. Bratislava : SPN, 1953.
- MALÝ, K.: Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989 jako předmět vědeckého skoumání (Úvodní slovo při zahájení konference). In MALÝ, K. (ed.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Sborník příspěvků. Praha : Karolinum, 2004.
- MARX, K., ENGELS, F.: Svätá rodina. In MARX, K., ENGELS, F.: *Výbrané spisy v piatich zväzkoch*. Zväzok 1 (1843 – 1849). Bratislava : Pravda, 1977.
- MOSNÝ, P., HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : UPJŠ, 2005.
- NEUMAN, A.: *Československý právní řád na cestě k socialismu*. Praha : Slobodné slovo, 1959.
- PETRŽELKA, K.: O kodifikaci (Předneseno v Maxičkách dne 10. ledna 1951). In *O právu a jeho tvorbě* (Přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách). Praha : Orbis, 1951.
- PLANKOVÁ, O.: Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva. In *Acta Facultatis Iuridicae – Problémy kodifikácie občianskeho práva v Československej socialistickej republike a v Poľskej ľudovej republike*. Bratislava : SPN, 1973.
- POPPER, K.: *Bieda historicizmu*. Praha : Oikoymenth, 1994.
- RAIS, Š.: Historické rozmezí v živote právníků. *Právník*, č. 9, 1949.
- SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K.: *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno : Masarykova univerzita, 1993.
- SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K.: Vývoj kodifikace občanského práva. In *Vývoj právních kodifikací*. SCHELLE, K. (ed.). Brno : Masarykova univerzita, 2004.
- SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracia*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- ŠTEFANKO, J. (zost.): *Prvý Občiansky zákonník*. Šamorín: Heuréka, 1999.
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V.: *České právní dějiny*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008.
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K.: *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava : Key Publishing, 2007.

Súhrn

Autorka s vo svojom príspevku pokúsila o stručný prehľad najdôležitejších politických a historickoprávnych aspektov povojnového vývoja občianskeho práva s cieľom poukázať a vysvetliť vplyvy na prípravu a obsah nového jednotného Občianskeho zákonníka, ktorý bol prijatý v rámci tzv. právnickej dvojročnice v septembri 1950, po prevzatí všetkej moci v štáte Komunistickou stranou Československa vo februári 1948, čo znamenalo výrazný posun v smerovaní tak štátu ako aj práva a vnesenie nových prvkov a koncepcií do právneho poriadku ČSR, ktorá bola vyhlásená za „ľudovú demokraciu“, ktorá má po vzore ZSSR kráčať ku komunizmu.

Zusammenfassung

Die Autorin versuchte einen kurzen Überblick über die wichtigsten politischen und historisch-rechtlichen Aspekte der Nachkriegsentwicklung des bürgerlichen Rechts zu geben und auf deren Einflüsse auf die Vorbereitung und den Inhalt des einheitlichen Bürgerlichen Gesetzbuches, das nach der Machtübernahme durch die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei im Februar 1948 angenommen wurde, hinzuweisen. Dies bewirkte einen bedeutenden Richtungswechsel des Staates sowie des Rechts und neue Elemente und Konzeptionen in der Rechtsordnung der Tschechoslowakei, die zum volksdemokratischen Staat erklärt wurde und den Kommunismus nach dem sowjetischen Vorbild aufbauen sollte.

Summary

The author in her article presents a short survey of the most important political and historical aspects of the post-war development within the sphere of the civil law, with the purpose to illustrate and explain different influences within the process of the new uniform Civil Code preparation. The Civil Code was adopted in September 1950, two years after the Communist Party came to power in Czechoslovakia. This takeover represented substantial change both in country's direction and legal developments. New elements and concepts were introduced into the Czechoslovak legal system, and the country was proclaimed a „folk democracy“ which, following the USSR pattern, should head for communism.

PRÁVNE ASPEKTY EKOLOGICKEJ UJMY

Branislav Cepek

V poslednom období vzniká v slovenskom právnom poriadku potreba, podnecovaná praxou, vyčleniť nemateriálne straty v životnom prostredí a vytvoriť tiež určitý mechanizmus a systém ich nápravy. Vzniká tak nová právna kategória, pre ktorú sa v teórii, legislatíve, ale i v praxi (napr. po počiatočnom používaní pojmu celospoločenská hodnota) ustálilo označenie ekologickej ujmy. Obsah tohto termínu je vymedzený v § 10 zákona o životnom prostredí a niektoré princípy jeho uplatňovania potom rámcovo v § 27 predmetného zákona.

V ďalšej časti predkladanej práce sa preto chcem venovať obsahovým a formálnym (vecným i právnym) rozdielom ekologickej ujmy od škody v životnom prostredí a následne i možným mechanizmom jeho uplatňovania. To sa stále javí teoreticky, ale i prakticky problém, i keď je vyriešenie tejto otázky spoločensky vysoko potrebné, a to z dôvodu stále sa zhoršujúceho stavu životného prostredia a zvýšenej miery jeho poškodzovania.

ODLIŠNOSTI EKOLOGICKEJ UJMY OD OSTATNÝCH DRUHOV ŠKÔD

Pojem ekologickej ujmy je potrebné vykladať podľa zákona č. 17/1992 Z. z. Legálna definícia tohto pojmu, zakotvená v § 10 tohto zákona je totiž univerzálna, použiteľná pre celý právny poriadok. Podľa predmetného ustanovenia ekologickej ujmy je „strata alebo oslabenie prirodzených funkcií ekosystémov, vznikajúca poškodením ich zložiek alebo narušením vnútorných väzieb a procesov v dôsledku ľudskej činnosti“. Ekologickou ujmu sa z právneho hľadiska označuje reálne zhoršenie stavu životného prostredia. Jej rozsah určuje úbytok celospoločenských, nemajetkových hodnôt (vyjadrený v peniazoch alebo iným spôsobom hodnotenia). Tým sa ekologickej ujmy odlišuje od škody podľa predpisov súkromného práva. To, že ekologickej ujmy ako protiprávny následok je odlišným právnym inštitútom od škody podľa občianskoprávných predpisov, potvrdzuje aj § 27 ods. 5 zákona č. 17/1992 Zb., podľa ktorého ustanoveniami o zodpovednosti za ekologickej ujmy nie sú dotknuté všeobecné predpisy o zodpovednosti za škodu a o náhrade škody.

Zodpovednosť za ekologickú ujmu je súčasťou administratívnoprávnej zodpovednosti (je upravená predpismi správneho práva, o uložení povinnosti napraviť ekologickú ujmu je oprávnený rozhodnúť príslušný orgán štátnej správy). Keďže doposiaľ nebol vydaný zákon, ktorý by upravoval problematiku uplatňovania zodpovednosti za túto nemajetkovú ujmu podrobnejšie (kompetenciu príslušných orgánov štátnej správy, spôsob výpočtu výšky ekologickej ujmy atď.), zodpovednosť za ekologickú ujmu sa podľa predpisov správneho práva v právnej praxi zatiaľ neuplatňuje. Najnovším legislatívnym prírastkom do mozaiky právnej úpravy zodpovednosti osôb v slovenskom právnom poriadku je úprava zodpovednosti za environmentálnu škodu. Environmentálna škoda rovnako ako ekologická ujma predstavuje reálne zhoršenie stavu časti životného prostredia a rovnako ako ekologická ujma je vyjadrením nemajetkovej ujmy, t. j. ujmy, ktorá vzniká celej spoločnosti, nie konkrétnej osobe na majetku alebo zdraví. Kým právny inštitút ekologickej ujmy je originálnym inštitútom, ktorý má pôvod v česko-slovenskej právnej úprave starostlivosti o životné prostredie, inštitút environmentálnej škody je dieťaťom komunitárnej legislatívy a Slovenská republika ho musela do svojho právneho poriadku prevziať.¹

Pre ďalší výklad v rámci tejto práce považujem za kľúčové, aspoň rámcovo sa pokúsiť pomenovať základné osobitosti strát v životnom prostredí (t. j. ekologická ujma), ktoré ich výrazne odlišujú od škôd všeobecne chápaných. Sú to najmä tieto aspekty:²

1. Ku stratám v životnom prostredí dochádza na veciach, ktoré nemusia byť výlučne či prevažne výsledkom ľudskej činnosti, resp. nemusia byť výsledkom tejto činnosti vôbec. Občas je sporné či vôbec je príslušná zložka (médiom) vecou (napr. voda).
2. Strata v životnom prostredí je určitou ujmu, a to nie iba v materiálnom a ekonomickom, ale i biologickom, estetickom a kultúrnom poňatí.
3. Ekologická ujma je (môže byť) pociťovaná ako strata nie iba vlastníkom veci, ale i ďalšími osobami, veľakrát ďaleko mimo miesto, kde vznikla. Ide o určitú regionálnu až univerzálnu povahu tejto straty.
4. Ekologická ujma vzniká i na tých zložkách, ktoré nie sú, či nemôžu byť vlastnené.
5. Ekologická ujma vyvoláva v ďaleko väčšej miere aj ďalšie následné efekty než škoda všeobecná, pričom tieto môžu spôsobiť nie iba straty ekologické, ale aj všeobecné škody materiálne (ekonomické).
6. Ekologická ujma je iba ťažko číselne kvantifikovaná a vzhľadom k vyššie uvedeným skutočnostiam len problematicky (resp. vôbec nikdy) vyjadriteľná v peniazoch.
7. Ekologická ujma je ťažko napravitel'ná. Uvedenie do pôvodného stavu v klasickej a absolútnej podobe prichádza do úvahy celkom výnimočne, resp. takmer nikdy. Finančná (relutárna) náhrada vzhľadom ku skutočnosti uvedenej pod bodom 6 nie je tiež možná (možné je iba vyčíslit' a uhradiť náklady vyčistenia, dekontaminácie či iných nápravných opatrení.) Prichádza teda do úvahy najčastejšie len jej nepriama a „nepravá“ náprava formou kompenzácie (náhradného – alternatívneho právneho plnenia).

¹ KOŠIČIAROVÁ, S.: Environmentálna škoda – nový právny inštitút komunitárneho práva. In Zborník *Aktuálne problémy vo vývoji práva SR a ČR*. Bratislava : VO PraF UK, 2008, s. 209-210.

² DAMOHORSKÝ, M.: *Právní odpovědnost za ztráty na životním prostředí*. Praha : Karolinum, 1999 s. 97.

8. Ekologická ujma vzniká a pôsobí jednak zjavne, tak dlhodobo skryto (staré záťaže). Z hľadiska časového sa vymyká bežným horizontom lehôt a ďalších procesných ustanovení všeobecne aplikovateľných pre všeobecnú škodu.
 9. Zodpovednosť za ekologickú ujmu musí popri skutočnom škodcovi preberať viac aj vlastník poškodenej veci či štát, a to neporovnateľne častejšie a vo väčšom rozsahu, než je tomu pri škodách všeobecných. Ide o posun v zodpovednostných subjektoch.
 10. Ekologickú ujmu môžeme jednoznačne zaradiť do kategórie tzv. moderných škôd, ktoré opisuje napr. J. Drgonec,³ kam patria vedľa škôd v životnom prostredí aj škody vznikajúce pri používaní počítačov, genetike (vrátane geneticky modifikovaných organizmov), pri úniku radiácie, na kultúrnych pamiatkach a pod. Ide o skupiny škôd, ktoré majú, čo do vecnej i právnej povahy, mnoho spoločných rysov a prináša ich rozvoj vedy, techniky a ľudského poznania. Tieto škody vyžadujú celkom nové prístupy a riešenia.
- Vyššie uvedených desať základných bodov charakterizujúcich osobitosti a odlišnosti ekologickej ujmy od škôd klasických, predstavujú určité východiská pre ďalší výklad a komparáciu, ale najmä otvorené otázky, na ktoré sa snažím reagovať v závere práce.

MOŽNÉ SPÔSOBY RIEŠENIA ZODPOVEDNOSTI ZA STRATY V ŽIVOTNOM PROSTREDÍ

V zásade je možné konštatovať, že existujú dva základné spôsoby, riešenia zodpovednosti za straty v životnom prostredí (teda ekologickú ujmu) a to nad rámec bežného uplatňovania náhrady škody, ktorá ako už bolo uvedené, z rôznych dôvodov neriešia skúmanú problematiku a neumožňuje celkovú nápravu týchto strát. Prvým je kombinácia súkromnoprávnej a verejnoprávnej úpravy regulácie, a to v podobe špeciálneho zákona o zodpovednosti za straty (škody v širšom zmysle slova) v životnom prostredí. Druhým možným spôsobom riešenia je zavedenie systému povinností a nápravných opatrení uložených orgánmi štátnej správy na nápravu ekologickej ujmy, ide teda o formu verejnoprávnej ingerencie do práva súkromného, a to spravidla špeciálnymi (zlozkovými) zákonmi.

Popisu, rozboru a úvahám o možnostiach využitia niektorého zo spomenutých riešení, v podmienkach slovenského práva je venovaná ďalšia časť tejto práce. Úsek týkajúci sa nápravných opatrení je potom poňatý v pomerne širšej miere, nakoľko sa neobmedzuje iba na nápravné opatrenia (následné), ale v kontexte s celou problematikou zodpovednosti za straty v životnom prostredí zahŕňa aj výklad a úvahy o využití preventívnych a priebežných opatrení.

³ DRGONEC, J., KRAMNÁ, J.: Škoda a vedeckovýskumný rozvoj. *Právny obzor*, 10/1990, s. 865 a nasl.

OSOBITNÉ ZÁKONY O ZODPOVEDNOSTI ZA STRATY V ŽIVOTNOM PROSTREDÍ V KRAJINÁCH EÚ

Prvý spôsob, ako realizovať doposiaľ neuplatňovanú a priamo vo väčšom rozsahu neaplikovateľnú kategóriu ekologickej ujmy v slovenskom právnom poriadku, je zavedenie určitých povinností (osobitného režimu náhrady škody, resp. ekologickej ujmy) osobitným zákonom. Zákon č. 359/2007 Z. z. o prevencii a náprave environmentálnych škôd je istým hybridom medzi súkromnoprávnou a verejnoprávnou úpravou. Tento právny predpis budem analyzovať v samostatnej kapitole.

Obdobné zákony v zahraničných právnych poriadkoch už existujú a fungujú. Relatívne najviac sa následne popísanému a uvažovanému modelu zákona približuje nemecký zákon o ruční v životnom prostredí (Umwelthaftungsgesetz /UmweltHG) z roku 1990) a ďalej zákony niektorých škandinávskych krajín (švédsky zákon o škode v životnom prostredí (Swedish Environmental Damage Act), z roku 1986, ďalej tiež fínsky zákon o kompenzácii škody v životnom prostredí (Finnish Compensation for Environmental Damage Act) a dánsky zákon o ekologickej zodpovednosti (Danish Environmental Liability Act). Spomenuté zákony, ktoré z nášho pohľadu predstavujú štandard európskej právnej úpravy týchto otázok, sú preto predmetom ďalšieho výkladu a rozboru.

Škandinávske zákony aj nemecký zákon sú špeciálnymi úpravami k všeobecným úpravám súkromnoprávnym, najmä občianskoprávnym. Pre všetky tieto zákony je v zásade spoločné, že sú založené na princípoch objektívnej zodpovednosti a zodpovednosti pôvodcu, resp. na zásade „znečisťovateľ platí“. Vo všetkých prípadoch sa tiež jedná o právne úpravy náhrad škôd na hmotnom majetku (vo vzťahu k životnému prostrediu, resp. jeho zložkám) a nie o možnosti náprav imateriálnej ekologickej ujmy či iných obdobných strát. Švédsky zákon sa navyše vzťahuje len na škody na nehnuteľných veciach. Viaže teda zodpovednosť v podstate len na stacionárne zdroje znečistenia či iného narušenia životného prostredia vo vzťahu k poškodzovaniu a kontamináciám pozemkov, príp. stavieb. Nemecký UmweltHG okrem náhrad škôd v životnom prostredí upravuje aj náhrady za usmrtenie či poškodenie zdravia ľudí v súvislosti s vymenovanými prevádzkami. Otázky zodpovednosti za jadrové škody, únik ropných látok z lodí, spravidla pod vyššie uvedené zákony v príslušných krajinách nespádajú a sú upravené inými osobitnými predpismi.

Pomerne veľké rozdiely existujú medzi rozsahom zodpovednosti a vymedzeniami (spravidla pozitívne a taxatívne sformulované) činností alebo zariadení, ktoré príslušný zodpovednostný zákon pokrýva. Zatiaľ čo škandinávske krajiny odvíjajú svoje úpravy od vymenovaných činností (čiastočne aj prevádzok), nemecký UmweltHG je veľmi presný a precízny, nakoľko sa vzťahuje výlučne na prevádzky, prístroje a zariadenia spojené s určitými, pre životné prostredie zvýšenou mierou nebezpečnými činnosťami. Švédsky zákon navyše rozširuje zodpovednosť aj na zodpovednosť vo vzťahu k výkonným prácam a zaoberá sa sčasti i niektorými aspektmi susedského práva.

Všetky zákony uvádzajú niektoré liberačné dôvody (vždy vyššiu moc), resp. EDA obsahuje obmedzenia zodpovednosti vo vzťahu k bežnému zaťaženiu prostredia

(hlukom, prevádzkou, emisiami) na zodpovednosť až od miery „rozumnej tolerancie“. Vychádzajú z princípov susedského práva, ktoré spočívajú v tom, že určitá miera primeraná pomerom vo vzťahu k obťažovaniu vlastníkov je pri ochrane životného prostredia nevyhnutná a udržateľná. Je však otázkou, ako túto mieru presnejšie stanoviť, pretože životný štandard v Škandinávii je na podstatne vyššej úrovni než v strednej Európe. Nemecký UmweltHG naopak vo svojom § 15 obsahuje horné hranice ručenia (zodpovednosti). Podrobnosti o ich výške a praktickom význame uvádzam na inom mieste predkladanej práce.

Pokiaľ ide o procedurálne otázky, potom sa v škandinávskych teoretických právnych prameňoch⁴ uvádza, že klasický model kauzality (t. j. 100 % istota vo vzťahu konanie – následok) nie je v týchto prípadoch vzhľadom k dlhodobému, resp. oneskorenému účinku týchto činností použiteľný a vyhovujúci. Švédske „case law“ preto vyžaduje „iba“ vysoký stupeň pravdepodobnosti týkajúci sa príčinného prepojenia medzi konaním a následkom (škodou). Stupeň tejto pravdepodobnosti nie je v EDA upravený, avšak zo znenia vyplýva, že by mal jasne presiahnuť hranicu 50 %. V podstate to isté platí aj vo fínskom práve. V nemeckom UmweltHG je kauzalita modifikovaná tzv. „domnienkou pôvodcu“ obsiahnutú v § 6 a spočíva v tom, že ak je zariadenie podľa jednotlivosti daného prípadu schopné spôsobiť vzniknutú škodu, potom sa má bez ďalšieho za to že ju spôsobilo. Ide teda o určitú prezumpciu kauzality spolu s dôkazným bremenom na strane žalovaného.

Všetky spomenuté zákony sú založené na princípe voľnej dispozície poškodeného vlastníka, ktorý je tiež jediným oprávneným na uplatňovanie náhrady škody v životnom prostredí. Zákony neobsahujú princíp obligatórnosti vo vymáhaní náhrad ani možnosť, aby ich uplatňovali iné subjekty ako poškodený vlastník. V tomto ohľade tieto osobitné zákony nevybočujú zo všeobecného princípu a postulátov práva súkromného. EDA teda nedáva (obdobne ako ostatné porovnateľné zákony) priamu garanciu toho, že bude dosiahnutá kompenzácia strát v životnom prostredí, a to i napriek skutočnosti, že švédsky zákon o ochrane životného prostredia ukladá každému, kto poškodí životné prostredie, povinnosť znovu obnoviť životné prostredie do stavu, v akom bolo, než k činnosti došlo.

V prípade lehôt na uplatňovanie náhrady škody, potom ako švédske, tak fínske zákonodarstvá upravujú (na rozdiel od všeobecnej úpravy občianskoprávnej) práve s ohľadom na oneskorené účinky týchto škôd ďalšiu objektívnu lehotu 10 rokov. Zásadný rozdiel však je v skutočnosti, že zatiaľ čo švédske právo počíta túto lehotu od okamžiku vykonania tejto „činnosti“, ktorá škodu spôsobila, potom fínska právna úprava ju odvíja od momentu, kedy sa škoda „objavila“. Je zjavné, že medzi oboma konštrukciami je značný (praktický) časový posun a že z hľadiska oneskoreného, resp. niekedy skrytého účinku škôd v životnom prostredí, je všeobecne vhodnejšie riešenie fínske. Nemecký UmweltHG nemá špeciálne ustanovenie o lehotách, a pokiaľ ide o premlčanie nároku na náhradu škody odkazuje v § 17 na všeobecné ustanovenia Občianskeho zákonníka.

⁴ Napríklad BENGTTSSON, B.: Liability for Damage to the Environmental in Swedish Law. In HOLLO, E., MARTTINEN, K.: *North European Environmental Law*. Helsinki : Hakapaino Oy, 1995.

Ak zosumarizujem základnú charakteristiku porovnávaných osobitných zákonov o zodpovednosti za škodu v životnom prostredí, potom je možné konštatovať, že sú len čiastočným riešením strát v životnom prostredí, resp. pomerne obmedzeným. Medzi ich hlavné nedostatky a negatíva patrí to, že sa vzťahujú len na materiálne škody v klasickom poňatí tohto inštitútu (ale nie na ekologickú ujmu). Sú založené na princípe voľnej dispozície vlastníka pri uplatňovaní tejto škody a vzťahujú sa navyše len na niektoré (závažnejšie) škody, spôsobené zvlášť nebezpečnými prevádzkami alebo činnosťami. Nikde nie je upravená ani účelová viazanosť prostriedkov získaných z náhrady škody ani kompenzačnou povinnosťou škodcu, poprípade poškodeného. Tieto hlavné skutočnosti účinnosť vyššie zmienených osobitných zákonov značne znižujú a približujú ich tak skôr k „špeciálnej norme občianskoprávnej“ bez väčších rysov verejnoprávných a silnejšieho dopadu na odčinenie strát v životnom prostredí.

Za jednoznačné pozitíva a do istej miery i inšpiračné zdroje *de lege ferenda* pre slovenskú právnu úpravu je možné považovať:

- a) založenie zodpovednosti na objektívnom princípe,
- b) rozšírenie rozsahu základnej občianskoprávnej zodpovednosti a to ako vo vecnom chápaní (vymenované činnosti a zariadenia), tak aj v časovom (dlhšie objektívne lehoty na uplatňovanie nárokov na náhradu škody), a v neposlednom rade aj
- c) upustenie od princípu striktnnej príčinnej súvislosti a jeho nahradením pravdepodobnostnými kritériami.

SYSTÉM NÁPRAVNÝCH OPATRENÍ NA REPARÁCIU STRÁT V ŽIVOTNOM PROSTREDÍ

Vytváranie systému nápravných opatrení na reparáciu strát v životnom prostredí je podľa môjho názoru druhým (širším) riešením, ako zaistiť nápravu ekologickej ujmy. Do istej miery už niektoré prvky tohto systému v súčasnosti v právnom poriadku Slovenskej republiky sú existujú, majú však pomerne roztrieštenú, chaotickú, nekoncepčnú a rôznorodú povahu a plnia svoju úlohu veľmi obmedzene a len na niektorých parciálnych úsekoch (príroda, les).

Tieto nápravné prostriedky ukladané v rámci dozoru orgánmi štátnej správy⁵ sú klasickými verejnoprávnymi nástrojmi ovplyvňovania stavu životného prostredia, ktoré môžu teda modifikovať súkromnoprávnu úpravu „zvonku“. Napríklad všeobecná povinnosť opätovne zalesniť lesné pozemky, uložená orgánom štátnej správy modifikuje voľnú dispozíciu vlastníka týchto pozemkov s finančnými prostriedkami, ktoré získal za náhradu škody spôsobenú inou osobou (napr. vypálením či vyrúbaním lesa). Obdobne je tomu aj v iných prípadoch. Nápravné opatrenia, v rámci ktorých sa ukladajú niektoré povinnosti, tak môžu zabezpečovať reparáciu stavu životného prostredia a účelovú viazanosť prostriedkov tak, ako to občianske právo nie je v plnej miere schopné.

Právne poriadky krajín Európskej únie obsahujú veľké množstvo ustanovení o nápravných prostriedkoch a iných opatreniach, ktoré ukladajú podľa osobitných zákonov

⁵ HENDRYCH, D. a kol.: *Správni právo – obecná časť*. Praha : C. H. Beck, 1994, s. 110 a nasl.

štátne orgány s cieľom odčiniť straty v životnom prostredí. Príslušnými orgánmi sú v angloamerickej oblasti (čiastočne aj v Holandsku či Škandinávii) vo väčšej miere súdy, v nemecky hovoriacich krajinách potom v drvivej väčšine prípadov orgány štátnej správy na všetkých úrovniach (najmä na regionálnej a miestnej). Obdobne ako je tomu v slovenskej právnej úprave ani v starých krajinách EÚ nie sú tieto opatrenia zjednotené, utriedené, či ich pôsobenie koordinované. Je možné ich teda kategorizovať len na úrovni právnej teórie. Tieto opatrenia sú upravené jednak vo všeobecných administratívnych predpisoch, tak najmä v značnom množstve špeciálnych „zložkových“ zákonoch. Väčšina krajín (najmä európskych) potom práve na nich svojim spôsobom stavia mechanizmy nápravy strát v životnom prostredí.

V nasledujúcej časti sa pokúsim nie iba analyzovať tie ustanovenia platných právnych predpisov v Slovenskej republike, ktoré takéto opatrenia umožňujú aplikovať, ale najmä dôjsť k istým záverom ohľadom ich budúceho systému. Je potrebné zdôrazniť, že i keď sa budem vo väčšej miere zaoberať opatreniami nápravnej povahy, nie je možné ich celkom oddeliť od ostatných druhov opatrení (najmä prevenčných), nakoľko ich prepojenosť je značná a vyplýva zo samotnej povahy problematiky zodpovednosti za straty v životnom prostredí. Mnohé opatrenia sa teda aplikujú v širšej miere než iba v prospech nápravy ekologickej ujmy.

OPATRENIA ORGÁNOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY A ICH VYUŽITIE NA OCHRANU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Osobitné zákony na úseku ochrany životného prostredia umožňujú orgánom štátnej správy, ale i orgánom samosprávy ukladať rôzne opatrenia. Je potrebné zaoberať sa nie iba povahou týchto opatrení, ale aj možnosťami, ktoré môžu poskytnúť na úseku nápravy strát v životnom prostredí, popr. i z hľadiska prevencie.

Opatrenia, ktoré môžu orgány štátnej správy na úseku ochrany životného prostredia ukladať, je možné deliť z mnohých hľadísk (subjektu oprávneného k ich ukladaniu, vecného úseku, rozsahu oprávnení atď.). Z praktického hľadiska je podľa môjho názoru najdôležitejšie časové kritérium (navyše v určitej kombinácii s rozsahom opatrení), podľa ktorého môžeme tieto opatrenia členiť na:

1. čiastočné (parciálne),
 - a) predchádzajúce (prevenčné),
 - b) priebežné (korekčné),
 - c) následné (nápravné, reparačné, kompenzačné),
2. celkové (komplexné, absolútne).

Základ delenia vidím v tom, či je opatrenie iba čiastočným riešením problému, kedy sa spravidla príslušná činnosť nezastavuje, neprerušuje ani definitívne nezakazuje a ide skôr o určité ich zmeny či korekcie, alebo ide o opatrenie povahy konečnej a absolútnej. I keď aj tu môže ísť o zákaz prechodný (až do odstránenia hlavných poruchových stavov). Všetky typy opatrení sa v praxi natoľko prelínajú, že ich je niekedy ťažko

odlíšiť a „extrahovať“ v čistej podobe. Domnievam sa, že by potom všeobecný zákon o životnom prostredí, ale aj osobitné zákony mali obsahovať (adekvátne k danej problematike) úpravy všetkých týchto nástrojov, nakoľko najlepšie zodpovedajú nie iba požiadavkám správneho práva (náprava narušeného právneho stavu), ale aj environmentálnemu právu (náprava strát v životnom prostredí a čo najrýchlejšie uvedenie do pôvodného stavu, kompenzácie či aspoň zamedzeniu ďalším následkom).

Ad 1) a) Milan Damohorský sa domnieva, že o predchádzajúcich preventívnych opatreniach je možné konštatovať v podstate to isté, čo o celej prevencii na úseku ochrany životného prostredia. Ide o prostriedok povahy celkom zásadnej, avšak v slovenskom právnom poriadku pomerne málo zavedenom a legislatívne slabo prepracovanom. Určitý dôvod nezájmu o širšie využitie preventívnych opatrení vidím v tom, že predstavujú do istej miery prvok administratívneho zasahovania do chodu vecí, a to ešte v štádiu, kedy k ničomu nedošlo. Sú preto v dnešnom politickom a spoločensko-ekonomickom nazeraní značne nepopulárne a sú označované za určité „socialistické rezíduum“, i keď v rozvinutých demokraciách tieto opatrenia pomerne často používajú a je možné konštatovať, že existuje tendencia skôr k ich rozširovaniu.

Z prevenčných ustanovení môžeme dnes uviesť napr. § 17 a 19 zákona o životnom prostredí, v podstate celý zákon o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (pokiaľ ide o jeho celkové zameranie a úlohu), § 6 zákona o ovzduší, § 2 a 3 zákona o ochrane poľnohospodárskeho pôdneho fondu, § 66 zákona o ochrane prírody a krajiny, § 21 a 57 zákona o lesoch a niektoré ďalšie. Čiastočné a nie príliš prakticky využiteľným spôsobom sú formulované preventívne, resp. nápravné opatrenia v niektorých zákonoch o štátnej správe na jednotlivých úsekoch ochrany životného prostredia. Žiaľ, väčšinou však nemajú konkrétnejšiu oporu v hmotnoprávnej úprave na danom úseku, a preto nie sú väčšinou príliš využívané.

Je potrebné poznamenať, že sa z väčšej časti v uvedených právnych úpravách prelínajú opatrenia povahy preventívnej s opatreniami priebežnými a následnými, a len výnimočne ich je možné nájsť v „čistej podobe“. Vo všeobecnosti je potrebné uviesť, že je veľakrát teoreticky pomerne náročné všetky tri kategórie od seba odlíšiť, nakoľko ohrozenie jednej zložky môže už znamenať poškodenie druhej. Takže zatiaľ čo na jednom úseku aplikujeme opatrenia preventívne vo vzťahu k potenciálnemu ohrozeniu, na druhom úseku ide už o klasické opatrenia nápravné.

Jednoznačne je možné konštatovať, že preventívne nástroje ochrany životného prostredia (vrátane preventívnych opatrení) nie sú v právnom poriadku Slovenskej republiky dostatočne využívané. Je potrebné nie iba definovať princíp prevencie a prevenciu ako nástroj ochrany životného prostredia a jeho základné formy v niektorom všeobecnom zákone (asi v novom zákone o životnom prostredí), ale na základe týchto východísk potom špecifikovať preventívne prostriedky, vrátane opatrení na jednotlivých špeciálnych úsekoch ochrany životného prostredia v zložkových zákonoch.

b) Táto kategória v podstate nie je v ustanoveniach slovenského právneho poriadku „v čistej podobe“ obsiahnutá. Je možné ju však odvodiť z tých ustanovení, ktoré dávajú orgánom štátnej správy zmocnenie priebežne ovplyvňovať vývoj vecí, kedy jednotlivé

poškodenia sú priebežne napravitel'né, napr. pôsobenie štátneho stavebného dohľadu najmä podľa § 102 stavebného zákona.⁶

Korekčné priebežné opatrenia by mali v štádiu, keď síce už došlo k menšiemu (spravidla však zvratnému) poškodeniu životného prostredia, príp. keď nastalo ohrozenie s vysokou mierou pravdepodobnosti, že poškodenie bude nasledovať, umožniť rýchle a účinné zjednanie nápravy a vrátiť vývoj a beh vecí do požadovaného stavu. V tejto súvislosti je potrebné najmä dopracovať jednotlivé ustanovenia osobitných zákonov a najmä jednoznačne posilniť právomoci orgánov štátnej správy – najmä Slovenskej inšpekcie životného prostredia, resp. jej inšpektorov.

c) Nápravné opatrenia sú z vyššie uvedených troch kategórií v slovenskom právnom poriadku zastúpené pomerne najviac. Nad rámec ustanovení citovaných pod a) a b) (tak, ako som uviedol, že je možné všetky tri kategórie len veľmi ťažko presne a dôsledne odlišovať) je potrebné ešte uviesť najmä § 27 vodného zákona a § 86 zákona o ochrane prírody a krajiny. Niektoré významné zákony však ustanovenia o nápravných opatreniach prakticky nemajú.

Nápravné opatrenia by mohli byť, resp. do istej miery už sú, dôležitou formou nápravy ekologickej ujmy, poprípade i škôd v životnom prostredí. V súvislosti s ich ustanovením a pôsobením sa otvára celý rad otázok, v mnohých smeroch obdobných ako u samotnej problematiky škôd v životnom prostredí.

Podľa názoru Damohorského medzi najdôležitejšie a doposiaľ slabo doriešené patria:

- a) Z čoho by mala vyplývať povinnosť realizovať nápravné opatrenia?
- b) Ktorý orgán a za akých podmienok by ich mohol (alebo mal?) ukladať?
- c) Ich možný (potrebný) rozsah a alternácia s inou formou nápravy (kompenzácií).
- d) Finančne vyčíslené nápravy (snád' cez náklady) a zastupiteľné plnenie.
- e) Subjekty, ktorým je možné opatrenia uložiť, vrátane ich hierarchie.
- f) Lehoty a procedúra ukladania nápravných opatrení.

Už zodpovedanie na prvú otázku považuje pre vyriešenie celej problematiky za kľúčové. Ak porovnáme znenia ustanovení vyššie uvedených zákonov (vodného zákona a zákona o ochrane prírody a krajiny), potom dospejeme k záveru, že je veľmi podstatné, či je povinnosť na nápravu založená priamo zo zákona (*ex lege*) alebo až rozhodnutím orgánu štátnej správy (*ex actu*). Domnievam sa, že ako argument potreby obligatórných náprav v prípade poškodenia životného prostredia, tak i potreba jednotného prístupu ku všetkým subjektom v prostredí voľnej tržnej ekonomiky a demokratickej spoločnosti, jednoznačne svedčia o tom, aby povinnosť vznikla už len samotným porušením predpisu, prípadne okamžikom vzniku poruchového stavu (pri konaniach, ktoré nie sú

⁶ Je možné konštatovať, že funkcie štátneho stavebného dohľadu vo vzťahu k ochrane životného prostredia sú v praxi pomerne zanedbávané a zákonné oprávnenia málo využívané. Ustanovenie § 102 ods. 3 stavebného zákona dokonca umožňuje stavebným úradom, aby fyzickej alebo právnickej osobe, ktorá nad prípustnú mieru stanovenú osobitnými predpismi poškodzuje životné prostredie, uložila povinnosť zdržať sa takejto činnosti alebo povinnosť realizovať také oprávnenia, ktoré aspoň znížia nepriaznivé účinky ich činnosti na životnom prostredí na prípustnú mieru. Pritom tým nie je dotknutá pôsobnosť štátnych orgánov podľa osobitných predpisov.

protiprávne). V opačnom prípade je nebezpečenstvo, že nápravné opatrenia nebudú orgánmi štátnej správy ukladané, najmä ak bude zvolená dikcia „môže uložiť“. Povinnosť vyplývajúca zo zákona navyše má aj určitý reparačný aspekt spočívajúci v tom, že celý rad subjektov samotných nápravu realizuje, bez toho, aby sa o tom orgán štátnej správy musel dozvedieť a niečo vo veci vykonať. V tejto súvislosti je však potrebné túto ich snahu odlišiť od pomerne frekventovaného „zahladzovania stôp“, ktoré je pomerne často zdôvodňované ako (ospravedlňované) ako realizácia nápravy.

Na orgáne štátnej správy by potom malo byť, aby v prípade, že tak povinný subjekt sám dobrovoľne neurobí, splnenie nápravného opatrenia vymáhať a v tejto súvislosti aby aj určil podmienky tohto plnenia. (vrátane formy a rozsahu nápravy, lehoty na jej plnenie atď.).

Je otázkou, či nápravné opatrenia musia byť obmedzené iba na uvedenie do pôvodného stavu, príp. na zmiernenie vzniknutej ujmy na životnom prostredí. Som toho názoru, že z povahy strát v životnom prostredí vyplýva, že uvedenie do pôvodného stavu bude prípadom skôr ojedinelým a že spoločenský záujem jednoznačne smeruje aj k inému náhradnému (kompenzačnému) plneniu. Je teda dať správne orgánu možnosť, aby uložil aj toto iné náhradné plnenie. V tomto prípade je však otázne, či táto povinnosť vzniká zo zákona, alebo ju uloží až príslušný orgán svojím rozhodnutím. Domnievam sa, že povinnosť nápravy vzniká zo zákona, avšak môže byť uskutočnená (splnená) až na základe vymedzenia svojho rozsahu, spôsobu a formy v podobe náhradnej kompenzácie. Na tomto mieste sa teda rozhodnutie orgánu štátnej správy javí ako podmienka uskutočnenia nápravy.

V prípade kompenzácií je však možné aj druhé riešenie, kedy sekundárna povinnosť na nápravu nevzniká automaticky zo zákona na základe porušenia primárnej povinnosti, ale až na základe rozhodnutia štátneho orgánu (*ex actu*). Bolo by teda vhodné zveriť príslušným štátnym orgánom potrebné právomoci na toto rozhodovanie. Damohorský je toho názoru, že toto riešenie je menej vhodné najmä preto, že ponecháva na voľnej úvahe, resp. ľubovôli štátneho orgánu, či bude kompenzáciu ukladať, vymáhať, alebo nie. Paradoxne by potom v prípadoch závažnejších poškodení životného prostredia, kedy nie je uvedenie do pôvodného stavu možné a ostáva iba kompenzácia (alternatívne plnenie), bol právny režim miernejší než v prípadoch menej závažného narušenia, kedy je možná úplná naturálna reštitúcia a kedy povinnosť ju realizovať vzniká zo zákona. Orgánom oprávneným ukladať nápravné opatrenia by mal byť ten orgán štátnej správy, ktorý je oprávnený rozhodovať o sankcii (v prípadoch protiprávnych konaní), príp. je oprávnený udeliť príslušné povolenie (nápravné opatrenie v prípade konania podľa práva). Toto riešenie je správne a logické jednak z hľadiska zásady hospodárnosti riadenia, tak i jeho rýchlosti a vecnosti. Závažnou a ťažko jednoznačne zodpovedateľnou otázkou je problém, či by nápravné opatrenia mali byť ukladané obligatórne alebo iba fakultatívne. V prípadoch uvedenia do pôvodného stavu by zrejme bola vhodnejšia obligatórnosť, zatiaľ čo v prípadoch náhradných kompenzačných plnení len fakultatívnosť. V praxi však budú zrejme v drvivej väčšine prípadov prevažovať prípady náhradných plnení, nakoľko celý vývoj životného prostredia predstavuje trvalý dynamický proces. Na posúdenie, resp. zváženie správneho orgánu musí zrejme byť aj riešenie otázky, či niektoré drobné zásahy je potrebné napravnovať, či ich nie je možné tolerovať,

resp. či sa s nimi „časom nevyrovná sama príroda“. Právne predpisy musia jednoznačne pripúšťať aj kombináciu foriem nápravy ekologickej ujmy, resp. nápravných opatrení (naturálnej reštitúcie a kompenzácie) tam, kde je to možné a účelné,⁷ a ďalej výslovne riešiť otázky vzťahu a prekryvania týchto plnení s náhradou škody. S rozsahom a obsahom nápravných opatrení, ktorými sa napravuje ekologická ujma, potom úzko súvisí problém jej vyčíslenia, resp. kvantifikácie týchto plnení. Vzhľadom k tomu, že finančné vyčíslenie ekologickej ujmy je len ťažko možné, možno pristúpiť iba k stanoveniu nákladov prác potrebných na reštitúciu, či kompenzáciu. Nápravné opatrenia by však v rozhodnutí vždy mali zniesť na konkrétne fyzické plnenie, byť presne stanovené čo do rozsahu, obsahu, miesta, času a ďalších podmienok, a teda byť aj kontrolovateľné. Finančné vyčíslenie nákladov na tieto opatrenia potom môžu mať iba podpornú doplnkovú povahu. Navyše je celkovo problematické vzhľadom k tomu, že akékoľvek náklady sa vždy odvíjajú od cenových relácií, ktoré sa v čase môžu značne meniť. Vyčíslenie nápravných plnení v peniazoch teda ešte nemusia nič vypovedať o ich obsahu a rozsahu.⁸

Podstatnou otázkou, ktorú nerieši prakticky žiaden zákon, je či popri pôvodcovi (delikventovi, prevádzkovateľovi) je možné náhradne uložiť nápravné opatrenia aj iným subjektom – najmä vlastníkovi pozemku, ktorý je zasiahnutý (poškodený, kontaminovaný), alebo z ktorého naopak toto ohrozenie či poškodenie vychádza, aj i keď ich vlastník nespôsobil. Rozšírenie oprávnení ukladať nápravné opatrenia i týmto subjektom z dôvodu zjednania nápravy najmä s ohľadom na čas, považujem za veľmi nutné a žiaduce. V súčasnej dobe je táto absencia pocitovaná snád' najviac práve v rámci vodného zákona, kde je (podľa § 27) možnosť uložiť opatrenie na nápravu poruchového stavu iba tomu, kto porušil príslušné povinnosti. Nie je možné tak však urobiť vo vzťahu k vlastníkom (správcom, nájomcom) pozemkov, na ktorých sú vodné toky ale pri týchto tokoch.

Ďalej možno spomenúť, že súčasná právna úprava (*de lege lata*) nerieši, či orgán štátnej správy sám (samozrejme spravídla v zastúpení) môže nápravné opatrenie vykonať a potom uplatňovať účelne vynaložené náklady voči pôvodcovi (ak je známi), príp. vlastníkovi dotknutého pozemku. Táto otázka je v slovenských právnych predpisoch riešená len veľmi vzácnne, ak neberieme do úvahy to, čo som rozobral na inom mieste tejto práce vo vzťahu ku konaniu bez príkazu podľa Občianskeho zákonníka.

Pokiaľ ide o problém času (lehôt na uplatňovanie všetkých kategórií nápravných opatrení), potom sa domnievam, že na tomto mieste je riešenie zjavné a jednoduché. Na rozdiel od škody by žiadne lehoty nemali byť stanovené. Štátny orgán, by mal mať možnosť, resp. povinnosť uložiť realizáciu nápravných opatrení kedykoľvek, pokiaľ trvá

⁷ Na otázku účelnosti v oblasti nápravy újm v životnom prostredí je jednoznačne potrebné nazerať prevažne a prednostne z pohľadu ekologickeho a nie ekonomického. Vhodná kombinácia foriem nápravy v zložitejších prípadoch môže byť veľakrát výhodou a vyústiť v celkovom vyššom reparačnom účinku.

⁸ Stanoviť nápravu len prostredníctvom peňazí (vzhľadom k cenovým reláciám) nesie značné riziko, že účinnok nápravy môže byť mizivý, ak nie záporný, i keď bude formálne realizovaná. Porovnaj napr. s prípadom stanovenia náhradnej výsadby úhrnou čiastkou, kedy na určité miesto boli vysadené celkom nevhodné kultivary exotických drevín, ktoré navyše čoskoro odumreli. I keď „celková suma peňazí bola preinvestovaná“ a právna povinnosť splnená, bol prínos pre životné prostredie nulový. Pokiaľ by sa exotické dreviny v danej lokalite ujali, mohol byť výsledok dokonca záporný, a to z dôvodu narušenia pôvodnosti porastov.

protiprávny, resp. poruchový či ohrozujúci stav. Na strane druhej je však potrebné sa zaoberať pomerne presným vymedzením lehôt pre štátny orgán, dokedy musí nápravné opatrenie uložiť. Ide totiž o zabránenie následkom obštrukcií, nedbalého prístupu, nevedomostí. Tu je však potom veľmi náročné formulovať lehoty príliš presne (zrejme bezodkladne, ihneď, či do niekoľko dní). Príslušné mechanizmy budú musieť byť posilnené aj verejnou kontrolou. Túto otázku by však namiesto environmentálneho práva malo skôr riešiť v najvšeobecnejšej rovine správne právo.

Ad 2) Opatrenia orgánov štátnej správy spočívajúce v zákazu (absolútnom, príp. i relatívnom) určitej činnosti alebo prevádzke zariadenia, je v praxi vysoko efektívne, a to z hľadiska vecného a ekologického, tak i právneho (represie, prevencie). Spory sa vedú aj o to, či sa skôr jedná o nápravné či obdobné opatrenie alebo o trest. Domnievam sa, že prvá funkcia jednoznačne prevažuje, i keď zložka represívna samozrejme ani tu nie je zanedbateľná a práve jej intenzita významne posilňuje účinnosť zložky reparačnej a prevenčnej. Tieto typy opatrení sú dnes pomerne rozšírené a väčšina právnych poriadkov vyspelých krajín má vo väčšej či menšej miere obdobné ustanovenia. Napríklad v Portugalsku, Holandsku či Taliansku majú štátne orgány právomoci ukončiť prevádzku, resp. uzavrieť zariadenie, ktoré porušuje právne povinnosti a pôsobí znečistenie (evidentne nad určitú prijateľnú hranicu.) V taliansku navyše môžu štátne orgány nariadiť aj premiestnenie takejto prevádzky či zariadenia.⁹

Ak zosumarizujem výklad o administratívnych nástrojoch (najmä opatreniach) na úseku ochrany životného prostredia, potom je potrebné zdôrazniť ich mimoriadny význam a určitú subsidiaritu, príp. paralelnosť a mechanizmy náhrady škody v životnom prostredí. Ako inštitút verejného práva sú to práve administratívne nástroje, ktoré môžu, resp. musia zohrávať v náprave strát v životnom prostredí rozhodujúci význam.

V slovenskom právnom systéme však ostávajú tieto prostriedky pomerne neprepracované, a to jednak po stránke formulácie povinností, procedúry ich ukladania a vymáhania, tak pokiaľ ide o ich širšie využitie. V ich zjednotení na spoločnom teoretickom základe, priamom previazaní na presne formulované a „vybalancované“ základné povinnosti subjektov a následne v diferencovanej aplikácii v jednotlivých zložkových zákonoch, potom vidím základné východisko pre ich budúce účinné fungovanie ako prostriedkov nápravy strát v životnom prostredí.

Nato, aby opatrenia orgánov štátnej správy mohli zohrávať spomínanú úlohu, musia tvoriť jednotný a funkčný systém nástrojov prevenčných a nápravných. Musia byť založené na spoločných princípoch a východiskách. Medzi ne patrí najmä založenie základných prevenčných a nápravných povinností spravidla priamo zo zákona, resp. dať správny orgánom právomoc, aby tam, kde je to potrebné, tieto povinnosti naďalej ukladali.

Možno spomenúť, že v slovenskom právnom poriadku chýbajú všeobecné prevenčné ustanovenia, konat' tak, aby nedochádzalo ku stratám v životnom prostredí, resp. aby neprekročili určitú právom prípustnú hranicu. Na druhej strane však tieto povinnosti nemôžu byť nikdy formulované tak rozsiahle a striktné, ako je tomu pri škodách (§ 415 Občianskeho zákonníka), nakoľko je zjavné, že k určitým stratám v životnom prostredí

⁹ DAMOHORSKÝ, M.: *Právni zodpovednosť za ztráty...*, cit. dielo, s. 107.

bude musieť vždy dochádzať. Určitá tolerancia narušovania životného prostredia je nutná, ide však o jej mieru.

Z časového hľadiska by nápravné opatrenia mali byť ukladané, kedykoľvek je to z hľadiska ochrany životného prostredia potrebné, a nemali by byť limitované objektívnymi lehotami. Zdôrazniť by sa mala aj ich väzba na deliktuálnu zodpovednosť. Nápravné opatrenia by sa touto zodpovednosťou nemali oneskorovať. Právna úprava i aplikačná prax by mali klásť väčší dôraz na uplatňovanie nápravných opatrení ako formy nápravy ekologickej ujmy, než na deliktuálnu zodpovednosť. Vo väčšej miere by mali byť zavedené „kvázisankčné“ zákazové opatrenia, ktoré, i keď sú značne nepopulárne, majú vysoký praktický (faktický) účinok.

Niektoré druhy nápravných opatrení na kompenzáciu ekologickej ujmy potom nemusia byť na protiprávne konanie vôbec viazané a môžu byť ukladané aj pri konaní po práve, a to ako forma zmiernenia tejto ujmy. Nápravné opatrenia, by mali byť z hľadiska času a účelnosti možné ukladať aj alternatívne vlastníčkovi zasiahnutej zložky životného prostredia, príp. vlastníčkovi veci, z ktorej ohrozenie alebo poškodenie životného prostredia vzniká, aj keď sám nie je pôvodcom týchto strát. Zavedená by mala byť tiež zákonná povinnosť štátu (príp. obce) v prípade nebezpečenstva z omeškania realizovať potrebné opatrenia. Tak ako štát, aj vlastníč musí mať v právnych predpisoch zakotvený nárok na náhradu týchto účelne vynaložených nákladov voči pôvodcovi strát.

Možno konštatovať, že ucelený a prepracovaný systém prevenčných a nápravných opatrení na odčinenie strát v životnom prostredí doposiaľ v slovenskom právnom systéme neexistuje. Je však jednoznačne riešením, ktoré je zrejme najbližšie k potrebám na naplnenie inštitútu ekologickej ujmy a jej nápravy. Na rozdiel od občianskoprávnej úpravy je na jednej strane dostatočne obligatórne a rigidné v uplatňovaní zodpovednosti, avšak na strane druhej dostatočne pružné a adaptabilné k povahe vzniknutých strát (modifikácia kompenzácií čo do obsahu, rozsahu, miesta a času plnenia). Systém verejnoprávnych opatrení preto považujem spolu s nástrojmi ekonomickými (najmä poplatky v ochrane životného prostredia) za vhodné riešenie problémov spojených so stratami v životnom prostredí.

Rozbor slovenskej a zahraničnej právnej úpravy zodpovednosti za straty v životnom prostredí poukazuje, že mechanizmus škody a jej náhrady nepostačuje a nepokrýva všetky straty, ku ktorým dochádza v životnom prostredí, a to ako z dôvodov vecných, tak i právnych, ale aj z pohľadu hmotnoprávneho a procesného.

V rámci rozboru inštitútu škody bolo poukázané na hlavné princípy súkromnoprávnej regulácie, ktoré sú svojím zjavným obmedzením jej širšieho využitia pre riešenie strát v životnom prostredí (najmä princíp voľnej dispozície poškodeného vlastníka, časová obmedzenosť uplatňovania, účelová neviazanosť prostriedkov, obmedzenosť aplikácie len na tie zložky životného prostredia, ktoré môžu byť predmetom vlastníckeho práva, povinnosť výlučne pôvodcu škody ju nahradiť a pod.).

Slovenský právny poriadok, ale aj právne poriadky krajín Európskej únie potrebujú zaviesť novú kategóriu strát v životnom prostredí, či už bude označovaná ako imateriálna environmentálna škoda, ekologická ujma, škoda v životnom prostredí v širšom zmysle slova a pod., a to najmä súčasne s vypracovaním mechanizmu jej uplatňovania

a presadzovania v praxi. Zodpovednosť za túto stratu v životnom prostredí (ekologickú ujmu) potom musí byť založená na princípoch v podstate presne opačných nedostatkom úpravy súkromnoprávnej (princíp oficiality a obligatórnosti uplatňovania, dostatočne dlhej, resp. časovo neobmedzenej lehoty na uplatňovanie, naturálnej reštitúcie či kompenzácie ako foriem nápravy, rozšírenia subjektov povinných na nápravu a zavedenie ich hierarchie a pod.).

Riešenia predstavujú v praxi už niekde sčasti využívané spôsoby ako rozšíriť zodpovednosť a zaviesť do nej spomenuté prvky. Ide o zavedenie systému povinností a nápravných opatrení ukladaných orgánmi štátnej správy.

Recenzentka: *JUDr. Danka Knápková*

Súhrn

Rozbor právnej úpravy v Slovenskej republike, ale aj zahraničných právnych úprav zodpovednosti za straty na životnom prostredí ukazuje, že mechanizmus škody a jej náhrady nepostačuje a nepokrýva všetky straty, ku ktorým dochádza na životnom prostredí, a to ako z dôvodov vecných tak i právnych, ale aj z pohľadov hmotnoprávnych a procesnoprávnych.

V rámci rozboru inštitútu škody som poukázal na hlavné princípy súkromnoprávnej regulácie, ktoré sú zjavným obmedzením jeho širšieho využitia na riešenie strát na životnom prostredí. (najmä princíp voľnej dispozície poškodeného vlastníka, časová obmedzenosť uplatňovania, účelová viazanosť prostriedkov, obmedzenosť aplikácie len na tie zložky životného prostredia, ktoré môžu byť predmetom vlastníckeho práva, povinnosť výlučne pôvodcu škody nahradiť ju a pod.)

Istý prínos v tejto oblasti je prijatie zákona č. 359/2007 Z. z. o prevencii a náprave environmentálnych škôd, ktorý nadobudol účinnosť 1. septembra 2007, s výnimkou niektorých ustanovení. Tento zákon je však výrazne všeobecný, rámcový, a je v podstate „prepisom“ textu smernice. V zásade má charakter administratívnoprávny, ale je treba spomenúť, že niektoré ustanovenia sa približujú občianskoprávnym inštitútom.

Zusammenfassung

Die Analyse der Rechtsregelung der Slowakischen Republik sowie der ausländischen Rechtsregelungen der Umwelthaftung zeigt, dass das Mechanismus des Schadenersatzes nicht alle Umweltschäden deckt, und dies aus sachlichen sowie materiell- und prozessrechtlichen Gründen.

Der Autor wies auf die Hauptprinzipien der privatrechtlichen Regulierung hin, die zur offensichtlichen Einschränkung einer besseren Nutzung des Instituts des Schadens hinsichtlich der Umweltverluste führen. Es wurden hervorgehoben insbes. das Prinzip der freien Verfügung des geschädigten Eigentümers, zeitliche Beschränkung der Geltendmachung des Anspruchs, Zweckgebundenheit der Mittel, Beschränkung der Anwendung nur auf die Umweltbestandteile als Objekte des Eigentumsrechts, ausschließliche Schadenersatzpflicht des Schadensverursachers u.ä.

In diesem Zusammenhang stellt die Annahme des am 1. Sept. 2007 inkraftgetretenen Gesetzes Nr. 359/2007 über die Vorbeugung und Wiedergutmachung der Umweltschäden einen bedeutenden Beitrag dar, mit Ausnahme von einigen Bestimmungen. Das Gesetz ist jedoch ziemlich allgemein und kann als eine Kopie der EU-Richtlinie bezeichnet werden. Grundsätzlich

hat es einen verwaltungsrechtlichen Charakter, auch wenn einige Bestimmungen den zivilrechtlichen Instituten nahekommen.

Summary

The purpose of the Directive 2004 /35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage is to establish a framework of environmental liability based on the „polluter pays“ principle, to prevent and remedy environmental damage. Another possible solution of civil law failures with respect to losses (rather damage here) to the environment is the introduction of special regulations on liability for environmental harm. These regulations, however, partially modify general civil law regulations and apply to property damage only. To be able to answer all these questions, a new concept of environmental damage (specified in a more general way and applying not only to the economic part of damage done to the environment) must be stipulated.

SYSTÉM DANÍ A POPLATKOV NA OCHRANU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Branislav Cepek

Systém ekonomických nástrojov na ochranu životného prostredia je zakotvený v zákone č. 17/1992 Z. z. o životnom prostredí v znení neskorších predpisov. Podľa § 31 až 33 zákona ho tvoria dane, poplatky, odvody a ďalšie platby, ak to ustanovujú osobitné predpisy.

Podľa § 32 tohto zákona osobitné predpisy ustanovia, kedy môžu byť právnické a fyzické osoby, ktoré chránia životné prostredie, alebo využívajú prírodné zdroje v súlade s princípom trvalo udržateľného rozvoja, zvýhodnené úpravami daní a odvodov alebo poskytovaním úverov a dotácií.

Za nástroje životného prostredia vyhlasuje zákon v § 33 tiež fondy životného prostredia; podrobnosti ich úpravy však ponecháva na osobitné predpisy.

Medzi najdôležitejšie a prakticky najfrekvencovanejšie ekonomické nástroje environmentálnej politiky v súčasnosti vo svete patria *dane/poplatky za výrobok* a *emisné dane/poplatky*.¹

DANE

Kým *poplatok* je platba spojená s určitým úkonom alebo službou, *daň* je povinná platba predstavujúca bezekvivalentný transfer finančných zdrojov do rozpočtu. To znamená, že daňoví poplatníci platia na základe zákonnej povinnosti, pričom im nevzniká (na rozdiel od poplatkov) nárok na akúkoľvek protislužbu.

Okrem primárnej fiškálnej *funkcie* plnia dane v súčasnosti tiež ďalšie dôležité funkcie: regulačnú, stimulačnú, sociálnu, *environmentálnu*.

Aby daň mohla tieto funkcie plniť, musí vyhovovať nasledujúcim požiadavkám:

– celkový daňový výnos musí dostatočne a pritom pružne kryť výdavky štátneho rozpočtu,

¹ V zahraničnej literatúre sa veľmi často dávajú oba pojmy do jednej kategórie.

- celkové daňové zaťaženie musí byť únosné, t. j. nesmie byť také vysoké, aby bránilo ekonomickému rozvoju,
- daňové predpisy musia byť jasné, dostatočne určité a zrozumiteľné, aby správa daní bola racionálna a nenákladná a možné daňové úniky minimálne.

Výsledná podoba daňovej sústavy každého štátu je vždy určitým kompromisom vo vzťahu k optimálnemu modelu.

Rozmanitosť daní podmieňuje vznik rozdielnych daňových sústav v jednotlivých krajinách. Daňové systémy sa tak líšia nielen prijatými daňovými titulmi, ale aj rôznou mierou významu, ktorú v nich jednotlivé dane majú (napr. daňová sústava USA sa výrazne odlišuje od daňových sústav v európskych krajinách; v rámci európskych krajín však taktiež zatiaľ existujú rozdiely v štruktúre, v daňových sadzbách aj vo výške celkového daňového zaťaženia).

V poslednom desaťročí veľmi výrazne rastie význam daní spojených s ochranou životného prostredia. Odhaduje sa, že výnos z týchto daní predstavuje v krajinách OECD cca 2 % HDP. Najväčšie daňové výnosy plynú z daní z predaja alebo z prevádzky motorových vozidiel a z pohonných látok; zvyšuje sa i význam dane za energiu, ktorá je však zavedená len v niektorých štátoch.

Dane sú klasickým príkladom situácie, keď sa všeobecný ekonomický nástroj postupne čoraz viac využíva i na presadzovanie cieľov environmentálnej politiky. Na rozdiel od poplatkov sa u nich totiž nevyžaduje dôkaz príčinnej súvislosti medzi predmetom dane a zaťažením životného prostredia. Sú jednoducho zdrojom príjmov nevyhnutných na riešenie problémov spojených s verejným záujmom.

Cieľom zavedenia väčšiny druhov tzv. emisných daní a poplatkov v praxi bolo a je – napriek *stimulačnému efektu* tohto ekonomického nástroja environmentálnej politiky – zabezpečiť príjem na krytie financovania opatrení na ochranu životného prostredia.² V dôsledku toho funkcia daní a poplatkov niekedy významne konkuruje funkcii motivačnej (v slovenskom systéme to výrazne prevažuje).

Účinnosť tohto druhu ekonomických nástrojov bola v Slovenskej republike od počiatku oslabená vplyvom viacerých skutočností, predovšetkým však nedostatočnou previazanosťou ekonomických a environmentálnych hľadísk a nedostatočným posúdením vplyvu týchto nástrojov na oblasť ekonomiky i životného prostredia.

a) Daň z pridanej hodnoty

Daň z pridanej hodnoty je nepriama všeobecná daň,³ ktorá v konečnom dôsledku zaťažuje spotrebiteľa, nie platiteľa dane. Predpokladom jej funkčnosti je jej transparent-

² Štúdiá OECD z roku 1997 uvádza, že stimulačný efekt týchto nástrojov nie je empiricky zdokumentovaný, že až 90 % prípadov informácií o stimulačných efektoch tohto nástroja sú neúplné a nedôveryhodné. Jedným zo záverov štúdie je i konštatovanie absencie jasných dôkazov ohľadne stimulačného pôsobenia ekonomických nástrojov v praxi. Zatiaľ čo kritériá zlepšenia kvantitatívnych ukazovateľov životného prostredia sa pri hodnotiacich analýzach *ex ante* bežne využívajú, existuje veľmi málo empirických dokumentov, ktoré by dospeli k systematickému a komplexnému hodnoteniu *ex post* o závažnosti a dôležitosti ekonomických nástrojov používaných v praxi. Bez získavania dôkazov môže vyššie uvádzané tvrdenie o nedostatočnom stimulačnom pôsobení ekonomických nástrojov vytvárať prekážky racionálnej aplikácii týchto ekonomických nástrojov.

³ Predmetom dane z pridanej hodnoty podľa § 2 ods. 1 zákona č. 222/2004 Z. z. o dani z pridanej hodnoty v znení neskorších predpisov je: a) dodanie tovaru za protihodnotu v tuzemsku uskutočnené zdaniteľnou

nost', administratívna jednoduchosť, neutralita k vnútornému a zahraničnému obchodu. Jej hlavnou funkciou je vytvárať zdroje príjmov štátneho rozpočtu. Nie je preto vhodné využívať ju ako nástroj na stimuláciu pozitívneho environmentálneho správania.

Pri daňovej prestavbe k 1. 3. 1993 sa v Slovenskej republike prijala koncepcia dvoch daňových sadzieb, ktorá zohľadňovala predovšetkým sociálne a do určitej miery aj environmentálne hľadiská. *Daň z pridanej hodnoty s nižšou daňovou sadzbou* sa uplatňovala pri výrobkoch z recyklovaného papiera, pri environmentálne vhodných palivách, niektorých ekologických zariadeniach, malých čistiarniach odpadových vôd, zariadeniach na monitorovanie životného prostredia a pod.

Možnosti využitia zníženej sadzby tejto dane na ochranu životného prostredia boli však na Slovensku obmedzené v nadväznosti na proces transformácie ekonomiky. Nižšia sadzba DPH bola totiž vo vzťahu k preferencii environmentálne vhodných výrobkov len teoretickým nástrojom. Jej ekonomická a environmentálna účinnosť sa mohla zabezpečiť len pri existencii dokonalej konkurencie.

Cieľom daňovej reformy v roku 2004 bolo zjednotenie štandardnej a zníženej sadzby dane z pridanej hodnoty, zníženie hranice na registráciu dane z pridanej hodnoty podľa požiadavky Európskej únie (z 3 mil. Sk na 1,5 mil. Sk ročného obratu) oslobodenie od dane len v prípadoch kogentne ustanovených v smerniciach Rady, ako aj transpozícia ďalších požiadaviek smerníc.⁴

Vzhľadom na uvedenú skutočnosť, posledná daňová reforma so zníženou sadzbou dane vo vzťahu k environmentálne vhodným výrobkom nerátala a zákonom č. 222/2004 Z. z. bola upravená *jednotná sadzba dane* vo výške 19 % na všetky tovary a služby tvoriace predmet dane z pridanej hodnoty.

V platnom zákone sa v rámci ustanovení o oslobodení od dane nenachádzajú ustanovenia, ktorým by bolo možné priradiť environmentálny aspekt. Z tohto hľadiska tak možno považovať konštrukciu dane z pridanej hodnoty vo vzťahu k životnému prostrediu za *neutrálnu*.

b) Daň z minerálneho oleja

Daň z minerálneho oleja patrí medzi spotrebné dane. Na rozdiel od dane z pridanej hodnoty, ktorá je univerzálnou daňou, spotrebné dane *vybraných druhov výrobkov* predstavujú *ďalšie zdanenie*, ktorým štát cielene zaťažuje spotrebu, resp. predaj konkrétnych výrobkov.

Teoreticky sa pri uplatňovaní spotrebnej dane otvára priestor na to, aby ňou boli zaťažené aj environmentálne škodlivé výrobky.⁵ Treba si však uvedomiť, že účinnosť daňového zaťaženia na zníženie produkcie výrobkov zaťažujúcich životné prostredie sa prejaví len vtedy, ak je dopyt po týchto produktoch elastický.

osobou, b) poskytnutie služby za protihodnotu v tuzemsku uskutočnené zdaniteľnou osobou, c) nadobudnutie tovaru za protihodnotu v tuzemsku z iného členského štátu Európskych spoločností, d) dovoz tovaru do tuzemska.

⁴ Vláda SR, Programové vyhlásenie z 4. 11. 2002: časť Ekonomická politika, Koncepcia daňovej reformy v rokoch 2004 – 2006.

⁵ V iných krajinách sa už uplatňujú environmentálne dane aj na vybrané druhy priemyselných hnojív, obaly, pesticídy, batérie, uhlie, plyn, elektrickú energiu a pod.

Environmentálne problémy, spojené s *emisiami z mobilných zdrojov*, vzhľadom na veľký počet mobilných zdrojov znečisťovania a veľmi obtiažne meranie a kontrolu emitovaných látok do vonkajšieho ovzdušia, nie je v praxi vhodné riešiť emisnými poplatkami. Primárny dopad dane je tu teda najmä na odvetvie dopravy a energetiky, ktoré možno považovať z environmentálneho hľadiska za významné činitele zaťažujúce životné prostredie.

V Slovenskej republike, podobne ako väčšine ako vo väčšine krajín OECD, sa tento problém nepriamo rieši prostredníctvom inštitútu *spotrebných daní*.

Na Slovensku sú touto daňou zaťažené minerálne oleje. Ako významný fiškálny nástroj, ktorý sa vzťahuje na výrobok s relatívne nízkou cenovou elasticitou, bol v záujme zvyšovania príjmov štátneho rozpočtu takmer každoročne upravovaný formou zvyšovania sadzieb.

Environmentálna účinnosť takejto dane však nie je priamo merateľná. Ak sa hodnotí len podľa vývoja množstva emisií z mobilných zdrojov, tak možno povedať, že nie je účinná. Jej zavedenie však primárne nesleduje environmentálne ciele, ale fiškálne. V tomto zmysle účinná je, pretože ako sme už vyššie naznačili, pohonné látky predstavujú komoditu s veľmi nízkou cenovou elasticitou. Po každom zvýšení ceny pohonných látok krátkodobo poklesne spotreba avšak po odznení „šoku“ sa opäť dostáva na pôvodnú úroveň, prípadne ešte vyššiu.

Environmentálne hľadiská možno uplatňovať pri *sadzbách jednotlivých druhov minerálnych olejov*, avšak v rámci aproximácie slovenskej právnej úpravy právu Európskych spoločenstiev bolo prioritným kritériom dodržanie odporúčanej výšky minimálnych sadzieb a štruktúry daňových zložiek.

V súčasnosti je daň upravená zákonom č. 98/2004 Z. z. spotrebnej dani z minerálneho oleja v znení zákona č. 667/2004 Z. z.

Podľa § 4 ods. 1 zákona č. 98/2004 Z. z. sú predmetom spotrebnej dane minerálne oleje vyrobené na daňovom území, dodané na daňové územie z iného členského štátu alebo dovezené na daňové územie z územia tretieho štátu.

Z hľadiska predmetu nášho záujmu, t. j. z hľadiska hodnotenia environmentálneho aspektu tejto dane v daňovej sústave Slovenskej republiky, je vhodné pripomenúť § 4 ods. 2 zákona, ktorý definuje pojem minerálny olej prostredníctvom taxatívneho výpočtu tovaru kódu kombinovanej nomenklatúry⁶ využívaného ako *pohonná látka* alebo ako *palivo*.

Premietnutie *environmentálnych aspektov* do tejto dane možno charakterizovať nasledovne:

- motorový benzín s nižším obsahom olova ($\leq 0,13$ g olova na liter) je zdaňovaný nižšou sadzbou než benzín s vyšším obsahom olova,
- skvapalnené plynné uhľovodíky (napr. propán-bután) sa zdanili v porovnaní s ostatnými minerálnymi olejmi nižšou sadzbou v prípade, ak sa použili ako pohonná látka a nulovou sadzbou v prípade, ak sa použili ako palivo [§ 6 ods. 1 písm. f)];

⁶ Kombinovaná nomenklatúra je tovarová nomenklatúra podľa právnych predpisov Európskych spoločenstiev [§ 2 ods.1 písm. j)] zákona č. 98/2004 Z. z.

– podobne je to i v prípade zemného plynu, u ktorého je stanovená nulová sadzba v prípade, že sa použil ako palivo [§ 6 ods. 1 písm. g)].

V tejto časti je uvedená aj relatívne nízka sadzba dane na zemný plyn (100 Sk/GJ) v prípade, ak sa používa ako pohonná látka.

Od platenia daní sú oslobodené minerálne oleje (motorový benzín s obsahom olova < 0,13 g na liter) určené na použitie ako lodná prevádzková látka pri preprave osôb a nákladov na Dunaji, ktorý je súčasťou medzinárodnej vodnej cesty vykonávanej v rámci podnikania [§ 10 ods. 1 písm. c)].

Znížená sadzba dane je stanovená na plynové oleje, ak sú určené na použitie ako palivo alebo ako pohonná látka na pohon koľajových vozidiel používaných v železničnej doprave osôb a nákladov a pri prevádzkovaní, oprave a údržbe železničnej siete, vykonávanej v rámci podnikania [§ 7 ods. 1 písm. a) a b)].

Z uvedeného prehľadu vyplýva, že zákon nižšou daňovou sadzbou zvyhodňuje tie minerálne oleje obsahujúce menej ťažkých kovov (olovo) alebo činnosti (kombinovaná, lodná a železničná doprava), pri ktorých dochádza k relatívne menšiemu znečisťovaniu životného prostredia (na jednotku odjazdenej vzdialenosti) v porovnaní s inými obdobnými činnosťami (kombinovaná, lodná a železničná doprava). Na podporu využívania plynu ako ekologicky prijateľnejšieho paliva v porovnaní s bežnými substitútmi paliva (uhlie) je stanovená nízka sadzba dane.

c) Daň z príjmov

Daň z príjmov predstavuje najvýznamnejší druh priamych daní, postihujúci univerzálne všetky príjmy fyzických aj právnických osôb. Tomuto zodpovedá aj konštrukcia jej právnej úpravy, ktorá je komplexná a kompaktná, zahŕňajúc dane z príjmov fyzických osôb a dane z príjmov právnických osôb (ide teda o dvojčlennú právnu úpravu daní z príjmov).

Prostredníctvom tejto dane je možné zabezpečiť ochranu životného prostredia formou poskytovania daňových úľav, ale i oslobodením od jej platenia.

Daň z príjmov upravuje zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov, ktorý nepočíta s oslobodením od dane v takom rozsahu, ako predchádzajúca právna úprava.⁷ Pri konštrukcii uvedeného zákona sa zohľadňoval súlad s relevantnými právnymi predpismi Európskych spoločenstiev.

Zákon však obsahuje niektoré ustanovenia, ktoré majú *environmentálny aspekt*.

Podľa § 13 ods. 1 písm. a) zákona sú od dane oslobodené príjmy záujmových a občianskych združení plynúce z činnosti, na účel ktorej vznikli. Tým sa vytvorili predpoklady pre činnosť, okrem iných, i mnohých organizácií s verejnoprospešným environmentálnym zameraním. Takéto organizácie tvoria v súčasnosti významnú skupinu subjektov či už v utváraní spätnej väzby v rozhodovacích procesoch týkajúcich sa environmentálnych otázok alebo formovaní environmentálneho vedomia občianskej spoločnosti.

⁷ Štruktúra a princípy zákona č. 286/1992 Zb. a zákona č. 366/1999 Z. z. boli prakticky totožné. Počas desiatich rokov ich platnosti sa prakticky uplatňoval rovnaký systém zdaňovania príjmov, hoci s mnohými čiastkovými zmenami. Nárast zmien bol spôsobený nielen upresňovaním textu, ale najmä veľkým počtom výnimiek.

Podľa § 19 ods. 2 písm. b) zákona sa za daňové výdavky, ktoré je možné odpočítať od zdaniteľných príjmov, považujú aj výdavky (náklady) na prevádzku vlastného zariadenia na ochranu životného prostredia podľa osobitných predpisov – napr. v zmysle zákona č. 364/2004 Z. z. o vodách a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon) v znení neskorších predpisov, zákona č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Podľa § 20 ods. 9 zákona č. 595/2003 Z. z. je daňovým výdavkom aj tvorba rezerv účtovaná ako náklad na lesnú pestovnú činnosť vykonávanú podľa osobitného zákona a uzavretie, rekultiváciu a monitorovanie skládok po ich uzavretí.

d) Daň z prevodu a prechodu nehnuteľností

Predmetnú daň podľa zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov platia všetci vlastníci a užívatelia z pozemkov, stavieb, bytov a nebytových priestorov v bytovom dome. Z hľadiska zníženia zaťaženia životného prostredia môže (teoreticky) daň z nehnuteľností zohľadňovať prispôbenie budov a stavieb ekologickým parametrom.

Obec ako správca dane môže znížiť sadzbu dane z pozemkov alebo oslobodiť od dane z pozemkov, ak ide o:

- močiare, plochy slatín a slancov, rašeliniská, remízky, háje, vetrolamy a pásma hygienickej ochrany vodných zdrojov I. stupňa a zdrojov prírodných minerálnych vôd stolových I. stupňa [§ 17 ods. 2 písm. c)],
- pozemky verejne prístupných parkov, priestorov a športovísk [§ 17 ods. 2 písm. e)],
- pozemky v národných parkoch, chránených areáloch, prírodných rezerváciách, prírodných pamiatkach a vo vyhlásených ochranných pásmach s tretím a štvrtým stupňom ochrany podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov [§ 17 ods. 2 písm. f)],
- pozemky funkčne spojené so stavbami slúžiacimi verejnej doprave [§ 17 ods. 2 písm. g)],
- pozemky, ktorých hospodárske využívanie je obmedzené vzhľadom na podkopanie, ich umiestnenie v oblasti dobývacích priestorov alebo pásiem hygienickej ochrany vody II. a III. stupňa, ochranu a tvorbu životného prostredia, ich postihnutie ekologickými katastrofami, nadmerným imisným zaťažením, na pozemky rekultivované investičným zúrodňovaním okrem rekultivácií plne financovaných zo štátneho rozpočtu, na rokliny, výmole, vysoké medze s kroviskami alebo kamením, pásma ochrany prírodných liečivých zdrojov II. a III. stupňa a zdrojov prírodných minerálnych vôd stolových II. a III. stupňa, na genofondové plochy, brehové porasty a iné plochy stromovej a krovinatej vegetácie na nelesných pozemkoch s pôdoochranou, ekologickou alebo krajínou tvornou funkciou [§ 17 ods. 2 písm. j)].

Predmetné pozemky sú oslobodené od platenia dane z pozemkov s podmienkou, že neslúžia na podnikateľskú a zárobkovú činnosť.

e) Daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta

Predmetom dane podľa § 60 ods. 1 zákona č. 582/2004 Z. z. je vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta, ak nejde o vjazd a zotrvanie motorového vozidla pri činnostiach spojených s ochranou zdravia, majetku a verejného poriadku.

Táto daň selektívne zaťažuje len tie motorové vozidlá, ktoré vojdú a zdržujú sa v historickej časti mesta, ktorým je zvyčajne centrum mesta. Zavedenie tejto miestnej dane obcou tak má do určitej miery znižovať počet motorových vozidiel v strede sídelného útvaru, a pôsobiť tak nepriamo na reguláciu emisného znečistenia ovzdušia a hlukové zaťaženie.

f) Daň za jadrové zariadenie

Podľa § 67 zákona č. 582/2004 Z. z. *predmetom* tejto miestnej dane je jadrové zariadenie, v ktorom prebieha štiepna reakcia a vyrába sa elektrická energia, a to aj časť kalendárneho roka. V podmienkach Slovenskej republiky sa vzťahuje len na zariadenie jadrovej elektrárne Mochovce a Jaslovské Bohunice.

Zmysel zavedenia tejto dane z environmentálneho hľadiska možno chápať ako určitú „preventívnu reparáciu škôd“ na životnom prostredí v mieste pre prípad zlyhania jadrového zariadenia.

g) Daň z motorových vozidiel

Podľa § 84 zákona č. 582/2004 Z. z.⁸ *predmetom dane* je motorové vozidlo a prípojné vozidlo, ktoré má pridelené evidenčné číslo, osobitné evidenčné číslo, alebo zvláštne evidenčné číslo v Slovenskej republike, vozidlo dovezené do Slovenskej republiky, ktoré nie je považované za vozidlo v medzinárodnej cestnej premávke a držiteľ vozidla nemá trvalý pobyt v Slovenskej republike, patrí do kategórie vozidiel M, N a do kategórie vozidiel O a používa sa na podnikanie alebo v súvislosti s podnikaním.

Samosprávny kraj môže svojím všeobecne záväzným nariadením určiť oslobodenie alebo pomerné oslobodenie vozidla používaného ako vozidlá linkovej osobnej dopravy v rozsahu záväzku verejnej služby [§ 86 ods. 2 písm. b)]. Je to oprávnenie vyššieho územného celku, ktoré môže využiť na podporu osobnej hromadnej dopravy s cieľom minimalizovať, resp. stabilizovať expanziu individuálnej osobnej dopravy s nepriaznivým vplyvom na životné prostredie.

Podľa § 93 ods. 1 sa za vozidlo, ktoré sa použilo v zdaňovanom období najmenej 60-krát v rámci kombinovanej dopravy, vracia 50 % zaplatenej dane na základe písomnej žiadosti daňovníka. Týmto ustanovením zákona sa sleduje nepriama podpora tých druhov dopravy, ktoré majú menej nepriaznivý vplyv na životné prostredie (vodná a železničná doprava).

⁸ Zákon č. 582/2004 Z. z. prebral smernicu Rady č. 1992/106/EHS o stanovení spoločných pravidiel pre určité typy kombinovanej dopravy tovaru medzi členskými štátmi, ktorou sa uplatňujú úľavy na dani pre kombinovanú dopravu a smernicu Európskeho parlamentu a Rady č. 1999/62/ES o poplatkoch za používanie určitej infraštruktúry ťažkými nákladnými vozidlami, ktorou sa upravuje zdanenie všetkých úžitkových vozidiel podľa ich hmotnosti a množstva emisií.

POPLATKY A PLATBY

V rámci skupiny ekonomických nástrojov nachádzajú uplatnenie predovšetkým dane a poplatky (využitie ostatných nástrojov je zatiaľ obmedzené). Táto skutočnosť však nie je len dôsledkom vývoja aplikácie nástrojov environmentálnej politiky v praxi; konštrukcia poplatkových systémov je svojím spôsobom (napr. v porovnaní so systémom obchodovateľných emisných povolení) jednoduchá.

Poplatky za znečistenie životného prostredia plnia najmä *fiškálnu funkciu* – ich úlohou je *akumulovať* finančné prostriedky do verejných rozpočtov a najmä do environmentálnych fondov. Získané prostriedky sa poskytujú vo forme dotácií, subvencií a zvýhodňovaných úverov na realizáciu aktivít zameraných na zlepšenie životného prostredia.

Poplatky za znečistenie životného prostredia majú ako typický *nástroj negatívnej stimulácie* ekonomicky nútiť znečisťovateľa k obmedzeniu znečistenia, t. j. ekonomicky znevýhodniť environmentálne nežiadúce činnosti.

Túto ich úlohu však poplatky v súčasnosti plnia nedostatočne. Základnou príčinou sú nízke sadzby týchto poplatkov, v dôsledku čoho náklady znečisťovateľa na znečistenie zostávajú hlboko pod nákladmi na revitalizáciu znečistenia.

Ako dôkaz nášho tvrdenia uvedieme príklad elektrární v súvislosti s vyrovnávaním emisných limitov pre nové a súčasné zdroje znečisťovania ovzdušia k 1. 1. 1999. Zatiaľ čo náklady na zníženie emisií dosahujú miliardy korún, finančné prostriedky ušetrené neplatením poplatkov za neemitované škodlivé látky sa pohybujú v miliónoch. Iným príkladom môže byť spoplatnenie uloženia odpadov na skládky, ktoré je ekonomicky najmenej úsporným riešením nakladania s odpadmi. Ak porovnáme náklady za uloženie odpadov na skládku a náklady na iný spôsob ich likvidácie (napr. na spaľovanie), dostaneme odpoveď na otázku, prečo v Slovenskej republike prevažuje ukladanie odpadov na skládku nad inými právne dovolenými spôsobmi zneškodňovania odpadov.

Pri porovnávaní nákladov na odstránenie alebo zmiernenie negatívnych vplyvov prevádzok s úhradami, ktorými sú tieto zaťažené, vychádza sadzba často ako nižšia. Je tak logické, že znečisťovatelia dávajú prednosť platbe poplatkov, čo je síce z fiškálneho hľadiska vítaná, ale z hľadiska ochrany životného prostredia nežiadúca voľba.

Druhým faktorom, ktorý nepriaznivo ovplyvňuje motivačnú funkciu poplatkov, je prevládajúci individuálny prístup k znečisťovateľom. Tým máme na mysli, že regulácia, síce nepriama, sa odohráva prevažne vo vzťahu regulátor (štát) – regulovaný subjekt (znečisťovateľ) s „minimalizáciou“ ostatných vzťahov, najmä medzi jednotlivými znečisťovateľmi.

V prípade ak je v praxi znečisťovateľ postavený pred voľbu medzi preventívnym opatrením a platbou poplatku, záleží len na pomere medzi výškou nákladov na jednotlivé varianty správania. V tomto ohľade nie je podstatný rozdiel medzi poplatkovým systémom a systémom obchodovateľných emisných povolení, v ktorom zohrávajú významnú úlohu *vzťahy medzi jednotlivými znečisťovateľmi*. Rozdiel je však v tom, že v prípade poplatkového systému je jedna z variant nákladov (výška poplatku) *pevne definovaná*. Úspory, ktoré by mohol znečisťovateľ prijatím preventívnych opatrení dosiahnuť, tak nie je možné optimalizovať, pretože na strane ponuky je daná iba pevná

sadzba určitej platby. V systéme trhových nástrojov (napr. v systéme obchodovateľných emisných povolení), je daná možnosť vyjednávania s mnohými subjektami (t. j. s ostatnými znečisťovateľmi v rámci obchodnoprávnych vzťahov) a dosiahnuť tak optimálne náklady na zníženie znečistenia a *i v rámci celej regulovanej skupiny*.

Úloha poplatkov je v rámci systému ekonomických nástrojov v Slovenskej republike – v porovnaní s environmentálnymi daňami – výrazná. Poplatky sa využívajú hlavne v kľúčových oblastiach ochrany životného prostredia, teda pri ochrane vôd, pôdy, ovzdušia a v oblasti nakladania s odpadmi.⁹

Ak má byť systém poplatkov efektívny, musí byť prehľadný a zrozumiteľný nielen pre správne orgány, ale predovšetkým pre poplatníkov, a musí byť – okrem iného – flexibilný, schopný prijať ďalšie prvky.

Súčasnému *systému poplatkov* v Slovenskej republike – práve tak ako celému systému ekonomických nástrojov – možno vytknúť viaceré nedostatky. Právna úprava poplatkov je nejednotná, vykazuje odlišnosti takmer vo všetkých kritériách – pojmový aparát, príslušnosť správneho orgánu, postup pri ich výbere a vymáhaní, účelová viazanosť, kritériá pre ich určenie, výnimky atď.

Na skutočnosť, že systém ekonomických nástrojov trpí určitou nejednotnosťou tak po stránke obsahovej (sadzby, úľavy, účelové určenie a pod.) ako i po stránke formálnej (terminológia, správa), reagoval i dokument Štátna environmentálna politika.¹⁰ Ten v rámci strednodobých opatrení predpokladá prehodnotenie a úpravu celého systému ekonomických nástrojov v Slovenskej republike.

Domnievame sa, že jeho súčasťou by mala byť perspektívne *ekologická daňová reforma*, ktorá by spočívala v prenesení daňového zaťaženia z obnoviteľných zdrojov (ľudská práca) na zdroje neobnoviteľné (suroviny, energia, ropné produkty a pod.). Určite by si však vyžiadala dlhodobejšiu prípravu. Jej realizáciu preto ani nemožno očakávať v najbližšej dobe.

V rámci ďalšej analýzy sa zameriame na *opis, charakteristiku a na vyhodnotenie environmentálnej účinnosti a fiškálneho efektu poplatkov*. Pozornosť zameriame len na kľúčové oblasti ochrany životného prostredia, v ktorých sa uplatňujú, a to na *oblasť ochrany ovzdušia, vodného hospodárstva a odpadového hospodárstva*.

a) Poplatky za znečisťovania ovzdušia

Poplatky za znečisťovanie ovzdušia – v podobe v akej sa (s určitými zmenami) uplatňujú doposiaľ – boli v Slovenskej republike zavedené zákonom SNR č. 311/1992 Zb.

Išlo o typ *emisného poplatku*, t. j. o platbu finančne zaťažujúcu priamo emisie vypúšťané do ovzdušia zo stacionárnych zdrojov znečisťovania ovzdušia. Pri ich zavedení sa sledovali predovšetkým *stimulačné ciele*, t. j. zmena správania znečisťovateľov smerom k využívaniu environmentálne priaznivejších technológií.

⁹ Možno očakávať, že aplikácia poplatkov by sa mohla a mala rozšíriť i do ďalších oblastí (napr. oblasť ochrany pred hlukom).

¹⁰ Štátna politika životného prostredia. Bratislava : MŽP, apríl 2003, s. 50.

Keďže je vhodnejšie emisné poplatky uplatňovať v prípade malého počtu znečisťovateľov (zdrojov znečistenia), u ktorých je možné sledovať a merať výšku znečisťujúcich emisií, zaviedli sa tri kategórie znečisťovateľov (veľké, stredné a malé zdroje znečistenia) a dva druhy poplatkov (poplatky za znečisťovanie ovzdušia z veľkých a stredných stacionárnych zdrojov znečistenia, poplatky za znečisťovanie ovzdušia z malých stacionárnych zdrojov znečistenia).

Ustanovenie základných sadzieb poplatkov však úplne nezodpovedalo teoretickým princípom a bolo limitované nedostatkom informácií o marginálnych nákladoch ochrany ovzdušia.

Vzhľadom na veľký počet malých zdrojov znečistenia (so súhrnným tepelným výkonom do 0,2 MW), u ktorých sa emisie škodlivých látok nemerajú, sa výška poplatku, ktorú platia prevádzkovatelia malých zdrojov znečistenia, určila ročnou paušálnou sadzbou.

Iná bola situácia, pokiaľ ide o počet zdrojov znečistenia, v prípade poplatku za emisie z veľkých a stredných zdrojov znečistenia. Ani tu však nejestvovali dostatočné informácie o marginálnych nákladoch znečistenia. Na približnej úrovni hraničných nákladov ochrany sa stanovila sadzba za emisie tuhých znečisťujúcich látok z veľkých a stredných zdrojov znečistenia. Sadzby poplatkov za emisie ostatných znečisťujúcich látok z týchto zdrojov sa stanovili na základe odhadu relatívnej škodlivosti emisie.

Pri zavádzaní tohto ekonomického nástroja sa prihliadalo na situáciu v transformujúcich sa ekonomikách, takže cieľová veličina poplatku sa mala dosiahnuť až v roku 1998. Pritom zákon SNR č. 311/1992 Zb. umožňoval povolenie odkladu platenia časti poplatku za určitých podmienok.

Poplatok bol konštruovaný tak, aby bol v úzkej väzbe na priamu reguláciu emisií, t. j. prísnejšie postihoval nadlimitné znečisťovanie. Tento princíp zabezpečovala *dvojjložková konštrukcia poplatku* (základný poplatok a prirážka vo výške 50 % základného poplatku pri nedodržaní emisného limitu).

Počas uplatňovania tohto ekonomického nástroja sa ukázali niektoré jeho nedostatky a tak v roku 1998, keď sa novelizoval zákon č. 309/1992 Zb. o ochrane ovzdušia, bola prijatá úprava poplatkov za znečisťovanie ovzdušia zákonom č. 401/1998 Z. z. o poplatkoch za znečisťovanie ovzdušia.

Novela zákona č. 309/1991 Zb. umožnila ďalšiu prevádzku zdrojov nespĺňajúcich emisné limity do roku 1998 po zatriedení vypúšťaných znečisťujúcich látok do tzv. triedy „B“ (na ktorú sa vzťahoval progresívne narastajúci emisný koeficient zvýšenia základného poplatku z titulu neplnenia emisného limitu), a to najneskôr do 31. decembra 2006. Súčasne boli takmer dvojnásobne zvýšené základné poplatky pre znečisťujúce látky platné pre triedu „A“ i „B“, ktoré dosiahnu svoju plnú výšku v roku 2007 podľa uvedenej nábehovej krivky.

Výsledná výška poplatku – na rozdiel od predošlej právnej úpravy – sa neskladá z dvoch zložiek, t. j. zo základného poplatku a z prirážky z titulu neplnenia emisného limitu; prirážka je nahradená tzv. emisným koeficientom upravujúcim výšku základného poplatku vo vzťahu k plneniu emisných limitov, ktorý je prísnejší než bola pôvodná prirážka.

Zákon ráta i s prípadmi, keď nie je možné zistiť dodržiavanie emisného limitu. V takom prípade je koeficient emisného limitu o 50 % vyšší než koeficient pri zistenom dodržaní emisného limitu.

V rámci novely bol do právnej úpravy ochrany ovzdušia zavedený mechanizmus vyhlasovania tzv. *emisných kvót*. Emisná kvóta je najväčšie prípustné množstvo znečisťujúcej látky, ktoré môže emitovať určitá skupina zdrojov v krajine, v časti územia alebo jednotlivý zdroj znečistenia ovzdušia. Táto legislatívna zmena sa odrazila i pri výpočte poplatku za vypúšťanie znečisťujúcich látok, keď základná výška poplatku je upravená koeficientom prekročenia emisnej kvóty.

Celoštátnu emisnú kvótu určuje Ministerstvo životného prostredia SR. Prvou látkou, pre ktorú ministerstvo svojim všeobecne záväzným právnym predpisom (t. j. vyhláškou MŽP SR č. 127/2000 Z. z.) vyhlásilo emisné kvóty pre jednotlivé okresy Slovenskej republiky, bol oxid siričitý. Tým sa súčasne vytvorila jedna z podmienok pre možné zavedenie ďalšieho ekonomického nástroja ochrany ovzdušia – *obchodovania s emisnými povoleniami*, resp. s emisnými kvótami.

V súčasnosti môžu prevádzkovatelia veľkých a stredných zdrojov znečistenia na základe dohody o vzájomnom poskytnutí emisných kvót alebo ich časti požiadať príslušný orgán ochrany ovzdušia o ich zmenu.

Pri zmene emisných kvót prevádzkovateľov zdrojov znečistenia možno prekročiť emisné kvóty určené pre okres len za podmienok ustanovených v zákone (t. j. zakazuje sa poskytovanie emisných kvót zo zdrojov znečisťovania z nezaťažených území zdrojom znečisťovania v zaťažených územiach, ako aj medzi zdrojmi znečisťovania v zaťažených územiach z rôznych oblastí zaťažených území).

Poplatok za znečisťovanie ovzdušia z veľkých a stredných zdrojov znečistenia

Platcom tohto emisného poplatku sú osoby prevádzkujúce veľké zdroje (s tepelným výkonom vyšším ako 50 MW a zariadenia osobitne závažných technologických procesov) a stredné zdroje znečistenia ovzdušia (s tepelným výkonom od 0,2 do 50 MW).

Základ poplatku tvorí množstvo znečisťujúcej látky, vyjadrené v tonách, vypustené z veľkých a stredných zdrojov znečisťovania.

Znečisťujúce látky sa rozdeľujú na dve základné skupiny, a to na skupinu základných znečisťujúcich látok a na skupinu ostatných znečisťujúcich látok. Do prvej skupiny patria emisie tuhých znečisťujúcich látok, oxidu siričitého, oxidov dusíka a oxidu uhoľnatého, od roku 2000 aj emisie organických látok v plynnej fáze vyjadrené ako celkový organický uhlík, ak majú určený emisný limit. Do druhej skupiny patria emisie ostatných, viac než stodesiatich znečisťujúcich látok rozdelených do štyroch tried podľa stupňa ich toxicity (v prvej skupine sú znečisťujúce látky najvyššej toxicity).

Samotné spoplatňovanie emisií však prebiehalo postupne.¹¹

¹¹ V roku 1992 sa platilo 20 % plnej sadzby, v roku 1993 – 40 %, v roku 1994 a 1995 – 60 %, v roku 1996 a 1997 – 80 % a od roku 1998 to bolo 100 % základnej sadzby poplatku.

Novým zákonom ustanovená sadzba má nábehovú krivku od roku 1999 do roku 2007. V roku 1999 sa platilo 55 % celkovej výšky zákonom stanovenej sadzby poplatku, v roku 2000 60 % celkovej výšky; v roku 2007 sa bude platiť plná sadzba.

Novelizáciou zákona v máji 2001 došlo k uzákoneniu výnimky pre všetky zdroje znečistenia, ktoré používajú ako zdroj hnedé uhlie slovenskej proveniencie, v rozsahu viac ako 30 % celkovej ročnej spotreby. Vo vzťahu k týmto znečisťovateľom tak došlo k zmrazeniu nábehovej krivky na hodnote koeficienta = 0,60 (t. j. na úrovni roku 2000, čo znamená 60 % z celkovej konečnej výšky sadzby poplatku). Tento legislatívny zásah výrazne znížil *stimulačnú silu poplatkov* za znečisťovanie ovzdušia a následne aj ich fiškálny efekt, t. j. rast príjmov plynúcich z nich do Environmentálneho fondu v budúcich rokoch.

Sankčné postihovanie nadlimitného znečistenia vonkajšieho ovzdušia bolo v počiatkovom období zabezpečené tzv. prirážkou k poplatku vyberanou v prípade nedodržania emisného limitu, ktorá predstavovala 50 % zo základného poplatku.

Keďže kontinuálne monitorovanie dodržiavania emisných limitov nebolo vo všetkých prípadoch možné, inštitút tejto prirážky sa minul svojho pôvodného cieľa. Nový zákon o poplatkoch za znečisťovanie ovzdušia (zákon č. 401/1998 Z. z.) napriek tomu, že zrušil prirážku ako časť poplatku vzťahujúcu sa na dodržiavanie emisných limitov, rozšíril a sprísnil sankčnú funkciu emisného poplatku.

Konstrukcia výsledného poplatku umožňuje modifikovať základný poplatok v závislosti od plnenia viacerých regulačných kritérií. Základný emisný poplatok je okrem zohľadnenia nábehovej krivky (zabezpečeného kompenzačným koeficientom) upravený aj celým radom korekčných koeficientov,¹² sledujúcich plnenie emisných limitov, emisných kvót, ako i disciplínu pri zisťovaní údajov o dodržiavaní emisného limitu.

Od roku 2007 nebude možné uplatňovať režim „B“, t. j. prevádzkovať zdroje znečisťovania ovzdušia, ktoré nie sú schopné dodržiavať predpísané emisné limity.

Ekonomický tlak koeficientu plnenia emisného limitu na znečisťovateľov skupiny „B“, ktorý sa prejavil v roku 2000, bol taký silný, že nútil prevádzkovateľov veľkých zdrojov znečistenia zmeniť druh spaľovaného uhlia, predovšetkým hnedého uhlia zo slovenských hnedouhoľných baní. Aby sa nezhoršili makroekonomické ukazovatele a zachovala zamestnanosť v oblastiach hnedouhoľných revírov, došlo k prijatiu novely zákona (zákon č. 161/2001 Z. z.). Táto „ochraňuje“ hnedouhoľné baníctvo na Slovensku tým spôsobom, že zmrazila nárast nábehovej krivky poplatku a výrazne znížila hodnoty koeficienta dodržania emisného limitu pre zdroje znečistenia zaradené do skupiny „B“

¹² Ide o:

- koeficient emisného limitu pri nezistení údajov o dodržaní emisného limitu (KELN), ktorý o 50 % zvyšuje príslušnú ročnú sadzbu znečisťovateľovi, ak ten nepreukáže dodržiavanie emisného limitu,
- koeficient prekročenia emisnej kvóty (KQ), ktorý umožňuje trojnásobné zvýšenie poplatku znečisťovateľovi, ktorý prekročí stanovenú emisnú kvótu; jeho výška (3,0) sa nemení v priebehu celej nábehovej krivky poplatku,
- koeficient emisného limitu pri prekračovaní emisného limitu (KELP) pri zdrojoch zaradených do triedy „A“ zvyšuje základnú sadzbu poplatku štvornásobne (hodnota koeficienta = 4,0 je pre celé obdobie),
- koeficient emisného limitu pri prekračovaní emisného limitu (KELB) pri zdrojoch, zaradených do skupiny „B“; jeho hodnota v priebehu jednotlivých rokov progresívne rastie od 1,1 v roku 1999, cez 1,3 v roku 2000, k hodnote 16,0 v roku 2006.

pre budúce roky (zmrazením jeho hodnoty na úrovni roku 2000, t. j. vo výške 1.3 do roku 2006).

Vzhľadom na zákonom upravený mechanizmus výpočtu a spôsobu platenia poplatku prevádzkovateľom veľkého a stredného zdroja znečistenia¹³ je zrejmé, že pri odhade environmentálnej účinnosti tohto ekonomického nástroje je potrebné vziať do úvahy minimálne ročný časový posun stimulačného pôsobenia poplatku.

Ďalšou limitujúcou skutočnosťou pri *odhade stimulačného pôsobenia poplatku*, vyplývajúcej z konštrukcie poplatku je to, že:

- sa vypočítava sčítaním parciálnych poplatkov z jednotlivých zdrojov znečistenia za jednotlivé znečisťujúce látky,
- na úrovni výbercu príjmu je z neho známa len agregovaná veličina a nie je možné zistiť, aká časť poplatku prislúcha konkrétnej znečisťujúcej látke a konkrétnemu zdroju znečisťovania ovzdušia.

Vzhľadom na *relatívne zložitý výpočet poplatku* možno usudzovať na jeho pomerne vysokú administratívnu náročnosť, ktorú v súčasnosti dosť ťažko odhadnúť. Bol však zvolený ako odpoveď na pomerne nízke stimulačné pôsobenie poplatkov v predchádzajúcom období. Ich výška bola totiž v porovnaní s marginálnymi nákladmi na obstaranie nových technológií produkujúcich nízke emisie do ovzdušia rádovo nižšia, takže dostatočne nemotivovala znečisťovateľov k výmene zastaralých technológií za nové, ktoré sú podstatne drahšie.

Keďže navyše nebolo možné – pre nedostatok politickej vôle – sadzby poplatkov valorizovať ani inak zvyšovať v závislosti od veľkosti inflácie, či zmien vo výmennom kurze koruny, ktoré v priebehu rokov nábehu plnej výšky poplatkov dvojnásobne znížili reálnu silu poplatkov (hodnotenú ako podiel z HDP), zvolila sa táto cesta zabezpečenia stimulačnej funkcie emisných poplatkov vo vzťahu k výške sadzby poplatku.

Za súčasného stavu nie je – vzhľadom na agregovanú formu výsledného poplatku – možné jednoznačne zhodnotiť *environmentálnu účinnosť poplatku pre jednotlivé znečisťujúce látky* (a už vôbec nie podľa kritéria odvetvovej kategorizácie znečisťovateľov). Je možné odhadnúť len jeho pôsobenie na zníženie emisií do ovzdušia ako celku.

Mechanizmus výpočtu a spôsob evidencie platenia poplatkov do Environmentálneho fondu neumožňuje na úrovni fondu určiť, za akú konkrétnu znečisťujúcu látku bol poplatok zaplatený, a teda aká je *štruktúra príjmu* z emisného poplatku v závislosti od druhu znečisťujúcej látky, ba ani to, ktorý konkrétny platca a akou mierou do fondu prispel (pokiaľ s ním nie je dohodnutý osobitný splátkový kalendár).

Uvedená skutočnosť je významnou prekážkou pri hodnotení environmentálnej účinnosti poplatkov za jednotlivé znečisťujúce látky preto, lebo neumožňuje kvantifikovať vzťah množstvo vypustených emisií znečisťujúcej látky z konkrétneho zdroja – sadzba poplatku, resp. poplatok za emisie a jeho vývoj v čase.

¹³ Ten je povinný každoročne do 15. februára oznámiť príslušnému obvodnému úradu životného prostredia úplné a pravdivé údaje o množstvách a druhoch znečisťujúcich látok vypustených do ovzdušia za uplynulý rok a údaje o dodržaní emisných limitov ako aj výpočet poplatku za každý zdroj znečisťovania a celkového ročného poplatku. Správny orgán určí rozhodnutím poplatok za znečisťovanie ovzdušia v predchádzajúcom roku. Po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia je prevádzkovateľ povinný platiť poplatok v príslušných štvrtročných alebo mesačných splátkach.

Poplatok za znečisťovanie ovzdušia z malých zdrojov znečistenia

Platcom tohto emisného poplatku sú *de lege lata* osoby oprávnené na podnikanie prevádzkujúce malé zdroje znečistenia ovzdušia (s tepelným výkonom do 0,2 MW).

Emisie z malých zdrojov znečistenia majú významný podiel predovšetkým na celkových emisiách tuhých znečisťujúcich látok (ďalej TZL) a oxidu uhľnatého.¹⁴

Vzhľadom na veľký počet zdrojov a zákonom upravený spôsob spoplatnenia nie je možné objektívnym spôsobom odhadnúť mieru environmentálnej účinnosti a ekonomickej efektívnosti tohto nástroja environmentálnej politiky.

Poplatok však v súčasnosti nemožno považovať ani za environmentálne ani za ekonomicky účinný. Vzhľadom na veľký počet tejto kategórie zdrojov znečistenia ako i na nemožnosť monitorovania skutočných emisií z týchto zdrojov, domnievame sa, že nápravu v tomto smere umožní až zavedenie *dane za energiu*.

Výhody emisných poplatkov

Za hlavnú výhodu *emisných poplatkov* – v porovnaní s priamou reguláciou pomocou štandardov – sa považuje ich *ekonomická efektívnosť*. Táto výhoda však vyžaduje existenciu viacerých samostatných zdrojov znečisťovania ovzdušia s rôznymi nákladmi na redukcii znečistenia životného prostredia. Tým, že znečisťovatelia s nižšími nákladmi na redukcii znížia znečistenie viac ako znečisťovatelia s vysokými nákladmi, sa dosiahne to, že celkové náklady na redukcii znečistenia životného prostredia pomocou emisného poplatku budú nižšie ako pri použití štandardu.

S efektívnosťou súvisí aj ich ďalšia výhoda, a to že poskytujú znečisťovateľom flexibilitu pri voľbe opatrení v oblasti starostlivosti o životné prostredie. Internalizujú externé náklady vznikajúce aktivitou znečisťovateľa, menia relatívne ceny environmentálne citlivých tovarov a tým realokujú finančné zdroje do trvalo udržateľnej produkcie a spotreby.

Odhalenie a zahrnutie nákladov zo znečistenia a zo spotreby zdrojov taktiež umožňuje producentom a spotrebiteľom prispôsobiť ich dlhodobé plány a ušetriť zdroje v dlhodobom časovom horizonte.

Ich zahrnutím sa zabezpečuje naplnenie princípu znečisťovateľ platí. Nezahrnutie nákladov znečistenia do cien tovarov a služieb spôsobuje skreslenia a neefektívnosť.

Výhodou emisných poplatkov v porovnaní so štandardom je aj ich schopnosť kontinuálne motivovať k inovácii, čiže k výskumu a vývoju nových technológií redukcie znečistenia životného prostredia, pretože za nemennej politiky vlády predstavuje inovácia pre firmu *väčšie úspory nákladov pri emisnom poplatku* než pri štandardoch.

Tieto poplatky sú príjmom finančných fondov, príjmy z ktorých sa môžu použiť na rôzne investície alebo na zníženie iných daní.¹⁵

¹⁴ Malé zdroje znečistenia ovzdušia sa v posledných rokoch podieľali na objeme emisií TZL približne jednou tretinou až štvrtinou, a na emisiách oxidu uhľnatého približne jednou štvrtinou.

¹⁵ Zavedenie vybraných environmentálnych daní do daňovej sústavy SR. Bratislava : MŽP SR, 2001, s. 9.

Nevýhody emisných poplatkov

Ak obmedzíme použitie emisných poplatkov, môžu v praxi vzniknúť náklady na vy-máhanie v prípade, ak monitoring nie je možné uskutočniť alebo ak nie je možné zabezpečiť kvalitný monitoring, resp. môže vzniknúť riziko skreslenia údajov o emisiách.

Ďalšia z nevýhod obmedzenia emisných poplatkov súvisí – a treba to spomenúť – s hmotnou rovnováhou, pretože zníženie emisií smerujúcich do niektorej zložky životného prostredia môže vyvolať zvýšenie emisií prúdiacich do iných zložiek životného prostredia.

Za predpokladu, že má väčšina znečisťovateľov plochú funkciu hraničných nákladov na sankcie životného prostredia, môže o málo vyššie, resp. nižšie stanovený poplatok vyvolať veľké zmeny v emisiách znečisťovateľov. To následne vyvoláva neistotu pri rozhodovaní regulujúceho správneho orgánu vo vzťahu k výške výsledných emisií (t. j. emisií po zavedení takéhoto poplatku) na rozdiel od jasne stanovenej výslednej výšky emisií (napr. pri priamej emisii).

Ďalší argument *za i proti* emisným poplatkom nachádzame v ich politickej priechodnosti. Ako dôvod v prospech používania štandardov oproti ekonomickým nástrojom sa považujú výhody, ktoré štandardy prinášajú hlavným aktérom, a to vláde (agentúre, ministerstvu životného prostredia), znečisťovateľom (znečisťujúcim firmám a spotrebiteľom), environmentálnym záujmovým skupinám a verejnosti. Argumentuje sa najmä v tom zmysle, že sú to práve nástroje priamej regulácie, ktoré sú politicky priechodnejšie.

S týmto názorom sa dá – na základe skúseností s ekonomickými nástrojmi z posledných desaťročí – polemizovať. Za predpokladu, že regulujúca agentúra/ministerstvo má z toho nástroja značný prospech (priamy alebo nepriamy), môže to byť rozhodujúci faktor pre jeho zavedenie.

Komplikáciou pri zavedení poplatkov je aj *priestorová dimenzia*. Poplatok, zohľadňuje rozdiely nákladov redukcie znečistenia životného prostredia, ale nie rozdiely v poškodení životného prostredia zapríčinených rôznymi zdrojmi. Ak teda to isté znečistenie z rôznych zdrojov môže spôsobovať poškodenie životného prostredia v rôznom rozsahu, mali by byť rôzne zdroje znečisťovania zdaňované rôznymi sadzbami. Jedno z možných riešení načrtnutého problému predstavuje *koncept daňových zón*. V praxi by však pravdepodobne vyvolal značné komplikácie.

Pri zavádzaní poplatkov (daní), treba mať tiež na zreteli fakt, že tieto nástroje environmentálnej politiky je vhodné zavádzať iba v situácii, keď je prípustná alternatíva. To znamená, že ak zavedením poplatku ekonomicky znevýhodníme určitú činnosť alebo produkt, ktoré zaťažujú životné prostredie, mala by k nemu existovať alternatíva – byť známa iná činnosť, resp. produkt, ktorý má takéto vplyvy na životné prostredie nižšie. V opačnom prípade sa zavádzanie poplatkov zrejme prejaví viac vo forme príjmov z tohto nástroja ako v podobe stimulácie zmeny v činnosti zaťažujúcej prostredie.

V súvislosti s emisnými poplatkami sa často spomína ich neželaný vplyv na konkurencieschopnosť firiem (prípadne krajín), ak tieto peňažné platby nezavedú všetky štáty spoločne.

b) Poplatok za výrobu a dovoz regulovaných látok a výrobkov, ktoré ich obsahujú

Povinnosť platiť poplatky za nakladanie s látkami a výrobkami poškodzujúcimi ozónovú vrstvu Zeme zakotvil zákon č. 76/1998 Z. z. o ochrane ozónovej vrstvy Zeme a o doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon). Ich platcami boli podnikatelia, ktorí vyrábali alebo dovážali takéto látky alebo výrobky s obsahom takýchto látok. Výšku poplatku ustanovoval zákon. Poplatkom bol zaťažený aj vyrobený alebo dovezený chladiarensky alebo mraziarensky výrobok s obsahom znečisťujúcej látky.

V súčasnosti už zákon takúto povinnosť neupravuje. Poplatky sa zrušili, nakoľko vstupom do Európskej únie sa Slovenská republika stala súčasťou jednotného spoločného trhu, a zrušením tejto zákonnej povinnosti sa tak *odstránilo znevýhodnenie* slovenských podnikateľov v porovnaní so zahraničnými.

Ďalším dôvodom postupu zákonodarcu bola skutočnosť, že suma získaná výberom týchto poplatkov za predchádzajúce ročné obdobie nebola významná (približne 5 000 000,- Sk). Navyše táto čiastka by v nasledujúcich rokoch ďalej klesala z dôvodu znižovania spotreby látok poškodzujúcich ozónovú vrstvu Zeme a celkové správne náklady na vymáhanie poplatku by v porovnaní s jeho výnosom rástli.

c) Regulované a neregulované platby vo vodnom hospodárstve

V oblasti vodného hospodárstva sa využívajú regulované a neregulované platby. Sú upravené zákonom č. 364/2004 Z. z. o vodách a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len vodný zákon).

Na základe vodného zákona bolo vydané nariadenie vlády SR č. 755/2004 Z. z., ktorým sa ustanovuje výška neregulovaných platieb, výška poplatkov a podrobnosti súvisiace so spoplatňovaním užívania vôd.

V nariadení sa uplatňuje *zásada úhrady nákladov za vodohospodárske služby, vrátane nákladov na ochranu vodných zdrojov* vo vzťahu k spoplatneniu užívania vôd, ktorá vychádza z princípu „znečisťovateľ platí“ deklarovanom smernicou 2000/60/ES Európskeho parlamentu a Rady z 23. októbra 2000 ustanovujúcou rámec pôsobnosti Spoločenstva v oblasti vodnej politiky (Úradný vestník Európskych spoločenstiev L 327, 22. 12. 2000).

Tento všeobecne záväzný právny predpis určuje a definuje neregulované platby a regulované platby.

Neregulovaná platba je platba, ktorá sa poskytuje za služby súvisiace s udržiavaním vodných ciest a s vytyčovaním plavebnej dráhy na plavbu na vodných cestách a na iné služby vo verejnom záujme podľa § 4 zákona č. 666/2004 Z. z. o ochrane pred povodňami.

Výška neregulovaných platieb predstavuje ekonomicky oprávnené náklady správcu vodných tokov, ktoré sú schválené Ministerstvom životného prostredia SR. Výška neregulovaných platieb na iné účely vo verejnom záujme predstavuje náklady, ktoré ustanovuje zákon č. 666/2004 Z. z. o ochrane pred povodňami v § 40. Správca vodných

tokov si uplatňuje nárok na úhradu ekonomicky oprávnených nákladov za tieto služby prostredníctvom Ministerstva životného prostredia SR z prostriedkov štátneho rozpočtu a to do 31. marca bežného roka.

Činnosti súvisiace so správou vodných tokov a správou povodí, ako aj výroby, výkony a služby ako produkty vodohospodárskych výrobných procesov sa zabezpečujú v prirodzenom monopole a v sieťovom odvetví. Vo vodnom zákone je ustanovená regulácia cien týchto produktov prostredníctvom nezávislého orgánu – Úradu pre reguláciu sieťových odvetví.

Platby regulované Úradom pre reguláciu sieťových odvetví sú platby za:

- odbery povrchových vôd z vodných tokov,
- využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov na vodných stavbách v správe správcu vodného toku,
- odbery energetickej vody z vodných tokov na vodných stavbách vo vlastníctve užívateľa hydroenergetického potenciálu vodného toku.

Regulované platby sú ekonomicky oprávnené náklady, ktoré vychádzajú z podielu jednotlivých skupín majetku správcu vodného toku na spoplatnených službách.

Platné nariadenie vlády SR č. 755/2004 Z. z. vytvorilo podmienky na to, aby sa úhrada nákladov v plnom rozsahu preniesla na konkrétnych odberateľov vodohospodárskych výkonov a výrobkov a aby sa vylúčilo poskytovanie dotácií zo štátneho rozpočtu na krytie tej časti prevádzkových nákladov správcu vodohospodársky významných a ostatných vodných tokov, ktoré nesúvisia s prácami uskutočňovanými vo verejnom záujme.

d) Platby za užívanie vôd

Platbou za užívanie vôd je na účely vodného zákona finančná náhrada nákladov za poskytnuté výroby a ostatné vodohospodárske služby, za využívanie hydroenergetického potenciálu a za využívanie energetickej vody. Spoplatňujú sa ňou vodohospodárske služby, ktoré poskytuje správca vodného toku, a slúžia na úhradu nákladov spojených s týmito službami a so správou vodných tokov a správou povodia.¹⁶

Výška platieb za odbery povrchových vôd z vodných tokov, za využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov a za odbery energetickej vody z vodných tokov na vodných stavbách sa určuje na základe rozhodnutia Úradu pre reguláciu sieťových odvetví podľa osobitného predpisu; výška platieb za využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov na vodných stavbách uskutočnených podľa medzinárodnej zmluvy sa určuje osobitným postupom. Rozhodnutie sa oznamuje užívateľom

¹⁶ Platby sa platia za:

- a) odbery povrchových vôd z vodných tokov v množstve nad 15 000 m³ ročne alebo 1 250 m³ mesačne,
- b) využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov na vodných stavbách v správe správcu vodného toku pri inštalovanom výkone väčšom ako 100 kW,
- c) odbery energetickej vody z vodných tokov na vodných stavbách vo vlastníctve užívateľa hydroenergetického potenciálu vodného toku pri inštalovanom výkone väčšom ako 10 MW,
- d) využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov na vodných stavbách uskutočnených podľa medzinárodnej zmluvy,
- e) používanie vôd na plavbu na vodných cestách a za poskytovanie ďalších služieb vo verejnom záujme.

povrchových vôd najneskôr do 15. decembra bežného roka, ktorý predchádza roku, v ktorom sa tieto platby uplatňujú.

Spoplatnenie *odberu povrchových vôd z vodných tokov* bolo v minulosti uplatňované formou ceny, ktorá bola stanovená rozhodnutím cenových orgánov, pričom sa pre vybrané odvetvia a podniky intervenovali zo štátneho rozpočtu.

V súčasnosti je maximálna výška ceny povrchovej vody regulovaná Úradom pre reguláciu sieťových odvetví. Tá však nie je dôsledne uplatňovaná najmä voči veľkým odberateľom. Napriek nárastu ceny od roku 1990 cena nekryje náklady, spojené s prevádzkou a ochranou vodných tokov.

Platby za odbery povrchových vôd z vodných tokov sa určujú súčinom skutočne odobratého množstva povrchovej vody v m³ za uplynulý kalendárny mesiac a sadzby podľa spôsobu regulácie v Sk/m³, ktorá je určená rozhodnutím Úradu pre reguláciu sieťových odvetví.

Nariadenie vlády č. 755/2004 Z. z. ustanovuje, že ten, kto odoberá povrchové vody z vodných tokov, meria množstvo odobratých povrchových vôd svojím určeným meradlom podľa § 8 zákona č. 142/2000 Z. z. o metrológii v znení neskorších predpisov alebo určeným meradlom správcu vodného toku. Kto odoberá povrchové vody z vodných tokov platí platbu na základe písomnej zmluvy správcovi vodného toku, a to najneskôr do 25. dňa mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom k odberu povrchových vôd došlo (ak sa so správcom nedohodne inak).

Nariadenie vlády SR č. 755/2004 Z. z. taktiež ustanovuje mechanizmus výpočtu platby za využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov a výpočet za platby odbery energetickej vody.

Platby za využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov na vodných stavbách v správe správcu vodného toku sa určujú súčinom dodaného množstva poskytnutej mechanickej energie a sadzby podľa spôsobu regulácie v Sk za 1 kWh, ktorá je určená rozhodnutím Úradu pre reguláciu sieťových odvetví. Tieto platby by mali zohľadňovať dynamiku a regulačný efekt vodných stavieb v správe správcu vodného toku prevádzkovaných nad odbermi povrchovej vody na výrobu elektrickej energie. Porovnáva sa podiel nákladových položiek vodohospodárskych častí a energických častí vodných stavieb na podporných službách podľa § 2 písm. b) pätnásteho bodu zákona č. 656/2004 Z. z. o energetike a o zmene niektorých zákonov, poskytovaných výrobcom elektriny prevádzkovateľovi prenosovej sústavy na zabezpečenie poskytovania systémových služieb.

Platby za odbery energetickej vody z vodných tokov na vodných stavbách vo vlastníctve užívateľa hydroenergetického potenciálu vodného toku sa určujú súčinom dodaného množstva energetickej vody a sadzby podľa spôsobu regulácie v Sk/m³, ktorá je určená rozhodnutím Úradu pre reguláciu sieťových odvetví.

Tieto platby do určitej miery zohľadňujú vplyv dynamiky a regulačného efektu vodných nádrží v správe správcu vodného toku prevádzkovaných nad týmto odberom povrchových vôd na výrobu elektrickej energie. Porovnáva sa podiel nákladových položiek vodohospodárskych častí a energetických častí vodných stavieb na podporných službách poskytovaných výrobcom elektriny prevádzkovateľovi prenosnej sústavy na zabezpečenie poskytovania systémových služieb.

Vývoj cien však neodráža zvýšené náklady vodohospodárskych podnikov. Opodstatnenie má preto taká regulácia ceny povrchovej vody, v rámci ktorej by bolo zaručené premietnutie ekonomicky oprávnených nákladov kopírujúcich mieru inflácie a deficitnosť, ako aj kvality odobratej vody.

e) Poplatky za odbery podzemných vôd

Sú ekonomickým nástrojom environmentálnej politiky, ktoré zaťažujú osoby využívajúce prírodný zdroj; na účely vodného zákona ide o finančnú náhradu za odber podzemných vôd.

Poplatky za odbery podzemných vôd sa určujú súčinom množstva odobratých podzemných vôd a sadzby v Sk/m³.¹⁷

Nariadenie vlády SR č. 755/2004 Z. z. v tejto súvislosti ustanovuje, že odberateľ si vypočíta predpokladanú výšku poplatkov za odbery podzemných vôd pre bežný kalendárny rok a oznámi ju prostredníctvom poplatkového oznámenia za odbery podzemných vôd.

Predpokladaná výška poplatkov sa vypočítava súčinom množstva odobratých podzemných vôd za uplynulý kalendárny rok a určenej sadzby. Pri nových odberoch sa predpokladaná výška poplatkov vypočítava z množstva odberu podzemných vôd povoleného rozhodnutím orgánu štátnej vodnej správy. Ak odberateľ zníži odbery podzemných vôd o viac než 25 %, môže podať nové poplatkové oznámenie o výške poplatkov za odbery podzemných vôd. Následne správca vodohospodársky významných vodných tokov (na základe preskúmania nového poplatkového oznámenia za odbery podzemných vôd) upraví výšku preddavkov do 30 dní od podania nového poplatkového oznámenia.

Platby za odbery podzemných vôd pôvodne plynuli do Štátneho fondu životného prostredia; neskôr boli presmerované do Štátneho vodohospodárskeho fondu. V súčasnosti sú príjmom Environmentálneho fondu.

Výnos z nich je väčšinou využívaný na ochranu zdrojov podzemnej vody. Vzhľadom na nízku sadzbu platby, je pravdepodobné, že nepôsobí dostatočne environmentálne stimulačne. Zámer zvýšiť účinnosť poplatku (predovšetkým však zvýšiť jeho výnos), vyvoláva úvahy *de lege ferenda* o nasledovných možnostiach:

- rozšíriť spektrum odberov,
- znížiť limit množstva nespoplatnenej vody,
- zaviesť diferencovanú platbu za odber v nadväznosti na účel využitia.

f) Poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd

Z hľadiska ekonomickej teórie ide o *emisný poplatok*, cieľom ktorého je finančne zaťažiť znečisťovateľov vody ako zložky životného prostredia.

Platby za vypúšťanie odpadových vôd ako ekonomický nástroj environmentálnej politiky sa začali na Slovensku uplatňovať už v roku 1966. Dôvodom ich zavedenia bol záujem stimulovať znečisťovateľov k budovaniu čistiarní odpadových vôd.

¹⁷ Sadzba poplatkov za odbery podzemných vôd podľa účelu ich použitia je pre verejné vodovody 1,00 Sk/m³, pre odbery na účely, ktoré ustanovuje zákona č. 126/2006 Z. z. o verejnom zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov 0,70 Sk/m³, pre odbery geotermálnych vôd a odbery iných podzemných vôd na energetické využitie 0,80 Sk/m³, a pre odbery na ostatné použitie 3,00 Sk/m³.

Účinnosť jeho uplatňovania na znečisťovateľov však bola už v prvých rokoch eliminovaná skutočnosťou, že základný poplatok bol nižší ako výrobné náklady prevádzkovateľov čistiarní odpadových vôd. K neúčinnosti nástroja možno navyše pripočítať absenciu valorizácie sadzieb poplatkov v nadväznosti na zvyšovanie nákladovosti budovania čistiarní ako aj ich prevádzkových nákladov. Na zvýšenie stimulačnej funkcie tohto ekonomického nástroja sa zaviedla prirážka. Jej výška závisela od miery zhoršenia kvality vody v toku meranej pod miestom vypúšťania odpadových vôd.

Podľa platnej právnej úpravy poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd sa rovnajú súčtu poplatkov vypočítaných pre jednotlivé ukazovatele znečistenia ako súčin platby a bilančného množstva znečistenia vypúšťaných odpadových vôd za kalendárny rok.

Sadzby sú uvedené v prílohe č. 2 nariadenia vlády SR č. 755/2004 Z. z. Ak sa odpadové vody vypúšťajú z jedného zdroja znečistenia viacerými výústami, na účely výpočtu poplatku sa započítavajú vypúšťané odpadové vody zo všetkých výustov.

Ak sa výstavbou alebo zmenou stavby čistiarne odpadových vôd dosiahne zníženie znečistenia vo vypúšťaných odpadových vodách na prípustné hodnoty znečistenia v jednotlivých ukazovateľoch, môže znečisťovateľ požiadať o zníženie poplatkov za vypúšťanie odpadových vôd o 50 % z vypočítanej výšky najneskoršie do troch mesiacov od začatia stavby. Nariadenie pripúšťa, že o zníženie poplatkov za vypúšťanie odpadových vôd o 50 % z vypočítanej výšky môžu požiadať aj znečisťovatelia, ktorí na taký účel združia finančné prostriedky.

Výnos z tohto typu ekonomického nástroja je príjmom Environmentálneho fondu. Zhodnotenie environmentálnej účinnosti tohto nástroja z vývoja výnosu je ťažké. Podobné je to i pri parciálnej analýze ukazovateľa množstva odpadových vôd vypúšťaných do vodných tokov, ktorý v takom istom rytme osciluje okolo úrovne 1 100 mil. m³. Ani prepočty stimulačnej funkcie nástrojov nevedli k jednoznačným záverom.

Výsledky výpočtov ekonomickej efektívnosti u vybraných znečisťovateľov ukázali, že výška odplát v niektorých prípadoch pôsobí stimulujuco, v iných nie. Stimulačný efekt zrejme závisí nielen od výšky poplatku, ale i od štruktúry znečistenia, od nákladnosti prevádzky a čistiacej účinnosti čistiarenských technológií.

V oblasti vodného hospodárstva v Českej republike existuje niekoľko ekonomických nástrojov, z ktorých však iba niektoré slúžia k ochrane vôd ako prírodného zdroja. Poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do vôd povrchových v Českej republike je povinná platiť každá fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá vypúšťa odpadové vody do vôd povrchových. Poplatky, ktoré znečisťovateľ platí, sú poplatok za znečistenie vypúšťaných odpadových vôd a poplatok z objemu vypúšťaných odpadových vôd. Poplatok z objemu je znečisťovateľ povinný platiť, ak objem vypúšťaných odpadových vôd prekročí za kalendárny rok 30 000 m³ a súčasne mu vznikla za ten istý kalendárny rok povinnosť platiť poplatok za jej znečistenie.¹⁸

¹⁸ SOBOTKA, M.: Právní a ekonomické nástroje ochrany životního prostředí. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 3 – 4. Praha : Univerzita Karlova, 2001, s. 162.

g) Vodné a stočné

Do poplatkov vo vodnom hospodárstve je *de lege lata* zahrnuté aj *vodné*, spojené s dodávaním vody z verejných vodovodov, ktoré vyberá správca verejného vodovodu, a *stočné*, ktoré sa platí za odvádzanie odpadových vôd verejnými kanalizáciami. Výšku vodného a stočného určujú cenové predpisy. V oboch prípadoch ide o tzv. *užívateľské poplatky*.

Podľa výnosu ÚRSO č. 3/2005, ktorým sa ustanovuje rozsah cenovej regulácie za výrobu, distribúciu a dodávku pitnej vody verejným vodovodom a za odvedenie a čistenie odpadovej vody verejnou kanalizáciou, spôsob jej vykonania, rozsah a štruktúra oprávnených nákladov, spôsob určenia výšky primeraného zisku a podklady na návrh ceny sa postupuje pri cenovej regulácii pri výrobe, distribúcii a dodávkach pitnej vody verejným vodovodom, pri odvedení a čistení odpadovej vody verejnou kanalizáciou.

Cenová regulácia týchto tovarov a služieb sa vykonáva prostredníctvom určenia spôsobu výpočtu pevnej ceny.

Oprávnenými nákladmi sú náklady preukázateľne a nevyhnutne vynaložené na vykonávanie regulovanej činnosti (napr. náklady na obstaranie vody, technologické náklady, odpisy hmotného majetku a nehmotného majetku, pričom pri hmotnom majetku sa za oprávnené náklady považujú rovnomerné odpisy hmotného majetku, najviac vo výške, ktorú ustanovuje zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov v § 27). Tento predpis pripúšťa možnosť zahrnúť do oprávnených nákladov aj rovnomerné odpisovanie hmotného majetku obstaraného z prostriedkov Európskej únie, z prostriedkov štátneho rozpočtu, z rozpočtu vyššieho územného celku alebo z rozpočtu obce, najviac však vo výške z podielu odpisov pripadajúcich na tieto nenávratné zdroje. Na účely kalkulácie oprávnených nákladov možno zvýšiť priemerné osobné náklady na jedného zamestnanca v porovnaní s predchádzajúcim regulačným rokom najviac o index nominálnej mzdy, podľa ukazovateľa, ktorý uverejňuje Štatistický úrad SR za štvrtý rok predchádzajúci štvrtý rok, v ktorom sa podáva návrh cien.

Spôsob určenia ceny za odvedenie odpadovej vody. Návrh ceny za odvedenie odpadovej vody pre jednotlivé skupiny odberateľov sa predkladá takto:

Jednotná cena pre všetkých odberateľov v Sk na jednotku objemu sa navrhuje tak, aby neprekročila priemernú cenu na rok t.

Tarifý pre jednotlivé skupiny odberateľov zohľadňujú rozloženie nákladov medzi jednotlivé skupiny odberateľov a obchodnú politiku regulovaného subjektu. Návrh taríf pre jednotlivé skupiny odberateľov sa predkladá tak, aby vážený priemer všetkých taríf, prepočítaný na objemovú jednotku neprekročil priemernú cenu za rok a aby rozdiel váženého priemeru jednotlivých taríf, prepočítaného na objemovú jednotku a váženého priemeru všetkých cien prepočítaných na objemovú jednotku, neprekročil 25 % váženého priemeru všetkých cien, prepočítaných na objemovú jednotku.

Skupiny odberateľov sa vymedzujú podľa skutočného ročného objemu odvedenej vody, objednaného ročného objemu odvedenej vody, maximálneho denného množstva odvedenej vody, technických parametrov meradla, rozsahu znečistenia odpadovej vody alebo lokality.

Určenie cien za odvedenie odpadovej vody pre domácnosti a za odvedenie odpadovej vody pre ostatných odberateľov sa môže použiť iba ak je cena pre jednotlivé

domácnosti účtovaná v roku t-1 v Sk na jednotku objemu nižšia ako 71,43 % hodnoty priemernej ceny za odvedenie odpadovej vody na objemovú jednotku na rok t alebo ak vážený priemer taríf pre ostatných odberateľov účtovaných v roku t-1 v Sk na jednotku objemu je vyšší ako cena pre domácnosti účtovaná v roku t-1.

Ceny podľa tohto výnosu sa prvýkrát určujú v roku 2006.

Úrad pre reguláciu sieťových odvetví podľa zákona č. 276/2001 Z. z. o regulácii v sieťových odvetviach a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov ustanovuje rozsah ekonomicky oprávnených nákladov, a to v súlade s výnosom ÚRSO č. 4/2003, ktorým sa ustanovujú podrobnosti o postupe pri regulácii vo vodohospodárskych činnostiach súvisiacich s prevádzkovaním verejného vodovodu alebo verejnej kanalizácie a pri určovaní rozsahu ekonomicky oprávnených nákladov a primeraného zisku.

Rozsah primeraného zisku podľa výnosu ÚRSO č. 4/2003 Z. z. zahŕňa spôsob výpočtu primeraného zisku za výrobu a dodávku pitnej vody a spôsob výpočtu primeraného zisku za odvedenie a čistenie odpadovej vody.

h) Poplatky za uloženie odpadu na skládku odpadov a na odkalisko

V zmysle platného zákona č. 17/2004 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov ide o kombinovaný poplatok emisného charakteru, ktorý platí *poplatník*, t. j. posledný držiteľ odpadu; poplatníkom za komunálny odpad je obec (poplatníkom je aj prevádzkovateľ skládky alebo odkaliska, a to aj vtedy, ak skládka alebo odkalisko je na jeho pozemku).¹⁹

Základ poplatku tvorí množstvo odpadov uložených na skládku alebo na odkalisko podľa jednotlivých druhov odpadov.

Príjmy z poplatkov za uloženie odpadov na skládku a na odkalisko (v členení podľa príloh k zákonu) sú príjmom rozpočtu obce, resp. obcí, v katastrálnom území ktorých sa skládka (odkalisko) nachádza. Použitie týchto príjmov je účelovo viazané na použitie pre účely odpadového hospodárstva.

Pri skúmaní *environmentálnej účinnosti* poplatku by sme mali vychádzať z alternatív správania, ktoré existujú pre subjekt zaťažený poplatkom.

Viacere krajiny sa pokúšajú zavádzaním daní (resp. poplatkov) za ukladanie odpadov na skládky (niekedy aj za spaľovanie) stimulovať k minimalizácii vzniku odpadov, t. j. stimulovať producentov k recyklácii alebo k predchádzaniu vzniku odpadov. Spoplatnením najnepriateľnejšej alternatívy aktéri na trhu zmenia správanie v snahe vyhnúť sa poplatku. Z tohto dôvodu je takýto ekonomický nástroj účinný iba vtedy, ak sú súčasne vytvorené podmienky pre alternatívne spôsoby nakladania s odpadom, resp. jeho zneškodnenia. Inak bude takýto poplatok v prevažnej miere plniť *iba fiškálnu funkciu*, aj keď je možné, že bude stimulovať predchádzanie vzniku odpadov.

Pri hodnotení *environmentálnej účinnosti* poplatku vychádzame tiež z predpokladu, že ekonomické subjekty (obce, firmy) sa správajú ekonomicky racionálne a snažia sa

¹⁹ Podľa § 2 ods. 2 poplatok za uloženie odpadov sa neplatí za uloženie inertných odpadov na skládku, ak sa na tejto skládke použijú na stavebné, sanačné, rekonštrukčné a zásypové práce; to neplatí na skládkach pre inertný odpad.

minimalizovať finančné náklady, ktoré im vznikajú zo zákonnej povinnosti platiť príslušný poplatok (prípadne sa usilujú vyhnúť jeho plateniu). Vtedy existuje pre nich niekoľko prístupných alternatív správania. Skládkovanie predstavuje síce najlacnejší spôsob zneškodňovania odpadu, ale súčasne z hľadiska verejného záujmu menej žiadúci. Spaľovanie a recykláciu odpadu môžeme zaradiť medzi drahšie alternatívy zneškodňovania odpadu.

Účinnosť poplatku ovplyvňuje tiež splnenie určitých podmienok. Je ňou napríklad zabezpečenie kontroly toku odpadov. Pri nesplnení tejto podmienky môže dôjsť k situácii, že zavedený poplatok namiesto prevencie vzniku odpadov povedie k ich nelegálnemu skládkovaniu. Akákoľvek nedokonalosť v platnej právnej úprave poplatkovej povinnosti môže viesť k zníženiu jej účinnosti. Napríklad obec ako poplatník by si mohla v prípade komunálneho odpadu znížiť výšku ňou plateného poplatku tak, že by vyseparovala viac zložiek. Ak by zákon presne neustanovil množstvo, ktoré musí obec vyseparovať (objem a hmotnosť odpadu) na uplatnenie nižšej sadzby, v krajnom prípade by obec mohla vyseparovať jednu PET fľašu, tvrdiť, že separuje plasty, a uplatniť si tak nižšiu sadzbu poplatku.

Od roku 1993 do roku 2003, keď platil zákon NR SR č. 327/1996 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov v znení neskorších predpisov a uplatňoval sa tak prvý a druhý variant poplatku, právna úprava bola koncipovaná špeciálne tak, aby sa znevýhodnilo skládkovanie odpadov na tzv. nevyhovujúcich skládkach (t. j. skládky fungujúce na základe *osobitných predpisov*, nespĺňajúce technické požiadavky na prevádzku skládok).

Podľa vyjadrení jedného z autorov prvého variantu poplatku jeho zámerom bolo *de lege ferenda* na jednej strane znížiť počet starých nevhodných skládok a na druhej strane zvýšiť počet moderných, spĺňajúcich technické podmienky. Štúdie publikované v Českej republike síce hovoria o takýchto efektoch poplatku za uloženie odpadov (de iure takmer identického so slovenským, keďže sa vychádzalo zo spoločnej legislatívy), na Slovensku však nepoznáme žiadnu štúdiu, ktorá by toto tvrdenie preukázala. Pozitívny trend v budovaní nových moderných skládok a zatváranie (resp. redukcia) starých skládok sa síce nedá poprieť, je však otázne, akou mierou sa na ňom podieľa i právna úprava poplatkovej povinnosti. Skládkovanie a separáciu komunálneho odpadu mohli ovplyvniť okrem samotného poplatku aj iné ekonomické nástroje a faktory zamerané na odpadové hospodárstvo. Environmentálnu účinnosť poplatku ako nástroja environmentálnej politiky tak možno presne stanoviť len veľmi obtiažne.

Od zavedenia najnovšieho, tretieho variantu poplatku 1. februára 2004, keď nadobudol účinnosť zákon č. 17/2004 Z. z., došlo zvýšením sadzieb k podstatnému ekonomickému znevýhodneniu ukladania odpadu skládku v porovnaní s ďalšími spôsobmi jeho zneškodňovania (spaľovanie, recyklácia a pod.). Okrem toho v štruktúre poplatku existuje zabudovaný *stimul na separáciu komunálneho odpadu* – zvýhodnenie vo forme nižších sadzieb.

Podobne ako v prípade prvých variantov, aj v súčasnom variante sa objavuje komplikácia pri odhadovaní vplyvov poplatku na separáciu komunálneho odpadu – ide o *zákaz ukladania biologicky rozložiteľného odpadu na skládky* (s účinnosťou od 1. 1. 2006).

Okrem týchto dvoch nástrojov pôsobí na konečný stav separácie komunálneho odpadu ďalší ekonomický nástroj – *nárokovateľná dotácia z Recyklačného fondu*. Táto závisí od množstva vyseparovaných odpadov a na základe potvrdenia odberateľa sa prepláca v relatívne vysokej sume. Nárokovateľná dotácia tak pomáha znížiť náklady na separáciu a súčasne pôsobí na znižovanie množstva odpadu ukladaného na skládku. Recyklačný fond poskytuje aj *nenárokovateľnú dotáciu*, ktorú môže obec získať na zabezpečenie recyklácie určitého množstva odpadu.

Svoj vplyv na mieru separácie môže mať i poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady podľa zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov. Ako môže tento poplatok ovplyvniť snahu o intenzívnejšiu separáciu v prípade, že je v obci zavedený množstevný zber?

Bude to pravdepodobne závisieť aj od sadzby za liter alebo kilogram komunálneho odpadu. V prípade takéhoto zberu existuje pre spoplatnený subjekt jasná väzba medzi množstvom vyprodukovaného odpadu a výškou platby, takže je možné predpokladať pozitívne pôsobenie poplatku v prospech separovania a minimalizácie odpadov. Ak nie je v obci zavedený množstevný zber a sadzby sa určujú na osobu a kalendárny rok, javí sa ako pravdepodobné, že poplatok nebude mať výrazný pozitívny stimulačný vplyv.

Výsledný efekt pôsobenia inštitútu miestneho poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady na mieru separácie komunálneho odpadu ovplyvňuje *aj spôsob*, akým obec získané prostriedky využíva na zabezpečenie zberu, zhodnotenia a likvidácie komunálneho odpadu.

Medzi ďalšie potenciálne faktory, ktoré pôsobia na skládkovanie odpadov, môžeme zaradiť *vlastníctvo skládky* obcou, prípadne firmou. Rozhodovanie o ukladaní odpadu na skládku je založené na kalkulácii súčtu nákladov za uloženie odpadov a dopravných nákladov. Využívanie vlastných skládok môže mať vplyv na rozhodnutie o tom kde ukladať odpad, za koľko a v akej miere sa snažiť minimalizovať ukladanie na skládku v porovnaní s inými alternatívami zneškodňovania komunálneho odpadu.

Informácie získané z rozhovorov naznačujú, že kým v minulosti stimulovali zainteresované subjekty viac zákazy, v súčasnosti ich rozhodovanie ovplyvňujú v oveľa väčšej miere ekonomické motívy. Napriek tomu však existujúce zákazy ešte stále vnímajú ako podstatný stimul pre ich správanie.

V prípade mesta Poprad, podľa vyjadrenia podnikateľského subjektu, ktorý zabezpečuje služby v oblasti odpadového hospodárstva v meste, hlavným stimulom pre zavedenie separovaného zberu bol zákon č. 223/2001 Z. z., ktorý zakotvil povinnosť obce separovať komunálny odpad. Ďalším stimulom je aj poplatok, pri ktorom sa sadzba nezvyšuje v prípade, ak obec odpad separuje. Tretím stimulom je podpora z Recyklačného fondu vo forme nenárokovateľného príspevku (v tomto meste dosiahla 10 mil. Sk).

Recenzentka: JUDr. Danka Knápková

Súhrn

Poplatky za znečistenie životného prostredia majú ako nástroj negatívnej stimulácie ekonomicky nútiť znečisťovateľa k obmedzeniu znečisťovania (ekonomickým znevýhodňovaním environmentálne nežiadúcich činností).

Túto ich základnú úlohu však poplatky za znečistenie životného prostredia v súčasnosti plnia nedostatočne. Základnou príčinou sú nízke sadzby týchto poplatkov, v dôsledku čoho náklady znečisťovateľa na znečistenie zostávajú hlboko pod nákladmi na revitalizáciu znečistenia. Poplatky za odbery podzemných vôd predstavujú na účely vodného zákona finančnú náhradu za využitie prírodného zdroja. Výnos z nich je väčšinou využívaný na ochranu zdrojov podzemnej vody. Vzhľadom na nízku sadzbu platby, je pravdepodobné, že nepôsobí dostatočne environmentálne stimulačne. Podľa názoru Sobotku M. ekonomické nástroje dnes predstavujú doplnenie systému administratívnych nástrojov o nové prvky a ich úloha spočíva v zabezpečení pokiaľ možno ešte vyššej miery ochrany životného prostredia pri znížení celospoločenských nákladov.

Zusammenfassung

Die Abgaben für die Verschmutzung der Umwelt als Instrument der negativen Stimulierung sollen den Umweltverschmutzer zur Einschränkung der Verschmutzung zwingen.

Sie erfüllen ihre grundlegende Aufgabe aber nur ungenügend. Der Grund dafür sind niedrige Abgabensätze, sodass die Kosten des Verschmutzers unter den Kosten für die Revitalisierung sind. Der Ertrag aus den Abgaben wirkt nicht genügend stimulierend. Nach der Meinung von M. Sobotka stellen ökonomische Instrumente heute neue ergänzende Elemente des Systems von administrativen Instrumenten dar, deren Aufgabe in der Sicherung eines höheren Maßes des Umweltschutzes bei gleichzeitiger Senkung von gesellschaftlichen Kosten besteht.

Summary

Charges in environmental protection represent one of the vitally discussed topics in a modern society. The scope and extent of human interference into the environment, a *conditio sine qua non* of the existence human society, is of such a nature that it jeopardises the balance within the environment and even within the society itself. These threats have been recognised for a long time and various steps have been taken to reduce them. The very first measures adopted addressed local and sudden episodes of pollution. These measures represented a response to environmental damage which had already occurred, and where the key aspect was their posteriority.

The increasing number of environmental problems led to an understanding that in order to protect the environment efficiently and effectively, measures must be taken in a more organised way. Moreover, measures should have clearly defined goals and should be preventive in character, not just a reaction to events which had already occurred.

EKONOMICKO-PRÁVNE VYMEDZENIE FINANČNÉHO TRHU, JEHO FUNKCIÍ A ČASTÍ

Eubomír Čunderlík

Finančný trh je osobitným druhom trhu – je to trh kapitálu popri trhu tovarov, služieb a trhu ostatných výrobných faktorov (pôda, práca). Vzhľadom na to, že legálne vymedzenie finančného trhu v právnom poriadku nenachádzame, je nevyhnutne potrebné siahnuť po ekonomickej terminológii. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že účelom práva nie je úprava všetkých spoločenských javov a právna úprava niekedy iba reaguje na faktický stav, v dôsledku ktorého sa aplikujú už v odborných kruhoch ustálené pojmy. Takým prípadom je aj finančný trh.¹ Názory o neexistencii finančného trhu nie sú preto opodstatnené.

Trh samotný sa v **modernej ekonomickej teórii** chápe „ako systém vzťahov a nástrojov, v rámci ktorého na seba vzájomne pôsobia kupujúci a predávajúci.“² Uvedená pomerne abstraktná definícia zdôrazňuje trh ako komplex ekonomických vzťahov jeho subjektov vo vzájomnej interakcii, avšak nespomína motívy, kvôli ktorým sa do takýchto vzťahov vstupuje.

Z hľadiska priestoru a charakteru v ňom vykonávanej **činnosti** možno trh definovať ako „priestor, v ktorom si jednotlivé ekonomické subjekty vymieňajú výsledky svojej činnosti (tovary), vrátane ich objektívnych a subjektívnych podmienok, t. j. súhrn rozličných nástrojov, foriem, mechanizmov a sociálno-ekonomických vzťahov, ktoré túto výmenu umožňujú.“³

Ešte konkrétnejšie a vyčerpávajúcejšie možno povedať, že „trh je miestom, kde sa stretávajú výrobcovia a spotrebitelia, predávajúci a kupujúci, predaj a kúpa, ponuka a dopyt. Trh je tá oblasť ekonomiky, kde dochádza k výmennej činnosti medzi jednotlivými subjektmi prostredníctvom výmeny tovarov a služieb za trhové ceny.“⁴ Práve

¹ Pojem finančný trh sa v slovenskej právnej úprave nachádza priamo v názve zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad *finančným trhom* a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

² PRNO, I.: *Bankovníctvo*. Bratislava : Iris, 2000, s. 7.

³ LISÝ, J. a kol.: *Všeobecná ekonomická teória*. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 54.

⁴ ŠLOSÁR, R. a kol.: *Výkladový slovník ekonomických pojmov*. Bratislava : SPN, 1992, s. 236.

posledný znak – **cena** – je významným motivačným faktorom, ktorý je dôvodom vstupu jednotlivých aktérov na trh.

Motívy účasti na trhu sa tak dajú zhrnúť na: snahu zbaviť sa výrobných prebytkov na jednej strane a snahu uspokojiť individuálnu spotrebu na strane druhej, a to prostredníctvom peňazí, ktoré tak podporujú deľbu práce a uchovávajú hodnoty. Cena je výsledkom zosúladenia predstáv oboch strán.

Ako prebytky môžu vystupovať aj finančné prostriedky, ktoré presahujú krytie spotreby ich majiteľov a tí majú záujem nielen na zachovaní ich hodnoty v budúcnosti, ale aj na ich zhodnotení za účelom zlepšenia svojej majetkovej pozície, zabezpečenia sa pre prípad finančnej núdze. Rozdiel medzi bežným príjmom a spotrebou predstavuje **úspory**. Zhodnocovať možno investovaním, pričom „investovanie znamená použitie peňazí na nákup takých aktív, ktoré prinesú ďalšie peniaze v budúcnosti, znamená teda premenu peňazí na kapitál,“⁵ a to buď kúpou nehnuteľnosti alebo vzácnej hnutel'nosti, zjednodušene materiálnych hodnôt. Tento proces sa nazýva **reálna (fyzická) investícia**. Zvyšok z úspor je finančným prebytkom. Takýto prebytok, prípadne aj celé úspory možno:

- požičiavať,
- investovať do podnikateľskej činnosti iných osôb nákupom majetkových cenných papierov,
- investovať nákupom úverových cenných papierov,
- alebo investovať vložením do peňažných ústavov formou vkladov.

Takýto postup označujeme ako **finančné investície**. „Finančné investície sa realizujú na tej časti trhu, ktorú nazývame finančný trh.“⁶

Týmto spôsobom sme sa dostali k obchodovaniu na finančnom trhu. Zjednodušene sa tu obchoduje s prebytočnými finančnými prostriedkami na základe ponuky a dopytu. „Finančný trh je preto nástrojom zmeny vlastníckych vzťahov na jednej strane a nástrojom rozdeľovania mobilných voľných finančných zdrojov do tých sfér podnikateľských aktivít, ktorých ziskovosť zodpovedá kritériám účastníkov finančného trhu, bez zmeny vlastníctva prostredníctvom úveru.“⁷ Zmena vlastníctva sa týka spoluúčasti na podnikaní nadobúdaním majetkových podielov v obchodných spoločnostiach. Nadobúdateľ sa podieľa na podnikateľskom riziku v podobe úpadku, preto je nevyhnutne potrebné, aby sa s jeho majetkovou účasťou spájalo tomu zodpovedajúce:

- vlastnícke právo
- a ostatné z toho vyplývajúce súvisiace práva – *právo spolurozhodovania* (aktívna účasť na rokovaníach orgánov spoločnosti spojená s hlasovacím právom), *právo na informácie* (pasívna účasť na rokovaníach a zabezpečenie prístupu k informáciám, právo vyžadovať interné informácie v prípade neúčasti), *právo podieľať sa na zisku a na likvidačnom zostatku* pri zániku spoločnosti.

⁵ MIHÁLIKOVÁ, A., HORNIAKOVÁ, E.: *Teória finančných a menových vzťahov*. Bratislava : VO PraF UK, 2002, s. 111.

⁶ Tamtiež, s. 114.

⁷ PETRENKA, J. a kol.: *Financie a mena*. I. časť. Bratislava : Alfa, 1993, s. 175.

Na klasickom trhu tovarov a služieb vystupujú dve skupiny subjektov – predávajúci a kupujúci, ktorí konajú väčšinou bezprostredne a priamo medzi sebou uzatvárajú kúpnu zmluvu. Naproti tomu sa **na finančnom trhu** stretávame pri priamom nákupe a predaji – priamom financovaní – **s viacerými vážnymi problémami:**

- *časová náročnosť* – predajca cenných papierov je pri hľadaní potrebného kapitálu na zabezpečenie prevádzky svojej činnosti „tlačený“ časom,
- *hľadanie optimálneho vlastníka, ktorý poskytuje za najvýhodnejších podmienok,*
- *informovanosť zúčastnených strán* – dlžník a veriteľ sú v záujme zníženia rizikovosti transakcie nútení pred jej realizáciou získať o partnerovi informácie, súvisiace s jeho dobrou povest'ou, riadnym plnením záväzkov a podobne, aby sa vyhlí prípadnému podvodu; žiaľ nie všetky informácie bývajú aj verejne dostupné (môže ísť aj o také informácie, ktoré spadajú pod ochranu obchodného tajomstva alebo dôvernej informácie).

Spomenuté problémy predražujú realizáciu transakcie, dokonca je možné, že k nej v ich dôsledku nemusí dôjsť. Výhodnejšie je preto využívať služby na finančnom trhu zorientovaných **finančných sprostredkovateľov – finančných intermediárov** (tiež sprostredkovatelia finančných služieb) a realizovať tak nepriame financovanie, ktorého potenciálnym rizikom je návratnosť požičiavaných finančných prostriedkov. Legislatívne sa minimalizuje zavádzaním garančných schém (systémov) ochrany vkladov a investícií.⁸

Finančný trh je tak potom „trhom, na ktorom finanční sprostredkovatelia prostredníctvom finančných nástrojov zabezpečujú pohyb krátkodobého, strednodobého a dlhodobého kapitálu medzi jednotlivými ekonomickými subjektmi.“⁹ Finanční sprostredkovatelia vykonávajú svoju činnosť dobrovoľne, na zmluvnom princípe s veriteľmi a dlžníkmi, väčšinou aj na základe povolenia udeleného štátnou autoritou. Je to činnosť riadená s udávaním priorít podľa obchodného plánu, s preferovaním vytýčených cieľových skupín, schopná pružne reagovať na zmeny trhových podmienok, vedená s cieľom dosiahnutia zisku. Napokon je to činnosť štátom regulovaná a dohliadaná.

Komplexne vysvetlený nachádzame finančný trh v Slovníku slovenského práva: „Finančný trh je hmotne motivované inštitucionálne organizované nakupovanie a predávanie peňazí.“¹⁰ Hmotná motivácia je reprezentovaná potenciálnym ziskom.

Domnievame sa, že *spomenuté „inštitucionálne organizované“* sa vzťahuje nielen na vnútorné stanovenie podmienok pre seba samého finančným sprostredkovateľom, za ktorých je pripravený uskutočniť svoj podnikateľský zámer na finančnom trhu, *ale týka sa aj regulácie ako pravidiel výkonu aktivít finančných sprostredkovateľov* ako hlavných účastníkov finančného trhu, ktoré sú určené zvonku, mimo sféry ich rozhodovania,

⁸ V podmienkach Slovenskej republiky ide o Fond ochrany vkladov na vyplácanie náhrad za vklady v bankách a pobočkách zahraničných bánk, ak sa stanú nedostupnými a Garančný fond investícií na poskytovanie náhrad za nedostupný klientsky majetok prijatý obchodníkom s cennými papiermi, zahraničným obchodníkom s cennými papiermi, správcovskou spoločnosťou alebo zahraničnou správcovskou spoločnosťou na vykonanie investičnej služby.

⁹ BALKO, L., KRÁLIK, J. a kol.: *Finančné právo*. I. časť. Bratislava : VO PraF UK, 2005, s. 125.

¹⁰ SVOBODA, J. a kol.: *Slovník slovenského práva*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2000, s. 199.

uplatňované a vynútiteľné voči nim spoločne, bez rozdielu a za rovnakých okolností povereným orgánom regulácie a dohľadu.

Natíska sa nám teda otázka, či účastníkom trhu je aj orgán regulácie a dohľadu. Keďže ide o orgán verejnej správy na úseku dohľadu, ktorý vstupuje na trh za účelom realizácie verejného záujmu, bez snahy dosiahnuť zisk, možno tvrdiť, že o účastníka finančného trhu nejde. Chýba tu totiž už spomenutá primárna motivácia. Pri svojej rozhodovacej činnosti (individuálne správne akty) v rámci výkonu dohľadu podlieha verejnej kontrole.¹¹ Odlišným prípadom je centrálna banka štátu pri výkone svojich funkcií, ktorá vykonáva obchody na finančnom trhu a ako účastník finančného trhu tak vystupuje, hoci jej motivácia je odlišná od motivácie subjektov súkromnoprávnej povahy.

Na účely vymedzenia finančného trhu sme uviedli *predmet obchodovania* na takom trhu, naznačil jeho *formy* (t. j. nástroje finančného trhu), *subjekty* a ich *motiváciu* a zdôraznil *organizovanosť finančného trhu*. Ďalším definičným kritériom sú *funkcie*, ktoré so svojou existenciou finančný trh prináša. V spojitosti s tým definujeme finančný trh podľa českej literatúry ako „systém vzájomne previazaných vzťahov, nástrojov a inštitúcií umožňujúcich sústreďovanie, rozmiestňovanie a prerozdeľovanie dočasne voľných peňažných prostriedkov na dobrovoľnom, zmluvnom základe, prostredníctvom trhového princípu, t. j. stretu ponuky a dopytu.“¹²

Z toho vyvodzujeme **tri základné funkcie**:

- *akumulačná funkcia* – sústreďovanie dočasne voľných peňažných zdrojov od ich „predajcov“,
- *alokačná funkcia* – rozmiestňovanie dočasne voľných peňažných prostriedkov podľa miesta ich najlepšieho zhodnotenia,
- *redistribučná funkcia* – prerozdeľovanie dočasne voľných peňažných prostriedkov podľa aktuálnej potreby subjektov trhu, presun z miest prebytku na miesta nedostatku.

K týmto funkciám **sa zvyknú uvádzať aj iné**:

- a) *mobilizačná*, úzko súvisí s akumulácnou funkciou,
- b) *funkcia úverová* (zameniteľná s funkciou alokačnou),
- b) *funkcia likvidity* (nástroje finančného trhu sú rýchlo zameniteľné za hotovostné peniaze),
- d) *funkcia zabezpečenia bohatstva* (tiež depozitná funkcia),
- e) *platobná funkcia* – prostredníctvom finančného trhu a jeho nástrojov sa realizujú platby,
- f) *selektívna funkcia* – vyradovanie konkurencie neschopných podnikateľských subjektov,
- g) *funkcia ochrany proti riziku* – poskytuje sa ponukou produktov poistného trhu a možnosťou zriadenia diverzifikovaného portfólia (obmedzenie a rozloženie rizika ako bezpečné opatrenie proti možným budúcim stratám),
- h) *politická funkcia* – vytvára priestor na realizáciu opatrení finančnej, menovej i celkovej hospodárskej politiky vlády.¹³

¹¹ V podmienkach Slovenskej republiky ide o preskúmanie zákonosti právoplatných rozhodnutí Národnej banky Slovenska Najvyšším súdom SR v medziach správneho súdnictva. K správne súdnictvu v našich podmienkach pozri bližšie: MARTVOŇ, A.: Historický vývoj správneho súdnictva na území Slovenska. In *Acta Facultatis Iuridicae UC*. Tomus XXV. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 252-256.

¹² BAKEŠ, M. a kol.: *Finanční právo*. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 527.

¹³ Pozri MIHÁLIKOVÁ, A., HORŇIAKOVÁ, L.: *Teória finančných...*, cit. dielo, s. 115.

Sústredovanie dočasne voľných peňažných zdrojov sa uskutočňuje najmä činnosťou inštitucionálnych finančných sprostredkovateľov (napr. banky, komerčné poisťovne, správcovské spoločnosti a nimi spravované podielové fondy). Štát má záujem na tom, aby sa taká akumulácia vykonávala na základe práva. Zvyšuje sa tak istota všetkých ekonomických subjektov: orgánov verejného sektora, domácností, podnikateľského sektora, či už ide o budúcich veriteľov, budúcich dlžníkov, alebo budúcich spolupodnikateľov s majetkovou účasťou. Každá zo strán nachádza svoje subjektívne práva a povinnosti v zákone (napr. v Obchodnom zákonníku v rámci úpravy akciovej spoločnosti, alebo v ustanoveniach jednotlivých zmlúv), pričom je v otázke ich plnenia oprávnená obrátiť sa na súd. Sústredovanie aktivitami finančných sprostredkovateľov je dohliadané na základe verejnoprávných noriem, stanovujúcich podmienky výkonu týchto aktivít. Do súkromnoprávných vzťahov s klientmi môžu zasiahnuť aj príkazmi, zákazmi, alebo obmedzeniami. Príkladom môže byť príkaz uzatvárať obchody s určitou skupinou osôb, čím sa môžu sledovať rôzne ciele (zlepšenie situácie určitej sociálnej skupiny). V tomto prípade sa nastoľuje otázka miery regulácie v trhovom hospodárstve.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje funkcia zabezpečenia bohatstva, selektívna a politická funkcia.

Zachovanie hodnoty peňažného majetku a jeho nárast sa realizuje obchodovaním s ním, a to buď s jeho časťou alebo celým majetkom. Pre prípady podnikateľského neúspechu finančného sprostredkovateľa je potrebné stanoviť zákonnú sumu, nedotknuteľnú takýmto rizikom. Typickým javom sú vklady v bankách, ktoré sa vyplácajú v určenom maxime aj keď dochádza k bankrotu bankového ústavu, na rozdiel od obchodného vkladu v obchodnej spoločnosti, s ktorými je spojené podieľanie sa na podnikateľskom riziku. Vkladateľ banku neriadi, neovplyvňuje jej smerovanie a preto nemá znášať podnikateľské riziko bankových obchodov, spočívajúce napr. v podnikateľskom riziku koncových dlžníkov banky (tzv. úverové riziko a riziko likvidity).

Selekcia podnikov na podniky konkurencie schopné a podniky neperspektívne sa vykonáva na základe zákonov trhu. Možno tu hovoriť o samoregulácii, ktorá musí byť doplnená reguláciou štátu. Zákony ako výsledky právnej regulácie zakladajú pravidlá hospodárskej súťaže tak, aby sa aplikovali na všetky dotyčné subjekty za rovnakých podmienok rovnako. Tým sa zabezpečí rovnosť šancí, ktorú by samotný trh nikdy neposkytol, a tým by uprel právo pôsobiť na trhu subjektom, ktoré sú znevýhodnené z dôvodov nízkeho počiatočného kapitálu, nedostatku informácií, zamerania sa na užšiu cieľovú skupinu. Súčasne sa tým sleduje vládna hospodárska politika, ktorá okrem toho môže podporovať niektoré inak znevýhodnené subjekty (štátne podniky), prípadne svojimi zásahmi do finančného trhu ovplyvňuje množstvo peňazí v obehu. Takto potom „vo vyspelých trhových ekonomikách finančný trh odráža prosperitu alebo neúspešnosť hospodárskeho vývoja jednotlivých podnikov, odborov, odvetví i národnej ekonomiky ako celku, je citlivým barometrom medzinárodnoekonomických i medzinárodnopolitických procesov.“¹⁴

Na základe uvedených názorov možno sumarizovať finančný trh ako „... mechanizmus ekonomických a právnych nástrojov, inštitúcií a vzťahov, v ktorého rámci sa stretá-

¹⁴ GRÚŇ, L., PAULIČKOVÁ, A.: *Finančnoprávne inštitúty*. Bratislava : Eurounion, 2003, s. 233.

va ponuka a dopyt po peňažných prostriedkoch. Výsledkom takéhoto stretnutia je cena, za ktorú sa peniaze realizujú.“¹⁵

V teórii sa stretávame s rôznym, viac-menej ustáleným členením finančného trhu. Význam má hlavne členenie „... v závislosti na charaktere obchodovaných inštrumentov (finančných nárokov) a časovom horizonte ich životnosti“¹⁶ na trh peňažný a trh kapitálový, pričom časovým horizontom je zvyčajne jeden rok.

Peňažný trh je trhom krátkodobých peňažných prostriedkov; niekedy sa sem zaraďujú aj strednodobé, čo je však viac zriedkavosťou ako pravidlom.¹⁷ Vo väčšine dostupnej literatúry je dĺžka doby splatnosti krátkodobých peňažných prostriedkov jednoročná. Stretávame sa aj s odlišnými názormi: „záväzky z týchto transakcií (t. j. obchodov s peňažnými prostriedkami na tomto trhu, poznámka autora) majú krátku dobu splatnosti (obvykle do jedného roka, avšak maximálne do dvoch rokov).“¹⁸

Dominantnými finančnými sprostredkovateľmi sú na tomto trhu komerčné banky, medzi ďalších účastníkov patria štát, jeho centrálna banka, poisťovne, podnikatelia a domácnosti. Nástrojmi peňažného trhu sú v našich podmienkach najmä pokladničné poukážky, vkladové listy, zmenky a šeky, depozitné certifikáty a krátkodobé úvery s lehotou splatnosti do jedného roka.¹⁹ V zahraničnej literatúre sa peňažný trh „... celkom všeobecne definuje ako trh krátkodobých úverov,... Pri takejto definícii peňažného trhu sa v jeho širšom zmysle spájajú všetky zariadenia a transakcie, ktoré slúžia zásobovaniu hospodárstva a verejnej moci krátkodobými úvermi každého druhu;...“²⁰

Na kapitálovom trhu sa obchoduje so všetkými druhmi stredno- a dlhodobých peňažných prostriedkov. Ako účastníci tu vystupujú hlavne investičné a hypotekárne banky, subjekty kolektívneho investovania, obchodníci s cennými papiermi, burzy cenných papierov, poisťovne, podnikatelia a domácnosti. Nástrojmi kapitálového trhu v našich podmienkach sú predovšetkým stredno- a dlhodobé úvery, úverové cenné papiere (dlhopisy, hypotekárne záložné listy, komunálne obligácie, zamestnanecké obligácie, skladištné a tovarové záložné listy, vkladové listy s lehotou splatnosti viac ako jeden rok) a majetkové cenné papiere (akcie, podielové listy, družstevné podielnické listy).²¹

Uvedené vymenovanie nástrojov oboch zložiek trhu možno doplniť aj o ďalšie nástroje, či už podľa platnej právnej úpravy [napr. § 2 ods. 2 zákona č. 566/2001 Z. z. o cenných papieroch a investičných službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, § 5 písm. e) a f) zákona č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov] alebo z teoretického hľadiska.

V zahraničnej literatúre nachádzame definíciu kapitálového trhu v širšom a užšom zmysle.

¹⁵ HORNIÁKOVÁ, E.: *Cenné papiere a finančný trh*. Bratislava : VO PF UK, 1995, s. 28.

¹⁶ BAKEŠ, M. a kol.: *Finanční právo...*, cit. dielo, s. 97.

¹⁷ Pozri PETRENKA, J. a kol.: *Financie a mena...*, cit. dielo, s. 175.

¹⁸ PAVLÁT, V.: *Kapitálové trhy a burzy ve světě*. Praha : Grada, 1993, s. 19.

¹⁹ Pozri BALKO, L., KRÁLIK, J. a kol.: *Finančné právo*. II. časť. Bratislava : VO PraF UK, 2005.

²⁰ ACHTERBERG, E. a kol.: *Enzyklopädisches Lexikon für das Geld-, Bank- und Börsenwesen. Band I. A-H*. Frankfurt am Main : Fritz Knapp Verlag, 1967-68, s. 589.

²¹ Pozri BALKO, L., KRÁLIK, J. a kol.: *Finančné právo*. II. časť..., cit. dielo, 2005.

V širšom zmysle sa ním chápe označenie „určitého výseku zo súhrnu dlhodobých finančných procesov.“²² Aj tu možno vidieť rozpor v začleňovaní nástrojov finančného trhu medzi peňažný a kapitálový podľa časového kritéria.

V užšom zmysle slova v zahraničnej literatúre „... sa viackrát používa ako synonymum pre pojem trh cenných papierov alebo trhy cenných papierov.“²³ V našej literatúre sa stretávame s obdobným názorom: „... v užšom zmysle to je dopyt a ponuka po cenných papieroch.“²⁴ Výhodou zúženia je relatívne rýchle získavanie relevantných údajov o trhu, naopak získané údaje reflektujú len špecifickú časť finančných operácií na trhu.

Takto sa zvykne v užšom zmysle slova vymedzovať aj celý finančný trh, ktorý sa de facto stotožní len s trhom cenných papierov.²⁵

Podrobnejšie členenie finančného trhu. „Časové hľadisko býva často kombinované s hľadiskom vecným (predmetovým); podľa tohto prístupu finančný trh pozostáva z nasledovných častí: peňažný trh, kapitálový trh, devízový trh, trh zlata a drahých kovov a poisťný trh.“²⁶ Všetky segmenty finančného trhu sú regulované a dohliadané štátom a navzájom previazané. Slovenský zákon o bankách napríklad zaraďuje na svoje účely peňažné prostriedky v cudzej mene a zlato medzi finančné nástroje peňažného trhu. Účastníci devízového a poisťného trhu sú zase tí istí, ako tí, ktorí vstupujú na kapitálový a peňažný trh.

Podľa prítomnosti koordinátora trhu klasifikujeme trhy na *neverejné a verejné*. „Neverejný trh, ktorý sa niekedy označuje ako trh *neorganizovaný*, nie je usmerňovaný žiadnou inštitúciou. Je to jednoduchý priamy predaj a priama kúpa. (...) Emitent nemusí o sebe poskytovať žiadne informácie, ani nemusí požiadať o povolenie na obchodovanie. Neverejné obchody sa môžu realizovať na akomkoľvek mieste.“²⁷ Naproti tomu *verejný – organizovaný trh* je trhom s pevnými pravidlami pre vstup a obchodovanie na ňom a informačnou povinnosťou pre všetkých účastníkov. Organizátormi verejných trhov bývajú burzy cenných papierov, prípadne burzy derivátov – *ako burzovní organizátori verejného trhu* – a iné osoby s povolením na takúto činnosť – *ako mimoburzovní organizátori verejného trhu (resp. organizátori mimoburzového trhu)*. Organizovaním verejného trhu s cennými papiermi je organizovanie dopytu a ponuky cenných papierov na určenom mieste a v určenom čase.²⁸

Podľa stupňa požiadaviek na prijatie cenných papierov na trh poznáme *regulované a neregulované trhy* (s nízkymi prípadne žiadnymi požiadavkami). Organizované verejné trhy sú pritom trhmi regulovanými.

²² ACHTERBERG, E. a kol.: *Enzyklopädisches Lexikon für das Geld-, Bank- und Börsenwesen. Band II. I-Z...*, cit. dielo, s. 941.

²³ Tamtiež, s. 942. PAVLÁT, V.: *Kapitálové trhy...*, cit. dielo, s. 20.

²⁴ SVOBODA, J. a kol.: *Slovník slovenského práva...*, cit. dielo, s. 224.

²⁵ Pozri MIHÁLIKOVÁ, A., HORNIÁKOVÁ, E.: *Teória finančných...*, cit. dielo, s. 117; HORNIÁKOVÁ, E.: *Cenné papiere...*, cit. dielo, s. 28-29.

²⁶ MIHÁLIKOVÁ, A., HORNIÁKOVÁ, E.: *Teória finančných...*, cit. dielo, s. 115.

²⁷ HORNIÁKOVÁ, E.: *Cenné papiere...*, cit. dielo, s. 31.

²⁸ Takto organizovanie verejného trhu vymedzoval § 3 ods. 1 zákona č. 429/2002 Z. z. o burze cenných papierov v znení neskorších predpisov pred implementáciou smernice č. 2004/39/ES o trhoch s finančnými nástrojmi.

Ako **d'alsie kritérium** členenia sa zvykne uvádzať **spôsob predaja cenných papierov**. Na jeho základe sa potom trh cenných papierov rozdeľuje na *primárny a sekundárny*. Primárnym trhom sa rozumie organizovanie dopytu a ponuky cenných papierov alebo iných finančných nástrojov pri ich vydávaní [§ 3 ods. 4 písm. e) zákona č. 429/2002 Z. z. o burze cenných papierov v znení neskorších predpisov]. Novopredávané cenné papiere sa tu predávajú prvým majiteľom. „Tá časť trhu, kde sa obchoduje s cennými papiermi, do ktorých sa už prv investovalo, sa nazýva sekundárny trh cenných papierov. (...) Sekundárny trh je vlastne pokračovaním primárneho trhu...“²⁹ podmieňuje jeho opodstatnenosť a dáva emitentom signály o likvidite a cene nimi emitovaných cenných papierov, čím ich môže viesť k rozhodnutiu o ďalšej emisii vzhľadom na ich súčasný úspech.

Isteže sa možno stretnúť aj s iným členením finančného trhu. Nie je to však účelom tohto príspevku. Pokiaľ ide o teoretické vymedzenie finančného trhu ako priestoru a činnosti na ňom vykonávanej finančnými sprostredkovateľmi, je potrebné záverom konštatovať, že „v literatúre sa názory naň diametrálne neodlišujú“.³⁰ Je zachytiteľné z rôznych uhlov pohľadu. Keďže ide o ekonomicko-právnu kategóriu, je nevyhnutné siahnuť aj k pojmosloviu z ekonomických odborov.

Recenzent: JUDr. Dušan Holub, PhD.

Použitá literatúra

1. ACHTERBERG, E. a kol.: *Enzyklopädisches Lexikon für das Geld-, Bank- und Börsenwesen. Band I. A-H*. Frankfurt am Main : Fritz Knapp Verlag, 1967-1968.
2. ACHTERBERG, E. a kol.: *Enzyklopädisches Lexikon für das Geld-, Bank- und Börsenwesen. Band II. I-Z*. Frankfurt am Main : Fritz Knapp Verlag, 1967-1968.
3. BAKEŠ, M. a kol.: *Finanční právo*. Praha : C. H. Beck, 2003.
4. BALKO, L., KRÁLIK, J. a kol.: *Finančné právo*. I. časť. Bratislava : VO PraF UK, 2005.
5. BALKO, L., KRÁLIK, J. a kol.: *Finančné právo*. II. časť. Bratislava : VO PraF UK, 2005.
6. GRUŇ, L., PAULIČKOVÁ, A.: *Finančnoprávne inštitúty*. Bratislava : Eurounion, 2003.
7. HORNIÁKOVÁ, E.: *Cenné papiere a finančný trh*. Bratislava : VO PF UK, 1995.
8. LISÝ, J. a kol.: *Všeobecná ekonomická teória*. Bratislava : Iura Edition, 2002.
9. MARTVOŇ, A.: Historický vývoj správneho súdnictva na území Slovenska. In *Acta Facultatis Iuridicae UC*. Tomus XXV. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007.
10. MIHÁLIKOVÁ, A., HORNIÁKOVÁ, E.: *Teória finančných a menových vzťahov*. Bratislava : VO PraF UK, 2002.
11. PAVLÁT, V.: *Kapitálové trhy a burzy ve světě*. Praha : Grada, 1993
12. PETRENKA, J. a kol.: *Financie a mena*. I. časť. Bratislava : Alfa, 1993
13. PRNO, I.: *Bankovníctvo*. Bratislava : Iris, 2000
14. SVOBODA, J. a kol.: *Slovník slovenského práva*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2000
15. ŠLOSÁR, R. a kol.: *Výkladový slovník ekonomických pojmov*. Bratislava : SPN, 1992

²⁹ HORNIÁKOVÁ, E.: *Cenné papiere...*, cit. dielo, s. 30.

³⁰ Tamtiež, s. 28.

Súhrn

V predmetnom príspevku sa zaoberám teoretickým vymedzením finančného trhu. Pri skúmaní jeho aspektov a členenia je nevyhnutné vychádzať nielen z právnej ale aj ekonomickej literatúry. Slovenský právny poriadok pojem „finančný trh“ nedefinuje, napriek tomu s ním narába. Naproti tomu však pozná, klasifikuje a vymedzuje konkrétnych finančných sprostredkovateľov ako jeho účastníkov.

Zusammenfassung

In meinem Beitrag befasse ich mich mit der theoretischen Abgrenzung des Finanzmarktes. Es ist notwendig, bei der Forschung seiner Aspekte und Gliederung nicht nur von der rechtswissenschaftlichen, sondern auch ökonomischen Fachliteratur auszugehen. Die slowakische Rechtsordnung definiert den Begriff „Finanzmarkt“ nicht, trotzdem wird er verwendet. Andererseits regelt und klassifiziert unsere Rechtsordnung die einzelnen Finanzmediatoren als Teilnehmer des Finanzmarktes.

Summary

The article deals with theoretical definition of financial market. To reach this goal it is necessary to use both legal and economic sources. The slovak legal system ignores definition of financial market, but it is used. On the other hand there are quite complex legal provisions dealing with each financial intermediaries that represent financial market participants.

**ČESKOSLOVENSKÝ PARLAMENT A (NE)REALIZÁCIA
PRINCÍPOV PARLAMENTARIZMU
V ROKOCH 1945 – 1954 A 1986 – 1992¹**

Tomáš Gábriš

ÚVOD

Parlamentarizmus predstavuje politicko-právnu, štátovednú kategóriu, vystihujúcu princípy, na ktorých je vybudovaný politický a štátprávny systém demokratických štátov sveta. Ide v prvom rade o princíp suverenity ľudu, ktorá nachádza svoj výraz a realizáciu zásadne vo všeobecných, rovných a priamych voľbách s tajným hlasovaním. Vo voľbách sa kreje najvyšší (zároveň jediný) zákonodarný orgán, predstavujúci jednu zo zložiek štátnej moci, dopĺňanú výkonnou mocou, ktorú parlament kontroluje, a súdnou mocou, kontrolujúcou obe predchádzajúce, pričom systém vzájomných kontrol býva v angloamerickom systéme označovaný ako systém „checks and ballances“. Parlamentarizmus má aj staršiu fázu, tzv. klasický parlamentarizmus, alebo westminsterský parlamentarizmus, pre ktorý je príznačná dominancia parlamentu, a teda zákonodarnej moci nad ostatnými dvoma zložkami štátnej moci.

V období socializmu, resp. už ľudovej demokracie, boli popreté niektoré zo spomenutých základných princíпов: parlament sa nekonštituoval v demokratických voľbách a jeho suverenita bola do veľkej miery obmedzovaná vedúcou úlohou strany, na druhej strane štátna moc sa pokladala za jednotnú až do takej miery, že sa odmietala del'ba štátnej moci a namiesto nej sa hovorilo iba o del'be práce. Suverenita ľudu v teórii komunistických právnikov znamenala odmietnutie akejkoľvek kontroly práce parlamentu, a to aj kontroly zo strany ústavného súdnicтва. Fakticky však parlament predstavoval iba prevodovú páku KSČ pri presadzovaní jej predstáv o riadení spoločnosti.

V predkladanom príspevku nám ide o komparáciu dvoch protichodných javov v našich dejinách – premenu demokraticky vytvoreného a v demokratických podmienkach pôsobiaceho Národného zhromaždenia od roku 1945 na nástroj jedinej politickej

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu podporeného grantom VEGA č. 1/4620/7 UK program 0771202 Vývoj práva a právnej vedy v rokoch 1948 – 1989.

strany po roku 1948, a na druhej strane, o 40 rokov neskôr spätnú premenu, návrat, reštauráciu k štandardnému zastupiteľskému orgánu, kreovanému a plniacemu funkcie riadneho parlamentu v parlamentnej republike. Prostriedky použité v procese týchto dvoch zmien (druhá z nich bola negáciou prvej) v tomto príspevku porovnáme za cieľom ich zhodnotenia ako podobných alebo diametrálne odlišných.

Časovo sme zvolili dve porovnávané epochy širšie – sú vymedzené volebnými obdobiami sledovaných orgánov: 1945 – 1954 a 1986 – 1992. Ako základnú sme využili metódu komparačnú, s využitím analýzy stenografických záznamov z rokovaní skúmaných zastupiteľských orgánov. Tie boli našou východiskovou pramennou bázou, ako obraz reality politického režimu, resp. jedného z aspektov režimu, ktorý treba vidieť v širšom spoločenskom kontexte. Pri jednotlivých inštitútoch parlamentarizmu pritom postupujeme diachrónne.

Na úvod pripomíname viaceré historické východiská a právnohistorické fakty:² Zákonodarnú moc po roku 1945 vykonávalo na celoštátnej úrovni jednokomorové Dočasné národné zhromaždenie, ktoré malo 300 členov, z toho 100 zo Slovenska. Bolo zvolené v delegačných voľbách na základe parity 4 politických strán združených v tzv. Národnom fronte v Čechách a 2 strán na Slovensku, straníckej parity zástupcov celonárodných organizácií a ôsmich významných osobností.³ Delegáti zvolení miestnymi národnými výbormi na okresných zjazdoch zvolili v roku 1945 delegátov na zemské zjazdy – išlo teda o nepriamu voľbu. V roku 1946 bol tento orgán nahradený Ústavodarným národným zhromaždením s 300 členmi (z toho 69 bolo zo Slovenska), ktoré už vzniklo na základe demokratických volieb.

Pre voľby medzi rokmi 1945 – 1948 však platí, že volebné právo nebolo priznané príslušníkom iných národností ako bola česká, slovenská alebo iná slovanská. Volebného práva boli tiež pozbavení tí Česi a Slováci, ktorí sa exponovali vo fašistických stranách a organizáciách. Na druhej strane sa však znížil vekový cenzus na 18 rokov a volebné právo získali vojaci, ktorí ho boli v období 1. ČSR pozbavení. Po roku 1948 však navyše pribudla tiež prekážka výkonu volebného práva vo verejnom záujme – totiž keby sa pripustenie k voľbe priečilo prirodzenému citeniu ľudu. Poslednou prekážkou výkonu volebného práva bolo pozbavenie spôsobilosti a výkon trestu odňatia slobody, prípadne väzba, čo predstavuje štandardné obmedzenie volebného práva. Pre volebné právo, na základe ktorého bolo Národné zhromaždenie v ďalších rokoch kreované, platí, že šlo o voľby fakticky bez politického pluralizmu. Pre poslancov navyše platil princíp imperatívneho mandátu, boli teda viazaní jednak pokynmi stranického vedenia a na druhej strane mohli byť svojimi voličmi odvolaní, resp. pozbavení mandátu.

Po prevrate v roku 1948 prišlo k podstatnému diskontinuítnemu zlomu v československom parlamentarizme – totiž k čistkám v parlamente. Takýto postup je úplne v rozpore so základnými princípmi parlamentarizmu. „Očistený“ zákonodarný zbor sa stal v podmienkach ľudovodemokratického Československa úplne nástrojom KSČ, pričom

² Podľa ŠVECOVÁ, A., GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009.

³ CÍSAŘ, J., KINDL, V.: Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945 – 1990. In *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945 – 1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 81.

návrhy zákonov boli vopred prerokúvané právnymi expertmi KSČ združenými v právnej komisii ÚV KSČ, v Ústrednom sekretariáte, príp. aj v Predsedníctve ÚV KSČ.⁴

Aj podľa ústavy 9. mája bolo Národné zhromaždenie jednokomorové, malo 300 poslancov, volených na 6 rokov, a vláda bola zodpovedná Národnému zhromaždeniu zdanlivo v duchu klasického parlamentarizmu tradičného v Československu. Slovenskými národnými orgánmi bola stočlenná SNR volená na 6 rokov a Zbor poverenikov, menovaný a odvolávaný centrálnou pražskou vládou.

K opusteniu zažitej koncepcie jednokomorového Národného zhromaždenia došlo až na základe ústavného zákona o československej federácii (č. 143/1968 Zb.), ktorým bol vytvorený nový celoštátny zákonodarný zbor – Federálne zhromaždenie, tvorený dvoma snemovňami – Snemovňou ľudu (200 poslancov) a Snemovňou národov (150 poslancov, z toho 75 z Českej a 75 zo Slovenskej republiky). V 70. a 80. rokoch však mal parlament na federálnej, rovnako ako národné rady na republikových úrovniach, v podstate dvojedinú úlohu: plniť poslušne pokyny stranického vedenia a jeho aparátu a súčasne čo najpresvedčivejšie predstierať, že je zhromaždením slobodne volených zástupcov všetkého obyvateľstva a háji jeho záujmy. Volebné zákony z roku 1971 zverili dokonca aj tvorbu volebných programov Národnému frontu, ktorý prijal za svoj program XV. zjazdu KSČ, čím vlastne formálne stotožnil snahy všetkého obyvateľstva so snahami komunistov.⁵ Od leta 1971 do jesene 1988 nastali v parlamente zmeny len z dôvodu úmrtia niektorých poslancov. Navyše, pre parlament bolo úplne paralyzujúce, že orgány KSČ a ich aparát stále detailne posudzoval návrhy zákonov ešte pred finálnym (a viac-menej formálnym) prejednávaním vo Federálnom zhromaždení.⁶

Až ústavným zákonom č. 183/1989 Zb. došlo k rekonštrukcii parlamentu úpravou kooptácie a odvolania poslancov zastupiteľských orgánov. Postavenie poslancov významne zasiahol ústavný zákon č. 46/1990 Zb., ktorým bol odstránený imperatívny mandát. Zákon 47/1990 Zb. zaviedol namiesto väčšinového volebného systému opäť systém pomerný. Rozdielom voči prvorepublikovej úprave volieb bolo iba zavedenie 5 % prahu ako požiadavky na počet získaných hlasov vyžadovaných na pripustenie vstupu politickej strany (hnutia) do parlamentu (pre voľby do SNR bola stanovená hranica 3 %).

1. ČESKOSLOVENSKÝ PARLAMENT V PERIÓDACH 1945 – 1954 A 1986 – 1992: KOMPARÁCIA VYBRANÝCH INŠTITÚTOV

Problematika postavenia a významu parlamentu, resp. fungovanie parlamentného systému, predstavujú jednu zo základných a stále otvorených otázok výskumu ústavného práva a štátovedy v celom demokratickom svete. Aktuálnym trendom je tak v súčasnosti v európskom parlamentarizme najmä obmedzovanie suverenity národných parlamentov

⁴ PEŠEK, J., LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 259.

⁵ BIANCHI, L.: Význam volieb v socialistickej spoločnosti. In *Právny obzor*, roč. 59, 1976, č. 10, s. 867-868.

⁶ CIGÁNEK, F.: Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace. In *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha : Maxdorf, 1993, s. 59-62.

medzinárodným právom, resp. európskym právom, ďalej aplikácia nadpozitívneho práva na úkor parlamentom prijímaných právnych predpisov, či posilňovanie pozície vlády, ktorá v klasickej parlamentarizme nemá také výrazné postavenie ako v súčasných európskych parlamentných systémoch.⁷ Aplikácia nadpozitívneho práva bola pritom aktuálna aj v podmienkach československého parlamentarizmu v období začiatku 50. rokov, a to konkrétne v zmysle aplikácie princípov marxizmu-leninizmu, na ktoré sa súdy v rámci sudcovského aktivizmu často odvolávali viac ako na zákony.⁸ Rovnako aktuálnou bola aj posilnená pozícia vlády na úkor parlamentov, ktorá v Československu už od roku 1919 (od novelizácie dočasnej ústavy) nahradila vládu parlamentu zavedenú Dočasnou ústavou.⁹ Otázka obmedzenosti suverenity parlamentu medzinárodným právom sa však komplikovala rozdielnymi náhľadmi na postavenie medzinárodného práva v duchu monistickej alebo dualistickej teórie;¹⁰ navyše Československo sa po roku 1948 iba veľmi opatrne zapájalo do medzinárodných vzťahov, ktoré by mohli priniesť rozpor s vnútroštátnym právom a záujmami československých a sovietskych elít.

Rovnako ako sa menili názory na význam parlamentu (vrátane extrémnych názorov o úpadku parlamentov, o ktorom písal James Bryce už v roku 1920), menili sa aj názory na jeho funkcie a podstatu jeho činnosti: John Stuart Mill parlamentu vyhradzoval reprezentačnú, komunikačnú a kontrolnú funkciu, pričom mu upieral kreačnú a legislatívnu funkciu; Walter Bagehot hovoril o volebnej, expresívnej, vzdelávacej, informačnej a zákonodarnej funkcii; Klaus von Beyme rozlišoval reprezentačnú, artikulačnú, zákonodarnú, kontrolnú a rekrutačnú funkciu; Philip Norton rekrutačnú, zákonodarnú, kontrolnú a reprezentačnú funkciu; Drago Zajc legitimačnú, rozhodovacia, kontrolnú, dohľadovú, výchovnú a informačnú funkciu; prvorepublikový český právnik a teoretik parlamentarizmu Bohumil Baxa zákonodarnú, správnu, autonómnu a sudcovskú funkciu a súčasník Karel Klíma rozlíšil reprezentačnú, ústavodarnú a zákonodarnú, kreačnú, kontrolnú, súdnu, rozpočtovú funkciu a funkcie v oblasti zahraničných vzťahov, obrany a bezpečnosti.¹¹ Tieto rozdiely úplne vystihujú posuny v postavení a význame parlamentu v 20. storočí, čo je problematika, do ktorej chceme vniknúť v nasledujúcej sonde.

Základné inštitúty, resp. otázky, ktorým venujeme pozornosť, predstavujú: kreácia zastupiteľského orgánu (t. j. charakter volieb), postavenie poslancov (ich nezávislosť, imunita), vzťah zákonodarnej a výkonnej moci, a napokon všeobecné zhodnotenie spôsobu výkonu parlamentných úloh z hľadiska teoretického triedenia na pracujúci alebo diskutujúci parlament. Naznačené oblasti považujeme za kľúčové pri výskume postavenia parlamentu v štátnom systéme Československej republiky. Zároveň ide o oblasti, kde

⁷ KLOKOČKA, V.: Vývojové tendencie evropského parlamentarizmu. In *Aktuální problémy parlamentarismu*. Zost. Vojtěch Šimíček. Brno : Nadace mezinárodního politologického ústavu, 1996, s. 12-14.

⁸ KÜHN, Z.: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha : C. H. Beck, 2005.

⁹ Pozri ŠVECOVÁ, A., GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku...*, cit. dielo, s. 173, 183.

¹⁰ MRÁZ, S., POREDOŠ, F., VRŠANSKÝ, P.: *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava : VO PraF UK, 2003, s. 23-31.

¹¹ KYSELA, J.: Parlamenti a jejich funkce v 21. století : uvedení do tématu. In *Parlamenti a jejich funkce v 21. století*. Zost. Jan Kysela. Praha : Eurolex Bohemia, 2006, s. 117, 121-122.

možno konštatovať najprenikavejšie zmeny v sledovaných dvoch historických (volebných) obdobiach.

1.1 Kreácia zastupiteľského orgánu: voľby a volebné právo

Štandardne sa v demokratických krajinách zastupiteľské orgány kreujú vo všeobecných, rovných, priamych voľbách s tajným hlasovaním. Pre európsky vývoj je v prípade niektorých krajín príznačné relatívne neskoré priznanie všeobecného volebného práva aj pre ženy. Československo už od svojho vzniku v roku 1918 túto diskrimináciu odstránilo. Obdobie po roku 1945 v našich dejinách parlamentarizmu však prinieslo viacero iných špecifik a odchýlok.

Prvé povojnové voľby, z ktorých vzišlo Dočasné Národné zhromaždenie, sa konali na Slovensku 28. augusta 1945 v Banskej Bystrici, a dňa 7. októbra 1945 v Prešove. V krajinách Českej a Moravskosliezskej sa konali 14. októbra 1945 v Prahe a v Brne, a to podľa vládneho nariadenia z 25. augusta 1945 o voľbe Dočasného Národného zhromaždenia, č. 48/1945 Zb. z. a n. Pre politickú pluralitu platí, že v oboch častiach republiky, slovenskej aj českomoravskej, boli zjazdom predložené a nimi prijaté spoločné kandidátky politických strán. Nešlo teda o riadne demokratické voľby, ktorých realizácia bola znemožnená aktuálnou povojnovou situáciou v obnovujúcom sa Československu. Overovanie výsledkov volieb, ktoré malo na starosti samotné NZ (na rozdiel od prvorepublikovej úpravy, kde túto úlohu plnil Volebný súd), prebehlo však až na 21. schôdzi dňa 15. januára 1946: verifikačný výbor, ustanovený podľa § 10 vládneho nariadenia z 25. augusta 1945, č. 48/1945 Zb. z. a n., preskúmal spisy a doklady o voľbe poslancov Dočasného Národného zhromaždenia predložené ministerstvom vnútra a uzniesol sa na správe, podľa ktorej voľba poslancov Dočasného Národného zhromaždenia a ich náhradníkov bola vykonaná podľa ústavného dekrétu prezidenta republiky zo dňa 25. augusta 1945, č. 47/1945 Zb. z. a n., ako i podľa vládneho nariadenia zo dňa 25. augusta 1945, č. 48/1945 Zb. z. a n.

Rovnako počas funkčného obdobia Ústavodarného NZ (ďalej len ÚNZ) výsledky volieb do ÚNZ overil (opäť relatívne neskoro – až na 24. schôdzi) verifikačný výbor ÚNZ. Voľby, na základe ktorých bolo vytvorené ústavodarné národné zhromaždenie, boli zároveň poslednými demokratickými voľbami v ČSR.¹² Na jednej z posledných schôdzi ÚNZ (na 105. schôdzi) sa totiž prejednával návrh nového volebného zákona z dielne ústavnoprávneho výboru, ktorý získal právo zákonodarnej iniciatívy. Spravodajca k tomuto nedemokratickému predpisu, na základe ktorého sa v ČSR konali prvé vyslovene nedemokratické voľby, uviedol nasledovné:

„... Osnova ovšem rozšiřuje i okruh osob, které jsou vyloučeny z práva volit. Za první republiky to byly osoby, které rozhodnutím soudu byly zbaveny volebního práva. Podle volebního řádu do Ústavodárného Národního shromáždění byly to osoby, které nesplňovaly podmínky pro zápis do stálých seznamů voličských podle zákona čis. 28 z roku 1946,

¹² Pozri MEDVECKÝ, M. (ed.): *Posledné a prvé slobodné (?) voľby 1946, 1990*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2006.

anebo u kterých byla poznamenána ve voličském seznamu překážka výkonu volebního práva. Podle navrhované osnovy zákona vylučují se ještě z výkonu volebního práva dočasně osoby, které se prohřešily proti národu, republice nebo lidově demokratickému zřízení, a to formou překážky výkonu volebního práva. Tyto případy jsou uvedeny v § 55. Čini se tak proto, že očista veřejného života u nás dosud nebyla skončena a že mnoho případů je teprve v řízení. Proti volebnímu řádu do Ústavodárného Národního shromáždění rozšiřuje se řada skutkových podstat, pro které může nastat překážka volebního práva, a to pro činy spáchané proti zákonu na ochranu republiky, proti zákonu o obraně státu, proti zákonu o stíhání černého obchodu, proti zákonu o trestní ochraně dvouletého plánu a proti zákonu o očištných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců. Překážka výkonu volebního práva rozšiřuje se ještě na osoby, které akční výbory Národní fronty vyřadily po únorových událostech 1948 z veřejného života. Překážka výkonu volebního práva je buď obligatorní, kdy je veřejný zájem na nevykonání volebního práva nesporný, anebo fakultativní, kdy se tento veřejný zájem teprve zjišťuje u osob, u kterých bylo řízení zahájeno nebo se provádí revize řízení. Rozhodování o překážce v případech fakultativních se svěřuje místní volební komisi místního národního výboru. Tato místní volební komise se proti dosavadnímu složení rekonstruuje tak, jak stanoví § 56. Je přímým důsledkem únorového vítězství lidu nad reakčními silami, že k volebním urnám nebudou připuštěny osoby, které se provinily proti národu, státu a lidově demokratickému zřízení, ani ty, které podle usnesení Ústředního akčního výboru byly akčními výbory Národní fronty vyřazeny z veřejného a politického života. Je spravedlivé, aby byly zbaveny výkonu volebního práva – byť i jen dočasně – osoby, které se dostaly do příkrého rozporu se samými základy státního zřízení anebo které usilovaly o politický a hospodářský rozvrat. Jejich vyřazení posílí lidové demokratické zřízení u nás, povede k uklidnění a k zvýšení politické morálky i k očištění veřejného života od negativních činitelů. I volby budou tím očištěny od vlivu těchto negativních a protistátních živlů. Tímto opatřením se vyřadí elementy, které se samy postavily mimo národní celek, který si volí ve volbách svou politickou reprezentaci. Víme, že podobné vyřazení je obvyklé i v jiných státech a děje se tak v zájmu národa, státu a státního zřízení. Belgie např. odňala volební právo několika stům tisícům osob, které se za okupace nechovaly jako řádní občané. Jest připomenouti, že překážka výkonu volebního práva tak, jak jest obsažena pro tento případ v navrhované osnově, jest dočasná a že pomine dnem 31. prosince 1948.¹³

Otvorený rozchod s princípmi demokratického volebního práva bol opísaný nasledovne: „Ti, kdo v buržoasní demokracii vidí konečnou a dokonalou fázi, v níž demokratické principy došly dokonalého naplnění, ztotožňují – často také mylně – způsob, jakým se provádějí volby na př. na západě, s demokracií samou a domnívají se, že není demokracie tam, kde neexistují formy volebního boje známé na západě. Domnívají se bláhově, že demokratická soustava záleží v urputném boji mocenských koncernů, jimiž jsou v buržoasních demokraciích jednotlivé politické strany a za nimiž stojí koncerny hospodářské. Nevybírává volební agitace, volební podvody, reklamní metody, přenášené do

¹³ Na 105. schůzdi.

*politického života, osočování odpůrců, lži v tisku a v rozhlase, sugestivní kampaně, apelování na nízké a sobecké pudy, to vše, co v buržoasních demokraciích tvoří souhrn volebního boje, to vše zaměňují si tito lidé za představu opravdové demokratické svobody a opravdu demokratických voleb.*¹⁴

Táto argumentácia bola použitá ako zásterka pre odstránenie skutočnej, pluralitnej demokracie. Voľby totiž v socialistickej (resp. už v ľudovodemokratickej) republike mali úplne iný účel ako v kapitalistických krajinách. Podľa názorov socialistickej teoretiky sa totiž vo voľbách na Západe odohrával triedny boj, ktorého výrazom a produktom je aj samotná existencia politických strán.¹⁵ Cieľom volieb v Československu bolo vypracovať program práce zastupiteľských orgánov a vykonať výber poslancov na jeho vykonanie.¹⁶ Podľa vyjadrenia G. Husáka vo voľbách iba „(l)udia schvaľovali nielen konkrétnych kandidátov do rozličných zastupiteľských orgánov, ale súčasne to bol plebiscit za politiku našej strany a Národného frontu.“¹⁷

Na základe takýchto volieb, konaných dňa 30. mája 1948 podľa zákona zo dňa 16. apríla 1948, č. 75/1948 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia, bolo kreované v roku 1948 Národné zhromaždenie, ktorého funkčné obdobie trvalo až do roku 1954. Rovnaké volebné princípy platili aj pre všetky nasledujúce voľby. Novinkou bolo iba presadenie väčšinového volebného systému, ale pre praktickú realizáciu volieb to veľká zmena nebola.

Aj pre parlament v druhom nami skúmanom období – po roku 1986¹⁸ – platí, že zákonodarný orgán sa kreoval v nedemokratických voľbách. Za prvé slobodné voľby po roku 1989 sa považujú až voľby z roku 1990. Dňa 8. a 9. júna sa konali voľby do Slovenskej národnej rady aj Federálneho zhromaždenia. Vzhľadom na pád vlády a faktický pád vedúcej úlohy komunistickej strany šlo už o klasické pluralitné voľby, ktorých výsledky potvrdili prechod k demokracii a definitívne odstavili komunistickú stranu z vládnych pozícií.¹⁹

Rovnako ako v roku 1948 sa však aj v roku 1989 poslanci zastupiteľských zborov kreovali aj inak ako voľbou, čo predstavuje narušenie klasického spôsobu kreácie parla-

¹⁴ Tamže.

¹⁵ BLAHOŽ, J.: *Ústavní systémy a politické strany v kapitalistických státech*. Praha : Academia, 1978, s. 141.

¹⁶ HOUSER, J.: Vývoj volebního práva v socialistickém Československu. In *Právník*, 1972, č. 12, s. 1049.

¹⁷ CHOVANEC, J.: Demokratický volební systém Československé socialistické republiky. In *Právní obzor*, 64, 1981, 6, s. 532-533.

¹⁸ Výsledky volieb do Snemovne ľudu FZ podobne ako v predchádzajúcom skúmanom období neosvedčoval na rozdiel od prvorepublikovej úpravy osobitný volebný súd, ale samotný parlament, Snemovňa ľudu (steno grafické záznamy z rokovaní Snemovne národov neboli predmetom nášho výskumu). Jej mandátový a imunitný výbor preskúmaval volebné spisy predložené ústrednou volebnou komisiou Národného frontu ČSSR a pripravil správu pre plenárnu schôdzu Snemovne ľudu. Na základe preskúmania predložených volebných spisov Mandátový a imunitný výbor navrhol, aby Snemovňa ľudu podľa článku 47 ústavného zákona o československej federácii overila platnosť voľby všetkých poslancov Snemovne ľudu, čo sa aj stalo. Volieb v roku 1988 sa podľa správy výboru zúčastnilo 10 884 947 voličov, t. j. 99,39 %. Za kandidátov Národného frontu na poslancov Snemovne ľudu Federálneho zhromaždenia hlasovalo 10 871 881 voličov, t. j. 99,94 % z celkového počtu platných odovzdaných hlasov. Takéto výsledky skutočne z istého uhla pohľadu možno vydávať za plebiscit, schvaľujúci politiku strany.

¹⁹ MIKLOVIČ, M.: Obnovenie plurality strán a postoje ku komunistickej minulosti. In MEDVECKÝ, M. (ed.): *Posledné a prvé slobodné (?) voľby 1946, 1990..., cit. dielo*, s. 257.

mentu. Tieto odchýlky od štandardu v podobe kooptácie poslancov sú podrobnejšie vysvetlené v nasledujúcej podkapitole, venujúcej pozornosť postaveniu poslancov.

1.2 Postavenie poslancov

Úprava postavenia poslancov sa počas trvania Dočasného NZ mala formálne stále spravovať ustanoveniami ústavnej listiny z roku 1920 a rokovacieho poriadku poslaneckej snemovne. V skutočnosti teda Dočasné NZ predstavovalo v ústavnoprávnej fikcii povojnového Československa poslaneckú snemovňu prvej republiky. Podľa prvorepublikovej úpravy tiež poslanci skladali sľuby.

Aby práca parlamentu nemohla byť narušená, poslanci boli chránení imunitou. Na schôdzach boli imunitnému výboru prikazované žiadosti súdov o súhlas s trestným stíhaním poslancov. Bez súhlasu teda trestné stíhanie nemohlo začať, resp. pokračovať.²⁰

Na schôdzach boli poslanci oboznamovaní so správami imunitného výboru, ktoré odporúčali alebo neodporúčali poslancom vysloviť súhlas s trestným stíhaním ich kolegu – poslanca. Poslanci sa pri hlasovaní o prípadnom súhlase s trestným stíhaním vždy pridržali odporúčania imunitného výboru.²¹ Imunitnú žiadosť, teda žiadosť o súhlas s trestným stíhaním, mohol pritom príslušný súd odvolať.²²

V súvislosti s politickou krízou a v podstate pučom na jeseň roku 1947 a vo februári 1948 súvisí tiež snaha o trestnoprávny postih politických odporcov z nekomunistického tábora. Práve v tomto kontexte je obzvlášť významným inštitút poslaneckej imunity. Išlo najmä o prípady Dr. Kempného a Dr. Bugára z Demokratickej strany, ktorí boli obvinení z protištátnej činnosti. Zástupcovia Demokratickej strany hlasovali v imunitnom výbore proti vydaniu poslancov dr. Bugára a dr. Kempného k trestnému stíhaniu. Hlasovali takto v imunitnom výbore napriek tomu, že jeden i druhý z vlastného slobodného rozhodnutia požiadali imunitný výbor, aby navrhol súhlasiť s ich trestným stíhaním, aby sa mohli hájiť a svoju nevinu dokazovať pred nezávislým súdom republiky. V prejave Dr. Fedora Hodžu na 77. schôdzi sa priznáva, že v Československu pôsobia aj protištátne živly,²³ ale odmieta, že by v spojení s nimi konala Demokratická

²⁰ Zaujímavosťou je, že v prípade prvej takejto žiadosti, ktorá sa týkala poslanca Jeleňa bola vec prikázaná imunitnému výboru ešte predtým ako sa konala jeho ustanovujúca schôdza – tá sa konala až 21. novembra 1945.

²¹ Napríklad na 22. schôdzi nesúhlasili s trestným stíhaním poslanca Jeleňa, na 29. schôdzi zasa dali podľa odporúčania výboru súhlas s trestným stíhaním poslanca Zaťka.

²² Napríklad na 33. schôdzi: „Kraj. soud trestní v Praze, odd. XLX., připsím ze dne 13. února 1946, číslo Tk XIX 5835/45 odvolal žádost ze dne 1. prosince 1945, číslo Nt XIX-2/45, za souhlas s trest. stíháním posl. Škrlantové pro přečin proti bezpečnosti cti (číslo J 2/45, presidiální sdělení 13. schůze).“

²³ „Dámy a pánovia! V tomto štáte a osobitne na Slovensku žije podzemné hnutie a v zahraničí pracuje skupina politických dobrodruhov, ktorí zakladajú svoje plány na vojenskom konflikte medzi veľmocami. Na Slovensku boli, azda ešte sú jednotlivci a ich skupiny, ktorí pracujú proti tomuto štátu a jeho ideovému zameraniu, proti jeho ľudovému režimu. Sú to nielen dobrodruhovia, fantasti a romantikovia, sú to i ľudia zavedení a svedení a sú medzi nimi i zarytí a presvedčení nepriatelia všetkého československého a pokrokového, ale sú medzi nimi i ľudia zlomyseľní, sú medzi nimi i provokatéri. (Výborne!) Táto skutočnosť, ktorú nikto nepopiera, je skutočnosť takmer prirodzená. Je to skutočnosť, ktorú všetci, ktorí poznajú politický vývoj na Slovensku, predpokladali už vtedy, keď sa ešte len kládly základy k boju o obnovenie Československej republiky. Len ľahkovážny a povrchný pozorovateľ sa mohol domnievať, že dvadsať rokov vlašného, neutrálneho a i nepriateľského postoja voči Československej republike, ktorý bol vedome a sústavne pestovaný vo veľ-

strana.²⁴ Pritom jasne pomenoval, že tieto útoky proti Demokratickej strane a jej predstaviteľom sú útokmi na základné demokratické hodnoty republiky.²⁵ Osobitne v tejto súvislosti zdôraznil aj význam poslaneckej imunity.²⁶ Následne boli na 98. schôdzi vydaní na trestné stíhanie aj Dr. Ursíny a Dr. Fedor Hodža.

Politický prevrat priniesol so sebou aj masové rezignácie poslancov. Stenoprotokol zo schôdze ÚNZ č. 110, zo dňa 5. mája 1948 obsahuje záznam o povolávaní náhradníkov za rezignovaných poslancov.²⁷ Poslancov pritom nepovolávali politické strany, ale ministerstvo vnútra (!).

kej časti slovenského národa, môže sa razom obrátiť v lásku, príchylnosť a vernosť k československej štátnosti. Kto zo zodpovedných ľudí sa mohol domnievať, že šesť rokov jestvovania Slovenského štátu zostane bez stopy v orientácii a vo smýšľaní niektorých ľudí na Slovensku? Patrí preto medzi prvoradé štátnické úlohy v tomto štáte, aby – ak chce byť demokratický – demokratickými metódami odstránil toto nie bezvýznamné, ale priam osudové dedičstvo minulosti.“

²⁴ „Demokratická strana vždy a všade dôsledne a jednoznačne odsudzovala, odsudzuje a bude odsudzovať každého, kto z akejkolvek pohútky v záujme a na prospech kohokolvek pracuje proti Československej republike. (Potlesk.) Nech patrí do ktorejkoľvek z kategórií, ktoré som spomenul, celá Demokratická strana od jej vedenia až do jej poslednej organizácie odsudzuje protištátnu činnosť ako frivolnú hru s národným osudom a volá prísnu spravodlivosť na každého, kto bude pri nej pristihnutý a z nej usvedčený. (Potlesk.) Toto je pre nás samozrejmosť a bola to samozrejmosť už vtedy, keď pre mnohých z dnešných veľkňazov vernosti k republike nebola ešte samozrejmosťou ani republika sama. (Potlesk.)“

²⁵ „Ale na Slovensku nejestvuje len politické podzemie, jestvuje u nás i politické podsvetie, ktoré azda dnes nestrojí úklady proti štátu, ale ktoré strojí úklady jeho demokratickému zriadeniu, jeho demokratickým slobodám a jeho demokratickému spôsobu života. Demokratická strana zaujala jasný postoj voči protištátnej ilegalite a jej zahraničným podnecovateľom a organizátorom. Rovnako jasný a odmietavý postoj by chcela vidieť na druhej strane proti tomu, čo nazývam podsvetím nášho politického života. Tak ako musí byť zlikvidovaná protištátna ilegalita, musia byť zlikvidované i tie nezodpovedné elementy, ktoré sa pohybujú na okraji nášho verejného života a pod priamou alebo nepriamou ochranou politických strán a mocenských organizácií rozvracajú náš verejný život.“

²⁶ „Poslanecká imunita nebola stvorená len na osobnú ochranu členov zákonodarného sboru. Ona je v prvom rade nezbytnou súčasťou demokratického zriadenia štátu. Bez nej by nebolo záruky, aby voľení zástupcovia ľudu mohli plniť svoje poslanie, bez nej by nemohol slobodne a nezávisle účinkovať zákonodarný sbor. Ona je ochranou proti politickému útlaku a perzekúcií. Preto sa jej poslanec nemôže vzdať svojím vlastným jednostranným rozhodnutím, preto o jej zrušení musí rozhodovať parlament sám. Celý smysel a význam tohto demokratického prerogátu by bol postavený na hlavu, keby parlament vydával svojich členov bez toho, aby bol presvedčený o ich vine. Aby sa mohol o nej presvedčiť, musí poznať fakty, musí trvať na tom, aby poznal fakty, lebo len vtedy môže rozhodnúť zodpovedne a svedomite o vydaní svojho člena súdu. A čím ťažšie je obvinenie, tým bedlivejšie musí skúmať prípad, tým zodpovednejšie je jeho rozhodovanie. Každý, kto má poctivý úmysel zabezpečiť a upevniť našu demokraciu, musí zodvihnúť svoj hlas protestu proti tomu, s akým chvatom a pod akým tlakom imunitný výbor prejednal prípad dr. Bugára a dr. Kempného. Podkladom pre rozhodnutie bolo dožiadanie krajského súdu, doložené jediným súdnym dokumentom o výsluchu hlavného svedka. Sám hlavný prokurátor – a je to úradník svedomitý a objektívny, čo bolo so všetkých strán konštatované – v smysle svojho poslania ochrancu právneho poriadku cítil sa byť povinný upozorniť na nedostatky skutkovej podstaty a na rozpory vo svedeckých výpovediach svedka pred bezpečnostnými orgánmi a vyšetrojúcim súdom. Metóda, s akou postupoval v tomto prípade imunitný výbor, naplňuje nás najhlbšími obavami.“

²⁷ „Ministerstvo vnútra sdělilo přípisem ze dne 4. května 1948, č. B-2303/1-3/548-II/4, že povolává na uprázdněný mandát poslanecký za resignovavšího posl. Vojtu Beneše posl. Františka Chovance (Ú 9240) a přípisem ze dne 29. dubna 1948, č. B-2303/1-29/4-48-II/4, že povolává na uprázdněný mandát poslanecký za resignovavšího posl. Vítovce posl. Františka Bubníka (Ú 9244).“ Podobne stenoprotokol zo schôdze č. 111, zo dňa 6. 5. 1948: „Ministerstvo vnútra oznámilo přípisom zo dňa 4. mája 1948, č. B 2303/1-3/5-48-II/4, že povolává na uprázdněný mandát poslanecký za resignovavšího posl. dr. Adolfa Klimku posl. Jaroslava

Samoočista zákonodarného orgánu sa prejavila aj ďalším úplne neštandardným postupom – zbavením mandátu jedného z poslancov. Na 83. schôdzi „*Předsednictvo Ústředního akčního výboru Národní fronty navrhlo na základě usnesení předsednictva Československé strany lidové zbavit poslance Národního shromáždění Františka Nováka poslaneckého mandátu.*“ Poslanec Novák tak bol na návrh akčného výboru podľa § 66 zákona o rokovacom poriadku NZ zbavený poslaneckého mandátu, proti čomu nikto neprotestoval, resp. nehlasoval proti. Akčné výbory boli orgány nelegálne a mimoústavné, bez akéhokoľvek právneho podkladu. Nielen ich existencia, ale aj činnosť evidentne odporovala ústave a právnemu poriadku. Neskoršia legalizácia zákonom č. 213/1948 Zb. je učebnicovým príkladom účelovej retroaktivity.²⁸

Po novembrovom prevrate, antifebruári, v roku 1989 došlo k podobným početným rezignáciám na posty poslancov, ako aj funkcionárov Snemovne ľudu aj Federálneho zhromaždenia. Paralela s pofebruárovým vývojom je nepochybná, pohnútky však boli diametrálne odlišné – kým po februári 1948 rezignovali poslanci nespokojní s nedemokratickým vývojom, po novembri 1989 rezignovali predstavitelia nedemokratického režimu, neochotní spolupracovať, resp. neakceptovateľní pre spoluprácu na demokratickom procese v ČSSR.²⁹

Pripúšťalo sa aj odvolávanie poslancov, v súlade s ústavným zákonom č. 14/1990 Zb. o odvolávaní poslancov zastupiteľských zborov a o voľbe nových poslancov národných výborov. Politické strany a Národný front ČSSR tak odvolali na 6. schôdzi viaceró poslancov Snemovne ľudu. Preto bolo nutné obsadiť uvoľnené poslanecké kreslá. Podľa stenografického záznamu zo 6. schôdze sa uvoľnilo až 79 kresiel v Snemovni ľudu.

Pritom rovnako ako po februári 1948 dochádzalo k niektorým neštandardným situáciám ako je napr. kooptácia nových poslancov bez celorepublikových volieb. Na piatej schôdzi totiž podľa správy stenografického záznamu „*k dnešnimu dni podalo celkem 16 poslanců Sněmovny lidu písemné rezignace na poslanecký mandát. Jsou to: paní Jaroslava Šimůnková a pánové Lubomír Štrougal, Miroslav Štěpán, Antonín Kapek, Miloš Jakeš, Zbyněk Žalman, Ladislav Stejskal, Václav Rabas, Jan Zelenka, Vladimír Herman, Alois Indra, Emil Rigo, Vladimír Hajko, Vasil Biřák, Jan Jirásek a Zdeněk*

Kratochvíla (Ú 9262). Ďalej oznámilo ministerstvo vnútra prípisom zo dňa 4. mája 1948, č. B-2303/1-3/5-48-II/4, že povoláva na uprázdnený mandát poslanecký za rezignovavšieho posl. Dr. Huberta Ripku posl. Josefa Papáčka (Ú 9263). Ďalej oznámilo ministerstvo vnútra prípisom zo dňa 4. mája 1948, č. B-2303/1-3/5-48-II/4, že povoláva na uprázdnený mandát poslanecký za rezignovavšieho posl. dr Jaroslava Stránskeho poslankyňu Růženu Skřivanovou (Ú 9264).“

²⁸ GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. 1945 – 1960.* Praha : Karolinum, 2006, s. 287.

²⁹ „*Chtěl bych vás informovat, že na funkci členů předsednictva Federálního shromáždění rezignovali tito poslanci Sněmovny lidu: Indra, Hoffmann, Lenárt, Biřák, Jakeš, Žalman, Fekete a ze zdravotních důvodů a s ohledem na důchodový věk také soudruh Vedra. Je tedy třeba, abychom zvolili do předsednictva Federálního shromáždění 7 nových poslanců Sněmovny lidu. Všechny poslanecké kluby ve Federálním shromáždění se shodly na tom, že by za členy předsednictva Federálního shromáždění měli být za Sněmovnu lidu zvoleni tito poslanci: Moltašová, Bagín, Axmann, Nový, Ládr, Gdovinová a Olahová. Máte k tomuto návrhu nějaké připomínky nebo pozměňovací návrhy? (Nebyly.) Není tomu tak. Můžeme tedy přistoupit k hlasování. Stav se zvýšil, je nás 172. Volba se podle § 24/1 zákona o jednacím řádu provádí tajným hlasováním. Prosím volební komisi, aby zajistila vydání hlasovacích lístků, a aby se ujala svých úkolů. Poslance prosím o provedení volby.*“

*Čumpl. Všichni uvedení poslanci využili svého práva, které jim přiznává § 48 odst. 2 zákona o volbách do Federálního shromáždění a vzdali se svého poslaneckého mandátu. Předsednictvo Sněmovny lidu projednalo ve třech schůzích předložené rezignace poslanců a vzalo je na vědomí. Tím tedy v souladu s § 9 odst. 2 zákona o poslancích Federálního shromáždění zanikl poslanecký mandát všech poslanců, které jsem uvedl.*³⁰

V súlade s ústavným zákonom o voľbe nových poslancov zákonodarných zborov (č. 183/1989 Zb.), ktorý bol schválený na 19. spoločnej schôdzi Snemovne ľudu a Snemovne národov, boli zvolení noví poslanci na základe návrhov, ktoré „predložily poslanecké strany po vzájemné dohode s Občanským fórem v České socialistické republice a s Veřejností proti násilí ve Slovenské socialistické republice.“ Tento ústavný zákon bol obdobný ústavnému zákonu č. 117/1969 Zb. na základe ktorého došlo k rekonštrukcii parlamentu v roku 1969. Gronský tento zákon považuje za revolučný akt v rámci tzv. legálnej revolúcie.³¹ Voľba poslancov sa vykonala podľa zákona o rokovacom poriadku Federálneho zhromaždenia verejným hlasovaním. O každom z navrhovaných kandidátov sa hlasovalo osobitne. Aj napriek neštandardnosti takéhoto postupu išlo však o demokratickejší proces ako povolávanie náhradníkov ministerstvom vnútra.

Vývoj od roku 1990 sa po prvých demokratických voľbách viedol v zmysle stabilizácie zloženia zastupiteľských orgánov.

1.3 Vzťah parlamentu k výkonnej moci

Kým pre klasický parlamentarizmus v podobe, v akej vznikol vo Veľkej Británii, je príznačná absolútna podriadenosť vlády zastupiteľskému orgánu, v parlamentarizme, ktorý sa vyvinul podľa britských vzorov v kontinentálnej Európe, parlament vo vzťahu k vláde vykonáva iba úlohy jej kontroly – jednak prostredníctvom inštitútu vyslovovania dôvery, resp. nedôvery, ale tiež napr. interpeláciami. Zásah do koncepcie vzájomnej kontroly priniesli komunistickí ústavnoprávni teoretici, ktorí odmietali vzájomnú kontrolu jednotlivých zložiek štátnej moci a namiesto toho hovorili radšej o ich kooperácii. Klasická koncepcia trojdelenia moci so systémom bŕzd a protiváh sa teda stratila v prospech koncepcie jednotnej štátnej moci, ktorá nie je kontrolovaná nikým a ničím iným ako (pracujúcim) ľuďom, ktorý je jediným suverénom v štáte.

Československý predseda vlády mal v parlamentnom systéme v roku 1945 postavenie člena parlamentu, teda poslanca, čo je príznačné pre klasický parlamentarizmus, kde členovia vlády sú zároveň poslancami zákonodarného orgánu. Aj v období ÚNZ sa stále zachovala zásada, že predseda vlády je zároveň poslancom a Zdeněk Fierlinger musel opäť zložiť poslanecký sľub.

Obdobou schválenia programového vyhlásenia zrejme malo byť hlasovanie o schválení prehlásenia predsedu vlády. Došlo k nemu na 6. schôdzi DNZ a nehovorilo sa pri ňom o vyslovení dôvery vláde. Naopak, prehlásenia predsedu vlády učené pred DNZ

³⁰ Na 5. schôdzi.

³¹ GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa IV. 1989 – 1992*. Praha : Karolinum, 2007, s. 78.

pravidelne schvaľovalo DNZ. Rovnako sa schvaľovali prehlásenia ministrov.³² Miestopredsedička DNZ k tomu povedala: „Podle § 65 jedn. řádu jest rozpravu o vládním prohlášení zakončiti hlasováním, zda Prozatímní Národní shromáždění prohlášení schvaluje čili nic.“ K prehláseniu ministra však mohla byť započatá aj rozprava – napr. na 27. schôdzi DNZ poslanci „Bašťovanský, Červenka, dr. Hodža, dr. Krajina, Slánský, Vilím a druzi podali návrh, aby podle §u 65 jedn. řádu byla o prohlášení pana ministra vnitra V. Noska zahájena rozprava, a to v příští schůzi.“

Kontrolná funkcia DNZ vo vzťahu k výkonnej moci sa ďalej prejavovala napr. interpelačným právom poslancov. V stenografických záznamoch z 13. schôdze nachádzame zmienku, že „(d)ošla odpověď ministra výživy na dotaz posl. Limpoucha a Plojhara o přídankových lístcích pro peněžní zaměstnance (D 1).“ Ešte viac príkladov poskytujú záznamy zo 16. schôdze.³³

Novým inštitútom kontroly, ktorý bol zavedený v období ÚNZ, boli ústne interpelácie. Na 83. schôdzi ÚNZ sa priznalo, že „poslanecká sněmovna ani senát republiky Československé od prvního počátku v roce 1918 až do doby předmnichovské, ani Prozatímní, ani ústavní Národní shromáždění neznaly instituce dotazových dnů, než ji zavedl nový jednací řád této sněmovny, který jste přijali v červnu tohoto roku. ...Zde se setkávají poslanci kladoucí dotazy na členy vlády a odpovídající jim ministři osobně, a to v plenu sněmovny ve veřejné schůzi, přístupné – pokud to technické poměry dovolují – tisku i širší veřejnosti. Já osobně vítám tuto novinku našeho parlamentarismu a doufám, že se plně osvědčí nejenom pro veliký význam bezprostředního osobního politického styku, sledovaného veřejností, ale i jako projev politické odpovědnosti vlády sně-

³² Například na 24. schůzi sa konala rozprava o prehlásení ministra priemyslu B. Laušmana, povedanom na 23. schôdzi Dočasného Národného zhromaždenia dňa 22. januára 1946.

³³ „Došlé interpelace:

posl. dr. Loubala min. školství (tisk 53), posl. Žáčkové-Batkové min. průmyslu a min. vnitřního obchodu (tisk 54)

posl. Pavlíka min. zahraničních věcí, min. vnitra a min. ochrany práce a soc. péče (tisk 55), posl. dr. Neumana min. dopravy (tisk 56)

posl. Křepely vládě (tisk 57), posl. Literý min. zásobování (tisk 58), posl. dr. Neumana min. ochrany práce a soc. péče (tisk 59), posl. Bruknera min. průmyslu a min. ochrany práce a soc. péče (tisk 60)

posl. dr. Hobzy předsednictvu vlády (tisk 61), posl. Křepely min. financí (tisk 62)

posl. Vaška vládě (tisk 63), posl. dr. Bunži min. spravedlnosti (tisk 64)

posl. Tymeše min. spravedlnosti (tisk 70).

Na 19. schůzi sa hovorí o “rozdaných interpeláciách”

Rozdané interpelace:

posl. Uhlířové min. vnitra a min. informací (tisk 80)

posl. Zeminové vládě (tisk 82)

posl. Weilandta min. školství a osvěty (tisk 83)

posl. Sajala vládě (tisk 84)

posl. dr. Kratochvíla min. školství a osvěty (tisk 85)

posl. Kubáta min. vnitřního obchodu (tisk 86)

posl. dr. Loubala min. průmyslu (tisk 87)

posl. Sajala min. vnitra a min. dopravy (tisk 88)

posl. Zeminové min. informací a min. vnitra (tisk 89).“

movně. ³⁴ Vytvoril sa tak dodnes existujúci inštitút „hodiny otázok“, ktorý má slúžiť ako jeden z prostriedkov kontroly vlády zákonodarným orgánom. Bohužiaľ v nasledujúcom období v súvislosti so zmenou politickej situácie v Československu ako aj v československom parlamente tento inštitút stratil na svojej potencii.³⁵

Vo vzťahu parlamentu (NZ) k výkonnej moci v roku 1948 došlo k zmene aj tým, že sa konečne opäť v súvislosti so schvaľovaním vládneho prehlásenia začína hovoriť o schválení programového prehlásenia vlády. Na 6. schôdzi totiž bola predstavená nová vláda na čele s poslancom Antonínom Zápotockým. Na tej istej schôdzi jej bola vyslovená dôvera.

Vo vzťahu parlamentu k výkonnej moci je potrebné ešte poukázať na kreačnú, resp. potvrdzovaciu kompetenciu DNZ vo vzťahu k prezidentovi republiky. Tá sa prejavila potvrdením prezidenta v jeho funkcii osobitným uznesením DNZ. Už na druhej schôdzi v roku 1945 bol potvrdený prezident republiky, a to „podle čl. 2 úst. dekretu prezidenta republiky ze dne 25. srpna 1945, čís. 47 Sb.“ Zaujímavosťou je, že návrh schvaľovacieho uznesenia formálne pripravili „poslanci“, v skutočnosti však išlo o poslancov po vedením predsedu vlády Fierlingera, teda vládu.³⁶

Na rozdiel od DNZ už Ústavodarné NZ nielen potvrdilo E. Beneša vo funkcii, ale vykonalo priamo akt kreácie prezidenta – na svojej 2. schôdzi. Podľa § 4 zákona o voľbe prezidenta sa voľba konala na verejnej schôdzi, lístkami a bez akýchkoľvek debát. Z 298 platných odovzdaných hlasov všetky zneli na meno Edvarda Beneša. Následne prezident Beneš zložil s pravou rukou na ústavnej listine z roku 1920 nasledujúci sľub: „Slibuji na svou čest a svědomí, že budu dbáti blaha republiky i lidu a šetřiti ústavních a jiných zákonů.“³⁷

Kreácia prezidenta stále patrila aj do kompetencie NZ v roku 1948, ktoré sa zišlo na svojej 5. schôdzi zvolanej podľa § 72 ústavy, aby vykonalo voľbu nového prezidenta republiky po abdikácii prezidenta Beneša listom zo dňa 7. júna 1948, oznámenej NZ 10. júna 1948. Klement Gottwald získal 296 hlasov, čím prekročil trojpätinovú väčšinu prí-

³⁴ Na 83. schôdzi.

³⁵ Tamže: „Již při projednávání dnešního jednacího řádu bylo poukazováno na důležitost této nevyzkoušené novinky a byly vysloveny dokonce malé pochybnosti, osvědčí-li se. Doufám pevně, že se osvědčí a že nebude zapotřebí ji odstraňovat ani v příštím novém jednacím řádu. Je mimo každou pochybnost, že zavedení tohoto ústního dotazového dne je velikým kladem našeho parlamentu a logicky i naší demokracie. Vžijí-li se tyto interpelační ústní dny, bude-li práv poslanců užíváno s rozvážností a opravdu věcně, pak není pochyby o tom, že zavedení jich znamená zvýšení úrovně naší sněmovny. Jako její předseda si toho ze srdce přeji a prosím všechny členy vlády i ústavodárného Národního shromáždění, aby – pokud na nich bude záležeti – se přičinili, aby tato instituce byla opravdu kladným přínosem pro náš parlamentní život, tedy pro pravou parlamentní demokracii.“

³⁶ „Návrh posl. Fierlingra, Kl. Gottwalda, dr Šrámka, dr Zenkla, dr Lettricha, Širokého a druhů: Podepsaní navrhuji, aby potvrzení prezidenta republiky podle čl. 2 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 25. srpna 1945, čís. 47 Sb., o Prozatímním Národním shromáždění bylo provedeno tímto usnesením: „Prozatímní Národní shromáždění potvrzuje podle článku 2 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 25. srpna 1945, č. 47 Sb., o Prozatímním Národním shromáždění, že prezident republiky dr Edvard Beneš, řádně zvolený Národním shromážděním dne 18. prosince 1935, zůstává podle §u 58, odst. 5 ústavní listiny ve své funkci až do nové volby prezidenta republiky.“--- Stenografický záznam z 2. schůzde DNZ.

³⁷ Na 2. schôdzi.

tomných pri voľbe, ktorá predstavovala iba 179 hlasov. Sľub zložil podľa § 75 ústavy tradične s pravou rukou položenou na texte ústavy: „*Sľubuj na svoju česť a svedomie, že budeš konať svoje povinnosti v duchu ľudovej demokratickej zriadenosti podľa vôle ľudu a v zájmu ľudu, dbať blahu republiky a šetriť ústavných a iných zákonov.*“³⁸

Kreačnú funkciu vo vzťahu k prezidentovi si zachovalo aj Federálne zhromaždenie po roku 1989, keď bol V. Havel zvolený za prezidenta v decembri roku 1989.

1.4 Spôsob a charakter výkonu činností parlamentu

Podľa teoretikov sa rozlišujú dva základné typy parlamentov – rečníci parlament (*parlament proslovů*) a pracujúci parlament (*pracovní parlament*). Ich kombináciou je pracovný parlament prejavov.³⁹

Aj keď parlament v období DNZ v systéme štátnych orgánov jednoznačne dominoval, bol z hľadiska charakteru svojej činnosti najmä diskutujúcim parlamentom, pričom práca sa vykonávala hlavne vo výboroch, resp. mimo parlamentnej pôdy – na pôde Národného frontu, ako to bolo vidno na bezproblémových rokovaníach a hlasovaníach (bližšie v nasledujúcej kapitole).

Rečenie v rámci poslaneckých rozpráv bývalo časovo obmedzené.⁴⁰ Navrhnuté časové obmedzenie však muselo DNZ najprv schváliť. Špecifikom bolo tiež zabezpečenie straníckeho striedania prejavov.⁴¹ Snemovný kancelár (osobitný orgán autonómneho fungovania parlamentu) mal každého rečníka vopred upozorniť, kedy príde jeho prejav na rad.

Program schôdzi bol dopredu stanovený, mohol však byť aj menený, napríklad mohli byť zlúčené body, o ktorých sa malo rokovať,⁴² alebo niektoré body mohli byť vynechané.⁴³ Mohlo sa tiež prerušiť pojednávanie jedného bodu (hlavne ak išlo o dlhé rozpravy).⁴⁴ Rozprava sa totiž rozlišovala na všeobecnú a podrobnú, čo sa prejavilo napr. pri prerokúvaní návrhu štátneho rozpočtu na 40. schôdzi DNZ.⁴⁵

³⁸ Na 5. schôdzi.

³⁹ KLOKOČKA, V.: *Ústavní systémy evropských států*. Praha : Linde, 2006, s. 341-342.

⁴⁰ Schôdza č. 3: „*Lhůtu řečnickou navrhuji podle usnesení předsednictva tak, aby pro celou rozpravu činila pro 6 klubů stran Národní fronty 60 minut na každý klub a na Skupinu ukrajinských poslanců 30 minut.*“

⁴¹ Tamže: „*Upozorňuji dále na odst. 3 ř. 45, podle kterého mohou jinému členovi téhož klubu, mluvil-li již některý jeho klubovní kolega, udělit slovo teprve tehdy, až promluví přihlášení řečníci těch klubů, jejichž člen dosud k věci nemluvil.*“

⁴² Napríklad na 18. schôdzi: „*Důvodem pro navrhované sloučení je, že při obou těchto předlohách jde o osnovy rázu finančního. Jsou nějaké námítky proti návrhu na sloučení projednávání těchto dvou odstavců? (Námítky nebyly.) Není jich. Projednávání bude tedy podle návrhu sloučeno.*“

⁴³ Napríklad na 25. schôdzi: „*Přistoupíme k projednávání pořadu a nebude-li námitek, vyřídíme odstavec druhý a následující. (Námítky nebyly.) Námitek není. Budeme tedy projednávat druhý odstavec...*“

⁴⁴ Napríklad na 28. schôdzi: „*Přerušuji projednávání prvního odstavce pořadu a přistupuji k projednávání druhého odstavce pořadu, jímž je...*“

⁴⁵ Záznam zo 40. schôdze DNZ: „*Povšechná rozprava je skončena. Její obsah zhodnotím v závěrečném slovu po skončení podrobné rozpravy, kdy se vrátím k vývodům jednotlivých řečníků, kteří promluvíli v povšechné debatě. Nyní se vzdávám slova a navrhuji, aby Prozatímní Národní shromáždění přešlo z debaty povšechné do debaty podrobné.*“ Takýto návrh spravodajcu však musela odsúhlasit väčšina poslancov: „*Budeme preto hlasovať o návrhu pána zpravodajcu, který učinil v doslove, aby osnova štátneho rozpočtu a finančného zákona podľa zprávy výborovej bola základom pre rozpravu podrobnú.*“

ÚNZ naďalej zostávalo najmä „rečnickým“ parlamentom. Počas funkčného obdobia Ústavodarného národného zhromaždenia v rokoch 1946 – 1948 došlo k podstatnej politickej zmene vo februári 1948, ktorá priniesla totalitnú diktatúru komunistickej strany a „očistu“ zákonodarného orgánu s premenou na poslušný orgán vykonávajúci nariadenia straníckych orgánov. Zákonodarný orgán (od roku 1948 Národné zhromaždenie) zákonite rovnako ako v podmienkach totalitného vojnového Slovenska stráca na význame a stáva sa iba pláštikom demokratizmu a parlamentarizmu. Nebol už ani len tribúnou výmeny názorov, čo uznávali aj doboví teoretici, ale paradoxne pritom hovorili o parlamente ako o pracujúcej inštitúcii, argumentujúc činnosťou jeho orgánov.⁴⁶

Obdobie po novembri 1989 prinieslo v zložení a fungovaní parlamentu podstatnú a rýchlu zmenu, ktorá síce pripomína udalosti po februári roku 1948, kvalitatívne však znamená návrat k demokracii, aj keď živelne a často neštandardne, revolučne. Prejavila sa v pluralite politických strán aj názorov, ktorá znemožnila dovtedy bežnú jednomyselnosť rozhodovania. Parlament sa musel zákonite stať aj pracujúcim nielen diskutujúcim, aj keď tak ako je to bežné v parlamentarizme, rozhodujúce slovo stále často majú politické stany a ich riadiace orgány. Záverečná fáza existencie spoločného československého zákonodarného orgánu je tak poznamenaná politickou nemožnosťou dosiahnutia dohody o ďalšom fungovaní federácie. Preto sa federálny zastupiteľský orgán stáva iba prázdny výrazom federácie bez relevantného postavenia a vážnosti v očiach predstaviteľov republík. Iniciatíva sa presúva smerom k republikovým zákonodarným orgánom, ktorých postavenie sa naopak po predchádzajúcom degradovaní v období komunizmu posilňovalo, až viedlo 1. januára 1993 k vytvoreniu plnohodnotných parlamentov samostatných republík.

1.5 Zákonodarná činnosť

Aj keď niektorí hore uvedení teoretici neuvádzali medzi funkciami parlamentu osobitne zákonodarné kompetencie, základom činnosti DNZ ako zákonodarného orgánu mal byť zákonodarný proces. Na prijatie ústavy bolo vytvorené osobitné Ústavodarné národné zhromaždenie. V rámci zákonodarnej činnosti však vykonávalo DNZ aj úlohy prijímania ústavných zákonov. Pritom platil zákaz majorizácie poslancov zo Slovenska, teda slovenskí poslanci nemohli byť vo veciach celoštátneho významu prehlasovaní – vyžadovala sa ako väčšina z českých, tak aj väčšina zo slovenských poslancov.⁴⁷

Špecifické postavenie Slovákov v legislatívnom procese, zmenené pražskou dohodou z 11. apríla 1945, sa pokúsila využiť Demokratická strana na 53. schôdzi, kde sa prejednával návrh poslancov Zápotockého, Erbana, Vandrovce, Vojanca, Dvorína, Weiss

⁴⁶ PEŠKA, P., RATTINGER, B., DRESSLER, A.: *Ústavní právo ČSSR*. Praha : Orbis, 1965, s. 136-137.

⁴⁷ Predsedníctvo ÚV KSČ sa 30. marca 1948 uznieslo zrušiť ustanovenie ústavného zákona č. 65/1946 z 11. apríla 1946, podľa ktorého na prijatie ústavy bolo treba, aby najmenej polovica slovenských poslancov hlasovala za ústavu. Išlo teda o zrušenie zákazu majorizácie (ústavným zákonom č. 74/1948 Zb.). BARNOVSKÝ, M.: Slovenské národné orgány v čase vyvrcholenia mocenskopolitických zápasov (jeseň 1947 – február 1948). In PEKNÍK, M. (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 147.

a druhov na vydanie zákona (tlač 249) o jednotnej odborovej organizácii.⁴⁸ Poslanec Zibrín tu argumentoval tým, že osnova nebola vopred prerokovaná so SNR. Poslanec Peška však prvú pražskú dohodu vysvetľoval tak že sa prejedanie so SNR sa týka iba vládnych návrhov zákonov, nie návrhov od iných subjektov opatrených zákonodarnou iniciatívou.

V súvislosti so zákonodarnou kompetenciou DNZ vo vzťahu k zákonodarnej činnosti prezidenta republiky v období neslobody je potrebné poukázať osobitne na problematiku ratihabície. Na 35. schôdzi sa prejednávala „Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu ústavního zákona (tisk 159), kterým se provádí, pokud se týče mění čl. 5 ústavního dekretu presidenta republiky o obnovení právního pořádku (tisk 214).“ Jeho obsahom bola práve potreba ratihabície prezidentských dekrétov, a to za dodržania záka- zu majorizácie Slovákov.

Ďalšia zákonodarná činnosť však už prebiehala naoko štandardne. Aj keď priebeh zákonodarného procesu bol zvyčajne veľmi rýchly a bez pozmeňovacích návrhov, ojedinele sa objavil aj pozmeňovací návrh poslancov. Napríklad na 47. schôdzi DNZ došiel k osnove ústavného zákona o ústavodarnom Národnom zhromaždení doplnovací návrh poslancov dr. Horvátha, dr. Kočvaru, dr. Beharku, Šabršulu, dr. Rohal'-Il'kiva, dr. Dolanského, dr. Johna, dr. Šípa, dr. Řehulku a druhov na zmenu vládneho návrhu ústavného zákona o ústavodarnom Národnom zhromaždení.⁴⁹ Aj v tomto prípade však proces bol zjednodušený tým, že tento návrh bol „svorným dílem všech zástupců stran Národní

⁴⁸ Záznam z 53. schôdze: Poslanec dr. Zibrín v tejto súvislosti poukázal na fakt, že „osnova táto prišla sem po 11. apríle 1946, keď prezident republiky a vláda so Slovenskou národnou radou sa dohodly, že len taká osnova bude predložená parlamentu, ktorej sa pred tým dostane schválenia príslušným poverenictvom zo Slovenska a predsedníctvom Slovenskej národnej rady. Klub poslancov demokratickej strany konštatuje, že v danom prípade sa to nestalo, a teda osnova táto nemôže byť prejednaná, nie preto, že by sme sa stavali proti nej, ale trváme na tom, aby dohoda medzi Slovákami a Čechmi, medzi Slovenskou národnou radou a prezidentom republiky bola dodržaná, a preto žiadame osnovu túto stiahnuť. Okrem toho žiadam zistiť prezenciu. Nie je nás sto, nie sme oprávnení sa usnášať.“ Poslanec dr. Peška na vysvetlenie k prejavu pána poslanca dr. Zibrína dodal, že „Osnova, ktorou zde projednáváme, nevznikla jako vládní návrh. Je to návrh iniciativní. Dohoda, která byla uzavřena mezi vládou československou a Slovenskou národní radou dne 11. dubna 1946 v Praze, nevztahuje se na iniciativní návrhy, nýbrž dotýká se pouze návrhů vládních. Pouze návrhy vládní jsou podrobeny takovému řízení, v němž má být získána dohoda se slovenskými činiteli, nikoliv však návrhy iniciativní, které ani touto dohodou vázány být nemohou, neboť Národní shromáždění nebylo účastno na této dohodě. Na této dohodě je podepsán ministerský předseda a předseda Slovenské národní rady, nikoliv však předseda Národního shromáždění. Tolik považují za svou povinnost konstatovat k poznámce pana kol. Zibrína. Upozorňuji, že tato dohoda porušena nebyla, že tato dohoda je plně platná, a jest jí také ve všech případech užíváno v tom rozsahu, v jakém byla uzavřena.“

⁴⁹ „Návrh tento zní: Navrhujeme, aby Prozatímní Národní shromáždění se usneslo na této změně a doplnění vládního návrhu ústavního zákona o ústavodárném Národním shromáždění:
1. V článku I, odst. 2 se za slovy „(§§ 6 a 7 ústavní listiny)“ vsunují slova: „s výhradou ustanovení odst. 3 a 4“.

2. Článek I doplňuje se odstavci (3) a (4) tohoto znění:

„(3) Slovenské Národní radě přísluší na Slovensku vydávat nařízení Slovenské národní rady v dosavadním rozsahu, pokud ústavodárné Národní shromáždění tuto otázku jinak neupraví.

(4) Pro výklad rozsahu působnosti ve smyslu ustanovení odst. 3 je směrodatná dosavadní dohoda vlády a Slovenské národní rady, jejíž znění v tomto směru bude publikováno ministrem vnitra ve Sbírce zákonů a nařízení.“

fronty. “ S poslancekým návrhom vyjadril súhlas aj spravodajca ústavnoprávneho výboru a napokon bol bez problémov v DNZ prijatý.

Väčším problémom bol očividne poslanceký pozmeňovací návrh k zákonu o voľbách do ústavodarného národného zhromaždenia, kde skupina poslancov navrhla vypustenie ustanovení o prázdnych hlasovacích lístkoch.⁵⁰ Proti tomu sa postavil spravodajca ústavnoprávneho výboru a aby sa zabezpečil prehľad o hlasovaní jednotlivých poslancov, zrejme ako nástroj nátlaku a overenia straníckej disciplíny bolo nariadené hlasovanie podľa mien (na lístkoch s menami jednotlivých poslancov; navyše lístky hlasujúce za „áno“ boli modrej farby a lístky za „nie“ bielej).⁵¹ Spornosť návrhu preukazuje aj výsledok hlasovania: „Pro osnovu zákona v úpravě návrhu se vyslovilo 131 hlasů, proti 155 hlasů.“

Aj zákonodarný proces ÚNZ bol však zväčša charakteristický bezproblémovým schvaľovaním zákonov, s minimálnymi pozmeňovacími návrhmi poslancov. Bezproblémové fungovanie zákonodarného procesu a všetkých rozhodovacích aktov parlamentu je nepochybne spojené so špecifickou povojnovou politickou situáciou v ČSR, kde strany združené v Národnej fronte zväčša vopred dosiahli jednotné stanovisko, ktoré potom ich poslanci v parlamente už iba poslušne odhlasovali. Jedinou výnimkou bol práve problém volieb do Ústavodarného národného zhromaždenia, kde pud sebazáchovy politických strán bol silnejší ako vôľa ku konsenzu.

Obdobie po roku 1989 je charakteristické postupným návratom ku klasickému diskutujúcemu aj pracujúcemu parlamentu, kde sú prítomné názorové rozdiely, prejavujúce sa ako pri hlasovaní, tak aj pri rokovaní v pléne. Pritom sa však nanovo rozdelila pôsobnosť medzi Federálnym zhromaždením a národnými parlamentmi – kompetenčným ústavným zákonom č. 556/1990 Zb. z 12. decembra 1990, ktorý rozlíšil namiesto dovtedajších troch druhov kompetencií (výlučná federálna, spoločná a výlučná republiková) iba dve sféry – výlučne federálnu a výlučne republikovú a podstatne posilnil republikové parlamenty na úkor federálneho, ktorý sa aj vplyvom politických sporov stal fakticky bezzubým.

⁵⁰ „Zástupce tajemníka PNS dr. Záděra (čte): „Podepsaní navrhuji, aby ve zprávě ústavně-právního výboru o vládním návrhu zákona o volbě do ústavodárného Národního shromáždění (tisk 342) byly učiněny tyto změny:

V nadpisu § 19 vypouštějí se slova „a prázdných lístků“, v § 19 vypouští se celý odst. 3, v § 19 odst. 4 vypouštějí se slova „a prázdné lístky“, v § 19 odst. 5 vypouštějí se slova „a prázdný lístek (§ 27)“, v § 19 označuje se dosavadní odst. 4 jako odst. 3 a dosavadní odst. 5 jako odst. 4.

V § 22 odst. 1 vypouštějí se slova „a prázdným lístkem“, v § 24 odst. 3 ve větě páté vypouštějí se slova „a prázdný lístek“ a ve větě šesté slova „a prázdný lístek“; v nadpisu § 27 vypouštějí se slova „a prázdné lístky“, v § 27 vypouští se celý odst. 2 a celý odst. 3, v § 30 odst. 3 vypouští se celá poslední věta, v § 33 odst. 2 vypouštějí se slova „a součet prázdných lístků“, v § 40 odst. I, č. 1 vypouštějí se slova „nebo bílý lístek“, v § 46 vypouštějí se slova „prázdné lístky“.“

⁵¹ „Podle jmen se hlasuje tak, že každý poslanec odevzdá sedě na svém místě tištěný hlasovací lístek, obsahující jeho jméno a slovo „ano“ nebo „ne“.“

ZÁVER

V predkladanom príspevku sa sledovala komparácia dvoch protichodných javov v našich dejinách – premenu demokraticky vytvoreného Národného zhromaždenia na nástroj jedinej politickej strany, a na druhej strane, o 40 rokov neskôr spätnú premenu, návrat, reštauráciu k demokratickému zastupiteľskému orgánu. Problematika postavenia a významu parlamentu, resp. fungovanie parlamentného systému, predstavujú jednu zo základných a stále otvorených otázok výskumu ústavného práva a štátovedy v celom demokratickom svete. Skúmame jednak otázku kreácie, ale tiež postavenie poslancov a charakter činnosti najvyššieho zastupiteľského orgánu v Československu v rokoch 1945 – 1954 a 1986 – 1992. Kým v prvom zo sledovaných období došlo k obmedzeniu volebného práva, ospravedlňovanému tým, že voľby v socialistickej (resp. už aj v ľudovodemokratickej) republike mali úplne iný účel ako v kapitalistických krajinách (cieľom volieb v Československu bolo vypracovať program práce zastupiteľských orgánov a vykonať výber poslancov na jeho vykonanie), v druhom období sa obnovili základné pravidlá demokratického volebného práva, vrátane reštitúcie pomerného volebného systému. Overenie volieb nevykonával na rozdiel od prvorepublikovej úpravy osobitný volebný súd, ale samotný parlament, čo sa zachovalo dodnes. Pokiaľ ide o postavenie poslancov, špecifickým pre prvé skúmané obdobie je trestnoprávny postih politických odporcov z nekomunistického tábora. K ničomu podobnému v druhom období nedošlo, aj keď je pravda, že po novembrovom prevrate, antifebruári, v roku 1989 došlo k podobným masovým rezignáciám na posty poslancov – aj funkcionárov Snemovne ľudu aj Federálneho zhromaždenia. Paralela s pofebruárovým vývojom je nepochybná, smer však bol opačný – kým po februári 1948 rezignovali poslanci nespokojní s nedemokratickým vývojom, po novembri 1989 rezignovali predstavitelia nedemokratického režimu, neochotní spolupracovať, resp. neakceptovateľní pre spoluprácu na demokratizačnom procese v ČSSR. Prítom rovnako ako po februári 1948 dochádzalo k niektorým neštandardným situáciám, ako je napr. fakt, že sa pripúšťalo aj odvolávanie poslancov, v súlade s ústavným zákonom č. 14/1990 Zb. o odvolávaní poslancov zastupiteľských zborov a o voľbe nových poslancov národných výborov, či kooptácia nových poslancov bez celorepublikových volieb. Podobný problém sa riešil aj v roku 1948 – politický prevrat priniesol so sebou aj masové rezignácie poslancov. Náhradníkov však pritom nepovolávali politické strany, ale ministerstvo vnútra. Samoočista zákonodarného orgánu sa v roku 1948 prejavila aj ďalším úplne neštandardným postupom – zbavením mandátu jedného z poslancov. Dialo sa to na základe návrhu Akčného výboru NZ. Akčné výbory boli orgány nelegálne a mimoústavné, bez akéhokoľvek právneho podkladu. Nielen ich existencia, ale aj činnosť evidentne odporovala ústave a právnemu poriadku.

Pokiaľ ide o vzťah k výkonnej moci, československý predseda vlády mal v parlamentnom systéme v roku 1945 postavenie člena parlamentu, teda poslanca, čo je príznačné pre klasický parlamentarizmus, kde členovia vlády sú zároveň poslancami zákonodarného orgánu. Aj v období ÚNZ sa stále zachovala zásada, že predseda vlády je zároveň poslancom a že Zdeněk Fierlinger musel opäť zložiť poslanecký sľub. Kontrolná funkcia DNZ vo vzťahu k výkonnej moci sa prejavovala napr. interpelačným

právom poslancov. Novým inštitútom kontroly, ktorý bol zavedený v období ÚNZ, boli ústne interpelácie. Vytvoril sa tak dodnes existujúci inštitút „hodiny otázok“, ktorý má slúžiť ako jeden z prostriedkov kontroly vlády zákonodarným orgánom. Bohužiaľ, v nasledujúcom období v súvislosti so zmenou politickej situácie v Československu, ako aj v československom parlamentarizme tento inštitút stratil na svojej potencii. Vo vzťahu parlamentu k výkonnej moci (k prezidentovi republiky) je potrebné ešte poukázať na kreačnú, resp. potvrdzovaciu kompetenciu DNZ.

Pri všeobecnej charakteristike činnosti parlamentu možno uviesť, že aj keď parlament v systéme štátnych orgánov jednoznačne dominoval, bol z hľadiska charakteru svojej činnosti najmä diskutujúcim parlamentom, pričom práca sa vykonávala hlavne vo výboroch, resp. mimo parlamentnej pôdy – na pôde Národného frontu, ako to vidno aj na bezproblémových rokovaníach a hlasovaníach. Obdobie po novembri 1989 prinieslo v zložení a fungovaní parlamentu podstatnú a rýchlu kvalitatívnu zmenu, ktorá síce pripomínala udalosti po Februári roku 1948, svojím charakterom však znamenala návrat k demokracii, aj keď živelne a často neštandardne, revolučne. Prejavila sa v pluralite politických strán aj názorov, ktorá znemožnila dovtedy bežnú jednomyselnosť rozhodovania. Parlament sa musel zákonite stať aj pracujúcim, nielen diskutujúcim, aj keď tak ako je to bežné v západnom parlamentarizme, rozhodujúce slovo stále často majú politické stany a ich riadiace orgány. Je tu však podstatný rozdiel oproti obdobiu pred rokom 1989, keď bezproblémové fungovanie zákonodarného procesu a všetkých rozhodovacích aktov parlamentu je nepochybne spojené so špecifickou politickou situáciou, kde strany združené v Národnom fronte a vedené KSČ zväčša vopred dosiahli jednotné stanovisko, ktoré potom ich poslanci v parlamente už iba poslušne odhlasovali. Teda, snáď je tu ten podstatný rozdiel...

Recenzentka: *JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.*

Súhrn

V predkladanom príspevku autor sledoval komparáciu dvoch protichodných javov v našich dejinách – premenu demokraticky vytvoreného Národného zhromaždenia na nástroj jednej politickej strany, a na druhej strane, o 41 rokov neskôr, spätnú premenu, návrat, reštauráciu k demokratickému zastupiteľskému orgánu. Autor skúma jednak otázku kreácie, ale tiež postavenie poslancov a charakter činnosti najvyššieho zastupiteľského orgánu v Československu v rokoch 1945 – 1954 a 1986 – 1992. Kým v prvom zo sledovaných období došlo k obmedzeniu volebného práva, ospravedlňovanému tým, že voľby v socialistickej (resp. už aj v ľudovodemokratickej) republike mali úplne iný účel ako v kapitalistických krajinách, v druhom období sa obnovili základné pravidlá demokratického volebného práva, vrátane reštitúcie pomerného volebného systému. Pokiaľ ide o postavenie poslancov, špecifickým pre prvé skúmané obdobie je trestnoprávny postih politických odporcov z nekomunistického tábora a činnosť akčných výborov. Po novembrovom prevrate, antifebruári, v roku 1989 došlo k podobným masovým rezignáciám na posty poslancov, ale aj ku kooptácii nových poslancov.

Aj keď komunistický režim odmietal myšlienku del'by moci, bol zavedený nový inštitút – interpelácia, ktorý však nemal rovnaké funkcie ako v demokratickom režime.

Pri všeobecnej charakteristike činnosti parlamentu možno uviesť, že aj keď parlament v systéme štátnych orgánov jednoznačne dominoval, bol z hľadiska charakteru svojej činnosti najmä diskutujúcim parlamentom, pričom práca sa vykonávala hlavne vo výboroch, resp. mimo parlamentnej pôdy. K zmene došlo až po novembri 1989.

Zusammenfassung

In dem Beitrag vergleicht der Autor zwei ähnliche Prozesse in der Geschichte des tschechoslowakischen Parlamentarismus, und zwar die Umwandlung des demokratischen Parlaments zu einem Werkzeug der Kommunistischen Partei und die Wiederkehr zu einem demokratischen Parlament nach 1989. Die Hauptthemen des Beitrages sind: die Bildung des Parlaments durch die Wahlen, die Rolle des Parlamentes, der Charakter seiner Aktivität und Status der Abgeordneten. Die Wahlen zwischen 1948 – 1989 hatten einen ganz anderen Sinn im Vergleich zu damaligen demokratischen Ländern. Ausserdem wurden die Abgeordneten im Jahre 1948 von ihrer Funktion durch einen Aktionsausschuss einfach „entlassen“. Viele Abgeordnete traten ab, was im Jahre 1989 auch passierte. Es wurden neue Abgeordnete kooptiert.

Ein weiterer Unterschied zum westlichen Parlamentarismus stellt die Ablehnung von Gewaltentrennung in der kommunistischen Verfassungstheorie dar. Im Artikel wird außerdem ein neues Institut von Interpellationstagen vorgestellt.

Das Parlament war in erster Reihe ein Diskussionsparlament und alles Wichtige wurde außerhalb des Parlamentes entschieden (in der Nationalfront oder Partei). Nach 1989 hat sich seine Rolle verändert (hoffentlich).

Summary

In the article, the author is trying to compare two opposite features in the evolution of parliamentarianism in Czechoslovakia – a change of democratic National assembly into a tool of one political party (communist party) in 1948, and in 41 years later – a change back to the democracy and basic principles of parliamentarianism. It is mainly the question of creation, importance and mode of action of Czechoslovak parliament and the status of its members that is being dealt with here. As far as the creation of parliament is concerned, in 1948, the first undemocratic elections took place, pretending the elections in people's democracy have completely different meaning from the elections in capitalist countries. When speaking about the members of the parliament, one has to mention undemocratic activity of Action committee that has excluded many members from the parliament in 1948. Many other members had resigned. In 1989, similar process occurred – members have resigned and new ones were co-opted for the members of the parliament.

Although the communist theory of constitutional law has refused separation of powers, still, a new institution of interpellation days has been introduced – of course, it did not fulfil the functions it could have had in a democratic regime.

The parliament has been in first place „a discussing parliament“, where the main tasks have been resolved outside the parliament – in the National front or within the structures of the Communist party. Only after 1989, this has changed back (hopefully).

KONFLIKTY A EMÓCIE V PRAMEŇOCH PRÁVNEJ PRAXE ARPÁDOVSKÉHO UHORSKA

Tomáš Gábris

ÚVOD

V tomto príspevku sa chcem zamerať na otázku, či je možný výskum motívov a pohnútok vedúcich k vzniku sporov a konfliktov, často sa pretaviacich do trestných činov, v stredovekom Uhorsku arpádovského obdobia. Zároveň ma bude zaujímať, do akej miery hnev a násilie sprevádzali spory, ich vznik, priebeh a riešenie. V tejto súvislosti je nutné pokúsiť sa zároveň o kategorizáciu konfliktov, lebo z ich rôznej povahy možno usudzovať aj na rôzne pohnútky, ktoré k vzniku týchto konfliktov viedli, ako aj na rôzny priebeh samotných sporov a ich riešenia. V neposlednom rade ide o pokus o odhalenie dobového chápania konfliktov a ich protagonistov – či boli vnímané ako protiprávne konanie a ich páchatelia ako zločinci.

1. KONFLIKTY, HNEV A NÁSILIE

Výskum konfliktov a emócií hnevu je v súčasnosti v západnej Európe a v USA veľmi populárnou oblasťou výskumu,¹ a to nielen v stredovekom kontexte. Konflikty sú totiž často sprevádzané práve násilím a hnevom. V najnovšej literatúre k téme stredovekých

¹ Okrem literatúry citovanej v tomto príspevku pozri napr.: WHITE, S. D.: Feuding and Peacemaking in the Touraine around the year 1000. In *Traditio* 42, 1986, s. 195-263; WHITE, S. D.: Pactum... legem vincit et amor iudicium: The Settlement of Disputes by Compromise in Eleventh-Century Western France. In *American Journal of Legal History* 22, 1978, s. 281-308; GEARY, P. J.: Living with Conflicts in Stateless France: A Typology of Conflict Management Mechanisms, 1050 – 1200. In *Living with the Dead in The Middle Ages*. Ithaca : Cornell University Press, 1994, s. 125-162; CHEYETTE, F. L.: Suum cuique tribuere. In *French Historical Studies* 6, 1970, s. 287-299; VILJANAA, T., TIMONEN, A., KRÖTZL, Ch. (eds.): *Crudelitas: The Politics of Cruelty in the Ancient and Medieval World*. Krems : Medium Aevum Quotidianum, 1992.

konfliktov² sa rozlišujú rôzne kategórie hnevu a násilia: hnev predstavujúci iracionálnu emóciu, alebo naopak hnev označovaný v latinských prameňoch ako *ira*, ktorý znamená oprávnený hnev Boha alebo kráľa,³ ďalej v oblasti násilia sa rozlišuje vertikálne a horizontálne násilie, taktické a strategické násilie, bezprávna pomsta *versus* zvyková krvná pomsta, virtuálne násilie (ako formálne vyhlásenie nepriateľstva), legitímne (napr. ako následok súdneho rozhodnutia) a nelegitímne násilie.⁴ Tieto všetky pritom predstavujú fyzické násilie. Iným typom je psychické a verbálne násilie (spolu s čarodejníctvom).⁵

Niektorí autori tvrdia, že skutočnou úlohou hnevu a násilia v stredovekom svete bolo ich využitie ako racionálnych prostriedkov riešenia sporov. Neboli teda dôvodom, resp. iracionálnym sprievodným javom vzniku konfliktov. Napríklad Richard Barton to vyjadril nasledovne: „Podľa mňa šľachtický hnev bol často spojený s kompromisom a rokováním. Toto spojenie je logické, hoci aj trochu nepriame. ... hnev signalizoval začiatok procesu reštrukturalizácie sociálnych vzťahov.“⁶ „... (C)ielený hnev mohol slúžiť ako znamenie, že spoločenské vzťahy treba zmeniť, a to v prvom rade pokojnou cestou.“⁷

Lester K. Little si uvedomoval, že toto nebolo vždy pravidlom, ale považoval racionálne použitie hnevu za dosť časté: „Týmto nechcem povedať, že činnosť šľachticov bola vždy založená na rozmaroch alebo hnaná hnevom; šľachtici si boli často plne vedomí svojich práv a ich sebaovládanie je dokázané tým, že akonáhle dosiahli svoj cieľ, alebo jeho časť, boli schopní vzdať sa násilných činov.“⁸ Paul Freedman sa pridáva k tomuto pozorovaniu: „V sekulárnom svete obdobia stredoveku hnev doprevádzal ochranu cti. ... Násilie nebolo výsledkom zaslepanej pomsty, ale naopak vyváženou odpoveďou na obranu napadnutej cti. ... Popri tom bol šľachtický hnev zároveň bezprostredným spôsobom začatia jednaní.“⁹

Spomínaní autori však hovoria stále iba o šľachtickom hneve, nie o bežných roľníkoch. O nich Little píše: „Sedliaci, ktorí boli v prvej línii vykorisťovaných, určite ničím nepotláčali svoj hnev ani ho nevyjadrovali v slušnej forme.“¹⁰ Pritom mal pravdepodobne na mysli roľnícke vzbury. Iba táto stránka sedliackeho hnevu je tiež predmetom článku P. Freedmana, kde konštatuje, že v prameňoch sa so sedliackym hnevom stretávame

² Prehľad problematiky riešenia konfliktov v stredovekej Európe a definícia konfliktu sa nachádza napr. v BROWN, W. G., GORECKI, P. (eds.): *Conflict in Medieval Europe: Changing Perspectives on Society and Culture*. Hampshire : Ashgate, 2003.

³ Platí to aj v arpádovskom Uhorsku v privilegiálnej listine, v ktorej malo byť porušenie zákazu vyberania daní od adresátom privilégia trestané hnevom kráľovskej výsosti: „... *quod si quis tributum ab ipsis violenter extorserit, iram Regie Maiestatis, et rerum suarum dispendium merito sustinebit...*“ WENZEL, G. (ed.): *Codex diplomaticus arpadianus continuatus*. Facsimile reprint. Pápa : Jókai Mór Városi Könyvtár, 2001 – 2003, vol. 11, listina č. 2, roky 1000 – 1038.

⁴ MORENO, L. A. G.: Legitimate and Illegitimate Violence in Visigothic Law. In tamže, s. 46-59.

⁵ HALSALL, G.: An introductory survey. In *Violence and Society in the Early Medieval West*. Ed. Guy Halsall. Woodbridge : The Boydell Press, 1998, s. 7, 18, 22, 32-34, 34-35.

⁶ BARTON, R. E.: Zealous Anger and the Renegotiation of Aristocratic Relationships in Eleventh- and Twelfth-Century France. In *Anger's Past*. Ed. B. Rosenwein. Ithaca a Londýn : Cornell University Press, 1998, s. 162-163.

⁷ Tamže, s. 155.

⁸ LITTLE, L. K.: Anger in Monastic Curses. In tamže, s. 30.

⁹ FREEDMAN, P.: Peasant Anger in the Late Middle Ages. In tamže, s. 172.

¹⁰ LITTLE, L. K.: Anger in Monastic Curses, s. 30.

iba v prípade vzbúr voči zemepánom.¹¹ Domnievam sa, že by bolo nesprávne porovnávať hnev medzi šľachticmi ako seberovnými, resp. hnev zemepána voči poddanému, a hnev vzostupne vertikálny – medzi sedliakmi a ich zemepánmi. O samotnom hneve medzi sedliakmi ako seberovnými takmer nič nevieme. Navyše sa domnievam, že tvrdenia o cieľavedomosti šľachtického hnevu sú nadinterpretáciou. Každý násilný čin má svoje motívy a dôvody, ktoré ho ospravedľujú v očiach páchatel'a. Pritom nachádzame množstvo prípadov, kde hnev nebol ani cieľavedomý, ani racionálny, avšak spojený so závažnými násilnosťami, mrzačením a vraždami. Samozrejme, hnev bol odpoveďou na neuspokojivé vzťahy, vyžadujúce zmenu. Ale takéto spory často neviedli k zmieri, ale napríklad k smrti. Hnev a násilie sa tak stali samotným riešením – potrestaním páchatel'a. Aj prípady dosiahnutia kompromisu skôr vyzerajú tak, že keď jedna zo strán splnila určité peňažné plnenie, žiaden hlbší problém sa tým na prvý pohľad nevyriešil. Takéto prípady zrejme neboli prípadmi cieľavedomého hnevu. Navyše nevieme, koľko rôznych násilných činov sa neskočilo žiadnym vyriešením sporu. Nemyslím si, že hlavným cieľom používania hnevu a násilia bolo dosiahnutie akéhokoľvek kompromisu. Domnievam sa, že jeho ciele boli omnoho prozaickejšie – súkromného obohatenie alebo pomsta za každú cenu. Túto hypotézu vzniku sporov a trestných činov sa pokúsím preveriť v nasledujúcom výskume stredovekých listín arpádovského Uhorska z kolekcie editovanej Gusztávom Wenzelom.¹² Ide o listiny úradnej proveniencie, svojím charakterom právnické (úradné) pramene poznania práva (podľa triedenia prameňov práva z pera Štefana Lubyho).¹³

2. TYPY KONFLIKTOV V ARPÁDOVSKOM UHORSKU

Ako je už dopredu z príliš stručného charakteru skúmaných prameňov zrejmé, kvôli absencii vedomostí o podrobnejších okolnostiach prípadov nie je možné subsumovať jednotlivé prípady pod konkrétne dnešné skutkové podstaty trestných činov. Navyše u mnohých z prípadov (najmä ničenia majetku) nie je možné určiť, či by z dnešného hľadiska išlo o trestnoprávnu alebo občianskoprávnu zodpovednosť. Ďalej v príspevku sa pokúsím odhaliť, či vôbec tieto činy boli vnímané ako trestné činy. Nie je teda celkom možné, a nebolo by to ani účelné, rozlišovať medzi trestnoprávnymi a občianskoprávnymi (príp. inými) deliktmi.¹⁴ Navyše pojem *crimen* v danom období nemal nevyhnutne

¹¹ FREEDMAN, P.: Peasant Anger in the Late Middle Ages, s. 172.

¹² WENZEL, G. (ed.): *Codex diplomaticus arpadianus continuatus*. Facsimile reprint. Pápa : Jókai Mór Városi Könyvtár, 2001–2003.

¹³ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 43.

¹⁴ Výnimočným prípadom takéhoto teoretického rozlišovania, ale bez praktického vysvetlenia rozdielov, je listina mladšieho kráľa Štefana z roku 1266: „*Preter illa igitur, que primitus inter nos et ipsum patrem nostrum carissimum ordinata, statuta seu stabilita sunt, impresenciarum ordinamus mutuo consensu et communi voluntate, quod omnes causas tam civiles, quam criminales, quas homines ad nos spectantes hominibus domini Regis, carissimi patris nostri, moverint, vel homines ad ipsum Regem patrem nostrum spectantes moverint contra nostros, nos ipsi, et non alii iudices nostri, aut Barones, cognoscemus et iudicabimus, assidente nobis Barone eiusdem patris nostri, quem ad hoc specialiter duxerit deputandum.*“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 3, listina č. 92, rok 1266.

vždy presne trestnoprávny význam. V stredoveku totiž kategórie hriechu a zločinu splyvali.¹⁵ G. R. Evans upozorňuje napríklad na Etymológiu Izidora zo Sevilly, kde Izidor pri výklade o zločine plynule prechádza k hriechu. Používa pritom výrazy *peccata*, *crimina* a *malum* ako synonymá a ponúka dlhý výpočet trestov.¹⁶ Baldus de Ubaldis v 14. storočí vnímal hriech ako porušenie zákona, právneho a morálneho záväzku, ktorý má človek vo vzťahu k svojmu stvoriteľovi.¹⁷ Samozrejme, tieto náhľady sú príliš filozofické a teologické na to, aby sa nad nimi zamýšľali bežní sudcovia, či pisári a pôvodcovia skúmaných listín v podmienkach stredovekého Uhorska. Navyše sankcie ani proces riešenia sporov v podstate nepoznali rozdiel medzi občianskym a trestným právom, snád s výnimkou verejnoprávnych trestných činov, pri ktorých sa konanie mohlo začať *ex offi*, kým všetky ostatné trestné činy boli pokladané za súkromnožalobné.¹⁸ Aj pojem *crimen* sa vyskytuje v prameňoch takmer výlučne v spojení s trestným činom velezrady.¹⁹

Preto je potrebné zvoliť v tomto príspevku iné členenie. Na jednej strane možno rozlišovať násilné činy, ktoré možno pokladať za jeden typ konfliktného správania, resp. priebehu konfliktu. Násilie pritom môže byť začiatkom (dôvodom) konfliktu, prostriedkom jeho riešenia, ako aj prostriedkom jeho ukončenia (vyriešenia). Na druhej strane by sme potom našli všetky ostatné konflikty, ktoré nesprievádzalo fyzické násilie (aspoň o tom nemáme zmienku v prameňoch). Medzi ne možno zaradiť najmä statusové spory a majetkové spory.²⁰ Samozrejme, aj pri nich mohlo dochádzať k fyzickému násiliu v procese ich riešenia, v takom prípade by som ich však zaradil do prvej kategórie.²¹

¹⁵ EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. Londýn : Routledge, 2002, s. 19.

¹⁶ Tamže, s. 13.

¹⁷ Tamže, s. 14.

¹⁸ BEŇA, J., GÁBRIŠ, T.: *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava : VO PraF UK, 2008, s. 109.

¹⁹ „... *pro manifesto infidelitatis crimine*...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 7, listina č. 64, rok 1240. Iným príkladom je trestný čin krádeže: „... *pro furti crimine sunt convicti*...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 7, listina č. 51, rok 1239.

²⁰ Majetkový spor predstavuje napríklad prípad z roku 1239, ktorý sa odohral medzi opátom Urošom z Pannonhalmy a *iobagiones et ciuiles Poseniensis*. Spor sa týkal majetku Sala. Opát tvrdil, že pôdu držal od čias svätých kráľov, *iobagiones* zasa tvrdili, že opát si túto pôdu privlastnil. WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 2, listina č. 54, rok 1239: „... *Abbas et fratres eius responderunt dictam possessionem Ecclesiam eorum a tempore Sanctorum Regum predictorum continue possedissee*...“

²¹ Z prípadov určenia statusu možno uviesť príklad z listiny z roku 1212, podľa obsahu ktorej Farkaš a Jakub tvrdili o sebe že sú *liberi et servientes Regis*, proti čomu namietal varadínsky opát tvrdiac, že sú *iobagiones* jeho miestnej cirkvi: WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 217, rok 1212: „... *Farcasius et Jacobus proposuerunt, quod Abbas ipsos omnibus possessionibus ipsorum, terris, vineis, molendinis et omnibus rebus in villa, que dicitur Hetin, contra iusticiam spoliasset; Abbas autem respondit, quod iudem Farcasius et Jacobus iobagiones essent Ecclesie Waradyensis, et quia a servicio Ecclesie se volebant subtrahere, ut ipsos in servicio Ecclesie retineret, ne per contumaciam alienarentur ab Ecclesia, ipsa bona detineret... Interim autem utraque pars composuit sub hac fama, quod Abbas et Capitulum, et dicti iobagiones, quia*

Aj prípady násilností v listinách možno rozdeliť – minimálne do troch skupín. Prvú predstavujú násilnosti namierené voči osobám, a nie v prvom rade voči ich majetku, hoci ten môže byť zasiahnutý tiež. Z príkladov patriacich do tejto skupiny možno uviesť príklad vraždy *comesa* Petra a jeho príbuzných a krádež ich osobného majetku „ľudom“ – *populos* – patriacim mníškam z ostrova sv. Márie.²² Iným príkladom je bitka medzi stranami, spojená so zajatím a únosom niekoľkých príbuzných, a ich zbitím spolu s okradnutím o všetok majetok.²³

Nanešťastie, v týchto prípadoch sa vôbec nespomínajú motívy činov. To isté platí aj ostatných listinách arpádovského obdobia. Istý druh motívu je uvedený iba v listine, ktorá spomína „diabolské zvedenie“ vraždiť.²⁴ Samozrejme, ani táto listina neuvádza skutočný motív.

Druhou skupinou sú násilnosti namierené v prvom rade voči majetku v zmysle jeho zničenia; tieto prípady sú často spojené s násilím voči ľuďom. Prvým príkladom je prí

falso ipsos impecevant, a lite cessarent, et eis terram eorum in dicta uilla Heten ad duo aratra cum L iugibus pinguis terre, III vineas, et II molendina, V prata, III silulas et II antra restituerent, Farcasius vero et Jacobus pecuniam, quam ultra possessiones scriptas petebant, se in presencia Capituli de Sacsard et aliorum plurimorum nunquam requisituros promiserunt. Deinde pristaldus noster Bethlem Canonicus Dymisiensis utrique parti terminum prefixit, quo se nostro conspectui presentarent; die autem prefixo Farcasius et Jacobus in nostra constituti presencia adversam partem expectaverunt; que cum non venisset, pristaldo precepimus, ut parti que non venit, terminum prefigeret competentem; que cum primo, secundo, tercio, quarto, quinto citata non venisset, cognoscentes iusticiam dictorum Farcasii et Jacobi, ipsos ab impetitione Abbatis, Capituli et iobagionum absolvimus et liberos esse pronuntiavimus, precipientes pristaldo nostro possessiones prescriptas restitui, et eis sub discretorum virorum testimonio assignari.“

²² „Nos Capitulum Ecclesie Strigoniensis damus pro memoria, quod sicut in litteris Hermanni Magistri et Conventus Cruciferorum Ecclesie Sancti Regis de Strigonio vidimus contineri in causa, quam Magister Paulus aule domine Regine Notarius de Deer, et Comes Martinus Officialis Comitis Dominici Castellani de Wysagrad pro eodem D. Comite domino suo super interfeccione Comitis Petri fratris ipsius Magistri Pauli, qui quidem Petrus fuerat serviens D. Comitis predicti, ac super interfeccione parvuli et cognati eiusdem, et ablacione rerum suarum, contra populos dominarum sororum de Insula Sancte Marie de villa Cholnuk moverant...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 9, listina č. 123, rok 1277.

²³ „Nos Comes Stephanus Vice-Judex Curie Domini Regis memorie commendamus significantes quibus expedit tenore presencium universis, quod cum Ladizlaus filius Rusd, et Dees filius Tyburchii, exercitiales jobagiones domine Regine Hungarie, domine nostre, personaliter comparuentes, Zoda, Opour, Bors et Nicolaum, filios Blasii nobilis de Zurchuk, ex quibus et pro quibus iidem Zoda et Bors cum procuratoriis litteris Capituli Wezprimyensis astiterunt, traxissent in causam coram nobis, dicti Ladizlaus et Dees contra eosdem nobiles litteras Magistri Leurenti Comitum Wezprimyensis et quatuor Judicum eiusdem Comitatus inquisitorias in figura Judicii exhibuerunt continentes, quod Zoda, Bors et Nicolaus predicti et cognati eorundem in octavis Nativitatis Beate Virginis hoc anno eosdem Ladizlaum, Dees et cognatos eorum destruxissent, quosdam ex eis captiuassent, quosdam vero enormiter verberassent, omnia bona eorum penitus auferendo...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 5, listina č. 154, rok 1299.

²⁴ „Nos Capitulum Ecclesie Poseniensis significamus universis, quibus expedit per presentes, quod constitutis personaliter coram nobis Oka filio Baad de Zor pro se et pro fratre suo Symone ex una parte, Petro filio Benedicti de eadem Zor, jobagione castri Poseniensis, cum servo suo Johanne hereditario ab altera, idem Oka est confessus, quod cum ex suasionem diabolica Johannes servus hereditarius Petri superius memorati, Andream fratrem Oka supradicti casualiter occidisset...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 5, listina č. 65, rok 1294.

pad zničenia kúrie, spojeného s krádežou všetkého majetku a nadôvažok vraždou správcu majetku.²⁵ Aj ďalší príklad je veľmi podobný – zničenie kúrie, krádež majetku a vražda troch sluhov.²⁶ Tretí príklad ponúka zničenie majetku, krádež, únos a zabitie.²⁷

Aj týchto prípadoch absentuje akákoľvek zmienka o motívoch. Dokonca aj keď bolo nariadené *inquisitio*, skúmalo a iba, čo sa stalo, a nie prečo.²⁸ Výnimočným v tomto zmysle je prípad z nedatovanej listiny, v ktorej obvinený *comes* Ponith vysvetľuje zabitie tým, že šlo o lupičov prichytených pri čine.²⁹

Tretou skupinou násilností sú prípady zamerané na majetok – a zjavne iba na vlastné obohatenie. V prvom prípade Alexander brániac svoj majetok proti kráľovým ľuďom,

²⁵ „*In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis. Iste sunt littere testimoniales compositionis super causa, que inter filios Ananie Comititis, scilicet Thomam et Ywancam fratrem eius mota fuit ex una parte, et Tubul, Petrum fratrem eius, et alios multos consanguineos eorundem Tubul et Petri ex altera, super destructione predii predictorum Thome et Ywanca nomine Hongun, et bonorum ablacione, que in eodem predio erant, super interfeccione eciam Curialis Comititis eorum, qui in eodem predio fuit interfectus, nec non iniusta et violenta detencione terre sue et aliis iniuriis eisdem indebite illatis...*“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 224, rok 1214.

²⁶ „*Capitulum Ecclesie Vesprimiensis omnibus presentem paginam inspecturis salutem in Domino sempiternam. Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire; quod cum Magister Omodeus ab una parte, Magister Gregorius filius Comititis Jula, Petrus filius Dominici, et Petrus filius Nicolay de Zebecke ex altera, super causis ad invicem suscitatis, videlicet super destructione predii eiusdem Magistri Omodey Gogan vocati, nec non super morte trium serviencium eiusdem Magistri Omodey, et ablacione aliarum rerum suarum, super quibus omnibus ipse Magister Omodeus eundem Magistrum Gregorium et suos cognatos ordine iudicario impetebat...*“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 9, listina č. 59, rok 1274.

²⁷ „*Damus pro memoria, quod Comes Bither filius Miko personaliter astando contra Comitem Stephanum filium Martini similiter personaliter comparentem, in figura iudicii egerit coram nobis tali modo: Quod hoc anno feria secunda proxima post festum Pasce Domini idem Comes Stephanus cum Guda, Thoma de Sancta Cruce, Paulo, Welich, Mathe et Gold, servientibus suis ad villam suam Zilna vocatam armatis manibus veniendo destruxisset, dampnum quingentarum marcarum in ipsa destructione eidem faciendo, duos eciam jobagiones suos, scilicet Petrik, et Enchik vocatus in eadem uilla captivasset, captivosque secum abduxisset, occidi eosdem faciendo; adiecit eciam, quod in crastino facta destructione iidem Guda, Thomas, Paulus, Welich, Mathe et Gold revertentes, omnia, que in ipsa villa post destructionem eorundem remanserant, violenter recipiendo abstulissent.*“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 5, 120/1297.

²⁸ „*... Item nos nobiles supradicti, et Endre filius Mortunus pro parte Comititis Johannis, et Forcasius filius Decimus pro parte Comititis Ochuz inquisitiones super destructione, quam Comes Johannes super terra sua Eur vocata per Comitem Ochuz dicebat esse factam, noticie vestre in fide Deo debita intimamus: quod inquisita omnimoda veritate scivimus pro certo, quod dictus Comes Ochuz terram prefati Comititis Johannis, et populos eius in eadem terra Eur residentes destruxit, et rebus omnibus spoliavit.*“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 9, listina č. 158, rok 1278.

²⁹ „*... petentes ut iuxta premissorum continenciam instrumentorum ex parte Ponich Comititis ipsis iusticiam faceremus, tam super possessionibus in litteris et privilegio eisdem expressis, quam eciam super morte eiusdem Gregorii de Ond, et Und filii sui, ac Joance cognati filiorum eiusdem Ebed, quos iidem per ipsum Ponich Comitem et Jacobum filium eius super domos suas manu armata et violenta veniendo dicebant morte turpissima interfectos. Contra quos predictus Comes Ponit personaliter tam pro se quam pro filio suo respondit, quod iuxta predictorum instrumentorum continenciam procedi non debet in negocio eo, quod eadem instrumenta per odium et rancorem ipso Ponit Comite absente et existente apud nos, super possessionibus et aliis factis in litteris non deductis iidem filii Ebed et socii eorum prefati false et veritate suppressa maliciose impetrassent; adiecit eciam idem Ponich Comes, quod memoratum Gregorium et predictos alios duos homines ad ipsum pertinentes, in via publica tanquam fures et latrones eos invadere volentes occidissent, exigentibus culpis eorundem, in ipsius filii sui absentia antedicti.*“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 10, listina č. 327, nedatované.

zbil ich a vyhnal zo svojho majetku.³⁰ V inom prípade *comes* Nicolaus obsadil hrad svojho nepriateľa a skonfiškoval jeho majetok.³¹

Akokoľvek, z týchto ani iných možných príkladov nie je možné usudzovať na charakter násilia a hnevu ako „cieľavedomého“ pretože nám chýba akákoľvek informácia o pohnútkach páchatel'ov. Dá sa skôr predpokladať, že vo všetkých prípadoch, ktoré skončili pokonávkou, nebol pôvodný cieľ páchatel'a dosiahnutý a kompromis spočíval v miernosti dohodnutého (zvyčajne peňažného) trestu. V prameňoch z obdobia arpádovského Uhorska sa skôr zdá, že hnev a násilie boli používané ako záležitosť pomsty, iracionálneho hnevu, či nepoctivého obohatenia sa.

Záverom teda možno konštatovať, že urážka na cti a jej následná obrana nemôže byť považovaná za jediný motív použitia násilia v stredoveku. V každom prípade konfliktu je zvyčajne prítomných a navzájom prepojených viacero záujmov a motívov. Každý násilný čin, s výnimkou konania maniakov má svoje dôvody, ale len preto nemožno násilie alebo hnev chápať ako cieľavedomé alebo legitímne.

3. EMÓCIE A KONFLIKTY V ARPÁDOVSKOM UHORSKU

V nasledujúcej časti príspevku sa viac analyticky zameriam na terminológiu emócií použitú v skúmaných prameňoch s cieľom dostať sa k podstate chápania porušenia „práva“, resp. konfliktu. Súdne, či mimosúdne riešenia sporov totiž vždy muselo mať svoju bezprostrednú príčinu v neprávosti, krivde, vnímanej minimálne jednou zo strán konfliktu. Na nepravosť (iniuria) sa často v prvom momente reaguje hnevom, zlosťou.

³⁰ „... *idem estimatores presente homine domini Regis et testimonio Capituli Agriensis ad valorem centum marcarum pro quarta domine matris eiusdem Magistri Gude, que in eiusdem cedit porcionem, estimando statuere debuissent contradiccione qualibet non obstante, et duo iudicia, in quibus racione dicte quarte idem Alexander dinoscitur remansisse, de dicta possessione Dubos iuxta formam litterarum. Iudicis memorati exigere: idem Alexander manu armata cum suis veniens de eadem possessione, verba obprobriosa eisdem inferendo expulisset, et in exactione ipsorum iudiciorum cum omnibus servientibus ac populis suis manu armata iterato irruisset in eosdem, et dictum hominem domini Regis de equo suo turpiter deiecisset; hominem vero Capituli memorati, ac alios, qui inibi accesserant, scilicet estimatores et partem adversam, iactu sagitarum et baculorum ac percussionibus fentium in equis eorundem, vituperia quam plurima imponentes, turpiter effugassent. Et quia predictus Alexander nec estimacionem, nec eciam statucionem dicte possessionis fieri permisit, ymo potencialiter insurgendo hominem domini Regis, et testimonium Capituli Agriensis modo prehabito verberavit: pro hiis omnibus possessionem suam Dubos vocatam, de qua exeundo premissa omnia perpetravit amiserat contra Magistrum Gudem memoratum; et sic in eandem possessionem idem Magister Gude sentencialiter fuerat introductus.“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 10, listina č. 94 rok 1294.*

³¹ „Nos comes Martinus viceiudex curie domini regis damus pro memoria, quod cum secundum continenciam literarum domini regis memorialium, Matheus filius Petri de Hongun contra comitem Nycolaum filium Ivanka de Bolug in octavis medii quadragesime coram capitulo Agriensi testes produxisset super eo, quod idem comes Nicolaus in dominica Judica proxima eo anno, quo nuper tartari regnum Ungarie invaserant de eodem recesserant, super quoddam castrum ipsius Mathe, Beren vocatum potencialiter veniendo, ipsum castrum in preiudicium et con... eiusdem Mathei recepisset et occupasset, et in crastino die capcionis eiusdem castri de eodem castro more latronum exeundo, omnia bona eiusdem Mathei recepisset, Dampnum quadraginta marcarum in ipso facto eidem intulisset. Insuper pridem patrem eiusdem occidisset et ipsum Matheum captivasset et sua captivitate penis seu Katenis suis cruciando tenuisset...“ Hazai Okmánytár, listina č. 150, rok 1297.

Na označenie neprávosti a možno príčiny sporu sa používalo viacero pojmov: *lis*, *controversia*, *iniuria*, a často sa spájali s pojmi sťažností, utláčaní, trápení, zmätkov a vyberania poplatkov³² prípadne s pojmom *calumnia*,³³ škoda, poškodenie, útlak,³⁴ hnev, či nehody.³⁵ Prvotnou nepravosťou, ktorou podľa listín začínal spor, teda bola škoda, útlak. Je pritom pravdepodobné, že samotná škoda bola iba prejavom inej pociťovanej neprávosti zo strany toho, kto škodu spôsobil – tú však v prameňoch nemáme zachytenú. V týchto prípadoch nám teda uniká skutočný dôvod sporu. Písomný záznam zvyčajne reaguje iba na ďalší vývoj konfliktu bez toho, aby uvádzal podrobné dôvody sporu. Iba jednou vetou sa napr. spomínajú spory v prípade z roku 1271.³⁶

Podľa zvyčajného znenia listín, spory³⁷ začínali „nepriatelia.“³⁸ Nepriateľom bol aj ten, kto by porušil posledný poriadok.³⁹ Nepriateľstvo mohlo pretrvávajúť aj po generácie.⁴⁰ Priateľskou pokonávkou⁴¹ sa malo skončiť nepriateľstvo⁴² a obnoviť sa mier a láska.⁴³

Čo je na prvý pohľad zarážajúce, nikde sa tu nehovorí o porušení práva, o trestných činoch. Skutky a ich páchatelia, ako aj ciele sledované riešením konfliktu sú vyjadrova-

³² „... de litibus et controversiis seu iniuriis habitis vel illatis... pro tantis iniuriis et dampnis... super infrascriptis gravaminibus et oppressionibus, iniuriis et molestiis, seu indebitis exactionibus...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 349, rok 1234. Prípadne „... cesset a gravaminibus, oppressionibus, iniuriis, molestiis, vexationibus et exactionibus...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 343, rok 1233.

³³ „... calumiarum et iniuriarum accio...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 11, listina č. 60, rok 1251.

³⁴ „... nulla damna seu nocumenta vel iniurias aliquas...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 5, listina č. 80, rok 1295.

³⁵ „... rancor seu discordia diu fuerit excitata...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 9, listina č. 265, rok 1283.

³⁶ „... super facto quarundem possessionum suarum hereditiarum Lyberchen, Grab, Procha et Zalathna vocatarum hostiliter inimicabiliterque agebatur...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 8, listina č. 239, rok 1271.

³⁷ „... de omni lite vel litibus, discordiis, controuersiis, iniuriis, violenciis vel rixis, et de omnibus causis, quas haberent vel habere possent...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 340, rok 1233.

³⁸ „... cum quidam inimici ipsorum de Posoniensi Comitatu super statu libertatis ipsorum eos velint impetere aggravantes...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 2, listina č. 171, rok 1255.

³⁹ „Si quis autem supradicta violaverit, et elemosinam, quam in monte Sancte Marie contuli, pro remedio anime mee defraudaverit, cum in novissimis coram Deo et omnibus Sanctis eius ad examinandum steterimus, ipsum velut inimicum manifeste accusabo.“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 1, listina č. 126, rok 1225. „Si quis autem supradicta violaverit et elemosynas, quas pro remedio anime mee contuli, defraudaverit, dum in novissimis coram Deo et omnibus Sanctis eius examinandum steterimus, ipsum velut inimicum manifeste accusabo.“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 2, listina č. 137, rok 1249.

⁴⁰ „Dumque sepedictus Johannes residuum terrarum predictorum Perekw, Razlov et Laurencij vellet racione pecunie illius, in qua sibi remanserant, accipere, Paulus filius Mathie non permisit, asserens, se pocius iuxta consuetudinem Regni confinitatis gracia debere emere quam Johannem; et quia idem Johannes inimicus eius esset a tempore avorum suorum, eo quod avus Pauli avum Johannis occidisset, ideo non debere se participare cum illo.“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 280, rok 1227.

⁴¹ „... pro bono pacis amicabiliter componentes...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 6, listina č. 343, rok 1233.

⁴² „Et sic placuit utrisque partibus, quod omnis controversia, que inter Comitem Dominicum et fratres suos, videlicet Symonem Comitem et Michaellem, et Comitem Beers, ac inter predictum Lampertum et Balasium fratrem eius, qui presencialiter huic ordinationi consensit, vertebatur actenus super duello, destructione, dampnis ac inimiciciis, omnino est sopita; et solucio pecunie antedictae de voluntate parcium in terminis prenotatis debet fieri coram Capitulo Albensi, cuius Capituli litteras privilegiales pars utraque facta solucione pecunie supradictae se impetraturum obligavit.“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 8, listina č. 125, rok 1267. „... mediantibus pluribus probis et nobiles viris idem dominus Episcopus ex una parte, magister Ugrinus, Michael (et) Baarch filii Comitum Baarch propria in persona inibi constituti ex beneplacito suo

né morálnymi pojmami, nie právnymi pojmami. Hovorí a o nepriateľoch, a naopak o priateľstve, či pokoji alebo mieri.⁴⁴ To zrejme dokazuje hypotézu, že stredovekí ľudia nechápali konflikty ako trestné činy, resp. protiprávne činy. Ich chápanie sa obmedzovalo na čisto etické hodnotenie skutočnosti. Preto z vedeckého hľadiska nie je dobre možné hovoriť v tomto období o trestnom práve, trestných činoch a ich páchateloch. Takéto vnímanie by bolo anachronickým.

Recenzentka: JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Súhrn

V príspevku som sa pokúsil spojiť právnohistorický výskum stredovekých konfliktov s historickým výskumom emócií, najmä hnevu a ním spojeného násillia. Využitím kombinácie týchto dvoch prístupov som prišiel k záveru, že konflikty a ich riešenie neboli chápané primárne ako právne problémy, a skôr otázky etiky. Preto nie je možné ani kategorizovať konflikty ako občianskoprávne alebo trestnoprávne. To vôbec nezodpovedá dobovému chápaniu. Hnev a násillie sa často spájali s konfliktami, ich vznikom a riešením, pre stručnosť použitých prameňov však nie je možné zhodnotiť do akej miery išlo o násillie a hnev primerané príčine sporu. Otázka motívov teda zostala nezodpovedaná.

Zusammenfassung

Der Autor kombiniert eine rechtsgeschichtliche Analyse der Konflikte im Mittelalter mit einer historischen Analyse der Emotionen. Daraus zieht er die Schlussfolgerung, dass die Konflikte im Mittelalter vor allem ein ethisches und kein juristisches Problem waren. Aus diesem Grund ist es unmöglich die Konflikte als zivil- oder strafrechtlich zu kategorisieren. Die Anwendung der heutigen Strafrechtsterminologie wäre daher anachronistisch. Leider konnte der Autor die Rolle der Wut und der Gewalt in den Konflikten nicht beurteilen, da die Konflikte als die Motive der Konflikte in den benutzten Quellen nur schwer zu finden sind. Die Frage nach den Motiven blieb also unbeantwortet.

remoto fomite tocius odii – seu inimicitie inter ipsos – qualitercunque racione ipsius terre suscitati taliter in bonum perpetue concordie devenerunt, quod...“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 4, listina č. 143, rok 1281.

⁴³ „... tandem ut omnis livor discordie et rancor invidie de medio ipsorum extirpetur, et pulcritudo pacis gloriatur et se fraterne dileccionis affectu amplecti possint et valeant, optenta a nostra Regia Maiestate licentia partes in nostri presenciam personaliter comparentes taliter se dixerunt concordasse...” WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 12, listina č. 315, rok 1283.

⁴⁴ „... dictam terram, unde M. Magister suam esse assereret, in vera fide inde fratres ei committerent; sed petitione plurimorum nobilium dictus M. in piscatura fratribus quartam partem concederet; et a nobis in pace abierunt.“ WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 1, listina č. 168, rok 1231. „... ex permissione iudicum per arbitrium Johannis filii Chopoz, Johannis, Vradya et Kend de Tord, Ominus filius Ambrosii et Gune de Kelevez commetaneorum suorum in huiusmodi plenam pacem et concordiam devenerunt...” WENZEL, G. (ed.): cit. dielo, vol. 4, listina č. 12, rok 1273.

Summary

The article combines legal historical research on conflict resolution with a historical approach conducting research on emotions in the Middle Ages. As a result of the paper, one has to leave behind the current terminology of criminal and civil law, as the conflicts in the Middle Ages were considered being more a matter of ethics than of law. Whether the anger and violence often used in the process of conflict resolution were appropriate to the reasons of conflicts remains unclear, as the remaining sources for the period in question are extremely scarce.

**ELEKTRONICKÉ PODANIE A DORUČOVANIE,
ELEKTRONICKÝ ODPIS A VÝSTUP Z INFORMAČNÝCH
SYSTÉMOV VEREJNEJ SPRÁVY AKO SÚČASŤ
INFORMATIZÁCIE V PODMIENKACH
SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

Daniela Gregušová, Miroslav Chlipala, Boris Susko

ÚVOD

Súčasný proces informatizácie spoločnosti v rozhodujúcej miere zasahuje do oblasti práva. Aj preto kľúčovú úlohu v celom procese informatizácie popri rozvoji a následnom využívaní informačných a komunikačných technológií zohráva legislatíva. Cieľom príspevku je poukázať na postupný vývoj právneho prostredia pri využívaní informačných a komunikačných technológií v právnickej praxi s osobitným zreteľom na vytvorenie bezpečného prostredia pri tvorbe a používaní elektronických dokumentov podpísaných zaručeným elektronickým podpisom, ktorému zákon o elektronickom podpise priznáva účinky vlastnoručného podpisu alebo podpísaných zaručeným elektronickým podpisom a opatrených časovou pečiatkou, ktorému zákon o elektronickom podpise priznáva účinky úradne osvedčeného podpisu.

1. ELEKTRONICKÉ PODANIE A ELEKTRONICKÉ DORUČOVANIE

V podmienkach Slovenskej republiky bolo prijatých viacero právnych predpisov súvisiacich s rozvojom informačnej spoločnosti, ktoré vo významnej miere ovplyvnili aj mnohé právne inštitúty, podanie a doručovanie nevynímajúc. Za základný a rozhodujúci právny predpis súvisiaci s elektronizáciou právnych vzťahov možno okrem iných považovať najmä zákon o elektronickom podpise¹ a vykonávací predpis k nemu, týkajúci sa spôsobu používania elektronického podpisu v obchodnom a administratívnom

¹ Zákon č. 215/2002 Z. z. o elektronickom podpise v znení neskorších predpisov.

styku.² Novelizované ustanovenie § 5 zákona o elektronickom podpise doplnilo toto ustanovenie o možnosť používať okrem zaručeného elektronického podpisu aj obyčajný elektronický podpis. Ak sa však v styku s orgánmi verejnej moci alebo orgánmi verejnej správy používa zaručený elektronický podpis, jeho kvalifikovaný certifikát musí byť vydaný akreditovanou certifikačnou autoritou. Ak sa robí podanie v elektronickej forme, toto podanie musí byť podpísané elektronickým resp. zaručeným elektronickým podpisom odosielateľa; ak takéto podanie bolo orgánu doručené v elektronickej podobe a podpísané zaručeným elektronickým podpisom odosielateľa, zodpovedný zamestnanec príslušného orgánu musí overiť, že dátovú správu podpísala osoba, uvedená v kvalifikovanom certifikáte k verejnému kľúču odosielateľa. Ak by sme postupovali v súlade s doposiaľ zaužívaným spôsobom podania smerujúceho k orgánom štátnej správy, orgánom územnej samosprávy a iným orgánom verejnej moci a spätné doručovanie od týchto orgánov k občanom, resp. podnikateľským subjektom, tak zodpovedný pracovník orgánu by mal odosielateľovi potvrdiť príjem tejto dátovej správy na jeho e-mailovú adresu, ktorú odosielateľ uvádza ako adresu pre komunikáciu medzi odosielateľom a orgánom verejnej správy.

V súvislosti s možnosťou využívania komunikácie prostredníctvom Internetu a vykonávania určitých právnych úkonov elektronickou formou, najmä elektronického podávania a doručovania elektronických dokumentov boli právne upravené aj spôsoby elektronického podávania a elektronického doručovania dokumentov v takých rozhodujúcich procesných právnych predpisoch akými sú Trestný poriadok,³ Občiansky súdny poriadok⁴ a Správny poriadok.⁵

a) Trestný poriadok

Podľa ustanovenia § 62 Trestného poriadku podanie možno urobiť písomne, ústne do zápisnice, telegraficky, telefaxom, elektronickými prostriedkami podpísané so zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona alebo bez zaručeného elektronického podpisu. Podanie urobené telegraficky, telefaxom alebo elektronickými prostriedkami bez zaručeného elektronického podpisu treba potvrdiť písomne alebo ústne do zápisnice do troch pracovných dní, inak sa o podaní nekoná. Doručovanie je upravené v ustanovení § 65, podľa ktorého orgány činné v trestnom konaní a súd môžu písomnosti doručovať obvinenému, obhajcovi, poškodenému a jeho splnomocnencovi, oznamovateľovi, zákonnému zástupcovi, zúčastnenej osobe a jej splnomocnencovi, ústavu na výkon väzby a ústavu na výkon trestu odňatia slobody aj elektronickými prostriedkami podpísanými zaručeným elektronickým podpisom.

b) Občiansky súdny poriadok

V civilnom konaní podľa § 42 OSP podanie možno urobiť písomne, ústne do zápisnice, elektronickými prostriedkami podpísané zaručeným elektronickým podpisom

² Vyhláška č. 136/2009 Z. z. o spôsobe a postupe používania elektronického podpisu v obchodnom a administratívnom styku.

³ Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov.

⁴ Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov.

⁵ Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok).

podľa osobitného zákona,⁶ telegraficky alebo telefaxom. Každý okresný súd je povinný spísať podanie do zápisnice a postúpiť ho bez prietahu príslušnému súdu. Také podanie má tie isté účinky, ako keby sa stalo priamo na príslušnom súde. Občiansky súdny poriadok upravuje v osobitnom ustanovení § 200aa aj spôsob elektronického podania vo veciach obchodného registra. Podľa tohto ustanovenia návrh na konanie vo veciach obchodného registra alebo podnet na začatie konania bez návrhu možno podať elektronickými prostriedkami. Návrh alebo podnet musia byť podané v elektronickej podobe tlačiva, ktorá sa pre elektronické podanie zverejní na internetovej stránke ústredného portálu verejnej správy, a podpísané zaručeným elektronickým podpisom osoby oprávnenej podať návrh alebo podnet, inak na ne registrový súd neprihliada. Ak bol návrh alebo podnet podaný v listinnej podobe a sú doložené listinami podľa § 200a ods. 3, tieto listiny musia mať listinnú podobu. Ak bol návrh alebo podnet podaný elektronickými prostriedkami, priložené listiny možno podať v listinnej podobe alebo elektronickými prostriedkami v elektronickej podobe. Pri podávaní listín sa primerane použijú ustanovenia osobitného predpisu.⁷ Listinná podoba priložených listín prevádzaná do elektronickej podoby na účely jej podania v elektronickej podobe musí mať formu ustanovenú osobitným zákonom. Elektronická podoba listiny, ktorá bola vytvorená prevedením z listinnej podoby sa podpisuje zaručeným elektronickým podpisom osoby oprávnenej na podanie návrhu alebo podnetu.

c) Správny poriadok

Správny poriadok upravuje podanie vrátane elektronického podania v § 19, podľa ktorého podanie možno urobiť písomne alebo ústne do zápisnice, alebo elektronickými prostriedkami podpísané zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona. Z podania musí byť zrejmé, kto ho podáva, akej veci sa týka a čo sa navrhuje. Osobitné právne predpisy môžu ustanoviť jeho ďalšie náležitosti.

Pokiaľ podanie nemá predpísané náležitosti, správny orgán pomôže účastníkovi konania nedostatky odstrániť, prípadne ho vyzve, aby ich v určenej lehote odstránil; súčasne ho poučí, že inak konanie zastaví. Na žiadosť účastníka konania musí sa prijatie podania potvrdiť. V správnom poriadku dikcia ustanovenia, týkajúca sa podania, prijala spôsob elektronického podania skôr formálne, nakoľko účastník, ktorý podanie robí, musí sám prejaviť záujem o vydanie potvrdenia.

2. ELEKTRONICKÁ PODATEĽŇA A JEJ FUNKCIA Z HĽADISKA ELEKTRONICKÉHO PODANIA A DORUČOVANIA DOKUMENTOV

Dôležitou informáciou pre občana, resp. podnikateľa je skutočnosť, že orgány verejnej moci sú povinné oznámiť Národnému bezpečnostnému úradu elektronickú adresu elektronickej podateľne, na ktorej prijímajú podania vo forme elektronických dokumen-

⁶ Paragraf 2 písm. h) zákona č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁷ Paragraf 3 ods. 3 zákona č. 530/2003 Z. z. v znení zákona č. 24/2007 Z. z.

to podpísané elektronickým podpisom alebo elektronických dokumentov podpísaných zaručeným elektronickým podpisom najneskôr do 30. júna 2009. Zoznam elektronických adries bude zverejňovať Národný bezpečnostný úrad na svojej internetovej stránke. Vyhláška Národného bezpečnostného úradu o spôsobe a postupe používania elektronického podpisu v obchodnom a administratívnom styku⁸ upravuje osobitne elektronický dokument v obchodnom styku a elektronický dokument v administratívnom styku. Pokiaľ ide o elektronický dokument používaný v obchodnom styku a podpísaný zaručeným elektronickým podpisom, tento podpis má rovnaké právne účinky ako vlastnoručný podpis podpisovateľa vytvorený písomnou formou. V obchodnom styku sa používa taký formát elektronického dokumentu, na ktorom sa subjekty dohodnú. Pri podpisovaní elektronického dokumentu v obchodnom styku nie je podstatné, či jednotlivé fyzické osoby podpisujú samy za seba alebo za právnickú osobu. Keďže pri administratívnom styku sa používa zaručený elektronický podpis, tak pre elektronický dokument určený na administratívny styk sa na podpisovanie zaručeným elektronickým podpisom používajú len formáty dokumentov, ktoré upravuje osobitne príloha č. 2 k vyhláške upravujúcej spôsob a postup používania elektronického podpisu v obchodnom a administratívnom styku. Preto ak technický prostriedok používaný na tvorbu, prípadne úpravu elektronických dokumentov v administratívnom styku vytvára iný formát dokumentu než ako je uvedené v prílohe k vyhláške č. 136/2009 Z. z. zaručený elektronický podpis možno použiť resp. možno pripojiť k elektronickému dokumentu iba vtedy, ak sa takýto elektronický dokument uloží vo formáte, ktorý predpisuje citovaná vyhláška. Špecifikáciu technických prostriedkov, požadované funkčné vlastnosti a podrobnosti o požiadavkách na bezpečné zariadenie na vyhotovovanie časovej pečiatky upravuje osobitný predpis.⁹

Na podanie a spracovanie elektronického dokumentu, ktorý je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom, podaný orgánu verejnej moci alebo orgánu verejnej správy prostredníctvom elektronickej podateľne sa hľadá rovnako ako na písaný alebo tlačенý dokument podpísaný vlastnoručným podpisom osoby, ktorá v prípade, že sa použila elektronická forma dokumentu, je podpisovateľom tohto dokumentu. Súčasne s podávaným elektronickým dokumentom sa do elektronickej podateľne doručuje kvalifikovaný certifikát verejného kľúča podpisovateľa elektronického dokumentu. Orgán verejnej moci alebo orgán verejnej správy po prevzatí elektronického dokumentu s ním zaobchádza obdobným spôsobom ako s písomnosťou. Týka sa to aj vyradovania a likvidácie elektronických dokumentov, ktoré sa riadia podobne ako klasické písomné dokumenty skartačným poriadkom. Prenos elektronického dokumentu medzi odosielateľom a prijímateľom sa uskutočňuje podľa prenosových protokolov a dátových formátov, ktoré zabezpečujú jednoznačný a bezpečný prenos elektronických dokumentov.

Elektronická podateľňa prijíma elektronické dokumenty prostredníctvom siete prenosu údajov alebo elektronickej pošty a to buď v režime trvalého pripojenia on-line, alebo

⁸ Vyhláška č. 136/2009 Z. z. o spôsobe a postupe používania elektronického podpisu v obchodnom styku a administratívnom styku.

⁹ Vyhláška č. 134/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o požiadavkách na bezpečné zariadenia na vyhotovovanie časovej pečiatky a požiadavky na produkty pre elektronický podpis (o produktoch elektronického podpisu).

v režime časovo obmedzeného pripojenia, keď sa pripojenie on-line poskytuje najmenej počas určeného pracovného času orgánu verejnej moci alebo orgánu verejnej správy. Elektronické dokumenty prijíma aj na nosiči údajov počas určeného pracovného času orgánu verejnej moci alebo orgánu verejnej správy, najmenej však počas polovice tohto času.

Elektronická podateľňa svojimi organizačnými opatreniami a pomocou technických prostriedkov:

- a) zabezpečuje prijímanie, odosielanie, overovanie, potvrdzovanie a spracovanie elektronických dokumentov prostredníctvom siete na prenos údajov, elektronickej pošty alebo prostredníctvom štandardných nosičov údajov,
- b) vykonáva kontrolu prijímaných elektronických dokumentov predovšetkým z hľadiska schopnosti ich bezproblémového čítania technickými prostriedkami elektronickej podateľne, dodržanie ustanoveného formátu a obsahu a zisťuje prítomnosť škodlivých kódov a bitových sekvencií ako sú napr. makrá, vírusy, trójske kone, červy a pod.,
- c) overuje platnosť kvalifikovaného certifikátu viazaného na zaručený elektronický podpis elektronického dokumentu,
- d) vydáva potvrdenie o prijatí alebo odmietnutí elektronického dokumentu vydaním vlastného elektronického dokumentu s použitím časovej pečiatky,
- e) zabezpečuje odoslanie elektronického dokumentu na ďalšie vybavenie v orgáne verejnej moci, ako aj prijatie elektronického dokumentu vybaveného alebo vytvoreného úradom na jeho odoslanie mimo orgánu verejnej moci,
- f) a ďalšie činnosti súvisiace s prevádzkou elektronickej podateľne.

Činnosť elektronickej podateľne je upravená tak, aby po prijatí elektronického dokumentu tento automaticky zaradila do frontu prijatých dokumentov alebo prevedie elektronický dokument z nosiča údajov do frontu prijatých dokumentov. Ihneď po prijatí priradí elektronickému dokumentu časový údaj zodpovedajúci objektívnemu času prijatia dokumentu; technické a systémové prostriedky elektronickej podateľne zabezpečia jednoznačné a nezmeniteľné priradenie časového údaja prijatému elektronickému dokumentu a jeho ochranu pred modifikáciou alebo zničením. Elektronická podateľňa zapíše automaticky alebo manuálne prijatý dokument do zoznamu prijatých dokumentov, preskúma elektronický dokument tak, že vyhotoví potvrdenie prijatia elektronického dokumentu. Overenie a nasledujúce prijatie elektronického dokumentu elektronickej podateľňa potvrdí vydaním elektronickej potvrdenky v prípade jeho prijatia a to najneskôr do 60 minút od zaradenia elektronického dokumentu do frontu overených prijatých dokumentov na adresu odosielateľa prijatého elektronického dokumentu; ak nie je možné elektronickú potvrdenku doručiť, elektronickej podateľňa vykoná aj ďalšie pokusy o doručenie, a to najmenej dvakrát alebo podľa vnútorných predpisov orgánu verejnej moci alebo orgánu verejnej správy. Ak ani opakované pokusy o doručenie nie sú úspešné, elektronickej podateľňa vykoná záznam do zoznamu prijatých dokumentov a nedoručenú elektronickú potvrdenku pripojí do súboru tak, aby bola logicky zviazaná so záznamom o prijatí príslušného elektronického dokumentu a rozhodne o jeho ďalšom spracovaní alebo o jeho odmietnutí. Ak neodmietne elektronický dokument, overí platnosť kvalifi-

kovaného certifikátu, zaručeného elektronického podpisu a neporušenosť integrity prijatého dokumentu.

Ak takéto overenie potvrdí platnosť overovaných skutočností, elektronická podateľňa vydá elektronickú potvrdenku a elektronický dokument zaradí do frontu overených prijatých dokumentov; v opačnom prípade elektronický dokument vyradí z frontu prijatých dokumentov, vykoná záznam v zozname prijatých dokumentov a prijatie dokumentu odmietne.

V súlade s vnútornými predpismi orgánu verejnej moci alebo orgánu verejnej správy sa prijaté elektronické dokumenty postupne manuálne alebo automaticky vyberajú z frontu overených prijatých dokumentov a podľa potreby sa prevedú vytlačением na listinnú podobu alebo sa odovzdajú na ďalšie vybavenie v elektronickej podobe prostredníctvom vnútornej siete prenosu údajov orgánu verejnej moci.

Elektronická podateľňa archivuje zoznamy prijatých, overených prijatých a odmietnutých elektronických dokumentov a súbor elektronických potvrdení o prijatí dokumentov na vybavenie podľa osobitného zákona¹⁰ v listinnej alebo elektronickej podobe.

3. VYDÁVANIE ELEKTRONICKÉHO ODPISU ÚDAJOV Z INFORMAČNÝCH SYSTÉMOV VEREJNEJ SPRÁVY A VÝSTUPU Z INFORMAČNÝCH SYSTÉMOV VEREJNEJ SPRÁVY¹¹

Významnou oblasťou, ktorá vyplýva z každodennej právnickej praxe a ktorú upravuje zákon o informačných systémoch verejnej správy je vydávanie elektronických odpisov a výstupov z informačných systémov verejnej správy. Zavedenie vydávania elektronických odpisov a výstupov z informačných systémov verejnej správy vyplýva z rozvoja informačných a komunikačných technológií, ktoré umožňujú prístup k údajom elektronickými prostriedkami na diaľku so zaručením originality a integrity týchto údajov. Každý subjekt, ktorý je prevádzkovateľom informačného systému verejnej správy, má povinnosť na požiadanie poskytovať z toho informačného systému elektronické odpisy alebo výstupy. Z hľadiska koncového užívateľa informačného systému zatiaľ stále pretrvávajú rozdiel medzi poskytnutím informácie, keď užívateľ len nejakým spôsobom vyhledá informáciu uloženú v informačnom systéme, a poskytnutím služby, keď sa predpokladá väčšia interakcia užívateľa so systémom. Podmienkou však je, aby sa do informačného systému verejnej správy permanentne vkladali ďalšie údaje. Podstatným a rozhodujúcim posunom smerom k ich využívaniu a sprístupneniu širokému okruhu osôb by bolo, ak by elektronická forma dokumentov bola postavená na rovnakú úroveň ako listinná podoba týchto dokumentov, t. j. aby bolo možné aj výstup dokumentu, resp. listiny z informačného systému použiť na právne úkony. Podľa zákona o informačných systémoch verejnej správy je prevádzkovateľom informačného systému povinná osoba alebo osoba určená správcom informačného systému verejnej správy, ktorá vykonáva

¹⁰ Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov.

¹¹ Zákon č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

správcom určené informačné činnosti, ktorými sú získavanie, poskytovanie a sprístupňovanie údajov, zhromažďovanie, spracúvanie, prenos, ukladanie, archivácia a likvidácia údajov. Povinnými osobami, ktoré na požiadanie vydávajú elektronický odpis alebo výstup z informačných systémov verejnej správy sú prevádzkovatelia týchto systémov a určuje ich. Zákon o informačných systémoch verejnej správy upravuje vo svojich ustanoveniach (§ 7 – § 9) vydávanie elektronického odpisu údajov z informačných systémov verejnej správy ako aj výstupy z týchto systémov v listinnej podobe, čím dochádza k realizácii zrovnoprávnenia elektronických dokumentov s písomnými/listinnými dokumentmi.

Účelom týchto ustanovení je prevod záznamov v informačných systémoch verejnej správy z elektronickej formy do listinnej podoby, pričom základným predpokladom pre takýto prevod je zhoda elektronickej formy s listinnou podobou, t. j. zabezpečenie zhody oboch foriem dokumentov z hľadiska práva. Predkladateľ návrhu zákona o informačných systémoch verejnej správy to odôvodnil právnym stavom, keďže na mnohé právne úkony náš právny poriadok vyžaduje klasickú písomnú formu dokumentu, podpísanú vlastnoručným podpisom konajúcej osoby, hoci sú tieto písomné dokumenty častokrát vedené už v elektronickej podobe.

V súvislosti s prevodom záznamov v informačných systémoch verejnej správy z elektronickej formy do listinnej podoby je potrebné si vymedziť niektoré vybrané pojmy súvisiace s elektronickým odpisom a výpisom z informačných systémov tak, ako sú vymedzené v niektorých právnych predpisoch, majúcich charakter informačných právnych predpisov:¹²

- a) písomnosť – je výsledkom určitého procesu, v ktorom sa zaznamenáva informácia formou zápisu na akomkoľvek hmotnom nosiči. Podstatou je, že musí ísť o trvalý spôsob zapísania (trvalý záznam), ktorý nám zároveň umožní túto informáciu zachovať alebo s ňou nakladať;
- b) dokument – je akýkoľvek prostriedok, resp. objekt, ktorý obsahuje zaznamenané informácie a ktoré je možné poskytnúť resp. sprístupniť inej/d'alšej osobe;
- c) dokument – ľubovoľná konečná neprázdna postupnosť znakov;¹³
- d) listina – je písomnosť, zachytená na papieri (papierový nosič), resp. na papierovom dokumente;
- e) dátová správa – je písomnosť, ktorú môžeme označiť aj ako elektronický dokument, zachytená na nosiči, ktorý dovoľuje túto správu zachytiť elektronicke, alebo iným podobným spôsobom;
- f) elektronický dokument – digitálny dokument uchovávaný na fyzickom nosiči, prenášaný alebo spracúvaný pomocou technických prostriedkov v elektrickej, magnetickej, optickej alebo inej forme;
- g) digitálny dokument – číselne kódovaný dokument;

¹² Predovšetkým v zákone o elektronickom podpise (zákon č. 215/2002 Z. z. o elektronickom podpise v znení neskorších predpisov) a vykonávacích predpisoch k tomuto zákonu nájdeme vymedzené pojmy súvisiace s elektronizáciou a informatizáciou spoločnosti.

¹³ Pojem dokument ako ľubovoľná konečná neprázdna postupnosť znakov vymedzil zákon o elektronickom podpise v § 2 písm. a).

h) podpísaným elektronickým dokumentom – elektronický dokument, pre ktorý bol vyhotovený elektronický podpis, ak je tento elektronický dokument dostupný spolu s elektronickým podpisom daného dokumentu.

a) Elektronický odpis

Elektronický odpis je súhrn údajov z informačného systému verejnej správy v elektronickej podobe podpísaný zaručeným elektronickým podpisom povinnej osoby a opatrený časovou pečiatkou. Na elektronický odpis sa v plnom rozsahu vzťahuje zákon o elektronickom podpise¹⁴ a s tým súvisiaca vyhláška, upravujúca podrobnosti o požiadavkách na bezpečné zariadenia na vyhotovovanie časovej pečiatky a požiadavky na produkty pre elektronický podpis.¹⁵

Osoba, ktorá je oprávnená vydávať elektronický odpis, je povinná zistiť totožnosť osoby žiadajúcej o vydanie elektronického odpisu a zároveň táto osoba zodpovedá aj za súlad elektronického odpisu s aktuálnym stavom údajov v informačnom systéme verejnej správy. Ak to umožňujú technické podmienky povinnej osoby podľa § 7 ods. 1, odošle osvedčujúcej osobe na požiadanie elektronický odpis podpísaný zaručeným elektronickým podpisom a opatrený časovou pečiatkou.

b) Výstup

Výstup je osvedčená listinná podoba elektronického odpisu, opatrená osvedčovacíou doložkou. Výstup, ktorý obsahuje údaje zapísané do informačného systému verejnej správy na základe listín vydaných povinnými osobami v medziach ich právomocí, je verejnou listinou. Výstup vydáva na požiadanie aj osvedčujúca osoba. Osvedčujúcimi osobami sú povinné osoby, ktoré osvedčujú podľa osobitných predpisov,¹⁶ ak im to umožňujú technické podmienky, a notári.¹⁷

c) Povinnosti osvedčujúcej osoby

Základné povinnosti osvedčujúcej osoby upravuje ustanovenie § 9 zákona o informačných systémoch verejnej správy, podľa ktorého je osvedčujúca osoba povinná zistiť totožnosť osoby žiadajúcej o vydanie výstupu, ak to vyplýva z osobitného predpisu, zabezpečiť spracúvanie údajov a ich ochranu podľa osobitných predpisov a vykonať všetky úkony potrebné na to, aby si overila, že elektronický odpis, pri ktorom má byť osvedčená zhoda s údajmi v informačnom systéme verejnej správy, je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom povinnej osoby podľa § 7 ods. 1 a že tento podpis je platný. Po vykonaní týchto úkonov osvedčujúca osoba porovná listinnú podobu elektronického odpisu s elektronickým podpisom a v prípade zhody ju opatrí osvedčovacíou doložkou.

¹⁴ Zákon č. 215/2002 Z. z. o elektronickom podpise v znení neskorších predpisov.

¹⁵ Vyhláška č. 134/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o požiadavkách na bezpečné zariadenia na vyhotovovanie časovej pečiatky a požiadavky na produkty pre elektronický podpis (o produktoch elektronického podpisu).

¹⁶ Zákon č. 599/2001 Z. z. o osvedčovaní listín a podpisov na listinách obvodnými úradmi a obcami.

¹⁷ Zákon č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok) v znení neskorších predpisov.

d) Osvedčovacia doložka

Osvedčovacia doložka obsahuje meno, priezvisko, rodné číslo alebo dátum narodenia osoby, ktorej totožnosť bola na účely vydania výstupu zistená vrátane spôsobu zistenia totožnosti, ak je zistenie totožnosti potrebné, miesto a dátum vyhotovenia osvedčovacej doložky, poradové číslo vydaného výstupu, pod ktorým je zapísaný v evidencii osvedčujúcej osoby, počet listov a strán, ktoré výstup obsahuje a podpis osvedčujúcej osoby a odtlačok úradnej pečiatky. Osvedčujúca osoba je povinná viesť evidenciu vydaných výstupov, ktorá obsahuje najmä poradové číslo vydaného výstupu, pod ktorým je zapísaný v evidencii osvedčujúcej osoby, dátum, hodinu, minútu a sekundu vytvorenia elektronického odpisu, dátum vyhotovenia osvedčovacej doložky, meno, priezvisko, rodné číslo alebo dátum narodenia osoby, ktorej totožnosť bola na účely vydania výstupu zistená vrátane spôsobu zistenia totožnosti, ak je zistenie totožnosti potrebné, identifikáciu informačného systému, z ktorého bol výstup vydaný a napokon elektronický odpis, ktorý sa na účel vydania výstupu osvedčoval, takže ak sa vrátíme k definícii elektronického odpisu, je to súhrn údajov z informačného systému verejnej správy v elektronickej podobe podpísaný zaručeným elektronickým podpisom povinnej osoby a opatrený časovou pečaťou.

V prípade každého konania resp. vedenia sporu, v ktorom sa musí niečo dokazovať, platí všeobecná zásada, že nijaký dôkazný prostriedok nemá absolútnu silu, každý je možné vyvrátiť. V prípade sporu o to, či nejaký právny úkon, zachytený v digitálnej forme bol vôbec urobený alebo či došlo k zásahu do jeho obsahu, by bolo možné jeho existenciu alebo jeho obsah dokázať inými dôkaznými prostriedkami (napr. výpoveďou svedka). Dôkazné bremeno by tu bolo na strane toho, kto by sa platnosti takéhoto právneho úkonu zachyteného v digitálnej forme dovoľoval. Iný prípad by bol, ak by zákon predpisoval iba písomnú formu dokumentu a vylučoval by elektronickú (digitalizovanú) formu dokumentu.

Občiansky zákonník,¹⁸ ktorý bol v súvislosti s prijatím zákona o elektronickom podpise novelizovaný a to najmä vo vzťahu k forme dokumentu a zvlášť podpísaného dokumentu, v ustanovení § 40 ods. 4 uvádza: „Písomná forma je zachovaná, ak je právny úkon urobený telegraficky, d'alekopisom alebo elektronickými prostriedkami, ktoré umožňujú zachytenie obsahu právneho úkonu a určenie osoby, ktorá právny úkon urobila. Písomná forma je zachovaná vždy, ak právny úkon urobený elektronickými prostriedkami je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom.“ Podľa tohto ustanovenia písomná forma je zachovaná:

- a) ak je právny úkon urobený elektronickými prostriedkami,
- b) tieto elektronické prostriedky nám umožňujú zachytenie obsahu právneho úkonu (napr. obsah zmluvy v dokumente),
- c) zároveň nám umožňujú určiť osobu, ktorá právny úkon urobila.

Ak sa vyžaduje pre právny úkon vlastnoručný podpis konajúcej osoby, tak forma elektronického dokumentu resp. právneho úkonu musí byť podpísaná zaručeným elek-

¹⁸ Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších právnych predpisov.

tronickým podpisom, lebo iba tento zaručený elektronický podpis má účinky vlastnoručného podpisu. Prijatím zákona o elektronickom obchode¹⁹ sa pre zmluvy v elektronickej forme aplikuje ustanovenie § 5 ods. 2, podľa ktorého „ak sa vyžaduje, aby písomný právny úkon bol prezentovaný alebo uchovaný v origináli, elektronický dokument túto požiadavku spĺňa, ak sú vytvorené podmienky jeho nezmeniteľnosti a spoľahlivosti od jeho prvého prezentovania v konečnej podobe a možno ho v tejto podobe vždy prezentovať osobe, ktorej je určený. S účinnosťou od 1. januára 2009, v súvislosti s novelizáciou zákona o elektronickom podpise, bol novelizovaný Občiansky zákonník opäť vo vzťahu k forme dokumentu. V § 40 ods. 5 Občianskeho zákonníka bola zavedená nevyvrátiteľná právna fikcia, na základe ktorej je elektronický dokument podpísaný zaručeným elektronickým podpisom a opatrený časovou pečiatkou zrovnoprávnený s dokumentom s úradne osvedčeným podpisom: „Na právne úkony uskutočnené elektronickými prostriedkami, podpísané zaručeným elektronickým podpisom a opatrené časovou pečiatkou sa osvedčenie pravosti podpisu nevyžaduje.“

ZÁVER

Realizácia právnych úkonov uskutočňovaných elektronickými prostriedkami má v súčasnom období svojich zástancov i protivníkov. Je to pochopiteľné, veď napokon všetko nové, čo život prinášal, sa vždy presadzovalo postupne. Elektronizácia právnych úkonov, elektronické konania, elektronické odpisy a výstupy z informačných systémov však vyžadujú pripravenosť na využívanie informačných technológií nielen pracovníkov orgánov štátnej správy a územnej samosprávy, ale najmä právnikov, ktorí budú vo svojej právnickej praxi prichádzať čím ďalej tým viac do styku s elektronickým dokumentom a elektronickým podpisom už či budú alebo nebudú chcieť. Elektronizácia bude postupne prenikať do všetkých oblastí práva, samotnú legislatívu nevyvímajúc.

Elektronizáciu verejnej správy a elektronizáciu právnych vzťahov všeobecne považuje za kľúčovú aj Európska únia a preto prijala základné rámcové programy na ich podporu známe v minulosti ako Iniciatíva eEurope,²⁰ v súčasnosti pod názvom Iniciatíva i2010.²¹ V nadväznosti na to vláda Slovenskej republiky svojím uznesením č. 522 už 13. júna 2001 schválila základný dokument v oblasti informatizácie spoločnosti – Politika informatizácie spoločnosti v Slovenskej republike. Následne Slovenská republika vypracovala Stratégiu informatizácie spoločnosti v podmienkach Slovenskej republiky a Akčný plán,²² ktorý predstavuje konkrétny a záväzný harmonogram činností súvisiacich s procesom informatizácie spoločnosti. V dôsledku získania nových poznatkov

¹⁹ Zákon č. 22/2004 Z. z. o elektronickom obchode a o zmene a doplnení zákona č. 128/2002 Z. z. o štátnej kontrole vnútorného trhu vo veciach ochrany spotrebiteľa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 284/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov.

²⁰ http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2005/index_en.htm

²¹ http://europa.eu.int/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm

²² Stratégia informatizácie spoločnosti v podmienkach Slovenskej republiky a Akčný plán boli schválené vládou SR dňa 21. januára 2004 uznesením č. 43.

z oblasti elektronizácie verejnej správy, ako aj s cieľom zefektívniť proces elektronizácie verejnej správy boli v Slovenskej republike prijaté ďalšie dokumenty na podporu tohto procesu:

- a) Cestovná mapa zavádzania elektronických služieb verejnej správy; cestovná mapa bola schválená vládou SR na rokovaní 19. októbra 2005 uznesením č. 837/2005;
- b) Stratégia informatizácie verejnej správy, stratégia bola schválená uznesením vlády SR č. 131/2008 dňa 27. februára 2008;
- c) Národná koncepcia informatizácie verejnej správy; koncepcia bola schválená na 97. schôdzi vlády SR dňa 21. mája 2008;
- d) Národná stratégia Slovenskej republiky pre digitálnu integráciu, stratégia bola schválená vládou SR dňa 3. decembra 2008 uznesením č. 876 /2008.

Na dosiahnutie cieľov v oblasti informatizácie našej spoločnosti, ktoré sú podrobne rozpracované v uvedených dokumentoch, je okrem iného potrebné:

- a) postupne prijímať takú legislatívu, ktorá zabezpečí elektronizáciu všetkých informačných zdrojov,
- b) postupne dotvárať obsah informačných zdrojov,
- c) zabezpečiť vzájomnú výmenu a zdieľanie dát v rámci orgánov verejnej správy,
- d) permanentne uskutočňovať aktualizáciu elektronických informácií a údajov,
- e) vytvárať podmienky prístupu k internetu z domu, práce, verejných prístupových miest, prostredníctvom mobilných telefónov, digitálnej televízie a pod.,
- f) prehodnotiť riadiace a rozhodovacie procesy v jednotlivých odvetviach práva, čo v súčasnej etape rozvoja informačnej spoločnosti pokladáme za najdôležitejšie.

Tieto ciele nebude možné dosiahnuť bez legislatívnej úpravy a bez zásahu do nášho právneho poriadku. Rovnako tak bude v tejto oblasti nevyhnutné permanentne vzdelávať nielen študentov právnických fakúlt, ale aj absolventov právnických fakúlt v rámci doktorandského štúdia, prípadne v rámci celoživotného vzdelávania.

Recenzentka: *Ing. Eva Szabóová*

Súhrn

Príspevok sa zaoberá právnym rámcom pre elektronické podanie a doručovanie ako aj elektronický odpis a výstup z informačných systémov verejnej správy v podmienkach Slovenskej republiky s dôrazom na približovanie orgánov verejnej správy k občanovi prostredníctvom využívania elektronických prostriedkov komunikácie.

Keďže proces informatizácie spoločnosti výrazne zasahuje aj oblasť práva, možno osobitne vyzdvihnúť, že kľúčovú úlohu v celom procese informatizácie popri rozvoji a následnom využívaní informačných a komunikačných technológií zohráva legislatíva. Z pohľadu informatizácie našej spoločnosti bolo prijatých niekoľko významných právnych predpisov, ktoré ovplyvnili celkový charakter nášho právneho poriadku. Súvisí to celkom prirodzene s transformačnými a prechodovými procesmi nielen v oblasti hospodárskej ale aj v celkovej spoločenskej rovine a to

najmä vznikom množstva nových právnych problémov, ktoré je potrebné riešiť a zakotviť v právnych normách.

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit den rechtlichen Aspekten der elektronischen Eingabe, des elektronischen Empfangs, der elektronischen Abschrift sowie dem Austritt aus dem Informationssystem der öffentlichen Verwaltung in der Slowakischen Republik, wobei die Heranbringung der öffentlichen Verwaltung an Bürger durch die Benutzung der elektronischen Kommunikationsmedien hervorgehoben wird. Da der Informatisierungsprozess auch das Gebiet des Rechts bedeutend beeinflusst, wurde besonders unterstrichen, dass die Gesetzgebung neben der Entwicklung und Benutzung der Informations- und Kommunikationstechnologien eine Schlüsselrolle spielt. Hinsichtlich der Informatisierung unserer Gesellschaft wurden einige bedeutende Rechtsvorschriften verabschiedet, die den ganzen Charakter unserer Rechtsordnung beeinflussten. Das hängt natürlich mit ähnlichen Prozessen nicht nur auf der wirtschaftlichen, sondern auch gesellschaftlichen Ebene zusammen, und besonders mit einer ganzen Menge von Problemen, die in den Rechtsnormen zu verankern und zu lösen sind.

Summary

The article considers the legal framework for electronic submission or delivery as well as an electronic transcript and output from information systems of public administration in Slovakia focusing on emphasis of public administration to citizen and that through use of electronic communication tools.

Since the process of informatisation of society significantly affects law, it can be especially pointed out that the key role in this whole process along with development and consequent use of information and communication technologies plays legislature. In informatisation of our society, there were adopted several important legal statues which influenced the general character of our legal order. This naturally relates to transformational and transfer processes not only in the area of economy but on a whole social level, and especially with occurrence of many new legal problems necessary to be address and anchor in legal norms.

PRAGMATIZMUS – KONCEPCIA POZNANIA, PRAVDY – PROBLEMATIKA PRAVDIVOSTI PRÁVNÝCH NORIEM

Jarmila Chovancová

Pragmatická filozofická tradícia sa snaží preklenúť všetky novoveké dualizmy, chce spojiť tak spoločenské, ako i vedecké výsledky poznania s hodnotami.

Jediným zdôvodnením pragmatizmu je úspešnosť konania. S istotou konat', znamená byť presvedčený o správnosti tohto konania.

Pragmatizmus sa zhoduje s nominalizmom, ustavične apelujúc na jednotlivosti, s utilitarizmom v zdôrazňovaní praktických aspektov, s pozitivizmom v jeho odmietaní slovných riešení, neužitočných otázok a metafyzických abstrakcií.¹

Vieme, že racionalizmus lipne na logike, empirizmus zase na vonkajších zmysloch. V pragmatizme je jediným kritériom pravdy to, čo nás najúspešnejšie vedie k cieľu, čo je najvhodnejšie pre každú časť života, a čo sa dá vyjadriť súhrnom životných požiadaviek.

Pragmatista sa odvracia od množstva zastaraných návykov, ktoré sú známe profesionálnym filozofom. Odmieťa abstrakciu a nedokonalosť, slovné riešenia, zlé apriórne sudy, fixované princípy, uzavreté systémy, predstierané absolútna. Obracia sa ku konkrétnosti a prirodzenosti, k faktom, k činu, a k moci. Znamená to dať voľnosť možnostiam prírody oproti dogme, umelosti a nároku na konečnú pravdu. Nový názor sa považuje za „pravdivý“ úmerne tomu, ako uspokojuje túžbu individua asimilovať novosť vo svojej skúsenosti so staršími nahromadenými názormi.

Zdôrazňuje oboje: opierať sa o starú pravdu, a uchopiť nové fakty. Najpravdivejšia je tá nová myšlienka, ktorá najšťastnejšie uspokojuje obe naše požiadavky.

Objektívna pravda musí byť absolútnou zhodou našich myšlienok s rovnako absolútnou realitou. Idea je pravdivá, pokiaľ viera je výhodná pre náš život.

Pragmatizmus skutočne nemá žiadne predsudky, žiadne obmedzujúce dogmy, žiadne strnulé kanóny pre svoje dôkazy. Berie do úvahy každú hypotézu.

Charakteristickou črtou klasického pragmatizmu je, že ho nemožno definovať jednotne – je otvorený a antidogmatický. V pragmatizme je pravdivé to, čomu veríme, a nie

¹ BODNÁR, J.: *Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. Antológia z diel filozofov. Bratislava : Epona, 1969, s. 31.

je pritom dôležité to, či sa naša dnešná viera zajtra zmení. Pragmatizmus je výzvou sústavne preverovať svoje „viery“.²

Prvou základnou intenciou celého pragmatizmu je radikálne odmietnutie hľadania absolútne istého počiatku, základu poznania, odmietnutie objektívnej reality. Klasický rozdiel medzi teóriou a praxou sa stiera, všetko je len jedným prúdom skúsenosti, jedným prúdom ľudskej životnej činnosti.

Druhou hlavnou intenciou je filozoficky spojiť vedu a vieru, prírodné a humanitné vedy tak, aby nestáli neproduktívne proti sebe, ale navzájom sa obohacovali.

Pragmatizmus je pokus o filozofiu, ktorá by nám bola prakticky i spoločensky užitočná. Požaduje filozofiu, ktorá by bola užitočná aj bežným ľuďom. Každému pre jeho každodenný život – viera, ktorá by pomáhala žiť a tvoriť život. Pragmatisti sa domnievajú, že ak má mať filozofia takú podobu, že nám nič pre život nedáva, tak je lepšie žiť mimo nej.

Pragmatizmus je filozofiou skúsenosti. „Mať skúsenosť znamená žiť“, hovorieval J. Dewey,³ pričom skúsenosť a život mu splývali do jedného nepretržitého prúdu.

Pragmatistom ide o rovnováhu a integráciu jedinca s prostredím. V oblasti filozofie človeka to znamená, že človek sa nechápe najmä ako poznávajúca, ale ako prakticky konajúca a esteticky vnímajúca bytosť. Kategórie dobra a úžitku, krásy a pôžitku, majú takpovediac prednosť pred kategóriami pravdy a poznania. Pravda je v úzadí, ustupuje tomu, čo je pre nás dobré, užitočné, či prospešné vzhľadom na náš každodenný život.

Už sme spomínali, že podľa pragmatistov abstraktné myslenie, ktoré narába s objektmi tak, že zabúda na pôvod skúsenosti, predstavuje neužitočné myslenie. Funkciou myslenia je totiž riešenie problémov, ktoré vznikajú v skúsenosti. Charles S. Peirce⁴ interpretoval skúsenosť ako prechod od stavu pochybností (nespokojnosti) k stavu presvedčenia, viery (spokojnosti). Kým Peircovi išlo o jasnosť ideí, Williamovi Jamesovi skôr o ich funkčnosť. Význam pojmu spočíva pre Jamesa⁵ vo vnímaní skúsenosti, kým pre Peirca význam pojmu je v správaní a účele.

Pragmatické chápanie pravdy sa výslovne stavia do protikladu k tradičnému chápaniu pravdy ako zhody medzi poznávajúcim subjektom a vecami.

Princípom pragmatizmu je, že o opravdivosti, alebo nepravdivosti, sa rozhoduje v procese skúmania. Z našej skúsenosti konštruujeme svoje pravdy, a verifikujeme ich v empirickom svete, vo svete nášho konania, našej reality.

Pre pragmatizmus je charakteristický zvláštny pojem pravdy: užitočnosť, hodnota a úspešnosť.

Kritériom pravdivosti nie je praktickosť v zmysle bezprostredného zisku, ale v zmysle funkčnosti – ak nás idey vedú k nášmu cieľu, k stavu spokojnosti.

Neexistujú ani objektívne pravdy – každá pravda obsahuje vieru, ľudské túžby, očakávania, preveruje sa v ľudských činoch, ktoré usmerňuje.

² RIŠKA, A.: *Americká filozofia*. Bratislava : Iris, 1996, s. 43.

³ John DEWEY In MIHINA, F., VIŠŇOVSKÝ, E.: *Malá antológia filozofie XX. storočia*. Bratislava : Iris, 1998, s. 76.

⁴ Tamže, s. 111.

⁵ JAMES, W.: *The Meaning of Truth: A Sequel to Pragmatism*. London; New York : Longmans, Green & Co., 1909, s. 89.

Najvyšším kritériom pravdivosti je však ľudské šťastie – to, čo prispieva k šťastiu je pravdivé, čo nie, to je zase nepravdivé.

James si nemyslel, že pravda je hodnotovo neutrálna a nezávislá od ľudských záujmov. Chápal ju ako nástroj konania.

Na druhej strane však Dewey chápal pravdu ako výsledok, riešenie problematiky, alebo neurčitej situácie.

Dewey pochybuje o možnosti existencie ríše hodnôt mimo procesu evolúcie. Hodnoty, tak ako ľudstvo samotné, prechádzajú procesom postupného vývoja a podliehajú zmenám. Nemožno ich oddeliť.

Pragmatizmus je ochotný ujať sa všetkého, nasledovať aj logiku, aj zmysly, a počítať s najosobnejšou skúsenosťou. Počíta aj s mystickými skúsenosťami, ak majú praktické dôsledky.

Všetci pragmatisti odmietajú etický dogmatizmus, autoritátorstvo a formulujú metódu inteligentného etického myslenia a konania, aplikovateľného na každú situáciu.

Podľa pragmatistov hlas väčšiny ešte neznamena, že je niečo pravdivé, podobne i prosperita nie je meradlo vierohodnosti a pravdivosti.

Všetci pragmatisti boli presvedčení o životnej dôležitosti edukácie pre spoločnosť. Ako každý racionálne zmyšľajúci človek, aj oni si uvedomovali, že spoločnosť bez edukácie nemá príliš veľké vyhliadky lepšej budúcnosti.

Dewey⁶ tvrdil, že škola nemá len prenášať tradície, ale má pripravovať pre budúcnosť. Edukácia, samozrejme, závisí od hodnôt a cieľov danej spoločnosti. Edukáciu Dewey stotožňoval s rozvojom ľudského života, a toho, čo je v ňom špecifické: symbolického správania, komunikácie, významov a zmysluplnosti; ako i plnosť a bohatstvo skúseností. Veciam sa učíme tak, že ich prakticky vykonávame. Dewey bol radikálny odporca diváckej, pozorovateľskej koncepcie poznávania i učenia – učíme sa na vlastnej skúsenosti.

Dewey považoval filozofiu za formu múdrosti, a múdrosť, za presvedčenie o hodnotách, o tom, čo máme v živote robiť, ako žiť.

Klasickí pragmatisti boli presvedčení, že všetko naše myslenie, naše idey a presvedčenia majú praktické dôsledky. Kvalita života ľudí bola pre nich testom každej filozofie.

Filozofia pragmatizmu má byť príspevkom k lepšiemu porozumeniu skutočnosti, je skutočnou filozofiou, nie filozofiou skutočnosti. Jej podstatnou črtou je viera, že človek je tvorcom sveta v ktorom žije, vtláča mu pečať svojho charakteru.

Pragmatizmus aplikovaný filozoficky, znamená, odpovedať na otázku: Čo znamená pre náš život a naše záujmy, ak sa budeme v praxi pridŕžiavať pragmaticky filozofie? Ľudia nikdy neprijmú filozofiu, nech by bola akokoľvek dôsledne a dobre odôvodnená, ak marí ich najskrytejšie priania, a najvrúcnejšie nádeje, a ak sa neosvedčuje v praktickom živote.

Problém pravdy a pravdivosti poznania má svoje dôležité miesto, ako sme už uviedli, nielen v živote človeka, ale i vo vedeckom poznaní.

Vieme, že súčasná filozofia sa vyznačuje rozporom medzi túžbou po pravde a hlbokou pochybnosťou o možnosti pravdy.

⁶ Tamže, s. 121.

Súčasná skepsa (podobne ako antická), vychádza skôr z podozrenia, že skutočnosť nemá jednoznačný zmysel, čo spôsobuje, že žiadna pojmová sústava v konečnom dôsledku nemôže byť jej jednoznačným popisom, eventuálne pravdou.

Súčasná filozofia sa síce usiluje o prekonanie tejto skepsy, ale ako tvrdil Hans-Georg Gadamer,⁷ „pravda teda nie je, avšak vzniká v hovorovej praxi historickej komunity.“

Podľa Michela Foucaulta,⁸ zmysluplnosť hovoru sa viaže na súbor zdieľaných, hoci vedome nezaznamenaných postojov, ktoré určité komunita, napríklad renesančné Francúzsko, nosí v sebe ako samozrejmosť. (Pravda je niečo samozrejmeho, pričom si to ani neuvedomujeme. Ľudia si navzájom rozumejú.)

Avšak podľa Richarda McKaya Rortyho,⁹ skepse treba čeliť skôr lepším chápaním pravdy, než lepším chápaním skutočnosti. Pravda podľa neho nie je zodpovedajúcim popisom, ale skôr návodom, ako zaobchádzať so skutočnosťou, ktorého adekvátnosť treba posudzovať podľa účinnosti.

Erazim Kohák¹⁰ sa zase domnieva, že filozofia sama nie je pravdou, je úsilím o pravdu, a nie iba kabaretným vystúpením s metaforami.

Je možná filozofia vo svete kde nie je pravda? Svet žiadnu pravdu nemá. Ziskava ju až vo vzťahu k subjektu.

Svet je prítomnosťou života, nie je náhodný, ale usporiadaný. Život ozmysľuje svet svojím bytím. Je evidentné, že vo filozofii 20. storočia sa stretávame s mimoriadnou pozornosťou zameranou na problém pravdivosti – vytvorilo sa viacero relevantných koncepcií pravdivosti (koherenčná, konvencionalistická, operacionalistická, ale i pragmatická koncepcia pravdy). Práve pragmatickej koncepcii pravdy by sme venovali väčšiu pozornosť.

Pre pragmatistov „pravda je to, čo sa osvedčí svojimi praktickými dôsledkami“, alebo „predstava je pravdivá, pokiaľ je pre náš život prospešné jej veriť“ (James).¹¹

Pravda je pre pragmatizmus otázkou, ktorá sa „overuje“ v „logike“, alebo „v posluchárni“.

Podľa zástancov pragmatizmu, v praktickom živote sa nemáme pýtať a pátrať po pravde, ale po tom, aký prospech, alebo úžitok nám prinesie.

Uvedený prístup pragmatizmu k otázke pravdy sa nedotýka len teórie poznania, ale i morálnej oblasti, to znamená, že neexistujú žiadne morálne normy záväzné pre všetkých ľudí.

Aj v tomto smere je pre pragmatizmus typický relativizmus a pluralizmus, ale i prakticismus. Pod praktickou užitočnosťou, pragmatizmus nechápe potvrdenie objektívnej pravdy praxou, ale predovšetkým subjektívne uspokojenie záujmov individuí. Pravda sa redukuje na praktické výsledky – „čo je užitočné – je pravdivé“.

Pravdivá je podľa Jamesa teória, ktorá sa osvedčuje v praxi. Všetky pravdy sú užitočné, pretože sú pravdivé, a platí to i naopak, sú pravdivé, pretože sú užitočné. Istý typ

⁷ GADAMER, H. G.: *Warheit und Methode*. Tübingen : Mohr, 1990, s. 35.

⁸ FOUCAULT, M.: *Slová a veci*. Bratislava : Pravda, 1987, s. 78.

⁹ RORTY, R.: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava : Archa, 1991, s. 89.

¹⁰ KOHÁK, E.: *The Embers and the Stars: A Philosophical Inquiry into the Moral Sense of Nature*. Chicago : University of Chicago Press, 1984, s. 111.

¹¹ RIŠKA, A.: *Americká filozofia*. Bratislava : Iris, 1996, s. 75.

filozofie je pravdivým vtedy, ak vyhovuje aj iným než logickým požiadavkám. Podľa Jamesa prakticky mravným a životným požiadavkám zodpovedá pluralizmus, sloboda a individualizmus.¹²

Pragmatický prístup k otázke pravdivosti je spájaný s konaním človeka.

Otto Weinberger zastáva názor, že v pragmatizme platí – „Pravda sa nepovažuje za ideálnu charakteristiku výrokov, alebo výrokových viet v jej vzťahu ku skutočnosti, ale pravdivosť tvrdenia je akceptovaná v relevancii informácie pre individuálne a spoločenské chovanie“.¹³

V konečnom dôsledku pravdivé je iba to tvrdenie, ktoré má svoj význam – užitočný význam pre chovanie človeka, čím sa stráca vzťah konštatovania – tvrdenia a skutočnosti, a teda i samotná problematika. Problematika gnozeológie je z tohto aspektu irelevantná.

Ako to však vyzerá s pravdivosťou noriem?

K tejto problematike má iste čo povedať Gottlob Frege, podľa ktorého „rozkazovacej vete nikto neupiera význam, ale jej význam nie je taký, že by tu mohla prísť do úvahy pravdivosť.“¹⁴

Vo filozofii práva je to Hans Kelsen, ktorý odmieta možnosť priradenia pravdivosti normám, ale i možnosť analógie medzi pravdivosťou výrokov a platnosťou noriem. „To, že norma platí, znamená, že existuje. To, že norma neplatí, znamená, že neexistuje. Neplatná norma je neexistujúca, teda nie je žiadnou normou, ale nepravdivý výrok je rovnako výrokom, existuje ako výrok i keď je nepravdivý.“¹⁵

Inými slovami povedané pre Kelsena je dôvodom odmietnutia možnosti priradiť norme hodnotu pravdivosti spájanie normy s vôľou.

K uvedenej problematike existuje množstvo rôznorodých stanovísk a názorov, ktoré nevedú k jednoznačnému riešeniu.

Mnoho logikov, ale i právnych filozofov vidí pravdivosť právnych noriem v aplikovateľnosti koncepcie pravdivosti Alfreda Tarského.

Napríklad Kazimierz Opalek prezentuje svoj názor o možnosti priradenia pravdivosti normám, pričom vychádza z korešpondenčnej teórie pravdy. Rozlišuje normu, ako voľné rozhodnutie a normatívny výrok, ako vyjadrenie normy.

Podľa Opaleka „normatívny výrok je pravdivý, ak je norma vydaná.“¹⁶

Evidentne výroky vyjadrujúce povinnosť, majú deskriptívnu interpretáciu, ktorých pravdivosť je daná korešpondenciou s fakticitou.

Podľa Pavla Holländera,¹⁷ „rozdielne stanoviská k možnosti priradenia predikátu pravdivosti k norme, spočívajú v rozdielnom pohľade na obsah korešpondenčnej pravdy, ale i v odlišnom priklonení sa k niektorej z odlišných koncepcií pravdivosti.“

¹² JAMES, W.: *The Meaning of Truth: A Sequel to Pragmatism*. London; New York : Longmans, Green & Co., 1909, s. 77.

¹³ WEINBERGER, O.: *Základy právní logiky*. Brno : Masarykova univerzita, 1990, s. 83.

¹⁴ FRAGE, G.: *Logische Untersuchungen*. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1966, s. 34.

¹⁵ KELSEN, H.: Recht und Logik. *Forum*, XII. Jahrgang, 1965, s. 1470-1471.

¹⁶ OPALEK, K., WOLEŃSKI, J.: Is, Ought, and Logic. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, roč. 73, 1987, s. 384.

¹⁷ HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 189.

Na základe rôznych stanovísk, či už napríklad Karola Engliša, podľa ktorého „norma nemôže byť negovaná, zatiaľ, čo výrok môže byť negovaný každým poznávajúcim subjektom,“¹⁸ alebo Weinbergera, ktorý konštatuje, že v súvislosti s možnosťou vyvodzovať normy s logickou nutnosťou z výrokov o skutočnosti, „jediné rozumné riešenie by bolo zrušiť parlament a ostatné normotvorné orgány štátu, a ponechať normotvorbu sociologickému ústavu“,¹⁹ z čoho vyplýva, že nie je možné hodnotu pravdivosti priradovať norme z hľadiska korešpondenčnej teórie pravdy.

Tak ako konštatuje Kelsen vo svojom diele *Všeobecná teória noriem*, v kapitole *Pravdivosť výpovede a platnosť normy*: „že norma má byť zachovaná – že norma platí“, znamená, že sa máme chovať tak, ako táto norma predpisuje na paralele medzi hodnotou pravdy a platnosťou normy spočíva prevažne doktrína, že logické princípy sú použiteľné práve tak – alebo analogicky – ako na výpovedi, tak i na norme. Ale táto paralela neexistuje. Odporuje jej najmä to, že pomer medzi aktom, ktorým je norma stanovená, a platnosťou normy je podstatne odlišný od pomeru, ktorým je urobená výpoveď a pravdivosť výpovede...

Platnosťou normy je jej existencia, pravdivosť výpovede je jej vlastnosť. Aby norma platila, musí byť stanovená, ak nie je stanovená – neplatí..., keď neplatí, nie je to, čo je stanovené, žiadnou normou.²⁰

Značné diskusie filozoficko-právneho aspektu môžeme evidovať u Jerzyho Wróblewského, Ulricha Klugova alebo Gregorza Kolinowského.

Ich koncepcie považujú normu za metajazykový výraz, ktorý sa stáva pravdivým, ak popisuje určitý výraz v objektovom jazyku, splnenie normy príslušnými subjektmi, čiže ide o porozumení normy jej adresátmi (v zmysle jej pravdivosti), ktoré sa prejavujú v ich konaní.

Ak norma prestane byť platná podľa uvedených autorov, je iba nepravdivá, avšak v logickom myslení platí tvrdenie, podľa ktorého u nepravdivého výroku, je daná jeho existencia.

V právnom myslení aplikovanie Tarského sémantickej pravdy vedie v konečnom dôsledku k veľmi sporným konsekvenciám.

Do popredia vystupujú ďalšie východiská, ktoré sa dotýkajú spätosti normy a pravdivosti, ale i logického vyplývania, a v neposlednom rade i dokazovania.

Podľa Weinbergera nás „dôkaz presvedčuje o pravdivosti tvrdenia.“²¹

Dokazovanie zároveň znamená presvedčovať, a dokázať znamená presvedčiť – takže váha argumentov má tu svoje nezastupiteľné miesto.

Pragmatizmus nie je uzavretá kapitola v dejinách filozofie. Od prelomu 70-tych a 80-tych rokov minulého storočia sa v USA otvorene hovorí o obnove a renesancii pragmatizmu, a o reinterpretácii jeho miesta v dejinách nielen americkej, ale západnej filozofie vôbec. Dôvody, pre ktoré sa pragmatizmus stal populárnym a známy, predstavujú tieto axiómy:

¹⁸ ENGLIŠ, K.: Die Norm ist kein Urteil. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, 50, 1967, s. 307.

¹⁹ WEINBERGER, O.: Norma, právní norma a právo. In *Právník*, 1967, č. 9, s. 865.

²⁰ KELSEN, H.: *Všeobecná teorie norem*. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 181.

²¹ WEINBERGER, O.: *Základy právní logiky*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 214.

1. oslobodzuje filozofiu od jej tradičných podôb a snažení, opúšťa tradičný akademizmus,
2. sústreďuje sa na skúmanie vzťahu medzi poznaním a jeho praktickými možnosťami, ale i jeho možný vplyv na ľudské činy a na poznanie.

Renesancia pragmatizmu nie je náhodná: v dobe nihilizmu, terorizmu a všeobecného ohrozenia ľudstva ide o obrat filozofie od epistemológie k hodnotám, normám a ideálom, ku kultúre a spoločnosti. Je to znovuobjavenie nových dimenzií demokracie a slobody. Súčasný pragmatizmus je otvorene politický a hlási sa k liberálnej ľavici.

Podľa Johna J. Stuhra²² jedného z predstaviteľov súčasných pragmatistov USA je zjavom pragmatizmu najmä rekonštrukcia filozofie, skúsenosti i spoločnosti. Ide o mnohdimenziálnu rekonštrukciu.

Zdôrazňuje potrebu evidentného rozšírenia, komunikácie filozofie so spoločnosťou, inak povedané, nutnosť „verejnej filozofie“, pretože ako máme možnosť vidieť v spoločnosti, kde filozofia je jedno a spoločenský život druhé – predstavuje neudržateľný stav.

Pragmatická filozofia sa snaží o spojenie s realitou a spoločenskou praxou, ako i s praktickými dôsledkami.

Recenzentka: *Doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.*

Použitá literatúra

- BODNÁR, J.: *Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. Antológia z diel filozofov. Bratislava : EPOCH, 1969.
- BOGOMOLOV, A. S.: *Súčasná buržoázna filozofia a náboženstvo*. Bratislava : Pravda, 1980.
- ENGLIŠ, K.: Die Norm ist kein Urteil. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, 50, 1967, s. 305-316.
- FOUCAULT, M.: *Slová a veci*. Bratislava : Pravda, 1987.
- FRAGE, G.: *Logische Untersuchungen*. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1966.
- GADAMER, H. G.: *Wahrheit und Methode*. Tübingen : Mohr, 1990.
- HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006.
- CHOVANCOVÁ, J., VALENT, T.: *Základy filozofie pre právnikov*. Bratislava : VO PF UK, 2000.
- JAMES, W.: *The Meaning of Truth: A Sequel to Pragmatism*. London; New York : Longmans, Green & Co., 1909.
- KOHÁK, E.: *The Embers and the Stars: A Philosophical Inquiry into the Moral Sense of Nature*. Chicago : University of Chicago Press, 1984.
- KELSEN, H.: *Všeobecná teorie norem*. Brno : Masarykova univerzita, 2000.
- KELSEN, H.: Recht und Logik. *Forum*, XII Jahrgang, 1965.
- MIHINA, F., VIŠŇOVSKÝ, E.: *Malá antológia filozofie XX. storočia – Pragmatizmus*. Bratislava : Iris, 1998.
- OPALEK, K., WOLEŃSKI, J.: Ought, and Logic. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, roč. 73, 1987, s. 373-385.

²² STUHR, J.: *Generallogical Pragmatism*. Albany, NY : State of University of New York Press, 1997.

- RIŠKA, A.: *Americká filozofia*. Bratislava : Iris, 1996.
RORTY, R.: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava : Archa, 1991.
STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Praha : Zvon, 1995.
STUHR, J.: *Generallogical Pragmatism*. Albany, NY : State of University of New York Press, 1997.
WEINBERGER, O.: *Základy právní logiky*. Brno : Masarykova univerzita, 1993.
WEINBERGER, O.: Norma, právní norma a právo. In *Právník*, 1967, č. 9.
www.hcjb.sk/zod_s_50/zods5002.htm

Súhrn

Článok venuje pozornosť chápaniu pravdy v pragmatizme, kde sa dominantným stáva princíp užitočnosti, analyzuje jednotlivé prístupy k pravde a poukazuje na problém pravdivosti noriem okolo ktorých diskusie sú nejednoznačné a ktoré nastoľujú množstvo ďalších otázok a súvislostí.

Zusammenfassung

Im Beitrag konzentriert sich die Autorin auf das Erfassen der Wahrheit im Pragmatismus, in dem das Prinzip der Nützlichkeit dominiert, und auf die Analyse des Herangehens an die Wahrheit. Außerdem weist sie auf das Problem der Wahrhaftigkeit von Normen hin, über viele uneindeutige Diskussionen mit einer Menge von weiteren Fragen und Zusammenhängen geführt werden

Summary

The aim of the article is understanding the problem of truth not only in pragmatism, but also philosophy of law in many aspects. The main principle is question of utility and also some aspects of concept of truth. Dominant problem in philosophy of law is the question of truth of legal norms where discussions do not provide any definite answers, but on the contrary they produce many more questions.

FRANCHISING AKO SPÔSOB PODNIKANIA

Katarína Kalesná

1. ÚVOD

Franchising¹ ako osobitná marketingová metóda, resp. nástroj pochádza z USA, kde sa začal rozvíjať začiatkom 20. storočia. Odtiaľ prenikol zhruba v polovici 20. storočia cez Veľkú Britániu postupne do Európy a do celého sveta. Za svoju celosvetovú expanziu vďaka popri výhodách, ktoré prináša zúčastneným podnikateľom, aj celkovým ekonomickým, resp. národohospodárskym prínosom, ktoré sú jeho sprievodným znakom. Súvisí totiž s vytváraním nových pracovných príležitostí, a to nielen v rámci etablovaných franšízových reťazcov, ale aj v súvisiacich odvetviach. Franchising je vďaka svojim charakteristickým znakom zároveň „bezpečnou“ formou podnikania najmä pre malé a stredné podniky, lebo ich chráni vo väčšej miere ako tradičné formy podnikania pred možným rizikom bankrotu. Jeho veľkou prednosťou je aj to, že ide vo svojej podstate o univerzálnu metódu podnikania využiteľnú širokospektrálne v rôznych hospodárskych odvetviach, či segmentoch trhového priestoru. Franchising je zároveň nástrojom, ktorý umožňuje postupne prenikať na nové trhy, a to nielen v národnom, ale aj medzinárodnom kontexte. V súvislosti s ekonomickou transformáciou, ktorá prebehla najmä v 90. rokoch aj na Slovensku, si táto relatívne nová forma podnikania postupne nachádzala svoje uplatnenie aj v našej ekonomike.

2. POJEM FRANCHISING

Vzhľadom na rozmanitosť franchisingu vyplývajúcu aj z jeho variabilného uplatnenia v praxi je ťažké ponúknuť všeobecnú či univerzálne akceptovanú definíciu franchisingu. Manfred Maus ho charakterizuje ako „systém, v ktorom namiesto toho, aby sto drobných podnikateľov premýšľalo o najlepšej forme podnikania, je pre nich výhodnej-

¹ K terminológii pozri KALESNÁ, K.: Nad problematikou franšízy alebo franchisingu. In *Kodifikácia, europeizácia a harmonizácia súkromného práva*. VIII. Lubyho právnické dni. Bratislava : Iura Edition, 2005, s. 401.

šie prevziať už vymyslenú a overenú formu vo franšízovom systéme.⁴² M. Řezníčková ho definuje ako „marketingovú metódu slúžiacu na predaj tovaru a/alebo poskytovanie služieb a/alebo technológií,⁴³ A. Štensová ako odbytový systém, prostredníctvom ktorého sa predáva tovar, služby alebo technológia a ktorý je založený na úzkej spolupráci právne a finančne samostatných podnikateľských subjektov – poskytovateľom a prijímateľom franšízy.⁴⁴

Výraznou mierou prispela k špecifikácii typologických znakov franchisingu aj rozhodovacia prax európskych súdov. Európsky súdny dvor (ďalej ESD) sa otázkou franchisingu prvýkrát zaoberal z pohľadu obmedzovania hospodárskej súťaže vo veci Pronuptia de Paris GmbH, Frankfurt nad Mohanom versus Pronuptia de Paris Irmgard Schillgalis, Hamburg.⁴⁵ Pani Schillgalis ako príjemkyňa franšízy získala oprávnenie na predaj svadobných šiat a doplnkov v oblasti mesta Hamburg, Oldenburg a Hannover na základe franšízovej licencie. Predmetom sporu, ktorý rozhodoval nemecký súd, bola neplatnosť franšízovej zmluvy z dôvodu rozporu s ustanovením čl. 85 ods.1 Zmluvy o založení EHS,⁴⁶ ktorú namietala príjemkyňa franšízy v snahe vyhnúť sa plateniu franšízových poplatkov.⁴⁷

ESD, ktorý sa prípadom zaoberal, konštatoval, že v prípade franšízy ide menej o formu predaja, ale oveľa viac o formu hospodárskeho zhodnotenia bohatstva znalostí bez použitia vlastného kapitálu,⁴⁸ ktoré je viazané na dve podmienky: „sprostredkovanie obchodného know-how bez toho, aby z toho mali prospech konkurenti, a zachovania identity a dobrého mena franšízového systému prostredníctvom kontroly obrazu, akým sa prijímateľ franšízy prejavuje navonok (das Erscheinungsbild) a kvality ponuky.“⁴⁹ ESD v rozhodnutí ďalej konštatoval, že „takýto systém, za pomoci ktorého môže poskytovateľ franšízy zhodnocovať svoj úspech, neovplyvňuje sám osebe súťaž“.⁵⁰ Podľa jeho názoru záväzky obsiahnuté vo franšízovej zmluve, ktoré sú pre ňu charakteristické a odlišujú ju od iných zmluvných typov nespádajú pod čl. 85 ods. 1 Zmluvy o EHS. Určité klauzuly franšízovej zmluvy, ktoré môžu viesť k rozdeleniu trhov alebo obmedzeniu pri určovaní predajných cien však budú na svoju platnosť vyžadovať udelenie individuálnej výnimky podľa čl. 85 ods.3 ZEHS.⁵¹

² KUBÍN, Z.: Systém, který přináší jistotu. *Českomoravský PROFIT Speciál*, 1993, č. 47, s. 7, citované podľa ŘEZNÍČKOVÁ, M.: *Franchising . Podnikání pod cizím jménem*. Praha : C. H. Beck, 1999, s. VII.

³ ŘEZNÍČKOVÁ, M. : *Franchising...*, cit. dielo, s. VII.

⁴ ŠTENSOVÁ, A.: Podnikanie vo franchisingovom reťazci. *Biatec*, 1993, č. 4, s. 22, citované podľa ŽITŇANSKÁ, L.: Zmluvy o franšíze z hľadiska obmedzovania hospodárskej súťaže. In *Duševné vlastníctvo v procese transformácie právneho systému*. IV. Lubyho právnické dni. Bratislava : VO PraF UK, 1997, s. 271.

⁵ Case 161/84 Pronuptia de Paris GmbH v. Pronuptia de Paris Irmgard Schillgalis.

⁶ V súčasnosti čl. 81 ods. 1 Zmluvy o ES.

⁷ Spracované podľa ŘEZNÍČKOVÁ, M.: *Franchising...*, cit. dielo, s. 144.

⁸ Citované podľa ŽITŇANSKÁ, L.: Zmluvy o franšíze..., cit. dielo, s. 272.

⁹ METZLAFF, K.: *Franchiseverträge und EG-Kartellrecht*. Münster, Hamburg : Lit-Verlag, 1994, s. 11, citované podľa ŽITŇANSKÁ, L.: Zmluvy o franšíze..., cit. dielo, s. 272.

¹⁰ Citované podľa ŽITŇANSKÁ, L.: Zmluvy o franšíze..., cit. dielo, s. 277.

¹¹ Case 161/84, pozn. autorok: systém individuálnych výnimiek udeľovaných Komisiou sa zmenil na systém výnimky *ex lege* nar. č. 1/2003 o implementácii súťažných pravidiel stanovených v čl. 81 a 82 Zmluvy (OJ, 2003 L 1/1).

Na základe skúseností z rozhodovacej praxe pristúpila Európska komisia k vydaniu blokovej výnimky pre franšízové zmluvy¹² a to na základe splnenia podmienok uvedených v čl. 85 ods. 3 Zmluvy o ES.¹³ Kľúčový význam z tohto hľadiska má, že tento zmluvný typ umožňuje najmä malým a stredným podnikom založiť s obmedzenými investíciami franšízovú sieť, a teda vstúpiť na trh a zlepšiť medziznačkovú súťaž.

Ustanovenie čl. 1 ods. 3 písm. a) a b) cit. nariadenia Komisie pod pojmom franšiza rozumie „súbor práv k priemyselnému alebo intelektuálnemu vlastníctvu vzťahujúci sa na ochranné známky, obchodné mená, označenie obchodov, úžitkové vzory, autorské práva, know-how alebo patenty, ktoré majú byť využité na ďalší predaj tovaru alebo služieb konečnému spotrebiteľovi“. Nariadenie pojmovo vymedzuje franšízovú zmluvu ako zmluvu, ktorá obsahuje najmä licencie k právam z priemyselného alebo intelektuálneho vlastníctva. Tie sa vzťahujú najčastejšie na ochranné známky alebo značky a know-how.¹⁴

Franchising sa zakladá na franšízovej zmluve, pod ktorou cit. nariadenie rozumie dohodu, ktorou poskytovateľ franšízy poskytuje príjemcovi franšízy za priamu alebo nepriamu finančnú úplatu právo využívať franšízu za účelom obchodovania s určitými druhmi tovaru a/alebo služieb. Franšízové zmluvy musia obsahovať:

- používanie spoločného mena alebo označenia obchodu a jednotnú prezentáciu zmluvných prevádzkových priestorov a/alebo dopravných prostriedkov,
- poskytnutie know-how poskytovateľom franšízy prijímateľovi,
- stále poskytovanie obchodnej alebo technickej pomoci poskytovateľom franšízy prijímateľovi franšízy počas platnosti zmluvy.

Od všeobecnej franšízovej zmluvy cit. nariadenie odlišuje hlavnú franšízovú zmluvu (master franchising), na základe ktorej prijímateľ franšízy získava od poskytovateľa franšízy za priamu alebo nepriamu finančnú úhradu právo využiť franšízu na účely uzatvárania franšízových zmlúv s tretími stranami ako prijímateľmi franšízy.

Z pojmového hľadiska teda možno uzavrieť, že franchising v najvšeobecnejšom vymedzení znamená „vzťah dvoch alebo viacerých samostatných právnických alebo fyzických osôb, ktorého základom je franšízová zmluva.“¹⁵

Hoci charakteristickým znakom franšízovej zmluvy je poskytnutie práva na využívanie predmetov priemyslového vlastníctva alebo know-how,¹⁶ franšízovú zmluvu nie je možné stotožniť s licenčnou zmluvou. Licenčnou zmluvou dáva poskytovateľ licencie prijímateľovi licencie právo používať jeho patenty, know-how, obchodné známky a/alebo

¹² Commission Regulation (EEC) No. 4087/88 of 30 November 1988 on the application of Article 85(3) of the Treaty to Categories of Franchise Agreements. *OJ EEC*, 28. December 1988 No. L 359/46. Toto nariadenie bolo nahradené nariadením Komisie (ES) č. 2790/1999 z 22. decembra 1999 o použití čl. 81 (3) Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva na kategórie vertikálnych dohôd a zosúladených praktík (Úradný vestník Európskych spoločenstiev L 336 29/12/1999).

¹³ Teraz čl. 81 ods. 3 Zmluvy o ES

¹⁴ Článok 1 ods. 3 písm. f) nariadenia č. 4087/88 o blokovej výnimke pre franšízové zmluvy definuje know-how ako súbor nepatentovaných praktických informácií, ktoré vyplývajú zo skúseností poskytovateľa franšízy, sú ním vyskúšané, dôverné, podstatné a identifikovateľné.

¹⁵ ŘEZNÍČKOVÁ, M. : *Franchising...*, cit. dielo, s. IX.

¹⁶ ŽITŇANSKÁ, L.: *Zmluvy o franšíze...*, cit. dielo, s. 272.

iné práva intelektuálneho vlastníctva v spojitosti s výrobou a/alebo distribúciou určitého tovaru. Tento predmet je súčasťou zmluvy aj pri franchisingu,¹⁷ avšak podstatným rozdielom medzi licenciou a franšízou je, že „poskytovateľ licencie kontroluje spôsob, akým prijímateľ licencie využíva poskytovateľove patenty, know-how a/alebo obchodné známky, ale nemá kontrolu nad podnikateľským formátom alebo spôsobom, ktorým prijímateľ franšízy prevádzkuje svoj podnik.“¹⁸

Rovnako treba odlíšiť franšízovú zmluvu aj od zmluvy o obchodnom zastúpení. Poskytovateľ a prijímateľ franšízy sú totiž „dvaja nezávislí podnikatelia, ktorí investujú a vystavujú riziku vlastné zdroje. Poskytovateľ a prijímateľ franšízy nie sú zodpovední za konanie alebo opomenutie druhej zmluvnej strany. Franšízové zmluvy vskutku často obsahujú ustanovenie, ktoré výslovne ustanovuje, že prijímateľ franšízy nie je zástupcom poskytovateľa franšízy a nemá právo zaväzovať poskytovateľa franšízy.“¹⁹

Určité paralely možno vidieť aj medzi franšízovou zmluvou a distribučnou zmluvou. Distribučnou zmluvou poskytuje výrobca/dodávateľ tovaru distribútorovi právo predávať/dodávať tento tovar. „Distribútor je úplne vlastnícky a finančne nezávislý a kupuje tovar od dodávateľa, ktorý mu udelil distribučné práva.“²⁰ Distribučné zmluvy môžu byť všeobecné alebo výhradné, exkluzívne. „Vo franšízových zmluvách je naproti tomu vo väčšine prípadov záväzok exkluzivity, ktorý ustanovuje, že prijímateľ franšízy musí obchodovať len s výrobkami poskytovateľa franšízy. Vzťah kupujúci – predávajúci môže byť obsiahnutý aj vo franšízovom vzťahu, ale vo väčšine prípadov bude len znakom širšej franšízovej zmluvy, ktorá bude zahŕňať aj licencovanie obchodnej známky a systému poskytovateľa franšízy a poskytovanie určitých služieb príjemcovi franšízy zo strany poskytovateľa franšízy ako zaškolenie a stála pomoc.“²¹

V súvislosti so skúmaním postavenia franchisingu v sústave zmluvných typov treba napokon spomenúť aj zmluvu a transfere technológií a lízingovú zmluvu. Zmluvou o transfere technológií ako určitou formou licenčnej zmluvy sa poskytuje právo zriadiť výrobné zariadenie na výrobu produktu s použitím technológie poskytovateľa, ten však nemá kontrolu nad spôsobom, akým prijímateľ licencie podniká.²² Široko formulovaný transfer technológie však môže byť súčasťou franchisingu.²³ Súčasťou franšízovej zmluvy môže byť aj súbor ustanovení naplňajúcich pojem lízingovej zmluvy.

¹⁷ Guide to International Master Franchise Agreements. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome-Italy 1998, s. 10.

¹⁸ Guide to International Master Franchise Agreements. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome-Italy 1998, s. 11 (ďalej UNIDROIT Franchising Guide).

¹⁹ Tamže, s. 9.

²⁰ Tamže, s. 10.

²¹ Tamže, s. 10.

²² Tamže, s. 11.

²³ Tamže, s. 11.

3. VÝHODY/NEVÝHODY PRE PRIJÍMATEĽA A POSKYTOVATEĽA FRANŠÍZY

Franchising sa často charakterizuje ako forma podnikania, z ktorej majú prospech všetky zúčastnené strany.²⁴ Je však pochopiteľné, že má aj svoje nevýhody, či cenu, ktorú musia obe zmluvné strany zaplatiť za benefity, ktoré im prináša.

3.1 Výhody/nevýhody pre prijímateľa franšízy

Prijímateľ franšízy získava možnosť vstupu do podnikania pod známou obchodnou známkou alebo obchodným menom, čo mu od počiatku zabezpečuje potenciálnu klientelu, zníženie miery nevyhnutných investícií a zníženie rizika bankrotu. Navyše mu poskytovateľ franšízy zabezpečuje odbornú pomoc a školenie, nielen na začiatku, ale aj priebežne počas trvania zmluvného vzťahu. Koordinované reklamné kampane vytvárajú jednotný „image“ celej siete.

Prijímateľ franšízy na druhej strane musí rátať aj s určitými nevýhodami, ktoré sa spájajú s touto formou podnikania. Predovšetkým musí akceptovať, že nie je celkom nezávislý a kľúčové podnikateľské rozhodnutia prijíma poskytovateľ franšízy pre celú franšízovú sieť. Určité riziká sa spájajú aj s uplynutím obdobia, na ktoré sa franšíza poskytuje, pretože niet garancií toho, že zmluva bude automaticky predĺžená. K nevýhodám treba napokon pričítať aj to, že franšízové poplatky znižujú celkovú výnosnosť podnikania.²⁵

3.2 Výhody/nevýhody pre poskytovateľa franšízy

Pre poskytovateľa franšízy je hlavnou výhodou možnosť rozšíriť podnikanie v krátkom čase bez vstupných kapitálových investícií, ktoré znáša prijímateľ franšízy, a tak expandovať na nové trhy. Cenou, ktorú za to platí, je znížená kontrola jednotlivých článkov franšízovej siete v porovnaní s kontrolou, ktorú by mal pri vytvorení vlastnej odbytvej siete. Poskytovateľ franšízy je zároveň vystavený vysokému riziku aj v prípade, ak prijímatelia franšízy nezachovávajú štandardy pre optimálne fungovanie celej siete. Musí navyše rátať s tým, že jeho záujmy sa môžu dostať do kolízie so záujmami jeho partnerov – prijímateľov franšízy (napr. náklady na modernizáciu a pod.).²⁶

4. DRUHY FRANCHISINGU

Vzhľadom na to, že franchising predstavuje univerzálnu schému podnikania, môže sa uplatniť v rôznych oblastiach podnikania. Podľa predmetu franchisingu ESD v prípade „Pronuptia“ rozlišuje:

²⁴ Tamže, s. 247.

²⁵ Stat' spracovaná podľa UNIDROIT Franchising Guide, s. 247-249.

²⁶ Stat' spracovaná podľa UNIDROIT Franchising Guide, s. 249-250.

- výrobný alebo priemyselný franchising,
- odbytový alebo distribučný franchising,
- franchising služieb.

Priemyselný franchising sa vzťahuje na výrobu tovaru a pozostáva z výrobných licencií založených na patentoch a/alebo technickom know-how v kombinácii s obchodnými licenciami. Distribučný franchising sa týka predaja tovaru a franchising v oblasti služieb pojmovovo postihuje terciárnu sféru.²⁷

Iný spôsob členenia predstavuje členenie na franchising na distribúciu tovaru a tzv. podnikateľský franchising (business format franchising). Pri franchisingu na distribúciu tovaru „prijímateľ franšízy predáva tovar vyrobený alebo dodávaný poskytovateľom franšízy pod obchodnou známkou poskytovateľa franšízy za platenie poplatkov a, najčastejšie, sľub obmedziť predaj na tovar/výrobky výrobcu alebo dodávateľa,..."²⁸

Predmetom tzv. podnikateľského franchisingu (business format franchising) je poskytnutie práva na použitie osobitného podnikateľského postupu, resp. schémy. Práve táto forma franchisingu v súčasnosti často symbolizuje franchising ako celok.²⁹

Podstatnou črtou tzv. podnikateľského franchisingu je, že poskytovateľ franšízy ako autor určitého fungujúceho a osvedčeného modelu podnikania poskytuje prijímateľovi franšízy právo využiť tento systém za počiatkový a/alebo priebežný poplatok/poplatky. Hoci ide o právne a finančne nezávislých podnikateľov, poskytovateľ franšízy kontroluje, ako prijímateľ franšízy prevádzkuje franšízový systém.³⁰

Napokon možno rozlišovať medzi „priamym“ franchisingom a tzv. hlavnou franšízovou zmluvou. Pri priamom franchisingu poskytovateľ sám poskytuje franšízu individuálnym prijímateľom napr. aj v cudzom štáte,³¹ kým pri hlavnej franšízovej zmluve (master franchise agreement) „poskytovateľ franšízy dáva inej osobe (sub-franchisor) spravidla výhradné právo poskytovať franšízu ďalším osobám (sub-franchisee) na určitom území (napr. určitého štátu) a/alebo si otvoriť franšízové podniky sám“.³²

5. ZÁVER

Napriek tomu, že už aj na Slovensku existujú príklady podnikania na báze franchisingu Slovensko patrí medzi štáty, ktoré nemajú doposiaľ osobitnú právnu úpravu franchisingu.³³ Vzhľadom na charakter franšízovej zmluvy, ktorou sa spravidla zakladá dlhodobý franšízový vzťah a ktorá z dôvodov potrebnej flexibility celého systému má skôr

²⁷ Nariadenie č. 4087/88.

²⁸ UNIDROIT Franchising Guide, s. 243.

²⁹ Tamže, s. 1.

³⁰ Tamže, s. 244.

³¹ Tamže, s. 13.

³² Tamže, s. 2.

³³ V súčasnosti ide o nepomenovanú zmluvu medzi podnikateľmi podľa § 269 ods. 2 OBZ.

rámcový charakter, treba však pripustiť, že pokusy právne upraviť tieto vzťahy nepri-
niesli vždy pozitívne výsledky, ale viedli skôr k opačnej tendencii, teda deregulácii.³⁴

Recenzent: *JUDr. Peter Šmeringai*

Súhrn

Franchising predstavuje špecifickú formu podnikania, ktorá prináša prospech nielen zúčastne-
ným podnikateľom, ale aj národnému hospodárstvu ako celku. Hoci už existujú aj na Slovensku
príklady podnikania na báze franchisingu, stále ide v našich podmienkach o relatívne nový inšti-
tút. Za týchto okolností je cieľom príspevku najmä predstaviť franchising ako progresívny spôsob
podnikania, vymedziť jeho pojem, základné znaky, druhy a postavenie v sústave zmluvných typov.
Príspevok zároveň načrtáva aj výhody, ktoré franchising prináša obom partnerom zmluvného
vzťahu. Vzhľadom na to, že u nás doposiaľ niet osobitnej právnej úpravy franchisingu, príspevok
v závere upozorňuje aj na prípadné riziká, ktoré sa s právnou úpravou spájajú.

Zusammenfassung

Franchising als moderne Art der Unternehmungstätigkeit bringt viele Vorteile nicht nur dem
Franchisegeber und Franchisenehmer, sondern auch viele makroökonomische Vorteile. Obwohl es
bereits Beispiele des Franchising auch in der Slowakei gibt, ist Franchising unter unseren
Bedingungen noch ein relativ neues Institut. Deswegen ist das Ziel dieses Beitrags Franchising als
progressive Art der Unternehmungstätigkeit vorzustellen und seinen Begriff abzugrenzen. Der
Beitrag erörtert auch die Vorteile, die Franchising dem Franchisegeber und Franchisenehmer
bringt, und klassifiziert seine Grundtypen. Hinsichtlich der Tatsache, dass es in der Slowakei bis
jetzt keine Franchisingregelung gibt, macht der Artikel auch kurz darauf aufmerksam, welche
Risiken mit solcher Regelung verbunden sein können.

Summary

Franchising is a specific form of business bringing benefits not only to the franchisor and fran-
chisee, but at the same time to the national economy as a whole. In spite of the fact that there are
already examples of franchising in Slovakia, it is still a relatively new institute in our conditions.
Under these circumstances the article aims to present franchising as a progressive way of doing
business, attempts to give its definition/definitions, fundamental features and basic forms. The
article tries also to present benefits of franchising both for franchisor and franchisee. Finally,
having in mind that there is until now no legal regulation of franchising in Slovakia, the article
briefly draws attention to the risks connected with legislation of this kind.

³⁴ K tomu pozri bližšie KALESNÁ, K.: Nad problematikou franšízy..., cit. dielo, s. 407 a literatúra tam uve-
dená.

**NIEKOĽKO POZNÁMOK K PRÁVNEJ ÚPRAVE
PRACOVNÉHO POMERU V PRÁVNOM SYSTÉME
HOLANDSKÉHO KRÁĽOVSTVA**

Michal Kuril

Úvodom by sme radi poukázali na určitý predsudok, ktorý pracovnoprávna úprava v Holandsku požíva, a to ten, že je spravidla označovaná za jednu z najliberálnejších nielen v Európe, ale aj v kontexte mimokontinentálnych pracovnoprávnych systémov. Hodnotenie „liberálnosti“ pracovnoprávnych vzťahov v jednotlivých krajinách sveta, napríklad zo strany Svetovej banky v správe Doing Business 2009, ktoré bolo zverejnené nedávno (posudzované obdobie predstavuje apríl 2007 – jún 2008), ale zaraďuje Holandsko celkovo na 98. miesto zo 181 posudzovaných krajín (ak toto výsledné umiestnenie atomizujeme, a nazrieme naň detailnejšie, z predmetnej správy vyplýva, že z hľadiska prekážok pri prijímaní zamestnancov skončila krajina 17-ta, neflexibility pracovného času 40-ta, prekážok vo veci skončenia pracovného pomeru 70-ta, rigidnosti pracovnoprávnych vzťahov na 42 mieste a poskytovania peňažných plnení v súvislosti so skončením pracovného pomeru 17-ta).¹ V zmysle uvedeného máme za to, že označenie holandskej pracovnoprávnej úpravy ako zásadne liberálnej, je minimálne sporné [Možno zaujímavo znie porovnanie s legislatívou Slovenskej republiky v zmysle uvedenej správy, celkové umiestnenie (83), prekážky prijímanie zamestnancov (17), neflexibilita pracovného času (60), prekážky vo veci skončenia pracovného pomeru (30), rigidnosť pracovnoprávnych vzťahov (36), poskytovanie peňažných plnení v súvislosti so skončením pracovného pomeru (13)].

Právna úprava pracovnoprávnych vzťahov, vrátane pracovného pomeru, neexistuje v Holandsku vo forme osobitného kódexu, ale je súčasťou Občianskeho zákonníka (Burgerlijk Wetboek, ďalej aj WB), konkrétne hlavy 7.10 (Pracovná zmluva), ktorý dopĺňajú viaceré a súvisiace právne predpisy. Systematika uvedenej časti je tvorená z 11 oddielov, a to nasledovne: 1. oddiel Všeobecné ustanovenia, 2. oddiel Mzda, 3. oddiel Dovolenka a pracovné voľno, 4. oddiel Rovnaké zaobchádzanie, 5. oddiel Niekoľko osobitných ustanovení o pracovnej zmluve, 6. oddiel Niekoľko osobitných povinností

¹ Správa Svetovej banky bola ku dňu 31. marca 2009 uverejnená na stránke www.doingbusiness.org

zamestnávateľa, 7. oddiel Niekoľko osobitných povinností zamestnanca, 8. oddiel Prevod podniku, 9. oddiel Skončenie pracovného pomeru, 10. oddiel Osobitné ustanovenia pre obchodných zástupcov, 11. oddiel Osobitné ustanovenia týkajúce sa zmluvy o sprostredkovaní práce.

V ďalšom sa budeme venovať vybraným pracovnoprávnym inštitútom zdôrazňujúcim osobitosti právnej úpravy pracovného pomeru v Holandsku, neopomínajúc pritom v primeranom rozsahu určité komparatistické ambície smerom k právnej úprave pracovnoprávných vzťahov v Slovenskej republike. Možno konštatovať, že pri väčšine zmluvných typov v Holandsku, vrátane pracovnej zmluvy, ale aj mimo sféry pracovnoprávných vzťahov, spravidla neexistujú žiadne obligatórne náležitosti (tu poznamenávame, že čl. 654 BW predsa určitým spôsobom zaväzuje zamestnávateľa, aby do pracovnej zmluvy alebo osobného listu adresovaného zamestnancovi alebo iného dokumentu poskytnutého zamestnancovi v súvislosti so založením pracovného pomeru obsahol určité skutočnosti, v predpísanej písomnej forme a v lehote 1 mesiaca od vzniku pracovného pomeru – zaoberáme sa nimi nižšie, pozn. autora), ktoré by boli podmienkou ich platnosti. Obdobná situácia platí, aj pokiaľ ide o predpísanú formu, čo znamená, že pracovný pomer je možné uzavrieť písomne, ale prípadne aj ústne. Na druhej strane treba uviesť, že niektoré pracovnoprávne inštitúty sú predsa len spojené so sankciou neplatnosti v nadväznosti na akúkoľvek inú formu ako ústnu (napr. čl. 653 ods. 1 BW podľa ktorého: „Dohoda medzi zamestnávateľom a zamestnancom obmedzujúca zamestnanca vo výkone určitých prác po skončení pracovného pomeru je platná iba v tom prípade, ak bola dohodnutá písomne, a ak je zamestnanec plnoletý“).

Aj v Holandsku môže tvoriť súčasť pracovného pomeru dohoda o skúšobnej dobe, ktorej základná funkcia vychádza z toho, aby si zmluvné strany mohli overiť, či budú pracovný pomer považovať za vyhovujúci. *Skúšobná doba* (čl. 652 WB) predstavuje dvojstranný právny úkon zamestnávateľa a zamestnanca, pričom jej dĺžka musí byť vždy pre obe strany rovnaká a môže byť dohodnutá pri pracovnom pomere na dobu určitú aj neurčitú. Podobne ako Zákoník práce Slovenskej republiky (ďalej len ZP) aj BW spája jeho realizáciu s písomnou formou, pod sankciou neplatnosti. Podstatné rozdiely ale nachádzame najmä vo veci jej maximálnej dĺžky. Pokiaľ ZP umožňuje dohodnúť skúšobnú dobu najviac v rozsahu 3 mesiacov, podľa WB: „v prípade pracovnej zmluvy uzatvorenej na dobu neurčitú môže byť skúšobná doba najviac dvojmesačná“,² resp. „v situácii, ak ide o pracovnú zmluvu dohodnutú na dobu určitú, môže byť skúšobná doba najviac jeden mesiac – ak bola pracovná zmluva uzatvorená na obdobie kratšie ako dva roky, alebo najviac dva mesiace – ak sa pracovná zmluva dohodla v rozsahu dvoch alebo viac rokov“.³ Každé ustanovenie, v zmysle ktorého by skúšobná doba bola pre obe strany rozdielna, alebo by presiahla dva mesiace alebo jeden mesiac vzhľadom k uvedenému vyššie, je neplatné. Súdna prax v Holandskom kráľovstve striktno sleduje hranicu prípustných rozsahov skúšobných dôb a často krát býva v judikatúre označovaná ako rigidná doba. Je zrejmé, že akákoľvek dohoda, ktorá by skúšobnú dobu predlžovala je neplatná, a rovnako je vylúčený aj prípad, aby prekročenie rozsahu skúšobnej doby

² Článok 652 ods. 2.

³ Článok 652 ods. 3 – 4.

(napríklad na tri mesiace) malo za následok jej automatickú transformáciu smerom dole na prípustné dva mesiace. Zakázané je rovnako predĺženie skúšobnej doby v prípade, ak bol zamestnanec dočasne práceneschopný pre chorobu alebo v niektorých ďalších prípadoch (bližšie sa nimi zaoberáme pri ochrannnej dobe). Počas plynutia skúšobnej doby môže tak zamestnanec, ako aj zamestnávateľ skončiť pracovný pomer okamžite a bez uvedenia dôvodu alebo z akéhokoľvek dôvodu. Existujú ale aj určité iné situácie, kedy by bola dohoda o skúšobnej dobe neplatná, ide o skúšobnú dobu obsiahnutú v pracovnej zmluve, ktorá bola uzatvorená bezprostredne po predchádzajúcej pracovnej zmluve medzi tými istými účastníkmi, okrem prípadu, ak je pracovná zmluva dohodnutá na iný druh práce, než bol pôvodný; alebo ak medzi dvoma po sebe nasledujúcimi pracovnými zmluvami medzi rovnakými zmluvnými stranami je len krátky časový úsek.

Pracovná zmluva môže byť v Holandsku uzatvorená z hľadiska dĺžky trvania pracovného pomeru buď na dobu určitú alebo na dobu neurčitú. V prípade, ak nie je v pracovnej zmluve určená doba jej trvania, pracovný pomer sa považuje za uzatvorený na dobu neurčitú. Pracovný pomer na dobu určitú nemôže byť jednostranne skončený niektorou zo zmluvných strán pred uplynutím doby, na ktorú sa pracovná zmluva uzatvorila, pokiaľ takáto podmienka bola účastníkmi zmluvného vzťahu výslovne dohodnutá. Niektoré ďalšie osobitosti nachádzame v čl. 668 – 668a BW. Pracovný pomer na dobu určitú sa končí bez akýchkoľvek formálnych požiadaviek v dohodnutý deň, na druhej strane ale BW pripúšťa možnosť jeho predĺženia. Tu platí, že pokiaľ nie je dohodnuté inak, pracovný pomer na dobu určitú sa predlžuje o tú istú dobu, ako bola pôvodná, najviac však o jeden rok a za tých istých zmluvných podmienok. V prípade, ak ide o predĺženie resp. opakované dohodnutie pracovného pomeru na dobu určitú medzi tými istými účastníkmi a dĺžka pracovných zmlúv presiahla v súhrne 36 mesiacov (za podmienky, že prípadné prestávky medzi jednotlivými zmluvami neprekročili 3 mesiace – tieto prestávky sa ale do celkového súhrnu započítavajú), považuje sa posledná pracovná zmluva uzatvorená na dobu určitú za pracovnú zmluvu na dobu neurčitú (čl. 668a ods. 1). Uvedené ustanovenie sa vzťahuje aj na situáciu, kedy ide o právny vzťah medzi zamestnancom a rôznymi zamestnávateľmi, ktorí ale majú status právnych nástupcov.

Zmena pracovného pomeru je možná tak v subjekte (čl. 659 a 662 a nasl. BW), ako aj v obsahu (613 BW). Pri prevode podniku platí (prevodom podniku sa podľa čl. 662 ods. 2 BW rozumie: „prevod v dôsledku dohody, zlúčenia alebo rozdelenia hospodárskej jednotky, ktorá si zachováva svoju identitu“), že práva a povinnosti, ktoré pre zamestnávateľa vyplývajú z pracovnej zmluvy uzatvorenej so zamestnancom prechádzajú na právneho nástupcu. Rovnako ale môže byť zamestnávateľ viazaný (popri nadobúdateľovi) dodržiavaním určitých povinností vyplývajúcich z pracovnej zmluvy (ak také existujú – ide napríklad o skutočnosti súvisiace so sociálnym zabezpečením zamestnanca), ktoré vznikli pred dňom prevodu, po obdobie jedného roka po dni prevodu. Ak prevodom podniku dôjde k zmene okolností v neprospech zamestnanca v takom rozsahu, že na základe toho príde k rozviazaniu pracovného pomeru podľa čl. 685 BW (podľa uvedeného ustanovenia sa ktorákoľvek zmluvná strana môže obrátiť na oblastný súd so žiadosťou o skončenie pracovného pomeru zo závažných dôvodov – ak súd takejto žiadosti vyhovie z dôvodu negatívnych zmien v okolnostiach, môže v prípade, ak to bude

považovať za spravodlivé a s ohľadom na konkrétny prípad a príslušné súvislosti rozhodnúť o priznaní odškodného jednej zo zmluvných strán na náklady druhého účastníka), zodpovednosť za takto skončený pracovný pomer nesie zamestnávateľ. Holandská legislatíva (čl. 665 BW) zaväzuje zamestnávateľa tiež povinnosťou poskytnúť buď zástupcom zamestnancov alebo ak u neho nepôsobia, potom priamo a osobne jednotlivým zamestnancom informácie o: plánovanom prevode podniku; dôvodoch prevodu; predpokladanom dátume prevodu; právnych, ekonomických a sociálnych dôsledkoch prevodu na zamestnancov a očakávaných opatreniach vo vzťahu k zamestnancom. Dohoda o zmene pracovného pomeru v obsahu (čl. 613 BW) je prípustná a predstavuje dvojstranný právny úkon zamestnanca a zamestnávateľa vyžadujúci si súhlas oboch zúčastnených strán. Súčasne je ale možné, aby si zamestnávateľ (opäť formou písomnej dohody) vyhradil právo na základe svojho rozhodnutia jednostranne meniť určité skutočnosti obsiahnuté v pracovnej zmluve. Všetky takto realizované zmeny musia byť v súlade s kritériami racionálnosti a spravodlivosti. Podobne ako pri založení pracovného pomeru aj pri jeho zmene znáša súvisiace náklady zamestnávateľ, ktorý je tiež povinný poskytnúť zamestnancovi úplný a vlastnoručne podpísaný opis takéhoto dokumentu (čl. 654 ods. 1 – 2 BW).

Výpovedná doba (čl. 672 ods. 1 – 4 BW) je v Holandsku v zásade rovnaká pre zamestnanca aj zamestnávateľa, pričom jej dĺžka je 1 mesiac. Toto ustanovenie má ale dispozitívny charakter, podobne ako je tomu v slovenskej pracovnoprávnej úprave (§ 62 ods. 1 ZP), kde platí, že dĺžka výpovednej doby sú najmenej 2 mesiace. Pokiaľ ZP určuje dĺžku výpovednej doby v rozsahu najmenej 3 mesiacov, ak výpoveď dáva zamestnávateľ a zamestnanec odpracoval u zamestnávateľa najmenej päť rokov, analogické špecifiká môžeme nájsť aj v BW. Tu platí, že ak zamestnanec pracoval u zamestnávateľa viac ako päť rokov, ale kratšie ako desať rokov, výpovedná doba je dvojmesačná, v situácii, ak ide o interval desať až pätnásť rokov trojmesačná, a ak zamestnanec odpracoval u zamestnávateľa pätnásť alebo viac rokov štvormesačná. Obe právne úpravy sa rozchádzajú v možnosti skrátiť dĺžku legislatívne určenej výpovednej doby. Burgerlijk Wetboek takúto možnosť pripúšťa (čl. 672 ods. 5) na základe kolektívnej zmluvy alebo nariadenia vydaného na to oprávneným riadiacim orgánom alebo v jeho mene. Zároveň nevyklučuje ani jej predĺženie, pre tento právny úkon predpisuje pod sankciou neplatnosti písomnú formu. Predĺžiť výpovednú dobu zamestnanca (čl. 672 ods. 6) možno iba písomne, inak je predĺženie neplatné a nie na obdobie dlhšie, ako je šesť mesiacov. Formálna podmienka platnosti výpovede (čl. 669) je viazaná výhradne na jej písomnú formu, a aj to len v tom prípade, ak si ju (písomnú výpoveď) druhá strana vyžiada.

Právny inštitút *ochrannej doby* (zákaz výpovede zamestnancovi) je upravený v čl. 670 a nasl. BW. Zamestnávateľ nesmie dať zamestnancovi výpoveď počas obdobia, v ktorom zamestnanec nie je schopný dočasne vykonávať prácu zo zdravotných dôvodov, pokiaľ práceneschopnosť neprekročila dva po sebe nasledujúce roky. Pod právny režim ochrannej doby ďalej patrí obdobie tehotenstva (zamestnávateľ je oprávnený požadovať vyhlásenie lekára alebo pôrodnej asistentky potvrdzujúce tehotenstvo), materskej dovolenky, rodičovskej dovolenky, čerpanie dovolenky súvisiacej s pôrodom, ako aj obdobie šiestich týždňov nadväzujúce na tieto obdobia po opätovnom nastúpení zamestnankyne

do práce. Sme toho názoru, že práve posledná situácia chrániaca po určitú dobu zamestnankyňu po návrate z materskej alebo rodičovskej dovolenky pred výpoveďou by mohla byť implementovaná aj do právneho poriadku Slovenskej republiky, keďže skončenie pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa ihneď alebo bezprostredne po takomto návrate nie je nič výnimočné. Zákaz výpovede sa vzťahuje aj na niektoré ďalšie situácie, najmä obdobie, počas ktorého bol zamestnanec povolaný v rámci brannej povinnosti na výkon vojenskej služby alebo náhradnej vojenskej služby (čl. 670 ods. 3 WB), ako aj v niektorých osobitných prípadoch súvisiacich s členstvom zamestnanca v odborových orgánoch u zamestnávateľa (čl. 670 ods. 4).

Skončenie pracovného pomeru vychádza z pomerne striktnej právnej úpravy BW, tá ale zároveň pripúšťa niekoľko podstatne rozdielnych možností na základe ktorých sa môže pracovný pomer skončiť. Z komparatistického hľadiska vo vzťahu k právnej úprave skončenia pracovného pomeru v Slovenskej republike tu nachádzame niekoľko spoločných, ako aj rozdielnych znakov. V prvom prípade ide o skončenie pracovného pomeru bez výpovednej doby, a to výpoveďou zamestnanca alebo zamestnávateľa v skúšobnej dobe (touto situáciou sa zaoberáme v predchádzajúcom), dohodou o skončení pracovného pomeru alebo okamžitým skončením pracovného pomeru zo strany zamestnanca alebo zamestnávateľa z tzv. závažných dôvodov. Tie sú uvedené v čl. 678, resp. 679 BW. Zamestnávateľ môže pracovný pomer skončiť okamžite ak: zamestnanec pri uzatváraní pracovnej zmluvy úmyselne uviedol zamestnávateľa do omylu predložením neplatných alebo falošných dokladov, alebo ak mu úmyselne poskytol nepravdivé informácie o spôsobe a dôvodoch skončenia pracovného pomeru u predchádzajúceho zamestnávateľa; v prípade, ak zamestnanec stratil spôsobilosť vykonávať doterajšiu prácu; ak sa zamestnanec počas pracovného času dostane pod vplyv alkoholu alebo iných omamných látok; ak sa dopustí krádeže, sprenevery, podvodu alebo iného trestného činu, na základe ktorého stratí dôveru zamestnávateľa; v situácii, ak zamestnávateľ, členov jeho rodiny alebo domácnosti alebo spolupracovníkov zamestnanec hrubým spôsobom uráža, zneužíva, prípadne sa im závažným spôsobom vyhráža. K ďalším dôvodmi zakladajúcim právo zamestnávateľa okamžite skončiť pracovný pomer patrí: ak zamestnávateľ, členov jeho rodiny alebo domácnosti alebo spolupracovníkov zamestnanec navedie alebo sa pokúsil naviesť na také konanie, ktoré je v rozpore so zákonom alebo dobrými mravmi; ak zamestnanec úmyselne alebo z nedbanlivosti (napriek upozorneniu zamestnávateľa) poškodí majetok zamestnávateľa alebo ho vystaví vážnemu nebezpečenstvu alebo vystaví nebezpečenstvu seba alebo iných zamestnancov; ak zamestnanec zverejní skutočnosti, ktoré sa týkajú domácnosti alebo podniku zamestnávateľa, ak bol povinný zachovať o takýchto informáciách mlčanlivosť; ak zamestnanec dlhodobo odmieta plniť pracovné úlohy zamestnávateľa alebo ak hrubým spôsobom zanedbáva povinnosti, ktoré mu vyplývajú z pracovnej zmluvy; ak sa zamestnanec úmyselne alebo z nedbanlivosti dostane do stavu alebo ostane v stave, v ktorom nie je schopný vykonávať dohodnutú prácu.

Okamžité skončenie pracovného pomeru zo strany zamestnanca prichádza do úvahy ak zamestnávateľ zamestnanca, členov jeho rodiny alebo domácnosti zneužíva, hrubo uráža alebo sa im iným závažným spôsobom vyhráža alebo toleruje obdobné konanie zo strany niektorého z jeho členov rodiny, domácnosti alebo podriadených; v prípade, ak

zamestnanca, členov jeho rodiny alebo domácnosti zamestnávateľ navedie alebo sa pokúsil naviesť na také konanie, ktoré je v rozpore so zákonom alebo s dobrými mravmi alebo ak toleruje obdobné konanie zo strany niektorého z členov jeho rodiny, domácnosti alebo podriadených; ak zamestnávateľ nevyplatí zamestnancovi v stanovenom termíne mzdu; ak zamestnávateľ, ak to bolo dohodnuté, nezabezpečí zamestnancovi stravu a ubytovanie; ak zamestnancovi, ktorého mzda sa určuje na základe výsledkov práce, neposkytne dostatočné množstvo práce alebo dohodnutú pomoc (v primeranej miere); ak zamestnávateľ hrubým spôsobom zanedbáva povinnosti, ktoré mu ukladá pracovná zmluva; ak bez toho, aby to vyplývalo z dohodnutého druhu práce, zamestnávateľ prepožičia zamestnanca na dočasný výkon práce k inému zamestnávateľovi (na základe čl. 690 – 691 BW), napriek tomu, že zamestnanec takéto dočasné pridelenie odmietol; ak zamestnanec nemôže naďalej vykonávať dohodnutú prácu bez vážneho ohrozenia svojho života, zdravia, morálky alebo dobrého mena; ak sa zamestnanec z dôvodu choroby alebo z iných príčin nespočívajúcich v osobe zamestnanec dostal do takého stavu, v ktorom nemôže vykonávať dohodnutú prácu.

Každá zo zmluvných strán je teda oprávnená, v prípade ak nastane „vážny dôvod“, okamžite skončiť pracovný pomer. Burgerlijk Wetboek zaväzuje oboch účastníkov pod sankciou neplatnosti takéhoto právneho úkonu k oboznámeniu druhého účastníka o takomto dôvode. Zároveň deklaruje, že zmluvná strana, ktorá skončí pracovný pomer okamžite bez „vážneho dôvodu“ je povinná zaplatiť odškodné. Odškodné ale prichádza do úvahy aj v inom prípade pri okamžitom skončení, a to, ak niektorá zo zmluvných strán úmyselne alebo na základe vlastného zavinenia poskytla druhej strane takýto „závažný dôvod“ (čl. 677 ods. 3 BW).⁴

Osobitným prípadom skončenia pracovného pomeru je smrť zamestnanca (čl. 674 BW) alebo zamestnávateľa (čl. 675 BW). V zásade platí, že pracovný pomer smrťou zamestnanca zaniká (zákonodarca v ods. 2 a nasl. uvedeného ustanovenia rieši problém peňažných nárokov pozostalých po zomrelom zamestnancovi) a zamestnávateľa nezaničí (s výnimkou prípadu, ak z pracovnej zmluvy vyplýva opak). Súčasne je ale nevyhnutné uviesť, že existujú aj ďalšie možnosti, na základe ktorých môže dôjsť skončeniu pracovného pomeru, a to napríklad rozhodnutie súdu, uplynutie doby pri pracovnom pomere na dobu určitú, alebo priamo zo zákona. Vzhľadom k rozsahovým možnostiam tohto článku sa im ale bližšie nebudeme venovať. Podotýkame ešte, že vo všetkých ostatných prípadoch, ak chce zamestnávateľ dať zamestnancovi výpoveď s relevantnou výpovednou dobou platí, že výpoveď je zakázaná, pokiaľ zamestnávateľ nezískal špeciálne povolenie zo strany Úradu pre mzdu a zamestnanosť (tzv. CWI – Centre for Work and Income).

Burgerlijk Wetboek ustanovuje v čl. 654 a nasl. *niekoľko osobitných práv a povinností zamestnávateľa*. V prípade, ak sa pracovná zmluva uzatvára písomne, náklady spo-

⁴ Odškodné patrí účastníkovi pracovného pomeru aj v tom prípade, ak niektorá zo zmluvných strán ukončí pracovný pomer skôr, než bolo dohodnuté v dohode o skončení pracovného pomeru. Zároveň poznamenávame, že výška odškodného je v oboch vyššie uvedených situáciách zhodná s výškou mzdy stanovenej v peniazoch za obdobie, v ktorom by pracovný pomer pokračoval, ak by nebol protiprávne skončený (ide ale o dispoziatívne ustanovenie, vyššie odškodné je možné stanoviť na základe písomnej dohody).

jené s jej vyhotovením alebo zmenou znáša zamestnávateľ. V súvislosti so založením pracovného pomeru (uzatvorením pracovnej zmluvy) je zamestnávateľ povinný vystaviť zamestnancovi písomný doklad, v ktorom sú uvedené nasledovné údaje:⁵ meno a bydlisko alebo sídlo zmluvných strán; miesto výkonu práce a deň nástupu zamestnanca do práce; druh práce a jeho rámcová charakteristika; v prípade, ak bola pracovná zmluva dohodnutá na dobu určitú dĺžka jej trvania; podmienky nároku na dovolenku a spôsob jej výpočtu; dĺžku výpovedných dôb; výšku mzdy a spôsob jej určenia; výplatné termíny; rozsah a rozvrhnutie pracovného času; informácie o sociálnom zabezpečení zamestnanca a osobitosti súvisiace s prípadným výkonom práce zamestnanca mimo územia Holandska (ak ide o obdobie dlhšie ako jeden mesiac) a niektoré iné.⁶ Ak sa pracovná zmluva týka výlučne výkonu práce v domácnosti alebo iných osobných služieb v prospech inej fyzickej osoby, ktoré nepresahujú svojim rozsahom tri pracovné dni v týždni, zamestnávateľ je povinný poskytnúť vyššie uvedené údaje len vtedy, ak zamestnanec o ne požiada. Zamestnávateľ, ktorý zamestnancovi odmietne vystaviť uvedený doklad alebo doň zahrnie nesprávne informácie, zodpovedá za škodu, ktorá z tohto dôvodu zamestnancovi vznikla.

V súvislosti so skončením pracovného pomeru je zamestnávateľ povinný vystaviť zamestnancovi potvrdenie o zamestnaní (čl. 656 BW). V potvrdení o zamestnaní musí byť uvedený charakter vykonávanej práce; dĺžka pracovného času buď v dennom alebo v týždennom rozsahu a deň založenia a skončenia pracovného pomeru. Ak zamestnanec o to požiada, v potvrdení o zamestnaní sa tiež uvádza hodnotenie plnenia pracovných povinností zamestnancom a uvedenie spôsobu skončenia pracovného pomeru v prípade, ak bol pracovný pomer skončený zo strany zamestnávateľa.

Burgerlijk Wetboek ale rovnako konštituuje niektoré ďalšie špecifické povinnosti zamestnávateľa. Podľa čl. 657 ods. 1 je zamestnávateľ povinný včas a zrozumiteľne informovať zamestnanca pracujúceho na základe pracovnej zmluvy na dobu určitú o voľnom pracovnom mieste pre pracovný pomer na dobu neurčitú.⁷ Ďalšie pracovnoprávne inštitúty ako ochrana zdravia zamestnanca pri práci a súvisiaca zodpovednosť zamestnávateľa sú konkretizované v čl. 658 – 658a BW. V znení právnej úpravy je zamestnávateľ povinný všetky pracoviská a pracovné prostriedky zariadiť a udržiavať takým spôsobom, aby sa predišlo akejkoľvek zdravotnej ujme zamestnanca pri výkone pracovnej činnosti. Zároveň je zamestnávateľ povinný prijať opatrenia vnútropodnikového charakteru a pravidelne školiť v tejto veci všetkých zamestnancov. Zamestnávateľ je voči zamestnancom vo všeobecnosti zodpovedný za škodu, ktorá zamestnancom vznikla pri výkone práce alebo v súvislosti s ňou, okrem situácie, ak preukáže, že boli dodržané

⁵ Písomný doklad zamestnávateľa určený pre zamestnanca obsahujúci skutočnosti relevantné k pracovnej činnosti zamestnanca je zamestnávateľ povinný vystaviť a zamestnancovi poskytnúť v lehote 1 mesiaca odo dňa kedy zamestnanec nastúpil do práce alebo skôr, ak by došlo napríklad k skončeniu pracovného pomeru v skúšobnej dobe.

⁶ Ide napr. o informácie o kolektívnej zmluve alebo normatívny právny akt štátneho orgánu, ktorým je konkrétny zamestnávateľ určitým spôsobom viazaný.

⁷ Toto ustanovenie sa ale nevzťahuje na tzv. prepožičiavanie zamestnancov (t. j. zmluvu o sprostredkovaní práce, čl. 690 BW).

povinnosti menované v predchádzajúcom, alebo že si zamestnanec spôsobil škodu úmyselne sám alebo svojou vedomou nedbanlivosťou. Na druhej strane BW ustanovuje aj *niekoľko osobitných práv a povinností zamestnanca*. Podľa čl. 659 BW je zamestnanec povinný vykonávať prácu osobne a vo výkone práce ho bez súhlasu zamestnávateľa nemôže zastúpiť nijaká iná osoba – tu poznamenávame, že právna úprava ZP viaže výkon pracovnej činnosti v pracovnom pomere na rozdiel od BW výlučne na osobu zamestnanca v dôsledku čoho je právny inštitút zastúpenia v Slovenskej republike neprípustný. Zároveň je zamestnanec povinný (čl. 660 BW) dodržiavať všetky právne predpisy regulujúce pracovný pomer, ako aj vnútro podnikové právne akty zamestnávateľa, ktorých primárnym cieľom má byť ochrana zdravia zamestnanca a poriadok na pracovisku.

Špecifický charakter má aj tzv. anti-competition clause (čl. 653 ods. 1 – 4 BW), ustanovenie v zmysle ktorého možno obmedziť zamestnanca vo výkone určitých pracovných činností po skončení pracovného pomeru u iného zamestnávateľa. Takáto dohoda medzi zamestnávateľom a zamestnancom si vyžaduje pod sankciou neplatnosti písomnú formu a spôsobilosť uzatvoriť ju priznáva na strane zamestnanca jedine takej fyzickej osobe, ktorá už dosiahla plnoletosť. Súd ale môže takéto ustanovenie celé alebo čiastočne vyhlásiť za neplatné, ak zamestnanec bol vo vzťahu k záujmom zamestnávateľa, ktorého má predmetná úprava chrániť, nespravodlivo a nedôvodne poškodený (vylúčená nie je ani možnosť, aby zamestnávateľ zaplatil zamestnancovi peňažnú náhradu za obdobie, počas ktorého bol takto limitovaný).

ZÁVER

Pracovný pomer ako základný a v praxi najaplikovanejší pracovnoprávny vzťah holandského trhu práce vykazuje mnoho ďalších osobitostí a nuáns, ktoré nie je možné v článku takéhoto rozsahu komplexne postihnúť. Záverom by sme radi preto zdôraznili skutočnosť, že vzhľadom k širšiemu predmetu skúmania našej práce sme prezentovali prioritne tie poznatky, ktoré sú podľa nášho názoru najprínosnejšie, a veríme, že pre vedu pracovného práva na Slovensku i určitým spôsobom inšpirujúce, či už hovoríme o špecifických dĺžkach a podmienkach uplatňovania skúšobnej alebo výpovednej doby, skončení pracovného pomeru alebo niektorých osobitných právach a povinnostiach zamestnanca a zamestnávateľa.

Recenzent: *prof. JUDr. Jozef Králik, CSc.*

Použitá literatúra

JACOBS, A.: *Labour Law in the Netherlands*. The Hague : Kluwer, 2004.
BEEK, van der H. L.: *Overgangsrecht nieuw Burgerlijk Wetboek: Systematiek, uitgangspunten en toepassing*. Deventer : Kluwer, 1992.

Súhrn

Autor sa v spracovanom článku zaoberá vybranými pracovnoprávnymi inštitútmi pracovného pomeru v právnom systéme Holandského kráľovstva, neopominajúc pritom viaceré komparatívne poznámky smerom k právnej úprave pracovnoprávných vzťahov v Slovenskej republike. Osobitný prínos práce spočíva predovšetkým v skutočnosti, že ide o problematiku, ktorá je tuzemskou vedou pracovného práva rozpracovaná iba minimálne. Štruktúra predloženého článku rámcovo interpretuje jednotlivé fázy pracovného pomeru a relevantné pracovnoprávne inštitúty, inter alia skúšobnú dobu, výpovednú dobu, ochrannú dobu, niektoré osobitné práva a povinnosti zamestnanca, ako aj zamestnávateľa, náležitosti pracovnej zmluvy a pod. Súčasťou spracovanej matérie je aj niekoľko úvah de lege ferenda resp. legislatívnych odporúčaní.

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel beschäftigt sich der Autor mit ausgewählten arbeitsrechtlichen Instituten des Arbeitsverhältnisses im Rechtssystem des Königreichs der Niederlande, einschließlich mehrerer rechtsvergleichender Anmerkungen bezüglich der rechtlichen Regelung der Arbeitsverhältnisse in der Slowakischen Republik. Der besondere Beitrag des Artikels liegt in der Tatsache, dass sich die heimische Arbeitsrechtswissenschaft bislang kaum mit dieser Problematik beschäftigt hat. Die Struktur des Beitrags nimmt eine Rahmeninterpretierung der einzelnen Phasen des Arbeitsverhältnisses und der relevanten arbeitsrechtlichen Institute vor, unter anderem die Probezeit, die Kündigungsfrist, die Schutzfrist, einige Sonderechte und -pflichten des Arbeitnehmers sowie des Arbeitgebers, die Anforderungen an den Arbeitsvertrag usw. Als Bestandteil der bearbeiteten Materie sind im Beitrag auch einige Überlegungen „de lege ferenda“ bzw. Empfehlungen an den Gesetzgeber zu finden.

Summary

Author of the processed article deals with selected labour law institutes of the employment relationship in the legal system of the Netherlands, including several comparative remarks to the legislation of labour relations in the Slovak republic. Specific benefit of the work consists primarily in the fact, that the issue is developed within domestic labour law science only minimal. The structure of the presented article interprets in the frame the various phases of the employment relationship and its relevant labour law institutes, inter alia probationary period, period of notice, prohibition to give notice during incapacity for work, some specific rights and obligations of employees, as well as the employers, formal requirements of the contract of employment, etc. There are also involved some considerations “de lege ferenda” respectively legislative recommendations in the processed article.

VÄZBA

Lucia Kurilovská, Claude Trelaj

Väzba je procesnoprávnym inštitútom upraveným v štvrtej hlave prvom diele Trestného poriadku v § 71 a nasl. Väzbou sa obvinený dočasne zbavuje osobnej slobody. „Ide o inštitút, ktorým sa (okrem trestu odňatia slobody) najintenzívnejšie zasahuje do jednej zo základných občianskych slobôd. O jeho význame svedčí aj priestor, ktorý mu je venovaný v medzinárodnej úprave ochrany ľudských práv i v ústave [čl. 9 a 10 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, čl. 5 ods. 1 písm. c), ods. 3 až 5 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 17 ods. 5 ústavy].“¹ Prichádza do úvahy ako ingerencia do základných ľudských práv a slobôd obvineného.

K rozhodnutiu o vzatí obvineného do väzby, ako významného zásahu do osobnej slobody, má dochádzať len vtedy, ak podozrenie z trestného činu je náležite odôvodnené, čiže predovšetkým skutkovo podložené.²

Podmienkami vzatia do väzby sú:

- ide o osobu proti ktorej bolo vznesené obvinenie,
- je tu niektorý z dôvodov väzby,
- väzba je v konkrétnom prípade adekvátnym zaisťovacím úkonom rešpektujúcim zásadu zdržanlivosti a primeranosti zásahov do základných ľudských práv a slobôd.

Obvinený môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že:

- skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný,
- má znaky trestného činu,
- sú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obvinený a
- z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava, že:
 - a) ujde alebo sa bude skrývať, aby sa tak vyhol trestnému stíhaniu alebo trestu, najmä ak nemožno jeho totožnosť ihneď zistiť, ak nemá stále bydlisko alebo ak mu hrozí vysoký trest – **úteková väzba**,

¹ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 319.

² MANDÁK, V.: *Zajištění osoby obviněného v československém trestním řízení*. Praha : Orbis, 1975, s. 73.

- b) bude pôsobiť na svedkov, znalcov, spoluobvinených alebo inak mariť objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie – **kolúzna väzba**, alebo
- c) bude pokračovať v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil – **preventívna väzba**.

Väzba sa nesmie zneužívať k pôsobeniu na obvineného, aby sa priznal. Dôvody väzby musia existovať počas celého trvania väzby, čo je potrebné prehodnocovať v každom štádiu trestného konania a ak sú akékoľvek pochybnosti o tom, či dôvod väzby u konkrétneho obvineného vždy trvá, je potrebné vec preskúmať a prikloniť sa na stranu obvineného.

Väzba býva označovaná aj ako krajné a výnimočné opatrenie (*ultima ratio*). Z tohto dôvodu sa o väzbe hovorí ako o nutnom zle trestného konania. O zlo ide preto, lebo spoločnosť (Štát) zbavuje slobody občana, o ktorom až v budúcnosti bude možné s určitou povedať, či sa dopustil trestného činu, a tak nevyhnutne sťažuje aj jeho obhajobu. O nutné zlo ide potom preto, lebo spoločnosť, ak má náležite plniť prostredníctvom štátnych orgánov svoje ochranné funkcie, sa bez tohto opatrenia v niektorých prípadoch nezaobíde.³

O väzbe možno rozhodovať vždy len na základe zistených skutočností v každom jednotlivom prípade striktne individuálne. Sudca pre prípravné konanie pri rozhodovaní o väzbe je povinný skúmať dôvodnosť trestného stíhania – *conditio sine qua non*⁴ pre väzbu.

Nevyhnutným predpokladom pre naplnenie zákonných podmienok je správne uvedenie skutku v uznesení o vznesení obvinenia policajtom alebo prokurátorom, a to v intenciách ustanovenia § 206 ods. 3 Trestného poriadku. Skutok musí byť uvedený tak, aby nemohol byť zamienený s inými skutkami.⁵

Ak podá policajt podnet na vzatie obvineného do väzby, nemusí sa prokurátor s týmto podnetom stotožniť a zadržaného môže prepustiť na slobodu. Ak je stanovisko vyšetrovateľa a prokurátora rovnaké, a ten podá návrh na vzatie obvineného do väzby, nemusí sa s tým stotožniť súd (sudca), ktorý ponechá obvineného na slobode. Odlišnosť hodnotenia skutočností, ktoré môžu mať význam pre rozhodnutie o väzbe, jednotlivými orgánmi činnými v trestnom konaní a súdom, ukazuje možnosť odlišného posúdenia dôvodov väzby v určitej veci. O odlišných prístupoch v posudzovaní dôvodov väzby zo strany orgánov činných v trestnom konaní a súdov sa obvinený v podstate nedozvie. Až vtedy, ak sa policajt, prokurátor a súd zhodnú, že sú dané dôvody väzby, a súd vezme obvineného do väzby, vyjadruje obhajoba názor na neexistenciu dôvodov väzby.⁶

Samotná väzba je podstatne rozsiahla a v sebe zahŕňa:

- materiálne väzobné právo – obsahové vymedzenie podmienok možnosti vziať obvineného do väzby,

³ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo...*, cit. dielo, s. 319.

⁴ Podmienka, bez ktorej nie (od ktorej v nijakom prípade nemožno ustúpiť, teda o ktorej sa nemožno zmluvne dohodnúť); je nevyhnutná, nevyhnutný predpoklad, aby niečo nastalo.

⁵ ČENTĚŠ, J.: Väzba ako najzávažnejší zásah do základných práv a slobôd. *Trestněprávní revue*, roč. 7, 2008, č. 5, s. 135.

⁶ VANTUCH, P.: *Obhajoba obviněného*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 105.

- formálne väzobné právo – trestnoprocesný postup orgánov príslušných navrhovať a rozhodovať o väzbe, otázky jednotlivých väzobných rozhodnutí, trvania väzby, nahradenia väzby, úkonov obvineného vo väzbe,
- právnu úpravu výkonu väzby – súhrn predpisov organizačno-technického charakteru výkonu väzby v ústavoch na ich výkon (zákon č. 221/2006 Z. z. o výkone väzby).⁷

Dôležitý je aj zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci spojený s problematikou náhrady škody spôsobenej rozhodnutím o väzbe.

- Môže nastať situácia, keď bude obvinený prepustený z väzby a potom v tej istej veci vzatý opäť do väzby – **opätovná väzba**. V zákone sú uvedené dôvody opätovnej väzby:
- je na úteku alebo sa skrýva, aby sa tak vyhol trestnému stíhaniu alebo trestu, nezdržiava sa na adrese, ktorú uviedol orgánom činným v trestnom konaní alebo súdu, nepreberá zásielky alebo nerešpektuje príkazy orgánov činných v trestnom konaní alebo súdu, alebo inak vedome marí vykonávanie nariadených úkonov,
 - pôsobí na svedkov, znalcov, spoluobvinených alebo inak marí objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie,
 - pokračuje v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil,
 - bol prepustený z väzby len preto, lebo nastúpil do výkonu trestu odňatia slobody a sú tu konkrétne skutočnosti, ktoré odôvodňujú niektorý z dôvodov väzby podľa § 71 ods. 1 Trestného poriadku, alebo
 - je obvinený pre ďalší úmyselný trestný čin, ktorý mal byť spáchaný po prepustení z väzby. (Tieto dôvody podľa **R 39/2004** predpokladajú existenciu konkrétnych skutočností, ktoré preukazujú dokonané konanie obvineného uvedené v jednotlivých dôvodoch väzby.)

Rozhodnutia o väzbe vychádzajú z ústavy čl. 17 ods. 5 a v z zákone sú taxatívne uvedené, a sú to rozhodnutie o:

- vzatí alebo nevzatí obvineného do väzby; za rozhodnutie o nevzatí do väzby sa považuje aj rozhodnutie o ponechaní obvineného na slobode pri nahradení väzby,
- prepustení z väzby a o zamietnutí žiadosti o prepustenie obvineného z väzby; za takúto žiadosť sa považuje aj žiadosť o nahradenie väzby,
- zmene dôvodov väzby obvineného,
- návrhu na predĺženie lehoty väzby obvineného,
- ponechaní obvineného vo väzbe,
- prepustení zatknutého obvineného na slobodu; za takéto rozhodnutie sa považuje aj rozhodnutie o ponechaní obvineného na slobode pri nahradení väzby.

Takto rozhodnúť možno len o osobe, proti ktorej bolo vznesené obvinenie. Rozhodnutie o väzbe musí byť odôvodnené aj uvedením skutkových okolností, o ktoré sa výrok rozhodnutia o väzbe opiera.

⁷ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo...*, cit. dielo, s. 320.

O väzbe koná a rozhoduje súd a v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie, ktorý nie je pri vymedzení dôvodov väzby návrhom prokurátora viazaný.

O sťažnosti proti rozhodnutiu súdu alebo sudcu pre prípravné konanie o väzbe koná a rozhoduje nadriadený súd.

Pred rozhodnutím o väzbe musí byť obvinený vypočutý; o čase a mieste výsluchu sa vhodným spôsobom upovedomí prokurátor, obvinený a jeho obhajca, ak je dosiahnuteľný. Predseda senátu alebo sudca pre prípravné konanie vypočuje obvineného a potom umožní prísediacim alebo sudcom, prokurátorovi a obhajcovi položiť obvinenému otázky týkajúce sa rozhodnutia o väzbe (treba zisťovať skutkový stav veci v rozsahu nevyhnutnom na rozhodnutie, ako podklad sa využije originál alebo overený rovnopis doposiaľ získaného spisového materiálu); bez výsluchu obvineného možno rozhodnúť o väzbe len vtedy, ak obvinený výslovne požiadal, aby sa konalo v jeho neprítomnosti alebo ak zdravotný stav obvineného neumožňuje jeho výsluch.

Zástupca záujmového združenia alebo iná osoba ponúkajúca záruku alebo peňažnú záruku sa upovedomí o výsluchu, ak je to potrebné. Návrhy a žiadosti prokurátora sa bezodkladne doručia obvinenému a žiadosti obvineného alebo iných osôb, podané v jeho prospech prokurátorovi tak, aby sa k nim prokurátor a obvinený mali možnosť pred rozhodnutím o väzbe vyjadriť.

Ak v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie nevyhovie návrhu prokurátora vziať obvineného do väzby, rozhodne o nevzatí do väzby uznesením, ktoré v plnom znení s odôvodnením a poučením uvedie v zápisnici o úkone; to platí aj pre rozhodnutie o väzbe, ak súd alebo sudca pre prípravné konanie rozhoduje podľa § 76 ods. 3 alebo 4 Trestného poriadku.

Prokurátor môže v prípravnom konaní vziať návrh na vzatie obvineného do väzby späť až do vyhlásenia uznesenia sudcu pre prípravné konanie, ktorým sa o tomto návrhu rozhoduje; sudca pre prípravné konanie uznesením vezme na vedomie späťvzatie návrhu prokurátora na vzatie obvineného do väzby.

Obvineného, ktorý bol vzatý do väzby alebo u ktorého bolo nariadené dodanie na ďalší výkon väzby, dodajú do miesta výkonu väzby príslušníci Policajného zboru, Železničnej polície, Vojenskej polície alebo colníci a v súdnom objekte aj príslušníci Zboru väzenskej a justičnej stráže.

O vzatí do väzby sudca a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie bez prietahov vyrozumie rodinného príslušníka obvineného alebo inú osobu, ktorú obvinený označí, a jeho obhajcu; inú osobu, ktorú označí obvinený, možno vyrozumieť len vtedy, ak sa tým nezmarí účel väzby. Ak je obvinený zaradený v evidencii nezamestnaných, treba o väzbe upovedomiť aj príslušný úrad, v ktorého evidencii sa nachádza. Ak neustanovuje inak vyhlásená medzinárodná zmluva, vyrozumie súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie o vzatí cudzinca do väzby tiež konzulárny úrad štátu, ktorého je cudzinec občanom alebo na ktorého území má trvalý pobyt.

Orgán činný v trestnom konaní alebo súd vhodným spôsobom vyrozumie poškodeného alebo svedka v prípadoch ak im hrozí nebezpečenstvo v súvislosti s pobytom obvineného na slobode alebo keď už v prípravnom konaní požiadajú prokurátora a v konaní

pred súdom súd (§ 46 ods. 8 a 9 a § 139 Trestného poriadku) o informáciu o prepustení obvineného z väzby alebo o jeho úteku z väzby najneskôr v ten deň, v ktorý sa o tejto skutočnosti dozvedel.

Väzba v rámci základnej alebo predĺženej lehoty väzby v prípravnom konaní a v konaní pred súdom môže trvať len nevyhnutný čas. Povinnosťou orgánov činných v trestnom konaní a súdov je vybavovať väzobné veci prednostne a urýchlene. Zmyslom ustanovenia by malo byť, čo však v praxi nie je, aby sa zákonné – maximálne – lehoty väzby nevyčerpávali v plnom rozsahu.

Základná lehota väzby v prípravnom konaní je – *sedem mesiacov*; po uplynutí ktorej je prokurátor povinný prepustiť obvineného na slobodu najneskôr v posledný deň tejto lehoty. Inak musí najmenej *dvadsať pracovných dní* pred jej uplynutím podať obžalobu, návrh na schválenie dohody o vine a treste alebo sudcovi pre prípravné konanie návrh na predĺženie tejto lehoty.

Súd alebo sudca pre prípravné konanie rozhodne o väzbe alebo o návrhu prokurátora na predĺženie lehoty väzby v prípravnom konaní tak, aby v prípade podania *sťažnosti* proti rozhodnutiu mohol byť spis predložený nadriadenému súdu najneskôr *päť pracovných dní* pred uplynutím lehoty, ktorá by bola lehotou väzby v prípravnom konaní alebo pred uplynutím lehoty väzby v prípravnom konaní.

Nadriadený súd musí rozhodnúť do uplynutia lehoty, ktorá by bola lehotou väzby v prípravnom konaní alebo lehoty, ktorá sa má predĺžiť, inak predseda senátu nadriadeného súdu prepustí obvineného z väzby na slobodu písomným príkazom, ktorý musí byť primerane odôvodnený.

Predĺžiť lehotu väzby možno len vtedy, ak návrh na predĺženie bol podaný včas a ak nebolo možné pre obtiažnosť veci alebo z iných závažných dôvodov trestné stíhanie skončiť a prepustením obvineného na slobodu hrozí, že bude zmarené alebo podstatne sťažené dosiahnutie účelu trestného konania.

Predĺženie lehoty väzby môže trvať až *sedem mesiacov*, lehota väzby v prípravnom konaní však nesmie presiahnuť dĺžku:

- sedem mesiacov pre prečin,
- devätnásť mesiacov pre zločin a
- dvadsaťpäť pre obzvlášť závažný zločin.

Ak bola podaná obžaloba alebo návrh na schválenie dohody o vine a treste bez predchádzajúceho prepustenia obvineného na slobodu a lehota *20 pracovných dní* podľa Trestného poriadku § 76 ods. 2 alebo 4 nebola dodržaná, predseda senátu bezodkladne prepustí obvineného z väzby na slobodu písomným príkazom, ktorý musí byť primerane odôvodnený; rovnako postupuje sudca pre prípravné konanie, ak bol podaný návrh na predĺženie lehoty väzby v prípravnom konaní.

Celková lehota väzby v prípravnom konaní spolu s väzbou v konaní pred súdom však nesmie presiahnuť:

- dvanásť mesiacov pre prečin,
- tridsaťšesť mesiacov pre zločin a
- štyridsaťosem mesiacov pre obzvlášť závažný zločin,

– šesťdesiat mesiacov pre obzvlášť závažný zločin, za ktorý možno uložiť trest odňatia slobody na 25 rokov alebo trest odňatia slobody na doživotie.⁸

Ak je obvinený v tom istom konaní stíhaný za viac trestných činov, na určenie lehoty väzby je rozhodujúci čin najprísnejšie trestný. Rozhodnutie o väzbe sa však na tento čin musí pri vymedzení dôvodov väzby skutkovo vzťahovať a v prípade, ak je to potrebné na dosiahnutie tohto účelu, môže súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora rozhodnúť o zmene dôvodov väzby.

Ak v priebehu konania vyjde najavo, že skutok, pre ktorý bolo vznesené obvinenie, je iným trestným činom a dĺžka vykonanej väzby už presiahla lehoty uvedené v § 76 ods. 6, 7 a 76a Trestného poriadku – obvinený musí byť prepustený z väzby na slobodu písomným príkazom predsedu senátu a v prípravnom konaní prokurátora, ktorý musí byť odôvodnený, najneskôr do 24 hodín od upozornenia na zmenu právnej kvalifikácie skutku, aj keď trvá niektorý z dôvodov väzby; predseda senátu koná na podklade rozhodnutia senátu.

Lehoty podľa § 76 ods. 6, 7 a 76a Trestného poriadku začínajú plynúť odo dňa zadržania alebo zatknutia obvineného; ak nepredchádzalo zatknutie alebo zadržanie obvineného, odo dňa obmedzenia osobnej slobody obvineného na základe rozhodnutia o väzbe.

V prípadoch:

- odmietnutia obžaloby a vrátenia veci prokurátorovi,
- vrátenia veci prokurátorovi na konanie o dohode o vine a treste,
- vrátenia veci prokurátorovi do prípravného konania,⁹
- odmietnutia návrhu dohody o vine a treste¹⁰ alebo
- vrátenia veci prokurátorovi do prípravného konania alebo
- ak prokurátor vzal obžalobu alebo návrh na schválenie dohody o vine a treste späť, plynie nová základná sedemmesačná lehota väzby v rámci lehoty uvedenej § 76 ods. 7 Trestného poriadku odo dňa, keď bol spis doručený prokurátorovi.

Do plynutia lehôt podľa § 76 ods. 6, 7 a 76a Trestného poriadku sa nezapočítava doba, počas ktorej sa obvinený nemohol zúčastniť na úkonoch trestného konania v dôsledku toho, že:

- bol vo väzbe v cudzine alebo tam bol zadržaný,
- úmyselne si poškodil alebo nechal poškodiť zdravie, alebo
- úmyselne vyvolal inú prekážku, ktorá mu v takej účasti bránila alebo bránila riadnemu vykonaniu úkonu trestného konania.

O týchto dôvodoch rozhoduje uznesením, predseda senátu a v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie, proti ktorému je prípustná sťažnosť.

⁸ Paragraf 76a Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších noviel).

⁹ Paragraf 334 ods. 3 Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších noviel).

¹⁰ Paragraf 331 ods. 1 písm. b) Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších noviel).

Ak je obvinený opätovne vo väzbe z dôvodov podľa Trestného poriadku § 71 ods. 2, doba trvania väzby môže spolu s už vykonanou väzbou podľa § 71 ods. 1 v prípravnom konaní presiahnuť lehoty uvedené v § 76 ods. 7 len v rozsahu novej základnej sedemmesačnej lehoty väzby, avšak celková doba trvania väzby nesmie presiahnuť lehoty uvedené v § 76 ods. 6 a 76a, ktoré sú maximálne.

Ak pominie dôvod väzby, dôvod na jej ďalšie trvanie alebo uplynie lehota uvedená v § 76 ods. 6, 7 alebo 76a alebo 78 Trestného poriadku, musí byť obvinený ihneď prepustený na slobodu. V prípravnom konaní o tom rozhodne prokurátor.

Policajt, prokurátor, sudca pre prípravné konanie a súd sú povinní skúmať v každom období trestného stíhania, či dôvody väzby trvajú, alebo či sa zmenili. Sudca pre prípravné konanie tak koná iba pri rozhodovaní o návrhu prokurátora na predĺženie lehoty väzby alebo o zmene dôvodov väzby a pri rozhodovaní o žiadosti obvineného o prepustenie z väzby.

Ak súd vyhlásil oslobodzujúci rozsudok, predseda senátu bezodkladne vydá príkaz na prepustenie obvineného z väzby s uvedením dôvodu prepustenia a uvedie túto okolnosť v zápisnici; takto postupuje predseda senátu aj vtedy, ak v súdnom konaní uplynula lehota väzby podľa § 76 ods. 6 a 76a Trestného poriadku.

Obvinený má právo kedykoľvek žiadať o prepustenie na slobodu. Ak v prípravnom konaní prokurátor takej žiadosti nevyhovie, predloží ju bez meškania so svojím stanoviskom a s návrhom na rozhodnutie sudcovi pre prípravné konanie, o čom upovedomí obvineného a jeho obhajcu. O takej žiadosti sa musí bez meškania rozhodnúť. Ak sa žiadosť zamietla, môže ju obvinený, ak v nej neuvedie iné dôvody, opakovať až po uplynutí tridsiatich dní odo dňa, keď rozhodnutie o jeho predchádzajúcej žiadosti nadobudlo právoplatnosť.

Moderný trestný proces považuje väzbu za opodstatnenú len vtedy, ak sa z hľadiska dosiahnutia účelu trestného konania javí ako nevyhnutné opatrenie. V tomto zmysle ide o proces hľadania nových prostriedkov, ktoré dostatočne efektívne nahrádzajú väzbu, zároveň umožňujú individuálny prístup v každej trestnej veci a voči každému obvinenému.¹¹

Trestný poriadok upravuje nasledovné prostriedky nahrádzajúce väzbu, ak je daný dôvod väzby¹² súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie obvineného ponechá na slobode alebo ho prepustí na slobodu:

- záruku záujmového združenia občanov alebo dôveryhodnej osoby,
- písomný sľub obvineného,
- dohľad probačného a mediačného úradníka,
- peňažnú záruku (kauciu a rozhodovanie má dve fázy).

Pri peňažnej záruke sa javí ako nedostatočná úprava v tom zmysle, že nie je špecifikované, kedy peňažná záruka prepadne v prospech štátu. V prípade, keď je obvinený opätovne vzatý do väzby za spáchanie iného trestného činu, ostáva nejasnou otázka, či peňažná záruka prepadne v prospech štátu už pri vznesení obvinenia za iný trestný čin

¹¹ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo...*, cit. dielo, s. 331.

¹² Paragraf 71 ods. 1 Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších noviel).

alebo až po právoplatnosti odsudzujúceho rozsudku za daný trestný čin. Čo potom prezumpcia nevinoty?

Súčasne môže obvinenému súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie uložiť splnenie primeraných povinností a dodržanie obmedzení.

Ak je obvinený stíhaný pre obzvlášť závažný zločin, je daný dôvod väzby podľa Trestného poriadku § 71 ods. 2 písm. a) až c) alebo e), alebo obvinený bol vzatý do väzby podľa odseku 3 alebo podľa § 81 ods. 4, možno záruku alebo sľub prijať alebo uložiť dohľad, len ak to odôvodňujú výnimočné okolnosti prípadu.

Zákon predpokladá výlučne písomnú formu sľubu obvineného, ktorý sa v ňom zaviazal, že:

- bude viesť riadny život, najmä sa nedopustí trestnej činnosti,
- splní povinnosti a dodrží obmedzenia, ktoré mu uloží súd.¹³

Primeranými povinnosťami a obmedzeniami sú najmä:

- zákaz vycestovania do zahraničia,
- zákaz vykonávať činnosť, pri ktorej došlo k spáchaniu trestného činu,
- zákaz návštev určených miest,
- povinnosť odovzdať legálne držanú zbraň,
- zákaz vzdalovať sa z miesta pobytu alebo z obydľia okrem vymedzených podmienok,
- povinnosť pravidelne sa dostaviť na štátny orgán určený súdom,
- zákaz vedenia motorového vozidla a odovzdanie vodičského preukazu,
- zákaz styku s určitými osobami alebo zákaz úmyselne sa priblížiť k určitej osobe na vzdialenosť menšiu ako päť metrov alebo
- povinnosť zložiť peňažné prostriedky na účely zabezpečenia nároku poškodeného na náhradu škody.

Plnenie a kontrolu uložených povinností alebo obmedzení vykonáva súdom určený probačný a mediačný úradník.

Sťažnosť proti rozhodnutiu o väzbe.

Proti rozhodnutiu o väzbe je prípustná sťažnosť. Sťažnosť nie je prípustná, ak o väzbe rozhoduje odvolací súd alebo dovolací súd.

Prokurátor môže podať sťažnosť len ihneď po vyhlásení uznesenia:

- proti uzneseniu o nevzatí do väzby alebo
- uzneseniu o prepustení zatknutého obvineného na slobodu;

to platí aj pre podanie sťažnosti obvineným, obhajcom mladistvého obvineného alebo prokurátorom proti rozhodnutiu o väzbe, ak súd alebo sudca pre prípravné konanie rozhodoval podľa § 76 ods. 3 alebo 4 Trestného poriadku.

Odkladný účinok má sťažnosť prokurátora proti rozhodnutiu o prepustení obvineného z väzby alebo proti rozhodnutiu, ktorým nebola predĺžená lehota väzby. Ak však bol prokurátor prítomný pri vyhlásení takeého rozhodnutia, má jeho sťažnosť odkladný účinok iba vtedy, ak bola podaná ihneď po vyhlásení rozhodnutia.

¹³ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo...*, cit. dielo, s. 332.

Úprava väzby v trestných kódexoch niektorých krajín kontinentálneho systému trestného konania sa opiera o konanie *Habeas Corpus*, ktoré pramení z angloamerického systému trestného konania. Podstatou konania *Habeas Corpus* je právo jednotlivca obrátiť sa na neustranný a nezávislý súd, aby posúdil zákonnosť väzby. Medzi konaním *Habeas Corpus* a rozhodnutím o väzbe je ten rozdiel, že kým v rozhodnutí o predĺžení väzby sa skúmajú dôvody väzby, v konaní *Habeas Corpus* obvinený vo väzbe má právo na podanie naliehavého návrhu na súd odvolávajúc sa posúdenie protiprávnosti jeho väzby.¹⁴

Na základe článku 4. bod 5. Európsky dohovor má každá osoba, ktorú pozbavili slobody zadržaním alebo vzatím do väzby, právo na také konanie, počas ktorého súd v krátkej lehote rozhodne o zákonnosti vzatia do väzby a v prípade nezákonného vzatia do väzby nariadi jej prepustenie na slobodu. Na základe rozhodnutí štrasburských orgánov možno povedať, že *Habeas Corpus* je opravným prostriedkom nezávisle nárokovateľným od súdneho rozhodnutia o zadržaní. V prípade zaostávania v upravovaní konania *Habeas Corpus* môže štát počítať s rozhodnutím štrasburských orgánov. Zavedenie konania *Habeas Corpus* proti nezákonne nariadenému alebo vykonanému zadržaniu je mimoriadne aktuálne a môže byť jedným z požiadaviek pre pripojenie sa k Európe.

Maďarský Trestný poriadok ustanovuje väzbu a možnosti prehodnocovania trvania väzby tak, že nezohľadňuje zásady konania konania *Habeas Corpus* aj keď sa o tom uvažuje v rámci rekodifikácie trestných kódexov Maďarskej republiky v súlade so stanoviskami niektorých odborníkov z oblasti trestného práva, napr. pána Herkeho.

Rakúske trestné právo procesné obsahuje popri žiadosti o prepustenie z väzby, možnosť podania návrhu na vyšetrovanie zadržania a zákonnosti väzby. Podľa vzoru ako v USA – potom, keď ktorúkoľvek osobu uznal najvyšší súd štátu vinnou a jej žiadosť o odvolanie prešla cez všetky existujúce stupne, ešte stále sa táto osoba môže usilovať o to, čo sa nazýva možnosťou *Habeas Corpus*. A síce, že bude prešetrené, či dotyčná osoba nie je vo väzbe nezákonne z dôvodu porušenia jej ústavných práv.

Záverom je možné konštatovať, že problematika väzby predstavuje nekonečnú tému a bude úlohou ďalšieho skúmania a podrobnej analýzy danej problematiky. Taktiež skúmania zahraničných úprav väzby v trestných poriadkoch tak európskych ako aj angloamerických a hľadani konvergencií, ktoré by najlepšie spĺňali účel väzby na jednej strane a na strane druhej v minimálnej miere zasahovali do základných ľudských práv a slobôd a jej použitie by bolo zákonné a odôvodnené pri splnení tak materiálnych ako aj formálnych podmienok rozhodovania o väzbe.

Recenzentka: JUDr. Michaela Rožňáková

Súhrn

Autori sa v predložennom článku zaoberajú väzbou ako zaisťovacím úkonom podľa IV. hlavy Trestného poriadku. Ide o inštitút, ktorým sa okrem trestu odňatia slobody najintenzívnejšie zasahuje do základných ľudských práv a slobôd. Do väzby je možné vziať iba osobu voči ktorej bolo

¹⁴ HERKE, Cs.: *A letartóztatás*. Budapest : Dialóg Campus Kiadó, 2002, s. 256.

vznesené obvinenie a sú splnené dôvody väzby. O väzbe môže rozhodnúť vždy len sudca, v závislosti od štádia trestného konania, buď sudca pre prípravné konanie v prípravnom konaní alebo po podaní obžaloby predseda senátu, perspektíve samosudca, ktorý má postavenie predsedu senátu. Platný Trestný poriadok rozlišuje tri druhy väzby:

- ujde alebo sa bude skrývať, aby sa tak vyhol trestnému stíhaniu alebo trestu, najmä ak nemožno jeho totožnosť ihneď zistiť, ak nemá stále bydlisko alebo ak mu hrozí vysoký trest – úteková väzba,
- bude pôsobiť na svedkov, znalcov, spoluobvinených alebo inak mariť objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie – kolúzna väzba, alebo
- bude pokračovať v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil – preventívna väzba.

V každom štádiu trestného konania je potrebné prehodnocovať, či vždy trvajú dôvody väzby a ak sú akékoľvek pochybnosti o tom, či dôvod väzby u konkrétneho obvineného vždy trvá, je potrebné preskúmať vec a prikloniť sa na stranu obvineného. Vždy treba mať na pamäti v tejto súvislosti aj prezumpciu nevinu. Vo väzbe je osoba, ktorej ešte nebolo dokázaná vina. V tejto súvislosti poukazujú autori aj na konanie *Habeas Corpus*, ktoré poskytuje obvinenému možnosť obrátiť sa na súd s urgentnou žiadosťou odvolávajúcou sa na protiprávnosť samotnej väzby. Napr. Rakúske Trestný poriadok obsahuje popri možnosti podať žiadosť o prepustenie z väzby aj možnosť podania návrhu na prešetrovanie zákonnosti zadržania a to s tým spojenou väzbou. Toto konanie vyplýva z angloamerického trestného konania v ktorom vždy možno prešetrovať, či obvinený nie je vo väzbe nezákonne z dôvodu porušenia jeho ústavných práv počas celého trestného konania.

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel behandeln die Autoren die Haft als eine Handlung zwecks Verwahrung gemäß Abschnitt IV des slowakischen Strafgesetzbuches. Die Haft sowie die Strafhaft greifen am intensivsten in die grundlegenden Rechte und Freiheiten des Menschen ein. Eine Haft ist nur bei Personen möglich, gegen die eine Beschuldigung erhoben wurde und bei der Gründe für eine Haft vorliegen. Über die Haft entscheidet ausschließlich der Richter – je nach der Phase des Strafprozesses handelt es sich entweder um den Richter des Vorverfahrens oder nach dem Erheben der Anklage um den Gerichtsvorsitzenden bzw. um den Einzelrichter in der Stellung des Gerichtsvorsitzenden. Das geltende slowakische Strafgesetzbuch unterscheidet zwischen drei Arten von Haft:

- Haft für Personen, bei denen die Gefahr besteht, dass sie sich verstecken, um der strafrechtlichen Verfolgung oder der Strafe zu entkommen, insbesondere wenn die Identität der Person unmittelbar nicht ermittelt werden kann, wenn sie keinen Wohnsitz hat oder wenn ihr eine hohe Strafe droht,
- Haft für Personen, die die Zeugen, die Sachverständigen oder die Mitbeschuldigten beeinflussen oder die Aufklärung von Tatsachen, die von großer Bedeutung für die strafrechtliche Verfolgung sind, auf eine andere Art und Weise vereiteln könnten und
- Haft für Personen, die in der strafbaren Handlung fortsetzen, die versuchte Straftat beenden oder eine vorbereitete Straftat oder eine, mit der gedroht wurde, ausüben könnten.

In sämtlichen Phasen des Strafprozesses ist zu überprüfen, ob die Gründe der Haft immer noch bestehen und bei jeglichen Zweifeln ist die Sache zu ermitteln und zu Gunsten des Angeklagten zu entscheiden. In allen Fällen ist die Unschuldsvermutung einzuhalten. In der Haft ist nämlich

eine Person, deren Schuld noch nicht bewiesen wurde. In diesem Zusammenhang weisen die Autoren auch auf Habeas corpus hin, nach dem der Angeklagte beim Gericht einen dringenden Antrag in Bezug auf die Rechtswidrigkeit der Haft stellen kann. Zum Beispiel ermöglicht die österreichische Strafprozessordnung die Entlassung aus der Haft zu beantragen sowie einen Antrag auf Prüfung der Rechtmäßigkeit der Festnahme und der damit verbundenen Haft zu stellen. Dies beruht auf angloamerikanischem Strafprozess, während dessen jederzeit ermittelt werden kann, ob der Angeklagte in der Haft nicht rechtswidrig ist und seine Verfassungsrechte während des ganzen Strafprozesses nicht verletzt wurden.

Summary

The authors deal with the term „custody“ as it is defined in the fourth chapter of the Slovak Code of the Criminal Procedure. It is an institute, except of the imprisonment, which very intensively interferes into the fundamental rights and freedoms. A person can be taken into custody if the person is accused of a crime and there are reasons for taking a person into custody. The only authority to decide about the custody is a judge. Depending on the stage of criminal proceedings – it can be a judge for preliminary proceedings (pre-trial procedure); after bringing a legal action a presiding judge, or a single judge who has the statute of a presiding judge. The valid Code of the Criminal Procedure distinguishes three types of a custody:

- An accused person flees or hides himself/herself in order to avoid criminal prosecution or punishment; especially in the case when we cannot find out his/her identity immediately, if s/he does not have permanent residence or if it is highly probable that s/he will be imposed a punishment-preventive custody,
- an accused person will influence witnesses, authorized experts, accused persons of the same crime or obstruct the clarification of factum- collusive custody, or
- an accused person will continue in criminal activity or will accomplish a crime- protective custody.

In all types of criminal proceedings it is needed to re-evaluate/re-view the grounds for the custody. If there are doubts about these grounds, it is always needed to look into the matter and incline to the accused person. It is inevitable to remember the presumption of innocence. There is always a person who is considered to be innocent. Some authors state that this opinion is mentioned in the Habeas Corpus Act which grants the accused person a possibility to turn to the courts with an urgent plea against the unlawful custody – e.g. Austrian Code of Criminal Procedure contains not only the possibility to be released from a custody but also the possibility to lodge a motion with the tribunal in order to examine its legitimacy. These two possibilities are a part of Anglo-american criminal proceedings according to which it is necessary to re-view the justness of the custody in all stages of proceedings. Otherwise, we violate human rights contained in the constitutions.

ÚVAHA O SOLÚCII AKO SPÔSOBE ZÁNIKU ZÁVÄZKU V RÍMSKOM PRÁVE

Katarína Lenhartová

ÚVOD

Splnenie je obvykle definované ako právny úkon, prostredníctvom ktorého dlžník, prípadne iná oprávnená osoba s úmyslom splniť dlh poskytne veriteľovi predmet plnenia, ktorý zodpovedá obsahu záväzku, t. j. plnenie presne stanoveným spôsobom, v určenej dobe a na presne určenom mieste.¹

Splnenie záväzku vlastne predstavuje cieľ, ku ktorému celý záväzok smeruje. Zaujímavé je, že rímske právo, podobne ako moderná literatúra ponímajú solúciu, teda splnenie ako dôvod zániku záväzku, hoci terminologicky je jasné, že ide o zánik dlhu, nie záväzku ako takého, hoci dlh je podstatnou časťou záväzku medzi dlžníkom a veriteľom.

Na úvod si treba ujasniť, že pojem záväzok môžeme chápať v užšom zmysle slova (ako jednotlivý čiastkový záväzok záväzkového vzťahu, napr. povinnosť predávajúceho odovzdať predmet kúpy kupujúcemu), ale aj v zmysle širšom, teda ako celý záväzkový vzťah (napr. záväzok z kúpnej zmluvy, ktorý obsahuje popri záväzku kupujúceho aj záväzok predávajúceho, ako aj iné vedľajšie záväzky, napr. vedľajšie dojednania a pod.).

SPLNENIE DLHU VŠEOBECNE

Záväzok je v Justiniánskych inštitúciách definovaný ako právne puto (*iuris vinculum*), ktorým sme zaviazaní právom našej obce niečo plniť.² Záväzok vyjadruje „právny vzťah medzi dlžníkom a veriteľom, v dôsledku ktorého dlžník bol povinný z určitého právneho dôvodu niečo plniť, a ak riadne neplnil, veriteľ ho mohol žalovať žalobou *in personam* a potom podľa rozsudku exekvovať.“³

¹ KNAPP, V.: *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1955, s. 36.

² Iust. Inst. 3, 13 pr.

³ REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava : Iura Edition, 2003, s. 310.

Splnenie vo všeobecnosti môžeme chápať buď ako faktické konanie, alebo právny úkon – jednostranný prípadne dvojstranný. Ako iste vieme, právny úkon bol v rímskom práve chápaný ako „konanie ľudí, ktoré právny poriadok dovoľuje a zabezpečuje právnou ochranou.“⁴ Rimania nemali pre právny úkon osobitný výraz. Najčastejšie pre vyjadrenie používali pojem „*negotium*“. Právny úkon možno definovať ako „prejav súkromnej (nie úradnej) vôle, s ktorým právny poriadok spája také právne účinky, aby zabezpečovali uskutočňovanie prejavenej vôle.“⁵

PRÁVNA POVAHA SPLNENIA DLHU

Povaha splnenia záväzku predstavuje spravidla dva úkony dvoch odlišných osôb a to dlžníka, ktorý riadne a včas plní a veriteľa, ktorý toto plnenie prijme. Dlžník môže byť povinný niečo dať (*dare*), konať (*facere*), opomenúť (*omittere*) a strpieť (*pati*) a ručiť (*praestare*).

Omittere a pati

Splnenie záväzku môže spočívať v opomenutí nejakého konania či nekonaní toho, na čo by bol dlžník za iných okolností oprávnený. *Omittere*⁶ malo v rímskom práve význam *non facere*.⁷ Druhou podobou tohto záväzku je povinnosť dlžníka strpieť konanie veriteľa, ktoré by bol za iných okolností povinný odvrátiť, prípadne sa proti nemu brániť (*pati*⁸). Splnením záväzku je teda v tomto prípade zdržanie sa určitého úkonu.⁹

Dare, facere

Tieto dva typy záväzkov, *dare*¹⁰ a *facere*,¹¹ spočívali oproti vyššie uvedeným konaniam v dlžníkovej činnosti, nie nečinnosti. Táto činnosť mohla spočívať v čomkoľvek (v namaľovaní obrazu, v požičaní 1000 assov, v uschovaní vázy a pod.)

Ak dlžníková povinnosť spočívala v *dare*, vyžadovalo sa, aby dlžník veriteľovi niečo dal – poskytol mu určité plnenie a od veriteľa sa naopak vyžadovalo aby toto plnenie prijal.¹² V *dare* sa dlžník zbavoval svojho práva, ktoré mu patrilo a prevádza ho na nado-búdateľa. Dlžník sa splnením zbavoval určitej majetkovej hodnoty.

⁴ Tamtiež, s. 189.

⁵ Tamtiež, s. 190.

⁶ Z latinského *omitto* (upustiť od niečoho, nechať, vzdať sa, opomenúť).

⁷ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského* Díl II. Praha : J. Otto, 1921, § 131, s. 3.

⁸ Z latinského *patior* (znášať, strpieť, nechávať, dopriať).

⁹ ELIÁŠ, K. a kol.: *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 2. svazek. § 488 – 880. Praha : Linde, 2008, s. 1611.

¹⁰ Z latinského *datio* (dávanie, udeľovanie, právo previesť do cudzieho majetku).

¹¹ Z latinského *facesso* (usilovne robiť, konať, plniť).

¹² SEDLÁČEK, J.: *Obligační právo. Obecné nauky o právních jednáních obligacních a o splnění závazků*. Brno : Právnik, 1924, s. 81.

Ak splnenie záväzku smerovalo k *facere*, vyžadovalo si aktívny prístup dlžníka, ktorý spočíval v prevedení určitej činnosti, ktorá zodpovedala dohodnutému záväzku. V súvislosti s *facere* sa však žiadne konanie veriteľa vyžadovať nemuselo. Tak tomu bolo napr. v mandátnej zmluve. Naopak napr. v zmluve o diele musel veriteľ ako objednávateľ zhotovené dielo prevziať.

Hranica medzi *dare* a *facere* bola veľmi úzka a preto sa v určitých druhoch kontraktov nedali rozpoznať.¹³

KTO MÔŽE PLNÍŤ DLH?

Dlh spravidla plní dlžník, teda osoba, ktorá vstúpila s veriteľom do záväzkového vzťahu s úmyslom veriteľovi z určitého právneho dôvodu poskytnúť plnenie spočívajúce v *dare, facere, ommittere* či *pati* a to v určitom čase, mieste a určitým spôsobom. Nie vždy bol však čas, miesto a spôsob plnenia určený. Dôležité bolo, aby bol určiteľný. Ak tomu tak nebolo, do úvahy prichádzal *praetor*, alebo sudca, ktorého rozhodnutie nahradilo túto neurčitosť.

Namiesto dlžníka však dlh môže splniť aj niekto iný – tretia osoba. Plnenie namiesto dlžníka je vylúčené ak ide o splnenie dlhu čisto osobného alebo o také plnenie, ktoré môže vykonať len dlžník sám, ako napr. namaľovanie obrazu (plnenie, ktoré je v súčasnosti upravené autorským právom).

V prípade ak dlh namiesto dlžníka plní tretia osoba, ktorá musí mať úmysel dlh namiesto dlžníka splniť, jej splnenie má zrušovací účinok bez ohľadu na to, či tretia osoba splnila dlh bez, alebo so súhlasom dlžníka.¹⁴ Ak by totiž táto osoba nemala *animus solvendi*, jej plnenie by nespôsobililo zánik záväzku, ale prevod pohľadávky z veriteľa na plniaceho tretieho. Tým, že tretia osoba splní dlh namiesto dlžníka, má voči nemu nárok na náhradu v závislosti od dôvodu plnenia. Dôvodom plnenia namiesto dlžníka môže byť konanie bez príkazu, darovanie, mandátna zmluva a pod.

Rímske právo vyriešilo aj prípady pasívnej solidarity. Ak na strane dlžníkov bolo viacero subjektov, ktorí mali dlh plniť jednému veriteľovi, veriteľ bol oprávnený požadovať celý dlh od ktoréhokoľvek dlžníka, prípadne každý z dlžníkov bol povinný veriteľovi splniť celý dlh. Ako náhle bol ktorýmkoľvek dlžníkom celý dlh splnený, zanikla pohľadávka veriteľa voči všetkým dlžníkom. Spoludlžníci potom mohli, ak mali týmto spôsobom upravené vnútorné vzťahy, požadovať vyrovnanie napríklad pomocou žaloby o rozdelenie spoluvlastníctva – *actio communi dividundo*.¹⁵

Pokiaľ dlžník, alebo osoba plniaca namiesto dlžníka dlh splnila, veriteľ jej vystavil kvitanciu (*epocha*), ktorá obsahovala alebo dosvedčila jeho vyhlásenie, že ponúknuté plnenie prijal. Zväčša sa takáto skutočnosť dosvedčila svedkami. Kvitancia však bola dôkazným prostriedkom, ku ktorému rímske právo pripustilo akýkoľvek protidôkaz

¹³ ELIÁŠ, K. a kol.: *Občanský zákoník...*, cit. dielo, s. 1613.

¹⁴ Just. Inst. 3, 29.

¹⁵ REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 325.

a podliehala voľnému hodnoteniu sudcu. Až v práve justiniánskom bola pre kvitancie podľa gréckeho vzoru zavedená písomná forma a svedkovia. Až takáto kvitancia mala plnú dôkaznú silu a dôkaznú silu nadobudla po uplynutí tridsiatich dní od jej vystavenia veriteľom. Počas tejto lehoty mal veriteľ možnosť kvitanciu napadnúť z dôvodu, že ňou potvrdené peňažné plnenie v skutočnosti nebolo zaplatené.¹⁶

KOMU JE MOŽNÉ DLH PLNIŤ?

Dlžník, alebo iná osoba, ktorá chce dlžníka zbaviť záväzku plnením, plní dlh spravidla veriteľovi. Veriteľ je osoba oprávnená zo záväzkového vzťahu na prijatie plnenia a v prípade ak by dlžník plniť odmietol, veriteľ má k dispozícii žalobu *in personam* a hrozbu štátneho donútenia na vymoženie plnenia.¹⁷

Prijat' plnenie namiesto veriteľa môže aj iná osoba a to poručník, opatrovník, správca, otrok poverený prijatím plnenia, syn, ktorého pater familias splnomocnil na prijatie plnenia a vedľajší veriteľ ustanovený ako dôverník hlavného veriteľa (pretože rímske právo nepoznalo priame zastúpenie).

Rímske právo samozrejme vyriešilo i prípady mnohopočetnosti subjektov na strane veriteľov, teda solidarnosť záväzku na strane veriteľov. V prípade aktívnej solidarity, teda ak jeden dlžník mal plniť záväzok viacerým veriteľom, platilo, že každý z nich môže od dlžníka požadovať celé plnenie. Ak ho však dlžník niektorému z veriteľov splnil, oslobodil sa tým od všetkých ostatných veriteľov.¹⁸ Spoluveritelia si potom mohli, v prípade ak mali svoje vzájomné vzťahy týmto spôsobom upravené, uplatniť regresne vzájomné nároky rovnako ako pasívne solidárni dlžníci – prostredníctvom *actio communi dividundo*.¹⁹

K splneniu záväzku, okrem dlžníkovej vôle plniť, musí pristúpiť veriteľova vôľa ponúknuté plnenie prijať. V prípade ak veriteľ plnenie neprijme, dostáva sa do omeškania. V podstate rímske právo nerozlišovalo medzi dôvodmi odmietnutia plnenia veriteľom. Či už veriteľ odmietol plnenie bez dôvodu, alebo ho k tomu viedla objektívna prekážka (napr. choroba), na veriteľa prechádza okamihom vzniku jeho omeškania zodpovednosť za náhradu nákladov, ktoré mal dlžník s opatrovaním plnenia. Veriteľovo omeškanie nespôsobovalo zánik dlžníkovej povinnosti plniť záväzok, ale ak bolo predmetom plnenia *species*, dlžník zodpovedal už len za *dolus*. Dlžníka oslobodilo len náhodné zničenie predmetu plnenia.²⁰ Dlžníkovi s omeškaním veriteľa vzniklo právo zbaviť sa plnenia zapečatením, uložením do úschovy buď u dlžníka samého, alebo u osoby tretej alebo predaním veci na účet veriteľa. Krajným prípadom bolo aj vydanie veci na zmar – napr. vyliatie vína.²¹

¹⁶ SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského*. Díl II. Praha : Všeherd, 1946, s. 111.

¹⁷ REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 309.

¹⁸ REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 324.

¹⁹ Paul. D. 10, 3, 1.

²⁰ SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského...*, cit. dielo, s. 110.

²¹ Tamtiež, s. 111.

Veriteľovo omeškanie však spôsobovalo ešte jednu veľmi dôležitú vec a to, prerušenie plynutia úrokov z omeškania. Obyčajné úroky bežali ďalej aj napriek tomu, že dlžník dal plnenie do úschovy.²²

V prípade ak nebolo jasné, kto je veriteľom, resp. komu sa má dlh splniť, alebo veriteľ pri plnení dlhu jednoducho nebol prítomný, rímske právo ako východisko z tejto situácie uznalo zriadenie úschovy. Popri súkromnej úschove bolo možné plnenie uschovať aj úradne, v chráme, alebo na verejnom skladisku či u bankára. Posledné dva druhy úschovy nariaďoval súd.²³

KDE SA MÁ PLNIŤ?

Miesto plnenia bolo v rímskom práve určené buď dohodou strán, alebo vyplývalo z prirodzenej povahy plnenia. Dohoda strán musela byť jednoznačná a presná, inak by mohlo veľmi rýchlo dôjsť k omeškaniu či už na strane veriteľa alebo dlžníka a nepresné vymedzenie miesta plnenia by mohlo spôsobiť aktívnu legitimáciu ktorejkoľvek zo strán v spore.

Prirodzenú povahu plnenia predznačovala povaha záväzku. Ak išlo napr. o zmluvu o diele, ktorej predmetom bolo zhotovenie vidieckeho domu, miestom plnenia bol pozemok, kde sa stavba mala postaviť a dielo vykonať.

V prípade ak miesto plnenia nevyplývalo ani z povahy plnenia, ani sa na ňom strany nedohodli, platil úzus, že miestom plnenia je bydlisko dlžníka.²⁴ Táto povinnosť sa mohla zmeniť okamihom, ktorým sa dlžník dostal do omeškania. V tomto prípade bolo miestom plnenia „miesto žaloby“, čo spravidla bolo tiež dlžníkovým bydliskom (*forum competens*).²⁵

V prípade ak išlo o vec individuálne určenú, mal dlžník plniť záväzok na mieste, kde sa vec nachádzala. Táto povinnosť mu nevznikla v prípade, ak sa veriteľ ponúkol na svoje vlastné náklady a nebezpečenstvo vec prepraviť na iné miesto, alebo ju dlžník dolozne presunul na iné miesto a veriteľa o tom neupovedomil. V prípade ak má byť dlh splnený u veriteľa, môže dlžník plniť veriteľovi na každom vhodnom mieste.

V súvislosti s miestom plnenia treba spomenúť tzv. odnosný a donosný dlh. V prípade dlhu donosného musel dlžník plnenie priniesť veriteľovi. Odnosný dlh zase znamenal, že veriteľ sa bude spolupodieľať na odnesení plnenia.²⁶

KEDY SA MÁ PLNIŤ?

Dlžník má plniť v čase, na ktorom sa s veriteľom dohodol. V prípade, ak si strany nedohodli čas plnenia, dlh je splatný okamihom, ktorým vznikol záväzok. Doba plnenia záväzku teda môže byť určená lehotou, ale aj presným časovým okamihom.

²² Tamtiež.

²³ Tamtiež.

²⁴ Rímske právo sa aj v tejto časti premietlo do súčasného Občianskeho zákonníka a to v znení § 567 ods. 1.

²⁵ SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského...*, cit. dielo, s. 110.

²⁶ REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 354.

V prípade ak sa na záväzok vzťahuje odkladacia podmienka, dlh je splatný okamihom splnenia podmienky. Čas plnenia je možné meniť prolongáciou dosiahnutou vzájomnou dohodou dlžníka a veriteľa. V prípade ak veriteľ odložil plnenie záväzku v prospech dlžníka, dlžník môže plniť aj skôr ako v prolongovaný deň, veriteľ však skôr svoje plnenie vymáhať nesmie.²⁷ Ak však bol čas plnenia záväzku prolongovaný v záujme veriteľa, môže dlžník požadovať splnenie záväzku aj pred lehotou, dlžník však skôr plniť nesmie.²⁸

Ak dlžník nesplnil svoj dlh včas, dostával sa spravidla do omeškania.²⁹ Súčasné občianske právo recipovalo rímsku úpravu a rozšírilo ju tým spôsobom, že na zánik záväzku nemá vplyv neskoré plnenie, za predpokladu, že veriteľ ponúknuté plnenie prijal. Aj v tomto prípade primárny dlh zaniká, veriteľ si však sekundárne môže uplatniť nárok v súvislosti zo zodpovednosťou za vady.³⁰ Povinnosť plniť záväzok včas a súčasne riadne má teda z hľadiska solúcie len ten význam, že veriteľ má právo odmietnuť vadné (nie však oneskorené) plnenie bez toho, aby sa sám dostal do omeškania.³¹

AKO A ČO SA MÁ PLNIŤ?

Dlžník mal svoj dlh splniť riadne. Za „riadne“ plnenie rímske právo považovalo plnenie toho, na čom sa dlžník s veriteľom dohodli. Predmet plnenia závisel od povahy záväzku a každého jednotlivého prípadu.

Ak išlo o plnenie z pôžičky (*mutuum*), predmetom záväzku boli veci určené druhovo a dlžník mal vrátiť zastupiteľnú vec rovnakého množstva, rovnakej kvality, váhy a rovnakého druhu.³² V prípade ak by z povahy záväzku nevyplývalo v akej kvalite sa má záväzok plniť, dlžník mal plniť vec minimálne v strednej akosti. V prípade ak dlžník nevrátil plnenie včas, bol povinný platiť veriteľovi aj úroky z omeškania.³³

Ak išlo o plnenie z úschovy, uschovávateľ bol povinný vrátiť vec aj s prírastkom (*cum omni causa*).³⁴

V súvislosti s časom a predmetom plnenia mi nedá nevenovať sa rímskej úprave úroku. „Úroky (*fenus, usurae*), t. j. odplata, ktorú mal dlžník platiť v určitej výške za užívanie kvantity zastupiteľných vecí (najmä) peňazí vo veciach toho istého druhu podľa dĺžky užívania a podľa množstva užívaných vecí.“³⁵ Nárok na úroky zakladal zákon (*usurae legitimae*) – napr. úrok z omeškania, ale aj dohoda strán (*usurae conventionales*). Najvyššia zákonom obmedzená úroková miera bola podľa Zákona XII. tabúl stanovená na 8,3 %. Koncom republiky sa úroková sadzba zvýšila na 1 % mesačne, teda 12 % ročne.

²⁷ SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského...*, cit. dielo, s. 109.

²⁸ SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského...*, cit. dielo, s. 110.

²⁹ ELIÁŠ, K. a kol.: *Občanský zákoník...*, cit. dielo, s. 1616.

³⁰ Paragraf 559 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

³¹ Paragraf 522 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

³² REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 356.

³³ Tamtiež, s. 338.

³⁴ Tamtiež, s. 359.

³⁵ Tamtiež.

Podľa zákona však celkový úrokový dlh nesmel prevýšiť sumu úrokového kapitálu (*ultra alterum tantum*).³⁶

Rímske právo nedovoľovalo tzv. *anatocizmus* teda brať úroky z úrokov (*usurae usurarum*). Výnimku v unifikovanej zákonnej úprave stanovila tzv. námorná pôžička a námorný úrok z nej. Námorné úroky mohli neobmedzene prevýšiť najvyššiu povolenú úrokovú sadzbu z toho dôvodu, že sa v nich odrazilo prevzatie námorného rizika veriteľom, keďže dlžník v prípade stroskotania lode nemal povinnosť vrátiť ani kapitál, ani tovar.³⁷

Rímske právo poznalo ešte dva vedľajšie druhy plnenia a to *arrha* (závdavok) a *poena conventionalis* (zmluvná pokuta).

Keďže aj Rimania prišli na to, že materiálna predstava o splnení záväzku im príliš zväzovala ruky, v Gaiových a následne aj v Justiniánskych inštitúciách nachádzame zmienku o symbolickom splnení záväzku. Symbolické splnenie záväzku sa premieta do zániku záväzku *per acceptionem*, teda do verbálneho odpustenia dlhu.³⁸ Verbálnym odpustením dlhu však mohli zaniknúť len verbálne záväzky. To, čo sa dlhovalo z iného právneho dôvodu (napr. literárny záväzok), muselo sa najprv previesť do stipulačnej formy a až potom sa dlžník mohol oslobodiť verbálnym odpustením dlhu. Ak to, čo sa dlhovalo, bolo možné účinne splniť, hoci len sčasti, mohlo verbálne odpustenie dlhu nastať aj voči tejto časti záväzku.³⁹ Išlo o tzv. *akviliánsku stipuláciu*.

Veriteľ mohol povoliť dlžníkovi oslobodiť sa od záväzku iným ako pri vzniku záväzku medzi nimi určeným plnením. Alternatívna možnosť plnenia (*alternativa facultas*) bola vyjadrená skratkou – *una res est in obligatio, duae in solutione* – dlhuje sa jedna vec, ale z dvoch možno plniť.⁴⁰

Podobne tomu bolo aj pri alternatívnom záväzku (*obligatio alternativa*), keď z viacerých predmetov plnenia má dlžník plniť len jedno z nich. Právo voľby z viacerých plnení patrilo dlžníkovi, ak sa s veriteľom nedohodli inak. V prípade ak zanikla niektorá z alternatív plnenia, dlžník musel plniť niektoré z ostatných plnení. Vyjadrovalo sa to skratkou – *duae res sunt in obligatione, una in solutione* – dlhujú sa dve veci, ale len jednu treba plniť.⁴¹ Okamihom vykonania voľby v oboch vyššie uvedených prípadoch zanikla alternatívnosť záväzku.

ZÁVER

Záväzok zaniká rôznymi spôsobmi, napr. odpustením dlhu, kompenzáciou, nováciou, delegáciou, splynutím, preklúziou a pod.. Základným spôsobom zániku záväzku je však jeho splnenie, teda *solutio*. Podstatnými náležitosťami plnenia je kto má plniť

³⁶ Tamtiež, s. 339.

³⁷ Tamtiež, s. 357.

³⁸ Just. Inst. 3, 29, 1.

³⁹ Gai. Inst. 3, 170; 3, 172.

⁴⁰ REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 338.

⁴¹ Tamtiež.

komu, čo, akým spôsobom, kedy a kde. V prípade ak sú jasne zodpovedané tieto otázky, všetky predpoklady splnenia záväzku sú určené. Ostáva len aktivita, resp. pasivita dlžníka smerujúca k splneniu záväzku a prejav vôle veriteľa ponúknuté plnenie prijať. Okamihom splnenia zaniká celý záväzok a záväzkovo-právny vzťah medzi dlžníkom a veriteľom sa ruší. Subjekty už medzi sebou (okamihom splnenia) nemajú žiadne vzájomné povinnosti ani práva.

Recenzent: JUDr. František Sedlačko

Pramene a preklady prameňov

- GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Preložil Jaromír Kincl. Brno : Masarykova univerzita, 1981.
- THE DIGEST OF JUSTINIAN. Volume II. Translated by Charles Henry Monro. Cambridge : University Press, 1909.
- JUSTINIÁNSKE INŠTITÚCIE. (Latinsko-slovenské vydanie.) Preložil, úvod a poznámky napísal, registre a bibliografiu zostavil Peter Blaho. Trnava : PraF TU; Bratislava : Iura Edition, 2000.
- Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

Použitá literatúra

- BARTOŠEK, M.: *Dejiny rímskeho práva*. Praha : Academia, 1995.
- BARTOŠEK, M.: *Encyklopédie rímskeho práva*. Praha : Academia, 1994.
- BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*. Bratislava : VO PF UK a Manz, 1997.
- BULÍN, H.: *Datio in solutum*. Brno : Masarykova univerzita, 1930.
- ELIÁŠ, K. a kol.: *Občiansky zákonník. Veľký akademický komentár*. 2. svazek. § 488 – 880. Praha : Linde, 2008.
- HEYROVSKÝ, L.: *Dějiny a systém soukromého práva římskeho*. Díl II. Praha : J. Otto, 1921.
- KINCL, J., URFUS, V.: *Římske právo*. Praha : Academia, 1990.
- KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995.
- KNAPP, V.: *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1955.
- KOROČEC, V., KREK, G.: *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*. Drugi zvezek. Celje : Družba sv. Mohorja v Celju, 1937.
- KUNNTZE, J. E.: *Die Obligationen im Römischen Kaiserzeit*. Leipzig : J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1886.
- REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava : Iura Edition, 2003.
- REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo súkromné*. Bratislava : Obzor, 1991.
- REBRO, K.: *Rímske právo súkromné*. Bratislava : Obzor, 1980.
- SEDLÁČEK, J.: *Obligační právo. Obecné nauky o právních jednáních obligačních a o splnění závazků*. Brno : Právník, 1924.
- SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římskeho*. Díl II. Praha : Všehrd, 1946.
- STEINER, H.: *Datio in solutum*. München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1914.
- ŠPAŇÁR, J.: *Latinsko-slovenský slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1969.

Súhrn

Článok pojednáva o splnení (*solutio*) ako jednom zo spôsobov zániku záväzku v Rímskom práve. Solúcia ako spôsob zániku záväzku predstavuje cieľ dlžníka, ktorý riadne a včas plní a zároveň aj cieľ veriteľa, ktorý toto plnenie prijme. K splneniu celý záväzok smeruje. Autorka sa v článku venuje subjektom, predmetu, spôsobu, právnej povahe, času a miestu splnenia záväzku.

Zusammenfassung

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Solution (*solutio*) als einer der Arten der Pflichterfüllung im Römischen Recht. Die Solution als Art der Erfüllung stellt ein Ziel für den Schuldner dar, ordentlich und rechtzeitig seine Pflicht zu erfüllen und gleichzeitig auch ein Ziel des Gläubigers, der seinem Schuldner glaubt, dass dieser die geschuldete Leistung erbringen wird. Die Autorin widmet sich den Subjekten, dem Objekt, der Zeit und dem Ort der Erfüllung der Pflicht.

Summary

The paper deals with discharge (*solutio*) as a way of termination of obligations in Roman law. Solution as a way of obligation termination represents the aim of a debtor who properly and in time performs his obligation, while at the same time it is the target of a creditor who accepts this performance. Thus, obligation leads to performance. The author deals with parties, subject-matter, methods, time and place of fulfillment of an obligation.

TRANSFORMÁCIA KMEŇOVEJ SPOLOČNOSTI NA ŠTÁT, VZNIK VEĽKEJ MORAVY A UHORSKA

Miroslav Lysý

Kým reforma vyjadruje aj menšiu zmenu a preto je prítomná takmer vo všetkých obdobiach dejín, transformácia predstavuje zmenu systémovú. Môže predstavovať zmenu ekonomického usporiadania, alebo dokonca zmenu spoločenského zriadenia. V stredoveku by sme mohli hovoriť o dvoch základných transformačných vlnách. Prvá prebehla v súvislosti so vznikom štátu, v prípade slovenských dejín je teda môžeme spojiť so vznikom Veľkej Moravy, pričom čiastočne sa táto transformácia zopakovala aj vznikom Uhorska. Druhou transformačnou vlnou boli zmeny 13. storočia. Ich počiatky môžeme samozrejme nájsť aj skôr a niektoré aspekty sa museli dotvoriť zase v neskoršom období. Nič to však nemení na tom, že 13. storočie dôsledne premenilo Uhorsko na moderný štát – nie štát, ktorý bol zosobnený postavou panovníka, ale štát, v ktorom postupne vznikala slobodná vrstva šľachticov, mešťanov a klerikov a na opačnej strane stáli poddaní.

Týmito dvoma transformačnými vlnami sa definitívne dotvorila stredoveká – a ak chceme, tak feudálna – spoločnosť. Išlo o spoločnosť, ktorá dnešnému človeku neponúka veľmi príťažlivé hodnoty. Jej základnou črtou bol zdedený spoločensko-právny status, ktorý sa však za istých okolností mohol zmeniť k lepšiemu, ale samozrejme aj k horšiemu. Na strane druhej by však táto spoločnosť nevznikla a neudržala by sa celé stáročia bez predpokladu, že by neposkytovala isté výhody a neznamenalaby istú modernitu v daných spoločenských štruktúrach. V tejto štúdiu sa preto budeme venovať podstate prvej transformačnej vlny.

PREDŠTÁTNE OBDOBIE

Dnešný pohľad na spoločenské zriadenie po príchode Slovanov na naše územie je výsledkom vývoja bádania približne od konca 19. storočia až po v zásade definitívnu verziu v 50. rokoch 20. storočia.¹ Spoločnosť starých Slovanov si predstavujeme ako

¹ Prehľad bádania urobil TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 54-58.

skupiny roľníkov, ktoré osídlili rozsiahle územia strednej Európy, žijúce v rozpadajúcich sa rodových spoločenstvách, aby sa neskôr začali organizovať na regionálnom základe. Mali vzniknúť „hradové obce“, čiže akési spoločenské jednotky zoskupené okolo slovan-ských hradov, a z nich sa mali neskôr vytvoriť kmene.² Kmene sa mali následne navzá-jom „pohlcovať“, resp. spájať do kmeňových zväzov, aby napokon vznikol štát. Je cha-rakteristické, že tak pozitivistická ako aj marxistická historická veda predstavila model lineárneho vývoja od najmenej jednotky až po „vrchol“, ktorý predstavuje štát. Osvojila si tak chtiac-nechtiac kresťanské vnímanie dejín, sledujúce etapy vo vývoji spoločnosti, ktorá má na „konci (dejín)“ istý cieľ.

Takto v stručnosti podaná teória je vlastne opisom vývoja medzi rodovou a kmeňo-ovou spoločnosťou. Charakteristické je, že historická veda tieto termíny často chápala ako substitučné. Podľa nej až rozpadom rodového zriadenia môžeme dospieť ku kmeňom. Bádanie však veľmi nerozlišovalo rozdiely medzi rodovou a kmeňovou spoločnosťou. Pripomínalo to skôr akýsi pohľad na správu obyvateľstva: predtým mal hlavné slovo rodový náčelník, potom to bol hrad.

Vyššie uvedená teória o vzniku štátu má svoje korene v 19. storočí. Príčinou jej vzni-ku boli vplyvy prírodných vied o „prirodzenom“ vývoji živočíšnych druhov³ a tento pseudodarwinizmus bol prenesený aj na bádanie o vzniku štátu. V protiklade s „ume-lym“ štátom mal kmeň vzniknúť organicky. Bádania tak podľahli svojim prameňom. Predstavovali si kmene vznikajúce ako rodové pospolitosti, resp. prirodzené entity, čím sa vlastne priblížili tvrdeniam starých kmeňov, ktoré svoj pôvod vyvodzovali zväčša z jedného spoločného predka. Medzi moderným bádáním a účelovými kmeňovými po-vestami tak nebol v zásade žiaden rozdiel, čo iste súviselo s tým, že aj moderné (etnic-ké, nie politické) národy strednej Európy 19. storočia sa chápali ako „prirodzené“ jed-notky.⁴ Toto chápanie nijako neprotirečilo pozitivistickým historikom, no v podstate vyhovovalo aj marxistickej historiografii, náchylnej veriť v historické zákonitosti a v plynulý vývoj typov spoločenských formácií.

Podobne ako pre moderné národy, aj pre včasnostredoveké kmene sa hľadali rôzne definície na základe „objektívnych“ kritérií. Do popredia sa dostal spoločný jazyk, mate-riálna kultúra, sociálny a právny poriadok, spoločné územie, apod. Až neskôr si bádate-ria uvedomili, že kmene nie sú žiadne prirodzené, ale historicky dané skupiny.⁵ Navyše ich nemožno definovať podľa vyššie uvedených „objektívnych“ kritérií, pretože prvora-dou je viera príslušníkov kmeňa v spoločný pôvod, čo je jednoznačne subjektívne krité-rium. Tieto poznatky o germánskych kmeňoch zhrnul Reinhard Wenskus, ktorý ich pred-stavil ako etnické i politické útvary.⁶ V tomto je azda aj najväčší rozdiel medzi kmeňom a moderným národom. Národ má samozrejme svoj politický rozmer, pretože sa z neho

² Porovnaj VANĚČEK, V.: *Prvních tisíc let... Předstátní společenská organizace a vznik státu u českých Slovanů*. Praha: Život a práce, 1949, s. 14-62.

³ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 56.

⁴ Tejto ilúzii podliehajú mnohí aj dnes.

⁵ V nemeckej vede to už dávno skonštatoval HALLER, J.: *Die Epochen der deutschen Geschichte*. Stuttgart; Berlin: Cotta Verlag, 1933, s. 12.

⁶ WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln: Bohlau Verlag, 1961.

v 19. storočí stáva politický program. Národ ako taký však nemá inštitúcie, tie môže mať len štát. „Národné“ orgány sú vlastne orgány štátne. Kmeň však inštitúcie a orgány má a v tomto zmysle sa podobá viac na štát ako národ.

Poznatky R. Wenskusa preniesol na slovanské kmene český historik D. Třeštík.⁷ Jednak im v zmysle týchto poznatkov prisúdil nový obsah, no taktiež zhodil zo stola desaťročia budovanú teóriu o tom, že v Čechách existovalo viacero kmeňov, a tie sa vývojom mali napokon zjednotiť pod vládu „českých“ Přemyslovcov. Kmeň si teda D. Třeštík predstavuje ako politicko-etnickú jednotku s vlastným názvom, s vlastnou predstavou o svojom pôvode a ako spoločenstvo slobodných vlastníkov, žijúcich v tejto spoločnosti (kmeni), ktorá sama háji ich majetok. Príchod Slovanov na naše územie by tak nemohol byť akosi pomalou infiltráciou, ale jednorázovým príchodom veľkých slovanských kmeňov.

Bude samozrejme dôležité sledovať, ako sa s touto „revolúciou“ v uvažovaní o kmeňoch vyrovná české i slovenské bádanie. Zatiaľ všetko nasvedčuje tomu, že bádatelia síce v zásade model R. Wenskusa aplikovaný D. Třeštíkom príliš neprijímajú, v podstate však proti nemu nevznášajú nijaké argumenty. Platí to tak pre Z. Měřínského,⁸ autora viacerých najnovších prác o najstaršom slovanskom období, taktiež však pre P. Charvátu,⁹ ktorý síce predstavil novú teóriu, no vracia sa ňou opäť ku kritériám pokrvného príbuzenstva a spoločnej rezidencie.

Odhliadnuc od tohto pokusu o nový pohľad na slovanskú spoločnosť pred vznikom štátu sa na Slovensku zatiaľ ako jediný (pokiaľ je mi známe) prihlásil k Třeštíkovej aplikácii Wenskusa Ján Steinhübel vo svojej veľkej monografii o Nitrianskom kniežatstve.¹⁰ To je u nás zatiaľ všetko, no treba podotknúť, že je to vzhľadom k závažnosti problematiky veľmi málo, pretože tieto východiská stavajú do úplne odlišného svetla aj ďalšie oblasti bádania. To, čím boli spoločenstvá Slovanov pôvodne, totiž napovedá niečo aj o spoločenských a právnych vzťahoch v rámci nich. Určite je rozdiel medzi (proto)právnymi vzťahmi amorfných zoskupení, ktoré si historici u nás dosiaľ predstavovali a medzi modelom veľkých politických a etnických jednotiek, ktoré latinské pramene poznajú pod názvom *gentes* a my ich nazývame kmene.

Príchod Slovanov na naše územie bol záležitosťou veľkých kmeňov. Ich názvy pozná najstarší relevantný prameň k tejto udalosti, gótsky historik Jordanes. Slovanom prisudzuje spoločný názov Veneti a rozdeľuje ich na tri časti: na Sklavínov, Venetov a Antov. Veneti sú pre neho tak nadradený pojem pre všetkých Slovanov, ako aj jeden z viacerých

⁷ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 59-73.

⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J., HOMOLA, A., MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Stěhování národů a východ Evropy*, Praha : Vyšehrad, 2006, s. 32. V monografii Z. Měřínského (*České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I*. Praha : Libri, 2002, s. 123-126) je tomuto problému venovaný malý priestor a autor sa tu kmene v podstate nepokúsil podrobnejšie definovať. Skôr nadväzuje na staršie bádanie ohľadom prechodu od rodového zriadenia k tzv. susedským občinám, aby sa napokon z kmeňa stalo len územné združenie.

⁹ CHARVÁT, P.: *Zrod českého státu (568 – 1055)*. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 151-152.

¹⁰ STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od stahovania národov do začiatku 12. storočia*. Bratislava : Veda; Rak, 2004, s. 9-11.

slovanských kmeňov.¹¹ Jasne aj odlišuje hranice Sklavínov a Antov; sídla Sklavínov kladie v zásade do severnej časti Karpatskej kotliny,¹² kým Antov kladie k pobrežiu Čierneho mora až k Dnepru.

Spoločenstvá s názvami Sklavíni (vlastne Slovania) a Anti, rozprestierajúce sa na takých rozľahlých územiach, nemohli byť nič iné ako kmene. Jordanes ich tak síce nenazýva, avšak iný prameň, Prokopiove Knihy o vojnách,¹³ už áno. Staršie bádanie, ktoré si predstavovalo, že Slovania žili v rodovom zriadení, ktoré malo byť vlastne najvyššou spoločenskou jednotkou, ignorovalo existenciu týchto geograficky rozsiahlych útvarov, ktoré samozrejme žiaden rodový základ mať nemohli.

Najbližšie boli Byzantskej ríši kmene Antov a Sklavínov, o ktorých aj pochopiteľne najviac vieme. Neznamená to však, že to boli spolu s Venetmi jediné tri slovanské kmene. Jordanes totiž vedel, že je ich viac („*Ich mená sa teraz rôznia podľa rôznych rodov a miest, nazývajú sa však najmä Sklavínmi a Antmi.*“¹⁴), po mene však poznal len tri, a tie aj zaznamenal.

Etnicitu kmeňa musíme chápať ako subjektívnu kategóriu príslušníkov kmeňa, ktorí verili predstave, že sú spoločenstvom s vlastným pôvodom. Význam vedomia o spoločnom pôvode pochopíme vtedy, keď si preštudujeme niekoľko povestí vzťahujúcich sa k počiatkom stredovekých národov. Nájdeme ich napríklad v Kosmovej kronike, Konštantínovi Porfyrogenetovi, Povesti vremennych let, Anonymovej kronike, ale aj inde. Už len vedomie príchodu pôvodnej skupiny odniekiaľ je vlastne znakom etnicity a nezáleží veľmi na tom, či sa toto vedomie zakladá na pravde, alebo nie. Zároveň si tieto spoločenstvá často predstavovali, že ich viedol jeden predok, resp. niekoľko (často sedem) súrodencov.¹⁵ Tieto staré povesti boli neskôr kontaminované biblickým motívom o popletení jazykov pri Babylonskej veži, ktorý vysvetľoval vznik národov. Stredoveké pramene tieto motívy umelo spojili a staré pohanské povesti tým získali punc dôveryhodnosti. Nájdanie „svojho“ národa pri Babylonskej veži malo navyše aj prestížny charakter. Slovania boli spravidla považovaní za potomkov Jafeta, len výnimočne odvodzovali ich pôvod od Cháma. Vedomie o pôvode sa preto nápadne podobá „preambule“ ústavy slovanského kmeňa. Tak ako moderné ústavy majú potrebu odvolávať sa na historické kontexty a „dedičstvá“, nepísané ústavy kmeňov obsahovali niečo veľmi podobné.

Zaujímavé však je, že drvivá väčšina prameňov, ktorá sa zaoberá pôvodom Slovanov, nekladie pôvodné sídla Slovanov tam, kam dnešné vedecké bádanie. Povest' vremen-

¹¹ Jordanis Romana et Getica. In *Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum. Tomi V. Pars prior.* MOMSEN, T. (ed.). Berolini : Soc. ap. fontibus rer. germ. medii aevi, 1882, s. 62-63, 88-89; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 24.

¹² Tak interpretuje Jordana TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 28.

¹³ Porovnaj PROCOPIOS: De bello Gothico. In *Procopii Caesariensis Opera omnia II.* HAURY, J., WIRTH, G. (eds.). Leipzig : Teubner, 1963, s. 17.

¹⁴ Jordanis Romana et Getica..., cit. dielo, s. 62.

¹⁵ Porovnaj Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila. In *Fontes rerum Bohemicarum III.* J. JIREČEK, J. (ed.). Praha : Nákladem Musea království českého, 1878, s. 6.

¹⁶ Povest' vremennych let. In *Magnae Moraviae fontes historici (ďalej MMFH) I. Annales et chronicae.* BARTOŇKOVÁ, D., HAVLÍK, L., MASARÍK, Z., VEČERKA, R. (eds.). Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 190-197.

nych let kladie pôvodné sídla Slovanov do Podunajska,¹⁶ české povesti hľadajú pôvod Čechov na juhu¹⁷ a južní Chorváti o sebe zas tvrdili, že prišli zo severu.¹⁸ Konštantín Porfyrogenetos¹⁹ nám sťahovanie Chorvátov dokonca datuje do obdobia vlády cisára Herakleia (610 – 641). To je však v zásadnom rozpore s tým, že slovanská pravlasť sa vo všeobecnosti hľadá na východe. Na riešenie tohto rozporu prišiel D. Třeštík. Pôvod Chorvátov, Čechov a sťahujúcich sa Slovanov vôbec kladie do Panónie, kam usadili Avari rôzne skupiny Slovanov.²⁰ Výrazom tohto sťahovania je rovnako nový prejav v materiálnej kultúre Slovanov známy ako Podunajský typ.²¹ Je to však druhá etapa sťahovania Slovanov. Prvá etapa priviedla Slovanov do strednej Európy, ale povesti o pôvode sa zachovali len po druhej etape.

Až od tejto doby sa postupne objavujú nové etnické pomenovania slovanských kmeňov, akými sú Srbi, neskôr Česi, Moravia, Korutánci, Chorváti a iní. Žiadne z týchto pomenovaní však nevieme vzťahovať na územie Slovenska, preto len ťažko dokážeme povedať, či neskoršie Pribinovo kniežatstvo malo samostatný gentilný (kmeňový) pôvod, alebo išlo o súčasť kmeňa Moravanov.

Veľké spoločenstvá Sklavínov, Antov a Venetov, ktoré geograficky zaradil Jordanes, a o ktorých neskôr písal Prokopios, boli veľkými slovanskými kmeňmi, ktoré vznikli v procese migrácie Slovanov. Nevznikali ako zväzy menších kmeňov, ale chaotickým procesom v pohnutej dobe konca 5. a začiatku 6. storočia. Až neskôr z nich mohli rozpadom vzniknúť malé kmene, ktoré často bývali súčasťou veľkých kmeňov, a ktoré pramene poznajú v Polabí a v Sliezsku.²²

Celkovo sa teda zdá, že po dvoch vlnách slovanskej migrácie sa s konečnou platnosťou dotvorili hrubé obrysy etnických hraníc strednej Európy. Kým v prvej fáze poznáme kmene Sklavínov, Venetov a Antov, po druhej vlne slovanskej migrácie sa dotvárajú kmene Čechov, Moravanov, Korutáncov, Chorvátov, Srbov a ďalších. Zaujímavé je, že etnonymum pre naše územie poznáme len z prvej vlny slovanskej migrácie (Sklavíni), kým z druhej vlny tomu tak nie je. Je to presne opačne, ako v prípade Čechov alebo Moravanov, kde nepoznáme etnonymá z prvej fázy.

Slovanské kmene, ktoré prišli na naše územie, neboli len akýmiś amorfnými zoskupeniami slovanských roľníkov. Predstavovali tak etnické, ako aj politické entity.²³ Kmene jednali s Franskou ríšou, prípadne s Bavormi alebo ďalšími mocnosťami ako politické útvary. Účastnili sa vojen, boli spojencami alebo odporcami iných kmeňov alebo štát-

¹⁷ Rýmovaná kronika..., cit. dielo, s. 3.

¹⁸ Konstantinos Porfyrogennétos: De administrando imperio. In *MMFH III. Diplomata, epistolae, textus historici varii*. BARTOŇKOVÁ, D., HAVLÍK, L., LUDVÍKOVSKÝ, J., VEČERKA, R. (eds.). Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969, s. 389.

¹⁹ Tamže, s. 390.

²⁰ TŘEŠTÍK, D.: *Mýty kmene Čechů (7. – 10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 94-97.

²¹ V archeológii podunajský typ zaviedol EISNER, J.: *Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště*. Bratislava : Nakladatelství SAV, 1952, s. 248, 254-261.

²² TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 62-63.

²³ Platia pre ne kritériá, ktoré existujú v prostredí ranostredovekých germánskych kmeňov. WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassungs...*, cit. dielo, s. 46-54.

to, boli platcami tribútov. Boli subjektmi medzinárodnej politiky a v tomto zmysle aj subjektmi medzinárodného (proto)práva.

Ako politický subjekt musel mať kmeň vlastné inštitúcie. O nich však vieme veľmi málo. Významné postavenie mali kniežatá, pričom v jednom kmeni ich bolo spravidla viac. Je diskutabilné, či ich postavenie bolo spočiatku teritoriálne, alebo sa táto teritorialita uplatnila až neskôr s výstavbou hradísk. Ich pôvod siaha evidentne do obdobia, keď Slovania susedili s Gótmami, od ktorých je tento termín prebratý. Zrejme v sebe zahrňovali tak svetskú ako sakrálnu funkciu. Kniežatá však nestáli na čele kmeňov.

Okrem kniežat musíme počítať aj s existenciou kmeňových snemov. Kniežatá totiž nepredstavovali vládu, postupne ju však zrejme na seba preberali. Tesne po príchode Slovanov na naše územie o kniežatách nepočujeme. Podľa Prokopia „*Slovania a Anti, nie sú podriadené jedinému mužovi, ale oddávna žijú v demokracii, a preto o svojich záležitostiach, tak priaznivých, ako aj nepriaznivých rokujú spoločne.*“²⁴ Musel teda existovať inštitút kmeňového snemu, na ktorom by o svojich „záležitostiach“ mohli rokovať. Na ňom mali všetci účastníci rovnaké postavenie a v zmysle dobových náboženských predstáv sa vyžadovala jednomyselnosť rozhodnutí, teda konsenzus.²⁵

Zdá sa, že existencia Samovej ríše veľa nezmenila na štrukturálnej podstate kmeňov. Predpokladá sa, že toto „kráľovstvo“ tvorilo územne akýsi prstenec kmeňov okolo Avarského kaganátu, od Korutánska až po polabských Srbov. Hľadanie jeho centra nevedlo v bádani k žiadnemu výsledku, podobne ako hľadanie tajomného Wogastisburgu, ktorý bol podľa českých historikov v Čechách, podľa moravských na Morave a podľa slovenských na Slovensku. Skôr sa zdá, akoby Samova ríša svoje centrum nemala. Alebo ich mala niekoľko. Pokiaľ bol Samo zvolený „za kráľa“ spomedzi viacerých slovanských kmeňov, nemožno predpokladať, že by jeho vláda znamenala vážnu hrozbu pre ich suverenity. Voľbou Sama si len kmene zabezpečili navzájom rovnoprávne postavenie.

Na tomto mieste nie je príliš priestor na to, aby sme sa zaoberali otázkou, či bol normatívny systém, aký poznali kmene, právom, alebo nie. Bádanie nie je v tejto otázke jednotné a ide skôr o terminologickú záležitosť. Domnievam sa však, že môžeme v tomto prípade používať termín archaické právo, ako ho aplikuje pre toto obdobie H. Hattenhauer.²⁶

Akokoľvek budeme nazývať túto normativitu kmeňov, isté je, že kmene poznali normatívny systém, ktorý sa zrejme vzťahoval na všetky spoločenské sféry. Súvisel so starým náboženstvom, ktoré nepoznalo delenie na sakrálnu a svetskú sféru, ale poznalo len jeden všezahrňujúci celok („archaická totalita“). Ich tradície o zaujatí krajiny, vzniku vlády a civilizovaného života vôbec, tak tvorilo akúsi „ústavu“,²⁷ nie však len v modernom zmysle, keď sa ústava venuje najvyššími ústavnými orgánmi, ale v zmysle tradičnom. Vysvetľovala nielen spoločenské vzťahy, ale v podstate chod celého ľudstva a sveta. V tom prípade si však musíme uvedomiť, že „ústava“ ďaleko prekračovala dneš-

²⁴ Pozri PROCOPIOS: *De bello Gothico...*, cit. dielo.

²⁵ K tomu napr. ELIADE, M.: *Dejiny náboženských predstáv a ideí III. Od Muhammada po reformy*. Bratislava : Agora, 1997, s. 40.

²⁶ HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 2-6.

²⁷ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 500.

né chápanie práva. Právo v podstate splývalo s kozmológiou, náboženstvom, či hospodárstvom a sociológiou. Malo zároveň, podobne ako všetky ostatné sféry spoločnosti, svoj sakrálny obsah.

VZNIK ŠTÁTU

Pre vznik štátu v stredoeurópskom priestore boli kľúčové tieto javy: zánik kmeňového usporiadania, presadenie sa vládnucej kniežacej vrstvy a prijatie kresťanstva.

Významným, priam revolučným medzníkom vo vývoji archaických spoločností bolo prijatie kresťanstva. Nové náboženstvo sa sem nedostalo ani tak prostredníctvom misii – „zdola“²⁸ ako skôr „krstom zhora“. V roku 831 pokrstil pasovský biskup Reginhar „všetkých Moravanov“²⁹ čím sa začala postupná christianizácia Veľkej Moravy. Kresťanstvo bolo šírené najprv krstom vládnucej dynastie (podobným príkladom je priemyslovské knieža Bořivoj, poľský knieža Mieško, či uhorský knieža Gejza) a postupne sa šírilo k nižším vrstvám spoločnosti. Kresťanstvo nakoniec znamenalo zánik kmeňa, spolu s tým prišla kvalitatívna premena jeho inštitúcií, ktoré stratili svoj „demokratický“ charakter. Tak vznikol nový celok, pre ktorý sa neskôr zaužíval termín štát.

Pojmy kmeň (lat. *gens*) a štát treba dôsledne oddeľovať. Kmeň, napriek tomu, že mal svoje inštitúcie, sa v podstate podobá národu. Jeho obyvateľstvo nebolo totožné so štátom. Aj dnes môže byť viac národov v jednom štáte, podobne to bolo v ranom stredoveku: štát mohol pozostávať z viac kmeňov (resp. bývalých kmeňov).

Termín štát v tomto období ešte neexistoval, asi najvhodnejším slovom v latinských prameňoch pre štát je *regnum*, ktoré možno preložiť ako panstvo, vláda, ale aj kráľovstvo. To aj najlepšie symbolizuje prechod od kmeňa k štátu. Kým v prvom prípade pramene hovoria napr. o *gens Maravorum*, čiže kmeni Moravanov, v druhom už je to často napr. *regnum Rastizi*, čiže panstvo Rastislava. Vyjadruje to aj zánik „kmeňovej demokracie“ – moc sa koncentruje v rukách úzkej skupiny ľudí okolo panovníka.

Takto podaný výklad o vzniku štátu je skôr historický. V štátovede sa ako znaky štátu uvádzajú existencia moci, princípy teritoriality a personality, suverenita, taktiež výber daní a rôznych poplatkov.³⁰ Z tohto pohľadu je už Veľká Morava štátom, pretože všetky spomínané prvky tam máme doložené, vrátane existencie dane, aj keď len vo forme odovzdávania šiat.³¹

²⁸ Írske misie prehodnotil KOŽIAK, R.: Írski misionári a počiatky kresťanstva u Slovanov v stredovýchodnej Európe. In *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5. – 6. 2. 2003 v Banskej Bystrici*. Bratislava; Banská Bystrica; Ružomberok : Chronos; Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied; Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, 2004, s. 103-124.

²⁹ *Notae de episcopis Pataviensis*. In *Monumenta Germaniae historica*. Scriptorum 24. WAITZ, G. (ed). Hannoverae, 1880, s. 623.

³⁰ Porovnaj HAVRÁNEK, J. a kol.: *Právní teorie*. Brno : Iuridica Brunensia, 1995, s. 86. Treba však podotknúť, že znaky, o ktorých hovorí teória práva, nie sú pre právne dejiny dostatočné, pretože podľa nich nemožno uspokojivo oddeliť predštátne a štátne spoločenské zriadenie.

³¹ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 293.

Pre lepšie pochopenie osudov Veľkej Moravy je vhodné pozrieť sa na sociálnu štruktúru obyvateľstva, právne postavenie jednotlivých skupín a na jej štátnu formu.³² Obyvateľstvo Veľkej Moravy bolo evidentne značne majetkovo a sociálne diferencované. Príslušníci vyšších vrstiev sa v písomných prameňoch označovali ako „*roda dobra i velika*“.³³ V archeologickom materiáli nám tiež vystupujú nadmieru bohaté hroby, ktoré nasvedčujú, že v spoločnosti sa nachádzala bohatá elita. Zaujímavé sú v tejto súvislosti detské hroby s „detskými“ ostrohami. Ostrohy boli totiž zrejším symbolom sociálneho statusu u dospelých, znamená to, že deti, ktoré svoje významnejšie postavenie v spoločnosti nemohli získať vlastnými schopnosťami, ho museli zdediť po predkoch.³⁴ Spoločenský status bol teda dedičný, nevieme však povedať, v čom spočíval. V prameňoch nám totiž chýbajú doklady o veľkom pozemkovom vlastníctve a o poddaných.³⁵ Existencia súkromného vlastníctva v prípade Pribinu a „jeho“ kostola, prípadne iné doklady, nemusia nič znamenať. Potvrdzujú, že na Veľkej Morave súkromné vlastníctvo existovalo, to však bolo evidentne bežné aj pred vznikom Veľkej Moravy.³⁶ Preto nám nič nedovoľuje, aby sme Veľkú Moravu označili ako feudálny štát.

Obyvateľstvo možno právne rozdeliť ako slobodných (*svobodnii*) a neslobodných (*rabi*). K slobodným patrila zrejme veľká väčšina spoločnosti, kým neslobodných si musíme predstavovať ako otrokov bežných v ranom a vrcholnom stredoveku.³⁷ Na čele spoločnosti stál panovník, obklopený kniežatami. K najvyšším zložkám spoločnosti patrili tiež veľmoži. K slobodným patrili aj ľud, zrejme totožný s „Moravanmi“, ktorých spomínajú pramene. Medzi slobodnými tiež museli byť bojovníci, čiže vojsko, ktoré sa za Svätopluka mení na obrovskú štátnu družinu. Spomedzi slobodných sa tak vydeľuje vrstva veľmožskej aristokracie, ich postavenie je však určite vzdialené od postavenia neskoršej šľachty.³⁸

V podstate je teda sociálna štruktúra pomerne jednoduchá a zrejme len málo odzrkadľovala zmeny, ktoré obnášal vznik štátu niekedy v prvej tretine 9. storočia.

Z hľadiska štruktúry moci stál na čele veľkomoravského štátu panovník (*кнѣзь, knjazь, dux, rex, princeps*) z mojmirovského rodu. Nástupnícky poriadok sa tradične označuje ako seniorát, resp. avunkulát. V skutočnosti však o veľkomoravskom nástupníckom systéme nevieme povedať nič isté, keďže len jedna výmena panovníka, a to zo Svätopluka na Mojmíra II., sa udiala bez zásahu zvonka. Štátne územie bolo považované za panovníkovo panstvo (*regnum suum*), pôvod tejto vlády mal byť od Boha (*отъ бoga vlastь priemъše*). Hoci stál na čele panovník, sám bol obklopený kniežatami (*primates, optimates, reguli, iudices*). Svätopluk bol v arabskom prameni označený ako „ná-

³² Opieram sa o rozbor, ktorý urobil HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. – 10. storočí. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha : Academia, 1978, passim, avšak s určitými zmenami. Porovnaj tiež TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 287-296.

³³ HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. – 10. storočí...*, cit. dielo, s. 43.

³⁴ KLÁPŠTĚ, J.: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 23-25.

³⁵ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 287.

³⁶ Tamže.

³⁷ HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. – 10. storočí...*, cit. dielo, s. 56.

³⁸ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 293.

čelník náčelníkov“, (*ra'isu r-ru'asá*, tiež však *malik*),³⁹ čiže „knieža kniežat“. Zdá sa teda, že nevládol sám, pretože sa so svojimi kniežatami musel radieť.⁴⁰ Okrem kniežat sa panovník radil s akousi radou (*světnici*), zloženou z kniežat a Moravanov.⁴¹ Ďalej je doložený snem (*svborъ*), zrejme pozostatok z kmeňových čias. Pri kniežatovi zotrval aj vojvoda (*vojevoda*) ako veliteľ vojska a taktiež župani (*sw'bandž, županъ*). Termín prevzali Slovania zrejme od Avarov a mohol mať celú škálu výrazov. Podľa neskorších analógií boli župani vládcovia jednotlivých provincií, správcovia hradov, vojaci, ale aj starostovia dedín.⁴² Je preto možné, že veľkomoravskí župani tvorili podobne pestré spektrum.

Správa Veľkej Moravy sa opierala určite o hrady, čím sa značne líšila od západných krajín. Kto stál na čele týchto hradov, či kniežatá alebo župani, je však ťažko rozhodnúť. Funkcie hradov boli však omnoho pestrejšie, ako neskoršie „malé“ hrady Přemyslovcov a Arpádovcov, najmä čo sa týka hradov na rieke Morave, ktorých aglomerácie sa svojou početnosťou viac podobali mestám vo vrcholnom a neskorom stredoveku.

Možno teda uzavrieť, že sociálna a právna štruktúra obyvateľstva odrážala zrejme skôr kmeňovú spoločnosť. Mojmírovcom sa teda nepodarilo rozbiť aristokraciu moravského kmeňa, ani sa nezmocnili pôdy a obyvateľstva.⁴³ Navyše nedošlo ani k dôslednému mocenskému monopolu panovníka. V tom možno spočívala štrukturálna slabosť Veľkej Moravy.

Zdroje, ktoré mal k dispozícii Svätopluk, boli získavané extenzívne, vojenským výbojom a v menšej miere daňami, či domácou výrobou v réžii panovníka. Stabilita teda závisela na expanzii a vo chvíli, keď sa expanzia zastavila, bolo potrebné prekonať krízu spôsobenú stratou územia, no taktiež získať viac zdrojov v jadre veľkomoravskej spoločnosti.⁴⁴ Veľká Morava za vlády Mojmíra II. túto krízu prekonala, napokon však neprežila nápor Maďarov a zanikla.

Ak je teda niečo charakteristické pre vznik štátu na našom území, nejde v prvom rade o likvidáciu kmeňových inštitúcií, skôr o ich transformáciu. To aj uľahčilo systémovú zmenu, ktorá prebehla v súvislosti so vznikom veľkomoravského štátu. A to je aj jeden z dôvodov, prečo štátna štruktúra na Veľkej Morave nie je identická so štátnou štruktúrou Východofranskej ríše, ako najbližšieho vzoru.

VZNIK UHORSKA

Historici predpokladali, že Maďari, prichádzajúci koncom 9. storočia do svojej novej vlasti v Karpatskej kotline, pozostávali zo siedmich ugrofinských a jedného turkického kmeňa. V tejto štúdií nie je priestor sa hlbšie zaoberať touto problematikou, stačí len poukázať na to, že dielo Konštantína Porfyrogeneta *De administrando imperii*, na ktoré

³⁹ Kitábu l-a'láki n-náfisati li-bni Rusta. In *MMFH III*, s. 346 a 348.

⁴⁰ HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. – 10. st. letí...*, cit. dielo, s. 65-66; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 288-289, 294-295.

⁴¹ HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. – 10. st. letí...*, cit. dielo, s. 67.

⁴² Tamže, s. 68-69.

⁴³ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců...*, cit. dielo, s. 296.

⁴⁴ Tamže.

sa teória o maďarských kmeňoch odvoláva, označuje údajné kmene termínom *γενεών* (teda rody).⁴⁵ Celok, ktorý Konštantín Porfyrogenetos nazýva Turci (*Τούρκων*), čiže Maďari, teda nebol kmeňovým zväzom. Išlo skôr o pestrú zmes kočovníkov zložených z ugrofínskeho a turkického substrátu, s vlastným menom, jednou povest'ou o svojom pôvode a s kmeňovým kniežaťom z Álmošovho rodu. Sami o sebe si predstavovali, že sa členia na sedem častí. Dokladom je kronikár Anonymus zo začiatku 13. storočia, ktorý písal o prísahe siedmych maďarských náčelníkov (*principales*) a o ich voľbe Álmoša za knieža.⁴⁶ Šimon z Kézy zas hovorí o siedmych maďarských kapitánoch, ktorí obsadili novú vlasť, Karpatskú kotlinu.⁴⁷ Išlo teda skôr o akési historicky nereálne, ale ideovo „skutočné“ delenie maďarskej spoločnosti, o akúsi „nerealitu“, ktorá však bola pre vtedajšiu maďarskú spoločnosť skutočná.

Na čele Maďarov stáli *d'ula* (*dž.lah*) a *kende* (*k.n.dah*).⁴⁸ Nedá sa presne povedať, dokedy táto diarchia trvala, no už podľa Konštantína Porfyrogeneta Maďari „za svoju prvú hlavu považujú podľa postupnosti knieža z Arpádovho rodu a dvoch ďalších, *dilas* a *karchasa*, ktorí vykonávajú sudcovský úrad.“⁴⁹

Karpatská kotlina po obsadení a ovládnutí krajiny Maďarmi sa v 10. storočí skladala s viacerých maďarských kniežatstiev. Kniežatá môžeme nájsť v Zadunajsku, Sedmohradsku, Biharsku, Nitriansku a inde.⁵⁰

Bitka na rieke Lech v roku 955 priviedla Maďarov k pokojnejšiemu spôsobu života, pričom zdroje pre svoju obživu museli tentoraz získavať už len z vlastného územia. Tým trochu kopirovali vývoj Avarov, ktorí sa takisto museli zmieriť s koncom koristníckeho spôsobu života. Na rozdiel od nich však Maďari začali postupne nasledovať mocenské a inštitucionálne štruktúry, aké poznali na západe a aké existovali v okolí Uhorska predtým. Tejto úlohy sa ujal knieža Gejza z arpádovského rodu. Prijal kresťanstvo, nechal pokrstiť aj svojho syna Štefana a ten napokon zavýšil prebudovanie obávanej krajiny pohanských Maďarov na stredoeurópsky celok kopírujúci už existujúce stredoeurópske mocenské modely. Kniežatstvá premenil na kráľovské komitáty, ktoré sa stali centrami správy.⁵¹

Zdá sa, že na rozdiel od západného lénneho systému sa Uhorsko spolu s Čechami a Poľskom vydalo na cestu modelu, v ktorom postavenie nobility, alebo skôr aristokracie, spočívalo v podiele na daniach štátu. Úradnícka aristokracia sa nemohla pochváliť veľkým pozemkovým vlastníctvom, čím vlastne stredná Európa nadviazala na modely neskororímskej, merovejskej a karolínskej ríše. Ten prebrala Veľká Morava a sprostredkovane ho mohlo potom prevziať aj Uhorsko.⁵² To ešte viac zvýraznilo významné postavenie panovníka v krajine, ktorý bol najdôležitejším a nenahraditeľným štátnym orgánom.

⁴⁵ Konstantinos Porfyrogennétos. In *MMFH III*, s. 393.

⁴⁶ Anonymi (P. magistri) *Gesta Hungarorum*, c. 5–6. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I* (ďalej SRH I). SZENTPÉTERY, E. (ed.). Budapestini, 1937, s. 39–41.

⁴⁷ Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*, c. 27–33. In *SRH I*, s. 165–167.

⁴⁸ *Kitábu l-a'láki...*, cit. dielo, s. 343–344.

⁴⁹ Konstantinos Porfyrogennétos..., cit. dielo, s. 397.

⁵⁰ STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo...*, cit. dielo, s. 187–226.

⁵¹ K tomu podrobne tamže, s. 230–232, 239–242.

⁵² K tomu ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí (1034 – 1198)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 150–155, por. tiež TRÉŠTÍK, D.: *Myslití dějiny*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1999, s. 94–96.

Namiesto kniežacej moci nastúpila moc kráľovská podľa západných vzorov. Na čele krajiny bol kráľ z arpádovského rodu. Kým do Gejzovho panovania zrejme prevládal seniorát, po ňom nastúpil už jeho syn Štefan, takže sa uplatnila primogenitúra. Po Štefanovi mal nastúpiť jeho syn Imrich, ten však ešte v roku 1031 zomrel a namiesto neho nastúpil na trón Štefanov synovec Peter Orseolo. Od roku 1046 sa však Uhorsko vrátilo k seniorátu, ktorý bol definitívne prekonaný až začiatkom 13. storočia.

Medzi ústredné orgány⁵³ arpádovského Uhorska patrili ďalej kráľovská kancelária, vybavujúca písomnosti dvora. Palatín (*comes palatinus*) mal pôvodne na starosti kráľovský dvor, preberal však súdnu agendu, ktorú si delil s krajinským sudcom (*iudex curiae*).

Vznik práva v ranostredovekých štátnych útvaroch je komplikovaná otázka zahalená navyše nedostatkom písomných prameňov. Teoreticky by sme si mohli túto otázku uľahčiť tým, že normatívny systém kmeňového obdobia sa vznikom štátu pretransformoval na právo. Znamenalo by to (čiastočnú) kontinuitu medzi kmeňovým normatívnym systémom a právom vznikajúceho štátu. Ukázali sme si však, že normatívny systém kmeňa (archaické právo) malo úplne odlišné znaky ako právo neskoršie, najmä preto, lebo bolo súčasťou všezahrňujúceho myšlienkového poriadku (archaickej totality) a malo rovnako sakrálne a svetský obsah (resp. medzi sakralitou a svetskosťou neexistoval rozdiel, alebo ešte lepšie povedané, akoby sakralita bola obsiahnutá vo všetkom). Preto by tento pohľad na vznik práva neobstál, pretože pre vznik práva je kľúčové vyčlenenie z tejto archaickej totality. Znakom tohto procesu je (veľmi postupná) desakralizácia archaického práva. Jednu z kľúčových úloh tu zohralo kresťanstvo, ktoré sa nikdy plne nestotožnilo so štátom. Preto náboženské pravidlá a spoločenské pravidlá (t. j. právo) sa pomaly rozchádzali. Neznamená to, samozrejme, definitívny rozchod, pretože kresťanstvo prostredníctvom cirkevného práva ovplyvňuje právo štátu. Známe je to predovšetkým v odvetví rodinného práva, ktoré z cirkevného práva preberá mnohé normy. Celkovo je však hranica medzi svetskými a duchovnými osobami príliš ostrá (zvlášť v západnom kresťanstve) a cirkev tento proces výrazne podporuje napríklad v kontexte súboja o investitúru a cirkevnou reformou.

Ďalšou otázkou pri vzniku práva je, či existuje medzi archaickým právom kmeňa a právom štátu, ktorý z neho vzniká, formálna kontinuita. Formálna kontinuita nie je pritom závislá na obsahu práva, ale na vzťahu dvoch následných subjektov: kmeňa a štátu. Z pohľadu medzinárodného (napr. z hľadiska Franskej ríše) je forma zriadenia u Moravanov, alebo iných spoločenstiev absolútne ľahostajná. Zdá sa, že pre franskú politiku nezohrávalo spoločenské zriadenie Moravanov žiadnu úlohu. Pre Frankov dokonca vo vzťahu k ostatným subjektom nezohrávala žiadnu podstatnú úlohu ani príslušnosť ku kresťanstvu. Preto možno povedať, že z hľadiska medzinárodnoprávneho by kmeň Moravanov a veľkomoravský štát mohol byť rovnakým subjektom. Ak sa však na problém pozrieme z vnútoromoravského hľadiska, je to komplikovanejšie. Vznikom štátu začína proces transformácie kmeňových inštitúcií na štátne, prípadne niektoré kmeňové

⁵³ Vychádzam v zásade z učebnice MALÝ, K., SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Československu do roku 1918*. Bratislava : Obzor, 1992, s. 47.

inštitúcie môžu aj zanikať. Mení sa „ústava“ spoločnosti. Ide teda o iný subjekt? Moravia síce niekedy v prvej polovici 9. storočia odstránili kmeňové zriadenie a prijali štát, no nevideli medzi nimi žiaden rozdiel. Ide však o odlišné formy spoločenského zriadenia, preto kmeň Moravanov a veľkomoravský štát nemôžu byť totožným subjektom. A v takomto prípade je evidentná aj formálna diskontinuita medzi archaickým právom kmeňa a právom štátu.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že pre vznik práva z hľadiska jeho znakov nie je rozhodujúci len vznik štátu. Podstatný je aj rozpad archaickej totality, ktorej súčasťou bolo archaické právo a jeho premena na právo ako samostatnú kategóriu. V stredoeurópskych podmienkach je tento proces spravidla sprevádzaný vznikom štátu a prijatím kresťanstva, pričom oba faktory vplyvajú na vznik práva približne rovnako, hoci každý v inej oblasti. Pôsobenie štátu na charakter práva je nepochybne najsilnejšie vo verejnoprávnej oblasti s dôrazom na zánik kmeňových inštitúcií, resp. ich transformáciu na inštitúcie štátne. Kresťanstvo zas pôsobilo skôr do súkromnoprávnej oblasti s dôrazom na právo rodinné, či špecificky manželské.

V historiografii dodnes nepanuje úplná jednota v tom, aký charakter mala Veľká Morava a včasné Uhorsko. Hoci väčšia časť bádateľov dáva prednosť označeniu rano-feudálny (prípadne aj patrimonialný) štát, skutočnosť bola iste zložitejšia a preto si preskúmanie tohto obdobia vyžiada ešte dôkladný výskum. Nemôžeme však ignorovať ani námietky bádateľov, ktorí oprávnene poukazujú na viaceré rozdiely medzi štátnym modelom stredoeurópskych štátov do 12. storočia (Veľká Morava, Čechy, Poľsko, Uhorsko) a modelom neskorokarolínskej a neskoršej rímsko-nemeckej ríše. Poukazy na služobnú organizáciu, hradskú sústavu a verejnú správu, či postavenie panovníka,⁵⁴ ktoré sú charakteristické práve pre strednú Európu, by mohli nasvedčovať zvláštnostiam tohto regiónu a spoločnému štátnemu vzoru, ktorý, ako predpokladajú spomínaní bádatelia, mohol pochádzať z Veľkej Moravy. Niektoré spoločenské a mocenské štruktúry tak určite prežili zánik Veľkej Moravy, aby napokon dali vzniknúť Uhorsku.

Recenzentka: *JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.*

Súhrn

Vznik štátu patrí medzi dodnes dostatočne neprebádané témy. Problém súvisí s ťažkou interpretáciou tých málo prameňov, ktoré máme k dispozícii. Ak v minulosti v bádani prevládali definície kmeňovej spoločnosti z hľadiska spoločnej rezidencie, či jazyka, dnes sa za najdôležitejšie kritérium pokladá vedomie príslušníkov o ich spoločnom pôvode. Normatívnym rámcom takejto

⁵⁴ V českej historiografii sa veľmi často hovorí o tzv. stredoeurópskom type štátu. K jeho charakteru porovnaj napr. KRZEMIENSKA, B., TŘEŠTÍK, D.: Služebná organizace v raně středověkých Čechách. In *Česko-slovenský časopis historický*, roč. 12, 1964, s. 637-667; KRZEMIENSKA, B., TŘEŠTÍK, D.: Přemyslovská hradiště a služebná organizace přemyslovského státu. In *Archeologické rozhledy*, roč. 17, 1965, s. 624-655; KRZEMIENSKA, B., TŘEŠTÍK, D.: Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století). In *Hospodářské dějiny*, roč. 1, 1978, s. 149-230; ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí (1034 – 1198)*. Praha : NLN, 1997.

spoločnosti bolo tzv. archaické právo ako súčasť myšlienkového komplexu so sakrálnym obsahom, zahŕňajúceho aj ostatné sféry spoločnosti, vrátane náboženstva a politiky. Transformáciou takejto spoločnosti na štát, v našom prípade na Veľkú Moravu, resp. neskoršie Uhorsko, sa kmeňové inštitúcie menia na štátne spolu s procesom desakralizácie práva.

Zusammenfassung

Die Entstehung des Staates gehört zu dem bis heute nicht genügend erforschten Themen. Das Problem hängt mit der schwierigen Interpretation von verfügbaren Quellen zusammen. Während vorher in der Forschung Definitionen der Stammesgesellschaft vom Gesichtspunkt der gemeinsamen Residenz oder Sprache vorherrschten, wird jetzt das Bewusstsein der gemeinsamen Abstammung als wichtigstes Kriterium erachtet. Der normative Rahmen ist das archaische Recht als Bestandteil des Gedankenkomplexes mit einem sakralem Inhalt, der auch andere Sphären der Gesellschaft einbezieht, einschliesslich Religion und Politik. Mit der Transformierung solcher Gesellschaft in den Staat verwandeln sich die Stammesinstitutionen in die staatlichen Institutionen gemeinsam mit dem Prozess der Desakralisierung des Rechts.

Summary

The process of formation of a state belongs to the topics requiring more comprehensive study. It is related to difficulties in interpreting rare sources being at our disposal. If in the past definitions of tribal society linked to common residence or language prevailed, today the most important criterium is a common origin consciousness of its members. Normative framework of such society was represented by so-called archaic law creating a part of mental complex with sacral content, involving also other spheres of society, including religion and politics.

Transformation of such society into a state, mainly into the Great Moravian Empire, later into the Hungarian Kingdom, caused that tribal institutions were changed into state ones, accompanied by de-sacralization of law.

ZABEZPEČENIE ZAMESTNANCOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE V OBDOBÍ PLATOBNEJ NESCHOPNOSTI ZAMESTNÁVATEĽSKÝCH SUBJEKTOV

Zuzana Macková

1. ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA

Nikdy nebolo viac ako teraz, v čase svetovej finančnej a hospodárskej krízy, aktuálne zabezpečenie zamestnancov v prípade platobnej neschopnosti zamestnávateľských subjektov, ktorá sa stáva v mnohých prípadoch krutou realitou.

K zriadeniu inštitútu – t. j. **garančného fondu pre prípad platobnej neschopnosti zamestnávateľa** na uspokojovanie peňažných nárokov zamestnancov došlo na území Slovenskej republiky (až) **1. mája 2000**, a to **zákonom č. 292/1999 Z. z.**, ktorým sa menil a dopĺňal zákon NR SR č. 387/1996 Z. z. o zamestnanosti v znení neskorších predpisov a **zákonom č. 297/1999 Z. z.**, ktorým sa menil a dopĺňal (ešte starý) Zákonník práce – zákon č. 65/1965 Zb. v znení neskorších predpisov.

Uvedenú právnu úpravu bolo nevyhnutné prijať vzhľadom na prebiehajúci transformačný proces slovenskej ekonomiky, ktorý bol v mnohých prípadoch poznačený platobnou neschopnosťou zamestnávateľov, čo malo mimoriadne nepriaznivý dopad na životnú úroveň mnohých zamestnancov a na uspokojovanie potrieb ich rodinných príslušníkov (*t. j. žien, malých a nezaopatrených detí atď.*). Práve v rokoch 1992 až 1999 sa z uvedených dôvodov približne asi 10 % obyvateľstva Slovenskej republiky prepadlo do hmotnej núdze (*t. j. do biedy a chudoby*) a bolo odkázané iba na dávky zo systému sociálnej pomoci.

Platná právna úprava prijatá k 1. máju 2000 **bola v súlade s dohovorom Medzinárodnej organizácie práce č. 173 o ochrane nárokov zamestnancov v prípade platobnej neschopnosti ich zamestnávateľa**, ktorý Slovenská republika ratifikovala v roku 1998 a so **smernicou Rady č. 80/1987/EHS o ochrane nárokov zamestnancov pri platobnej neschopnosti zamestnávateľa iba čiastočne**, pretože sa vzťahovala iba na subjekty (fyzické osoby) vykonávajúce činnosť na základe pracovného pomeru, t. j. v tom čase sa nevzťahovala na subjekty vykonávajúce činnosť na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce a dohody o brigádnickej práci študentov.

Hlavným cieľom tejto smernice je zabezpečiť, aby v každom členskom štáte bola zriadená tzv. záručná inštitúcia, ktorá v prípade platobnej neschopnosti zamestnávateľa vyplatí dlžné nároky patriace zamestnancom, najmä mzdy. Nároky chránené prostredníctvom tzv. záručných platieb sa vzťahujú na všetkých zamestnancov bez ohľadu na sektor ekonomickej činnosti a druh vykonávanej práce. Smernica ponecháva voľnosť každému členskému štátu definovať pojem „zamestnanec“, „zamestnávateľ“, „odmena“, „právo zakladajúce okamžitý nárok“ a „právo zakladajúce budúci nárok“. **Nároky sú chránené iba z pracovnoprávných vzťahov.** V Slovenskej republike boli nároky chránené iba z pracovného pomeru založeného na základe pracovnej zmluvy a až **od 1. augusta 2006 aj z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru**, t. j. z dohody o vykonaní práce a z dohody o brigádnickej práci študentov, čo už bolo plne v súlade s ustanovením § 1 ods. 3 Zákonníka práce.

Od 1. januára 2008 nadobudol účinnosť zákon č. 555/2007 Z. z., ktorým sa menil a dopĺňal zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, v zmysle ktorého nároky zamestnancov pri platobnej neschopnosti zamestnávateľa sú chránené nielen z pracovného pomeru na základe **pracovnej zmluvy**, ale už aj z činnosti na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe **dohody o vykonaní práce a dohody o brigádnickej práci študentov**, ako aj na základe **dohody o pracovnej činnosti**, ktorá bola opätovne zavedená do Zákonníka práce a do slovenského právneho poriadku od 1. septembra 2007.

Z uvedeného vyplýva, že v žiadnom prípade **nie sú chránené nároky veriteľov** platobne neschopného zamestnávateľa **vyplývajúce z obchodných zmlúv**. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že **ide iba o nároky toho subjektu, ktorý bol zamestnancom v okamihu vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa**, pričom **tento nárok si možno uplatniť aj neskôr, ak osoba žiadajúca o výplatu zárukou chránených nárokov už nie je v pracovnoprávnom vzťahu**, t. j. v podmienkach Slovenskej republiky už nie je zamestnaná na základe pracovnej zmluvy, t. j. nie je už v pracovnom pomere a od 1. augusta 2006 nie je zamestnaná ani na základe dohody o vykonaní práce alebo dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. januára 2008 nie je zamestnaná ani na základe dohody o pracovnej činnosti **k platobne neschopnému zamestnávateľovi**. Uvedená smernica umožňuje do určitej miery obmedziť aj výšku platieb, ako aj dĺžku obdobia pred vznikom platobnej neschopnosti, za ktorú má záručná inštitúcia plniť neuspokojené nároky zamestnanca.

Formu tzv. záručnej inštitúcie ponecháva smernica na členských štátoch. Musia sa však rešpektovať tieto tri základné zásady:

1. majetok inštitúcie musí byť nezávislý od prevádzkového kapitálu zamestnávateľov a nesmie byť prístupný na účely súdneho konania o platobnej neschopnosti,
2. zamestnávateľ je povinný prispievať na financovanie systému záručných platieb, pokiaľ nie je financovanie plne kryté štátnymi orgánmi,
3. finančné záväzky záručnej inštitúcie musia byť nezávislé od skutočností, či bola alebo nebola splnená povinnosť zo strany zamestnávateľov.¹

¹ RIEVAJOVÁ, E. a kol.: *Sociálna zabezpečenie*. Bratislava : Sprint, 2006, s. 191-192.

2. ÚČEL A TVORBA FONDU GARANČNÉHO POISTENIA

Dňa 1. januára 2004 nadobudol účinnosť zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. V zmysle tohto zákona **súčasťou sociálneho poistenia** (t. j. *popri nemocenskom poistení, dôchodkovom poistení a úrazovom poistení*) sa stalo **aj garančné poistenie** (a zároveň aj poistenie v nezamestnanosti).

Garančné poistenie je poistenie pre prípad platobnej neschopnosti zamestnávateľa a slúži na uspokojovanie nárokov zamestnanca, ako aj na úhradu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie nezaplatených zamestnávateľom do základného fondu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie.

Základný fond garančného poistenia je určený na výplatu dávky garančného poistenia a na úhradu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie nezaplatených zamestnávateľom do základného fondu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie. Sociálna poisťovňa je povinná uhradiť príspevky na starobné dôchodkové sporenie, ktoré nezaplatil zamestnávateľ zo základného fondu garančného poistenia do základného fondu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie do 60 dní odo dňa splatnosti týchto príspevkov.

Tvorí sa:

- a) z poistného na garančné poistenie,
- b) z príspevkov na starobné dôchodkové sporenie, ktoré zamestnávateľ zaplatil po uplynutí 60 dní odo dňa splatnosti týchto príspevkov, a z penále súvisiace s príspevkami na starobné dôchodkové sporenie, ktoré neboli odvedené včas alebo boli odvedené v nižšej sume,
- c) z pokuty, ak tento zákon neustanovuje inak, a z penále,
- d) z odplaty za postúpenú pohľadávku z garančného poistenia,
- e) z úrokov,
- f) z darov, ak spôsob ich využitia darca neurčil inak,
- g) z príjmov z uspokojovania pohľadávok voči zamestnávateľom za vyplatené dávky garančného poistenia,
- h) z ostatných príjmov.

Finančnú výpomoc Sociálnej poisťovni v prípade platobnej neschopnosti tohto základného fondu garančného poistenia poskytne štát.

3. POVINNOSTI ZAMESTNÁVATEĽA

Z hľadiska tvorby základného fondu garančného poistenia najväčší význam má poistné na garančné poistenie, ktoré **platia iba zamestnávateľa**, ktorí sú povinne garančne poistení, t. j. **fyzická osoba** alebo **právnická osoba** alebo **družstvo**.

4. OSOBNÝ ROZSAH GARANČNÉHO POISTENIA

Povinne garančne poistená je zamestnanec, t. j.:

- a) **fyzická osoba alebo právnická osoba** – t. j. zamestnávateľ, u ktorej je fyzická osoba – t. j. zamestnanec v pracovnom pomere,
- b) **družstvo, ku ktorému je člen družstva v pracovnom vzťahu a**
- c) od 1. augusta 2006 aj **fyzická osoba alebo právnická osoba, pre ktorú fyzická osoba** – t. j. zamestnanec vykonáva prácu na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní, dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. januára 2008 aj na základe dohody o pracovnej činnosti.

Zamestnávateľom je každá fyzická osoba, ak má na území Slovenskej republiky trvalý pobyt, povolenie na prechodný pobyt alebo povolenie na trvalý pobyt alebo **právnická osoba**, ak jej sídlo alebo adresa jej organizačnej zložky je na území Slovenskej republiky.

V zmysle ustanovenia § 18 ods. 2 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 310/2006 Z. z. **povinne garančne poistený nie je zamestnávateľ** uvedený v § 7 ods. 1 písm. a) a d) a v § 7 ods. 2 tohto zákona, **ktorý je zastupiteľským úradom cudzieho štátu, a zamestnávateľ, na ktorého nemôže byť vyhlásený konkurz** podľa § 2 zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Z uvedeného vyplýva, že **zamestnávateľom, na ktorý nemôže byť vyhlásený konkurz je:**

- (iba) **štátna rozpočtová organizácia,**
- (iba) **štátna príspevková organizácia,**
- štátny fond,
- (iba) **obec,**
- (iba) **vyšší územný celok alebo**
- (iba) **iná osoba, za ktorej všetky záväzky zodpovedá alebo ručí štát,**
- Národná banka Slovenska,
- Fond ochrany vkladov alebo
- Garančný fond investícií.

Z uvedeného vyplýva, že **každý zamestnávateľ musí posúdiť svoje postavenie sám**, t. j. či podľa § 2 zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov **je štátnou rozpočtovou organizáciou, štátnou príspevkovou organizáciou, štátnym fondom, obcou, vyšším územným celkom alebo inou osobou, za ktorej všetky záväzky zodpovedá alebo ručí štát**, pretože iba na tieto subjekty **nemôže byť vyhlásený konkurz.**

Z uvedeného vyplýva, že **na rozpočtové organizácie ako právnické osoby obce alebo rozpočtové organizácie ako právnické osoby vyššieho územného celku, ako aj na príspevkové organizácie ako právnické osoby obce alebo príspevkové organizácie ako právnické osoby vyššieho územného celku podľa zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov je možné vyhlásiť konkurz.**

- Vzhľadom na túto skutočnosť (od 1. augusta 2006) **povinne garančne poistené sú:**
- **rozpočtové organizácie, ktoré majú postavenie právnickej osoby obce**, ktoré sú svojimi príjmami alebo výdavkami zapojené na rozpočet obce, ako aj
 - **rozpočtové organizácie, ktoré majú postavenie právnickej osoby vyššieho územného celku**, ktoré sú svojimi príjmami alebo výdavkami zapojené na rozpočet vyššieho územného celku,
 - **príspevkové organizácie, ktoré majú postavenie právnickej osoby obce**, ktorých menej ako 50 % výrobných nákladov je pokrytých tržbami a ktoré sú na rozpočet obce zapojené príspevkom, ako aj
 - **príspevkové organizácie, ktoré majú postavenie právnickej osoby vyššieho územného celku**, ktorých menej ako 50 % výrobných nákladov je pokrytých tržbami a ktoré sú na rozpočet vyššieho územného celku zapojené príspevkom.

Z uvedeného vyplýva, že tieto subjekty sú od 1. augusta 2006 povinne garančne poistené a majú povinnosť platiť poistné na garančné poistenie vo výške 0,25 % z vymeriavacieho základu svojich zamestnancov, za ktorých na účely garančného poistenia sa považujú:

- fyzické osoby v pracovnom pomere,
- členovia družstva, ktorí sú v pracovnom vzťahu k družstvu, ako aj
- fyzické osoby, ktoré vykonávajú práce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce alebo na základe dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. 9. 2007 aj na základe dohody o pracovnej činnosti.

5. VZNIK A ZÁNİK GARANČNÉHO POISTENIA

Povinné garančné poistenie **vzniká** zamestnávateľovi **odo dňa, v ktorom začal zamestnávať aspoň jedného**

- a) **zamestnanca** (fyzickú osobu) v pracovnom pomere,
- b) **jedného člena družstva, ktorý je v pracovnom vzťahu k družstvu a**
- c) **jedného zamestnanca** (fyzickú osobu), **ktorý(á) vykonáva práce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce a dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. januára 2008 aj na základe dohody o pracovnej činnosti.**

Garančné poistenie **zaniká** zamestnávateľovi **dňom, v ktorom už nezamestnáva ani jedného takého zamestnanca** (fyzickú osobu).

6. PLATENIE GARANČNÉHO POISTENIA

Poistné na garančné poistenie **platí zamestnávateľ, ktorý je povinne garančne poistený.**

Sadzba poistného na garančné poistenie pre zamestnávateľa je 0,25 % z vymeriavacieho základu jeho zamestnanca (§ 135 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov).

Od 1. augusta 2006 za zamestnanca na účely garančného poistenia sa považuje okrem fyzickej osoby – zamestnanca v pracovnom pomere **aj fyzická osoba, ktorá vykonáva práce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce a dohody o brigádnickej práci študentov (§ 4 ods. 2 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 310/2006 Z. z.).**

Od 1. septembra 2007 za zamestnanca na účely garančného poistenia sa považuje **aj fyzická osoba, ktorá má uzatvorenú dohodu o pracovnej činnosti** v zmysle novely Zákonníka práce, t. j. zákona č. 348/2007 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce.

Právnická osoba alebo fyzická osoba, pre ktorú zamestnanec vykonáva prácu na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce alebo dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. septembra 2007 aj na základe dohody o pracovnej činnosti na účely garančného poistenia sa považuje za zamestnávateľa (§ 7 ods. 2 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 310/2006 Z. z.).

Vymeriavací základ zamestnávateľa, pokiaľ tento zákon neustanovuje inak, je vymeriavací základ jeho zamestnanca (§ 138 ods. 13 zákona č. 461/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov).

Minimálny (najnižší) vymeriavací základ zamestnávateľa (§ 138 ods. 9 a 10, 17)

Vymeriavací základ je mesačne najmenej vo výške minimálnej mzdy zamestnancov v pracovnom pomere odmeňovaných mesačnou mzdou, ktorá platí k prvému dňu kalendárneho mesiaca, za ktorý sa platí poistné na nemocenské poistenie, poistné na dôchodkové poistenie, poistné na poistenie v nezamestnanosti a poistné do rezervného fondu solidarity, t. j. od 1. 1. 2009 do 31. 12. 2009 je vo výške 295,50 € mesačne (zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde v znení nariadenia vlády SR č. 422/2008 Z. z. – účinné od 1. 1. 2009).

Najnižší vymeriavací základ od 1. 1. 2009 do 31. 12. 2009 je vo výške 295,50 € mesačne aj

- **pre zamestnanca, ktorý je poberateľom invalidného dôchodku priznaného z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť najviac o 70 %, a pre mladistvého zamestnanca staršieho ako 16 rokov, ako aj**
- **pre zamestnanca, ktorý je poberateľom invalidného dôchodku priznaného z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %, aj ak ide o zamestnanca mladšieho ako 18 rokov, ktorý je invalidný, a ak ide aj o zamestnanca mladšieho ako 16 rokov.**

Vymeriavací základ je mesačne najmenej:

- a) **suma príjmu zodpovedajúca kratšiemu pracovnému času zamestnanca, ktorý má dohodnutý pracovný pomer na kratší pracovný čas podľa osobitného predpisu, t. j. podľa § 49 Zákonníka práce,**

- b) suma náhrady mzdy poskytnutá z dôvodu prekážok v práci na strane zamestnávateľa podľa osobitného predpisu,
- c) suma pracovnej odmeny fyzickej osoby vo výkone väzby a fyzickej osoby vo výkone trestu odňatia slobody, ak sú zaradené do práce.

Z uvedeného vyplýva, že v týchto prípadoch môže byť vymeriavací základ aj nižší ako 295,50 € mesačne, t. j. napr. iba 200 € mesačne v prípade pracovného pomeru na kratší pracovný čas, napr. na 20 hodín týždenne.

(Poznámka autorky: V texte zákona absentuje taxatívne vymedzenie, že uvedený minimálny vymeriavací základ platí aj pre prípad platenia poistného na garančné poistenie, avšak znenie § 138 ods. 17 potvrdzuje, že uvedené minimá sa vzťahujú aj na účely garančného poistenia – t. j. ide o legislatívno-technický nedostatok zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov).

Ustanovenia § 138 ods. 9 a 10 zákona č. 461/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov, t. j. ktoré ustanovujú najnižší (minimálny) vymeriavací základ zamestnávateľa (t. j. aj zamestnanca) **na účely platenia poistného na garančné poistenie sa nepoužijú** pre prípad určenia vymeriavacieho základu zamestnávateľa na platenie poistného na garančné poistenie **za zamestnanca, ktorý vykonáva práce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce a dohody o brigádnickej práci študentov (§ 138 ods. 17 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov) a od 1. septembra 2007 aj na základe dohody o pracovnej činnosti.**

Z uvedeného vyplýva, že vymeriavací základ na účely platenia poistného na garančné poistenie za zamestnancov, ktorí vykonávajú práce pre zamestnávateľa na základe dohody o vykonaní práce alebo dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. septembra 2007 aj na základe dohody o pracovnej činnosti, môže byť aj nižší ako je výška minimálnej mzdy zamestnanca v pracovnom pomere odmeňovaného mesačnou mzdou, ktorá platí k prvému dňu kalendárneho mesiaca, za ktorý sa platí poistné, t. j. vymeriavací základ na účely garančného poistenia **za zamestnancov, ktorí vykonávajú práce pre zamestnávateľa na základe dohody o vykonaní práce, dohody o brigádnickej práci študentov alebo dohody o pracovnej činnosti** môže byť od 1. 1. 2009 nižší ako 295,50 € mesačne.

Maximálny (najvyšší) vymeriavací základ zamestnávateľa (§ 138 ods. 14)

Vymeriavací základ zamestnávateľa za každého jeho zamestnanca na platenie poistného na garančné poistenie je mesačne najviac:

- v období od 1. januára do 30. júna kalendárneho roka 1,5-násobok jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu, ktorý platil v kalendárnom roku, ktorý dva roky predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa platí poistné na garančné poistenie – t. j. od 1. 1. 2009 do 30. 6. 2009 vo výške 1 003,09 € mesačne (t. j. 30 219 Sk mesačne).

Všeobecný vymeriavací základ je 12-násobok priemernej mesačnej mzdy v hospodárstve SR zistenej Štatistickým úradom SR (t. j. za kalendárny rok 2007 vo výške 241 752 Sk).

Výpočet: Priemerná mesačná mzda v hospodárstve Slovenskej republiky za kalendárny rok 2007 bola v sume 20 146 Sk.

$$12 \times 20\,146 \text{ Sk} = 241\,752 \text{ Sk}$$

Všeobecný vymeriavací základ za kalendárny rok 2007 bol v sume 241 752 Sk.

Výpočet:

$$(241\,752 : 12) \times 1,5 = 20\,146 \text{ Sk} \times 1,5 = 30\,219 \text{ Sk (obdobie od 1. 1. 2009 do 30. 6. 2009)}$$

Prepočet na eurá:

$$30\,219 : 30,1260 = 1\,003,087 \text{ €}; \text{ zaokrúhlene na celé eurocenty nahor je } 1\,003,09 \text{ €}$$

- v období **od 1. júla do 31. decembra kalendárneho roka 1,5-násobok jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu**, ktorý platil v kalendárnom roku, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa platí poistné na garančné poistenie – t. j. **od 1. 7. 2009 do 31. 12. 2009** vo výške **1 084,55 € mesačne**.

Všeobecný vymeriavací základ je 12-násobok priemernej mesačnej mzdy v hospodárstve SR zistenej Štatistickým úradom SR (t. j. za kalendárny rok 2008 vo výške 8 676,36 €).

Výpočet: Priemerná mesačná mzda v hospodárstve Slovenskej republiky za kalendárny rok 2008 bola v sume 723,03 €.

$$12 \times 723,03 \text{ €} = 8\,676,36 \text{ €}$$

Všeobecný vymeriavací základ za kalendárny rok 2008 je v sume 8 676,36 €.

Výpočet:

$$(8\,676,36 \text{ €} : 12) \times 1,5 = 723,03 \text{ €} \times 1,5 = 1\,084,545 \text{ €}, \text{ t. j. zaokrúhlene na celé eurocenty nahor je } 1\,084,55 \text{ € (obdobie od 1. 7. 2009 do 31. 12. 2009)}$$

Zamestnanci poistné na garančné poistenie neplatia.

7. VECNÝ ROZSAH GARANČNÉHO POISTENIA

Z garančného fondu sa uspokojujú nároky zamestnancov, len ak sa zamestnávateľ stane platobne neschopný a z toho dôvodu nemôže uspokojovať nároky zamestnancov z pracovnoprávneho vzťahu, t. j. z pracovného pomeru a od 1. augusta 2006 aj z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. z dohody o vykonaní práce alebo z dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. januára 2008 aj z dohody o pracovnej činnosti. Z garančného poistenia sa poskytuje peňažná dávka, a to **dávka garančného poistenia**.

Nárok na dávku garančného poistenia z garančného poistenia zamestnávateľa má jeho **zamestnanec** (fyzická osoba) v **pracovnoprávnom vzťahu** po splnení zákonom ustanovených podmienok, t. j. ak sa jeho zamestnávateľ stal platobne neschopný a nemôže uspokojiť nároky tohto zamestnanca, ktorými sú:

- a) nárok na mzdu a náhradu za čas pracovnej pohotovosti,
- b) nárok na príjem plynúci členovi družstva z pracovného vzťahu k družstvu – *od 1. 8. 2006,*

- c) nárok na odmenu dohodnutú v dohode o vykonaní práce alebo v dohode o brigádnickej práci študentov – *od 1. 8. 2006 a od 1. januára 2008* aj nárok na odmenu dohodnutú v dohode o pracovnej činnosti,
- d) nárok na náhradu mzdy za sviatky a pri prekážkach v práci,
- e) nárok na náhradu mzdy za dovolenku, na ktorú vznikol nárok počas kalendárneho roka, v ktorom vznikla platobná neschopnosť zamestnávateľa, ako aj za predchádzajúci kalendárny rok,
- f) nárok na odstupné, ktoré patrí zamestnancovi pri skončení pracovného pomeru,
- g) nárok na náhradu mzdy pri okamžitom skončení pracovného pomeru,
- h) nárok na náhradu mzdy pri neplatnom skončení pracovného pomeru,
- i) nároky cestovných, sťahovacích a iných výdavkov, ktoré vznikli pri plnení pracovných povinností,
- j) nárok na náhradu vecnej škody v súvislosti s pracovným úrazom alebo chorobou z povolania,
- k) nárok na náhradu príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca *podľa zákona č. 462/2003 Z. z. o náhrade príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a o zmene a doplnení niektorých zákonov*,
- l) súdne trovy v súvislosti s uplatnením nárokov z pracovného pomeru zamestnanca na súde z dôvodu zrušenia zamestnávateľa vrátane trov právneho zastúpenia.

8. PODMIENKY NÁROKU NA DÁVKU

Základnými podmienkami na vznik nároku na dávku garančného poistenia je **uzatvorený pracovnoprávny vzťah**, t. j. pracovný pomer, dohoda o vykonaní práce alebo dohoda o brigádnickej práci študentov a (*od 1. 9. 2007*) aj dohoda o pracovnej činnosti so zamestnávateľom, ktorý zamestnancovi nevypláca mzdu a stal sa platobne neschopným a **platobná neschopnosť zamestnávateľa**.

Platobná neschopnosť zamestnávateľa

Zamestnávateľ *od 1. 8. 2006 podľa § 12 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 310/2006 Z. z. sa považuje za platobne neschopného* (t. j. insolventného), **ak bol podaný návrh na vyhlásenie konkurzu**.

Za deň vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa sa považuje **deň doručenia návrhu na vyhlásenie konkurzu príslušnému súdu**.

Zamestnanec nemá nárok na dávku garančného poistenia v prípade, ak **uzatvoril pracovnoprávny vzťah**, t. j. pracovnú zmluvu, dohodu o vykonaní práce, dohodu o brigádnickej práci študentov alebo *od 1. septembra 2007* dohodu o pracovnej činnosti, **po vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa, ak bol na platobnú neschopnosť zamestnávateľa písomne upozornený**.

9. VÝŠKA DÁVKY GARANČNÉHO POISTENIA

Dávka garančného poistenia sa poskytne **najviac v rozsahu troch mesiacov z posledných 18 mesiacov trvania pracovnoprávneho vzťahu**, t. j. pracovného pomeru na základe pracovnej zmluvy a dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. dohody o vykonaní práce alebo dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. 9. 2007 aj na základe dohody o pracovnej činnosti, **predchádzajúcich začiatku platobnej neschopnosti zamestnávateľa alebo dňu skončenia pracovného pomeru z dôvodu platobnej neschopnosti zamestnávateľa**.

Dávka garančného poistenia podľa § 102 ods. 1 písm. a) až h) zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, t. j.:

- a) mzda a náhrada za čas pracovnej pohotovosti,
- b) príjem plynúci členovi družstva z pracovného vzťahu k družstvu – *od 1. 8. 2006*,
- c) odmena dohodnutá v dohode o vykonaní práce alebo v dohode o brigádnickej práci študentov – *od 1. 8. 2006 a od 1. januára 2008* aj odmena dohodnutá v dohode o pracovnej činnosti,
- d) náhrada mzdy za sviatky a pri prekážkach v práci,
- e) náhrada mzdy za dovolenku, na ktorú vznikol nárok počas kalendárneho roka, v ktorom vznikla platobná neschopnosť zamestnávateľa, ako aj za predchádzajúci kalendárny rok,
- f) odstupné, ktoré patrí zamestnancovi pri skončení pracovného pomeru,
- g) náhrada mzdy pri okamžitom skončení pracovného pomeru,
- h) náhrada mzdy pri neplatnom skončení pracovného pomeru

sa poskytne v sume príslušného nároku zníženého o poistné

1. na zdravotné poistenie,
2. na nemocenské poistenie,
3. na starobné poistenie,
4. na invalidné poistenie,
5. na poistenie v nezamestnanosti,

ktoré je povinný platiť zamestnanec,

6. o preddavok na daň alebo daň z príjmov zo závislej činnosti a funkčných požitkov, vypočítaných podľa podmienok platných v kalendárnom mesiaci, za ktorý zamestnancovi vznikol uvedený nárok.

Maximálna výška dávky garančného poistenia, na ktorú má zamestnanec nárok, je najviac v sume **3-násobku jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu určeného ku dňu vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa**.

V prípade, ak **platobná neschopnosť vznikla v období od 1. januára do 30. júna kalendárneho roka**, použije sa všeobecný vymeriavací základ, ktorý platil v kalendárnom roku dva roky predchádzajúcom kalendárnemu roku, v ktorom vznikla **platobná neschopnosť**, t. j. od 1. 1. 2009 do 30. 6. 2009 sa použije všeobecný vymeriavací základ za kalendárny rok 2007.

Příklad: Zamestnávateľ sa stal platobne neschopným 2. apríla 2009. Zamestnanec mal mzdu od 1. januára 2009 vo výške 65 000 Sk mesačne. Výška dávky garančného poistenia v jeho prípade bola najviac v sume 2 006, 20 € (t. j. 60 438 Sk).

Výpočet: Všeobecný vymeriavací základ za kalendárny rok 2007 bol v sume 241 752 Sk. Jedna dvanástina všeobecného vymeriavacieho základu za kalendárny rok 2007 je 20 146 Sk.

Trojnásobok jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu za kalendárny rok 2007 je vo výške 60 438 Sk. (Výpočet: $20\,146\text{ Sk} \times 3 = 60\,438\text{ Sk}$, t. j. 2 006,1741 €; zaokrúhlene na 10 eurocentov nahor – t. j. 2 006,20 €).

V prípade, ak **platobná neschopnosť vznikla v období od 1. júla do 31. decembra kalendárneho roka**, použije sa **všeobecný vymeriavací základ, ktorý platil v kalendárnom roku predchádzajúcom kalendárnemu roku, v ktorom vznikla platobná neschopnosť**, t. j. od 1. 7. 2009 do 31. 12. 2009 sa použije všeobecný vymeriavací základ za kalendárny rok 2008.

Příklad: Zamestnávateľ sa stal platobne neschopným 13. júla 2009. Zamestnanec mal mzdu od 1. januára 2009 vo výške 2 258 € mesačne (t. j. 68 024 Sk mesačne). Výška dávky garančného poistenia v jeho prípade je najviac v sume 2 169,10 €.

Výpočet: Všeobecný vymeriavací základ za kalendárny rok 2008 je v sume 8 676,36 €. Jedna dvanástina všeobecného vymeriavacieho základu za kalendárny rok 2008 je 723,03 € (t. j. 21 782 Sk).

Trojnásobok jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu za kalendárny rok 2008 je vo výške 2 169,10 € (t. j. 65 346 Sk). (Výpočet: $723,03\text{ €} \times 3 = 2\,169,09$; zaokrúhlene na 10 eurocentov nahor je 2 169,10 €).

10. PODÁVANIE ŽIADOSTI O DÁVKU GARANČNÉHO POISTENIA

Dávkové konanie sa začína na základe **písomnej žiadosti zamestnanca** (fyzickej osoby), ktorý si uplatnil nárok na dávku a nárok na výplatu dávky.

Žiadosť o priznanie dávky garančného poistenia *podľa § 184 ods. 6 zákona č. 461/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov* podáva zamestnanec **do 60 dní od vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa** alebo **odo dňa skončenia pracovnoprávneho vzťahu**.

Žiadosť o priznanie dávky sa podáva na tlačive určenom Sociálnou poisťovňou. Tlačivá žiadostí je možné vyzdvihnúť v pobočkách Sociálnej poisťovne. Zamestnanec (fyzická osoba) je povinná preukázať skutočnosti rozhodujúce na nárok na dávku a nárok na jej výplatu spôsobom určeným Sociálnou poisťovňou.

Sociálna poisťovňa je povinná spísať žiadosť o dávku aj vtedy, ak sa domnieva, že zamestnanec (fyzická osoba) nespĺňa podmienky nároku na dávku a nároku na jej výplatu, alebo ak žiadosť nie je doložená potrebnými dokladmi.

Za deň začatia konania sa považuje deň, keď bola žiadosť doručená príslušnej organizačnej zložke Sociálnej poisťovne, t. j. príslušnej pobočke.

Za deň uplatnenia nároku na dávku garančného poistenia sa považuje deň, v ktorom bola žiadosť zamestnanca (fyzickej osoby) doručená miestne príslušnej pobočke Sociálnej poisťovne.

V žiadosti o dávku garančného poistenia sú zamestnávateľ, predbežný správca konkurznej podstaty alebo správca konkurznej podstaty povinní potvrdiť zamestnancovi nároky z pracovnoprávneho vzťahu – t. j. z pracovného pomeru a od 1. augusta 2006 aj z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. z dohody o vykonaní práce alebo z dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. septembra 2007 aj z dohody o pracovnej činnosti pred vznikom platobnej neschopnosti zamestnávateľa alebo za posledné tri mesiace pred skončením pracovnoprávneho vzťahu. Potvrdenie o nárokoch zamestnanca z pracovnoprávneho vzťahu súčasne predloží aj príslušnej pobočke Sociálnej poisťovne.

O dávke garančného poistenia podľa § 210 ods. 2 zákona č. 461/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov **príslušná pobočka Sociálnej poisťovne je povinná vydať písomné rozhodnutie najneskôr do 60 dní od začatia konania. V mimoriadne zložitých prípadoch možno túto lehotu predĺžiť najviac o 60 dní, čo je potrebné oznámiť účastníkom konania.**

11. POVINNOSTI ZAMESTNÁVATEĽA ALEBO SPRÁVCU KONKURZNEJ PODSTATY PRI VZNIKU PLATOBNEJ NESCHOPNOSTI

Zamestnávateľ, predbežný správca konkurznej podstaty alebo správca konkurznej podstaty **sú povinní:**

- a) **písomne informovať zástupcov zamestnancov o platobnej neschopnosti zamestnávateľa do desiatich dní od jej vzniku.** V prípade, ak u zamestnávateľa **nepôsobia zástupcovia zamestnancov**, sú povinní informovať o platobnej neschopnosti do piatich dní od jej vzniku **priamo zamestnancov.**
- b) **oznámiť pobočke Sociálnej poisťovne platobnú neschopnosť zamestnávateľa do ôsmich dní od jej vzniku.**
- c) **oznámiť príslušnej pobočke Sociálnej poisťovne všetky informácie súvisiace s poskytnutím dávky garančného poistenia.**
- d) **potvrdiť zamestnancovi nároky z pracovnoprávneho vzťahu za posledné tri mesiace pracovnoprávneho vzťahu pred vznikom platobnej neschopnosti zamestnávateľa alebo za posledné tri mesiace pred skončením pracovnoprávneho vzťahu**, t. j. pracovného pomeru alebo dohody o vykonaní práce alebo dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. septembra 2007 aj dohody o pracovnej činnosti. Potvrdenie o nárokoch zamestnanca z pracovnoprávneho vzťahu zamestnávateľ, predbežný správca konkurznej podstaty alebo správca konkurznej podstaty súčasne predloží príslušnej pobočke Sociálnej poisťovne.
- e) **po vyplnení všetkých požadovaných údajov na tlačive príslušnej pobočky Sociálnej poisťovne** (ktorá je povinná doručiť zamestnávateľovi, predbežnému správcovi konkurznej podstaty alebo správcovi konkurznej podstaty tlačivá na získanie

údajov potrebných na poskytovanie dávky garančného poistenia **do piatich pracovných dní od doručenia oznámenia o platobnej neschopnosti zamestnávateľa), potvrdiť ich správnosť a doručiť ho príslušnej pobočke Sociálnej poisťovne do desiatich pracovných dní od doručenia tlačiva.**

- f) ak súd rozhodol o odmietnutí návrhu na vyhlásenie konkurzu alebo zastavil konkurzné konanie z iného dôvodu ako pre nedostatok majetku, zamestnávateľ je **povinný vrátiť Sociálnej poisťovni sumu vyplatenej dávky garančného poistenia zvýšenú o úrok vo výške diskontnej úrokovej sadzby platnej v deň jej vrátenia, a to do troch dní odo dňa právoplatnosti uznesenia súdu o odmietnutí návrhu na vyhlásenie konkurzu alebo o zastavení konkurzného konania.**

12. VÝPLATA DÁVKY GARANČNÉHO POISTENIA

Dávka garančného poistenia sa vypláti najneskôr do 30 dní od doručenia žiadosti o priznanie tejto dávky.

V prípade, ak zamestnávateľ, predbežný správca konkurznej podstaty alebo správca konkurznej podstaty nesplnia povinnosť ustanovenú v § 234 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, t. j. **nepotvrdia zamestnancovi potrebné údaje na poskytnutie dávky garančného poistenia, zamestnanec, ktorý preukáže nárok na dávku garančného poistenia, má nárok na preddavok na túto dávku vo výške 3 000 Sk za jeden kalendárny mesiac.**

Rozdiel medzi poskytnutým preddavkom na dávku garančného poistenia a nároku na dávku garančného poistenia sa doplatí, ak zamestnávateľ, predbežný správca konkurznej podstaty alebo správca konkurznej podstaty splnia povinnosť ustanovenú v § 234 cit. zákona, t. j. potvrdia potrebné údaje, a to najneskôr do jedného roka od poskytnutia preddavku.

V prípade, ak zamestnávateľ nesplní povinnosť ustanovenú v § 234 cit. zákona, t. j. **zamestnancovi nepotvrdí potrebné údaje na poskytnutie dávky garančného poistenia najneskôr do jedného roka od nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia súdu a predbežný správca konkurznej podstaty alebo správca konkurznej podstaty nesplnia uvedenú povinnosť, t. j. nepotvrdia potrebné údaje v lehote desiatich pracovných dní od doručenia tlačiva z príslušnej pobočky Sociálnej poisťovne, doplatí sa do 30 dní od uplynutia tejto lehoty dávka garančného poistenia do výšky minimálnej mzdy zamestnancov v pracovnom pomere odmeňovaných mesačnou mzdou podľa nového zákona č. 663/2007 Z. z. minimálnej mzde, t. j. do výšky 295,50 € mesačne (od 1. 1. 2009).**

Za porušenie uvedenej povinnosti, t. j. ak zamestnávateľ nepotvrdí potrebné údaje na poskytnutie dávky garančného poistenia, Sociálna poisťovňa môže uložiť pokutu až do výšky 500 000 Sk. Pri ukladaní pokuty Sociálna poisťovňa zohľadňuje závažnosť porušenia povinností ustanovenej v § 234 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

13. USPOKOJOVANIE NÁROKOV ZAMESTNANCA PRI PLATOBNEJ
NESCHOPNOSTI ZAMESTNÁVATEĽA SO SÍDLOM, ADRESOU
ORGANIZAČNEJ ZLOŽKY ALEBO S POBYTOM AJ NA ÚZEMÍ INÉHO
ČLENSKÉHO ŠTÁTU EURÓPSKEJ ÚNIE ALEBO ŠTÁTU,
KTORÝ JE ZMLUVNOU STRANOU DOHODY O EURÓPSKOM
HOSPODÁRSKOM PRIESTORE

V prípade platobnej neschopnosti zamestnávateľa, ktorý je právnickou osobou so sídlom alebo adresou organizačnej zložky na území Slovenskej republiky a súčasne má adresu organizačnej zložky alebo sídlo na území najmenej jedného iného členského štátu Európskej únie alebo štátu, ktorý je zmluvnou stranou dohody o Európskom hospodárskom priestore, inštitúciou zodpovednou za uspokojovanie nárokov zamestnanca z garančného poistenia je inštitúcia členského štátu Európskej únie alebo štátu, ktorý je zmluvnou stranou dohody o Európskom hospodárskom priestore, na ktorého území fyzická osoba vykonáva činnosť zamestnanca alebo zvyčajne vykonáva činnosť zamestnanca.

V prípade, ak inštitúciou je Sociálna poisťovňa, o nároku na dávku garančného poistenia zamestnanca sa rozhoduje podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. To platí aj vtedy, ak je platobne neschopný zamestnávateľ, ktorým je fyzická osoba s trvalým pobytom, povolením na prechodný pobyt alebo povolením na trvalý pobyt na území Slovenskej republiky a s bydliskom na území najmenej jedného iného členského štátu Európskej únie alebo štátu, ktorý je zmluvnou stranou dohody o Európskom hospodárskom priestore.

V konaní o dávku garančného poistenia zamestnanca je Sociálna poisťovňa viazaná návrhom na vyhlásenie konkurzu zamestnávateľa podaným v inom členskom štáte Európskej únie alebo v štáte, ktorý je zmluvnou stranou dohody o Európskom hospodárskom priestore.

ZÁVER

Garančné poistenie je poistením pre prípad platobnej neschopnosti zamestnávateľa na uspokojovanie nárokov zamestnanca a na úhradu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie nezaplatených zamestnávateľom do základného fondu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že od 1. augusta 2006 **platná právna úprava garančného poistenia**, ktorá tvorí súčasť systému sociálneho poistenia od 1. januára 2004, **je už plne v súlade s dohovorom Medzinárodnej organizácie práce č. 173 o ochrane nárokov zamestnancov v prípade platobnej neschopnosti ich zamestnávateľa**, ktorý Slovenská republika ratifikovala v roku 1998 **a so smernicou Rady č. 80/1987/EHS o ochrane nárokov zamestnancov pri platobnej neschopnosti zamestnávateľa**. Na škodu veci je, že v zákone č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov je právna úprava týkajúca sa tejto problematiky pomerne nesytematicky roztrieštená, čím sa stáva značne neprehľadnou a komplikovanou.

Na strane druhej je potrebné zdôrazniť, že došlo aspoň čiastočne k zvýšeniu ochrany zamestnancov pre prípad platobnej neschopnosti zamestnávateľa, pretože na poskytovanie dávky garančného poistenia majú nárok nielen fyzické osoby (*t. j. zamestnanci podľa § 4 ods. 1 písm. a) a d) zákona č. 461/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov*) v pracovnom pomere na základe pracovnej zmluvy, ale od 1. augusta 2006 majú nárok aj fyzické osoby (*t. j. zamestnanci podľa § 4 ods. 2 zákona č. 461/2003 Z. z. v znení zákona č. 310/2006 Z. z. – od 1. 8. 2006*), ktoré vykonávajú práce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce alebo dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. januára 2008 aj zamestnanci na základe dohody o pracovnej činnosti, ktorá sa opätovne zaviedla v zmysle novely Zákonníka práce, ktorá nadobudla účinnosť od 1. septembra 2007.

Táto skutočnosť je potvrdením hlavnej úlohy systému sociálneho poistenia, a to najmä ochrany ekonomicky činného obyvateľstva (*a ich rodinných príslušníkov, najmä žien a nezaopatrených detí*) v čase vzniknutých nepriaznivých sociálnych udalostí, ktoré majú za následok zníženie, ba dokonca úplnú stratu príjmu zo zárobkovej činnosti (*t. j. nevyplatenie mzdy, náhrady mzdy za dovolenku, náhrady príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti atď.*) – v tomto prípade z dôvodu platobnej neschopnosti zamestnávateľského subjektu.

V praktickom živote práve fyzické subjekty vykonávajúce prácu častokrát iba na základe uvedených dohôd z dôvodu platobnej neschopnosti svojich zamestnávateľských subjektov zostávajú po skončení pracovnoprávneho vzťahu bez finančných prostriedkov, t. j. bez vyplatenia odmeny (mzdy) za vykonanú prácu.

Mnohí zamestnávatelia v súvislosti s platením poistného na garančné poistenie poukazujú na zvýšenie odvodového zaťaženia. Vzhľadom na to je potrebné zdôrazniť, že tvrdenia o zvýšení odvodového zaťaženia zamestnávateľov nie sú celkom pravdivé, pretože **poistné na garančné poistenie sa platí aj zo sumy nižšej ako je výška minimálnej mzdy zamestnanca v pracovnom pomere odmeňovaného mesačnou mzdou, ktorá platí k prvému dňu kalendárneho mesiaca, za ktorý sa platí poistné na garančné poistenie**, t. j. aj z menej ako zo sumy 295,50 € mesačne – napr. iba zo sumy 100 €, čo predstavuje napr. 0,20 € mesačne, a to najmä v prípade výkonu činnosti na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru.

Maximálna výška vymeriavacieho základu, z ktorého zamestnávateľ platí poistné na garančné poistenie je v období od 1. júla do 31. decembra kalendárneho roka 1,5-násobok jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu, ktorý platil v kalendárnom roku, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa platí poistné na garančné poistenie, t. j. v období od 1. júla 2009 do 31. decembra 2009 je maximálna výška vymeriavacieho základu 1 084,55 € mesačne, takže **najvyššia výška poistného na garančné poistenie je (až) v sume 2,70 € mesačne**, a to aj v prípade zamestnancov s odmenou vyššou ako 1 084,55 € mesačne. Taktiež je potrebné pripomenúť, že z dávky garančného poistenia sa poistné na nemocenské poistenie, na dôchodkové poistenie (starobné a invalidné poistenie), na poistenie v nezamestnanosti, na úrazové poistenie, na garančné poistenie a ani na zdravotné poistenie neplatí. Znamená to, že **dávka garančného poistenia**

sa nezahŕňa do vymeriavacieho základu na účely platenia poisťného do Sociálnej poisťovne a ani do zdravotnej poisťovne.

Z dôvodu, že sa z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru neplatí ani poisťné na nemocenské poistenie, na dôchodkové poistenie a ani poisťné na poistenie v nezamestnanosti, tieto subjekty nemajú nárok ani na dávky nemocenského poistenia, t. j. na nemocenské, ošetrovné a materské v prípade krátkodobých sociálnych udalostí, napr. v čase choroby, tehotenstva, materstva alebo ošetrovania chorého člena rodiny a taktiež táto doba sa im nezahodnocuje na účely výpočtu dôchodkových dávok, napr. na účely výpočtu starobného alebo invalidného dôchodku a v prípade nezamestnanosti nemajú nárok ani na dávku v nezamestnanosti. V tejto súvislosti by sa malo prehodnotiť (ne)platenie poisťného do Sociálnej poisťovne najmä v prípade dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, pretože nie je dodržaný súčasný trend v Európskej únii, a to tzv. flexicurity – t. j. flexibility – pružnosti trhu práce a súčasné zabezpečenie istoty zamestnancov najmä prostredníctvom systému sociálneho zabezpečenia (t. j. *sociálnymi dávkami v prípade nezamestnanosti, choroby, staroby, materstva atď.*).

O realizácii flexicurity v podmienkach Slovenskej republiky, ktorej cieľom je rešpektovanie a zabezpečenie ochrany všetkých práceschopných ľudí, ako aj rešpektovanie ľudskej dôstojnosti v pracovnom procese aj na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru možno povedať, že sa realizuje iba jej prvá časť – t. j. pružnosť trhu práce, avšak istota pre zamestnancov v prípade choroby, invalidity, staroby a nezamestnanosti úplne absentuje.

Poskytnutie náhrad z garančného fondu v prípade insolventnosti zamestnávateľa od plnenia príspevkovej povinnosti zamestnávateľa nezávisí.

Záverom je potrebné zdôrazniť, že každý členský štát Európskej únie má vo svojej vnútroštátnej legislatíve právne predpisy upravené tak, aby boli v súlade s ratifikovaným **dohovorom MOP č. 173 o ochrane nárokov zamestnancov v prípade platobnej neschopnosti ich zamestnávateľa**, ako aj so **smernicou Rady č. 80/1987/EHS o ochrane nárokov zamestnancov pri platobnej neschopnosti zamestnávateľa** najmä z dôvodu zvyšujúcej sa mobility nielen pracovnej sily, ale aj kapitálu, t. j. zamestnávateľských subjektov.

Recenzentka: *JUDr. Iveta Hrapková*

Použitá literatúra

1. RIEVAJOVÁ, E. a kol.: Sociálna zabezpečenie. Bratislava : Sprint, 2006.
2. Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.
3. Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov.
4. Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
5. Dohovor MOP č. 173 z roku 1992 o ochrane nárokov pracovníkov pri platobnej neschopnosti ich zamestnávateľa.

6. Smernica Rady č. 80/1987/EHS o ochrane nárokov zamestnancov pri platobnej neschopnosti zamestnávateľa.

Súhrn

V článku je venovaná pozornosť (relatívne) novému podsystemu sociálneho poistenia, a to garančnému poisteniu pre prípad platobnej neschopnosti zamestnávateľa s cieľom uspokojovať peňažné nároky zamestnancov.

Autorka poukazuje na zavedenie tohto podsystemu sociálneho poistenia, ku ktorému došlo (až) 1. mája 2000, a to zákonom č. 292/1999 Z. z., ktorým sa menil a dopĺňal zákon NR SR č. 387/1996 Z. z. o zamestnanosti v znení neskorších predpisov a zákonom č. 297/1999 Z. z., ktorým sa menil a dopĺňal (ešte starý) Zákonník práce – zákon č. 65/1965 Zb. v znení neskorších predpisov. Zároveň zdôrazňuje, že uvedenú právnu úpravu bolo nevyhnutné prijať vzhľadom na prebiehajúci transformačný proces slovenskej ekonomiky v období rokov 1989 až 1999, ktorý bol v mnohých prípadoch poznačený platobnou neschopnosťou zamestnávateľov, čo malo mimoriadne nepriaznivý dopad na životnú úroveň mnohých zamestnancov a na uspokojovanie potrieb ich rodinných príslušníkov a za následok nárast chudoby na Slovensku.

V článku autorka rozoberá subjekty, ktorým vzniká, resp. nevzniká nárok na dávku garančného poistenia, základné hmotnoprávne, ako aj procesnoprávne podmienky nevyhnutné pre poskytnutie dávky.

V závere článku autorka podáva návrh de lege ferenda a podsúva otázku na zamyslenie, či (ne)platenie odvodov do Sociálnej poisťovne, najmä v prípade dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru je v súlade so súčasným trendom Európskej únie, a to tzv. flexicurity, ktorej cieľom je nielen pružnosť trhu práce, ale zároveň aj zabezpečenie istoty zamestnancov najmä prostredníctvom systému sociálneho zabezpečenia, t. j. sociálnymi dávkami v prípade nezamestnanosti, choroby, staroby, materstva atď.

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt das (relativ) neue Subsystem der Sozialversicherung und zwar die Garantversicherung für den Fall der Zahlungsunfähigkeit des Arbeitgebers mit dem Ziel die Geldansprüche von Arbeitnehmern zu befriedigen. Die Verfasserin weist auf die Einführung dieses Subsystems hin, das (erst) am 1. Mai 2000 eingeführt wurde, analysiert die Subjekte, denen der Anspruch auf die Leistung von Garantversicherung entsteht bzw. nicht entsteht, und die grundlegenden materiell- sowie prozessrechtlichen Bedingungen, die für die Gewährung erforderlich sind.

Zum Schluss stellt die Verfasserin ihre Überlegungen de lege ferenda vor und fragt, ob die (Nicht)Zahlung von Beiträgen an die Sozialversicherungsanstalt in Einklang mit dem gegenwärtigen Trend der Europäischen Union, und zwar mit dem sog. Flexicurity-Modell steht, bei dem nicht nur um die Flexibilität des Arbeitsmarktes, sondern auch um den Schutz von Arbeitnehmern bei Arbeitslosigkeit, Krankheit, Alter, Mutterschaft u.ä. geht.

Summary

The article deals with (relatively) new subsystem of the social insurance – the guarantee insurance applicable in case of employer's insolvency, with the aim to satisfy the financial claims of the employees.

The system was only introduced on May 1, 2000 by the Act No. 292/1999 Coll. amended by the Act No. 387/1996 Coll. on Employment, and by the Act No. 297/1999 Coll. that amended the then-valid Labour Code, the Act No. 65/1965 Coll.

Adoption of the abovementioned legal regulation was necessary in context of transition of the Slovak economy in the years 1989 to 1999, often characterized by insolvency of the employers, having had a negative impact on the standard of living of many employees and their families (especially single parents, women and minors) and on the increase of poverty in the Slovak Republic.

The article provides analysis of persons entitled, or not entitled to payments of the guarantee insurance, as well as that of substantive and procedural conditions to be fulfilled in order to obtain the payments.

The author brings a proposal *de lege ferenda* with a question whether the (non)payment of contributions to the Social Insurance Company, especially in cases of part-time employment, is in line with present EU development and the concept of flexicurity stressing not only flexibility of employment market, but also the protective dimension providing for the social security benefit payments in case of unemployment, sickness, old-age, parenthood etc. The author therefore stresses respect for fundamental human rights and human dignity in employment realised not only through the full-time labour contract but also the labour contracts for part-time or complementary employment.

**POSTAVENIE SÚDU PRE VEREJNÚ SLUŽBU EÚ
A INÝCH SÚDNYCH KOMÔR
V RÁMCI EURÓPSKEHO SPRÁVNEHO SÚDNICTVA**

Anton Martvoň

I.

Zmluva z Nice umožnila prístupenie nových štátov do EÚ, s ktorými boli úspešné ukončené rokovania v roku 2002. Tieto štáty pristúpili, resp. vstúpili do Európskej únie na základe tzv. Zmluvy o pristúpení Českej republiky, Estónska, Cyprusu, Lotyšska, Litvy, Maďarska, Malty, Poľska, Slovinska a Slovenska k Európskej únii, ktorá bola podpísaná dňa 16. apríla 2003 a do platnosti vstúpila 1. mája 2004. Neoddeliteľnou súčasťou tejto zmluvy bol i tzv. Akt o podmienkach pristúpenia, ktorý v svojom článku 2 výslovne zakotvil záväznosť komunitárneho práva pre pristupujúce štáty EÚ. Na základe tejto zmluvy o pristúpení a k nej pripojeného aktu sa pristupujúce štáty stali zároveň aj zmluvnými stranami zakladajúcich zmlúv Európskej únie vrátane ich zmien a doplnkov. Keďže Zmluva z Nice zmenou čl. 221 Zmluvy o ES zakotvila, že Európsky súdny dvor (ďalej len „Súdny dvor ES“) sa skladá z jedného sudcu za každý členský štát, tak po novom rozšírení EÚ sa už skladal Súdny dvor ES, ale i Európsky súd prvého stupňa (ďalej len „Súd prvého stupňa“), z 25 sudcov. Počet generálnych advokátov zostal nezmenený.

Na základe článku 225a Zmluvy o ES a článku 140b Zmluvy o Euratom (ďalej len „ZEURATOM“) novelizovaných práve spomínanou Zmluvou z Nice bola daná právomoc (resp. zmocnenie) Rade Európskej únie (ďalej len „Rada“) zriaďovať súdne senáty svojim jednomyseľným rozhodnutím s tým, že má právo rozhodnúť o ich príslušnosti na rozhodovanie v prvom stupni o určitých druhoch žalôb podaných v osobitných oblastiach. Dané ustanovenia spomínaných zakladajúcich zmlúv Rada využila a to tak, že dňa 2. novembra 2004 prijala svoje rozhodnutie o zriadení Súdu pre verejnú službu Európskej únie (ďalej len „Súd pre verejnú službu EÚ“), nakoľko Súdny dvor ES bol i v tejto oblasti veľmi preťažený.

II.

SÚD PRE VEREJNÚ SLUŽBU EÚ

Priestor pre vznik a kreáciu Súdu pre verejnú službu EÚ vytvorila Zmluva z Nice z roku 2001 spomínaným doplnením článku 220 Zmluvy o ES o možnosť, že za podmienok ustanovených v článku 225a Zmluvy o ES môžu byť vytvorené pri Súde prvého stupňa súdne komory (resp. senáty), ktoré budú mať v určitých osobitných oblastiach súdnu právomoc uvedenú v Zmluve o ES.¹ Tento článok 225a Zmluvy o ES, ktorý bol do nej doplnený Zmluvou z Nice, zakotvil to, že Rada môže na návrh Európskej komisie (ďalej len „Komisia“) a po porade s Európskym parlamentom a Súdny dvorom ES, alebo na žiadosť Súdneho dvora ES a po porade s Európskym parlamentom a Komisiou, jednomyseľne rozhodnúť o zriadení súdnych komôr ako prvého stupňa na pojednávanie a rozhodovanie o určitých druhoch podaných žalôb alebo konaní v osobitných oblastiach. Toto rozhodnutie o zriadení súdnej komory má potom stanoviť pravidlá o organizácii súdnej komory a o rozsahu jej zverenej právomoci. Ďalej bolo týmto novým článkom 225a Zmluvy o ES stanovené, že proti rozhodnutiam vydaným týmito súdnymi komorami (resp. senátmi) je možné sa odvolať na Súd prvého stupňa, ale len v právnych otázkach alebo, ak je to uvedené v rozhodnutí o zriadení danej súdnej komory, aj vo vecných otázkach. Členovia podľa týchto ustanovení vzniknutých súdnych komôr sa majú vyberať spomedzi osôb, ktoré poskytujú záruku úplnej nezávislosti a ktoré spĺňajú predpoklady požadované na vymenovanie do sudcovskej funkcie. Členov týchto súdnych komôr potom vymenováva Rada jednomyseľne a následne potom po dohode so Súdny dvorom si tieto súdne komory musia prijať svoj rokovací poriadok, ktorý podlieha schváleniu kvalifikovanou väčšinou Rady. Pokiaľ rozhodnutie o zriadení súdnej komory neustanovuje inak, vzťahujú sa ustanovenia tejto Zmluvy o ES týkajúce sa Súdneho dvora ES a ustanovenia štatútu Súdneho dvora ES aj na takto vzniknuté súdne komory.

Uvedené zmocnenie využila Rada dňa 2. novembra 2004 prijatím svojho rozhodnutia 2004/752/ES, EURATOM o zriadení Súdu pre verejnú službu Európskej únie (ďalej len „rozhodnutie Rady 2004/752“).² Odôvodnila to tým, že zriadenie tohto zvláštneho súdu príslušného pre spory z verejnej služby na ich rozhodovanie v prvom stupni, môže zlepšiť fungovanie súdneho systému ES.

Týmto rozhodnutím Rady 2004/752 sa do Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora doplnila nová Hlava IVa, ktorej ustanovenie článku 62c odkazuje na prílohu Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora, a ktorá zároveň obsahuje i ustanovenia o právomociach, zložení, a organizácii súdnych komôr (resp. senátov) zriadených na základe článkov 225a Zmluvy o ES a 140b ZEURATOM, ako i o konaní pred nimi.³ Uvedené rozhodnu-

¹ http://www.vasaeuropa.sk/fotogaleria/zmluva_z_nice.pdf

² Bližšie Rozhodnutie Rady 2004/752/ES, EURATOM z 2. novembra 2004, ktorým sa zriaďuje Súd pre verejnú službu Európskej únie, ktoré bolo uverejnené v Úradnom vestníku EÚ L 333 z 9. 11. 2004 na stranách L 333/7 – L 333/11.

³ Bližšie čl. 62c Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

tie Rady 2004/752 pripojilo taktiež k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora novú prílohu tzv. Prílohu I s názvom Súd pre verejnú službu Európskej únie.⁴

Súd pre verejnú službu EÚ je ako súdna komora pripojený k Súdu prvého stupňa a má aj v Luxemburgu svoje sídlo. Svoje prvé rozhodnutie vydal dňa 26. apríla 2006 vo veci F-16/05 Falcione vs. Komisia.⁵

Súd pre verejnú službu EÚ sa stal príslušným pre rozhodovanie o pracovných a služobných sporoch zamestnancov ES/EÚ z oblasti verejnej služby. Súdu prvého stupňa bol tak odobratý nezanedbateľný objem sporových vecí (približne 25 percent vecí zahájených, resp. začatých každý rok) a Súdnemu dvoru ES boli odňaté opravné prostriedky týkajúce sa uvedených sporov (približne 10 percent vecí zahájených každý rok), čo by malo viesť k posilneniu kapacity pri predpokladanom náraste agendy súvisiacom s rozšírením Európskej únie.⁶

Konanie pred Súdom pre verejnú službu EÚ sa spravuje hlavou III Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora, s výnimkou článkov 22 a 23. Ďalšie a podrobnejšie ustanovenia sa v prípade potreby majú ustanoviť v jeho rokovacom poriadku.⁷ Pričom, až do nadobudnutia účinnosti rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu EÚ sa naň primerane uplatňoval rokovací poriadok Súdu prvého stupňa s výnimkou ustanovení týkajúcich sa samosudcu.⁸ Dňa 25. júla 2007 bol Súdom pre verejnú službu EÚ, na základe súhlasu Súdneho dvora ES a na základe jeho schválenia dňa 19. apríla 2007 v Rade, prijatý Rokovací poriadok Súdu pre verejnú službu EÚ, ktorý bol uverejnený dňa 29. augusta 2007 v Úradnom vestníku EÚ na stranách L 225/1 – L 225/29, a ktorý nadobudol účinnosť dňa 1. novembra 2007 (ďalej len „Rokovací poriadok Súdu pre verejnú službu“).

Zloženie Súdu pre verejnú službu EÚ tvorí sedem sudcov, pričom Rada môže rozhodnúť, ak o to Súdny dvor ES požiada, kvalifikovanou väčšinou o zvýšení ich počtu. Sudcovia tohto súdu sú vymenovaní na funkčné obdobie šiestich rokov s možnosťou ich opätovného vymenovania, pričom každé uvoľnené miesto sa obsadzuje vymenovaním nového sudcu na funkčné obdobie šiestich rokov.⁹ Platí to tu teda odlišne ako pri Súdnom dvore ES a Súde prvého stupňa, kde sa uvoľnené miesta obsadzujú len do konca daného funkčného obdobia.

Sudcov Súdu pre verejnú službu EÚ vymenováva Rada, ktorá po porade s príslušným výborom¹⁰ rozhoduje v súlade s článkom 225a Zmluvy o ES a s článkom 140b

⁴ Bližšie čl. 2 bod 2. Rozhodnutia Rady 2004/752/ES, EURATOM z 2. novembra 2004, ktorým sa zriaďuje Súd pre verejnú službu Európskej únie, ktoré bolo uverejnené v Úradnom vestníku EÚ L 333 z 9. 11. 2004 na stranách L 333/7 – L 333/11.

⁵ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém Európskej únie*. Bratislava: Euroiuris, 2006, s. 109.

⁶ MACHAJOVÁ, J. a kol.: *Všeobecné správne právo*. Žilina: Poradca podnikateľa, 2007, s. 389.

⁷ Bližšie čl. 7 bod 1. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

⁸ Bližšie čl. 3 bod 4. Rozhodnutia Rady 2004/752/ES, EURATOM z 2. novembra 2004, ktorým sa zriaďuje Súd pre verejnú službu Európskej únie, ktoré bolo uverejnené v Úradnom vestníku EÚ L 333 z 9. 11. 2004 na stranách L 333/7 – L 333/11.

⁹ Bližšie čl. 2 Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

¹⁰ Na základe čl. 3 bodov 3. a 4. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora sa zriaďuje výbor zložený zo siedmich členov vybraných spomedzi bývalých členov Súdneho dvora ES a Súdu prvého stupňa, ako i z právnikov, ktorí sú uznávanými odborníkmi vo svojej oblasti. Rada na odporúčanie predsedu Súdneho dvora rozhoduje kvalifikovanou väčšinou o vymenovaní členov tohto výboru a pravidiel jeho fungovania.

ZEURATOM. Pri vymenovaní sudcov prihliada Rada na vyrovnané zloženie súdu v čo možno najširšom zemepisnom základe spomedzi štátnych príslušníkov členských štátov a s ohľadom na zastúpenie vnútroštátnych právnych systémov. Na tento účel Rada vypisuje verejné výberové konanie na kandidátov na vymenovanie za sudcu Súdu pre verejnú službu EÚ s konečným termínom predloženia týchto kandidatúr. Rada na základe odporúčania Súdneho dvora ES svojou kvalifikovanou väčšinou, preto stanoví podmienky a podrobnosti pre predkladanie a vybavovanie kandidatúr na spomínané miesto sudcu. Zároveň, každá osoba, ktorá je občanom Európskej únie a spĺňa podmienky uvedené v článku 225a Zmluvy o ES a v článku 140b ZEURATOM, môže predložiť svoju kandidatúru na sudcu.¹¹ Rada takto uvedeným postupom a svojím rozhodnutím zo dňa 22. júla 2005 č. 2005/577/ES, EURATOM vymenovala prvých sedem sudcov Súdu pre verejnú službu EÚ. Stali sa nimi I. Boruta, S. Gervasoni, H. Kanninen, H. Kreppel, P. J. Mahoney, CH. Tagaras a S. van Raepenbusch, ktorí na slávnostnom zasadnutí Súdneho dvora ES konaného dňa 5. októbra 2005 zložili svoj sudcovský sľub.¹²

Sudcovia Súdu pre verejnú službu EÚ požívajú rovnakú imunitu ako ostatní sudcovia Súdneho dvora ES, pričom len Súdny dvor ES zasadajúci v pléne ich môže zbaviť imunity. Nesmú taktiež zastávať žiadne politické alebo správne funkcie, ani vykonávať žiadnu platenú alebo neplatenú činnosť, okrem výnimočných prípadov, keď im Rada udelí výnimku. Zároveň aj pri nich platí, že musia mať bydlisko v mieste sídla Súdneho dvora ES.¹³

Podobne, ako je to pri Súdnom dvore ES a pri Súde prvého stupňa, tak aj Súd pre verejnú službu EÚ si vymenúva svojho tajomníka a stanovuje jeho štatút.¹⁴ Tajomník Súdu pre verejnú službu EÚ musí mať bydlisko v mieste sídla tohto súdu. Tajomník sa vymenúva na šesť rokov. Môže byť opätovne vymenovaný, pričom jeho meno sa uverejní v Úradnom vestníku EÚ.¹⁵

Rovnakým spôsobom, akým vymenoval tajomníka, môže Súd pre verejnú službu EÚ vymenovať i jeho zástupcu, ktorý mu pomáha a zastupuje ho v rozsahu ustanovenom v pokynoch pre tajomníka. Ak sú tajomník a prípadne jeho zástupca neprítomní alebo v prípade inej prekážky, alebo ak nie sú ich funkcie obsadené, predseda súdu poverí niektorého úradníka alebo dočasného zamestnanca vykonávaním funkcie tajomníka.¹⁶

Tajomník pomáha Súdu pre verejnú službu EÚ, jeho predsedovi a sudcom pri výkone ich funkcií. Je pod dohľadom predsedu tohto súdu zodpovedný za správu a činnosť kancelárie súdu, ako aj za uchovávanie pečate (resp. pečatí) súdu. Je zodpovedný i za

Výbor sa vyjadruje k vhodnosti kandidátov na výkon funkcie sudcu Súdu pre verejnú službu EÚ. Výbor pripojí k svojmu stanovisku zoznam kandidátov s najvhodnejšou skúsenosťou na vysokej úrovni. Takýto zoznam musí obsahovať počet kandidátov zodpovedajúci najmenej dvojnásobku sudcov, ktorých má Rada vymenovať.

¹¹ Bližšie čl. 3 Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

¹² Bližšie SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 111.

¹³ Bližšie čl. 5 Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

¹⁴ Bližšie čl. 6 bod 2. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

¹⁵ Bližšie čl. 15 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

¹⁶ Bližšie čl. 17 a Čl. 18 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

archív a za uverejňovanie úradných publikácií súdu, za prijímanie, odosielanie a uloženie všetkých písomností súdu, ako aj za ich doručovanie v rozsahu ustanovenom Rokovacím poriadkom Súdu pre verejnú službu.¹⁷ Pod dohľadom predsedu súdu a za pomoci oddelení Súdneho dvora ES a Súdu prvého stupňa zabezpečuje tajomník správu, finančné riadenie a účtovníctvo Súdu pre verejnú službu.¹⁸

Úradníci a ostatní zamestnanci, ktorých úlohou je priamo pomáhať predsedovi súdu, sudcom a tajomníkovi, sú menovaní podľa služobného poriadku. Podliehajú tajomníkovi pod dohľadom predsedu tohto súdu.¹⁹

Súd pre verejnú službu EÚ využíva i služby Súdneho dvora ES a Súdu prvého stupňa. Predseda Súdneho dvora ES alebo prípadne predseda Súdu prvého stupňa stanovuje po dohode s predsedom Súdu pre verejnú službu EÚ podmienky, za ktorých úradníci a ostatní zamestnanci Súdneho dvora ES alebo Súdu prvého stupňa poskytujú svoje služby Súdu pre verejnú službu EÚ, aby umožnili jeho fungovanie. Určení úradníci alebo ostatní zamestnanci podliehajú tajomníkovi Súdu pre verejnú službu EÚ pod dohľadom predsedu Súdu prvého stupňa.²⁰

Ďalej je potrebné spomenúť, že tento súd vykonáva svoju činnosť nepretržite. Ustanovenia článku 15 Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora sa vzťahujú primerane aj na Súd pre verejnú správu EÚ, a preto súdne prázdniny si určuje súd svojím rokovacím poriadkom alebo svojím osobitným rozhodnutím.²¹

Sudcovia si z vlastných radov volia predsedu Súdu pre verejnú službu EÚ na obdobie troch rokov. Predseda môže byť znovuzvolený. Za prvého predsedu Súdu pre verejnú službu EÚ bol zvolený P. Mahoney.²² Meno zvoleného sudcu sa vždy uverejní v Úradnom vestníku EÚ.²³ Predseda Súdu pre verejnú službu EÚ riadi činnosť a správu súdu, ako i vedie pojednávania a porady na neverejných zasadnutiach: a) pléna, b) komory (resp. senátu)²⁴ zloženej z piatich sudcov a c) komory (resp. senátu) zloženej z troch sudcov, ak je jej členom.²⁵

Súd pre verejnú službu EÚ zasadá v komorách (resp. senátoch) zložených z troch jeho sudcov. V určitých prípadoch vymedzených jeho rokovacím poriadkom môže súd rozhodovať v pléne, v komore (resp. senáte) zloženej z piatich sudcov, alebo i ako samosudca. Ako už bolo nepriamo spomenuté, plénu a komore (resp. senátu) zloženej z piatich sudcov predsedá predseda Súdu pre verejnú službu EÚ. Predseda Súdu pre verejnú službu predsedá aj komore (resp. senátu) zloženej z troch sudcov, ak je k nej pridelený.²⁶

¹⁷ Bližšie čl. 19 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

¹⁸ Bližšie čl. 22 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

¹⁹ Bližšie čl. 21 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

²⁰ Článok 6 bod 1. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

²¹ Bližšie čl. 28 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

²² PÍTROVÁ, L., POMAHÁČ, R.: *Průvodce judikaturou Evropského soudního dvora*. 4. díl. Praha : Linde, 2006, s. 25.

²³ Článok 6 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

²⁴ Zámerne používam pojem komora (resp. senát), lebo niektoré preklady a autori používajú pojem komora, iné preklady zase pojem senát, preto ponechávam oba vyskytujúce sa pojmové preklady.

²⁵ Článok 7 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

²⁶ Článok 4 body 2. a 3. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

Sudcovia si taktiež, v súlade s článkom 4 bodom 3. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora, volia z vlastných radov predsedov komôr (resp. senátov) zložených z troch sudcov na tri roky, ktorí môžu byť opätovne zvolení. Predsedovia trojčlenných komôr riadia činnosť svojej komory a vedú jej pojednávania, ako i porady. Predseda Súdu pre verejnú službu EÚ predsedá rozhodovaciemu zloženiu, ak v ňom vo výnimočných prípadoch zasadá na účely jeho doplnenia.²⁷

Právomoci a kvórum pléna, ako aj zloženie komôr (resp. senátov) a pridelovanie sporov komorám (resp. senátom) určuje Rokovací poriadok Súdu pre verejnú službu.²⁸ Ten, ale ustanovuje, že súd až svojím rozhodnutím stanoví pravidlá, na základe ktorých sa veci pridelia jednotlivým komorám (resp. senátom). Predmetné rozhodnutie sa potom uverejní v Úradnom vestníku EÚ.²⁹ Toto rozhodnutie bolo prijaté dňa 20. septembra 2007, ktorým sa Súd pre verejnú službu EÚ rozhodol zachovať do 30. septembra 2007 nasledujúce podmienky pre pridelenie vecí jednotlivým komorám (resp. senátom):

- a) prvej komore budú patriť všetky veci s výnimkou vecí, ktoré sa v zásade týkajú otázok prijímania do zamestnania, hodnotenia, povyšovania a definitívneho ukončenia služby, ktoré budú patriť druhej komore;
- b) tretej komore bude pridelovaný určitý počet vecí bez ohľadu na dotknuté oblasti automaticky v intervale stanovenom na plenárnom zasadnutí;
- c) od uvedených pravidiel sa bude možné odchýliť z dôvodov spojitosti vecí, ako aj s cieľom zabezpečiť vyrovnané a primerané rôznorodé pracovné zaťaženie v rámci Súdu pre verejnú službu EÚ.³⁰

Tieto uvedené podmienky pre pridelovanie vecí jednotlivým komorám (resp. senátom) Súdu pre verejnú službu EÚ sa rozhodol spomínaný súd svojím ďalším rozhodnutím zo dňa 19. septembra 2007 opätovne predĺžiť (resp. zachovať) až do 30. septembra 2008.³¹

Ak to odôvodňuje zložitosť právnych otázok, dôležitosť veci alebo osobitné okolnosti, môže byť vec postúpená na prejednanie a rozhodnutie plénu alebo komore zloženej z piatich sudcov. Rozhodnutie o postúpení veci prijme Súd pre verejnú službu EÚ zasadajúci v pléne na návrh komory, ktorá vec prejednáva, alebo na návrh niektorého člena súdu. Takéto rozhodnutie možno prijať kedykoľvek v priebehu konania.³²

Veci pridelené komore zloženej z troch sudcov môžu byť prejednané a rozhodnuté sudcom spravodajcom konajúcim ako samosudca, ak je to účelné so zreteľom na jednoduchosť právnej alebo skutkovej otázky, na obmedzenú dôležitosť veci a neexistenciu iných osobitných okolností. Postúpenie samosudcovi je vylúčené vo veciach, ktoré sa týkajú otázok zákonnosti všeobecne záväzného právneho aktu. Ak samosudca zistí, že tieto podmienky nie sú splnené, tak vráti vec príslušnej komore (resp. senátu) Súdu pre

²⁷ Bližšie čl. 11 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

²⁸ Článok 4 bod 4. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

²⁹ Bližšie čl. 12 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

³⁰ Bližšie Úradný vestník EÚ C 261/32 z 28. 10. 2006 (2006/C 261/65).

³¹ Bližšie Úradný vestník EÚ C 235/28 zo 6. 10. 2007 (2007/C 235/50).

³² Článok 13 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

verejnú službu EÚ. Je potrebné však uviesť, že rozhodnutie o postúpení vecí samosudcovi prijme jednomyselne komora, ktorá vec prejednáva, až po vypočutí účastníkov konania. Takéto rozhodnutie možno potom prijať kedykoľvek v priebehu konania. V prípade neprítomnosti alebo prekážky vo výkone funkcie samosudcu, ktorému bola vec postúpená, určí predseda sudcu, ktorý ho nahradí.³³

Súd môže platne zasadať iba, ak sa dosiahne nasledujúce kvórum:

- a) päť sudcov v prípade pléna,
- b) troch sudcov v prípade komory zloženej z piatich sudcov a v prípade komôr zložených z troch sudcov.

Ak sa z dôvodu neprítomnosti alebo prekážky vo výkone funkcie sudcu nedosiahne kvórum, predseda odročí zasadnutie dotedy, kým neprítomnosť alebo prekážka vo výkone funkcie nepominie. V záujme dosiahnutia kvóra v rámci komory môže predseda komory, ak to vyžaduje riadny výkon spravodlivosti, doplniť rozhodovacie zloženie iným sudcom tej istej komory, alebo, ak sa to nedá, navrhnúť predsedovi súdu, aby určil sudcu z inej komory.³⁴

Porady Súdu pre verejnú službu EÚ sú neverejné. Na poradách sa zúčastňujú len tí sudcovia, ktorí boli prítomní na pojednávaní. Rozhodnutia súdu sú platné len vtedy, ak zasadá nepárny počet jeho sudcov. Pri konaní, priebehu a organizácii porád tohto súdu platia podobné podmienky ako pri Súde prvého stupňa.³⁵

Ak je návrh (resp. žaloba) alebo iný procesný dokument, ktorý je adresovaný Súdu pre verejnú službu EÚ omylom podaný tajomníkovi Súdneho dvora ES alebo Súdu prvého stupňa, ten ho okamžite zašle tajomníkovi Súdu pre verejnú službu EÚ. Obdobne, ak je návrh alebo iný procesný dokument, ktorý je adresovaný Súdnemu dvoru ES alebo Súdu prvého stupňa omylom podaný tajomníkovi Súdu pre verejnú službu EÚ, tak ten ho okamžite zašle tajomníkovi Súdneho dvora ES alebo Súdu prvého stupňa.³⁶

Súd pre verejnú službu EÚ v prvom stupni rozhoduje o všetkých sporoch medzi Európskymi spoločenstvami a ich zamestnancami na základe čl. 236 Zmluvy o ES a čl. 152 ZEURATOM vrátane sporov medzi každým orgánom EÚ alebo agentúrou EÚ a jej zamestnancami, ktoré spadajú do právomoci Súdneho dvora ES (tzv. zamestnanecké žaloby).³⁷ To vo svojom dôsledku predstavuje okolo 150 vecí za rok pri počte približne 35.000 všetkých zamestnancov inštitúcií Európskej únie. Presnejšie v roku 2006 to bolo 148 vecí a v roku 2007 to bolo 157 vecí, pričom spolu s konaniami o nariadení predbežného opatrenia to bolo v roku 2006 spolu 200 vecí a v roku 2007 spolu 311 vecí.³⁸ Tieto spory sa týkajú nielen otázok pracovných vzťahov vo vlastnom zmysle slova (odmeňovanie, postup v kariére, prijímanie do zamestnania, vymenovania, disciplinárne opatrenia atď.), ale aj systému sociálneho zabezpečenia (choroba, staroba, invalidita,

³³ Bližšie čl. 14 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

³⁴ Bližšie čl. 24 a Čl. 25 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

³⁵ Bližšie čl. 27 Rokovacieho poriadku Súdu pre verejnú službu.

³⁶ Článok 8 bod 1. Prílohy I k Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

³⁷ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 128.

³⁸ Výročná správa Súdu pre verejnú službu EÚ za rok 2007.

pracovný úraz, rodinné prídavky atď.). Rovnako je príslušný na spory týkajúce sa niektorých zamestnancov v špecifickom postavení, najmä zamestnancov Eurojustu, Europolu, Európskej centrálnej banky a Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu (ÚHVT). Naopak, nemôže však prejednávať a rozhodovať spory medzi vnútroštátnymi správnyimi orgánmi a ich zamestnancami.³⁹

Je potrebné taktiež uviesť, že ak Súdny dvor ES alebo Súd prvého stupňa zistí, že nie je príslušný na konanie o jemu doručenom návrhu, na ktorý je príslušný Súd pre verejnú službu EÚ, tak mu ho postúpi ako príslušnému európskemu súdu, ktorý už nemôže odmietnuť svoju príslušnosť.⁴⁰

Ak sa pred Súdom pre verejnú službu EÚ a pred Súdom prvého stupňa prejednávajú prípady, ktoré majú rovnaký predmet, zriekne sa Súd pre verejnú službu EÚ svojej príslušnosti, aby mohol v prípadoch rozhodnúť Súd prvého stupňa.⁴¹

Konanie pred Súdom pre verejnú službu EÚ v zásade zahŕňa písomnú časť konania a ústnu časť konania. Písomná časť konania sa začína žalobou (resp. návrhom) spísanou advokátom a doručenou kancelárii súdu. Tajomník doručí žalobu druhému účastníkovi konania. Tento účastník má lehotu dvoch mesiacov na to, aby predložil vyjadrenie k žalobe. Súd pre verejnú službu EÚ môže rozhodnúť, že je potrebná ďalšia výmena písomných vyjadrení. Každý, kto má právny záujem na výsledku sporu pred Súdom pre verejnú službu EÚ, ako aj inštitúcie Európskej únie alebo členské štáty, môže vstúpiť do konania ako vedľajší účastník. Vedľajší účastník konania predloží vyjadrenie, ktorým podporí alebo odmietne návrhy jedného z účastníkov konania, na ktoré môžu títo následne odpovedať. Vedľajší účastník konania môže tiež predložiť pripomienky počas ústnej časti konania. Počas ústnej časti konania obvykle prebieha verejné pojednávanie. Počas tohto pojednávania môžu sudcovia klásť otázky zástupcom účastníkov, prípadne samotným účastníkom konania. Sudca spravodajca pripraví predbežnú správu pre pojednávanie obsahujúcu základné okolnosti veci a označujúcu body, na ktoré musia účastníci konania sústrediť svoje prednesy. Tento dokument sa verejnosti sprístupní v jazyku konania. Sudcovia sa radia na základe návrhu odôvodnenia vypracovaného sudcom spravodajcom. Rozsudok je vyhlásený na verejnom pojednávaní. Konanie pred Súdom pre verejnú službu EÚ je oslobodené od poplatkov. V každom štádiu konania od podania návrhu na začatie konania sa môže Súd pre verejnú službu EÚ pokúsiť o zmier. Je potrebné uviesť, že podanie žaloby na Súd pre verejnú službu EÚ nemá za účinok pozastavenie vykonateľnosti napadnutého aktu. Súd však môže nariadiť odklad jeho výkonu alebo nariadiť iné predbežné opatrenia. Predseda Súdu pre verejnú službu EÚ, prípadne iný sudca – v postavení sudcu rozhodujúceho o predbežných opatreniach – rozhodne o takomto návrhu odôvodneným uznesením. Predbežné opatrenie sa nariadi, iba ak sú splnené tri podmienky: 1. žaloba (resp. návrh) vo veci samej sa musí na prvý pohľad javiť ako dôvodná; 2. navrhovateľ musí preukázať naliehavosť opatrení, bez ktorých by

³⁹ <http://curia.europa.eu/sk>

⁴⁰ Bližšie čl. 54 Protokolu č. 6 o štatúte Súdneho dvora.

⁴¹ Bližšie čl. 8 Prílohy Rozhodnutia Rady 2004/752/ES, EURATOM z 2. novembra 2004, ktorým sa zriaďuje Súd pre verejnú službu Európskej únie, ktorá bola uverejnená v Úradnom vestníku EÚ L 333 z 9. 11. 2004 na stranách L 333/9 – L 333/11.

utrpel vážnu a nenapraviteľnú škodu; 3. predbežné opatrenia musia brať do úvahy rovnováhu medzi záujmami účastníkov konania a všeobecným záujmom. Uznesenie má predbežnú povahu a nemá vplyv na rozhodnutie Súdu pre verejnú službu EÚ vo veci samej. Okrem toho môže byť predmetom odvolania podaného predsedovi Súdu prvého stupňa.⁴²

Proti konečným rozhodnutiam Súdu pre verejnú službu EÚ a proti jeho rozhodnutiam, ktoré len čiastočne riešia vecné otázky alebo riešia procesnú otázku týkajúcu sa námietky nepríslušnosti alebo neprípustnosti, možno do dvoch mesiacov od doručenia napadnutého rozhodnutia podať odvolanie na Súd prvého stupňa. Toto odvolanie môže podať strana, ktorá so svojimi podaniami nebola úspešná vôbec alebo len čiastočne. Strany pristupujúce do konania, s výnimkou členských štátov a orgánov spoločenstiev, však môžu podať odvolanie len vtedy, ak sa ich rozhodnutie Súdu pre verejnú službu priamo dotýka. Každá osoba, ktorej žiadosť o prístupenie do konania Súd pre verejnú službu zamietol, sa môže odvolať na Súd prvého stupňa do dvoch týždňov od doručenia rozhodnutia o zamietnutí žiadosti. Zúčastnené strany konania sa môžu odvolať na Súd prvého stupňa proti každému rozhodnutiu Súdu pre verejnú službu prijatému podľa článkov 242 alebo 243 alebo štvrtého pododseku článku 256 Zmluvy o ES a článkov 157 alebo 158 alebo tretieho pododseku článku 164 ZEURATOM do dvoch mesiacov od ich doručenia. Predseda Súdu prvého stupňa môže skráteným konaním rozhodovať o vyššie spomenutých odvolaniach.⁴³ V roku 2007 bolo však 85,71 % odvolaní Súdom prvého stupňa zamietnutých a 14,29 % bolo napadnutých rozhodnutí zrušených.⁴⁴

Je potrebné zdôrazniť, že odvolanie sa na Súd prvého stupňa sa má obmedziť len na právne otázky. Musí sa zakladať na dôvodoch nepríslušnosti Súdu pre verejnú službu EÚ, porušenia procesných pravidiel pred týmto súdom, ktoré sa nepriaznivo dotýka záujmov dotknutej strany, ako aj na porušení práva spoločenstva Súdom pre verejnú službu EÚ. Žiadne odvolanie sa nemôže týkať len výšky trov konania alebo povinnosti zúčastnenej strany ich uhradiť.

Bez toho, aby boli dotknuté články 242 a 243 Zmluvy o ES alebo články 157 a 158 ZEURATOM, nemá odvolanie sa na Súd prvého stupňa odkladný účinok. Ak je podané odvolanie proti rozhodnutiu Súdu pre verejnú službu EÚ, konanie pred Súdom prvého stupňa pozostáva taktiež z písomnej a z ústnej časti. V súlade s podmienkami uvedenými v rokovacom poriadku môže Súd prvého stupňa po vypočutí strán upustiť od ústneho konania. Ak je odvolanie odôvodnené, Súd prvého stupňa zruší rozhodnutie Súdu pre verejnú službu EÚ a sám rozhodne vo veci. Ak stav konania nedovoľuje rozhodnúť vo veci, vráti prípad na rozhodnutie Súdu pre verejnú službu EÚ. Ak je prípad vrátený späť Súdu pre verejnú službu EÚ, je tento súd v právnych otázkach viazaný rozhodnutím Súdu prvého stupňa.⁴⁵

⁴² <http://curia.europa.eu/sk>

⁴³ Bližšie čl. 9 a 10 Prílohy Rozhodnutia Rady 2004/752/ES, EURATOM z 2. novembra 2004, ktorým sa zriaďuje Súd pre verejnú službu Európskej únie, ktorá bola uverejnená v Úradnom vestníku EÚ L 333 z 9. 11. 2004 na stranách L 333/9 – L 333/11.

⁴⁴ Výročná správa Súdu pre verejnú službu EÚ za rok 2007.

⁴⁵ Bližšie čl. 11 až 13 Prílohy Rozhodnutia Rady 2004/752/ES, EURATOM z 2. novembra 2004, ktorým sa zriaďuje Súd pre verejnú službu Európskej únie, ktorá bola uverejnená v Úradnom vestníku EÚ L 333 z 9. 11. 2004 na stranách L 333/9 – L 333/11.

III. INÉ SÚDNE KOMORY SÚDU PRVÉHO STUPŇA

K súdnej aplikácii práva Európskej únie a Európskych spoločenstiev sú podľa Zmluvy o založení ES príslušné i Radou Európskej únie zriadené špecializované súdne komory (judicial chambers alebo chambres juridictionnelles), ktoré Rada Európskej únie (ďalej len „Rada“) môže zriadiť na základe všeobecnej potreby. Podľa názoru niektorých teoretikov majú tieto súdne komory postavenie súdnych tribunálov,⁴⁶ ktoré sú ako špecializované súdne komory pripojené k Súdu prvého stupňa. Takýto charakter špecializovanej súdnej komory zriadenej pri Súde prvého stupňa má aj už spomínaný Súd pre verejnú službu EÚ.⁴⁷

Toto oprávnenie Rady zriaďovať špecializované súdne komory podľa potreby, vyplýva Rade z článku 225a Zmluvy o ES, ktorý ustanovuje, že Rada môže jednomyselne na návrh Komisie a po porade s Európskym parlamentom a so Súdny dvorom ES, alebo na základe žiadosti Súdneho dvora ES a po porade s Európskym parlamentom a s Komisiou, zriaďovať súdne komory príslušné na rozhodovanie v prvom stupni o určitých druhoch žalôb podaných v osobitných oblastiach.⁴⁸

Ďalším príkladom je aj Komisiou navrhnuté, ešte zo dňa 23. decembra 2003 (KOM 2003, 828 final), zriadenie ďalšej súdnej komory v oblasti priemyselného vlastníctva tzv. Súdu pre patent Spoločenstva, ktorý by mal prevziať rozhodovanie súčasných odvolacích senátov Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu.⁴⁹ No, do dnešného dňa však tento súd nebol zriadený.

Pri Radou zriaďovaných súdnych komorách ide v tomto prípade hlavne o teoretickú možnosť v oblasti európskeho správneho súdnictva, ktorú však nemôžeme opomenúť. Hlavne vzhľadom na to, že v budúcnosti môžeme očakávať nárast agendy európskych súdov a potrebu ich väčšej špecializácie, tak je potrebné počítat s rozmachom vzniku týchto typov súdnych inštitúcií v Európskej únii. Myslím si, že je to logické a v súčasnosti potrebné.

Recenzent: *Mgr. Andrej Karpat*

Súhrn

Som toho názoru, že európske správne súdnictvo v užšom zmysle ako správne súdnictvo Európskych spoločenstiev (resp. Európskeho spoločenstva) a Európskej únie, je nielen v právomoci Európskeho súdneho dvora a Európskeho súdu prvého stupňa, ale aj v právomoci Súdu pre verejnú službu Európskej únie a v prípade verejnej potreby Radou Európskej únie zriadených súdnych komôr.

⁴⁶ HENDRYCH, D. a kol.: *Správní právo. Obecná část*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 774.

⁴⁷ HAZEL C.: *Establishment of the European Union Civil Service Tribunal*, 2006 In <http://www.springer-link.com/content/3251212773422142>.

⁴⁸ Bližšie čl. 225a Zmluvy o ES.

⁴⁹ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 73.

Zusammenfassung

Der Autor vertritt die Meinung, dass die europäische Verwaltungsgerichtsbarkeit im engeren Sinne als Verwaltungsgerichtsbarkeit der Europäischen Gemeinschaft und der Europäischen Union nicht nur im Kompetenzbereich des Europäischen Gerichtshofs und des Europäischen Gerichts der ersten Instanz, sondern auch im Kompetenzbereich des Europäischen Gerichts für den öffentlichen Dienst der EU und – für den Fall öffentlicher Bedürfnisse – auch im Kompetenzbereich der vom Rat der EU errichteten Justizkammern liegt.

Summary

The author presents his own opinion that European administrative justice, in the stricter sense the administrative justice of the European Communities and of the European Union, does not operate only in the jurisdiction of the Court of Justice of the European Communities and of the Court of First Instance, but also in the jurisdiction of the European Union Civil Service Tribunal and, in case of public needs, also in the jurisdiction of judicial chambers established by Council of the European Union.

JEDNOTNÝ INFORMAČNÝ SYSTÉM NA SLEDOVANIE LEGISLATÍVNEHO PROCESU

Andrea Mésárošová

ÚVOD

Napriek tomu, že legislatívny proces je v Slovenskej republike komplexne legislatívne upravený a funguje pomerne dobre, niektoré problémy v ňom pretrvávajú. Ide najmä o nejednotnosť formátu legislatívnych materiálov, nedodržiavanie lehôt (neodôvodnené skracovanie lehôt) na pripomienkovanie, technické problémy s dostupnosťou materiálov na jednotlivých internetových stránkach gestorov a pod. S tým sú spojené problémy so spracovávaním materiálov, s množstvom formálnych chýb v predkladaných materiáloch, s oneskoreným zasielaním pripomienok a následne aj s ich nevyhodnocovaním.

Mnohé z načrtnutých problémov je možné odstrániť vytvorením tzv. jednotného informačného systému na sledovanie legislatívneho procesu (ďalej len „informačný systém“), ktorý by zabezpečoval ucelený a komplexný „tok legislatívneho materiálu“ od jeho vytvorenia, cez všetky štádiá legislatívneho procesu až po zverejnenie v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Prvé úvahy o systéme vznikli na základe uznesení vlády Slovenskej republiky č. 511 a č. 512 z 13. júna 2001,¹ v ktorom sa vypracoval nový systém pripomienkového konania, ktorý vstúpil do platnosti v prípade materiálov nelegislatívnej povahy dňa 1. novembra 2001 a v prípade legislatívnych materiálov predkladaných na rokovanie vlády 1. januára 2002. V tom istom roku sa taktiež uskutočnilo aj jeho prvé monitorova-

¹ Návrh zmien predpisov v nadväznosti na pripomienkové konanie k materiálom vlády SR v súlade s dokumentom Audit s pripomienkami prijatými na rokovaní vlády, návrh zmeny Rokovacieho poriadku vlády, návrh zmeny a doplnenia Smernice na prípravu a predkladanie materiálov na rokovanie vlády SR), Metodický pokyn vedúceho úradu vlády SR č. 7/2008, ktorým sa mení a dopĺňa Metodický pokyn na prípravu a predkladanie materiálov na rokovanie vlády SR z októbra 2001 v znení neskorších zmien. [online]. Dostupné na internete:
<[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/49E847801B439E32C1256A6C004C6FDF/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/49E847801B439E32C1256A6C004C6FDF/$FILE/Zdroj.html)>,
<<http://www.uvsr.sk/data/files/4017.pdf>>

nie v praxi. O rok neskôr sa hodnotil stav jeho fungovania z pohľadu ústredných orgánov štátnej správy (ďalej len „ÚOŠS“) a v roku 2004 sa ÚOŠS prostredníctvom dotazníka so šiestimi otázkami po tretí krát vyjadrili k efektívnosti fungovania systému pripomienkového konania. V roku 2005 bol vytvorený prototyp informačného systému – tzv. systém pre tvorbu právneho predpisu a úložisko dát. V rokoch 2006 a 2007 prebiehala na Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky, ako prevádzkovateľa, testovacia prevádzka a zapracovávanie pripomienok k systému.

Pre ďalšie obdobie sa stali kľúčové tieto východiskové dokumenty:

1. Zhodnotenie systému pripomienkového konania a návrhy na jeho zlepšenie.²
2. Analýza východísk a praktických možností vytvorenia jednotného informačného systému na sledovanie legislatívneho procesu.³
3. Záverečná správa k projektu Jednotný informačný systém na sledovanie legislatívneho procesu.⁴

CIELE INFORMAČNÉHO SYSTÉMU

Základným cieľom projektu je zjednotiť legislatívny proces v Slovenskej republike. Cieľ projektu je možné dosiahnuť prostredníctvom týchto čiastkových cieľov:

1. zjednotiť proces tvorby legislatívneho materiálu,
2. sprehľadniť legislatívne zmeny,
3. zverejniť legislatívne materiály na internete v prehľadnej forme spolu so všetkými relevantnými stanoviskami,
4. automaticky informovať všetky dotknuté subjekty o zverejňovaných legislatívnych materiáloch, ich zmenách a stave, v ktorom sa nachádzajú,
5. dôsledne dodržiavať legislatívne pravidlá vrátane ustanovených lehôt,
6. vytvoriť vhodné podmienky na vyhodnocovanie pripomienkového konania,
7. vytvoriť vhodné podmienky pre možnosť zavedenia elektronickej Zbierky zákonov Slovenskej republiky.

V rámci analýzy východísk boli identifikované nasledovné problémy v legislatívnom procese:

1. skracovanie doby medzirezortného pripomienkového konania

- **príčina:** predkladanie materiálov na poslednú chvíľu a nedodržiavanie legislatívnych pravidiel,
- **dôsledok:** skrátenie času na vypracovanie kvalitných pripomienok,

2. formálne nedostatky predkladaných materiálov

- **príčina:** nedodržiavanie legislatívnych pravidiel a súvisiacich predpisov,
- **dôsledok:** materiály sú vrátené na prepracovanie, čo spôsobuje predlžovanie legislatívneho procesu,

² Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 309 z 27. apríla 2005.

³ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 122 zo 14. februára 2007.

⁴ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 109 z 20. februára 2008.

3. kvalita predkladaných dokumentov

- **príčina:** voľný výklad legislatívnych pravidiel,
- **dôsledok:** materiály nie sú jednotné, formát nie je záväzný,

4. manuálny proces vytvárania aktuálneho znenia zákonov

- **príčina:** systémy nie sú prepojené, rozhrania nie sú definované,
- **dôsledok:** dokument je niekoľkokrát počas legislatívneho procesu prepisovaný manuálne,

5. nejednotné zverejňovanie legislatívnych materiálov

- **príčina:** neexistencia jednotného miesta pre zverejňovanie materiálov,
- **dôsledok:** rovnaké pripomienky, neinformovanosť zúčastnených strán o zmenách a stave, neprehľadnosť materiálov,

6. komplikovaný systém vyhľadávania informácií

- **príčina:** nejednotnosť materiálov, rôzne umiestnenie materiálov,
- **dôsledok:** znížené právne povedomie.

PRÍNOSY INFORMAČNÉHO SYSTÉMU

Pri elektronizácii procesu legislatívneho toku bude možné garantovať záväznú podobu elektronickej verzie právneho predpisu, čo znamená zhodu elektronickej verzie a tlačenej podoby v Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Garantované znenia právnych predpisov v elektronickej forme bude možné po úprave legislatívnych pravidiel poskytovať aj ako rekonštruované znenia právnych predpisov, čím budú vytvorené podmienky pre existenciu zaručených elektronickej verzii úplných znení právnych predpisov. Informačný systém môže byť základom pre elektronickej Zbierku zákonov Slovenskej republiky.

Zjednotenie procesu legislatívneho toku s legislatívnymi pravidlami je základom pre skvalitnenie predkladaných a schvaľovaných legislatívnych materiálov, čím je vytvorený základný predpoklad pre zvýšenie právneho vedomia a istoty.

V rámci elektronickej legislatívneho procesu bude zabezpečené zjednotenie formátu legislatívnych materiálov v jednotlivých štádiách legislatívneho procesu a zníženie manuálneho prepisovania schválených legislatívnych materiálov do elektronickej podoby. Pri zmenách legislatívnych materiálov bude automaticky zabezpečené vytvorenie aktuálneho znenia celého legislatívneho materiálu s prehľadným zvýraznením účinnosti jednotlivých zmien, čo je predpokladom pre prehľadnosť a zvýšenie kvality schvaľovaných legislatívnych materiálov. Systém zabezpečí dodržanie kategorizácie materiálov a ich časovej súslednosti.

V ktoromkoľvek momente legislatívneho procesu bude možné vygenerovať znenie predpisu s navrhovanými zmenami, čím bude vytvorená podmienka pre zapracovanie zmien pozmeňujúcich návrhov poslancov počas rokovania parlamentu a zobrazenie znenia návrhu zákona v rôznych čítaniach.

Vzhľadom na to, že jednotný informačný systém bude sledovať legislatívny proces každého návrhu právneho predpisu v ňom vytvorenom, bude schopný už v štádiu tvorby nového návrhu legislatívneho materiálu upozorniť užívateľa, že niektorý zákon a dotknuté ustanovenia sú už menené v rámci inej novelizácie, čo umožní koordináciu legislatívnych prác, ak bude jeden predpis novelizovaný viackrát paralelne.

Užívateľmi jednotného systému pre sledovanie legislatívneho procesu budú orgány verejnej moci, najmä ÚOŠS, vláda Slovenskej republiky, NR SR i široká verejnosť. Systém obsahuje databázu užívateľov s právami rozdelenými do skupín. Pasívne práva (právo na prezeranie, právo na vyhľadávanie a stiahnutie dokumentov) a aktívne práva (oprávnení užívateľa orgánov štátnej správy, NR SR, iní oprávnení užívateľa) – právo na zverejňovanie nových verzií právneho predpisu, právo pripájať dokumenty, napr. rozhodnutia, stanoviská, uznesenia (poradné orgány vlády, Legislatívna rada vlády, Úrad vlády SR, NR SR, prezident) a právo pripomienkovať materiál.

Riešenie toku materiálov v legislatívnom procese, ktoré majú povahu utajovaných skutočností alebo iných nespístupňovaných materiálov sa v informačnom systéme chápe pod názvom Utajované materiály a v rámci tohto informačného systému sa môže spracovávať a zverejňovať iba ich obal. Informačný systém nepracuje so samotnými dokumentmi s označením klasifikované, alebo nezverejňované.

ŠPECIFIKÁCIA SYSTÉMU

Aplikácia pre tvorbu právneho predpisu – **Editor právnych predpisov** (ďalej len „editor“) slúži na tvorbu právnych predpisov. Prostredníctvom jednotnej aplikácie pre tvorbu právneho predpisu je možné docieľiť jednotnosť materiálov, zabezpečenie formátu a kvality predkladaných dokumentov, čím sa vytvára priestor pre užívateľov plne sa sústrediť na vecnú stránku vytváraného právneho predpisu. Legislatívno-technická stránka materiálu bude zabezpečená aplikáciou. Aplikácia bude zároveň viesť elektronické dokumenty v štruktúrovanej forme, čo vytvára základný predpoklad pre možnosť elektronickej výmeny dokumentov medzi jednotlivými systémami v rámci legislatívneho procesu.

V aplikácii editor možno vytvoriť nový právny predpis, novelu jedného alebo viacerých právnych predpisov ako je ústava, ústavný zákon, zákon, nariadenie vlády, vyhláška, opatrenie, výnos ministerstva alebo iného ÚOŠS.

Editor je určený aj na prácu s prílohami vo forme textu, tabuliek a obrázkov. Interné odkazy v texte budú prepojené prostredníctvom hypertextových odkazov, čo umožní aktívne reagovať na zmeny v texte predpisu alebo na zmeny v prepojených právnych predpisoch (napr. odkazy na iné zákony).

Ďalej umožňuje vytvoriť štruktúrovaný právny predpis, t. j. členenie dokumentu na časti, hlavy, diely, oddiely, paragrafy, odseky, písmená atď. Hlavička právneho predpisu bude vytvorená automaticky. Zároveň budú vytvorené úvodné vety podľa typov právnych predpisov. Účinnosť právneho predpisu je možné priradovať v súlade s legislatívnymi pravidlami právnemu predpisu, aj jeho jednotlivým častiam (paragrafom, písmenám atď.)

Editovaním právneho predpisu vznikne novela, ktorá je na základe zmien v právnom predpise vygenerovaná aplikáciou automaticky. V rámci vytvárania novely právneho predpisu je predpokladom pre kontrolu správnosti a pre prehľadnosť zmien vygenerovanie rekonštruovaného znenia, čo znamená pre tvorca legislatívneho materiálu, ako aj pre jeho čitateľov možnosť kontroly materiálu, ako aj dôsledkov zmien a zároveň možnosť prehliadania uceleného predpisu.

PORTÁL PRÁVNÝCH PREDPISOV

Portál právnych predpisov⁵ (ďalej len „portál“) spolu so svojou procesnou logikou zachytáva legislatívny proces. Táto aplikácia bude využitá pri publikovaní dokumentov, slúži na sledovanie, archiváciu a vyhľadávanie právnych dokumentov počas legislatívneho procesu. V systéme je možné prehľadné vyhľadávanie dokumentov v rôznych fázach legislatívneho procesu podľa určitých kritérií.

Aplikácia slúži na sprehľadnenie a zefektívnenie legislatívneho procesu, obsahuje viacero úrovní prístupových práv a zároveň riešiť prepojenie a archiváciu dokumentov, ktoré boli, resp. sú v legislatívnom procese.

Požadovanými funkciami sú oznamovacia a informačná funkcia, ktoré slúžia na notifikáciu jednotlivých subjektov zúčastnených v jednotlivých fázach legislatívneho procesu. V rámci tejto funkčnosti aplikácie sú vytvorené zoznamy povinne a nepovinne pripomienkujúcich subjektov, poradných orgánov vlády a knižnica pripomienok k jednotlivým právnym predpisom. Súčasťou aplikácie je aj knižnica šablón dokumentov slúžiacich ako vstupné zadávacie formuláre a archivácia jednotlivých pripomienok k legislatívnym materiálom. Šablóny dokumentov sú súčasťou aplikácie z dôvodu prehľadnosti a jednoduchého vyhodnocovania.

PREPOJENIE EDITORA A PORTÁLU

Portál nadväzuje na aplikáciu editor. V editore sa právny predpis vytvorí a následne je publikovaný do portálu, kde je spracovávaný v súlade s aplikačnou logikou vytvorenou na základe legislatívneho procesu. Počas legislatívneho procesu sa archivujú jednotlivé verzie právneho predpisu s uvedením časového údaj a vykonávateľom zmeny, pričom aktívna je najnovšia prijatá verzia.

MEDZIREZORTNÉ PRIPOMIENKOVÉ KONANIE V INFORMAČNOM SYSTÉME

V informačnom systéme budú materiály zasielané na publikovanie do portálu, kde prebehne aj archivácia materiálu. Predkladateľ vyplní šablónu „oznámenie o začatí pri-

⁵ Dostupné na internete: <<https://lt.justice.gov.sk>>

pomienkového konania“, kde sa nachádzajú údaje potrebné k procesu pripomienkového konania (rozdeľovník pripomienkového konania, lehota na pripomienkové konanie, zvolenie postupu pripomienkového konania). Ďalšie údaje, najmä názov a číslo právneho dokumentu, meno predkladateľa, podnet na vypracovanie, budú slúžiť ako vyhľadávacie kritéria.

Aplikácia automaticky podľa určenej povahy právneho dokumentu posielala oznámenie o začatí pripomienkového konania povinne pripomienkujúcim subjektom. Predkladateľ môže doplniť rozdeľovník o nepovinne pripomienkujúce subjekty. Pre každý materiál v pripomienkovom konaní je vytvorená samostatná zložka, v ktorej sa ukladajú aj súvisiace dokumenty. Aplikácia overuje formálnu správnosť doručených dokumentov a určuje časové ohraničenie procesu pripomienkového konania. Pripomienky prijaté po ukončení pripomienkového konania sú odlišené od pripomienok doručených v lehote.

Aplikácia umožňuje stiahnutie materiálu na pripomienkové konanie. Po prijatí materiálu pripomienkujúcim subjektom, systém zaregistruje akceptovanie materiálu na pripomienkové konanie. Po prijatí pripomienky prebehne formálna kontrola, evidencia a archivácia materiálu. Systém automaticky generuje údaje, napr. celkový počet pripomienok a počet zásadných pripomienok, a následne tieto údaje použije pri automatickom vyplňaní ďalších šablón pre vyhodnotenie pripomienkového konania. Systém umožňuje registráciu pripomienok podľa jednotlivých subjektov k jednotlivým ustanoveniam právneho dokumentu.

LEGISLATÍVNY PROCES V RÁMCI PORADNÝCH ORGÁNOV VLÁDY V INFORMAČNOM SYSTÉME

V informačnom systéme má predkladateľ možnosť zvoliť si odoslanie dokumentu na rokovanie povinným a iným poradným orgánom vlády a do podateľne Úradu vlády SR. Zoznam poradných orgánov vlády spolu s e-mailovými adresami je prístupný na portáli. Predkladateľ má možnosť odoslať materiál ihneď, pozdržať odoslanie materiálu, resp. zvoliť konkrétny dátum odoslania. Systém bude poskytovať informácie o termínoch rokovania vlády a o lehote dokedy je potrebné materiál odoslať.

LEGISLATÍVNY PROCES V RÁMCI VLÁDY SR V INFORMAČNOM SYSTÉME

V tejto časti legislatívneho procesu systém plní archivačnú a evidenčnú funkciu. Systém odošle materiál do poradovníka na rokovanie vlády. Materiál sa v systéme po ukončení rokovania eviduje a archivuje. Informačný systém bude sledovať ďalší legislatívny proces v rámci rokovania vlády SR a tomuto procesu prispôbi aj jednotlivé šablóny na portáli.

LEGISLATÍVNY PROCES V RÁMCI NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

V zmysle Ústavy Slovenskej republiky má zákonodarnú iniciatívu vláda SR (ďalej len „vládný návrh zákona“), poslanci NR SR a výbory NR SR (ďalej len „poslanecký návrh zákona“). Informačný systém bude poskytovať lehoty dokedy je potrebné poslať materiály v jednotlivých fázach legislatívneho procesu tak, aby boli zaradené na konkrétne rokovanie NR SR. Vládný návrh zákona je doručený do podateľne NR SR. Rozhodnutie predsedu NR SR sa eviduje v informačnom systéme. Evidenciu taktiež podlieha aj stanovisko legislatívneho odboru. Vyhľadávanie v informačnom systéme bude možné podľa rôznych kritérií, napr. štádium legislatívneho procesu.

Z I. čítania sa bude evidovať uznesenie o pokračovaní, či ukončení legislatívneho procesu. Z II. čítania sa bude evidovať spoločná správa výborov, v ktorej sú uvedené aj jednotlivé pozmeňujúce a doplňujúce návrhy výborov NR SR. Spoločná správa sa zasiela automaticky aj predkladateľovi. Pozmeňujúce a doplňujúce návrhy sa transformujú do verzií návrhov zákonov, ktoré budú následne prechádzať hlasovaním v NR SR.

V informačnom systéme sa zároveň budú evidovať pozmeňujúce a doplňujúce návrhy vznesené v pléne, ktoré budú podané elektronicky a budú zapracované do jednotlivých verzií návrhu zákona. Jednotlivé verzie zákona sa budú vytvárať v aplikácii Editor, kde budú automaticky registrované aj protichodné návrhy, pričom pri prijatí jedného z nich bude ďalšia možnosť vyradená automaticky. Pri každej z uvedených verzií bude existovať aj jej rekonštruované znenie. Okrem tohto aktívneho prístupu informačný systém bude evidovať uznesenie z II. a III. čítania, ako aj úplné znenie návrhu zákona, ktoré informačný systém po ukončení legislatívneho procesu a následnej archivácii odosiela do systému JASPI.⁶

Pri poslaneckom návrhu zákona sa budú evidovať a archivovať všetky dokumenty, tak ako pri vládnom návrhu zákona. Okrem týchto materiálov sa bude evidovať aj stanovisko vlády a určeného ministerstva.

PREZIDENT – STAV V INFORMAČNOM SYSTÉME

V informačnom systéme sa v prípade vrátenia zákona archivuje rozhodnutie prezidenta a uznesenie z opätovného II. a III. čítania.

ZBIERKA ZÁKONOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY A JASPI

V súčasnosti je jediným zdrojom práva v Slovenskej republike Zbierka zákonov Slovenskej republiky, ktorá vychádza v tlačenej forme. Jedným z cieľov informačného systému je vytvoriť vhodné podmienky pre možnosť zavedenia elektronickej Zbierky

⁶ Jednotný automatizovaný systém právnych informácií, [online] Dostupné na internete: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/jaspiw_maxi_fr0.htm

zákonov Slovenskej republiky. Zjednotenie procesu toku legislatívnych materiálov a zachytenie celého legislatívneho procesu od tvorby všeobecne záväzného právneho predpisu až po jeho konečné schválenie je zásadným krokom k naplneniu tohto cieľa. Bude tým vytvorený základný predpoklad pre budovanie údajovej základne elektronickej Zbierky zákonov Slovenskej republiky, ktorá bude postupne napĺňaná elektronickými verziami zákonov. Pri elektronických zákonoch je zároveň výhodou možnosť garantovania rekonštruovaného znenia zákona, čo by prispelo k sprehľadneniu právneho poriadku Slovenskej republiky a k zvýšeniu právneho povedomia ako odbornej, tak i laickej verejnosti. V rámci elektronizácie Zbierky zákonov Slovenskej republiky by bola nezanedbateľným prínosom možnosť pohybu medzi zákonmi podľa časovej osi.

ZÁVER

Harmonogram nasadenia informačného systému:

1. jún 2008 – pilotná prevádzka informačného systému – všetky nelegislatívne materiály a návrhy nových právnych predpisov, ktoré neobsahujú novely iných právnych predpisov, budú do legislatívneho procesu predkladané prostredníctvom informačného systému,

1. január 2009 – zmena legislatívnych pravidiel (dátum účinnosti),

1. január 2009 – prevádzka informačného systému – návrhy noviel právnych predpisov budú do legislatívneho procesu predkladané prostredníctvom informačného systému, prepojenie Portálu právnych predpisov s Digitálnou vládou – termín spresní Úrad vlády Slovenskej republiky.

V blízkej budúcnosti sa očakáva vytvorenie informačného systému pre tvorbu a uchovávanie aj interných právnych predpisov. Vzhľadom na rozmanitosť interných aktov riadenia každého z rezortov, si budú požiadavky na informačný systém predkladať každý rezort samostatne.

Recenzent: *JUDr. Stanislav Gaňa, PhD.*

Použitá literatúra

1. Záverečná správa k Jednotnému informačnému systému na sledovanie legislatívneho procesu [online]. Dostupné na internete:
<<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/DBB6C998C4515D6FC12573E2004C6588?OpenDocument>>
2. Zhodnotenie systému pripomienkového konania a návrhy na jeho zlepšenie [online]: Dostupné na internete:
<<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/FC96D32A001992E5C1256FEA0046E5C7?OpenDocument>>
3. Analýza a návrh riešenia vytvorenia jednotného informačného systému na sledovanie legislatívneho procesu.

4. Analýza východísk a praktických možností vytvorenia jednotného informačného systému na sledovanie legislatívneho procesu – katalóg požiadaviek [online]: Dostupné na internete: <<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/B51B82361B3A2F91C125727D004C7A29?OpenDocument>>
5. Portál právnych predpisov – používateľská príručka (verzia 1.0) [online]: Dostupné na internete: <<https://lt.justice.gov.sk>>
6. http://www.justice.gov.sk/h.aspx?pg=11&htm=http://www.justice.gov.sk/pk/index_06.htm

Súhrn

Jednotný informačný systém na sledovanie legislatívneho procesu je vytvorený v rámci projektu Legislatívny tok. Jednotný informačný systém na sledovanie legislatívneho procesu je informačným systémom verejnej správy. Jeho prevádzkovateľom je Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky.

Jednotný informačný systém na sledovanie legislatívneho procesu sa skladá z dvoch aplikácií. Aplikácia Editor právnych predpisov je určená na písanie návrhov právnych predpisov. Aplikácia Portál právnych predpisov je internetovým portálom, ktorý umožňuje sledovať postup právnych predpisov a iných materiálov vytvorených v editore jednotlivými štádiami legislatívneho procesu.

Zusammenfassung

Das einheitliche Informationssystem zur Überwachung des legislativen Prozesses wurde im Rahmen des Projektes über den Ablauf des Gesetzgebungsprozesses geschaffen. Es handelt sich um das Informationssystem der öffentlichen Verwaltung, dessen Betreiber das Justizministerium der Slowakischen Republik ist.

Das einheitliche Informationssystem zur Überwachung des legislativen Prozesses besteht aus zwei Anwendungsbereichen:

1. Der Editor von Rechtsvorschriften ist zum Schreiben von Gesetzentwürfen geeignet.
2. Der Portal von Rechtsvorschriften ist ein Internet-Portal, der die Rechtsvorschriften und andere im Editor hergestellten Materialien in den einzelnen Phasen des Gesetzgebungsprozesses verfolgen ermöglicht.

Summary

Uniform information system of legislative process monitoring was created within the project „Legislative flow“. Uniform information system for legislative process monitoring is the information system of public administration. It is operated by Ministry of Justice of the Slovak Republic.

Uniform information system of legislative process monitoring consists of two applications. Editor application is used for writing legislative drafts. Monitoring of legislative process of legal and other documents built up in editor is provided by Web portal application.

**PREVENCIA KRIMINALITY
A INEJ PROTISPOLOČENSKEJ ČINNOSTI II.**

Andrea Mésárošová

ÚVOD

Týmto článkom by som chcela nadviazať na tému s rovnakým názvom, ktorá bola prezentovaná na minulom ročníku medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov (Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2008). V článku uverejnenom pred rokom som sa venovala predovšetkým niekoľkoročným snahám o vytvorenie legislatívnej úpravy (prevencie kriminality), ktorá by zastrešovala prevenciu kriminality na úrovni zákona, o inštitucionálne zabezpečenie prevencie kriminality, o stratégiu prevencie kriminality, o praktické realizovanie opatrení zo stratégie i o organizačné, finančné, materiálne a personálne zabezpečenie prevencie kriminality.

V tomto článku by som sa chcela venovať aktuálnej situácii, novému posunu – t. j. platnej a účinnej historicky prvej právnej úprave v Slovenskej republike – zákonu č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ako aj vnútornej bezpečnosti (kontrole kriminality).

KONTROLA KRIMINALITY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Keďže zvládnutie úloh vnútornej bezpečnosti možno stručne vyjadriť názvom kontrola kriminality (z angloamerickej terminológie *crime control*), týmto pojmom sa rozumejú všetky štátne a spoločenské orgány, organizácie, zariadenia, stratégie a sankcie, ktoré smerujú ku konformite správania v oblasti noriem chránených trestným právom. Do kontroly kriminality v Slovenskej republike môžeme zaradiť:

- a) kriminalizáciu spoločenských činov, t. j. určenie toho, čo je v našej spoločnosti trestným činom a aká je základná klasifikácia týchto činov (§ 8 až 11 TZ), závisí to od trestnej politiky vlády Slovenskej republiky,
- b) určenie systému sankcií (trestov a ochranných opatrení), ich druhov, zásad ich ukladania a konkrétnych sankcií za konkrétne trestné činy (§ 31 až 65 a § 144 až 434 TZ),

- c) sformovanie a pôsobenie orgánov formálnej sociálnej kontroly kriminality (štátna polícia, prokuratúra, súdy, Zbor väzenskej a justičnej stráže, probační a mediační úradníci),
- d) definovanie organizačného poriadku činnosti štátnych orgánov a inštitúcií a úradných osôb predstavujúcich orgány kontroly kriminality,
- e) činnosť týchto štátnych orgánov a úradných osôb zameraných na zisťovanie a registráciu spáchaných trestných činov, odhalenie a zistenie ich páchatel'ov, určenie trestov a ochranných opatrení pre nich a zabezpečenie vykonania sankcií,
- f) činnosť inštitúcií, ustanovizní, združení, organizácií a súkromných osôb pri uskutočňovaní neformálnej kontroly kriminality (rodina, škola, občianske združenia a spolky, mimovládne organizácie, susedská kontrola a pod.),
- g) činnosť štátnych orgánov a úradných osôb a vyšších územných celkov v oblasti prevencie kriminality.

Kontrola kriminality je teda odvodená z kriminálnej politiky štátu pozostávajúcej zo subsystému trestnej politiky zameranej na represívne stratégie a na uplatňovanie trestnoprávneho postihu páchatel'ov trestných činov, tieto aktivity majú defenzívny charakter, a zo subsystému preventívnej politiky orientovanej na preventívne stratégie a na uskutočňovanie opatrení predchádzajúcich kriminalite, teda sa orientujú na budúcnosť, majú ofenzívny charakter. V rovine generálnej prevencie ide o dôsledky pôsobenia trestnej justície v spoločnosti, v rovine individuálnej prevencie ide o trestnoprávnu sankciu uplatnenú voči konkrétnemu páchatel'ovi a jej potenciálne preventívne pôsobenie.¹

V nasledujúcich odsekoch by som sa chcela venovať jednému z bodov kontroly kriminality, t. j. inštitucionálnemu zabezpečeniu v oblasti prevencie kriminality a jeho právnemu základu.

INŠTITUCIONÁLNY A PRÁVNY ZÁKLAD ZABEZPEČENIA PREVENIE KRIMINALITY

Dlhodobá snaha pripraviť a legislatívne presadiť osobitný zákon, ktorý by upravoval realizáciu prevencie kriminality v Slovenskej republike, je už ukončená. Na základe Programového vyhlásenia vlády SR z augusta 2006² a uznesenia vlády č. 681 z 15. augusta 2007, v ktorom vláda uložila podpredsedovi vlády a ministrom vnútra Slovenskej republiky zabezpečiť vypracovanie návrhu zákona o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a predložiť ho na rokovanie vlády do 30. júna 2008, bol vypracovaný návrh zákona o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov. Pre systematický a priaznivý vývoj prevencie kriminality je prijatie takéhoto zákona kľúčové. Tento dlho očakávaný návrh zákona bol prijatý na 29. schôdzi Národnej rady Slovenskej republiky uznesením č. 1175 zo dňa

¹ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J.: *Kriminologie*. Praha : Eurolex Bohemia, 2001, s. 159.

² *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky* [online]. Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, august 2006 [cit. 28. 7. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.gov.sk/data/files/1899.rtf>>

3. decembra 2008, a nadobudol účinnosť 1. januára 2009. Je to nevel'ký, tzv. kompetenčný zákon pozostávajúci z 15 paragrafov.

Zákon komplexne ustanovuje organizáciu a pôsobnosť orgánov verejnej moci (vláda, ministerstvá, obvodné úrady v sídlach krajov a iné miestne orgány štátnej správy, vyššie územné celky, obce, ostatné orgány verejnej moci) v oblasti prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti, jej finančné a personálne zabezpečenie a spoluprácu orgánov verejnej moci v oblasti prevencie kriminality s médiami, vedeckými inštitúciami, školami, občianskymi združeniami, nadáciami a štátom uznanými cirkvami, organizáciami iných štátov a medzinárodnými organizáciami,³ ako aj práva a povinnosti fyzických osôb a právnických osôb v tejto oblasti tak, aby sa stala celospoločenskou záležitosťou.

Zámerom právnej úpravy je zabezpečovať prevenciu kriminality a inej protispoločenskej činnosti na báze zákonnej povinnosti štátnych orgánov, orgánov územnej samosprávy a iných kompetentných subjektov, a tak dosiahnuť kvalitatívnu zmenu v chápaní a praktickej aplikácii prevencie, keďže sa vyčerpali možnosti založené na princípe dobrovoľnosti zúčastnených subjektov. Zákon má prispieť k vyváženému vzťahu prevencie a represie v spoločnej kontrole kriminality a inej protispoločenskej činnosti. Upravuje tiež pravidlá finančného zabezpečenia preventívnych aktivít. V inštitucionálnom zabezpečení má patriť významné miesto príslušnej inštitúcii zaoberajúcej sa spracúvaním informácií v oblasti kriminality a jej prevencie.

V základných ustanoveniach zákon vymedzuje predmet právnej úpravy, všeobecné pravidlo správania sa každého jednotlivca na účel potlačania kriminality a inej protispoločenskej činnosti a ťažiskové pojmy, ktoré sa používajú v jeho texte. Ide o rôzne formy konania, ktoré nie sú trestným činom (zločinom alebo prečinom), správnym deliktom (priestupkom alebo iným správnym deliktom) ani disciplinárnym previnením, avšak takéto konanie je vnímané spoločnosťou negatívne a spravidla tvorí základ kriminality, napríklad nadmerné požívanie alkoholických nápojov alebo agresívne správanie na športových podujatiach.

V nasledujúcich ustanoveniach vyjadruje štruktúru orgánov verejnej moci, ktorým tento zákon alebo osobitné predpisy zverujú pôsobnosť v oblasti prevencie kriminality. Ide o orgány výkonnej moci štátu, ďalšie štátne orgány, ale aj neštátne subjekty – obce a vyššie územné celky (samosprávne kraje).

Vláda ako vrcholný orgán výkonnej moci zabezpečuje podľa tohto zákona v oblasti prevencie kriminality úlohy koncepčného a strategického významu. K nim patrí aj schvaľovanie uceleného programového dokumentu, a to stratégie prevencie kriminality, ktorého obsahom je najmä definovanie priorít v oblasti prevencie kriminality na obdobie určené vládou. V súlade s kompetenčným zákonom⁴ vláda Slovenskej republiky zriaďuje na plnenie úloh v oblasti prevencie kriminality Radu vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality ako svoj poradný, iniciatívny a koordinačný orgán, kde predsedom

³ Zákon o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov, návrh. Bratislava : Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, s. 8 [nepublikované].

⁴ Zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

rady je minister vnútra a podpredsedom minister spravodlivosti, keďže uvedení funkcionári riadia rezorty s rozhodujúcim vplyvom na prevenciu kriminality. Ďalšími členmi rady môžu byť nielen zástupcovia štátnych orgánov a orgánov územnej samosprávy, ale aj významní odborníci z teórie a praxe v oblasti prevencie kriminality. Najdôležitejšie úlohy rady sú upravené demonštratívnym spôsobom. Funkcia člena rady je čestná, teda bezodplatná.

Rada vlády pre prevenciu kriminality je zodpovedná za vytvorenie stratégie prevencie kriminality v Slovenskej republike a za jej rozpracovanie v podmienkach štátnej správy a samosprávy. Prerokúva a rozdeľuje finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu pre vybrané preventívne programy a aktivity. Pomocnými orgánmi rady sú expertné skupiny pre riešenie konkrétnych problémov prevencie kriminality. Výkonným orgánom je jej sekretariát, ktorý okrem iného zabezpečuje medzinárodné kontakty s Komisiou OSN pre prevenciu kriminality a trestnú justíciu (UNCCPCJ) a s Európskou sieťou pre prevenciu kriminality (EUCPN).

Do systému prevencie kriminality v Slovenskej republike sa zapojili aj jednotlivé rezorty, a to v rozsahu, ktorý vychádza z ich vecnej pôsobnosti. Svoje úlohy v oblasti prevencie formulovali vo vlastných koncepciách alebo programoch časovo zhodných s celoštátnou stratégiou prevencie kriminality. Možno spomenúť napríklad Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Generálnu prokuratúru Slovenskej republiky, Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky a pod., ktoré môžu zverejňovať výzvy na predkladanie projektov, schvaľovať tieto projekty a finančne ich podporovať, no plnia aj ďalšie úlohy zodpovedajúce ich postaveniu.

Integrované preventívne pôsobenie rezortov predstavuje Výbor ministrov pre drogovú závislosť a kontrolu drog, ktorý koordinuje a kontroluje uskutočňovanie protidrovej politiky vlády Slovenskej republiky.

V osobitnom paragrafe zákona sa vymedzuje pôsobnosť, ktorú bude zabezpečovať len Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky prostredníctvom Informačného centra na boj proti obchodovaniu s ľuďmi a prevenciu kriminality, ktoré zriaďuje ako svoje zariadenie bez právnej subjektivity. Konkrétne ide o centrálnu spracúvanie údajov o kriminalite a inej protispoločenskej činnosti. Tieto údaje získava od orgánov verejnej moci a iných právnych subjektov, ktoré pôsobia v tuzemsku, ako aj od príslušných orgánov a organizácií v zahraničí; predmetné údaje tiež oprávneným subjektom poskytuje. Informačné centrum sa sústreďuje predovšetkým na potláčanie rôznych foriem trestnej činnosti obchodovania s ľuďmi. V súlade so zákonom č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov sa ustanovuje účel a rozsah spracúvania osobných údajov uvedeným informačným centrom, ktoré sa týkajú páchateľov a obetí kriminality a inej protispoločenskej činnosti.

Relevantné postavenie a pôsobnosť v systéme miestnych orgánov štátnej správy sa zveruje obvodnému úradu v sídle kraja. Tento miestny orgán štátnej správy so všeobecnou vecnou pôsobnosťou rozpracúva v súčinnosti s vyšším územným celkom vládou schválenú stratégiu prevencie kriminality na podmienky územia kraja a v pravidelných

ročných intervaloch predkladá rade vlády pre prevenciu kriminality správu o plnení úloh z predmetnej stratégie. Obvodný úrad v sídle kraja tiež posudzuje projekty právnych subjektov v oblasti prevencie kriminality, predkladá ich s odporúčajúcim stanoviskom rade vlády pre prevenciu kriminality na schválenie a uzatvára zmluvy o poskytnutí finančného príspevku zo štátneho rozpočtu na uskutočňovanie projektov. V záujme uplatňovania jednotnej politiky štátu v oblasti prevencie kriminality na území kraja, obvodný úrad v sídle kraja prostredníctvom krajského koordinátora pre prevenciu kriminality zjednocuje činnosť iných miestnych orgánov štátnej správy.

Iné miestne orgány štátnej správy než obvodný úrad v sídle kraja budú plniť v oblasti prevencie kriminality v rozsahu svojej pôsobnosti niektoré vymedzené úlohy.

Realizátormi lokálnej prevencie sú mestá a obce. V podmienkach samosprávy ide o komunitnú prevenciu kriminality so zapojením sa miestnych občianskych združení, spolkov, neziskových organizácií a pod. Obce a mestá si vytvárajú komisie pre prevenciu kriminality, ktoré hodnotia miestnu bezpečnosť a navrhujú preventívno-bezpečnostné opatrenia. Rozpracúvajú stratégiu prevencie kriminality na podmienky života v obci, v rámci svojej pôsobnosti zisťujú príčiny kriminality a inej protispoločenskej činnosti, skúmajú ich a prijímajú opatrenia na ich odstránenie, napríklad postupom podľa § 4 ods. 3 písm. n) zákona o obecnom zriadení⁵ (vydanie všeobecne záväzného nariadenia obce na zabezpečenie verejného poriadku v obci), na plnenie úloh v oblasti prevencie kriminality využíva svoj poriadkový útvar – obecnú políciu a zabezpečuje ďalšie úlohy na úseku prevencie kriminality prislúchajúce obci ako základu územnej samosprávy. Plánovanie systematickejších preventívnych aktivít môže vyústiť do spracovania projektu preventívneho programu, ktorý predkladá Sekretariátu Rady vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality so žiadosťou o finančnú podporu.

Vyššiemu územnému celku (samosprávnemu kraju) ako nešťátnemu subjektu sa zveľčuje pôsobnosť v oblasti prevencie kriminality demonštratívnym spôsobom. Tieto úlohy vyšší územný celok uskutočňuje v rámci svojej samosprávnej pôsobnosti (veci územnej samosprávy, nie štátnej správy). Pri plnení týchto úloh bude spolupracovať s obcami, ktoré sa nachádzajú na jeho území, ako aj s obvodným úradom v sídle kraja, a to predovšetkým pri rozpracúvaní stratégie prevencie kriminality na teritórium kraja.

Integrálnou súčasťou systému prevencie kriminality v Slovenskej republike je aj Policajný zbor, obecná a mestská polícia. V Policajnom zbore pôsobia na úseku prevencie špecializovaní pracovníci na Prezídiu Policajného zboru, na krajských a okresných riaditeľstvách Policajného zboru. Ťažiskom ich práce je situačná prevencia, najmä poradenská a informačná služba pre občanov. Participujú tiež na lokálnych, regionálnych a celorepublikových preventívnych programoch a opatreniach a komunikujú s médiami. Usilujú sa priblížiť prácu Policajného zboru občanom, miestnym orgánom verejnej moci i firmám. Preventívne pôsobia najmä hliadkovou službou v daných teritóriách a obvodoch. Prevenciu kriminality v penitenciárnej fáze uskutočňuje Zbor väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky, ktorého základnou úlohou je zabezpečiť výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody.

⁵ Zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.

Preventívne opatrenia sú plnené v rámci primárnej prevencie, ktorá spočíva v cieľavedomom pôsobení príslušníkov a zamestnancov zboru na osoby vo výkone väzby a výkone trestu odňatia slobody, pričom formy, metódy a prostriedky tohto pôsobenia sú vo výkone trestu odňatia slobody rozpracované v programe zaobchádzania pre každého odsúdeného. Opatrenia sekundárnej prevencie spočívajú v dodržiavaní zásad vnútornej diferenciacie odsúdených, rozmiestňovania obvinených a v činnosti preventívno-bezpečnostnej služby a vo využívaní aktívnych prvkov bezpečnosti v ústavoch na výkon väzby a v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody. Opatrenia terciálnej prevencie spočívajú v budovaní pasívnych prvkov bezpečnosti a starostlivosti o osoby vo výkone väzby, ktoré sú podozrivé zo spáchania závažného trestného činu, akými sú členovia organizovanej zločineckej, teroristickej alebo extrémistickej skupiny, a hrozí im výnimočný trest odňatia slobody, alebo sú vo výkone trestu odňatia slobody na výnimočný trest.⁶

Výdavky na prevenciu kriminality, ktoré vzniknú orgánom verejnej moci v súvislosti s výkonom pôsobnosti podľa tohto zákona, sú výdavkami štátneho rozpočtu s výnimkou výdavkov obcí a vyšších územných celkov. V súlade so zákonom o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy príjmom rozpočtu obce a vyššieho územného celku však môžu byť dotácie zo štátneho rozpočtu na výkon samosprávnych pôsobností podľa zákona.

Na realizáciu projektu v oblasti prevencie kriminality možno právnickej osobe alebo fyzickej osobe poskytnúť finančný príspevok zo štátneho rozpočtu z rozpočtovej kapitoly Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ak ide o projekt predložený rade vlády pre prevenciu kriminality prostredníctvom obvodného úradu v sídle kraja a uvedenou radou aj schválený. Projekt predložený a schválený na základe výzvy príslušného ministerstva alebo iného ústredného orgánu štátnej správy finančne podporuje tento orgán zo svojej rozpočtovej kapitoly.

Mechanizmus spolufinancovania projektu v oblasti prevencie kriminality z prostriedkov štátneho rozpočtu a iných zdrojov: jeho účelom nie je finančne pokryť projekt v celom rozsahu, ale vyžaduje sa primeraná finančná spoluúčasť žiadateľa o poskytnutie príspevku. Pritom príspevok možno poskytnúť len na bezprostredné uskutočnenie projektu; vedľajšie výdavky s tým súvisiace sa z neho nesmú uhrádzať. Taktiež nemožno poskytnúť príspevok na ten istý projekt opakovane. Taxatívnym spôsobom sa vymedzujú prípady, ktoré vzhľadom na svoju závažnosť vylučujú poskytnutie príspevku. I keď z konštrukcie režimu poskytovania príspevku vyplýva, že na jeho poskytnutie nie je právny nárok ani po splnení zákonom ustanovených podmienok, táto skutočnosť sa zdôrazňuje z hľadiska právnej istoty pri vykonávaní zákona. O poskytnutie príspevku je potrebné požiadať písomnou formou. Okrem nevyhnutných identifikačných údajov žiadateľa sa k žiadosti prikladajú viaceré doklady preukazujúce jej opodstatnenie vrátane projektu, na ktorý sa požaduje príspevok zo štátneho rozpočtu.

Určuje sa príslušnosť obvodných úradov v sídlach krajov na podanie žiadosti o dotáciu na základe výzvy rady vlády pre prevenciu kriminality. Žiadosť iniciovaná výzvou ministerstva alebo iného ústredného orgánu štátnej správy sa predkladá priamo tomuto orgánu.

⁶ *Bližšie Konceptia prevencie kriminality v rezorte Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky na roky 2008 – 2010.* Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2007 [nepublikované], s. 11-12.

Do systému prevencie kriminality v Slovenskej republike sa zaraďujú aj aktivity, ktoré vykonávajú sociálni kurátori, probační a mediálni úradníci. Sociálni kurátori realizujú opatrenia sociálnej kurately orientované na mladistvých a na plnoleté fyzické osoby počas a po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo výkonu väzby. Predovšetkým s nimi udržiavajú písomný kontakt, spolupôsobia pri ich prevýchove a riešení ich osobných, rodinných a sociálnych problémov. Podieľajú sa aj na ich príprave na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody a z výkonu väzby. Probační a mediálni úradníci plnia úlohy probácie a mediácie na základe pokynov sudcov alebo prokurátorov. Ich práca je primárne zameraná na páchatel'ov trestnej činnosti, ich účelom je probačný dohľad, sledovanie a kontrola správania páchatel'a, čím sa zabezpečuje ochrana spoločnosti a zníženie možnosti recidívy trestnej činnosti. Zároveň je poskytovaná odborná pomoc páchatel'ovi v jeho snahe viesť riadny život. V prípade mediácie je cieľom efektívne urovanie alebo aspoň zmiernenie konfliktného stavu medzi obvineným a poškodeným spojeného s trestným činom a odstránenie, resp. náprava jeho následkov.⁷ Ďalšími subjektami systému prevencie kriminality v Slovenskej republike sú občianske, cirkevné a charitatívne združenia a organizácie, ktoré sa angažujú najmä v sociálnej prevencii a v prevencii viktimácie v celoslovenskom meradle.

Problematika zákona o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti je upravená aj v práve Európskej únie, a to v primárnom práve v Zmluve o založení Európskej únie – hlava VI a v sekundárnom práve, v Rozhodnutí Rady z 28. mája 2001 o vytvorení Európskej siete na prevenciu kriminality (2001/427/SVV) (Ú. v. ES L 153, 6. 8. 2001, s. 1), v Rezolúcii o trestnej činnosti malého rozsahu v mestských oblastiach a jej prepojeniach na organizovaný zločin (Ú. v. ES C 20, 24. 1. 1994, s. 188), v Rezolúcií o usmerneniach a opatreniach na prevenciu proti organizovanému zločinu v súvislosti s vytvorením komplexnej stratégie pre boj proti nemu (Ú. v. ES C 379, 7. 12. 1998, s. 44) a v Stratégii Európskej únie pre začiatok nového milénia pre prevenciu a kontrolu organizovaného zločinu (Ú. v. ES C 124, 3. 5. 2000, s. 1).

ZÁVER

„Bezpečné Slovensko ako súčasť schengenského priestoru znamená aj bezpečnú Európu.“⁸ Zhodli sa na tom účastníci 5. medzinárodnej konferencie o prevencii kriminality, ktorá sa konala v Košiciach ako dvojdňové podujatie pod názvom bezpečná Európa – nová výzva. K novým výzvam v tejto oblasti, ako odznelo, prispeje Slovensko okrem iného svojím prvým komplexným zákonom o prevencii kriminality. Postoje a stanoviská k novému zákonu sa veľmi rôznia. Jedni sú ním nadšení, lebo v ňom vidia zrnko nádeje zlepšenia kontroly kriminality, druhí v ňom vidia iba ďalší nezmyselný zákon, ktorý plní iba funkciu „kompetenčného zákona“ a nič konkrétne nerieši. Vzhľadom na

⁷ MRÁZEK, P.: *Probácia a mediácia*. Bratislava : MS SR, sekcia trestného práva MS SR (interný materiál), [nepublikované], s. 1.

⁸ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Dostupné na internete: <<http://www.kriminalita.sk/prvy-zakon-o-prevencii-kriminality-v-sr-prispeje-aj-k-bezpecnosti-v-eu/2008-10-30/>>

to, že zákon je účinný iba veľmi krátky čas, je ťažké sa postaviť na jednu či druhú stranu. Jedno je však isté, čas určite ukáže, ktorá strana má pravdu.

Recenzent: *JUDr. Stanislav Gaňa, PhD.*

Použitá literatúra

1. HOLCR, K. a kol.: *Prognóza kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike*. Bratislava : Iura Edition, 2008.
2. MRÁZEK, P.: *Probácia a mediácia*. Bratislava : MS SR, sekcia trestného práva MS SR (interný materiál), [nepublikované].
3. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J.: *Kriminologie*. Praha : Eurolex Bohemia, 2001.
4. Rada vlády pre prevenciu kriminality Slovenskej republiky: *Správa o plnení úloh vyplývajúcich zo Stratégie prevencie kriminality v Slovenskej republike na roky 2007 – 2010 v roku 2008 a prioritách prevencie kriminality na rok 2009*, [nepublikované].
5. *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky* [online]. Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, august 2006 [cit. 28. 7. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.gov.sk/data/files/1899.rtf>>
6. Zákon o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o doplnení zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov, návrh. Bratislava : Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky [nepublikované].
7. *Koncepcia prevencie kriminality v rezorte Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky na roky 2008 – 2010*. Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2007 [nepublikované].
8. *Správa o činnosti prokuratúry Slovenskej republiky za rok 2007* [online]. Bratislava : Generálna prokuratúra Slovenskej republiky, 2008 [cit. 28. 7. 2008]. Dostupné na internete: <http://www.genpro.gov.sk/index/go.php?id=736>

Súhrn

Príspevok sa snaží priblížiť výsledky úsilia prijatia zákona o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike. V prvej časti sa zaoberá pojmom kontrola kriminality a z nej vyplývajúceho inštitucionálneho a právneho základu zabezpečenia prevencie kriminality. V nasledujúcich odsekoch podrobne opisuje legislatívne riešenie zákona o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti. Na záver autor poukazuje na pozitívne i negatívne postoje k platnej právnej úprave.

Zusammenfassung

Im Beitrag versucht die Verfasserin, die Ergebnisse der Bemühungen des Gesetzgebers hinsichtlich der Verhütung der Kriminalität und anderer gesellschaftsgefährlichen Aktivitäten in der Slowakei zu analysieren. Der erste Teil befasst sich mit dem Begriff „Kriminalitätskontrolle“ und mit der sich daraus ergebenden rechtlichen und institutionellen Grundlage der Sicherung von Kriminalitätsvorbeugung. In den folgenden Abschnitten wird die legislative Lösung der Verhütung

von Straftaten und anderer gesellschaftsgefährlichen Aktivitäten beschrieben. Schliesslich verweist die Autorin auf die positiven und negativen Meinungen zur aktuellen Rechtsregelung.

Summary

The article presents results of efforts to adopt a law on crime and other antisocial activities prevention in the Slovak Republic. The first part deals with “crime control” and institutional and legal basis of crime prevention resulting from it; following sections give detail legislative solution of a law on crime and other antisocial activities prevention . At the end the author brings advantages and limitations of the present legal regulation.

VÝVOJ FINANCOVANIA KATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU OD ROKU 1918

Matúš Nemec

1. POSTAVENIE A VÝZNAM PEŇAZÍ V CIRKEVNOM MYSLENÍ

Súčasný postoj Cirkvi k peniazom a majetku je vyjadrený najmä v pastorálnej konštitúcii II. vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes* o Cirkvi v súčasnom svete¹ a v encyklikách pápeža Jána Pavla II. *Centesimus annus*, *Sollicitudo rei socialis* a *Laborem exercens*. Základným prameňom morálneho poznania problematiky peňazí a majetku a správneho vzťahu k nim je však popri Svätom Písme predovšetkým nový Katechizmus Katolíckej cirkvi. Významná myšlienka, prevzatá z konštitúcie *Gaudium et Spes*, je vyjadrená v I. časti 7. článku (bod 2404) 2. kapitoly II. oddielu III. časti, podľa ktorého „človek, ktorý užíva stvorených statkov, sa musí na veci právom držané pozerať nielen ako na svoje, ale tiež ako na spoločné, a to v tom zmysle, aby mohli byť nielen na jeho vlastný prospech, ale aj na prospech druhých.“ Súkromný majetok, vrátane peňazí, je nielen to k čomu máme moc podľa práva (skutočnosť), ale je prostriedkom možného milosrdenstva (možnosť) voči iným, čím plní aj funkciu v medziľudských vzťahoch.²

Na tejto myšlienke je postavený princíp solidarity, akceptovaný aj Cirkvou, podľa ktorého sú ľudia nevyhnutne odkázaní jeden na druhého a rozličným spôsobom jeden od druhého závisia. Ľudia musia správne uskutočňovať túto závislosť pre dobro jednotlivca, ale aj celku a niest' zodpovednosť za druhých, pričom spoločenstvo musí zase zobrať na seba starostlivosť o jednotlivca.³ Každý človek sa môže nezavinene ocitnúť v stave núdze a vtedy aspoň podvedome očakáva pomoc od druhého, t. j. od spoločenstva, najmä ak aj on v čase, keď netrpel nedostatkom, sa správal solidárne a milosrdne. V takejto situácii Cirkev nabáda veriacich, aby pamätali na slová Ježiša Krista: „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im.“⁴

¹ Porovnaj najmä konštitúciu II. vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes*, 69-72.

² Porovnaj SKOBLÍK, J.: *Přehled křesťanské etiky*. Praha : Karolinum 1997, s. 220-221; tiež Katechizmus Katolíckej Cirkvi (KKC), bod 952.

³ VRAGAŠ, Štefan: *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : RKCMBF UK, 1996, s. 39.

⁴ Sväté Písmo, Evanjelium podľa Matúša 7, 12.

Druhým princípom, ktorým sa riadi náuka Cirkvi ohľadom peňazí a majetku je princíp subsidiarity, čiže vzájomnej podpory. Logicky vychádza z princípu solidarity, bez solidarity niet subsidiarity, pričom jeho obsah princíp solidarity naplňuje a dáva mu zmysel. Pápež Pius XI. vymedzil povinnosť vzájomnej podpory tak, že „nie je dovolené odňať jednotlivcom a zveriť spoločenstvu to, čo môže vykonať vlastnými silami a vlastnou usilovnosťou. Súčasne je nesprávne preniesť na vyššie a väčšie spoločenstvá to, čo sa dá realizovať v menších a nižšie postavených spoločenstvách.“⁵ Podľa toho, akákoľvek pomoc, vrátane peňažnej zo strany spoločenstva voči jednotlivcovi, má iba podporný (subsidiárny) charakter – pre prípad, že sily, schopnosti a prostriedky jednotlivca sú limitované alebo znehodnotené.

V zmysle princípu personalita peniaze nie sú cieľom ľudského života a ekonomickej činnosti, vždy sú len prostriedkom na zlepšenie kvality (hmotnej aj duchovnej) života človeka, ktorý je nositeľom, tvorcom hodnôt a cieľom každého ekonomického aj duchovného úsilia. Jeho dôstojnosť je na prvom mieste – „všetko, čo znižuje osoby na púhe nástroje zisku, zotročuje človeka, vedie k zbožňovaniu peňazí a prispieva k šíreniu ateizmu.“⁶

2. FINANCOVANIE CIRKVI NA SLOVENSKU

2.1 Finančno-materiálne zabezpečenie cirkví na Slovensku v rokoch prvej Československej republiky (1918 – 1938)

V rokoch 1918 – 1938 sa v Československej republike v oblasti materiálneho zabezpečenia cirkví uplatňoval systém duálneho financovania, t. j. zo zdrojov verejných ale aj súkromných. Odluka cirkvi od štátu sa neuskutočnila právne ani fakticky a to ani v oblasti finančného zabezpečenia cirkví. Národné zhromaždenie ČSR na základe zák. článku č. 11/1918 Sb. zák. a nar. recipovalo dovtedajší rakúsky a uhorský právny poriadok, čím boli recipované aj právne normy upravujúce postavenie cirkví v štáte a ich finančné zabezpečenie.⁷ Na účely finančného zabezpečenia cirkví malo najväčší význam delenie cirkví na kongruové a dotačné.

Medzi kongruové cirkvi patrili tie, ktoré boli uznané na základe recepčných noriem československého právneho poriadku. Tieto cirkvi mali zabezpečený najnižší ročný príjem formou kongruy, predstavujúcej doplnok k príjmom, nadobudnutým z iných zdrojov, predovšetkým z náboženského fondu (náboženskej matice).⁸ Kongrua sa podľa zákona č. 122/1926 Sb. (kongruový zákon) vyplácala priamo oprávneným osobám, ktorými boli

⁵ Pius XI., encyklika *Quadragesimo anno*; porovnaj KKC, bod 1883.

⁶ Porovnaj KKC, bod 2424.

⁷ Recepcia v tejto oblasti sa uskutočnila na základe § 2 spomínaného zákonného článku.

⁸ Náboženský fond bol zriadený ešte panovníkom Jozefom II. v roku 1782 ako verejný pomocný fond na potreby cirkevné, predovšetkým na zabezpečenie príjmu duchovných Katolíckej Cirkvi. Jeho majetok sa vytvoril z majetku ním zrušených kláštorov a obročí. (Porovnaj BEDNÁŘ, F.: *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních*. Praha : Husova čs. evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, 1929, s. 744.)

duchovní (československý štátni príslušníci), pôsobiaci v správe farských úradov, resp. v inej verejnej duchovnej správe na miestach systemizovaných so súhlasom štátnej kultovej správy. Kongruovými cirkvami boli Katolícka cirkev, Pravoslávna cirkev, Evanjelická cirkev a. v., Reformovaná cirkev a Židovské náboženské spoločenstvo. Najnižší príjem stanovený kongruovým zákonom bol 9 000 Kč ročne, táto čiastka sa zvyšovala každé tri roky o 972 Kč, najviac však desaťkrát pre každého duchovného kongruovej cirkvi.

Dotáčne cirkvi boli tie, ktoré neboli kongruové, boli uznané ešte pred účinnosťou kongruového zákona a do jedného roka od jeho účinnosti požiadali o poskytnutie zvláštnej dotácie od štátu. Na jej priznanie mali potom právny nárok. Dotácia bola účelovo viazaná na doplnenie platu a iných požitkov duchovného dotačnej cirkvi.

Tie cirkvi, ktoré boli uznané až po 1. januári 1926, alebo nekongruové cirkvi uznané síce pred týmto dňom, ale ak pritom nepožiadali o dotáciu v stanovenej lehote, nemali právny nárok na štátne dotácie.

Uznané cirkvi boli materiálne zabezpečované z dvoch základných zdrojov – zo štátneho rozpočtu a z iných verejných príjmov pochádzajúcich predovšetkým z náboženského fondu, zo štátnych podnikov a ústavov, z cirkevných úradov, ústavov a z obročí. Na doplnenie (zabezpečenie) zákonom najnižšieho stanoveného príjmu boli zo štátneho rozpočtu uznaným cirkvám, resp. priamo oprávneným osobám (t. j. duchovným týchto cirkví) pridelené prostriedky vo forme už spomínanej kongruy a účelovo viazané dotácie tzv. nekongruovým cirkvám (dotačným cirkvám a ostatným cirkvám) podľa tzv. kongruového zákona (zákon č. 122/1926 Sb.). Majetok vo vlastníctve uznaných cirkví podliehal pravidelným verejným dávkam, ale súčasne bol oslobodený od domovej a rentovej dane podľa zákona č. 76/1927 Sb. o priamych daniach.

V súvislosti s problémami, spôsobenými tým, že územie Slovenska bolo aj po roku 1918 cirkevnoprávne pod správou ostrihomského, resp. jágerského arcibiskupstva treba spomenúť, že v rokoch 1919 – 1921 bola na majetok Katolíckej Cirkvi, nachádzajúci sa na území Slovenska, ustanovená na základe nariadení ministra s plnou mocou pre správu Slovenska nútená správa, v záujme toho, aby tento majetok nebol spravovaný zo zahraničia (t. j. z Maďarska) a scudzovaný v rozpore so záujmami Katolíckej Cirkvi na Slovensku. Tento majetok sa mal stať „dotačnou masou“ Katolíckej Cirkvi na Slovensku do budúcnosti.⁹

Nútenú správu vykonávala osobitná komisia pod vedením slovenského episkopátu, určená ministrom a rozhodovala aj o použití výnosu z predmetných majetkov. Táto problematická záležitosť bola vyriešená až na základe *Modu vivendi* uzavretého v roku 1928 medzi československou vládou a Svätou Stolicou, na základe ktorej bola nútená správa zrušená v roku 1937 a správcom cirkevného majetku na Slovensku¹⁰ sa stal trnavský apoštolský administrátor.

⁹ Porovnaj NĚMEC, D.: Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma světovými válkami. In *Dialog Evropa XXI*, roč. VIII., č. 2/3, 1997, s. 14.

¹⁰ V podstate išlo o tú časť ostrihomského, resp. jágerského arcibiskupstva, ktoré sa práve na základe *Modu vivendi* odčlenilo od svojich bývalých metropol (arcibiskupstiev) a bolo zverené do priamej starostlivosti Svätej Stolice (na Slovensku totiž Svätá Stolica nezriadila ešte v tom čase samostatnú cirkevnú provinciu, z časti ostrihomskej arcidiecézy a jágerskej arcidiecézy nachádzajúcich sa na Slovensku bola vytvorená trnavská apoštolská administratúra).

2.2 Finančno-materiálne zabezpečenie cirkví na Slovensku v rokoch 1948 – 1989

Po nastolení komunistického režimu v roku 1948 sa zmenil aj postoj štátu k cirkvám, majetkovú sféru nevynímajúc. Na základe zákona č. 142/1947 Zb. (tzv. prvá revízia pozemkovej reformy) ale predovšetkým na základe zákona č. 46/1948 Zb. (tzv. druhá pozemková reforma) bol cirkvám nútene a bez ich súhlasu vyvlastnený pozemkový majetok, čím bol, predovšetkým v prípade Katolíckej Cirkvi, zlikvidovaný významný zdroj cirkevných príjmov.¹¹

V máji roku 1948 sa uskutočnili rokovania zástupcov Katolíckej Cirkvi a NF ČSR o majetkových pomeroch Cirkvi. Výsledkom týchto rokovaní bola, na návrh zástupcov NF, dohoda o tom, že štát prevezme na základe zákona (neskôr prijatého) finančné zabezpečenie duchovných a laických zamestnancov cirkvi a úhradu tých vecných nákladov, na ktoré Cirkev nebude mať vlastné prostriedky.¹²

V roku 1949 bola uskutočnená rozhodujúca zmena v systéme materiálno-finančného zabezpečenia cirkví. Starostlivosť o všetky materiálne potreby cirkví prevzal na základe zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností na seba štát, pričom nebolo možné, aby cirkvi získavali prostriedky z iných (t. j. súkromných) zdrojov, než zo štátneho rozpočtu. Z neho sa poskytoval zákonný plat vo výške ustanovenej osobitným predpisom a príspevky na opravu a údržbu cirkevných budov.¹³ Oficiálne príjmy duchovenstva boli od tohto momentu financované výlučne zo štátneho rozpočtu,¹⁴ ale nárok na osobný požitok (príjem, resp. plat) mali len duchovní, ktorí okrem iných podmienok (československé štátne občianstvo, bezúhonnosť) zložili sľub vernosti štátu a dostali súhlas na výkon duchovenskej činnosti od príslušného orgánu štátu. Tento súhlas dávali podľa stupňa hodnosti duchovného Štátny úrad pre veci cirkevné (resp. Slovenský úrad pre veci cirkevné) – ústredný orgán štátneho dozoru nad cirkvami, zriadený zákonom č. 217/1949 Zb. a krajskí, resp. okresní tajomníci cirkevného odboru na národných výboroch. Osobný požitok nahrádzal podľa § 21 vl. nar. č. 219/1949 Zb. „všetky dovtedajšie stále požitky, ktoré duchovným plynuli z ich povolania alebo v súvislosti s ním, z výnosu z obročí, z patronátnych a všelijakých iných záväzkov alebo štátnych prostriedkov, poprípade z verejných fondov podľa dovtedajších právnych predpisov, ako i všetky individuálne osobné prídavky, podpory, výpomoci alebo odmeny.“

¹¹ Podľa majetkových priznaní bola celková hodnota cirkevného majetku na Slovensku k 15. novembru 1945 vyčíslená na sumu 1 507 miliónov Kč. (Porovnaj *Cirkevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951*, edice dokumentů, I., s. 97.) Ako uvádza Karel Kaplan, suma, ktorú požadovala Apoštolská Stolica za vyvlastnený majetok Katolíckej cirkvi v ČSR, bola 300 miliónov Kčs (Porovnaj KAPLAN, K.: *Stát a Cirkev v Československu 1948 – 1953*. Brno : Doplněk, 1993, s. 32).

¹² Porovnaj KAPLAN, K.: *Stát a Cirkev v Československu...*, cit. dielo, s. 33.

¹³ Už v roku 1948 vydal totiž Ústredný akčný výbor Národného frontu ČSR zákaz uskutočňovania aj všetkých cirkevných zbierok (porovnaj *Cirkevní komise...*, cit. dielo, s. 101), pričom neskoršie prijatý zákon č. 218/1949 Zb. v § 11 ods. 2 ustanovil, že „...všetky záväzky prispievať na účely cirkví... opierajúce sa o patronát alebo o iné právne dôvody alebo dlhodobé zvyklosti, zanikajú...“

¹⁴ Ešte pred prijatím zákona č. 218/1949 Zb. mala v októbri 1948, ako uvádza Karel Kaplan (KAPLAN, K.: *Stát a Cirkev v Československu...*, cit. dielo, s. 51), veľmi úspešný priebeh tzv. mariánska daň, vyhlásená a vybraná v pražskej arcidiecéze, ktorá podnietila aj ostatných českých a slovenských biskupov k úvahám o jej zavedení vo všetkých diecézach.

Štátny úrad pre veci cirkevné, ktorý mal v podstate neobmedzené kompetencie v cirkevných záležitostiach, bol, v stredovekom ponímaní, orgánom laickej investitúry, pretože na základe § 7 zákona č. 218/1949 Zb. rozhodoval o udelení cirkevného úradu prostredníctvom štátneho súhlasu na výkon duchovenskej činnosti. Majetkovú časť cirkevného úradu, t. j. plat podľa zákona, mohol dostať len kňaz (duchovný), akceptovaný orgánom štátu a len potom mohla táto osoba nadobudnúť cirkevný úrad aj podľa cirkevného (kánonického) práva. Pri akceptovaní určitej osoby však bolo rozhodujúcim kritériom lojalita duchovného voči štátnej moci. Takto sa na systemizované miesta duchovných mohli dostať len osoby, ktoré vyhovovali štátnej moci.¹⁵ Svoju činnosť však vykonával v štáte, ktorého celá výchovná a vzdelávacia politika bola podľa Ústavy Československej socialistickej republiky založená na „vedeckom“, t. j. marxisticko-leninskom svetonázore.¹⁶

Všetky verejné a súkromné patronáty nad kostolmi, obročiami a inými cirkevnými ústavmi boli zrušené, resp. prešli na štát – štát sa stal ich novým patrónom a všetky práva, ktoré s tým boli spojené začal aj patrične využívať na úkor právomocí riadnych cirkevných orgánov, inštitúcií a predstaviteľov.¹⁷ Na základe § 11 ods. 2 zákona zanikli aj akékoľvek záväzky prispievať na potreby Cirkvi opierajúce sa o patronát, zvyky, resp. iné právne dôvody alebo dlhodobé zvyklosti (právne obyčaje) podľa dovtedajších predpisov. Dovoľené boli len príspevky na účely, ktoré povolil štát.

Napriek tomu, že na základe zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností štátom sa kňazi dostali do postavenia osôb v štátnej službe¹⁸ a vplyv biskupov na ich zaradenie do služieb Cirkvi bol výrazne obmedzený finančnou závislosťou od štátnej moci spojenou s možnosťou legálnej pastorácie, biskupská konferencia českých a slovenských biskupov konaná 21. októbra 1949 prijala inštrukcie, stanovujúce postup pri rozhodovaní sa kňazov a biskupov o prijatí alebo neprijatí platu od štátu. Inštrukcie sa niesli v tom smere, že kňazi (nie biskupi!) nebudú ko-

¹⁵ Ustanovenie zákona o štátnom súhlase bolo veľmi tvrdé a v praxi napríklad postup cirkevného orgánu, ktorý ustanovil na uprázdnené miesto duchovného a nevyžiadal si vopred štátny súhlas (t. j. súhlas štátneho orgánu, kompetentného podľa zákona) znamenal, že miesto sa z pohľadu štátnej moci naďalej považovalo za uprázdnené (§ 18 vl. nar. č. 219/1949 Zb.). Cirkvou ustanovený duchovný nemal nárok na plat podľa zákona (osobný požitok) a navyše, predstaviteľ Cirkvi, ktorý takto duchovného ustanovil, mohol byť postihnutý peňažným trestom (pokutou), resp. v prípade nevyožiteľnosti tejto pokuty väzením podľa § 13 zákona č. 218/1949 Zb.

¹⁶ V počiatočnom období po prijatí zákona č. 218/1949 Zb. sa síce predstavitelia Katolíckej cirkvi pokúšali vyvinúť tlak na svojich duchovných, aby odmietli prevziať cirkevný úrad, a tým aj príjem (t. j. peniaze na obživu) od predstaviteľa občianskej (komunistickej) moci, ale hrozba dlhodobého uprázdnenia množstva úradov (duchovný, ktorý odmietol prevziať zákonný plat nemohol byť ustanovený do cirkevného úradu a tajné pôsobenie medzi veriacimi bolo pre kňaza veľkým rizikom) a obava z ďalších nepriaznivých následkov odmietania platov spôsobila, že aj samotní biskupi boli nútení prevziať úrad a *ipso facto* aj plat od štátnej moci. Kombinácia vlastníctva cirkevného úradu a nepoberania platu od štátu nebola možná.

¹⁷ Výkon štátneho patronátu bol upravený v § 30 vládneho nariadenia č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom tak, že štátny orgán prezentoval príslušnému ordinárovi vhodných kandidátov na uprázdnené obročie a diecézna kúria mohla uviesť koho z prezentovaných nepovažuje za vhodných. Z uchádzačov, ktorí neboli odôvodnene odmietnutí, opätovne štát prezentoval a to kandidáta, ktorého považoval za najvhodnejšieho.

¹⁸ Porovnaj § 7 nariadenia vlády č. 223/1949 Zb.

nať proti svedomiu a svojej kňazskej cti, ak prijmú nanovo upravený plat od štátnej moci. Biskupi spájali s prijatím platu od štátnej moci prehlásenie od každého kňaza, že jeho prijatím neberú na seba záväzky, ktoré by boli v rozpore s cirkevnými a božimi zákonmi, kňazským svedomím a prirodzenými právami človeka a že duchovné záujmy a neporušená sloboda mojej kňazskej práce sú mi prednejšie než hmotné zabezpečenie mojej existencie.¹⁹ V tomto zmysle ukladalo uznesenie biskupskej konferencie kňazom povinnosť pripojiť k textu sľubu vernosti republike²⁰ dodatok s vyššie uvedeným obsahom.²¹

2.2.1 Náboženská matica

V roku 1950 štát zlúčil náboženský fond český a moravskosliezský s náboženskou základinou na Slovensku a vytvoril jednotný Náboženský fond,²² do ktorého správy previedol majetok predtým zlikvidovaných kláštorov. Fond (neskôr náboženská matica), resp. jeho výnosy, mal slúžiť na zabezpečenie náboženských potrieb katolíckej cirkvi, predovšetkým na úhradu jej osobných a vecných potrieb.²³ V rozpore s § 2 oboch príslušných vyhlášok však Náboženský fond žiadne výnosy cirkvi neposkytoval a majetok reholií, ktorý spravoval, prevádzal darovacími zmluvami na štát, resp. štátne organizácie. Ako majetok súkromný mal však byť predmetom ochrany v súlade s § 9 Ústavy 9. mája z roku 1948, podľa ktorého súkromné vlastníctvo²⁴ mohlo byť obmedzené len zákonom, t. j. nie podzákonným predpisom a už vôbec nie vyhláškou Ústredného orgánu štátnej správy, ktorým bol Štátny úrad pre veci cirkevné.²⁵ Postup Náboženskej matice bol zjavne v rozpore so zásadou *nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipso habet* a protiprávnosť tohto postupu, konkrétne nulitu úkonov Náboženskej matice prevádzajúcich cirkevný majetok konštatovala aj samotná Náboženská matica v roku 1990.²⁶

¹⁹ List biskupov duchovným o postoji k cirkevným zákonom, platovej úprave a sľubom vernosti. In PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, s. 101-102.

²⁰ Znenie sľubu podľa čl. V. *Modu vivendi* (ktorý považovala štátna moc za účinný aj po roku 1948) bolo doplnené textom o vernosti ľudovodemokratickému zriadeniu, ustanovenom v § 20 nariadenia vlády č. 223/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností.

²¹ Porovnaj KAPLAN K.: *Štát a Cirkev v Československu...*, cit. dielo, s. 104; ŠABO, M.: *Štát a cirkev na Slovensku. Vývoj financovania cirkvi*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi MK SR, 2006, s. 121-122.

²² Vyhláška Štátneho úradu pre veci cirkevné č. 352/1950 Ú. l. o náboženskom fonde.

²³ Vyhláška Štátneho úradu pre veci cirkevné č. 351/1950 Ú. l. o prevzatí správy niektorých majetkových podstát náboženským fondom.

²⁴ Porovnaj Stanovisko Generálnej prokuratúry ČSSR z 20. mája 1954 (č. T 282/54-ZO-33) potvrdzujúce, že: „... cirkevný majetok má charakter majetku súkromného a nie je majetkom v socialistickom vlastníctve a ani vo vlastníctve osobnom; vlastníctvo cirkvi, popripade cirkevných inštitúcií trvá a štát na majetok cirkvi len dozerá; ... cirkevný majetok je nielen pod dozorom, ale aj pod osobitnou ochranou štátu, ktorý svojim dozorom ho chráni pred odňatím kultovým účelom.“

²⁵ Porovnaj HRDINA, I. A.: *Církevní restituční výkřičník*. In *Revue církevního práva*, č. 12/1999, Praha : Společnost pro církevní právo 1999, str. 70-71.

²⁶ V Českej republike, ktorá neupravila zákonom osobitne reštitúcie cirkevného majetku mala táto otázka zaujímavý vývoj. Katolícka cirkev sa pokúsila súdnou cestou domôcť vrátenia majetku, ktorý bol v správe Náboženskej matice, ale v rokoch 2002 – 2003 minister kultúry zrušil Náboženskú maticu. Toto rozhodnutie napadli spoločne Česká biskupská konferencia a Náboženská matica. Najvyšší správny súd však v roku 2004 ich žalobu neprijal z dôvodu absencie pasívnej legitímácie a údajnej nemožnosti domáhať sa cudzích práv. Ústavný súd Českej republiky však nálezom z 3. augusta 2005 rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu zrušil – vec sa tým vrátila na nové rozhodnutie.

2.3 Systém materiálneho zabezpečenia cirkví od roku 1990 do súčasnosti

Hneď po zrušení tých článkov ústavy, ktoré do decembra 1989 legalizovali vedúce postavenie komunistickej strany v štáte a výlučnosť marxisticko-leninskej ideológie pri výchovnej a vzdelávacej politike, bol už v januári roku 1990 zrušený Štátny úrad pre veci cirkevné a aj z ostatných právnych predpisov boli vypustené ustanovenia, ktoré konštituovali štátny dozor nad cirkvami a ich činnosťou.²⁷ Vo všetkých oblastiach spoločenského života sa cirkvi stali autonómne a slobodné s tým, že bol ponechaný systém dovtedajšieho materiálneho zabezpečenia cirkví, zbavený ideologických nánosov a reštrikcií komunistického obdobia.

V oblasti finančného zabezpečenia bolo pozitívnym krokom zrušenie inštitútu štátneho súhlasu na výkon duchovenskej činnosti v januári 1990 a zrušenie dozoru štátu nad majetkom cirkví, právne účinné od 20. novembra 1992.²⁸

2.4 Systém financovania cirkví na Slovensku v súčasnosti

Zabezpečenie cirkví z materiálnej stránky verejnými prostriedkami je možné v súčasnosti rozdeliť do dvoch oblastí. Prvou sú prostriedky účelovo pridelované cirkvám zo štátneho rozpočtu a do druhej oblasti je možné v určitom smere zaradiť aj nepravidelné prostriedky z verejných účelových fondov slúžiacich na kultúrne potreby.

Prostriedky pridelované cirkvám zo štátneho rozpočtu

Na základe zákona č. 218/1949 Zb. v znení zákona č. 16/1990 Zb., zákona č. 522/1992 Zb. a zákona č. 467/2005 Z. z. sú cirkvám poskytované účelové prostriedky, ktoré sa rozdeľujú do troch oblastí:

- a) Materiálne zabezpečenie duchovných – ktoré je ďalej možné rozčleniť do troch podskupín:
 - poskytovanie osobných požitkov duchovným,
 - náhrada cestovných, sťahovacích a iných výdavkov duchovných,
 - poskytovanie sociálnych dávok duchovným a ich rodinným príslušníkom.
- b) Úhrada vecných nákladov cirkvám a náboženským spoločnostiam.
- c) Krytie výdavkov na semináre a ústavy pre výchovu duchovných.

V odôvodnených prípadoch môže vláda SR prostredníctvom ministerstva financií poskytnúť určitej cirkvi jednorazový účelový príspevok z rezervy vlády mimo prostriedkov vyčlenených pre cirkvi v kapitole ministerstva kultúry.

²⁷ V decembri 1989 bol vo federálnom zhromaždení zrušený § 178 Trestného zákona (skutková podstata marenia dozoru nad cirkvami) a § 211 Trestného zákona (skutková podstata porušovania zákona o rodinnom práve).

²⁸ Pozri čl. I zákona č. 522/1992 Zb., ktorým sa mení zákon č. 218/1949 Zb. Štátna moc však prestala fakticky dozerať na majetok cirkví a jeho správu už v decembri roku 1989.

a) Materiálne zabezpečenie duchovných

Poskytovanie osobných požitkov duchovným

Poskytovanie osobných požitkov (príjmov) duchovným od štátu je upravené v nariadení vlády ČSFR č. 578/1990 Zb. v znení nariadenia vlády SR č. 187/1997 Z. z., vydaných na základe zákona č. 218/1949 Zb. (v znení zákona č. 16/1990 Zb. a zákona č. 522/1992 Zb.) o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom. Duchovenskú činnosť môžu vykonávať a na základe toho aj poberať osobné požitky podľa zákona len osoby, ktoré sú bezúhonné, čiže neboli právoplatne odsúdené za trestný čin. Osobný požitok poskytuje štát tým duchovným, ktorí pôsobia ako zamestnanci uznaných cirkví (NS) pri výkone práce:

- v duchovnej správe,
- v cirkevnej administratíve,
- v ústavoch pre výchovu duchovných.

Osobný požitok tvoria (§ 3 odsek 1 zákona č. 218/1949 Zb. v platnom znení):

- základný plat,
- hodnotný prídavok,
- zvýšenie základného platu za ocenenie vysokej kvality výkonu duchovenskej činnosti.

Základný plat sa poskytuje podľa dĺžky duchovenskej činnosti v príslušnom platovom stupni a v stupnici a podľa dosiahnutého stupňa vzdelania. Platový stupeň sa zvyšuje po každých troch rokoch výkonu duchovenskej činnosti. Do doby výkonu duchovenskej činnosti môže cirkev (náboženská spoločnosť) započítať aj dobu pred jej skutočným výkonom, ak tomu zodpovedajú znalosti príslušného duchovného, alebo dobu výkonu trestu odňatia slobody z dôvodu náboženského presvedčenia, prípadne dobu, po ktorú nemohol z iných dôvodov duchovný vykonávať duchovenskú činnosť.²⁹ Podľa zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti (§ 22 ods. 5) dostane povolenie na zamestnanie v službe určitej uznanej cirkvi aj cudzinec, ktorý vykonáva duchovenskú činnosť z poverenia registrovaných cirkví (náboženských spoločností).

Platových stupňov je 11, cirkev alebo náboženská spoločnosť ho môže počínajúc 4. stupňom duchovnému zvýšiť z dôvodu vysokej kvality práce až o 30 %.³⁰ Kategórie hodností sú označené písmenami A až G a počínajúc kategóriou C môžu byť duchovnému priznané hodnotné prídavky v rozmedzí 200 Sk (najnižšia suma v kategórii C) až 5 000 Sk (najvyššia suma v kategórii G), a to podľa stupňa hodnosti duchovného a jeho zaradenia.

Výška hodnotného prídavku sa určuje podľa pravidiel stanovených cirkvou (náboženskou spoločnosťou), to znamená určením hodností duchovných podľa ich významu podľa predpisov príslušnej cirkvi (náboženskej spoločnosti) a na základe toho potom tak, že duchovní jednotlivých cirkví (náboženských spoločností) sú rozdelení na účely poskytovania hodnotného prídavku do siedmych kategórií, pričom v každej kategórii je určená maximálna výška hodnotného prídavku.³¹

²⁹ Paragraf 1 ods. 4 nariadenia vlády č. 578/1990 Zb.

³⁰ Paragraf 1 ods. 3 nariadenia vlády ČSFR č. 578/1990 Zb. v znení nar. vlády SR č. 691/2004 Z. z.

³¹ Na účely hodnotného prídavku sú do skupiny C zaradení z Rímskokatolíckej cirkvi (právny poriadok SR priznáva právnu subjektivitu osobitne Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi) napr. diakon a kaplán,

Odmeny môžu duchovným poskytovať cirkvi (náboženské spoločnosti) len zo svojich vlastných prostriedkov (nie z prostriedkov pridelených štátom), pričom určujú aj pravidlá ich priznávania a ich výšku.

Náhrada cestovných, sťahovacích a iných výdavkov duchovným

Duchovní, ktorí majú nárok na osobné požitky (t. j. vykonávajú duchovenskú činnosť), majú nárok na náhradu cestovných, sťahovacích a iných výdavkov súvisiacich s výkonom práce podľa všeobecných predpisov (t. j. podľa Zákonníka práce a súvisiacich predpisov).

Poskytovanie sociálnych dávok duchovným a ich rodinným príslušníkom

Dávky sociálnej povahy sú poskytované podľa predpisov sociálneho zabezpečenia do príslušných fondov (nemocenské a zdravotné poistenie, dôchodkové zabezpečenie, fond zamestnanosti). Duchovní sú na tieto účely v rovnakom právnom postavení ako zamestnanci, vykonávajúci prácu vo verejnom záujme.

b) Úhrada vecných nákladov cirkvám a náboženským spoločnostiam

Štát hradí uznaným cirkvám a náboženským spoločnostiam, ktoré sú v Slovenskej republike registrované podľa zákona č. 308/1991 Zb. v znení zákona č. 201/2007 Z. z. riadne vecné náklady spojené s výkonom bohoslužieb a s výkonom cirkevnej administratívy. Riadne náklady sú také, ktoré sa pravidelne, každoročne opakujú, vrátane bežnej údržby.³² Do tejto oblasti patria najmä náklady na:

- platy zamestnancov ústredí cirkví a náboženských spoločností (medzi nich patria najvyšší predstavení uznaných cirkví a náboženských spoločností, t. j. v Katolíckej Cirkvi arcibiskupi, diecézni biskupi; generálny biskup, dištriktuálni biskupi, generálny dozorca a dištriktuálni dozorcovia v Evanjelickej cirkvi a. v.; ostatní biskupi a najvyšší predstavení uznaných cirkví a náboženských spoločností),
- platy duchovných, ktorí sú úradníkmi na ústredných cirkevných úradoch,
- kúpu nevyhnutných bohoslužobných potrieb,³³ príspevky na stavby nových kostolov (formou účelových príspevkov) údržbu a opravu kostolov a sakrálnych budov, ktoré sú Národnou radou Slovenskej republiky vyhlásené za kultúrne pamiatky.

Tieto náklady uhrádza štát na základe rozpočtov zostavených cirkvami (náboženskými spoločnosťami) podľa ich skutočných potrieb a podľa zásad stanovených štátnym rozpočtom. Úhrada nákladov sa vykonáva mesačne na základe určeného limitu z rozpočtovej kapitoly Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Poukázané financie zabez-

do skupiny D napr. farár a rehoľný duchovný, do skupiny E napr. dekan, kanonik, člen kňazskej rady, administrátor diecézy, člen diecézneho súdu, do skupiny F napr. generálny, biskupský a súdny vikár, pomocný biskup, vyšší rehoľný predstavený a do skupiny G arcibiskup, diecézny biskup a apoštolský administrátor.

³² Paragraf 24 ods. 1 vládneho nariadenia č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom.

³³ Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu ČSSR z 8. marca 1971 sú aj náklady na bohoslužobné zariadenia cirkevných budov riadnymi nákladmi podľa § 8 zákona č. 218/1949 Zb., ktoré hradí štát. Patria medzi ne aj náklady na údržbu a opravu týchto zariadení (porovnaj Rozhodnutie NS ČSSR 3 To 6/71. In *Zbierka súdnych rozhodnutí*, 8/1971, s. 406).

pečujú aj úhradu schodku (pasívneho salda) prevádzky charitných domovov, ktoré sú v správe Slovenskej katolíckej charity.

Na základe článku 21 Základnej zmluvy medzi SR a Svätou Stolicou bude rozsah štátneho finančného zabezpečenia údržby a obnovy kultúrnych pamiatok, ktoré sú vo vlastníctve Katolíckej cirkvi upravený osobitnou medzinárodnou zmluvou, predpokladanou v článku 20 odsek 1 Základnej zmluvy.

Náboženské predmety používané pri výkone bohoslužieb, dovážané registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami pre svoju potrebu zo zahraničia, sú zaradené medzi tovar, ktorý je podľa § 119 vyhlášky Ministerstva financií SR č. 17/1994 Z. z. oslobodený od cla.

c) Výdavky na semináre a ústavy pre výchovu duchovných

Štát zabezpečuje finančné krytie nevyhnutných výdavkov na prevádzku diecéznych seminárov (výchovných ústavov pre kandidátov katolíckeho kňazstva) a ústavov pre výchovu duchovných z ostatných registrovaných cirkví a náboženských spoločností.

2.5 Rôzne finančné úľavy a oslobodenia priznané právnym poriadkom cirkvám

Okrem už skôr spomínaného oslobodenia od dovozného cla vzťahujúceho sa na bohoslužobné predmety je v účinnosti viacero výnimiek, prostredníctvom ktorých štát nepriamo akceptuje a podporuje cirkvi v ich spoločenskom a duchovnom poslaní. Výnosy kostolných zbierok a príjmy za administratívne úkony pri výkone duchovenskej činnosti sú oslobodené od daní z príjmov. Od dane z nehnuteľností sú oslobodené pozemky, ktoré sú spojené s budovou úradu cirkvi (náboženskej spoločnosti) do jedného funkčného celku. Od dane z darovania sú oslobodené aj dary, poskytnuté registrovaným cirkvám na ich rozvoj, podobne sú oslobodené aj od dane z dedičstva.

Garanciu práva Katolíckej cirkvi organizovať kostolné zbierky a ich oslobodenie od daňovej povinnosti a od povinnosti ich verejného vyúčtovania obsahuje článok 20 odsek 2 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Apoštolskou Stolicou.

3. REŠTITÚCIE CIRKEVNÉHO MAJETKU

3.1 Východiská reštitúcií cirkevného majetku

Významnou zmenou vo vzťahu štátu k cirkvám, ktorá mala značný dosah v oblasti materiálneho zabezpečenia cirkví, bola náprava krívd spôsobených cirkvám a v ich rámci rehoľným spoločenstvám v období komunistického režimu. Okrem morálnej a právnej satisfakcie, spočívajúcej v akceptovaní existencie rehoľných rádov bez osobitného povolenia štátu, uskutočnila sa náprava aj v majetkovej oblasti.

Rozhodnutie čiastočne napraviť nespravodlivosť, ktorej sa dopustil štát počas komunistického režimu voči cirkvám tým, že im protiprávne odňal väčšinu majetku, bolo ovplyvnené určite viacerými dôvodmi. Okrem toho, že nová štátna moc chcela zadosť-

učiniť zásade spravodlivosti a popri dôvode, ktorým je akceptovanie princípu nepremlčateľnosti vlastníckeho práva, uznávaným aj komunistickým režimom,³⁴ pristúpila štát na moc k reštitúciám aj z dôvodu, vyplývajúceho z nových podmienok spoločenského života (obmedzovanie štátneho vlastníctva).

3.2 Právna úprava reštitúcií cirkevného majetku

3.2.1 Prvá etapa reštitúcií

Na základe zákona Federálneho zhromaždenia ČSFR č. 298/1990 Zb. bolo rehoľným rádom a kongregáciám v Čechách, na Morave a na Slovensku vrátených asi 70 nehnuteľností odňatých po nástupe komunizmu v roku 1948. Tieto nehnuteľnosti sa podľa tohto zákona od 19. júla 1990 stali opäť vlastníctvom rehoľí. Ďalších asi 200 nehnuteľností z celkového počtu približne 900 budov bolo vrátených (reštituovaných) v júli roku 1991 na základe zákona č. 338/1991 Zb. Podľa tohto zákona však štát neumožnil reštitúciu pôdneho fondu.

3.2.2 Druhá etapa reštitúcií

Začatý proces reštitúcií cirkevného majetku pokračoval aj po vzniku Slovenskej republiky. V októbri 1993 prijala NR SR zákon č. 282/1993 Z. z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam (zákon nadobudol účinnosť 1. januára 1994, bol novelizovaný zákonom č. 97/2002 Z. z.). Podľa tohto tzv. cirkevného reštitučného zákona bol registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam so sídlom v SR priznaný nárok na vydanie hnutel'ného a nehnuteľného majetku, ktorý bol v rozhodnom období určenom zákonom (od 8. mája 1945 do 1. januára 1990³⁵) v ich vlastníctve a ktoré prešli do vlastníctva štátu alebo obce v rozpore so zásadami demokratickej spoločnosti³⁶ na základe týchto okolností (právnych skutočností):

- odňatím bez náhrady *ex lege* (na základe viacerých nariadení SNR v roku 1945 a zákonov NZ z rokov 1947 a 1948 – najmä tzv. druhá pozemková reforma),
- darovaním nehnuteľností darcom v tiesni,
- predajom nehnuteľností v tiesni za nápadne nevýhodných podmienok pre predávajúceho (t. j. pre cirkev, resp. NS),
- vyvlastnením bez vyplatenia náhrady,
- prevzatím bez právneho dôvodu,
- prevzatím podľa rôznych opatrení v oblasti správy financií, školstva a kultúry z rokov 1960 až 1961,

³⁴ Pozri § 100 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení.

³⁵ V prípade židovských náboženských obcí sa hranica reštitúcií posunula až k 2. novembru 1938.

³⁶ Zákon neuvádza, kedy je (bolo) zabratie majetku v rozpore so zásadami demokratickej spoločnosti. V demokratickej spoločnosti však každé nútené vyvlastnenie predpokladá minimálne náhradu za vyvlastnenie, verejný záujem vyvlastnenia a nevyhnutnosť situácie. Tieto podmienky v prípade zabratia cirkevných majetkov po roku 1948 neboli splnené.

– zákonov SNR, ktoré upravili vlastníctvo k pasienkom a lesom v urbáriálnych a komposesoriálnych spoločenstvách (zákon č. 81/1949 Zb. a zákon č. 2/1958 Zb.).³⁷

Cirkvi (náboženské spoločnosti) boli povinné vyzvať konkrétny povinný subjekt, ktorým mohli byť obec, štát, právnické osoby zriadené zákonom, v niektorých prípadoch aj fyzické osoby, na vydanie takto nárokových vecí do 12 mesiacov od účinnosti tohto zákona, to znamená do 1. januára 1995, inak cirkvám právo na vydanie vecí podľa spomínaného zákona zaniklo.³⁸ Zákon č. 97/2002 Z. z. predĺžil túto lehotu do 31. decembra 2002.

3.2.3 Tretia etapa reštitúcií

Právo na navrátenie vlastníctva nehnuteľného majetku však opäť vzniklo na základe zákona č. 161/2005 Z. z. o navrátení vlastníctva k nehnuteľným veciam cirkvám a náboženským spoločnostiam a prechode vlastníctva k niektorým nehnuteľnostiam. Tento zákon umožnil tým subjektom, ktoré zmeškali lehotu podľa zákona č. 282/1993 Z. z. uplatniť v jednoročnej lehote (od 1. mája 2005 do 30. apríla 2006) reštitučný nárok, ak preukázali, že im bol nehnuteľný majetok odňatý na základe tých istých okolností, ktoré sú uvedené v § 4 ods. 2 zákona č. 282/1993 Z. z. a neboli im podľa tohto zákona nehnuteľnosti vydané. Povinnou osobou však podľa tohto zákona boli len právnické osoby, ktoré k 1. máju 2005 nehnuteľnosť vo vlastníctve štátu (obce) spravovali alebo držali. Na rozdiel od zákona č. 282/1993 Z. z. zákona je reštitúcia ponímaná ako povinnosť navrátiť vlastníctvo a nielen ako povinnosť vydať vec. Z navrátenia zákon vyňal:

- pozemky, na ktorých po nadobudnutí štátom bol zriadený cintorín,
- pozemky neskôr zastavané a slúžiace zariadeniam kultúry, zdravotníctva, sociálnej starostlivosti, pracovnej rehabilitácie a školstva,
- pozemky so záhradkárskymi alebo chatovými osadami,
- pozemky slúžiace na obranu štátu a iným osobitne dôležitým účelom (ochrana prírody a krajiny).

Zákon č. 161/2005 Z. z. upravil aj prechod niektorých nehnuteľností (uvedených v prílohách tohto zákona) z vlastníctva SR (obcí) do vlastníctva cirkví uvedených v § 7 *ex lege*.

4. DISPONOVANIE CIRKVI S PENIAZMI (SPÔSOB A KOMPETENCIE)

4.1 Univerzálne cirkevné právo

Pri disponovaní s peniazmi v Cirkvi je potrebné predovšetkým na partikulárnej úrovni rozlišovať medzi verejnými a súkromnými právnickými osobami (združeniami).

³⁷ Správu a dispozíciu s majetkom, ktorý bol cirkvám ponechaný, upravovala vyhláška č. 350/1950 Ú. L. o prevzatí správy niektorých majetkových podstát náboženským fondom.

³⁸ Paragraf 5 odsek 1 zákona č. 282/1993 Z. z. Cirkvi sa mohli a môžu domáhať nápravy protiprávneho stavu aj pomocou všeobecných občianskoprávných predpisov, ak náprava nie je možná podľa zákona č. 282/1993 Z. z. (k tejto téme pozri KAVKA, J., KINDL, M.: O nárococh, zejména církevních, mimo restituce. *Právny obzor*, 2/1994, s. 150-161).

Univerzálne právo prostredníctvom Kódexu kánonického práva z roku 1983 (CIC) upravuje totiž spôsob nakladania s peniazmi (financiami) a majetkom len právnickými osobami (združeniami) zriadenými verejnou cirkevnou autoritou (Apoštolskou Stolicou, Konferenciou biskupov alebo diecéznym biskupom), pokiaľ výslovne nestanovuje právnú úpravu aj pre súkromné právnické osoby.³⁹ Inak je právna úprava záležitostí správy majetkov súkromných právnických osôb predmetom ich vlastných štatútov.

V podmienkach Slovenskej republiky majú právo vydávať partikulárne právne normy jednotliví diecézni biskupi (v súčasnosti existuje šesť diecéz latinského obradu a dve partikulárne jednotky gréckokatolíckej cirkvi).

Podľa kánona 492 CIC sa má v každej diecéze ustanoviť diecézna ekonomická rada, ktorá má úlohy stanovené univerzálnym právom v piatej knihe CIC (Časné majetky Cirkvi – kánony 1254 – 1310). Diecézna ekonomická rada pripravuje najmä rozpočet diecézy a schvaľuje koncoročné vyúčtovanie.⁴⁰ Správu majetkov diecézy a hradenie výdavkov určených diecéznym biskupom vykonáva diecézny ekonóm.

4.2 Partikulárne cirkevné právo na Slovensku

V záležitostiach majetku a financií na úrovni farností sú dôležité najmä štatúty ekonomických rád farností vydávaných podľa kánonu 537 CIC a štatúty presbyterských rád (sú vydávané podľa kánonov 495 § 1 a 496 CIC). Vydané štatúty presbyterských rád však v podstate len preberajú dikciu noriem uvedených v Kódexe kánonického práva.

Pre podmienky Katolíckej Cirkvi v Slovenskej republike vydal v rámci svojej kompetencie Košický diecézny biskup Štatút ekonomických rád farností v košickej arcidiecéze 21. októbra 1998.⁴¹ Spišský diecézny biskup schválil pre farnosti svojej diecézy Štatút ekonomických rád 12. januára 1999.⁴²

Podľa uvedených dokumentov, ktoré sú partikulárnymi právnymi normami príslušných diecéz, sú farské ekonomické rady síce pomocnými, ale len poradnými orgánmi farára (resp. farského administrátora). Ten však nemá rozhodovať o dôležitých ekonomických otázkach bez poradenia sa s ekonomickou radou.⁴³ Farskú ekonomickú radu (FER) tvoria farár a zástupcovia veriacich z každého kostolného spoločenstva vo farnosti,⁴⁴ FER však nikdy nemôže platne rozhodovať a konať bez farára, ktorý je jej predsedom. Podľa Štatútu FER Košickej arcidiecézy (FER KA) sa FER stará o zdroje príjmov a zabezpečenie potrieb farností a pomáha farárovi dozeráť na ochranu farského majetku. FER KA má právo mať prehľad o všetkom majetku farností a poznať výsledok hospodárenia farnosti.⁴⁵ Mienka FER KA sa obligatórne vyžaduje k určeniu výšky mzdy

³⁹ Porovnaj kán. 1257 CIC.

⁴⁰ Porovnaj kán. 493 CIC.

⁴¹ Promulgované ako Prot. č. 1320/98 (*Acta Curiae Archiepiscopalis Cassoviensis*, 3/1998), publikované v *Bulletine Slovenskej spoločnosti kánonického práva*, ročník V., 1/1999, s. 3-7.

⁴² Publikované v *Bulletine Slovenskej spoločnosti kánonického práva*, ročník V., 1/1999, s. 8-12.

⁴³ Štatút farskej ekonomickej rady Košickej arcidiecézy (FER KA), body 2.1. a 2. 3.

⁴⁴ Štatút FER KA, body 3.1. a 3.2.

⁴⁵ Štatút FER KA, body 2.5 až 2.11.

pre zamestnancov farnosti.⁴⁶ Mzdu určí farár ako štatutárny zástupca farnosti. FER dbá o to, aby milodary veriacich boli použité na ciele, požadované veriacimi.

FER KA zasadá aspoň 4 krát ročne (farská ekonomická rada Spišskej diecézy zasadá riadne len 2-krát ročne⁴⁷) a na platné rozhodnutie sa vyžaduje prítomnosť nadpolovičného počtu členov FER. Uznesenia sú bez farárovho schválenia neplatné.⁴⁸

Na začiatok finančného roka FER prerokuje rozpočet farnosti na nový rok a na konci každého roka farár s pomocou FER zostaví prehľad príjmov a výdavkov, ktorý prostredníctvom príslušného dekana odošle na arcidiecéznu kúriu.⁴⁹ Všetky farské peniaze majú byť podľa Štatútu FER KA uložené v peňažnom ústave.

Podľa Štatútu Hospodárskej rady farnosti Spišskej diecézy (HRF SD) sa obligatórne vyžaduje stanovisko HRF pri prestavbe kostola a fary, scudzení a prenájme farských nehnuteľností ale aj pri majetkových a finančných operáciách v sume presahujúcej 50 000 Sk.⁵⁰ Pri stavbe nového kostola sa vyžaduje vo farnostiach Spišskej diecézy dokonca súhlas HRF. Ak zomrie farár alebo je farnosť uprázdnená, HRF SD zodpovedá za farský majetok, s tým, že každé majetkové rozhodnutie musí schváliť príslušný dekan.⁵¹

5. PODPORA A ZDROJE ZO ZAHRANIČIA

Zodpovedať na otázku existencie finančnej podpory cirkvi na Slovensku zo zahraničia je problematické. Počas komunistického obdobia boli akékoľvek kontakty cirkevných predstaviteľov na Slovensku (takisto v bývalom Československu) so zahraničím sledované, pričom na verejnej úrovni neboli prípustné. Priama finančná podpora zo zahraničia bola vylúčená, nadobúdanie darov (za normálnych okolností v súlade so zákonom) bolo komplikované. Štát totiž podľa zákona (zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností) dozeral na majetok cirkví a každý úkon cirkevných predstaviteľov aj v oblasti majetkovej podliehal súhlasu orgánu štátneho dozoru. Štátna moc nepripustila žiadne vedľajšie zdroje príjmov cirkví okrem peňazí, ktoré pridělila ona v štátnom rozpočte.

V osemdesiatych rokoch, keď v komunistickom režime začalo postupne obdobie všeobecného rozkladu, vrátane ekonomického, pripustila štátna moc, poukazujúc na fakt okrajového postavenia cirkví v socialistickej spoločnosti a v dôsledku toho nemožnosti plytvania prostriedkov na náboženské potreby, možnosť (niektorým cirkvám a v niekto-

⁴⁶ Štatút FER KA, bod 9.5.

⁴⁷ Štatút Hospodárskej rady farnosti Spišskej diecézy (HRF SD), 3. článok § 1 bod 2. Terminológia je trochu nepresná. Názov Štatútu v prípade Košickej arcidiecézy znie: Štatút Hospodárskej rady farnosti pre Košickú arcidiecézu, ale v texte sa používa pojem farská ekonomická rada. V Spišskej diecéze platí podľa Štatútu názov Hospodárska rada farnosti. Schválený preklad CIC do slovenského jazyka používa termín ekonomická rada.

⁴⁸ Porovnaj body 7.1, 7.4. a 7.7. Štatútu FER KA.

⁴⁹ Štatút FER KA, bod. 9.2.

⁵⁰ Porovnaj Štatút HRF SD, 4. článok bod 4.

⁵¹ Štatút HRF SD, 4. článok bod 3. Podľa môjho názoru je na základe nevyhnutnosti dekanovho súhlasu dekan spoluzodpovedný za majetok uprázdnenej farnosti, aj keď nie je členom HRF v uprázdnenej farnosti.

rých prípadoch) využiť zahraničie na tlač kníh. Bola to však ojediná možnosť využiť zahraničné zdroje na nepriamu podporu cirkví v ich činnosti a to na konkrétny, štatnou mocou schválený účel.

Po páde komunistickej moci nie sú zdroje finančnej podpory obmedzené hranicami. Rozprúdili sa predovšetkým finančné podpory na výstavbu nových kostolov a opravu cenných a významných cirkevných budov. Rozbieha sa aj získavanie prostriedkov prostredníctvom grantových projektov. Peniaze je možné získavať aj od zahraničných nadácií na rôzne účely. Zahraničné inštitúcie (predovšetkým verejné a súkromné cirkevné združenia) prispievajú aj na činnosť charitatívnych inštitúcií.

6. CIRKEVNÉ, POLITICKÉ A ODBORNÉ KONCEPCIE DLHODOBÉHO FINANCOVANIA CIRKVI

6.1 Konceptie – ich možnosti, riziká a obmedzenia

Konceptie financovania vychádzajúce z prostredia cirkví v Slovenskej republike nepreferujú určitý systém financovania cirkvi ako jediný správny. Prihovárajú sa však vo väčšine za zachovanie doterajšieho modelu financovania (duálny systém), ktorý poskytuje každoročnú istotu určitého predpokladaného množstva finančných prostriedkov spolu s možnosťou získavania financií aj zo súkromných zdrojov. Argumenty, ktoré podporujú tento názor, vychádzajú z toho, že cirkev ako verejnoprávna korporácia poskytuje a ponúka svoje dobré (t. j. služby a aktivity, vykonávané v podmienkach tohto modelu pomocou verejných prostriedkov) nielen veriacim, ktorí sú pokrstení (predovšetkým cirkevné sobáša a pohreby), ale celej verejnosti.⁵² Vyučba na cirkevných školách, vrátane katolíckych, je určená nielen členom cirkvi, ale každému, kto prejaví o štúdium na takejto škole záujem.⁵³ Činnosť charitatívnych zariadení Cirkvi nie je takisto obmedzená príslušnosťou k cirkvi alebo podmienkou náboženskej aktivity. Z dlhodobého hľadiska je však tento systém zdrojom možných konfliktov s laickou časťou verejnosti, ktoré sa môžu preniesť aj do oblasti štátno-politického rozhodovania o výške financií pre cirkvi a vyvolať nežiadúce reakcie voči cirkvám.

Politické a odborné konceptie financovania cirkvi sú často spojené. Ľavicová časť politického spektra presadzuje model zrušenia „štátnej podpory cirkví (kultu)“ (model oddeleného financovania cirkvi a štátu). Argumentuje sa predovšetkým čisto súkromným charakterom cirkví, ich predstaviteľov, inštitúcií, platených aj z verejných financií, súkromným charakterom náboženskej viery a údajnou nespravodlivosťou, spočívajúcou

⁵² Je známe, že účastníkom cirkevného sobáša podľa kánonického práva môže byť aj nepokrstená osoba a cirkevný pohreb, keďže nie je sviatosťou, môže byť nepokrsteným osobám vysluhovaný taktiež.

⁵³ Financovanie cirkevných škôl nie je zabezpečované z prostriedkov ministerstva kultúry ako ústredného orgánu štátnej správy cirkevných záležitostí, ale z prostriedkov ministerstva školstva, resp. ministerstva zdravotníctva (cirkevné zdravotnícke školy). Tieto školy sú na účely financovania verejnými inštitúciami a najvýznamnejším prejavom cirkevného charakteru školy je pozícia konkrétnej Cirkvi ako zriaďovateľa školy.

v prerozdeľovaní peňazí v prospech cirkví, získaných z daní všetkých, čiže aj nečlenov cirkví (neveriacich). Tieto koncepcie vychádzajú z myšlienky „laického štátu“ a odluky štátu od cirkví vo všetkých oblastiach spoločenského života, vrátane oblasti majetkovej (neidentifikácia štátu s náboženstvom). Ich spoločným znakom je však, v podmienkach Slovenskej republiky žiaľ ako ich podtext, netolerantné odmietanie náboženstva, zdedené z predchádzajúceho obdobia.

Iné koncepcie financovania cirkví v Slovenskej republike nenachádzajú odozvu. Model daňových asignácií (Taliansko) nevyhovuje predovšetkým cirkvám (obava z toho, že možnosť slobodného rozhodnutia o určení časti dane využije len malá časť občanov, aj to len aktívnych veriacich⁵⁴). Aj vyššie uvedené modely sú pochopiteľne predmetom sporu. Model odluky je napríklad z pohľadu cirkví rizikový, pretože v podmienkach súčasného, a ešte určitý čas iste pretrvávajúceho nízkeho životného štandardu a nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácie sa odôvodnene dá predpokladať, že ľudia nebudú ochotní a schopní prispievať na potreby cirkví v stabilnej výške.

Recenzent: *Mgr. Vojtech Vladár, PhD.*

Pramene

1. Cirkevné pramene

Codex iuris canonici 1983 (Kódex kánonického práva z roku 1983).

Katechizmus Katolíckej Cirkvi.

Štatút hospodárskej rady farnosti pre Spišskú diecēju.

Štatút presbyterskej rady banskobystrickej diecėje (Dekrét č. prot. 249/97).

Stanovy kňazskej rady Spišskej diecėje (Dekrét č. prot. 1806/96 z 3. júna 1996).

Dokumenty II. vatikánskeho koncilu.

Sväté Písmo – Nový zákon. (Slovenské vydanie Bratislava : Spolok sv. Vojtecha, 1985).

2. Pramene práva Slovenskej republiky

Ústava SR (zákon SNR č. 460/1992 Zb. v platnom znení).

Zákon NZ č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom v znení zákona č. 16/1990 Zb. a zákona č. 522/1992 Zb.

Nariadenie vlády ČSR č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom.

Nariadenie vlády ČSR č. 223/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností.

Vyhláška Štátneho úradu pre veci cirkevné č. 351/1950 Ú. 1 o prevzatí správy niektorých majetkových podstat náboženským fondom.

Vyhláška Štátneho úradu pre veci cirkevné č. 352/1950 Ú. 1. o náboženskom fonde.

Štatút farskej ekonomickej rady pre Košickú arcidiecēju (Dekrét č. prot. 1320/98).

⁵⁴ Od 1. januára 2002 sa môže každý platiteľ daní rozhodnúť, či 2 % zo zaplatenej dane poukáže (asignuje) buď na vzdelávacie, zdravotnícke, telovýchovné, športové, environmentálne, pamiatkové alebo kultúrne účely určením konkrétnej fyzickej alebo právnickej osoby (tou môže byť aj Cirkveň chápaná ako kultúrna inštitúcia), v prospech ktorej sa má uvedená časť dane poukázať.

Zákon č. 298/1990 Zb. o úprave niektorých majetkových vzťahov rehoľných rádov a kongregácií a arcibiskupstva olomouckého (v znení zákona č. 338/1991 Zb.).
Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností (v platnom znení).
Zákon SNR č. 192/1992 Zb. o registrácii cirkví a náboženských spoločností (v platnom znení).
Zákon č. 282/1993 Z. z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam v platnom znení.
Zákon č. 161/2005 Z. z. o navrátení vlastníctva k nehnuteľným veciam cirkvám a náboženským spoločnostiam a prechode vlastníctva k niektorým nehnuteľnostiam.
Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti
Nariadenie vlády ČSFR č. 578/1990 Zb. o úprave osobných požitkov poskytovaných duchovných cirkví a náboženských spoločností (v znení nariadenia vlády SR č. 187/1997 Z. z.)
Vyhláška Ministerstva školstva SR č. 571/1990 Zb. o odmeňovaní učiteľov náboženstva.

Použitá literatúra

- BEDNÁŘ, F.: *Sbírka zákonu a nařízení ve věcech náboženských a církevních*. Praha : Husova čs. evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, 1929.
- BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K. (eds.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951*. Edice dokumentů. I – Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950. Praha; Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 1994.
- FUNCZIK, E.: *Prevádzanie Modu vivendi*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947.
- HRDINA, A. I.: Církevní restituční výkřičník. In *Revue církevního práva*, č. 12/1999, s. 69-78.
- HRDINA, A. I.: *Texty ke studiu konfesního práva III. Československo*. Praha : Univerzita Karlova – Karolinum, 2006.
- MORAVČÍKOVÁ, M., CIPÁR, M.: *Cisárovo cisárovi. Ekonomické zabezpečenie cirkví a náboženských spoločností*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2001.
- MULÍK, P. (ed.): *Modely ekonomického zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 1997.
- NĚMEC, D.: Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma světovými válkami. In *Dialog Evropa XXI*, č. 2/3, 1997.
- NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z církevního práva*. Bratislava : VO PF UK a MANZ, 1997.
- JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K. (eds.): *Katolická Církev a pozemková reforma 1945 – 1948*. Dokumentace. Brno : Doplněk, 1995.
- KAPLAN, K.: *Štát a Církev v Československu 1948 – 1953*. Brno : Doplněk, 1993.
- PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997.
- PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava : Veda, 1999.
- ŠABO, M.: *Štát a cirkvi na Slovensku. Vývoj financovania cirkví*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví MK SR, 2006
- VRAGAŠ, Š.: *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : RKCMBF UK, 1996.

Súhrn

Príspevok sa zaoberá právnou úpravou materiálneho zabezpečenia katolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1918 až do súčasnosti. Dôraz je na období po roku 1989, v ktorom sa síce vybudovali nové základy vzťahu štátu a cirkvi, ale model finančného zabezpečenia cirkvi, vrátane Katolíckej zostal v podstate nezmenený. Tento model sa vyvíjal od systému kongruového zabezpečenia, predstavujúceho podpornú úlohu verejných zdrojov na krytie výdavkov a potrieb cirkvi až k tomu, ktorý sa od odvodzuje od celkového modelu postavenia cirkvi v štáte. V súčasnosti sa uplatňuje kooperácia štátnych a cirkevných orgánov vo viacerých oblastiach, pričom štát poskytuje všetkým registrovaným cirkvám dotáciu na príjmy duchovných v pastorácii a v administratíve a na prevádzku ústredných cirkevných inštitúcií. Otázka prípadných zmien v tomto modeli, resp. jeho nahradenia iným, napr. systémom daňovej asignácie závisí aj na vôli politickej moci a ochote cirkvi vydať sa na novým smerom a prejsť od závislosti na podpore štátu k závislosti na podpore veriacich.

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit der Rechtsregelung der materiellen Sicherung der katholischen Kirche in der Slowakei seit 1918 bis zur Gegenwart. Auch wenn im Zeitraum nach 1989 neue Grundlagen des Verhältnisses des Staates zur Kirche geschaffen wurden, blieb das Modell der Finanzierung aller Kirchen im Grunde genommen unverändert. Dieses Finanzierungsmodell entwickelte sich von dem System, in dem die öffentlichen Mittel eine unterstützende Rolle spielten, bis zum System der Finanzierung, das die Stellung der Kirche widerspiegelte.

In der Gegenwart kooperieren die Staats- und Kircheninstitutionen in mehreren Bereichen, wobei der Staat allen registrierten Kirchen die Zuschüsse für die Geistlichen in dem Pastorat und der Verwaltung sowie für den Betrieb zentraler Kircheninstitutionen gewährt. Die Frage der eventuellen Änderungen in diesem Modell bzw. dessen Ersetzung durch ein anderes, z. B. durch das System der Steuerassignierung, hängt vom politischen Willen und der Bereitschaft der Kirche ab, eine neue Richtung einzuschlagen und von der Abhängigkeit vom Staat zur Unterstützung durch die Gläubigen überzugehen.

Summary

The article is devoted to legal regulation of financial and material support of Catholic Church in Slovakia after 1918 until now. The author places the emphasis on the period after 1989, when new basics of the State and Church relationships were built up, however the model of financial support of Church, including Catholic Church, remained unchanged. This model has developed from the system of congruent support representing ancillary role of public funds to finance the Church, to the model resulting from the basic position of Church within State. Currently, cooperation of church and state authorities in various areas applies. The state provides all registered churches with funds to repay salaries of clergymen serving as priests and doing clerical work and to pay operational costs of central church institutions.

Possible changes within this model or its substitution by another one, e.g. by a system of a tax assignation depends on political will and willingness of Church to take a new direction; accordingly, not to be dependant on the state support but to become dependant on the support of the believers.

**VYBRANÉ PROCESNÉ INŠTITÚTY ZÁKONA Č. 71/1967 ZB.
O SPRÁVNOM KONANÍ A ICH APLIKÁCIA
PRI OCHRANE PRÍRODY A KRAJINY**

Bernard Pekár

Postup správnych orgánov pri rozhodovaní o práve alebo povinnosti konkrétnej osoby na úseku ochrany prírody a krajiny, je upravený normami procesného charakteru. Tieto procesnoprávne normy ustanovujú, akým spôsobom sa majú osoby správať (t. j. aké majú procesné práva a povinnosti) v rámci formalizovaného procesného postupu nazývaného správne konanie. Procesnoprávne normy sú zvyčajne kodifikované v samostatných zákonoch, ktoré sa nazývajú poriadkami. Správne konanie je upravené v zákone č. 71/1967 Zb. v znení neskorších noviel o správnom konaní (správny poriadok). Popri vymedzení okruhu správnych orgánov tento zákon vymedzuje svoju pôsobnosť aj vo vzťahu k iným právnym predpisom. Formulačne to zákonodarca vyjadril slovami „ak osobitný zákon neustanovuje inak“. Obsahovo táto formulácia vyjadruje dve skutočnosti:

- a) subsidiaritu správneho poriadku,
- b) negatívne vymedzenie pôsobnosti.

Princíp subsidiarity je výrazom mnohostrannosti spoločenských vzťahov vznikajúcich v procese rozhodovania o individuálnych právach a povinnostiach účastníkov, ktoré nemožno upraviť v jedinom procesnom predpise. Preto existuje jeden procesný predpis s univerzálnou pôsobnosťou – správny poriadok a osobitné právne predpisy, v ktorých sa premietajú príslušné odchýlky. Inými slovami, správny poriadok platí len vtedy, ak osobitné právne predpisy neustanovujú inak.

Osobitné predpisy možno rozdeliť na dve skupiny:

- a) osobitné predpisy, pri ktorých je vzťah k správne mu poriadku založený na princípe subsidiarity,
- b) osobitné predpisy, pri ktorých sa princíp subsidiarity neuplatňuje, pretože ide o autonómnou právnou úpravu.

Do prvej skupiny patrí aj zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, ktorý ustanovuje osobitné procesné inštitúty vo veciach ochrany prírody a krajiny.

Vo svojom príspevku sa zameriam na analýzu vybraných procesných inštitútov, ktoré sú v zákone č. 543/2002 Z. z. upravené odlišne od všeobecnej úpravy obsiahnutej v správnom poriadku.

ZÁKLADNÉ ZÁSADY KONANIA

Správne konanie je vybudované na určitých právnych postulátoch, ktoré sú označované ako procesné zásady. Uvedenými procesnými zásadami sa spravuje celé správne konanie, vo všetkých jeho štádiách. Procesné zásady nie sú len kategóriou právnej teórie, ale ich premietnutie do zákona z nich vytvorilo záväzné pravidlá správania. Základné pravidlá konania plnia v podstate dve funkcie:

- a) sú záväzným právnym nástrojom pre postup správnych orgánov a ich nerešpektovanie alebo opomenutie predstavuje vadu konania, ktorá podľa svojej závažnosti môže viesť k zrušeniu rozhodnutia,
- b) sú interpretačným pravidlom pre jednotlivé ustanovenia správneho poriadku, resp. procesných ustanovení osobitných právnych predpisov.

Jednotlivé základné pravidlá správneho konania nemožno chápať izolovane. Naopak, existujú medzi nimi vzájomné prepojenia a súvislosti, ktoré sa buď navzájom podporujú, alebo si konkurujú.

Základné pravidlá konania svojím významom presahujú rámec správneho poriadku, pretože sa vzťahujú aj na vydávanie niektorých dokumentov mimo rámca pôsobnosti správneho konania (potvrdenia, osvedčenia a pod.).

Zásada zákonnosti svojím významom presahuje rámec správneho konania, pretože ide o jeden z princípov právneho štátu zakotvený v Ústave SR (čl. 2 ods. 2 a 3), a je spoločná pre všetky procesné predpisy. Dodržiavanie zásady zákonnosti sa však nevzťahuje len na procesné predpisy, ale aj na hmotnoprávne predpisy upravujúce podmienky pre priznanie práv alebo určenie povinností. Napokon zásada zákonnosti sa premieta aj do oblastí kompetenčných predpisov upravujúcich otázky právomoci a pôsobnosti správnych orgánov.

Zásada zákonnosti sa nevzťahuje len na správne orgány, ktoré sú dominantným činiteľom v správnom konaní. Táto zásada sa vzťahuje aj na ostatné subjekty, ktoré vystupujú v správnom konaní.

Správne orgány v súlade s touto zásadou majú tiež povinnosť chrániť práva a záujmy fyzických a právnických osôb a vyžadovať od nich plnenie ich povinností.

V špecifických procesných ustanoveniach sa premieta zásada zákonnosti v ustanoveniach o základných pravidlách konania, v ustanoveniach upravujúcich rozhodnutie a špeciálne v ustanovení o preskúmaní rozhodnutia mimo odvolacieho konania.

Zásada aktívnej súčinnosti účastníkov konania vychádza z koncepcie, že účastník konania je aktívnym činiteľom tohto procesu, a nie iba pasívnym objektom činnosti správnych orgánov. Premietnutie tejto zásady do správneho konania sa prejavuje v tom, že v celom priebehu konania sa ráta s aktívnou spoluúčasťou účastníka konania. Správny poriadok ukladá správnym orgánom vytvárať pre takúto spoluúčasť optimálne podmienky.

Uplatňovanie tejto zásady je dôležité najmä vo fáze zisťovania podkladov pre rozhodnutie. Preto správny poriadok výslovne formuluje povinnosť správnych orgánov dať účastníkom konania príležitosť, aby sa vyjadrili k podkladom pre rozhodnutie a uplatnili svoje návrhy. Porušenie zásady súčinnosti správneho orgánu s účastníkmi konania je jedným z dôvodov pre povolenie alebo nariadenie obnovy konania.

Aktívnemu uplatňovaniu zásady súčinnosti účastníkov konania má napomôcť aj povinnosť správnych orgánov poskytovať účastníkom pomoc a poučenie, aby pre neznalosť právnych predpisov neutrpeli v konaní ujmu. Ide najmä o poučenie o procesných právach príslušných subjektov konania, ktoré im patria, a o tom, aké dôsledky má vykonanie alebo nevykonanie určitých procesných úkonov.

V pôvodnom znení tohto odseku sa používal termín „občania a organizácie“. Novela ho nahradila iným pojmom, pričom nejde len o terminologickú zmenu. Obsah tohto ustanovenia sa už nevzťahuje na všetky fyzické osoby alebo právnické osoby, ale sa zužuje iba na účastníkov konania, zúčastnené osoby a iné osoby, ktorých sa konanie týka.

Po poslednej novele správny poriadok zakotvuje aj zásadu materiálnej rovnosti, podľa ktorej správne orgány dbajú o to, aby v rozhodovaní o skutkovo zhodných alebo podobných prípadoch nevznikali neodôvodnené rozdiely. Jej dôsledné uplatňovanie v právnej praxi má napomáhať prehlbovaniu právnej istoty adresátov rozhodnutí tým, že prikazuje správnym orgánom rešpektovať kontinuitu ich rozhodovania tak, aby v konečnom dôsledku neboli hmotnoprávne diskriminovaní účastníci konania a zistenie porušenia tejto procesnej zásady v rozhodovaní správneho orgánu, resp. správnych orgánov, ktoré sú povinné jednotne vykladať a aplikovať zákon, môže v právnej praxi – či už účastníkovi konania alebo nadriadenému správne orgánu signalizovať existenciu nezákonnosti rozhodovania vo veci samej.¹

Zásada materiálnej povahy vyjadruje požiadavku, aby správny orgán úplne a presne zistil skutočný stav a zaobstaral si potrebné podklady pre rozhodnutie. Táto zásada veľmi úzko súvisí so zásadou zákonnosti. Zistením skutočného stavu veci sa rozumie zistenie všetkých podstatných skutočností v súlade s príslušným hmotnoprávnym predpisom.

Podľa čl. 26 Ústavy Slovenskej republiky sa zaručuje právo na informácie. Orgány verejnej moci sú povinné primeraným spôsobom poskytovať informácie o svojej činnosti v štátnom jazyku. Sprístupňovanie informácií vo všeobecnej rovine upravuje zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám. V správnom poriadku je upravený postup súvisiaci so správnym konaním za predpokladu, že ide o konanie, ktoré je predmetom záujmu verejnosti, alebo ak tak ustanovuje osobitný zákon. Rozsah poskytovaných informácií sa týka začatia, priebehu a skončenia správneho konania a formu poskytovania informácií zákon upravuje len exemplifikatívne. Za vec, ktorá je predmetom záujmu verejnosti, treba z právneho hľadiska považovať aj takú záležitosť verejného záujmu (najmä na úseku ochrany prírody a krajiny), na ovplyvňovanie ktorej verejnosť aktívne využije napr. petičné právo ako zákonný prostriedok.

¹ KOŠIČIAROVÁ, S.: Rozhodovanie v oblasti ochrany prírody a krajiny a novela správneho poriadku. In *Acta Facultatis Iuridicae UC*. Nr. XXIV. Bratislava : Univerzita Komenského, 2006, s. 239.

V súvislosti s ústnym pojednávaním sa niekedy uplatňuje zásada koncentrácie. Jej uplatnenie prichádza do úvahy len v súlade s osobitnými predpismi. Podstata tejto zásady spočíva v tom, že obmedzuje možnosť účastníkov konania uplatniť svoje pripomienky len do určitého času, alebo na určitom mieste, kde sa konanie uskutočňuje. Na neskoršie námietky alebo pripomienky sa neprihliada. Táto zásada sa uplatňuje napríklad v územnom alebo stavebnom konaní podľa stavebného zákona.

V správnom poriadku je zakotvená aj ústavná zásada rovnosti občanov na podmienky správneho konania. V správnom konaní nachádza svoje uplatnenie predovšetkým v takých konaniach, v ktorých je pluralita účastníkov. V niektorých ustanoveniach správneho poriadku je táto zásada explicitne vyjadrená. Napríklad podľa § 39 správny orgán nepripustí čestné vyhlásenie, ak by tým bola porušená rovnosť medzi účastníkmi konania.

Zákon deklaruje princíp rovnosti účastníkov. Toto postavenie sa však v celom rozsahu vzťahuje iba na tých účastníkov, ktorí sa v právnej teórii nazývajú procesnými stranami. V správnom konaní však vystupujú aj ďalšie subjekty, ktoré sa považujú za účastníkov konania iba v určitom obmedzenom rozsahu. Novela správneho poriadku túto skutočnosť explicitne vyjadrila doplnením tohto odseku. V konaní môže vystupovať svedok, znalec, poškodený a pod. Tieto subjekty sa považujú za účastníkov konania len v časti, v ktorej sa rozhoduje o ich právach a povinnostiach. Napríklad svedok sa považuje za účastníka konania iba v rozsahu priznania svedočného, poškodený je účastníkom konania iba v rozsahu náhrady škody. Inými slovami, tieto subjekty nemajú postavenie účastníkov konania v časti, v ktorej sa rozhoduje meritórne o predmete konania.

Podľa zákona č. 543/2002 Z. z., zásadu informovanosti treba uplatniť aj na konanie o vydanie súhlasu alebo povolenia s výnimkou konaní uvedených v § 82 ods. 8, nakoľko v § 82 ods. 3 zákona o ochrane prírody a krajiny účastníkom konania o vydanie súhlasu, alebo povolenie výnimky je len žiadateľ a účastníkom konania o vydanie súhlasu na zriadenie zoologickej je aj obec, v ktorej katastrálnom území má byť zoologická záhrada umiestnená. Ďalej predmetné ustanovenie upravuje, že združenie s právnou subjektivitou, ktorého predmetom činnosti je ochrana prírody a krajiny aspoň jeden rok, aby tieto subjekty nevznikali účelovo a ktoré oznámi svoju účasť v konaní najneskôr do siedmich dní *je zúčastnenou osobou*, čo znamená že zásadu informovanosti verejnosti treba uplatniť aj na konanie o vydanie takéhoto súhlasu, alebo povolenia, nakoľko tu ide o koncepciu ochrany prírody a krajiny, ktorá je základným programovým dokumentom, a súčasne určuje strategické ciele ochrany prírody a krajiny a opatrenia na ich dosiahnutie v súlade s § 54 zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.²

ÚČASTNÍK KONANIA

Účastník konania je definovaný kombináciou troch všeobecných kritérií a jedného špeciálneho kritéria. Vo všetkých prípadoch je znakom účastníka konania hmotnopráv-

² CEPEK, B.: Koncepcia ochrany prírody a krajiny. In *Acta Facultatis Iuridicae UC*. Nr. XXIV. Bratislava : Univerzita Komenského, 2006, s. 266.

ny pomer fyzickej osoby alebo právnickej osoby k veci, ktorá je predmetom konania. Inými slovami správny poriadok síce vymedzuje, kto je účastníkom konania, no odpoveď na to, na koho sa táto definícia vzťahuje, dávajú predpisy hmotného práva. Až z týchto predpisov vyplýva okruh osôb, ktoré sú alebo ktoré sa môžu stať nositeľmi práv a povinností, o ktorých správny orgán rozhoduje. Správny orgán priznáva postavenie účastníka každému, kto spĺňa procesné predpoklady, bez ohľadu na to, či v skutočnosti spĺňa aj materiálne predpoklady. Špeciálne kritériá obsahujú osobitné predpisy, ktoré môžu upravovať pojem účastníka konania odchyľne. Okruh subjektov, ktorým toto postavenie priznávajú, môže byť formulovaný širšie. Postavenie účastníka môžu dokonca priznať aj tomu, na koho sa vymedzenie § 14 ods. 1 vôbec nevzťahuje. Tieto osobitné predpisy majú v aplikačnom procese prednosť pred všeobecnou úpravou obsiahnutou v správnom poriadku.

Správny poriadok popri pozitívnom vymedzení účastníka neustanovuje, kto sa nepovažuje za účastníka. Vychádzajúc z interpretácie jednotlivých ustanovení správneho poriadku, postavenie účastníka konania nemá:

- a) správny orgán, ktorý uskutočňuje konanie, a to ani v prípade keď ide o preskúmavanie jeho rozhodnutia nadriadeným orgánom alebo výkon rozhodnutia,
- b) osoby zúčastnené na konaní ako svedok, znalec, tlmočník, alebo osoby zaviazané na predloženie listiny, prípadne veci dôležitej pre správne konanie,
- c) prokurátor v konaní o proteste prokurátora.

Postavenie účastníka konania nemajú ani tzv. dotknuté orgány. Ich podstata v správnom konaní spočíva v tom, že sa buď vyjadrujú k predmetu konania alebo sa musí od týchto orgánov vyžiadať súhlas, resp. sa s ním musí dosiahnuť dohoda s navrhovaným riešením. Takýto postup upravuje stavebný zákon, zákon o vodách a pod.³

V správnom konaní na rozdiel od občianskeho súdneho konania nevystupujú ďalšie subjekty (napr. vedľajší účastník alebo účastník pre určitý úsek konania). Výnimku tvorí len tzv. zúčastnená osoba – § 15a). Správny orgán je povinný počas celého konania skúmať, či všetky subjekty spĺňajú podmienky na priznanie postavenia účastníka. Okruh účastníkov môže rozšíriť, ak sa zistí, že existujú ďalšie subjekty, ktoré spĺňajú zákonné kritériá. O tejto skutočnosti sa nevydáva správne rozhodnutie. Naproti tomu sa však vždy rozhoduje formou rozhodnutia, ak sa určitému subjektu odmieta priznať postavenie účastníka alebo sa mu takéto postavenie odníma. Ak ten, o kom správny orgán právoplatne rozhodol, že nie je účastníkom konania, podal návrh na začatie konania, správny orgán vydá vo veci zamietavé rozhodnutie.

Spôsobilosť účastníka na právne úkony musí správny orgán skúmať vo všetkých štádiách konania. Niektoré subjekty ju nemajú zo zákona (napr. na základe zmluvy o združení podľa § 829 a nasl. OZ nevzniká právnická osoba). Postavenie právnickej osoby nemajú ani nižšie organizačné zložky právnickej osoby, ak osobitný zákon neustanovuje inak.

Ak správny orgán zistí ďalšiu fyzickú alebo právnickú osobu, ktorá má postavenie účastníka konania, prizve ju do konania, oboznámi ju s doterajším priebehom konania

³ SOBIHARD, J.: *Správny poriadok – komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2005, s. 58.

a vykoná nevyhnutné procesné úkony. Rozhodnutie o tejto skutočnosti nevydáva. Forma rozhodnutia sa však uplatňuje v tých prípadoch, ak správny orgán odmieta niekomu priznať postavenie účastníka, alebo ak ho naďalej nepovažuje za účastníka konania.

S postavením účastníka zákon spája celý rad významných procesných práv a povinností, o ktorých sa ešte zmienim pri jednotlivých inštitútoch.

V ostatnom čase predpisy na úseku životného prostredia priznávajú za podmienok ustanovených v osobitnom zákone postavenie účastníka konania aj občianskemu združeniu, ktorého cieľom je ochrana životného prostredia (ide najmä o spomínaný zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny). Postavenie takéhoto účastníka v konaní je problematické. Ide do istej miery o mechanické prevzatie ustanovenia medzinárodného dohovoru, bez dopracovania ostatných súvislostí. Je nesporné, že nejde o postavenie účastníka v zmysle „procesnej strany“, u ktorej správny orgán rozhoduje v súlade s hmotnoprávnymi predpismi o jej právach alebo povinnostiach. Funkciou takéhoto účastníka je prezentovať v správnom konaní určité verejné záujmy. Je nesporné, že procesné postavenie takéhoto účastníka nemôže byť obdobné alebo dokonca totožné s účastníkom správneho konania, o ktorého právach alebo povinnostiach správny orgán rozhoduje. Z týchto dôvodov ostatná novela správneho poriadku zaviedla pojem „zúčastnená osoba“.⁴

Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny obsahuje špeciálne ustanovenie vo vzťahu k § 14 správneho poriadku. Toto ustanovenie vymedzuje účastníka konania v porovnaní so správnym poriadkom užšie (účastníkom konania na orgáne ochrany prírody je len žiadateľ, t. j. osoba, ktorá dala návrh na začatie konania a v konaní sa má konať o jeho právach právom chránených záujmoch a povinnostiach). Predmetné ustanovenie však vylučuje možnosť procesného vplyvu vlastníka, správcu, prípadne nájomcu (ak mu takéto postavenie vyplýva z nájomnej zmluvy) pozemku v konaniach o vydanie súhlasu alebo povolenia výnimky činností, ktoré sa majú v budúcnosti vykonať na jeho pozemku. Ako jedinú formu participácie na konaní zákon ustanovuje vlastníkov súhlas, ktorý je povinnou náležitosťou žiadosti o vydanie rozhodnutia. Z tohto hľadiska by bolo treba v zmysle platnej právnej úpravy posúdiť napríklad odvolanie podané takouto osobou ako podanie neprípustné, pritom podanie opravného prostriedku vlastníkom nemožno *de facto* v právnej praxi vylúčiť, lebo vlastníkovi nemusí byť ľahostajné napríklad to, akým spôsobom orgán ochrany prírody v rozhodnutí určí podrobnejšie podmienky vykonávania činnosti zabezpečujúcej ochranu prírody a krajiny.⁵

V ostatnom období na úseku životného prostredia boli prijaté niektoré zákony, ktoré priznávali postavenie účastníka aj ďalším subjektom nad rámec § 14 správneho poriadku. Ide o subjekty, ktoré v danom konaní reprezentujú určitý verejný záujem. Sú to najmä niektoré občianske združenia a perspektívne možno predpokladať, že počet týchto subjektov bude mať v právnom konaní narastajúcu tendenciu. Na túto skutočnosť reagovala aj posledná novela správneho poriadku, ktorá tieto subjekty označila termínom „zúčastnená osoba“. Možno konštatovať, že tieto subjekty, aj keď sú v osobitných záko-

⁴ SOBIHARD, J.: *Správny poriadok – komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2009, s. 60.

⁵ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Rozhodovanie v oblasti ochrany prírody...*, cit. dielo, s. 241.

noch označené ako účastník, resp. účastník na účely tohto zákona, nemajú postavenie účastníka v zmysle procesnej strany. Jej právne postavenie vyplýva vždy z osobitného zákona (napr. zo zákona č. 245/2002 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov), ktorý môže rozsah jej procesných práv ustanoviť aj širšie, než ho zakotvuje správny poriadok, nikdy však vzhľadom na účel, ktorý táto osoba má plniť v správnom konaní, nebude mať zúčastnená osoba všetky procesné práva, ktoré z právnej úpravy vyplývajú účastníkovi konania. V danom konaní sa totiž nerozhoduje o ich právach, resp. povinnostiach. Z toho dôvodu aj rozsah ich procesných práv nemôže byť analogicky právom účastníka, ale musí zodpovedať iba účelu, ktoré v konaní tieto subjekty reprezentujú.⁶

Zúčastnené osoba nemôže vystupovať v akomkoľvek konaní, ale len v konaní, ktoré upravuje osobitný zákon. Tento zákon súčasne ustanoví, ktoré subjekty budú mať postavenie zúčastnených osôb a aký verejný záujem budú obhajovať. Postavenie zúčastnených osôb v konaní zákon koncipuje ako právo, nie ako povinnosť. Preto neúčast' osoby v konaní nie je prekážkou pre ďalší postup v konaní a jej účasť na konaní nemožno vynucovať napr. podľa § 42 alebo § 43 zákona o správnom konaní.

Správny poriadok ustanovuje základné procesné práva zúčastnených osôb (právo byť informovaný o podaniach účastníkov, zúčastniť sa na ústnom pojednávaní, navrhovať dôkazy a pod.). Osobitný zákon v súlade so subsidiárnou pôsobnosťou správneho poriadku môže so zreteľom na špecifiká konania priznať zúčastneným osobám aj ďalšie práva. Neprináleží im však napríklad právo podávať opravné prostriedky. Tieto subjekty sa však vo vymedzenom rozsahu môžu zúčastniť aj na druhostupňovom konaní.

ZASTAVENIE KONANIA

Zastavenie konania je jednou z foriem, ktorou sa správne konanie uzatvára konečným spôsobom. Dochádza k nemu v prípadoch ustanovených v správnom poriadku alebo v osobitných zákonoch z dôvodov, ktoré bránia pokračovať v konaní. Pri zastavení konania je správne konanie skončené skôr, než sa dospeje k meritórnemu rozhodnutiu vo veci samej. Keďže dôvody na zastavenie konania sú vymedzené taxatívne, ak sú splnené zákonné podmienky, správny orgán nemá inú možnosť. Voľná úvaha je v podstate vylúčená. Až do prijatia ostatnej novely správneho poriadku zákon poznal iba dva dôvody na zastavenie konania, a to ak účastník návrh na začatie konania vzal späť, alebo ak odpadol dôvod konania začatého na podnet správneho orgánu. Absencia ďalších dôvodov sa v rokoch predchádzajúcich novele riešila parciálnymi úpravami v osobitných zákonoch, čo do istej miery spôsobovalo neprehľadnosť. Výpočet dôvodov na zastavenie konania uvádzaných v správnom poriadku je taxatívny a nemožno ho rozširovať. Zastavenie konania sa uskutočňuje formou procesného rozhodnutia. Toto rozhod-

⁶ CEPEK, B.: Osobitosti konania a rozhodovania na úseku ochrany prírody a krajiny vo vzťahu k správne poriadku. In *Universitates Masarykiana Brunensis, Dny práva*. Brno : Právnická fakulta MU, 2008, s. 169.

nutie sa doručuje účastníkom konania. K neformálnemu zastaveniu konania, ktoré sa vyznačuje iba v spise, dochádza len v týchto prípadoch:

- a) ak účastník konania vzal svoj návrh na začatie konania späť a konanie sa netýka iného účastníka konania alebo ostatní účastníci konania súhlasia so späťvzatím návrhu a nejde o konanie, ktoré môže začať správny orgán,
- b) účastník konania zomrel, bol vyhlásený za mŕtveho alebo zanikol bez právneho nástupcu a konanie sa týkalo len tohto účastníka konania.

V prvom prípade sa nevyžaduje rozhodnutie, pretože zastaveniu konania predchádza kvalifikované podanie účastníka konania. V druhom prípade už rozhodnutie nemožno doručiť, pretože fyzická osoba zomrela alebo právnická osoba zanikla bez právneho nástupcu.

Kritériá na zastavenie konania v zmysle správneho poriadku možno považovať za štandardné a nevyvolávajú potrebu ich bližšie komentovať. Je však potrebné zastaviť sa pri dôvode zastavenia konania uvedenom v písmene i), „*správny orgán konanie zastaví, ak v tej istej veci sa právoplatne rozhodlo a skutkový stav sa podstatne nezmenil*“, ktorý zaviedol do správneho konania prekážku rozhodnutej veci (*res iudicata*). Doposiaľ takýto inštitút upravoval iba § 159 OSP. Právnym dôsledkom právoplatne rozhodnutej veci je tzv. formálna právoplatnosť. Jej podstata teda spočíva v tom, že ak sa v tej istej veci už právoplatne rozhodlo, opätovne konať o nej nemožno s výnimkou prípadu, ak sa podstatne zmenil skutkový stav. Správny orgán pred zastavením konania z tohto dôvodu preto musí skúmať, či ide o totožnosť veci. Táto je daná vtedy, ak ide o totožných účastníkov, totožnosť predmetu a rovnaký skutkový stav. Uvedené podmienky totožnosti musia byť splnené kumulatívne.

Zastavenie konania sa uskutočňuje formou procesného rozhodnutia. Toto rozhodnutie sa doručuje účastníkom konania. K neformálnemu zastaveniu konania, ktoré sa vyznačuje iba v spise, dochádza len v prípadoch uvedených v odseku 1 písm. b) a c). V prvom prípade sa nevyžaduje rozhodnutie, pretože zastaveniu konania predchádza kvalifikované podanie účastníka. V druhom prípade už rozhodnutie nemožno doručiť, pretože fyzická osoba zomrela alebo právnická osoba zanikla bez právneho nástupcu.

Dôvody na zastavenie konania podľa zákona č. 543/2002 Z. z. sú formulované pomerne široko, pretože v čase jeho prijatia sa subsidiárne podľa správneho poriadku dali použiť len zmienené dva dôvody na zastavenie konania. Nakoľko sa pri postupe v súvislosti so zastavením konania vo veciach ochrany prírody a krajiny aplikuje zásada *lex specialis derogat legi generali*, je potrebné spomenúť len tie, ktoré upravuje predmetný zákon. Zákon č. 543/2002 Z. z. v § 82 ods. 9 písm. h) ustanovuje, že orgán ochrany prírody je povinný zastaviť konanie, ak účastník konania vzal späť svoje odvolanie (rozklad) alebo návrh na obnovu konania. Procesné právo účastníka konania vziať späť svoj právny úkon je výrazom tzv. dispozičnej zásady, kedy účastník konania prejavom svojej vôle spôsobí, že začaté správne konanie sa neukončuje vydaným rozhodnutím vo veci samej, teda rozhodnutie, ktoré upravuje jeho hmotnoprávne postavenie, ale vydá sa procesné rozhodnutie. I v konaní pred orgánmi ochrany prírody platí, že rozhodnutím o zastavení konania nemožno nahrádzať rozhodovanie vo veci samej, teda vo veci, kvôli

ktorej konanie začalo. Odvolací orgán preto v praxi nebude preskúmavať len to, či boli splnené podmienky na vydanie procesného rozhodnutia, ale vždy v súlade s § 59 ods. 1 správneho poriadku preskúma celý doterajší postup prvostupňového orgánu, teda aj z hmotnoprávneho hľadiska.

Osobitné procesné režimy sa uplatňujú napríklad podľa zákona o poplatkoch za uloženie odpadov, podľa ktorého sa v plnej miere využíva zásada subsidiarity vo vzťahu k správneému poriadku. Zákon bol prijatý tak, aby bol v súlade s celoeurópskym trendom obmedzovania ukladania odpadov na skládky odpadov a postupného dosiahnutia stavu, keď sa na skládky odpadov bude ukladať iba tzv. negatívny odpad, t. j. taký, ktorý po uložení už nepodlieha na skládke ďalším zmenám. Zásada obmedzovania množstva odpadu určeného na skládkovanie a jeho úprava s cieľom zníženia objemu, hmotnosti a nebezpečných vlastností je uplatnená aj v integrovanej koncepcii odpadového hospodárstva, ktorá je programovým základom odpadového hospodárstva na všetkých úrovniach.⁷

Zákon č. 543/2002 Z. z. vo svojom ustanovení § 82 ods. 10 vhodne vylučuje možnosť podať opravný prostriedok voči tu uvedeným rozhodnutiam o zastavení konania. Na druhej strane nerieši príslušnosť orgánu ochrany prírody na preskúmanie odvolania proti rozhodnutiu o zastavení konania vydaného druhostupňovým orgánom a v takom prípade treba určiť jeho príslušnosť podľa znenia § 58 ods. 3 správneho poriadku.⁸

Recenzentka: *JUDr. Danka Knápková*

Súhrn

Autor analyzuje v príspevku osobitné procesné inštitúty upravené v zákone č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, vo vzťahu k správneému poriadku, ktorý predstavuje všeobecnú právnu úpravu procesného postupu pri rozhodovaní. Pozornosť venuje najmä procesným inštitútom a ich osobitostiam vecnej príslušnosti, účastníkom konania, zastaveniu konania a náležitostiam rozhodnutia.

Zusammenfassung

Der Verfasser analysiert die Sonderprozessinstitute des Gesetzes Nr. 543/2002 über den Naturschutz und die Landschaftspflege im Wortlaut späterer Vorschriften in Bezug auf die Verwaltungsordnung, die eine allgemeine Rechtsregelung der Entscheidungstätigkeit darstellt. Eine besondere Aufmerksamkeit wird den Prozessinstituten und -beteiligten, der sachlichen Zuständigkeit, der Einstellung des Verfahrens und dem Inhalt der Entscheidungen gewidmet.

⁷ CEPEK, B.: *Nová právna úprava poplatkov za uloženie odpadov*. Spisy Právnické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 145.

⁸ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Rozhodovanie v oblasti ochrany prírody...*, cit. dielo, s. 243.

Summary

Analyses of special procedural institutes regulated by the Act No. 543/2002 Coll. on the Protection of Nature and Land-scape as amended; their relationship to Rules of Administrative Procedure representing general legal regulation of decision-making procedure. Special attention is paid to procedural institutes and their peculiarities concerning jurisdiction in rem to parties to administrative procedure, to a stay of proceeding, and elements of a decision.

**CENTRALIZOVANÝ A DECENTRALIZOVANÝ SYSTÉM
VYMÁHANIA KOMUNITÁRNEHO PRÁVA
VOČI ČLENSKÝM ŠTÁTOM**

Katarína Prikazská

ÚVOD

Štúdia sa zaoberá vymáhateľnosťou komunitárneho práva voči členským štátom Európskej únie/Európskeho spoločenstva (ďalej EÚ/ES), hoci povinnosťnými subjektmi komunitárneho práva sú aj orgány ES a príslušníci členských štátov. Povinnosť dodržiavania komunitárneho práva členskými štátmi vyplýva predovšetkým zo zásady *pacta sunt servanda* a zo zásady lojality, ktoré sú zakotvené v článku 10 Zmluvy o ES. Na ich základe majú členské štáty nielen pozitívnu povinnosť prijať všetky opatrenia potrebné na zabezpečenie plnenia záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy alebo aktov orgánov Spoločenstva, ale aj negatívnu povinnosť zdržať sa akýchkoľvek opatrení, ktoré by mohli ohroziť dosiahnutie cieľov zmluvy, alebo ktoré by mohli ohroziť reálny účinok komunitárneho práva.¹

Dodržiavanie komunitárneho práva môže byť vynucované dvoma základnými metódami: centralizovaným (priamym) systémom vynucovania na úrovni Európskych spoločenstiev a decentralizovaným (nepriamym) systémom vynucovania na úrovni členských štátov.²

V prvých dvoch kapitolách bližšie charakterizujeme oba spomenuté spôsoby vynucovania a v poslednej kapitole vyslovíme hodnotenie fungovania takto upraveného systému, prognózy vývoja jeho úpravy do budúcnosti a riešenia jeho prípadných nedostatkov.³

¹ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M., IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava : Euroiuris, 2006, s. 59.

² DOUGAN, M.: *National Remedies before The Court of Justice*. Oxford : Oxford and Portland Oregon, 2004, s. 1.

³ Pojmy centralizovaný a decentralizovaný systém vynucovania je prebratý zo zahraničnej literatúry, v slovenskej a českej právnej vede zatiaľ nie je zaužívaný.

1. CENTRALIZOVANÝ SYSTÉM VYNUCOVANIA

Priamy spôsob vynucovania spočíva v práve orgánov ES, členských štátov a súkromných osôb podávať žaloby priamo na vlastné súdy Európskych spoločenstiev (Európsky súdny dvor, Súd prvého stupňa a súdne senáty; pre ich jednoduchšie označovanie budeme ďalej používať pojem súdy ES). Ide o pôvodný spôsob vynucovania priamo zakotvený už v zakladajúcej Rímskej zmluve. Ako však ukázala neskoršia prax, tento systém sa neosvedčil ako dostatočný, a to z dôvodov objasnených ďalej.

Systém súdov ES je pomerne jedinečný, odlišný od vnútroštátneho federálneho či medzinárodného súdneho systému. Súdy ES nie sú v nadradenom hierarchickom postavení voči národným súdom a neplnia pre ne úlohu odvolacej inštancie. Zmluva im však zveruje určité dôležité právomoci.

Jednotlivé druhy konaní pred súdmi ES môžeme rozlišovať predovšetkým na sporové, ktoré možno iniciovať žalobou jednej zo sporových strán, a nesorové, ktoré nemajú žalobný charakter a predpokladajú už iné prebiehajúce súdne konanie (sem zaraďujeme konanie o predbežnej otázke a incidenčné konania).⁴

Jednotlivé druhy konaní pred súdmi ES

Súdy ES majú rozhodovaciu právomoc v nasledovných prípadoch, pričom najvýznamnejšími druhmi konaní sú konania:⁵

- o žalobe o porušení zmluvy, ktorá smeruje proti členskému štátu, ktorý sa dopustil porušenia komunitárneho práva;⁶
- o žalobe na neplatnosť, ktorá má za cieľ anulovanie aktu nelegálne prijatého orgánom ES;⁷
- o žalobe pre nečinnosť, ktorá dopĺňa žalobu na neplatnosť a jej účelom je odstrániť pasivitu orgánu ES, keď tento má povinnosť konať a nekoná;⁸
- o žalobe o náhrade škody, ktorá má za cieľ kompenzovať škodu osobám poškodených konaním orgánu alebo zamestnancov spoločenstva;⁹
- o žalobe o pracovnoprávných a obdobných nárokoch, ktorá rieši spory medzi ES na jednej strane a jeho zamestnancami a úradníkmi na druhej strane;¹⁰
- o predbežnej otázke, v ktorej ESD rozhoduje o platnosti a výklade noriem komunitárneho práva.¹¹

⁴ TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R.: *Evropské právo*. Praha : C. H. Beck, 1999, s. 257.

⁵ KALESNÁ, K., HRUŠKOVIČ, I., ĎURIŠ, M.: *Základy európskeho práva*. Bratislava : VO PraF UK, 2006, s. 80.

⁶ Články 226, 227 Zmluvy o ES.

⁷ Články 230, 231 Zmluvy o ES.

⁸ Články 232, 233 Zmluvy o ES.

⁹ Článok 235 Zmluvy o ES.

¹⁰ Článok 236 Zmluvy o ES.

¹¹ Článok 234 Zmluvy o ES.

Niekedy sa navyše uvádzajú aj konania:¹²

- o incidenčných, t. j. vedľajších sporoch, ktoré spočívajú v podávaní námietok súkromných osôb proti protiprávnosti v hlavnom konaní, t. j. nejde o samostatné konanie;¹³
- rozhodcovské konanie, v ktorom sú súdy ES príslušné pre právne spory na základe rozhodcovskej doložky obsiahnutej v súkromnoprávnej alebo verejnoprávnej zmluve uzavretej ES alebo v jeho mene. Nárok sa v tomto prípade nemusí nutne riadiť európskym právom, ale aj medzinárodným alebo vnútroštátnym právom;¹⁴
- na základe medzinárodnej arbitráže, v ktorej je ESD príslušný pre všetky spory medzi členskými štátmi, ktoré súvisia s predmetom zakladajúcich zmlúv, ak je tento spor predložený na základe ich rozhodcovskej doložky;¹⁵
- v konaniach o posudkoch a stanoviskách, v ktorých ESD vystupuje v pozícii poradcu a znalca a vydáva posudky či stanoviská, napr. o zlučiteľnosti dohody ES s tretím subjektom so zmluvou.¹⁶

Nakoľko štúdia sa venuje vymáhateľnosti komunitárneho práva voči členskými štátom, z uvedených druhov konaní pred súdmi ES bude relevantná predovšetkým žaloba o porušenie zmluvy, ktorá má za svoj cieľ dosiahnutie dodržiavania komunitárneho práva a riadneho plnenia povinností členskými štátmi. Preto jej venujeme zvýšenú pozornosť v nasledujúcom odseku. Rovnako medzinárodná arbitráž, resp. i rozhodcovské konanie, môžu smerovať k vynúteniu splnenia povinností členskými štátmi. Napokon, i konanie o predbežnej otázke v určitom zmysle patrí k zárukám riadneho dodržiavania komunitárneho práva členskými štátmi (k prejudiciálnemu konaniu pozri ďalej).

Žaloba o porušenie Zmluvy

Aktívne legitimovanými subjektmi na podanie žaloby sú jednak Európska komisia ako strážca záujmov ES, a jednak iný členský štát. Pasívne legitimovaným subjektom je porušujúci členský štát. Predmetom konania je porušenie zmluvy konaním členského štátu, avšak uplatňujúc extenzívny výklad, žalobou možno postihnúť i konanie, ktoré je v rozpore so sekundárnym, nielen primárnym právom. Podstatné je, aby bolo konanie pripísateľné členskému štátu, teda aby išlo o konanie orgánu spôsobilého konať v jeho mene, za ktorý sa považuje parlament, orgán exekutívy, ba aj vnútroštátny súd. Žaloba napáda nielen konanie v pozitívnom zmysle slova, ale aj opomenutie konania vtedy, keď orgán členského štátu bol povinný podľa komunitárneho práva konať a nekonal. Cieľom žaloby je dosiahnuť dodržiavanie povinností vyplývajúcich z komunitárneho práva členskými štátmi a má represívnu ako aj preventívnu funkciu. Konaniu pred Súdom predchádza obligatórne konanie pred Komisiou, v ktorom sa väčšina rozporov vyrieši a len 10 až 20 % prípadov tvorí predmet samotného súdneho konania.¹⁷

¹² TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R.: *Evropské...*, cit. dielo, s. 294 a nasl.

¹³ Článok 241 Zmluvy o ES.

¹⁴ Článok 238 Zmluvy o ES.

¹⁵ Článok 239 Zmluvy o ES.

¹⁶ Článok 300/6 Zmluvy o ES.

¹⁷ TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R.: *Evropské...*, cit. dielo, s. 259.

Súd vo svojom rozsudku buď vysloví porušenie zmluvy alebo žalobu zamietne. Konanie má preto určovaciu povahu. Súd nesmie zrušiť či zmeniť akt členského štátu, ani štátu uložiť konkrétne opatrenia. Ak súd vysloví zistenie porušenia, členský štát má všeobecnú povinnosť odstrániť protiprávny stav. Keďže mu môžu ohľadne spôsobu jeho odstránenia vzniknúť ťažkosti, Súd sa väčšinou vyjadruje o možných opatreniach v odôvodnení svojho rozsudku. Tak rozsudok nadobúda i význam rozsudku na plnenie. V prípade, ak členský štát včas neučinil potrebné opatrenia, Komisia môže zahájiť nové konanie s návrhom na uloženie pokuty, čím sa členský štát dostáva i pod finančný tlak.

Nedostatky centralizovaného systému vynucovania a zavedenie decentralizovaného systému

Na začiatok treba uviesť, že súkromné fyzické a právnické osoby sú taktiež priamymi adresátmi komunitárnych právnych noriem, či už obsiahnutých v Zmluve o ES alebo v sekundárnych právnych predpisoch vydávaných orgánmi ES (predovšetkým v nariadeniach, smerniciach a rozhodnutiach).¹⁸ Podľa Zmluvy o ES však majú len obmedzené možnosti domáhania sa svojich práv vyplývajúcich z komunitárneho právneho poriadku. Zo žalôb uvedených v predchádzajúcom odseku môžu uplatniť žalobu na neplatnosť, žalobu o nečinnosť, žalobu o náhradu škody a žalobu o pracovnoprávných a obdobných nárokoch. Všetkými uvedenými žalobami však súkromné osoby môžu pred európskymi súdmi napadnúť len orgány ES. Nemôžu pred Súd postaviť členský štát, ak sa tento dopustil porušenia komunitárneho práva na ich ujmu. Ako sme totiž uviedli, právo podať žalobu o porušenie zmluvy proti členskému štátu priznáva Zmluva o ES len Európskej komisii alebo inému členskému štátu. Jednotlivci síce môžu informovať Európsku komisiu o existencii porušenia, ale Komisia má širokú diskrečnú právomoc ohľadom svojho ďalšieho postupu, t. j. či iniciuje vyšetrovanie takejto súkromnej sťažnosti a prípadne podá žalobu na Súd alebo nie.

Práve vo fakte, že jednotlivci, ktorí sú takisto priamo subjektmi subjektívnych práv a povinností založených komunitárnym právom, nie sú oprávnení žalovať porušujúci štát pred súdom na európskej úrovni, spočíva hlavný nedostatok vymáhateľnosti komunitárnych noriem. Dôsledkom tejto slabosti centralizovaného systému vynucovania bolo, že Európsky súdny dvor vytvoril nový, nepriamy, tzv. decentralizovaný systém vynucovania, ktorý má centralizovaný systém doplniť.

2. DECENTRALIZOVANÝ SYSTÉM VYNUCOVANIA

Decentralizovaný systém pôsobí, ako už vyplýva z názvu, nie na centrálnej európskej úrovni, ale jeho fungovanie je decentralizované na úroveň jednotlivých členských štátov. Orgány aplikácie práva v členských štátoch (mysliac tým predovšetkým súdy) sú priamo konfrontované s uplatňovaním komunitárneho práva. Jednak musia určiť, kedy

¹⁸ C 6/64 Costa v. Enel.

je vôbec komunitárne právo aplikovateľné a kedy naopak rozhodnú len na základe národného práva. Ak použijú komunitárne právo, ďalej rozhodujú o obsahu, výklade o spôsobe aplikácie komunitárnej normy na konkrétny faktický prípad. Z jednotlivých prameňov komunitárneho práva je pritom najjednoduchšia a najjednoduchšia aplikácia nariadení, prípadne rozhodnutí. Naopak najkomplikovanejšia je aplikácia smerníc, ktoré sú priamo použiteľné len za splnenia určitých podmienok.¹⁹

Neodškriepiteľnú pomoc národným súdom pri výklade a aplikácii komunitárneho práva poskytujú rozhodnutia ESD o predbežných otázkach, ktoré sú pre ne záväzné, ale nerozhodujú vo veci samej. Konanie o predbežnej otázke charakterizujeme ďalej.

Z uvedeného vyplýva, že v decentralizovanom systéme sa jednotlivým súdom vnútroštátnych súdnych systémov, od najnižších tribunálov po rešpektované odvolacie súdy, zveruje úloha slúžiť okrem národnému právu i komunitárnemu právu, a to pod „vedením“ Európskeho súdneho dvora. Ide o jednu z ďalších osobitostí komunitárneho práva a Európskych spoločenstiev v porovnaní s medzinárodným právom verejným a klasickými medzinárodnými organizáciami. Systém medzinárodného práva verejného často nemá vlastný súdny systém a býva aplikovaný len národnými súdmi bez existencie autority prirovnateľnej Európskemu súdnemu dvoru, ktorý dohliada na správnu a jednotnú interpretáciu a aplikáciu komunitárneho práva.

Národné súdy, ktoré sú konfrontované s aplikáciou komunitárnych právnych predpisov, sú povinné ich uplatňovať pomocou určitých špecifických zásad. Najprv ich stručne charakterizujeme, a potom vysvetlíme ich prínos pre decentralizovaný systém vymáhateľnosti komunitárneho práva.

Zásady aplikácie komunitárneho práva

- a) **priama použiteľnosť** – znamená, že komunitárna norma sa automaticky aplikuje na území členských štátov bez nutnosti recepcie do vnútroštátneho práva. Vyvoláva priame právne účinky pre subjekty členských štátov, vrátane ich fyzických a právnických osôb, môže im založiť práva a uložiť im povinnosti;
- b) **priamy účinok** – predstavuje možnosť jednotlivca priamo sa dovolať komunitárneho práva pred národným súdom, prípadne iným orgánom aplikácie práva, v prípade, ak bolo porušené jeho subjektívne oprávnenie, ktoré malo vyplývať z komunitárneho práva. Rozlišujeme pritom vertikálny priamy účinok (vo vzťahu medzi jednotlivcom a štátom) a horizontálny priamy účinok (vo vzťahu medzi jednotlivcami navzájom);
- c) **nepriamy účinok** – spočíva v tzv. eurokonformnom výklade národného práva. Sudca, ktorý síce priamo neaplikuje komunitárnu normu (pretože buď nemá priamy účinok, alebo došlo k jej nesprávnej implementácii), má povinnosť aspoň národné právo vyložiť v duchu znenia a cieľa komunitárnej normy, a to až pokiaľ nebude takýto výklad *contra legem*;
- d) **prednosť** – znamená, že v prípade stretu komunitárnej normy s vnútroštátnou normou má súd prednostne použiť komunitárnu normu. Odporujúcu vnútroštátnu normu má ponechať neaplikovanú. Zásada prednosti zároveň prikazuje zrušiť existujúce nezlu-

¹⁹ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M., IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo...*, cit. dielo, s. 48.

čiteľné národné normy a zakazuje ich prijímať do budúcnosti. Prednosť komunitárneho práva pred slovenským právom zakotvuje aj Ústava SR v článku 7 odsek 2.²⁰ Hoci stanovuje prednosť len pred zákonmi SR, záväzná komunitárna norma má podľa judikatúry ESD prednosť aj pred národnými normami najvyššej právnej sily, t. j. i pred samotnou ústavou členského štátu;²¹

- e) **zodpovednosť členského štátu za škodu spôsobenú jednotlivcovi porušením komunitárneho práva** – tento princíp dáva právnu možnosť jednotlivcovi, ktorý utrpel škodu v dôsledku porušenia komunitárneho práva konaním či opomenutím členského štátu, aby sa pred svojím národným súdom domáhal náhrady škody.²²

Dôvody zavedenia zásad aplikácie komunitárneho práva

Všetky uvedené princípy boli postupne vytvorené judikatúrou ESD, s výnimkou zásady priamej použiteľnosti, ktorú explicitne predpokladá už samotná Zmluva o ES v článku 249, a to v súvislosti s nariadeniami. Pri ich tvorbe bol Súd vedený dvoma cieľmi.

Prvým zámerom bola nutnosť regulovať podmienky, za ktorých sa komunitárne právo bude na území členských štátov uplatňovať. Ako ESD judikoval v rozsudku *Simmenthal*, komunitárne právo nesplýva, ale koexistuje s právom národným. Tvorí samostatný právny poriadok a aj pri aplikácii na území členských štátov si zachováva svojbytné postavenie. Aby spolupôsobenie oboch právnych poriadkov, komunitárneho i národného, na území každého členského štátu fungovalo účinne a bezkonfliktne, aplikácia komunitárneho práva sa musí riadiť uvedenými zásadami.²³

Druhým cieľom, s ktorým Súd zásady zaviedol (predovšetkým zásady priameho účinku a zodpovednosti členského štátu za škodu spôsobenú jednotlivcovi porušením komunitárneho práva), bola ochrana jednotlivcov a ich subjektívnych práv vyplývajúcich z komunitárneho práva, ktoré boli konaním členského štátu porušené. Keďže jednotlivci sa svojich práv voči porušujúcemu členskému štátu nemôžu domáhať priamo pred súdmi ES, zásady aplikácie komunitárneho práva pôsobia ako prostriedky nápravy a slúžia na eliminovanie deficitu centralizovaného systému vynucovania.

Konanie o predbežnej otázke ako doplnok decentralizovaného systému

Napokon i samotná Zmluva o ES predpokladá ďalší inštitút dopĺňajúci decentralizovaný systém vynucovania. Článok 234 zmluvy poskytuje národným súdom možnosť požiadať Súdny dvor o vydanie rozhodnutia o predbežnej (prejudiciálnej) otázke.

Keďže platí zásada priamej použiteľnosti a priameho účinku, súdy členských štátov sú často povinné bezprostredne uplatniť komunitárnu právnu normu. Ak majú v určitom konkrétnom prípade, ktorý je predmetom ich konania, pochybnosť ohľadne jej správnej aplikácie a interpretácie, môžu sa (resp. za určitých okolností dokonca musia) obrátiť na Súdny

²⁰ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

²¹ C 285/98 *Tanja Kreil v. SRN*.

²² Spracované podľa KALESNÁ, K., HRUŠKOVIČ, I., ĎURIŠ, M.: *Základy európskeho...*, cit. dielo.

²³ TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R.: *Evropské...*, cit. dielo, s. 202.

dvor. Rozhodnutie Súdneho dvora o platnosti či výklade komunitárnej normy je potom pre ne záväzné. Konanie o predbežnej otázke tým prispieva k uniformnému výkladu a aplikácii komunitárneho práva všetkými orgánmi v rámci celého územia Spoločenstva.²⁴

Práva fyzických a právnických osôb vyplývajúce z porušenia komunitárneho práva

Ak členský štát poruší ustanovenie komunitárneho práva, fyzické a právnické osoby musia mať zaručené právne možnosti namietat' toto porušenie a svoje práva chrániť. Tieto oprávnenia im priznala judikatúra ESD a nadobudli charakter všeobecných zásad komunitárneho práva. Štáty im ich musia bezpodmienečne zaručiť bez ohľadu na vnútroštátne právo. Sú nimi:

- a) **právo na sudcu** – každá fyzická alebo právnická osoba, ktorej práva sú poškodené opatreniami členského štátu nezlučiteľných s komunitárnym právom, musí mať právo na ochranu prostredníctvom príslušného súdu, pričom konanie musí byť účinné;
- b) **právo na predbežného sudcu** – jednotlivcovi musí byť zabezpečená predbežná ochrana jeho práv vyplývajúcich z komunitárneho práva, aj keď vnútroštátne právo neumožňuje nariadenie predbežných opatrení a odklad vykonateľnosti, resp. účinnosti vnútroštátnych opatrení považovaných za nezlučiteľné so zmluvou;
- c) **právo na vrátenie bezdôvodného obohatenia**, ak k nemu došlo v súvislosti s porušením komunitárnych predpisov;
- d) **právo na náhradu škody** spôsobenej porušením komunitárneho práva.²⁵

Zodpovednosť členského štátu za škodu spôsobenú jednotlivcovi porušením komunitárneho práva

Ako už bolo načrtnuté v odseku pojednávajúcom o zásadách aplikácie komunitárneho práva, zásada zodpovednosti oprávňuje jednotlivca žiadať od členského štátu náhradu škody, ktorú utrpel ako dôsledok porušenia komunitárneho práva konaním jeho orgánu.

Zásada zodpovednosti bola zavedená judikatúrou ESD, konkrétne rozhodnutím vo veci Francovich, a ďalej rozvinutá v nasledovných judikátoch, najmä Factorame /Brasserie du Pecheur. Súd v nich jednak zakotvil povinnosť členského štátu spôsobenú škodu nahradiť, a jednak formuloval podmienky, za ktorých uvedená povinnosť vzniká. Tými-to podmienkami sú:

- a) norma komunitárneho práva zakladá práva pre jednotlivcov,
- b) možnosť identifikovať obsah práv,
- c) dostatočne závažné a preukázateľné porušenie normy zo strany členského štátu,
- d) existencia príčinnej súvislosti medzi porušením práva a vzniknutou škodou.²⁶

Z hľadiska druhu zodpovednosti ide o absolútnu a objektívnu zodpovednosť a z hľadiska rozsahu nahradzovanej škody sa uhrádza celá škoda a ušlý zisk.

²⁴ DOUGAN, M.: *National Remedies...*, cit. dielo, s. 3.

²⁵ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M., IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo...*, cit. dielo, s. 60.

²⁶ KALESNÁ, K., HRUŠKOVIC, I., ĎURIŠ, M.: *Základy európskeho...*, cit. dielo, s. 119 a nasl.

Nakoľko zásada zodpovednosti za škodu tvorí súčasť decentralizovaného systému, poškodený jednotlivec sa so svojím nárokom neobracia na súd ES, ale na svoj vnútroštátny súd, ktorý rozhoduje podľa vlastných národných hmotných i procesných predpisov. Na druhej strane táto zásada je prostriedkom nápravy za porušenie komunitárneho, a nie národného práva. Spoločenstvo, predovšetkým prostredníctvom rozhodovacej praxe ESD, preto dohliada na to, aby súdy všetkých členských štátov spravodlivo priznávali odškodnenie a zabezpečili kompenzáciu spôsobenej ujmy. Na priznávanie náhrady škody sa budú preto vzťahovať zásady účinnosti a rovnocennosti, ktoré podrobnejšie analyzujeme ďalej. Z týchto zásad vyplýva, že národné podmienky týkajúce sa priznávania nárokov na odškodnenie nesmú byť menej priaznivé ako pre obdobné vnútroštátne nároky a už vôbec nesmú náhradu škody znemožniť či nadmerne sťažiť.²⁷

Princíp národnej procesnej autonómie a jeho hranice

Národné súdy pri aplikácii a vymáhaní komunitárneho práva postupujú v súlade s vlastnými procedurálnymi normami. Princíp národnej procesnej autonómie je často zdôrazňovaný aj v judikatúre ESD. Národný, a nie komunitárny, právny poriadok určuje príslušnosť súdu a podmienky konania, ktoré iniciuje jednotlivec za účelom ochrany svojich individuálnych práv vyplývajúcich pre neho z priameho účinku komunitárnych noriem.

V decentralizovanom systéme preto existuje hrozba, že práva vyplývajúce pre jednotlivcov z komunitárneho práva sa budú reálne líšiť od jedného členského štátu k druhému. Tento fakt môže v konečnom dôsledku ohroziť riadne fungovanie vnútorného trhu ako fundamentálneho atribútu Spoločenstva. Príslušníci jednotlivých krajín ES, ktorí majú v úmysle využiť určité konkrétne hmotné oprávnenie, ktoré im komunitárne právo priznáva, sa môžu fakticky ocitnúť vo veľmi rozdielnej pozícii v závislosti od toho, kde žijú a pracujú.²⁸ Napríklad, ak sa pokuta za výrobu produktu škodlivého pre spotrebiteľa ako vnútroštátna sankcia za porušenie komunitárnej povinnosti rádo vo líši v jednotlivých členských štátoch, môže to reálne ovplyvniť vôľu výrobcu usadiť sa. To má následne dopad na zásadu slobody podnikania, vnútorného trhu i riadnej hospodárskej súťaže.

Princíp národnej procesnej autonómie preto má svoje limity a ESD vyvinul ďalšie dva princípy, ktoré majú vyvažovať procedurálnu nezávislosť. Sú nimi princíp rovnocennosti – ekvivalencie a princíp účinnosti – efektivity.

Zásada rovnocennosti a zásada účinnosti

Zásada rovnocennosti znamená, že vnútroštátny súd nemôže v prípade konaní súvisiacich s porušením komunitárneho práva aplikovať prísnejšie pravidlá ako sú tie, ktoré sú aplikované v konaniach bez komunitárneho prvku a s rovnakým predmetom.²⁹ Inými slovami, zakazuje sa diskriminácia komunitárnoprávnych nárokov s porovnateľnými

²⁷ Tamtiež, s. 120.

²⁸ DOUGAN, M.: *National Remedies...*, cit. dielo, s. 66.

²⁹ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M., IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo...*, cit. dielo, s. 59.

vnútroštátnymi nárokmi. Bolo by napríklad neprípustné, aby sa na žalobcu opierajúceho svoj nárok o komunitárny predpis vzťahovali kratšie procesné lehoty, ako keby svoj nárok opieral o národné právo. Podobne ESD vyhlásil za nezlučiteľné ustanovenie, ktoré vyžadovalo od žalobcov z iných členských štátov zaplataenie preddavkov za trovy konania, kým od vlastných príslušníkov to nežiadal.³⁰

Na základe zásady účinnosti procesné predpisy v konaniach určených na zabezpečenie ochrany práv, ktoré majú jednotlivci podľa komunitárneho práva, nemôžu byť upravené takým spôsobom, ktorý by výkon práv priznaných komunitárnym právom prakticky znemožňoval alebo nadmerne sťažoval.³¹ Nie všetky obmedzenia kladené pre uplatňovanie komunitárnoprávnych nárokov sú však v rozpore so zásadou efektivity. Stanovenie primeraných premlčacích lehôt, ktoré sa vyskytujú vo všetkých právnych systémoch a sú opodstatnené požiadavkou právnej istoty, princípu účinnosti nebránia.³² Ak by však štát uzákonil premlčaciu lehotu retroaktívne, a tým by zbavil jednotlivca možnosti domáhania sa svojho komunitárneho práva na súde, takéto konanie by už bolo možné kvalifikovať ako porušenie zásady efektivity.³³

Pokiaľ ide o pôvod zásad, podotýkame, že Súd ho nevníma jednotne. V niektorých judikátoch zásady rovnocennosti a účinnosti považuje len za špecifické formy všeobecnej povinnosti lojálnosti a spolupráce členských štátov voči spoločenstvu, tak ako je vyjadrená v článku 10 Zmluvy o ES. V iných rozhodnutiach ich však Súd akceptuje ako samostatné všeobecné princípy komunitárneho práva, ktoré sú záväzné pre členské štáty i bez nutnosti legálnej opory, akou je článok 10 Zmluvy o ES.³⁴

3. ZHODNOTENIE SYSTÉMU VYNUCOVANIA KOMUNITÁRNEHO PRÁVA A PROGNOZY ĎALŠIEHO VÝVOJA

Zhodnotenie systému vynucovania komunitárneho práva

Separácia úloh medzi európske a národné sudy v procese vynucovania komunitárneho práva, tak ako sme ju charakterizovali v predchádzajúcich dvoch kapitolách, sa osvedčila ako pomerne rozumná. Vynucovanie komunitárneho a národného práva osobitne pred dvoma oddelenými sústavami súdov by bolo priveľmi ťažké, čo dokazujú aj skúsenosti niektorých federálnych štátov. Komunitárny právny poriadok, hoci je samostatný, ale je aj bezprostredne aplikovateľný v členských štátoch, je priveľmi previazaný s národným právnym poriadkom.³⁵ Túto prepojenosť najlepšie demonštruje smernica, ktorá na svoje uplatnenie vyžaduje implementáciu prostredníctvom národného práva. Národný sudca v konkrétnom prípade síce aplikuje implementujúce národné právne

³⁰ SCHERMERS, H. G., WAELBROECK, D. F.: *Judicial Protection in the European Union*. Hague : Kluwer Law International, 2001, s. 200.

³¹ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M., IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo...*, cit. dielo, s. 59.

³² C- 33/76 Rewe.

³³ C- 343/96 Dilexport.

³⁴ DOUGAN, M.: *National Remedies...*, cit. dielo, s. 52.

³⁵ SCHERMERS, H. G., WAELBROECK, D. F.: *Judicial Protection...*, cit. dielo, s. 197.

normy, avšak obsahujúce mnohé elementy komunitárnej smernice. Navyše, niektoré komunitárne akty zaväzujú národné orgány postihovať porušenie komunitárneho práva, napríklad ukladaním pokút. Všetky takéto ustanovenia týmto nevyhnutne konfrontujú národné súdy s aplikáciou komunitárneho práva.³⁶

Napriek tomu, že rozdelenie úloh medzi národné a európske súdy v systéme vynucovania sa javí ako optimálna voľba, nemožno nevnímať ani jeho početné nedostatky. Deficit centralizovaného systému, spočívajúci najmä v nemožnosti súkromných osôb žalovať ich členský štát pred súdmi ES, sme spomenuli vyššie. I decentralizovanému systému sa však vyčíta mnoho slabín. Kritizuje sa napríklad fakt, že zle implementovaná alebo neimplementovaná smernica nemá horizontálny priamy účinok medzi dvoma súkromnými osobami, občasné jednostranné odmietnutie princípu prednosti niektorými sudcami či zdráhavosť národných sudcov využiť článok 234 a požiadať ESD o rozhodnutie o predbežnej otázke i v prípadoch, kedy je to vhodné či dokonca nevyhnutné.³⁷

Prognózy ďalšieho vývoja systému vynucovania komunitárneho práva

Aké prognózy možno postulovať do budúcnosti? Vzhľadom na progresívny vývoj komunitárneho práva možno očakávať i postupujúcu harmonizáciu procesnoprávných predpisov. Viedlo by to k poskytnutiu adekvátnej súdnej ochrany komunitárnym subjektívnych práv pre všetkých príslušníkov Spoločenstva, nezávisle od ich občianstva či miesta pobytu. Zblíženie či zjednotenie procesných predpisov by tiež zabránilo javu, ktorý označujeme pojmom forum shopping, teda účelovú voľbu najpriaznivejšieho fóra pre konanie o určitom nároku. Určitá minimálna harmonizácia je obsiahnutá, inter alia, napríklad v smerniciach o verejnom obstarávaní. Rozšírenejšia harmonizácia by však vzhľadom na účinnejšiu ochranu práv jednotlivcov bola žiaduca.³⁸ Netreba však zabudnúť na fakt, že v prípade absencie harmonizačných pravidiel by Súd naďalej intervenoval do národnej procesnej autonómie svojimi judikátmi rozvíjajúc princípy ekvivalencie a efektivity.

Akademické štúdie zaoberajúce sa decentralizovaným spôsobom vynucovania komunitárneho práva perspektívne navrhujú dve riešenia jeho deficitu. Buď predostierajú vytvorenie úplne jednotného systému súdnej ochrany pre Spoločenstvo (tzv. *integration through law*) alebo vzhľadom na politicko-ústavné bariéry prekladajú alternatívny tzv. *sektorálny model*. Podľa neho politiky spoločenstva, ktoré sú po hmotnoprávnej stránke vysoko harmonizované (napr. právo hospodárskej súťaže, oblasť štátnej pomoci), by sa mali i po procedurálnej stránke viac aproximovať. Naopak, hmotnoprávne predpisy iných sektorov (environmentálna či sociálna politika, ochrana zamestnancov) sa nevyznačujú rozsiahlou harmonizáciou a existencia rozdielnych národných procedurálnych foriem právnej ochrany preto nesťažuje ich faktické uplatňovanie.³⁹

³⁶ Tamtiež, s. 198.

³⁷ DOUGAN, M.: *National Remedies...*, cit. dielo, s. 3.

³⁸ SCHERMERS, H. G., WAELBROECK, D. F.: *Judicial Protection...*, cit. dielo, s. 199.

³⁹ DOUGAN, M.: *National Remedies...*, cit. dielo, s. 66.

ZÁVER

Môžeme zhrnúť, že vymáhanie dodržiavania komunitárneho práva členskými štátmi sa realizuje na dvoch úrovniach.

Na centralizovanej úrovni sa vymáhanie uskutočňuje prostredníctvom orgánov ES, najmä Európskej Komisie a súdov ES. Voči porušujúcemu členskému štátu sa náprava realizuje predovšetkým prostredníctvom žaloby o porušenie Zmluvy, ktorú môže na Súd podať Európska komisia alebo iný členský štát. Centralizovaný systém je však charakteristický absenciou práva fyzických a právnických osôb obrátiť sa na Súd so žalobou proti porušujúcemu členskému štátu.

V dôsledku tohto deficitu sa zaviedol decentralizovaný systém, ktorý spočíva v uplatňovaní a vymáhaní komunitárneho práva priamo vnútroštátnymi orgánmi, predovšetkým súdmi. V konaniach s komunitárnym rozmerom sa pritom spravujú základnými zásadami aplikácie komunitárneho práva a postupujú v súlade s národnými procesnými predpismi. Procesná autonómia je však ohraničená princípom ekvivalencie a efektivity, aby členské štáty nebránili účinnému a nediskriminačnému užívaniu komunitárnych práv ich subjektmi. Spomenuli sme i pomocnú úlohu ESD, ktorá sa realizuje prostredníctvom konania o predbežnej otázke a dopĺňa decentralizovaný systém so zámerom uniformnej interpretácie a aplikácie komunitárneho práva. Uviedli sme i základné právne možnosti jednotlivcov, ktoré majú v prípade porušenia komunitárneho práva členským štátom na ochranu svojich práv, najmä právo na sudcu a na náhradu vzniknutej škody, ktorej sme sa venovali podrobnejšie.

Systém vynucovania komunitárneho práva sme zhodnotili ako adekvátny, avšak neopomenuli sme ani jeho nedostatky a navrhli spôsoby ich prípadnej eliminácie.

Záverom možno zdôrazniť, že systém vymáhateľnosti komunitárneho práva je nesmierne dôležitým predpokladom pre efektívne fungovanie Európskeho spoločenstva ako takého. Možnosť vynútenia práva verejnou mocou je pre každý právny poriadok jeho imanentnou súčasťou, komunitárne právo nevynímajúc, a tvorí i náplň obsahu pojmu právny štát. Možnosť dovolávať sa porušenia komunitárneho práva sa bytostne dotýka všetkých nás ako euroobčanov a beneficentov mnohých oprávnení, ktoré z titulu našej príslušnosti k veľkorodine Európskeho spoločenstva máme.

Recenzentka: *prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.*

Použitá literatúra

- KALESNÁ, K., HRUŠKOVIČ, I., ĎURIŠ, M.: *Základy európskeho práva*. Bratislava : VO PraF UK, 2006.
- SIMAN, M., SLAŠŤAN, M., IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava : Euroiuris, 2006.
- TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R.: *Evropské právo*. Praha : C. H. Beck, 1999.
- SCHERMERS, H. G., WAELBROECK, D. F.: *Judicial Protection in the European Union*. Hague : Kluwer Law International, 2001.

DOUGAN, M.: *National Remedies before The Court of Justice*. Oxford : Oxford and Portland Oregon, 2004.

Zmluva o založení Európskeho spoločenstva.

C 6/64 Costa v. Enel.

C 285/98 Tanja Kreil v. SRN.

C- 33/76 Rewe.

C- 343/96 Dilexport.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

Súhrn

Článok sa zaoberá charakteristikou a hodnotením systému vynucovania komunitárneho práva voči členským štátom. Delí ho na centralizovaný a decentralizovaný podsystem a o oboch pojednáva v samostatných kapitolách. Kapitola o centralizovanom spôsobe vynucovania pôsobiacom na ústrednej úrovni orgánov spoločenstva uvádza právomoci súdov ES, ktoré bdejú nad dodržiavaním komunitárneho práva v rámci celého Spoločenstva. Osobitne sa venuje žalobe o porušení zmluvy proti členskému štátu, keďže predmetom štúdie je dodržiavanie komunitárneho práva členskými štátmi. Ďalej sa konštatuje deficit centralizovaného systému spôsobený nemožnosťou fyzických a právnických osôb žalovať členský štát na súde ES a zakladajúci dôvod pre zavedenie decentralizovaného systému. Kapitola o decentralizovanom systéme pôsobiacom na úrovni každého jedného členského štátu je podrobnejšia. Pojednáva o aplikácii komunitárneho práva členskými štátmi a o možnostiach fyzických a právnických osôb dovolať sa na národných súdoch ochrany svojich práv vyplývajúcich pre ne z komunitárneho práva a porušených konaní členského štátu. Posledná kapitola hodnotí takto upravený systém, vyzdvihuje jeho optimálnosť, ale aj upozorňuje na nedostatky. Napokon vyslovuje možné očakávania ohľadne jeho budúcej úpravy a fungovania, pričom zdôrazňuje potrebu zavedenia jednotnejšej úpravy systému právnej ochrany individuálnych komunitárnych práv.

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel wird das Erzwingungssystem des kommunitären Rechts gegenüber den EU-Mitgliedstaaten charakterisiert und bewertet. Es wird in zwei Subsysteme unterteilt, das zentralisierte und das dezentralisierte. Beide werden in zwei besonderen Kapiteln erörtert.

In dem Kapitel über zentralisierte Erzwingungsart, welche auf der höchsten Ebene der EU-Organen wirkt, wird die Gerichtsbarkeit der EU-Gerichte, welche die Regeln des kommunitären Rechts im Rahmen der ganzen EU kontrollieren, präsentiert.

Da der Artikel der Einhaltung des EU-Rechts durch einzelne Mitgliedstaaten gewidmet wird, wird die Klage gegen den Mitgliedstaat wegen Vertragsbruchs speziell behandelt.

Es wird dabei auf das Defizit des zentralisierten Systems hingewiesen, das es in der Unmöglichkeit der natürlichen und juristischen Personen den EU-Mitgliedstaat beim EU-Gericht zu klagen, besteht. Das wäre der Grund für die Einführung des dezentralisierten Systems.

Das Kapitel über das dezentralisierte System, welches auf der Ebene jedes EU-Mitgliedsstaates wirkt, ist ausführlicher und betrifft die Anwendung des kommunitären Rechts in einzelnen EU-Mitgliedstaaten, sowie die Möglichkeiten der natürlichen und juristischen Personen, ihre Rechte auf der nationalen Ebene in Einklang mit dem EU-Recht geltend zu machen.

Im letzten Kapitel wird das vorgeschlagene System bewertet und als optimal hervorgehoben, gleichzeitig wird aber auf dessen Mängel die Aufmerksamkeit gelenkt. Schließlich äußert die Autorin mögliche Erwartungen hinsichtlich der künftigen Regelung und Wirkung des dezentralisierten Systems und betont die Notwendigkeit der Einführung der einheitlichen Regelung des Rechtsschutzes individueller kommunitärer Rechte.

Summary

The article deals with the enforcement system of the EC law against the member states, its characterization and evaluation. The enforcement system is classified into the centralized and decentralized subsystems both being subject to analyze in separate chapters. Chapter on the centralized enforcement system which is operating on the central level of the EC bodies lists the powers of the EC courts, which safeguard the obedience with the EC law within the whole Community. It specifically deals with action for infringement of the EC Treaty against a member state, as the article is concerned with the compliance with the EC law by the member states. Due to the impossibility of natural and legal persons to sue their member state before the EC court, we state the deficit of the centralized system which constitutes the reason to establish the decentralized system. The chapter on the decentralized system operating on the level of every single member state is more elaborated. It deals with the application of EC law by the member states and with possibilities of natural and legal persons to obtain protection of their rights deriving from the EC law and being breached as a result of a state's action before their national courts. The last chapter evaluates the system regulated in such a way, appreciates its optimality, but also points its insufficiencies. Finally, it articulates possible anticipations as regards to their future regulation and functioning, whereby emphasizing the need for establishment of a more unified regulation of the system of legal protection of individual community rights.

PROBAČNÁ A MEDIAČNÁ ČINNOSŤ

Margita Prokešová

V roku 2003 bol prijatý osobitný právny predpis zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch (ďalej len „ZP a MÚ“) a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou od 1. januára 2004, upravujúci ich postavenie a činnosť v trestných veciach. Novela predchádzajúceho Trestného poriadku č. 457/2003 Z. z., ktorá nadobudla účinnosť 1. decembra 2003 zahrnuje probačného a mediačného úradníka medzi osoby zúčastnené na konaní (§ 29b Tr. por.). Stalo sa tak na základe toho, že v tom istom roku bol prijatý zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch s účinnosťou od 1. januára 2004 a súčasťou odborného aparátu na súdoch sa stal aj probačný a mediačný úradník spolu s vyšším súdnym úradníkom a tajomníkom. Rekodifikáciou Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov) bol probačný a mediačný úradník zaradený pod pomocné osoby (§ 25 Tr. por.). Taktiež bol prijatý zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou od 1. septembra 2004, ktorého pôsobnosť sa vzťahuje na súkromnoprávnu oblasť (občianskoprávne, rodinnoprávne, obchodné a pracovnoprávne spory). V článku sa však zameriam na zvolenú tému z trestnoprávneho hľadiska.

„Problematika mediácie a probácie v trestných veciach je tiež upravená v:¹

- Odporúčani Rady Európy č. R (92) 16 výboru ministrov členským štátom k európskym pravidlám o trestoch a opatreniach realizovaných v spoločenstve – vzťahuje sa na tresty a opatrenia, v priebehu ktorých ostáva obvinený v spoločenstve (t. j. na slobode) a ktoré zahŕňajú určité obmedzenia jeho slobody vyplývajúce z povahy uložených obmedzení alebo povinností, a ďalej tie, ktoré uplatňujú orgány, k tomuto účelu ustanovené zákonom,
- Odporúčani Rady Európy č. R (99) 19 výboru ministrov členským štátom k mediácii v trestných veciach a dodatku k odporúčaniu č. R (99) 19 – upravuje vymedzenie mediácie v trestných veciach, dobrovoľnosť strán zúčastniť sa procesu mediácie, činnosť mediačných služieb, kvalifikáciu mediátorov a výstupy mediačného procesu.“

¹ <http://www.justice.gov.sk/kop/pk/pk100-02.htm>

Štatút Rady pre probáciu a mediáciu je účinný od 11. októbra 2004.

Problematika kompetencií a postavenia probačných a mediačných úradníkov nie je upravená predpismi práva Európskych spoločností. Ich úprava je ponechaná na jednotlivé členské krajiny Európskej únie.²

Výkon probácie a mediácie koncepčne a metodicky riadi a usmerňuje Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. Zárukou kvalifikovanosti a naplnenia požadovaného cieľa je, aby probátori a mediátori mali ukončené vysokoškolské právnické, pedagogické, teologické alebo iné spoločenskovedné vzdelanie. Takisto sa musia zúčastňovať ďalšej odbornej prípravy, ktoré organizuje Ministerstvo spravodlivosti SR. Probačný a mediačný úradník musí pri výkone svojej činnosti chrániť a rešpektovať ľudské práva a slobody, dôstojnosť človeka a zdržať sa všetkého, čo by mohlo viesť k zmareniu účelu trestného konania, alebo ktoré by vzbudzovalo pochybnosti o jeho nestrannosti.

Probačný a mediačný úradník musí spĺňať určité kritéria na vykonávanie svojej činnosti. V prvom rade musí ísť o občana Slovenskej republiky, resp. občana iného členského štátu Európskej únie. Keďže títo úradníci spadajú pod zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov, podľa § 14 ods. 1 musia:

- dosiahnuť vek 18 rokov,
- mať spôsobilosť na právne úkony,
- byť bezúhonní a neboli prepustení zo štátnej služby podľa § 61 ods. 2 písm. c) až e),
- spĺňať kvalifikačné predpoklady,
- byť zdravotne spôsobilí na vykonávanie štátnej služby,
- mať trvalý pobyt na území Slovenskej republiky,
- ovládať štátny jazyk,
- ovládať cudzí jazyk, ak túto požiadavku určí na vykonávanie štátnej služby služobný predpis, ktorý vydá Úrad pre štátnu službu,
- úspešne absolvovať výberové konanie na prípravnú štátnu službu alebo spĺňať predpoklady na dočasnú štátnu službu,
- sú oprávnení oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami podľa osobitného predpisu, ak sa toto oprávnenie požaduje na výkon štátnej služby.

Činnosť probátorov a mediátorov je odlišná. Napriek tomu sa tieto pojmy uvádzajú vždy spolu bez ohľadu nato, či sa reč vzťahuje na probáciu alebo mediáciu. Podľa môjho názoru by sa mali tieto pojmy používať samostatne z dôvodu zvýraznenia ich rozličnej činnosti. Činnosť probátorov je dosť rozsiahla, pretože probáciou sa zabezpečuje [§ 2 ods. 1 písm. a) ZP a MÚ]:

- dohľad nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným (ďalej len „obvinený“),
- kontrola výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody vrátane uloženej povinnosti alebo obmedzenia,
- dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienčanom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody,
- pomáhanie obvinenému, aby viedol riadny život a splnil podmienky, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu.

² <http://www.justice.gov.sk/kop/pk/pk100-02.htm>

Z činnosti probátorov vyplýva, že možno ich použiť pri viacerých trestnoprávných inštitútoch z hmotnoprávnej i procesnoprávnej oblasti. Ide predovšetkým o prípady:

- podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody,
- podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom,
- podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody,
- trestu domáceho väzenia,
- trestu povinnej práce,
- trestu zákazu činnosti,
- nahradenia peňažného trestu všeobecne prospešnou činnosťou,
- ochranného dohľadu,
- ochrannej výchovy,
- nahradenia väzby dohľadom.

Probačný a mediačný úradník plní úlohy probácie a mediácie uložené súdom alebo iným príslušným orgánom a iné úlohy ustanovené v Trestnom poriadku alebo v osobitnom zákone. V prípade, ak probácia neplní svoj účel, ktorý bol rozhodnutím súdu alebo iného príslušného orgánu ustanovený, probačný a mediačný úradník podá súdu podnet na nariadenie výkonu trestu odňatia slobody alebo podá podnet na pokračovanie trestného stíhania proti osobe, u ktorej bolo rozhodnuté o podmienenom zastavení trestného stíhania (§ 25 Tr. por.).

V § 2 ods. 1 písm. b) ZP a MÚ je vymedzená legálna definícia mediácie takto: „Mediácia je mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi poškodeným a obvineným“. Ide teda o alternatívnu a neagresívnu formu mimosúdneho riešenia sporu medzi obvineným a poškodeným s cieľom spoločného hľadania zhodného a uspokojivého riešenia, ktoré má vzájomnou komunikáciou zmierniť alebo odstrániť vzniknutý a existujúci konfliktný stav. Poslaním mediácie je nielen dosiahnuť uspokojenie nároku poškodeného, ale vyriešiť i konfliktný stav medzi obvineným a poškodeným. Mediáciou sa takisto umožňuje pružne riešiť spor, na rozdiel od klasického trestného konania. Mediácia sa uplatňuje predovšetkým pri zmieri, podmienenom zastavení trestného stíhania, ale môže sa využiť i pri dohode o vine a treste, pretože jej obsahom je aj rozsah a spôsob náhrady škody, ak bola činom spôsobená [§ 233 ods. 7 písm. d) Tr. por.]. Mediácia sa realizuje pri menej závažných trestných činoch a vytvárajú sa ňou podmienky na uplatňovanie týchto odklonov v trestnom konaní.³

Pôsobenie probačného a mediačného úradníka možno postrehnúť i pri týchto procesných úkonoch:

- dožiadanie,
- doručovanie a
- nazeranie do spisov.

³ K problematike odklonov pozri PROKEINOVÁ, M.: *Odklony v trestnom konaní*. Bratislava : PraF UK, 2007, s. 130.

V mediačnom konaní platia určité zásady z hľadiska práce mediátora. Mediátor:⁴

- preštuduje prípad, kvalitne sa naň pripraví, má starostlivo naplánovaný postup,
- stanovuje pravidlá a dozerá na ich dodržiavanie,
- po dohode s účastníkmi stanoví program stretnutia a zodpovedá za štruktúru stretnutia podľa programu,
- dodržiava prísnu dôvernosť,
- je v jednaní nestranný, poskytuje všetkým rovnaký priestor,
- riadi komunikáciu, napomáha stranám porozumieť, kladie otázky, uľahčuje komunikáciu, objasňuje vyhlásenia,
- nevyjadruje vlastný názor, neobviňuje, nerozhoduje, nehodnotí,
- analyzuje a usporadúva informácie tak, aby napomohol úspešnému riešeniu konfliktu,
- hľadá zárodky spoločného a zároveň diferencuje dôverné a verejné informácie,
- dohliada na to, aby v mediácii neboli zakázané prvky (osočovanie, slovné urážky, úmysel poškodiť druhému, agresivita),
- poskytuje informácie účastníkom počas mediačného procesu, orientuje strany na budúcnosť na prospech obidvoch strán,
- povzbudzuje strany, podporuje zodpovednosť oboch strán za nájdenie riešenia, oceňuje snahu oboch strán pri hľadaní východiska,
- priebežne hodnotí každé mediačné stretnutie a na záver zhodnotí celý mediačný proces.

Základným predpokladom k tomu, aby mediácia mohla byť uskutočnená je splnenie niekoľkých podmienok:⁵

- účastníci si želajú vyriešenie sporu a dosiahnutie dohody,
- účastníci rozumejú, že majú byť pripravení zmeniť do istej miery svoje vnímanie konfliktu,
- účastníci rozumejú podstate mediácie a s mediáciou dobrovoľne súhlasia,
- účastníci dôverujú mediátorovi,
- účastníci by mali byť prístupní a ochotní vypočuť si aj iný názor, s názorom druhej strany samozrejme nemusia súhlasiť.

Ako sa vlastne vec dostane na mediáciu? V prvom rade si treba uvedomiť, že mediácia sa môže uskutočniť len na pokyn a s písomným súhlasom predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora. Samozrejme, že s mediáciou musia súhlasiť aj obvinený a poškodený, čo potvrdia svojim podpisom. Ak je obvineným mladistvý, súhlas sa vyžaduje i od zákonného zástupcu. K mediácii nemôžu byť v žiadnom prípade nikým a ničím donútení. Ak sa trestná vec nachádza na súde, môže dať sudca písomný pokyn probačnému a mediačnému úradníkovi na vykonanie mediácie. V takomto prípade dostane mediátor k dispozícii spis, ktorý si preštuduje a začne s prípravou mediácie. V prípravnom konaní môže prísť písomný pokyn na vykonanie mediácie od prokurátora. I v tomto prípade je postup rovnaký. Podnet na vykonanie mediácie môže

⁴ Informácia čerpaná priamo od mediačného úradníka.

⁵ Takisto získané od mediačného úradníka.

dať aj obvinený, poškodený, rodič mladistvého, policajt atď. Mediátor spíše o tomto podnete úradný záznam. Následne písomne oznámi prokurátorovi, predsedovi senátu alebo samosudcovi podnet, pričom žiada ich stanovisko k vykonaniu mediácie. Až po písomnom súhlase môže probačný a mediačný úradník začať vo veci konať. V prípade nesúhlasu to písomne oznámi osobe, ktorá podala podnet.

Sporné strany by mali byť ešte pred začatím mediačného konania poučené o zmysle mediácie a dohodnúť si pravidlá vstupu do reči. Mediácia môže byť vykonávaná priamo alebo nepriamo. Priama mediácia sa vykonáva za účasti oboch strán v tvár v tvár. Okrem sporných strán sa môžu mediačného konania zúčastniť i ďalšie osoby, ale len so súhlasom strán. V niektorých prípadoch je však účasť ďalších osôb nevyhnutná. Ak sa vykonáva mediácia, v ktorej je obvinenou osobou mladistvý, na mediačnom konaní sú prítomní: obhajca obvineného, jeho zákonný zástupca (spravidla rodič), prípadne zástupca štátneho orgánu starostlivosti o mládež. Obhajca sa môže zúčastniť mediácie i pri konaní s dospelými účastníkmi, ak si to klient praje. Verejnosť sa môže zúčastniť mediácie len s výslovným súhlasom strán sporu. Pri nepriamej mediácii je probačný a mediačný úradník naozajstným sprostredkovateľom. Jedná s každou stranou osobitne, pričom dôležité informácie odovzdáva po dohode druhej strane. Nepriama mediácia môže prísť do úvahy napríklad v situáciách, keď mediátor po individuálnych rozhovoroch zistí, že strany sú ochotné sa dohodnúť, avšak je pre nich neprijateľné stretnúť sa osobne s druhou stranou.

Na konci mediácie je vhodné dať všetkým účastníkom slovo, aby sa mohli k veci vyjadriť a povedať svoj názor jednak na skutok, ako aj na výsledok mediácie. Intenzívne zasahovanie do mediácie v čase jej priebehu je však nežiadúce, nakoľko sa tak môže narušiť celé konanie a nesprávny prístup by v konečnom dôsledku mohol znamenať zmarenie dohody.

Úspešná mediácia sa zvyčajne končí dohodou medzi obvineným a poškodeným. Táto dohoda nemá charakter rozhodnutia. Jej predmetom je len to, akým spôsobom dôjde k vyriešeniu sporu oboch strán. Probačný a mediačný úradník dohodu spíše spolu so stranami. Dohoda o náhrade škody sa spisuje s účastníkmi vtedy, ak trestným činom bola spôsobená majetková škoda a účastníci sa dohodli na jej zaplatení jednorázovo, resp. v splátkach. Je dôležité, aby bola dohoda napísaná jasne a zrozumiteľne. Musí obsahovať odpovede na štyri základné otázky: kto? čo? kedy? a ako? To znamená presné vyjadrenie, kto nahradí škodu, čo bude predmetom jej plnenia, termín splatenia a akým spôsobom bude nahradená. V niektorých prípadoch trestným činom nie je spôsobená finančná škoda. Vtedy probačný a mediačný úradník spisuje so stranami sporu záznam z mediácie, v ktorom sa účastníci sporu k prejednávanej veci vyjadria (napr. ospravedlnenie) a svojimi podpismi potvrdia súhlas s vyjadrením. V tejto súvislosti je nevyhnutné pripomenúť, že v mediácii nejde len o finančné majetkové vyrovnanie, ale aj o riešenie konfliktného stavu. Pre poškodeného je niekedy dôležitejšie počuť vysvetlenie, prečo práve on sa stal obeťou trestného činu, než zaplatenie spôsobenej škody. Ak sa mediácia skončí neúspešne (strany počas mediačného konania nedospejú k dohode), spíše sa taktiež záznam z mediácie, v ktorom účastníci uvedú dôvody, pre ktoré nemohli dôjsť k dohode.

Po skončení mediácie pripraví probačný a mediačný úradník podklady pre sudcu, prípadne prokurátora. Oznámenie o výsledku mediácie píše probačný a mediačný úradník sám. V ňom stručne popíše priebeh mediačného konania, prípadné problémy, prístup účastníkov k riešeniu konfliktu, dôvody, pre ktoré niektorý z účastníkov odmietol mediáciu alebo prečo účastníci k dohode nedospeli.

Zo štatistických údajov v stručnosti môžem uviesť, že v roku 2006 bol celkový počet pridelených probácií v Slovenskej republike 7 151 a mediácií 3 231. V roku 2007 to bolo v prípade probácií 6 938 a mediácií 3 785.⁶ Počet probácií v roku 2007 mierne poklesol v porovnaní s rokom 2006. Naopak, počet mediácií v roku 2007 mierne stúpol oproti roku 2006.

Recenzent: *JUDr. Pavol Toman*

Použitá literatúra

Normatívne právne akty:

Zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 420/2004 o mediácii a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch.

Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Internetový zdroj:

<http://www.justice.gov.sk/kop/pk/pk100-02.htm>

<http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx?pg=1629>

– informácie čerpané priamo od mediačného úradníka.

Súhrn

Probačná a mediačná činnosť je veľmi žiaduca a prospešná k vytváraniu podmienok na uplatňovanie niektorých druhov odklonov v trestnom konaní, ktoré významnou mierou prispievajú k zrýchleniu, k zefektívneniu a k zhospodárneniu trestného konania. Nezanedbateľný význam tejto činnosti sa odzrkadľuje i v hmotnoprávnej oblasti.

V príspevku je objasnený pojem probačného a mediačného úradníka, vymedzené je na koho sa aká činnosť vzťahuje z hľadiska jednotlivých hmotnoprávnych i procesnoprávnych inštitútoch, pretože tieto pojmy sa uvádzajú síce súbežne, napriek tomu, že ich činnosť je rozdielna. Ďalej sú v ňom uvedené zásady mediačného konania a bližšie je popísaný priebeh takéhoto konania. V závere príspevku sú uvedené stručné štatistické údaje o probácii a mediácii za roky 2006 a 2007.

⁶ <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx?pg=1629>

Hlavným prameňom pri získavaní informácií boli osobitné právne predpisy, hlavne zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ako i priame výpovede od mediačného úradníka.

Zusammenfassung

Bewährungsaufsicht und Mediation sind die wünschenswerten und vorteilhaften Methoden im Strafverfahren, die dazu helfen die bestimmte Ausnahmen von traditionellem Verfahrensverlauf zu ermöglichen. Sie stellen einen wesentlichen Beitrag zur Beschleunigung, zu mehr Effizienz und zur Rationalisierung des Strafverfahrens dar. Ihr positiver Effekt spiegelt sich nicht nur im Strafverfahren, sondern auch im Bereich des materiellen Rechts wider.

Im Artikel werden die Begriffe „Bewährungs- und Mediationsbeamter“, deren unterschiedliche Tätigkeit hinsichtlich der materiell- und prozessrechtlichen Institute, die Grundsätze und den Verlauf des Mediationsverfahrens erläutert. Schließlich sind statistische Zahlen im Bereich der Bewährungsaufsicht und Mediation in den Jahren 2006 und 2007 angegeben.

Die Hauptquellen der gewonnenen Informationen waren Sondervorschriften, besonders das Gesetz Nr. 553/2003 über Bewährungs- und Mediationsbeamte sowie direkte Aussagen eines Mediatoren.

Summary

Probation und mediation are very important and necessary means of criminal procedure which create the conditions for application of some extraordinary practices in criminal procedure. These methods help to facilitate criminal procedure, making it more efficient, sparing the related costs. The positive effect is expressed not only in criminal procedural law, but also in substantive law.

In this article the term „probation und mediation officer“ is interpreted. These two activities are discussed separately as they are totally different, notwithstanding the fact, that they are conducted by the same person. In the following part of the article I present the course of the mediation procedure and its basic principles. The last part of the text incorporates the numbers of cases where mediation and probation were applied in the years 2006 and 2007.

The information used in this paper is mainly obtained from laws and other statutory regulations (mainly N. 553/2003 Coll. on probation und mediation officer and the laws amended). Some information is obtained by a probation und mediation officer.

PROVINČNÁ, MESTSKÁ A OBECNÁ SPRÁVA V ŠPANIELSKOM MIESTOKRÁĽOVSTVE PERU

Ján Puchovský

ÚVOD

Miestokráľovstvo Peru (*Virreinato del Perú*), existujúce v rokoch 1542 – 1824, bolo jednou z územnosprávnych jednotiek, na ktoré sa v 16. až 19. storočí členili Indie (*Indias*), ako Španieli nazývali svoje koloniálne impérium. Miestokráľovstvá na čele s miestokráľmi boli najvyššími územnosprávnymi jednotkami v rámci španielskej koloniálnej ríše, nad ktorými v hierarchii správy kolónií stáli len jej ústredné orgány sídliace v Španielsku (napr. Rada pre Indie). Španieli vytvorili v Indiách postupne štyri miestokráľovstvá: Nové Španielsko (1535), Peru (1542), Nová Granada (1717/1739) a Río de la Plata (1776).

Miestokráľovstvo Peru, ktoré v roku 1542 zriadil španielsky kráľ Carlos I.,¹ bolo vďaka svojmu nerastnému bohatstvu považované za najcennejšiu z amerických dŕžav španielskej koruny.² Hlavným mestom miestokráľovstva a sídlom jeho miestokráľa bola Lima. Okrem dnešného Peru k nemu patrila Panama a celé územie Južnej Ameriky s výnimkou Brazílie, Guayán, Venezuely a niektorých nekolonizovaných teritórií (napr. Patagónia, časť Amazónie a pod.). V 18. storočí sa po vzniku miestokráľovstiev Nová Granada a Río de la Plata zredukovalo jeho teritórium približne na územie dnešného Peru a Chile.³ V roku 1798 získal nezávislosť od peruánskeho miestokráľovstva aj generálny kapitanát Chile.⁴ Po vypuknutí bojov obyvateľov Latinskej Ameriky za nezávislosť od Španielska začiatkom 19. storočia zostávalo miestokráľovstvo Peru relatívne dlho baštou španielskej moci v Južnej Amerike. Jeho existenciu ukončili vojny za nezávislosť Latinskej Ameriky v prvej štvrtine 19. storočia. Aj keď bola nezávislosť Peru vyhlásená

¹ Carlos I. bol španielskym kráľom v rokoch 1516 – 1556. Známy je tiež ako cisár Svätej ríše rímskej národa nemeckého Karol V.

² Porovnaj HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico en América*. Buenos Aires : Ed. Solar/Hachette, 1966, s. 98.

³ K tomu pozri tamtiež, s. 106-109.

⁴ Porovnaj CHALUPA, J.: *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 76.

už v roku 1821, faktický koniec miestokráľovstva znamenala až kapitulácia posledného miestokráľa Josého de la Serna v roku 1824.⁵

V tomto článku sa zameriame na problematiku provinčnej, mestskej a obecnej správy v peruánskom miestokráľovstve, teda na nižšie články v hierarchickej sústave orgánov správy koloniálneho Peru.⁶ Najprv si priblížime kompetencie a vývoj správnych orgánov na provinčnej úrovni. Potom sa zameriame na komunálnu správu španielskych miest a napokon sa budeme venovať problematike administratívnych orgánov indiánskych miest a obcí, budovaných podľa španielskych vzorov.

1. PROVINČNÁ SPRÁVA

Najvyššími jednotkami územnosprávneho členenia miestokráľovstva Peru boli obvody audiencií. Väčšina z nich sa označovala aj termínom prezidencia (*presidencia*) a niektoré aj ako generálny kapitanát (*capitanía general*). Na čele každého z týchto obvodov stál guvernér (*gobernador*), ktorým bol miestokráľ⁷ alebo prezident *audiencie*,⁸ ktorá sídlila v hlavnom meste obvodu, pričom guvernéri generálnych kapitanátov sa na zvýraznenie svojej vojenskej funkcie označovali aj vojenským titulom generálny kapitán (*capitán general*). V 16. – 18. storočí sa územie miestokráľovstva Peru členilo na obvod limskej *audiencie*, prezidencie Charcas, Quito a Panama a generálne kapitanáty Nueva Granada a Chile. V rokoch 1661 – 1671 existovala aj prezidencia Buenos Aires. Generálne kapitanáty Nueva Granada a Chile mali značnú mieru nezávislosti od peruánskeho miestokráľa.⁹ Naopak, miestokráľ Peru bol z titulu svojej funkcie guvernérom obvodu limskej *audiencie* a prezidencií Charcas a Quito.¹⁰

Obvody *audiencií* zohrali rozhodujúcu úlohu pri formovaní národov v španielskej Amerike. Mestá, v ktorých sídlili, získali kultúrnu, vojenskú aj ekonomickú prestíž, čo ich premenilo na jadrá rozsiahlejších území zjednotených spoločným povedomím a záujmami.¹¹ Obvod každej hispanoamerickej *audiencie*, okrem dvoch výnimiek,¹² sa stal základom pre vznik jedného národa a štátu. Spomedzi obvodov *audiencií* v peruánskom

⁵ OPATRŇY, J.: *Amerika v proměnách staletí*. Praha : Libri, 1998, s. 437.

⁶ K problematike vyšších administratívnych orgánov správy miestokráľovstva Peru pozri PUCHOVSKÝ, J.: Miestokráľ a audiencie v koloniálnom Peru (postavenie a činnosť dvoch vrcholných orgánov španielskej správy v Amerike 16. – 19. storočia na príklade stavu v miestokráľovstve Peru). *Právny obzor*, roč. 92, 2009, č. 1, s. 57-68.

⁷ V prípade troch obvodov.

⁸ Termín *audiencia* označoval významný kolegiálny orgán španielskej koloniálnej správy v Indiách. Išlo o kráľovské odvolacie tribunály predstavujúce najvyššiu súdnu inštanciu v španielskych koloniálnych miestokráľovstvách. V niektorých záležitostiach pôsobili aj ako súd prvej inštancie. Boli tiež dôležitým administratívnym orgánom. Na ich čele stál prezident *audiencie*.

⁹ K tomu pozri HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 100; CHALUPA, J.: *Dějiny Argentiny...*, cit. dielo, s. 76.

¹⁰ *Porovnaj Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 3., Tit. 3., Ley VI.; HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 102.

¹¹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 144.

¹² Týmito výnimkami boli audiencie v mexickej Guadalajare a peruánskom Cuscu.

miestokráľovstve túto úlohu zohrala prezidencia Charcas pre Bolíviu, prezidencia Quito pre Ekvádor, generálny kapitanát Nueva Granada pre Kolumbiu, panamská prezidencia pre Panamu, chilský generálny kapitanát pre Chile a prezidencia Buenos Aires pre Argentínu. Osobitným prípadom je dnešné územie Peru, ktoré sa v rokoch 1563 – 1787 približne prekrývalo s obvodom límskej *audiencie*, ale na konci koloniálneho obdobia bolo rozdelené medzi *audiencie* v Lime a v Cuscu. Naopak, územie dvoch menších juhoamerických štátov Uruguaja a Paraguaja netvorilo nikdy samostatný obvod *audiencie*, ale spadalo postupne pod *audiencie* v Lime, Charcas a Buenos Aires.

Obvody *audiencií* boli rozdelené na menšie územnosprávne jednotky, ktoré sa medzi sebou líšili, pokiaľ ide o rozsah aj dôležitosť. Rôzne bolo aj ich označenie, ktoré záviselo od titulu správcu týchto území. Ak takýto obvod spravoval guvernér (*gobernador*), nazýval sa *gobernación*,¹³ ak *corregidor* tak išlo o *corregimiento*¹⁴ a v prípade, že správcom bol *alcalde mayor*,¹⁵ sa územie označovalo *alcaldía mayor*.¹⁶ Obvod spravovaný guvernérom zaberá obvykle rozsiahlejšie územie ako *corregimiento* alebo *alcaldía mayor*. V prípade *gobernaciones* išlo väčšinou o teritória podmanené a kolonizované pod vedením veliteľa, ktorého odmenili titulom guvernéra pacifikovanej oblasti, alebo o odľahlé územie či hraničný, ťažko kolonizovateľný región, ktorého správa si vyžadovala značnú osobnú autoritu a pevnú ruku guvernéra. Guvernéri, *corregidores* a *alcaldes mayores* boli v rámci svojich obvodov politickými aj súdnymi úradníkmi a guvernéri niekedy dostali aj titul generálnych kapitánov na území nimi spravovanej *gobernación*. Napriek tomu, že guvernér – najmä ak bol tiež generálnym kapitánom – mal byť považovaný za funkcionára s vyššou hodnosťou a možno aj s nezávislejším postavením ako *corregidor* a *alcalde mayor*, povinnosti týchto funkcionárov boli rovnaké a tieto tri termíny prakticky možno považovať za synonymá.¹⁷ V miestokráľovstve Peru sa územné obvody pod vedením úradníkov tejto kategórie najčastejšie nazývali *corregimientos* a ich správcovia *corregidormi* (*corregidores*). Preto sa v ďalšom texte na označenie uvedených územnosprávnych jednotiek a úradníkov používajú termíny *corregimiento* a *corregidor*. Pod úrovňou *corregimientos* pôsobila mestská a obecná správa.

Úrad *corregidorov* pôvodne pochádzal z Iberského polostrova a koloniálna moc sa pri jeho zavedení v zámorských územiach inšpirovala inštitúciou *corregidorov* v stredovekom Španielsku.¹⁸

Údaje o zriadení prvých *corregimientos* v miestokráľovstve Peru sa v odbornej literatúre mierne rozchádzajú. Francisco José del Solar¹⁹ a José Tamayo Herrera²⁰ uvádzajú, že prvé *corregimiento* v peruánskom miestokráľovstve vzniklo v roku 1552

¹³ Plurál *gobernaciones*.

¹⁴ Plurál *corregimientos*.

¹⁵ Plurál *alcaldes mayores*.

¹⁶ Plurál *alcaldías mayores*.

¹⁷ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 145-146.

¹⁸ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio de Historia del Perú*. Lima : s. n., 1985, s. 108.

¹⁹ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho Peruano (Tomo segundo)*. Lima : Ediciones Reales S. R. L., 1993, s. 79.

²⁰ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 108.

v Chucuite, ako inštitúcia sa rozšírilo za vlády miestokráľa Lope Garcíu de Castro (1564 – 1569) v roku 1565, pričom všeobecne sa ujalo za vlády Francisca de Toledo (1569 – 1581), keď bolo aj právne upravené. Na rozdiel od nich Enrique Docafe píše, že *corregimientos* v Peru vznikli v období vlády miestokráľa Lope Garcíu de Castro a podrobne boli vymedzené miestokráľom Franciscom de Toledo a jeho vizitátormi v rokoch 1570 až 1575.²¹ Pri tomto nesúlade však môže ísť aj o nedorozumenie, a to v prípade, ak Enrique Docafe kladie vznik inštitúcie *corregimientos* v Peru do obdobia vlády Lope Garcíu de Castro z dôvodu, že sa tieto územnosprávne jednotky v miestokráľovstve vo väčšom meradle rozšírili až v tomto období a skorší vznik prvého *corregimienta* v Chucuite nespomína, lebo ho považuje za ojedinelú udalosť.

Počet *corregimientos* postupne narastal. Podobne ako sa koloniálna spoločnosť delila na „republiku Španielov“²² a „republiku Indiánov“²³ existovali v miestokráľovstve Peru dva typy *corregimientos* – španielske a indiánske. V 17. storočí bolo v Peru 17 španielskych a 52 indiánskych *corregimientos*. Taxatívny výpočet všetkých *corregimientos*, *gubernaciones* a *alcaldías mayores* v miestokráľovstve Peru koncom 17. storočia obsahuje *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680.²⁴ V 18. storočí okolo roku 1750 bolo Peru rozdelené na 78 *corregimientos*.²⁵

V otázke, kto bol oprávnený menovať *corregidorov* nepanuje v odbornej literatúre úplná jednota. Clarence H. Haring²⁶ spomína *corregidorov* menovaných kráľom ale aj právomoc miestokráľov a prezidentov *audiencií* menovať týchto nižších úradníkov s tým, že menovanie musela ešte potvrdiť Rada pre Indie. Podobne aj Josef Polišíenský a Bohumil Baďura²⁷ uvádzajú, že *corregidorov* menoval buď kráľ alebo miestokráli či guvernéri,²⁸ ktorí mali povinnosť predkladať menovanie na schválenie Rade pre Indie.²⁹ Na rozdiel od nich napr. José Tamayo Herrera³⁰ a Enrique Docafe³¹ tvrdia, že *corregi-*

²¹ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General de los Peruanos 2*. Lima : s. n., 1977, s. 146.

²² Termín „republika Španielov“ označoval španielsku časť koloniálnej spoločnosti. K „republike Španielov“ patrili prisťahovalci zo Španielska a kreoli – osoby španielskeho pôvodu narodené v Amerike.

²³ Termín „republika Indiánov“ označoval indiánsku časť koloniálnej spoločnosti. K „republike Indiánov“ patrili všetky indiánske etnické skupiny v krajine.

²⁴ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 5., Tit. 2., Ley I.; *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (Rekopilácia zákonov kráľovstiev Indii) z roku 1680 predstavuje najvýznamnejšiu zbierku španielskych koloniálnych zákonov. Je to monumentálne dielo pozostávajúce zo 6377 zákonov pochádzajúcich z rôznych období dejín španielskych Indii. *Recopilación* sa delí na deväť kníh. Knihy sa ďalej delia na tituly obsahujúce zákony. Celkový počet titulov je 218.

Citáty z *Recopilación* uvedené v tomto článku pochádzajú z kompletného textu tejto zbierky zákonov uverejneného na webovej stránke peruánskeho parlamentu (<http://www.congreso.gob.pe/ntley/LeyIndiaP.htm>)

²⁵ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 109.

²⁶ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 146, 147.

²⁷ POLIŠENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha : Svoboda, 1979, s. 97.

²⁸ Myslia sa tým guvernéri územnosprávnych jednotiek nad úrovňou *corregimientos* (teda obvodov *audiencií*, prezidentí, generálnych kapitanátov).

²⁹ Rada pre Indie bola najvyšším orgánom správy španielskej koloniálnej ríše po kráľovi. Išlo o najbližší poradný, zákonodarný, výkonný aj súdny orgán kráľa pre záležitosti kolónií. Rada sídlila na španielskom kráľovskom dvore.

³⁰ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 108.

³¹ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 146.

dorov mohol menovať kráľ alebo miestokráľ a rovnakú právomoc prezidentov *audiencii* ani guvernérov nespomínajú.

Ešte väčšie rozpory v odbornej literatúre nájdeme v odpovedi na otázku, aká bola dĺžka funkčného obdobia *corregidorov*. Bohumír Roedl³² hovorí o päťročnom funkčnom období týchto úradníkov, zatiaľ čo podľa Federica Genga Delgada³³ bol *corregidor* vo všeobecnosti menovaný na tri roky. Josef Polišíenský a Bohumil Baďura³⁴ uvádzajú, že funkčné obdobie *corregidora* bolo päťročné alebo trojročné podľa toho, či sa príslušná osoba v čase menovania nachádzala v Španielsku alebo v Indiách. Francisco José del Solar³⁵ a José Tamayo Herrera³⁶ rozlišujú dĺžku funkčného obdobia *corregidorov* podľa toho, kto ich do funkcie menoval: ak to bol kráľ, funkčné obdobie trvalo 5 rokov, ak miestokráľ, trvalo 2 roky. Táto nejednotnosť môže vyplývať z toho, že uvedení autori zohľadnili vždy len niektoré z okolností menovania *corregidora* determinujúcich dĺžku jeho funkčného obdobia. Asi najkomplexnejšie sa s touto problematikou vysporiadal Clarence H. Haring. Ten uvádza, že funkčné obdobie *corregidorov*, ktorých menoval kráľ bolo päťročné, ak sa vybraná osoba v čase menovania nachádzala v Španielsku a trojročné ak sa v tom čase zdržiavala v Indiách. V oboch prípadoch funkčné obdobie *corregidorov* začínalo plynúť od prevzatia úradu a trvalo do príchodu ich nástupcu. Funkčné obdobie peruánskych *corregidorov* menovaných miestokráľom však bolo len jednoročné, pričom, ak sa ich počínanie v úrade ukázalo ako uspokojivé, bolo ho možné predĺžiť o jeden rok.³⁷

Otázku dočasnej správy *corregimienta* v období, keď sa uprázdnil úrad *corregidora* riešila *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680 takto: „*Gobiernos*,³⁸ *corregimientos a alcaldías mayores*, ktoré sme zriadili, nech sú dočasne spravované miestokráľmi alebo prezidentmi (*audiencii* – pozn. autora), ktorí nech vládu provincií s uprázdneným miestom správcu v dôsledku (jeho – pozn. autora) smrti, odvolania alebo legitímneho vzdania sa (úradu – pozn. autora) zachovávajúc ... zákony tejto knihy.“³⁹

Úrad *corregidorov* začal štát postupom času predávať, a to dokonca nielen, keď bolo miesto *corregidora* bezprostredne nutné obsadiť, ale aj smerom do budúcnosti. Osoby, ktoré si tento úrad kúpili do budúcnosti sa nazývali *futurarios*. Francisco José del Solar uvádza prípad, keď *corregimiento* v Chuquisake malo vymenovaných až troch *futurarios*, ktorí mali postupne obsadiť úrad jeho *corregidora*.⁴⁰

V Španielsku boli *corregidori* takmer vždy univerzitne vzdelanými právnikmi.⁴¹ V koloniálnej správe bola situácia iná. Napriek tomu, že Rada pre Indie navrhla špa-

³² ROEDL, B.: *Dějiny Peru a Bolívie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 73.

³³ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 131.

³⁴ POLIŠENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 97.

³⁵ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 79.

³⁶ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 109.

³⁷ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 147.

³⁸ *Termin gubernos* (singulár *gobierno*) je tu iným výrazom pre *gobernaciones*.

³⁹ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 5., Tit. 2., Ley IV.

⁴⁰ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 79.

⁴¹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 146.

nielskemu kráľovi Felipemu II., aby do funkcie *corregidorov* vymenúval vzdelaných ľudí, dávala koruna prednosť „mužom plášťa a meča“.⁴² Napriek tomu sa podarilo dosiahnuť, aby mal nevzdelaný *corregidor* vedľa seba aspoň univerzitne vzdelaného pomocníka.⁴³

Aby sa zamedzilo úplatnosti regionálnej správy, nebolo dovolené, aby niekoho vymenovali za *corregidora* obvodu, ktorého bol obyvateľom, a ani *encomenderi*⁴⁴ alebo vlastníci pôdy či baní nemohli uvedený post zastávať na území, kde sa nachádzal tento ich majetok. Miestokráli alebo prezidenti *audiencií* nemohli vymenovať za *corregidorov* svojich príbuzných až do štvrtého stupňa.⁴⁵

Predtým, ako sa *corregidor* ujal svojho úradu, musel – minimálne od začiatku 17. storočia – poskytnúť prehľad svojho majetku. Ak sa nachádzal v Indiách, registrovala tento súpis *audiencia*, do ktorej jurisdikcie spadal jeho budúci správny obvod, ak bol v Španielsku, pripadla táto úloha Rade pre Indie. Musel tiež v hlavnom meste svojho *corregimienta* zložiť určitú finančnú záruku s cieľom zabezpečiť svoje záväzky v období, keď bude prebiehať dodatočné súdne preskúmanie jeho činnosti (*juicio de residencia*)⁴⁶ a garantovať platbu akejkoľvek pokuty, ktorá by mohla vyplývať z výsledkov tohto procesu.⁴⁷

Čo sa týka cesty vymenovaného *corregidora* zo Španielska do kolónií, Francisco José del Solar uvádza, že menovanie ho oprávňovalo financovať svoju cestu v podobe dlhu kapitánovi lode, ktorý ho viezol do *Indií*. Po príchode do Ameriky sa zvyčajne dohodol s niektorým z miestnych obchodníkov, ktorý mu požičal dostatočné prostriedky na zaplatenie cesty kapitánovi a zabezpečil jeho ďalšie výdavky do okamihu, keď ho prijal miestokráľ a uviedol do úradu.⁴⁸

Počas výkonu funkcie bol *corregidor* zo zákona povinný uskutočniť jednu inšpekčnú cestu po svojom obvode. Počas nej sa mal informovať o vykonávaní súdництва a správe na miestnej úrovni, oboznámiť sa s problémami, ktoré sa mu predostreli, a hľadať ich riešenie, ak to bolo potrebné, vykonať inšpekciu hostincov, nemocníc a trhov a podať *audiencii* správu o výsledkoch svojej inšpekčnej cesty.⁴⁹ Počas tejto cesty nesmeli *corregidori* prijímať platby ani nadobúdať práva: „*Na inšpekčných cestách, ktoré vykonajú*

⁴² Španielsky termín *hombre de capa y espada* (v preklade muž plášťa a meča) označuje v tomto kontexte ľudí bez vysokoškolského vzdelania.

⁴³ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 80.

⁴⁴ Termín *encomendero* označoval držiteľa *encomiendy*. *Encomienda* predstavovala spôsob vykorisťovania Indiánov, ktorý zaviedli španielski kolonizátori vo svojich amerických dŕžavách v 16. storočí. Princípom *encomiendy* bolo, že sa *encomenderom* zverovali Indiáni na určenom území pod ochranu s povinnosťou zabezpečiť ich evanjelizáciu. Za odmenu mali právo na tribút od Indiánov. Ten mohol mať formu drahých kovov, poľnohospodárskych a iných výrobkov i práce. V praxi sa však *encomenderi* vo vzťahu k Indiánom zvykli starať prevažne alebo výlučne o svoje práva a nie aj o povinnosti, pričom domorodcov kruto vykorisťovali.

⁴⁵ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 146.

⁴⁶ Ako *juicio de residencia* (plur. *juicios de residencia*) sa označovalo súdne preskúmanie činnosti úradníkov španielskej koloniálnej správy uskutočňované po skončení ich funkčného obdobia.

⁴⁷ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 147.

⁴⁸ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 79-80.

⁴⁹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 147.

guvernéri a *corregidori*, nech neprijímajú žiadne platby ani práva z tohto dôvodu, od Španielov ani od Indiánov, čo i len v malom množstve, keďže ich povinnosťou je, aby svoje úrady vykonávali bez iných záujmov.⁵⁰ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680 zakazuje *corregidorom* počas ich inšpekčných ciest aj ďalšie konanie: „Nech sa nevnúti ako hostia na dočasné ubytovanie susedom⁵¹ a obyvateľom oblastí proti ich vôli a nech ich neobťažujú prostredníctvom svojich osôb a tých, čo ich práve sprevádzajú.“⁵² Uvedené ustanovenia nasvedčujú, že konanie *corregidorov*, ktoré zakazujú, patrilo medzi rozšírené praktiky týchto úradníkov. *Recopilación* tiež stanovuje, že *corregidori* mohli takúto inšpekčnú cestu po svojom obvode počas svojho úradovania vykonať len raz, pričom stanovuje aj výnimky z tohto pravidla: „Prikazujeme a nariaďujeme, aby žiadny guvernér, *corregidor* ani *alcalde mayor* nemohol ísť na inšpekčnú cestu ani nekonal vizitáciu svojho obvodu viac ako jeden raz v čase svojho úradovania, pokiaľ nejde o prípad, keď to miestokráľ alebo prezident audiencie, v jurisdikcii ktorej sa *gobierno*, *corregimiento* alebo *alcaldía mayor* nachádza, od neho žiadajú, alebo ak sa vyskytne naliehavá príčina, ktorá to vyžaduje, ale v takom prípade to musí oznámiť miestokráľovi alebo prezidentovi, s ktorého povolením alebo dovoľením to môže urobiť a nie iným spôsobom.“⁵³ Clarence H. Haring uvádza ako dôvod tohto zákazu snahu, aby sa takéto inšpekčné cesty nestali pre obyvateľstvo *corregimienta* príliš veľkým bremenom.⁵⁴

Corregidor mal pod hrozbou ťažkých trestov zakázané obchodovať počas svojho funkčného obdobia alebo prijímať dary akejkol'vek povahy či osobné služby od Španielov alebo Indiánov. Podobne ako sudcovia *audiencie* ani *corregidori* sa nesmeli bez súhlasu koruny ženiť v rámci svojho správneho obvodu ani si nemohli za podriadených vybrať svojich príbuzných až do štvrtého stupňa.⁵⁵

Ak *corregidora* vymenovala koruna, mal právo vybrať si a odvolávať podľa vlastného uváženia svojich zástupcov v hlavných mestách svojho obvodu. Pre týchto zástupcov platili rovnaké normy ako pre *corregidorov*, čo sa týka zloženia záruky, obchodovania a uzatvárania manželstva.⁵⁶

Právomoci *corregidora* boli rozsiahle. Bol správcom svojej provincie, vykonával legislatívnu činnosť v miestnych záležitostiach, velil vojenským jednotkám vo svojom obvode a bol aj jeho najdôležitejším súdnym funkcionárom.⁵⁷

⁵⁰ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 5., Tit. 2., Ley XVI.

⁵¹ Ako „susedia“ (*vecinos*) sa v španielskej Amerike označovali mešťania, ktorým bol udelený titul „sused“ (*vecino*). „Susedstvo“ bolo uznávaným titulom, ktorý mestské rady (*cabildos*) udeľovali príslušníkom nižšej šľachty (*hidalgom*), *conquistadorom* alebo kolonistom s pridelenými *repartimientos* (*Repartimientos* boli pridely pôdy rozdelené medzi španielskych *conquistadorov*, ktoré sa zvyčajne prideliť spolu s *encomiendou*). Niektoré osoby boli „susedmi“ viacerých miest, keďže bolo možné mať *repartimientos* na rôznych miestach. Titul „sused“ bol rovnocenný titulu kráľovského vazala a jeho nositelia si ho cenili, obzvlášť v hlavnom meste, kvôli výsadám, ktoré poskytoval.

⁵² *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 5., Tit. 2., Ley XVII.

⁵³ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 5., Tit. 2., Ley XXI.

⁵⁴ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 147.

⁵⁵ Tamtiež, s. 147.

⁵⁶ Tamtiež, s. 148.

⁵⁷ Tamtiež, s. 150.

Corregidor mal súdnu kompetenciu v občianskoprávných aj trestnoprávných veciach. V občianskoprávných vykonával predbežné súdne úkony a súdil ako prvoinštančný súdny orgán. V trestnom konaní súdil všetky druhy vecí s výnimkou tzv. *casos de corte*.⁵⁸ O odvolaniach proti rozhodnutiam *corregidora* ako prvostupňového sudcu rozhodovala *audiencia*. V prípade menej významných sporov s predmetom v hodnote do tisíc *maravedís*⁵⁹ sa však proti jeho rozhodnutiu nebolo možné odvolať. *Corregidor* pôsobil aj ako odvolací súdny orgán. Rozhodoval o odvolaniach proti rozhodnutiam funkcionárov mestskej správy vo významnejších občianskoprávných aj trestnoprávných prípadoch, pričom proti jeho druhostupňovému rozhodnutiu sa bolo možné odvolať na *audienciu*.⁶⁰ Ak bol *corregidor* právnikom, vykonával súdnu činnosť sám. V opačnom prípade mu radil právny poradca. Keď bol *corregidor* obvinený v trestnom procese, súdil namiesto neho jeho zástupca.⁶¹

Corregidorovi patrili aj právomoci v oblasti mestskej správy. Hoci nebol členom mestských rád (*cabildos*), mal právo zasahovať do ich záležitostí, ak si to vyžadoval verejný záujem alebo záujmy koruny. Potvrdzoval tiež voľbu starostov (*alcaldes*) v mestách vzdialených viac ako 15 míľ od sídla *audiencie*.⁶² Mal tiež právomoc zvolávať a viesť rokovanie mestskej rady.⁶³ *Corregidor* predsedal *cabildu* a disponoval rozhodujúcim hlasom v prípade nerozhodného hlasovania jeho členov (*regidorov*).⁶⁴

Súčasťou španielskej politiky v Novom svete bolo zavádzať európske inštitúcie medzi domorodým obyvateľstvom. Indiáni sa v duchu tejto politiky sústreďovali do miest a obcí organizovaných čo možno najviac podľa španielskeho vzoru. Takéto mestá a obce, ktoré boli povinné odvádzať tribút, sa zokupovali do už spomínaných indiánskych *corregimientos* vedených tzv. *corregidormi* indiánskych obcí (*corregidores de pueblos indios*) nazývanými aj „*corregidormi* Indiánov“ (*corregidores de indios*). Títo úradníci, podobne ako *corregidori* španielskych *corregimientos*, vykonávali súdnicstvo⁶⁵ i administratívnu činnosť (napr. organizovanie *mity*⁶⁶ a vyberanie tribútu), ale ich prvou úlohou mala byť ochrana Indiánov. Ich konkrétne povinnosti v tejto sfére boli právne upravené. *Corregidor* mal napríklad v čase hladu alebo biedy poskytnúť Indiá-

⁵⁸ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 132.

Voľný preklad španielskeho termínu *casos de corte* by mohol znieť ako „prípady vyhradené (súdnemu) dvoru“ (teda *audiencii*). Išlo o trestnoprávne prípady, ktoré vznikli v okruhu päť míľ od mesta, v ktorom sídlila *audiencia*.

⁵⁹ *Maravedí* (plurál *maravedís*) bola medená španielska minca nižšej hodnoty.

⁶⁰ Porovnaj HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 148.

⁶¹ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 132.

⁶² Porovnaj HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 148.

⁶³ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 146.

⁶⁴ Porovnaj SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, 1993, s. 80.

⁶⁵ Vráťane rozhodovania sporov medzi Španielmi a Indiánmi.

⁶⁶ Inštitút verejných prác označovaných indiánskym názvom *mita* prevzali Španieli v miestokráľovstve Peru od Inkov za vlády miestokráľa Francisca de Toledo (1569 – 1581). Pracovné podmienky v rámci koloniálnej *mity* však boli podstatne tvrdšie ako v prípade rovnomenných inkských verejných prác. V koloniálnom Peru išlo o pracovnú povinnosť, ktorú museli vykonávať *indios de cédula* (Indiáni žijúci vo svojich komunitách v rámci indiánskych obcí podliehajúci povinnosti tribútu a *mity*). Najobávanejším druhom *mity* boli banké práce v strieborných baniach v hornoperuánskom Potosí.

nom potraviny za rozumné ceny, starať sa o ich náboženskú formáciu či o poriadok a čistotu v indiánskych obciach.⁶⁷ Správanie sa *corregidorov* však bolo presne opačné ako ustanovovali tieto právne normy. V provinciách, ktoré viedli, sa dopúšťali celého radu korupčných skutkov a vydierania.⁶⁸ Dôležitým motívom pre toto zneužívanie právomoci zo strany *corregidorov* boli ich nízke platy. Najjednoduchším zdrojom dodatočných príjmov týchto funkcionárov bolo vykorisťovanie Indiánov, takže napriek tomu, že podľa zákonov boli zodpovednými za ochranu životov, majetku a dobrých životných podmienok Indiánov, práve oni sa v tejto oblasti dopúšťali najväčších deliktov. Vyžadovali od Indiánov bezplatné služby a väčší tribút ako bola jeho právom stanovená výška, nútili Indiánov predávať svoje zrna a ostatnú úrodu za nižšie ceny ako boli na trhu alebo odovzdávať svoje remeselné výrobky, ktoré potom *corregidori* predávali za vysoké ceny.⁶⁹ *Corregidori* tiež obchodovali s pracovnou silou Indiánov – najímali ich do manufaktúr a na haciendy.⁷⁰ Medzi praktiky *corregidorov* používané voči Indiánom patrilo aj tzv. *repartimiento de mercancías*, nazývané aj *reparto de mercaderías*. Išlo o násilné vnučovanie mnohokrát úplne nepotrebného tovaru Indiánom, ktorí si ho museli kúpiť – často za neprímerane vysoké ceny. Bohumír Roedl spomína prípad, keď *corregidor* provincie Chicas našiel v sklade svojho predchodcu aj knihy určené na predaj Indiánom a medzi nimi jedenásťzväzkové dielo Kresťanský rok, dvojzväzkové Duchovné rozhovory a štrnásťzväzkový Ekonomický slovník.⁷¹ Francisco José del Solar uvádza, že ak Indián nezaplatil za tovar, ktorý mu v rámci *repartimenta* vnútili proti jeho vôli, dostal sa do väzenia. Ak aj potom odmietol platbu, vydražil sa jeho majetok, no keď ani to nestačilo pokryť výšku dlhu, odovzdali ho na práce v manufaktúrach, pričom jeho nepatrný zárobok plynul *corregidorovi*. Vo viac ako sto prípadoch bývali spolupáchateľmi na takejto lúpeži aj *oidori*.⁷² Z *repartimenta de mercancías* mal zisk aj štát, keďže *corregidori* platili zo ziskov z takéhoto predaja daň nazývanú *alcabala*. *Repartimiento de mercancías* bolo najprv len trpenou praktikou. V polovici 18. storočia však bolo legalizované a napriek kritike zo strany niektorých vysokých koloniálnych hodnostárov (miestokráľ Manuel Amat y Junient,⁷³ vizitátor José Antonio de Areche) tento stav trval až do indiánskeho povstania Tupaca Amaru II. v rokoch 1780 – 1782, počas ktorého bolo *repartimiento de mercancías* španielskymi úradmi zrušené. Dlhho ho neprežili ani *corregimientos* a úrad *corregidorov*, ktorých nemorálne praktiky voči Indiánom boli jednou z príčin spomínaného veľkého povstania. V roku 1783 bola inštitúcia *corregidorov* kráľovským výnosom zrušená. Zanikli aj *corregimientos*.

V roku 1784 bolo miestokráľovstvo Peru rozdelené na sedem veľkých *intendencií*⁷⁴ na čele s *intendentmi*, ku ktorým v roku 1796 pribudla ôsma *intendencia* Puno. José Ta-

⁶⁷ K ďalším povinnostiam *corregidorov* v oblasti starostlivosti o Indiánov pozri: HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 149.

⁶⁸ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 146.

⁶⁹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 150.

⁷⁰ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 109.

⁷¹ ROEDL, B.: *Dějiny Peru...*, cit. dielo, s. 121.

⁷² SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 80. Termín *oidor* označoval sudcu *audiencie*.

⁷³ Manuel Amat y Junient bol miestokráľom Peru v rokoch 1761 – 1776.

⁷⁴ Táto inštitúcia mala pôvod vo Francúzsku.

mayo Herrera⁷⁵ a Jorge Basadre Grohmann⁷⁶ uvádzajú, že to boli *intendencie* Lima, Trujillo, Tarma, Huamanga, Huancavelica, Cusco, Arequipa a Puno. Enrique Docafe⁷⁷ spomína takmer rovnaké rozčlenenie. Jediným rozdielom je, že namiesto *intendencie* v Huamange uvádza *intendenciu* v Huancayo. Keďže hranice *intendencií* približne zodpovedali vtedajším hraniciam biskupstiev v Peru,⁷⁸ treba sa prikloniť k členeniu, ktoré nájdeme v citovaných prácach Josého Tamaya Herreru a Jorgeho Basadrehu Grohmannu. Dôvodom je skutočnosť, že biskupstvo v Huamange bolo zriadené v roku 1609⁷⁹ a v čase zavedenia *intendencií* teda už existovalo, zatiaľ čo diecéza v Huancayo vznikla až v roku 1944.⁸⁰ *Intendencie* sa ďalej delili na menšie územné celky nazývané *partidos*, spravované subdelegátmi, ktoré nahradili *corregimientos*. Miestokráľovstvo Peru bolo rozdelené do 56 *partidos*.⁸¹ Na čele celého systému stál *superintendent* so sídlom v Lime.

Systém *intendencií* bol aj právne upravený. V roku 1786 bolo publikované rozsiahle *Nariadenie pre intendentov Nového Španielska (Ordenanza para Intendentes de Nueva España)*, ktoré sa čoskoro začalo aplikovať aj v Peru a stalo sa základným administratívnym kódexom celého španielskeho impéria.⁸²

Intendent bol menovaný kráľom, subdelegát miestokráľom na návrh *intendenta*. Funkčné obdobie *intendenta* bolo päť rokov. *Intendenti* a subdelegáti mali v rámci svojho úradného obvodu politické, administratívne, súdne, vojenské a daňové právomoci. Okrem toho *intendenti* vykonávali funkciu cirkevných vicepatronov.⁸³ *Intendenti* mali vedúce postavenie v komplikovanej vnútornej správe nad podriadeným personálom viacerých úradníkov.⁸⁴

Cieľom Carlosa III.⁸⁵ pri zavádzaní systému *intendencií* bolo zabezpečiť väčšie a lepšie vyberanie daní za pomoci centralizácie administratívy tak, aby bola účinnejšia.⁸⁶ Systém *intendencií* znamenal väčšiu centralizáciu a uniformitu v koloniálnej správe. *Intendencie* mali podstatne väčšiu rozlohu ako *corregimientos* a vyžadovali si funkcionárov na vyššej úrovni a zrejme aj s väčším zmyslom pre zodpovednosť.⁸⁷ *Intendenti* boli lepšie platení ako *corregidori*. Kráľ do tejto funkcie menoval zvyčajne Španielov

⁷⁵ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 109.

⁷⁶ BASADRE, J.: *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S. A., 1985, s. 262.

⁷⁷ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 146.

⁷⁸ ROEDL, B.: *Dějiny Peru...*, cit. dielo, s. 134; PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 146.

⁷⁹ <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dayac.html> (2. 8. 2007)

⁸⁰ <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dhuan.html> (2. 8. 2007)

⁸¹ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 109.

⁸² HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 151.

⁸³ Ako cirkevní vicepatroni boli vykonávateľmi kráľovského patronátu nad Katolíckou cirkvou vo svojich obvodoch. Kráľovský patronát nad Katolíckou cirkvou v španielskych Indiách (*Patronato Indiano*) bol systémom vzťahu štátu a Katolíckej cirkvi v španielskych kolóniách, ktorý štátnym orgánom zaručoval silný vplyv na cirkevné záležitosti. *Patronato Indiano* oficiálne ustanovil pápež Július II. bulou *Universalis Ecclesiae* z 28. júla 1508.

⁸⁴ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 109-110.

⁸⁵ Carlos III. bol španielskym kráľom v rokoch 1759 – 1788.

⁸⁶ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 110.

⁸⁷ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 153.

z Iberského polostrova. Niektorí z nich sa ukázali ako mimoriadne schopné osobnosti. Počet prípadov zneužívania právomocí na úrovni provinčnej správy sa znížil. Kráľovské príjmy sa nepochybne zvýšili a zaviedli sa účinnejšie metódy vyberania daní a eliminácie podvodov.⁸⁸

Zatiaľ čo *intendenti* boli vo všeobecnosti poctivejšími funkcionármi ako *corregidores*, duch nižších úradníkov sa nemohol zmeniť zo dňa na deň a úplatnosť i mnohé ďalšie chyby typické pre starý systém pretrvali. Subdelegáti dostávali veľmi nízke platy a mnohí sa nevyznali v zákonoch, ktoré mali aplikovať. Niektorí z nich pokračovali v „obchode“ s Indiánmi formou *repartimenta de mercancías* napriek tomu, že bolo zakázané.⁸⁹

Zavedenie systému *intendencí* bolo poslednou veľkou reformou provinčnej správy v miestokráľovstve Peru. Toto územné členenie zostalo v platnosti až do vyhlásenia nezávislosti Peru. Po vzniku republiky sa *intendencie* v Peru premenovali na prefektúry.⁹⁰

2. MESTSKÁ A OBEČNÁ SPRÁVA

Najnižším článkom administratívneho aparátu v miestokráľovstve Peru boli orgány na úrovni miest a obcí. Nešlo však o mestskú či obecnú samosprávu v dnešnom ponímaní, ba dokonca ani v podobe, akú poznáme z niektorých značne samostatných miest stredovekej Európy. V španielskej Amerike totiž takmer od začiatku koloniálneho obdobia prevládali centralizačné tendencie štátu, ktoré do značnej miery potlačili autonómiu miest a obcí. Napriek tomu nešlo v prípade orgánov mestskej a obecnej správy v koloniálnom Peru len o ďalší stupeň úradov kráľovskej správy ako boli miestokráli, *audiencias*, či *corregidores*. Miestne administratívne orgány španielskych miest v amerických kolóniách predstavovali zvláštny druh komunálnej samosprávy a reprezentácie svojho obyvateľstva. Zvláštny charakter tejto mestskej správy vyplýva z viacerých skutočností. Na jednej strane možno skonštatovať, že mestské správne orgány ovládala miestna elita a oligarchia, pričom chudobné vrstvy obyvateľstva sa na komunálnej správe vôbec nepodieľali. Ako hovorí Josef Polišíenský: „... *Mestské rady neboli v koloniálnej Amerike školou ľudovlády, ale len školou správnych funkcií.*“⁹¹ Veľký vplyv na personálne obsadenie postov v mestskej správe, ako aj na úradnú činnosť komunálnych orgánov mal štát. Na druhej strane však predsa len išlo o orgány miest a nie o ďalší článok orgánov štátnej správy na danom území ako boli napr. *corregidores*, či *intendenti*. Tak to pociťovalo aj miestne obyvateľstvo. „*Táto inštitúcia*...“ – ako to o španielskom meste či obci v koloniálnej Amerike skonštatoval Clarence H. Haring – „... *mala mimoriadny význam v histórii amerického impéria: bola jedinou, kde bola kreolská teda hispanoamerická časť spoločnosti široko zastúpená a jedna z mála, ktorá mala, aj keď v skromnej miere, určitú miestnu autonómiu.*“⁹² Zaujímavý článok v sústave administratívnych orgánov

⁸⁸ Tamtiež, s. 154.

⁸⁹ Porovnaj tamtiež, s. 155.

⁹⁰ Porovnaj ROEDL, B.: *Dějiny Peru...*, cit. dielo, s. 134.

⁹¹ POLIŠIENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 81.

⁹² HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 164.

v koloniálnom Peru predstavovali tiež správne inštitúcie indiánskych miest a obcí budované podľa španielskych vzorov. Spolu s nimi predstavovali sústavu indiánskych autorít v koloniálnom období aj dediční indiánski náčelníci – *kasikovia*, ktorí ďalej pôsobili v indiánskych mestách a obciach.

Španielska kolonizácia Peru mala prevažne mestský charakter. Od počiatku *conquisty*⁹³ sa tu vytvárali skutočné mestá, zatiaľ čo vidiecka populácia zostávala takmer výučne indiánska.⁹⁴ Mestá sa stali strediskami skutočnej kolonizácie podmaneného územia a tiež správnymi jednotkami, ktoré niekedy zaberali pozoruhodne veľké územie.⁹⁵

Každé mesto malo svoj územný obvod. V oblastiach s nižšou intenzitou kolonizácie, kde boli mestá od seba oddelené veľkou plochou neobývaného územia, mohli tieto obvody zaberat' veľmi rozsiahle teritórium. Napríklad územie patriace k mestu Buenos Aires sa rozprestieralo približne 480 kilometrov po hranicu s mestským obvodom Córdoba, okolo 300 kilometrov smerom k Santa Fe a na juh až po hranicu s indiánskymi pampovými teritóriami.⁹⁶

Španielske koloniálne mestá boli spravidla zakladané podľa vopred určeného plánu. Často mali jedného zakladateľa, ktorý stanovil miesto pre budúce mesto, určil, kde bude stáť hlavné námestie, kostol a radnica, navrhol sieť ulíc, rozdelil prídely pôdy pre mešťanov a dal budúcemu mestu meno. Všetci prítomní, ktorí sa chceli stať obyvateľmi mesta podpísali zakladaciu listinu mesta a prisahali, že ju budú zachovávať.⁹⁷ Zakladaniu miest bola pripisovaná značná dôležitosť. Koruna vydala v roku 1573 podrobné smernice pre zakladanie miest, v ktorých bola upravená aj ich vnútorná štruktúra, či architektonický charakter. Niektoré z týchto zásad – existencia veľkého pravidelného námestia, štruktúra rovnobežných ulíc, či pomerne uniformná architektúra – sa praktizovali už pred vydaním spomínaných smerníc. Nariadenia však išli do prílišných detailov, ktoré bolo ťažké aplikovať.⁹⁸

Najdôležitejšími inštitúciami správy španielskych miest v Amerike boli mestské rady (*cabildos*)⁹⁹ tvorené radcami (*regidores*)¹⁰⁰ a starostovia (*alcaldes*). Počet *regidorov* sa menil podľa veľkosti a dôležitosti mesta. V menších mestách nazývaných *villas* alebo *pueblos* pôsobili obvykle štyria až šiesti. Vo veľkých hlavných mestách ako boli Lima či Mexiko ich bolo dvanásť aj viac. V malých mestečkách pôsobil jeden starosta (*alcalde*) a vo všetkých ostatných dvaja.¹⁰¹

⁹³ Slovo *conquista* znamená v španielčine dobytie, podmanenie si, podrobenie si. V tomto prípade ide o podmanenie si teritórií, na ktorých vzniklo miestokráľovstvo Peru, Španielmi v 16. storočí.

⁹⁴ Porovnaj: HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 165.

⁹⁵ POLIŠENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 98.

⁹⁶ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 167-168.

⁹⁷ Tamtiež, s. 166.

⁹⁸ POLIŠENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 98.

⁹⁹ *Cabildos* je tvar množného čísla, singulár je *cabildo*.

¹⁰⁰ *Regidores* je tvar množného čísla, singulár je *regidor*. V ďalšom texte sú pre označenie člena, resp. členov *cabilda* použité tvary *regidor*, resp. *regidori*.

¹⁰¹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 168.

Z ďalších mestských úradníkov spomína Francisco José del Solar mestského vlajkonosiča (*alférez real*),¹⁰² veliteľa polície (*alguacil mayor*), veliteľa vidieckej polície (*alcalde de hermandad*), ekonóma (*fiel ejecutor*) a pisára (*escribano*), ktorý bol zároveň tajomníkom mestskej rady.¹⁰³ Clarence H. Haring popri nich uvádza aj všeobecného depozitára (*depositario general*) a vyberača súdnych pokút (*receptor de penas*),¹⁰⁴ pričom bližšie charakterizuje činnosť *fiel ejecutora*¹⁰⁵ ako inšpektora mier a váh, ktorý bol zároveň úradníkom povereným zásobovaním mesta potravinami a úpravou cien na trhu. Na margo postu *alcalde de hermandad* Clarence H. Haring spomína, že išlo o policajných funkcionárov vo vidieckych dištriktoch, pričom v rámci správy niektorých miest pôsobil jeden a v prípade iných aj viacerí *alcaldes de hermandad*, nazývaní tiež *alcaldes de la mesta*. Uvádza tiež, že v roku 1635 bola v Peru zavedená funkcia pomocného *regidora* nazývaného *alcalde provincial* s rovnakými funkciami aké mal *alcalde de hermandad*, ktorého post však nebol zrušený.¹⁰⁶ Ďalšími mestskými úradníkmi boli generálny prokurátor (*procurador general* nazývaný aj *sindico*) a majordóm (*mayordomo*), ktorý bol správcom mestského majetku. V neskoršom období vo veľkých mestách často pôsobili *alcaldes de barrio*, ktorí vykonávali policajný dohľad nad obvodmi, štvrťami a farnosťami mesta. V iných mestách bola každá štvrť zverená do jurisdikcie jednému *regidorovi* alebo starostovi.¹⁰⁷

Clarence H. Haring uvádza, že do roku 1622 mali úradníci kráľovskej finančnej správy¹⁰⁸ – hoci neboli mestskými úradníkmi – právo zúčastňovať sa na zasadaniach *cabilda* v hlavnom meste a hlasovať ako *regidori*, pričom niekedy toto svoje oprávnenie vykonávali aj v *cabildos* provinčných miest.¹⁰⁹ Rovnaké právo mali aj správcovia *corregimientos* a *gobernaciones*. Títo provinční správcovia dokonca mohli predsedáť zasadaniam *cabilda* vo svojich sídelných mestách.¹¹⁰ Ak *corregidor* alebo guvernér toto svoje oprávnenie nevyužil, viedol zasadanie jeho delegát alebo niektorý zo starostov.

Spočiatku do ustanovovania mestských funkcionárov do funkcií aktívne zasahovali zakladatelia miest. Dobyvatelia Peru a Chile – Francisco Pizarro a Pedro de Valdivia napríklad získali od koruny právo menovať troch doživotných *regidorov* v každom meste, ktoré založia. Už vtedy sa však uplatňoval aj volebný princíp zakotvený v nariadeniach Carlosa I. o zakladaní nových kolónií z roku 1523, podľa ktorých mali *regido-*

¹⁰² Vlajkonosičov bolo v meste asi viac, keďže *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680 hovorí o hlavnom vlajkonosičovi (*alférez mayor*). (*Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 8., Tit. 20., Ley I.)

¹⁰³ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 81.

¹⁰⁴ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680 ho nazýva vyberač peňažných trestov a súdnych trov (*receptor de penas de Camara y gastos de Iusticia*). *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 8., Tit. 20., Ley I.)

¹⁰⁵ Označeného Franciscom José del Solar za ekonóma.

¹⁰⁶ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 168.

¹⁰⁷ Tamtiež, s. 168-169.

¹⁰⁸ Kráľovská finančná správa tvorila osobitnú špecializovanú sústavu orgánov koloniálnej správy v španielskej Amerike.

¹⁰⁹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 169.

¹¹⁰ Porovnaj PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 147.

rov každoročne voliť mešťania (*vecinos de la ciudad*). Išlo o obyčaj všeobecne rozšírenú v slobodných mestách stredovekého Španielska.¹¹¹

Španielske koloniálne mestá, ktoré využívali túto demokratickú prax, si ju však väčšinou dlho neudržali. *Regidorov* v nich začali čoskoro menovať predstavitelia provinčnej správy prípadne priamo kráľ, alebo svojich nástupcov určovali bývalí *regidori*. Okrem toho sa namiesto ročného funkčného obdobia *regidorov* začalo už od prvej polovice 16. storočia presadzovať ich doživotné ustanovenie do funkcie. Stali sa z nich „veční *regidori*“ (*regidores perpetuos*). Vo väčšine dôležitých miest španielskej Ameriky bolo menovanie *regidorov* od počiatku plne v rukách kráľa alebo jeho reprezentantov v kolóniách a privilégium voľby poskytnuté niektorým mestám bolo chápané ako láska zo strany koruny.¹¹²

Za vlády Felipeho II.,¹¹³ ktorý musel čeliť katastrofálnemu stavu štátnych financií Španielska, začala koruna predávať úradné posty v hispanoamerických mestách. Táto kuriózna prax sa spočiatku týkala len menej významných funkcií. Ako prvý sa v roku 1559 začal predávať úrad mestského pisára (*escribano*), rovnaký osud stihol v roku 1565 v peruánskych mestách post mestského vlajkonosiča (*alférez real*), v roku 1581 ich nasledovali všeobecný depozitár (*depositario general*) a vyberač súdnych pokút (*receptor de penas*) a v roku 1591 *alguacil mayor* i *fiel ejecutor*. Napokon prišli na rad aj *regidori*. V roku 1591¹¹⁴ kráľovský výnos prikazoval miestokráľovi Peru, aby pre potreby koruny predal uprázdnené miesta doživotných *regidorov*. Zároveň nariadil, aby sa zrušilo jednoročné funkčné obdobie týchto funkcionárov v mestách, kde ešte existovalo, a aby sa aj v nich začali predávať posty doživotných *regidorov*. Tieto nariadenia sa striktne splnili a príjmy získané z tohto zdroja za vlády miestokráľa markíza de Cañete (1590 – 1596) boli 206 647 dukátov.¹¹⁵

Zoznam mestských úradov, ktoré sa v španielskom koloniálnom impériu predávali vypočítava *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680 v prvom zákone dvadsiateho titulu svojej ôsmej knihy: „... Našou vôľou je a prikazujeme, aby bolo možné predávať ... nasledovné úrady, ako sa to dodnes zachovávalo podľa našich rozhodnutí... pisárov v *cabildos* a *ayuntamientos*¹¹⁶ miest a mestečiek...¹¹⁷ všetkých všeobecných depozitárov, *alguaciles mayores* španielskych miest a mestečiek, hlavných vlajkonosičov¹¹⁸ miest a mestečiek, *regidorov* miest a mestečiek... *fieles ejecutores*, depozitárov, vyberačov peňažných trestov a súdnych trov...“¹¹⁹

¹¹¹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 170.

¹¹² Porovnaj tamtiež, s. 170-171.

¹¹³ Felipe II. bol španielskym kráľom v rokoch 1556 – 1598.

¹¹⁴ José Tamayo Herrera uvádza, že predávanie miest *regidorov* v Peru sa začalo už v roku 1581 (TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 110).

¹¹⁵ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 172.

¹¹⁶ Termín *ayuntamiento* (plurál *ayuntamientos*) rovnako ako pojem *cabildo* označuje mestskú radu aj radnicu.

¹¹⁷ *Villas*.

¹¹⁸ *Alferezes mayores*.

¹¹⁹ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 8., Tit. 20., Ley I.

Z predaja mestských úradov sa stala zaužívaná prax. Smernica, že sa má prihliadať na schopnosti uchádzačov a dávať prednosť pôvodným usadlíkom alebo ich potomkom, sa rozchádzala s tendenciou predávať úrad tomu, kto zaň ponúkol viac peňazí.¹²⁰

Čoskoro prišla ďalšia inovácia tohto kuriózneho systému. Spočiatku bolo menovanie do úradu síce doživotné, ale obmedzené na osobu vymenovaného. V roku 1581 sa však úrad mestského pisára začal predávať na dve generácie, čiže po smrti osoby, ktorá úrad kúpila, prechádzal na jej dediča. V roku 1606 sa už všetky predávané posty poskytovali „na večnosť“ (*a perpetuidad*) – čiže úradnú funkciu mohol zdediť neobmedzený počet generácií dedičov toho, kto si ju kúpil. Mestské úrady sa stali predmetom súkromného vlastníctva. V súlade s touto koncepciou mohol držiteľ úradu svoj post aj predať alebo darovať, pričom musel štátu zaplatiť stanovenú časť kúpnej ceny: „*Ak sa predajú nejaké úrady a tí, čo ich kúpili ich ponúknu odplatne iným za nejakú cenu, prikazujeme, aby z týchto predávaných úradov... sa platilo do našich kráľovských financií polovica alebo tretina* (rovnako – pozn. autora) *ako pri ostatných* (úradoch – pozn. autora)... *ak sa prevedú z jednej osoby na druhú.*“¹²¹ Clarence H. Haring spresňuje, že polovica kúpnej ceny sa štátu platila pri prvom prevode úradu a tretina pri všetkých ďalších prevodoch úradu medzi súkromnými osobami.¹²² Každý prevod úradu však musel byť potvrdený kráľom. Uprázdnený post bolo dokonca možné kúpiť aj pre maloletého, pričom do času, keď nadobudol plnoletosť, vykonával za neho úrad jeho otec alebo iná vhodná osoba. Kúpiť úradnú funkciu pre maloletého však bolo možné len od štátu. Jej prevod súkromnou osobou na maloletého bol zakázaný zákonom. Zavedenie dedičnosti úradov malo finančné pozadie – zvyšovalo hodnotu týchto postov pre kupujúceho a teda aj ich cenu.¹²³

Na začiatku 17. storočia bola väčšina mestských úradných postov v súkromnom vlastníctve. Predsa však existovali aj výnimky. Clarence H. Haring uvádza, že v niektorých mestách – ako bolo napr. Santiago de Chile – fungoval zmiešaný systém, keď časť úradov bola v súkromnom vlastníctve a druhá časť sa volila.¹²⁴ José Tamayo Herrera v súvislosti s *regidormi* peruánskych koloniálnych miest spomína, že časť týchto úradníkov mala svoj úrad vo vlastníctve, pričom sa nazývali *perpetuos*,¹²⁵ zatiaľ čo iní boli volení mešťanmi.¹²⁶ Často sa stávalo, že si *cabildo* od štátu kúpilo jedno alebo viac miest *regidorov*, aby mohli byť títo funkcionári volení. Toto právo však bolo viazané na konkrétnu osobu a po jej smrti mohol štát znova od mesta požadovať platbu za poskytnutie práva voliť nástupcu zosnulého. V niektorých prípadoch guvernér alebo *audiencia* prenajímali úrady *regidorov* za ročnú rentu, ktorá sa platila korune, pričom právo zvoliť nájomcov malo *cabildo*.¹²⁷

V menej dôležitých mestách vzdialených od hlavných centier moci – ako bolo napr. Buenos Aires – nebol po miestach v *cabilde* veľký dopyt a mnohé z nich zostávali

¹²⁰ POLIŠENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 101.

¹²¹ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 8., Tit. 20., Ley XVIII.

¹²² HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 172.

¹²³ Porovnaj tamtiež, s. 172.

¹²⁴ Tamtiež, s. 172.

¹²⁵ V preklade veční.

¹²⁶ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 110.

¹²⁷ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 172.

uprázdnené, lebo sa nenašiel nik, kto by ich bol ochotný kúpiť, prípadne sa predávali za nízke ceny. Po rôznych zmenách získalo *cabildo* Buenos Aires v polovici 18. storočia od kráľa privilegium voliť každoročne šesť *regidorov*, pričom úrad nebolo možné previesť na iného. Táto prax pretrvala až do obdobia nezávislosti a vďaka nej väčšinu členov *cabilda* tvorili volení *regidori*. Išlo však len o vzácnu výnimku zo všeobecného pravidla.¹²⁸

Z možnosti predaja úradných postov v mestách bol vylúčený úrad starostu (*alcalde*). Starostov volili každoročne *regidori*.¹²⁹ Tieto voľby sa uskutočňovali na Nový rok.¹³⁰ Napriek tomu, že starostov volilo *cabildo*, nesmeli byť volení spomedzi *regidorov*, čo sa však nie vždy striktnie dodržiavalo. Niektoré mestá ako napr. Lima a Potosí získali od koruny za vysokú sumu privilegium voliť jedného zo starostov spomedzi členov *cabilda*, zatiaľ čo druhý sa volil spomedzi ostatných občanov. Neregulárnosti boli časté v menších a menej významných mestách.¹³¹ Zvolených kandidátov musel ešte potvrdiť miestokráľ, prezident *audiencie* alebo jeho delegát.¹³²

Celkovo možno skonštatovať, že správa španielskych miest v koloniálnom Peru bola v rukách miestnej oligarchie bohatých a vplyvných rodín, v ktorých sa úradné funkcie dedili často po dlhé generácie. *Cabildos* tak strácali podporu ostatných obyvateľov a nedokázali preto čeliť rastúcej moci *corregidorov*.¹³³

Cabildos mali viaceré administratívne právomoci. Ich úlohou bolo dozeráť na poriadok v meste, organizovať prácu mestskej polície, starať sa o údržbu ulíc a kontrolu kanálov. Riadili tiež hospodársky život a obchod v meste – predovšetkým zásadným spôsobom ovplyvňovali určovanie cien potravín a tovarov dôležitých pre život mesta.¹³⁴ Mali na starosti kontrolu systému váh a mier ako aj cien potravín s cieľom chrániť spotrebiteľa. Mohli tiež organizovať mestské milície na účel obrany a potlačania vzbúr.¹³⁵ *Cabildos* mali aj právo rozdeľovať pôdu obyvateľom mesta. Toto právo im však štát vo väčšine prípadov pomerne skoro odňal. Vo všeobecnosti bolo právo miest na rozdeľovanie pôdy zrušené najneskôr v roku 1591.¹³⁶ *Cabildos* ukladali obecné poplatky, starali sa o údržbu väzení a ciest, vykonávali inšpekcie v nemocniciach, nariaďovali a organizovali miestne oslavy a procesie atď.¹³⁷ *Cabildu* pripadla i súdna právomoc. Celkovo sa však pod jeho jurisdikciu dostávali iba menej významné prípady.¹³⁸ *Cabildo* rozhodovalo o odvolaniach proti rozhodnutiam provinčných správcov v menej významných občianskoprávných prípadoch.¹³⁹ V rámci výkonu svojej legislatívnej právomoci *cabil-*

¹²⁸ Tamtiež, s. 174.

¹²⁹ Porovnaj ROEDL, B.: *Dějiny Peru...*, cit. dielo, s. 134.

¹³⁰ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 110.

¹³¹ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 174.

¹³² Porovnaj tamtiež, s. 172-173.

¹³³ Porovnaj ROEDL, B.: *Dějiny Peru...*, cit. dielo, s. 134.

¹³⁴ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 147.

¹³⁵ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 110.

¹³⁶ POLIŠENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 100.

¹³⁷ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 174.

¹³⁸ PORRAS BARRENECHEA, R., VARGAS UGARTE, R. et al.: *Historia General...*, cit. dielo, s. 147.

¹³⁹ Porovnaj HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 175.

dos príležitostne vydávali aj miestne právne predpisy. Ak mali platiť, musel ich schváliť kráľ aj miestokráľ.¹⁴⁰

Dvaja starostovia mali súdnu právomoc v občianskoprávných aj trestnoprávných veciach, pričom rozhodovali v prvej inštancii. To bola ich hlavná úloha. Odvolania proti rozhodnutiam starostov riešil väčšinou miestny guvernér a napokon miestne príslušná *audiencia*. V Lime rozhodovala o odvolaniach proti rozhodnutiam starostov priamo *audiencia*.¹⁴¹

Cabildos sa schádzali na neverejných zasadaniach. Členovia museli prisahať, že neprezdadia tajný obsah týchto rokovaní. Zákon z roku 1573 prikazoval, aby v mestách, kde majú guvernéra alebo *corregidora*, boli starostovia vylúčení z *cabilda* s výnimkou prípadu, ak by obyčaj určovala opak. Je však evidentné, že „obyčaj určovala opak“ takmer všade a tento zákon sa plnil len veľmi zriedkavo. Vo väčšine miest sa starostovia zúčastňovali spolu s *regidormi* na zasadaniach *cabilda* a aktívne na nich participovali.¹⁴²

Mestskou inštitúciou s najširším zastúpením obyvateľstva bolo tzv. otvorené *cabildo* (*cabildo abierto*). Zúčastňovali sa na ňom významní občania mesta, aby rozhodli v závažných záležitostiach ako bola obrana v čase vojny, vyberanie mimoriadnych poplatkov, či voľba zástupcu mesta (*procurador*) vysielaného na kráľovský dvor. Josef Polišíenský a Bohumil Baďura uvádzajú, že zvolávanie otvoreného *cabilda* bolo nepravdepodobné, v niektorých mestách doslova výnimočné a vo väčšine hispanoamerických miest k nemu možno vôbec nedošlo.¹⁴³ Otvorené *cabildo* zvyčajne zvolával guvernér alebo jeho delegát.¹⁴⁴ Právomoc zvolávať ho mal aj starosta.¹⁴⁵ Zdá sa, že sa na jeho zasadanie mohli všetci prítomní zapojiť do rozhodovania o prerokovaných záležitostiach. Rozhodnutia tejto inštitúcie však nezaväzovali riadne *cabildo*.¹⁴⁶ Okrem toho bol počet účastníkov otvoreného *cabilda* obmedzený, lebo sa ho mohli zúčastniť len pozvané osoby. Tým bola daná možnosť, aby sa aj toto zhromaždenie stalo nástrojom malej skupiny mocných, ktorí ovládali mesto.¹⁴⁷ Otvorené *cabildos* sa v mnohých prípadoch stali aktívnym faktorom v snahách juhoamerických národov o nezávislosť v 19. storočí.¹⁴⁸ Tak to bolo aj v prípade, keď sa 28. júla 1821 zišlo limské *Cabildo Metropolitano*, ktoré rozhodlo o nezávislosti Peru.¹⁴⁹ Clarence H. Haring na margo otvorených *cabildos* poznamenáva, že hoci sa nich nikdy nezúčastňovali všetci slobodní obyvatelia mesta, nelíšili sa od typu demokracie praktizovaného v gréckych mestských štátoch.¹⁵⁰ S týmto tvrdením nemožno celkom súhlasiť. Vplyv otvoreného *cabilda* naozaj možno prirovnať

¹⁴⁰ K tomu pozri tamtiež, s. 128.

¹⁴¹ Porovnaj tamtiež, s. 175.

¹⁴² Tamtiež, s. 174.

¹⁴³ POLIŠIENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 99.

¹⁴⁴ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 177.

¹⁴⁵ Porovnaj GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 135.

¹⁴⁶ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 178.

¹⁴⁷ POLIŠIENSKÝ, J. et al.: *Dějiny Latinské...*, cit. dielo, s. 99.

¹⁴⁸ Porovnaj TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio de Historia del Perú*. Lima, 1985, s. 111; HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 178.

¹⁴⁹ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 135.

¹⁵⁰ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 178.

k postaveniu ľudového zhromaždenia v Sparte, ktorá pod maskou demokracie fungovala ako štát ovládaný miestnou aristokraciou.¹⁵¹ Štátne zriadenie starovekých Atén však bolo vzhľadom na vplyv a zloženie ľudového zhromaždenia a celkovú koncepciu systému štátnych orgánov nesporne demokratickejšie ako mestská správa v koloniálnom Peru.¹⁵²

Počas celého koloniálneho obdobia mali *cabildos* právo komunikovať priamo s kráľom. Prípady tejto komunikácie sú veľmi početné, či už v podobe písomných petícií alebo inštrukcií vyslancom miest v Španielsku (*agente* alebo *procurador*). Niektoré mestá mali stálych splnomocnencov v Španielsku, ktorí reprezentovali ich záujmy na pôde tamajších úradov, tak ako anglické kolónie mali vyslancov so sídlom v Londýne.¹⁵³

Reformy koloniálnej správy v osemdesiatych rokoch 18. storočia oslabili postavenie mestských orgánov. *Intendenti* a im podriadení subdelegáti prevzali vo svojich obvodoch kontrolu nad mestskými záležitosťami ako boli dispozícia s mestskými fondmi, čistota ulíc, zásobovanie vodou, starostlivosť o nemocnice a väzenia, trhy a pekárne atď. Mestským radám ostala rutinná práca. Subdelegáti často nahrádzali starostov vo výkone ich súdnej právomoci a *regidori* s malým počtom úloh boli pozbavení nezávislosti konania.¹⁵⁴ Jorge Basadre Grohmann dokonca na margo tejto situácie skonštatoval, že sa *cabildo* stalo dekoratívnou inštitúciou.¹⁵⁵

Samospráva vybudovaná podľa vzoru španielskych miest fungovala aj v indiánskych mestách a obciach. Právne predpisy týkajúce sa indiánskych miest a obcí boli rovnako podrobné ako tie, čo sa týkali španielskych miest. Miesta, kde sa mali založiť indiánske mestá, sa museli starostlivo vybrať, aby boli prístupné, zásobené vodou, aby mali ornú pôdu, v blízkosti les a pastviny.¹⁵⁶ Každá indiánska obec mala mať kostol a kňaza plateného z tribútu: „*Vo všetkých redukciách,*¹⁵⁷ *aj keby v nich žilo len málo Indiánov sa má zriadiť kostol, kde sa môže dôstojne slúžiť omša...*“¹⁵⁸ „... *Obce Indiánov sú odovzdávané Španielom do encomiendy s tým, aby ich uviedli do (kresťanskej – pozn. autora) viery a obraňovali a kňaz sa im má vydržiavať z tribútu a to isté treba zachovať ak sú inkorporovaní do našej kráľovskej koruny*“¹⁵⁹ ...¹⁶⁰ Zákony ďalej ustanovovali, aby každá

¹⁵¹ K aristokratickému charakteru štátneho zriadenia starovekej Sparty pozri dielo: TUREČEK, J. et al.: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha : Orbis, s. 165.

¹⁵² Demokracii v starovekých Aténach sa venujú napríklad HIGNETT, C.: *A history of the Athenian constitution to the end of the fifth century B. C.* Oxford : Clarendon, 1952; BÍLÝ, J.: *Moc a právo v evropské politické tradici*. Praha : Eurolex Bohemia, s. 269-309; VOJÁČEK, L. et al.: *Dejiny verejného práva v Európe*. Bratislava : VO PraF UK, 2004, s. 45-59; ŽELEZKOVÁ, G., BLAHO, P., ČARVAGA, V.: *Všeobecné dejiny státu a práva*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1994, s. 27-35. Výber z prameňov k tejto téme ponúka napr. BEŇA, J.: *Pramene k dejinám práva. Starovek*. Bratislava : VO PraF UK, 2006 s. 126-132, 146-150, 158-159.

¹⁵³ Porovnaj HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 179.

¹⁵⁴ Tamtiež, s. 182.

¹⁵⁵ BASADRE, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 265.

¹⁵⁶ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 180.

¹⁵⁷ Termín *redukcia* označuje väčšie obce, do ktorých boli Indiáni sústredovaní. V Peru sa začalo so sťahovaním Indiánov do redukcií v druhej polovici 16. storočia za vlády miestokráľa Francisca de Toledo.

¹⁵⁸ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 6., Tit. 3., Ley IV.

¹⁵⁹ Čiže aj v prípade, že ide o Indiánov, ktorí nepatria do žiadnej *encomiendy*.

¹⁶⁰ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 6., Tit. 3., Ley V.

indiánska obec mala troch kantorov a kostolníka ako aj jedného a v obciach s viac ako sto Indiánmi minimálne dvoch fiškálov (*fiscales*), ktorí mali Indiánov oboznamovať s katolíckou doktrínou.¹⁶¹

Každá indiánska obec mala tiež obecnú pokladnicu (*caja de comunidad*), ktorej príjmy pochádzali z produkcie miestnych polí, práce obyvateľstva, prípadne z renty za obecné pozemky poskytnuté španielskym alebo indiánskym nájomcom. Tieto príjmy sa využívali na pokrytie obecných výdavkov ako bola oprava ciest a mostov, pomoc vdovám a sirotám, platenie tribútu za chorých alebo dočasne neprítomných obyvateľov obce a pod. *Caja de comunidad* predstavovala v Peru adaptáciu indiánskych zvyklostí do sociálnej politiky španielskej koruny.¹⁶²

Samosprávu indiánskych obcí reprezentovali starostovia (*alcaldes*) a *regidori* (*regidores*): „*Prikazujeme, aby v každej obci a redukcii bol jeden indiánsky starosta z tej istej redukcie a ak je v nej viac ako osemdesiat domov dvaja starostovia a dvaja regidori, tiež Indiáni a hoci by obec bola veľmi veľká, nemá mať viac ako dvoch starostov a štyroch regidorov; a ak bude mať menej ako osemdesiat Indiánov a dosiahne štyridsať, tak nie viac ako jedného starostu a jedného regidora...*“¹⁶³ Boli volení každoročne v prítomnosti kňaza a miestneho *corregidora* (neskôr subdelegáta). Všetci boli počas svojho funkčného obdobia oslobodení od platenia tribútu a poskytovania osobných služieb. So starostami spolupracoval jeden alebo viacerí indiánski *alguacilovia*.¹⁶⁴ Indiánske *cabildos* v Cuzcu mali okrem toho vlajkonosiča (*alférez real*).¹⁶⁵ Popri obecných funkcionároch hrali v indiánskych komunitách dôležitú úlohu aj indiánski náčelníci – *kasikovia*.

Ustanovovanie indiánskych obecných funkcionárov do úradu nám približuje Federico Geng Delgado: „*Španielsky starosta a regidori sa po omši v prvý deň nového roka zúčastnili na cabildo abierto, kde prišli všetci Indiáni v oblasti. Na základe hlasovania menovali dvoch starostov, štyroch regidorov, jedného alguacila, jedného pisára alebo kipukamayoka, jedného kata a jedného hlásnika. Následne títo funkcionári prisahali pred krucifixom. Potom dostali palice, ktoré boli požehnané počas omše a tak sa stali varayokmi: mužmi, ktorí nosia palicu. Ich funkčné obdobie trvalo jeden rok a mohli byť znovuzvolení.*“¹⁶⁶

Varayokovia boli povinní vypočúť si osoby, nad ktorými mali právomoc aspoň dva až tri razy do týždňa na kamennej lavici na obecnom námestí. Rozhodovali občiansko-právne prípady s predmetom v hodnote do desať *pesos*¹⁶⁷ a udeľovali peňažné tresty do výšky jedného *pesa*, ktoré mohli byť v prípade chudobných Indiánov nahradené dvadsiatimi údermi. V trestnoprávných záležitostiach nesmeli rozhodovať o prípadoch, za ktoré hrozil trest smrti alebo zmrzačovacie tresty. O tých museli informovať *corregido-*

¹⁶¹ Tamtiež, Leyes VI., VII.

¹⁶² HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 180.

¹⁶³ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680), Lib. 6., Tit. 3., Ley XV.

¹⁶⁴ HARING, C. H.: *El Imperio Hispánico...*, cit. dielo, s. 180. Termín *alguacil* označoval súdneho sluhu resp. policajného úradníka v rámci rôznych orgánov španielskej koloniálnej správy.

¹⁶⁵ TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 112.

¹⁶⁶ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 41.

¹⁶⁷ *Peso* bola španielska historická menová jednotka.

ra, takisto ako v prípade utečených otrokov alebo osôb, ktoré sa dopustili incestu. Španielov, černochovo a mesticov mohli len uväzniť ale nesmeli ich súdiť.¹⁶⁸

Pokiaľ ide o administratívnu činnosť, *varayokovia* mali dbať o to, aby Indiáni zriadovali závety, starali sa o siroty, kontrolovali nemocnice, trhy, stav na poliach, chov dobytky, udržiavať cesty, mosty i kostoly a starali sa o terasovité polia.

Počas výkonu svojej funkcie mali byť nestranní a dbať o to, aby neohrozili dôstojnosť svojho úradu. Ak sa *varayok* opíjal, bol automaticky zbavený funkcie.¹⁶⁹ Inštitúcia *varayokov*, ktorá pochádza ešte z predkoloniálnej éry prežila nielen celé koloniálne obdobie ale na andskom vidieku sa v indiánskych komunitách zachovala dodnes.¹⁷⁰

Recenzent: JUDr. Peter Vyšný

Súhrn

Štúdia je zameraná na problematiku provinčnej, mestskej a obecnej správy v španielskom miestokráľovstve Peru, ktoré existovalo v rokoch 1542 – 1824 a bolo považované za najcennejšiu z amerických koloniálnych dŕžav španielskej koruny. Prvá časť štúdie obsahuje charakteristiku provinčnej správy v peruánskom miestokráľovstve, pričom osobitná pozornosť je venovaná správe administratívno-teritoriálnych jednotiek nižšieho stupňa (*corregimientos, intendencie*). Cieľom druhej časti štúdie je opísať komunálnu samosprávu španielskych miest v peruánskom miestokráľovstve, ako aj samosprávu indiánskych miest a obcí v koloniálnom Peru, vybudovanú podľa vzoru španielskych miest.

Zusammenfassung

Die Studie ist auf die Problematik der Provinz-, Stadt- und Gemeindeverwaltung im spanischen Vizekönigreich Peru, das in den Jahren 1542 – 1824 existierte und für das wertvollste von Kolonialterritorien der spanischen Krone gehalten wurde, eingestellt. Der erste Teil der Studie enthält die Charakteristik der Provinzverwaltung im peruanischen Vizekönigreich und die spezielle Aufmerksamkeit wird der Verwaltung der administrativterritorialen Bereiche der niedrigeren Stufe (*corregimientos, intendencias*) gewidmet. Das Ziel des zweiten Teiles der Studie ist die Kommunalselbstverwaltung der spanischen Städte im peruanischen Vizekönigreich und die nach dem Vorbild der spanischen Städte aufgebaute Selbstverwaltung der indianischen Städte und Gemeinden im kolonialen Peru zu beschreiben.

¹⁶⁸ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 41.

¹⁶⁹ Tamtiež, s. 42.

¹⁷⁰ K tomu pozri: TAMAYO HERRERA, J.: *Nuevo compendio...*, cit. dielo, s. 112; GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 42-43.

Summary

The study is concentrated on themes of the provincial and municipal administration in Spanish Viceroyalty of Peru, which existed in the period 1542 – 1824 and was considered the most precious of the American colonial possessions of Spanish Crown. The first part of the study contains the characteristic of the provincial administration in Peruvian Viceroyalty and the special attention is paid to the administration of administrative-territorial units of lower level (*corregimientos, intendencias*). The aim of the second part of the study is to describe the municipal self-government of Spanish towns in Peruvian Viceroyalty and the self-government of Indian towns and municipalities in colonial Peru, built according to the model of Spanish towns.

SUBJEKTY PODIEĽAJÚCE SA NA IMPLEMENTÁCII ENVIRONMENTÁLNYCH PRÁVNÝCH NORIEM

Mária Srebalová

Implementáciou sa rozumie súhrn aktivít smerujúcich k prispôsobeniu národných právnych noriem požiadavkám, ktoré plynú z komunitárneho práva a ich praktická aplikácia. Povinnosť implementácie vyplýva jednak z ustanovení primárneho práva, predovšetkým však z jednotlivých noriem sekundárneho komunitárneho práva. V rámci primárneho práva je najdôležitejšie ustanovenie čl. 10 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, ktoré ukladá členským štátom všeobecnú povinnosť uskutočniť všetky opatrenia všeobecne a osobitnej povahy na splnenie záväzkov, ktoré zo zmluvy vyplývajú, alebo sú dôsledkom činnosti orgánov Spoločenstva, teda vyplývajú z práva sekundárneho. Popri týchto všeobecných ustanovení vyplýva špecificky ustanovená povinnosť implementovať environmentálne normy, ktoré ukladajú členským štátom „*financovať a realizovať politiku v oblasti životného prostredia*“. Toto ustanovenie sa javí s ohľadom na ustanovenia týkajúcej sa ostatných politik Spoločenstva, ktoré podobnú formuláciu neobsahujú nadbytočné, pretože realizácia opatrení v rámci ostatných komunitárnych politik tiež patrí do kompetencie členských štátov. Praktickou aplikáciou sa rozumie samotná aplikácia transponovaných noriem, teda ich používanie v konkrétnych prípadoch. Zahŕňa jednak zabezpečenie inštitucionálneho a finančného charakteru, tak aj napr. vytvorenie informačných systémov, registrov, prieskum a určenie územia, teda zabezpečenie dostatočného zázemia pre praktické fungovanie transponovaných noriem. Problematika praktickej aplikácie komunitárnych predpisov na ochranu životného prostredia súvisí s tým, že na rozdiel od iných oblastí komunitárneho práva, tu neexistujú silné záujmové skupiny, ktoré by zastávali svoje špecifické záujmy a dohliadali nad celkovým vykonaním predmetných noriem. Ekologické organizácie, pôsobiace v Európe, nie sú štrukturálne, finančne ani personálne tak vybavené, aby dokázali efektívne a dlhodobo brániť záujmy vyplývajúce z riadnej realizácie komunitárnych environmentálnych predpisov.¹

Implementáciou medzinárodných a komunitárnych noriem na ochranu životného prostredia možno ďalej charakterizovať ako jednu z dvoch základných fáz procesu

¹ DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Právo životného prostredia*. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 159-162.

naplňovania nadnárodných právne záväzných environmentálnych pravidiel, ktoré zahŕňajú jednak implementáciu požiadaviek vyplývajúcich zo spomínaných noriem do vnútroštátnych právnych poriadkov (legislatívna implementácia) a ďalej vytvorenie relevantných podmienok umožňujúcich skutočnú realizáciu transponovaných noriem (praktická realizácia). Obe tieto fázy sú spolu úzko späté a nie je možné ich od seba v praxi oddeľovať. Fáza legislatívnej implementácie je predpokladom následnej praktickej aplikácie, i keď to vždy nemusí tak byť. V prípadoch, kedy vnútroštátne normy priznávajú medzinárodným zmluvám bezprostrednú záväznosť a kedy sú tieto zmluvy tzv. self-executing, t. j. že sú priamo aplikovateľné nezávisle od vnútroštátneho právneho poriadku, fáza legislatívnej implementácie chýba a praktická aplikácia nasleduje bezprostredne po ratifikácii predmetnej zmluvy. Ide viac-menej o čisto teoretickú úvahu, pretože absolútna väčšina multilaterálnych zmlúv na ochranu životného prostredia nie sú samovykonateľné, t. j. *non self-executing*. Podobné postavenie majú v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov komunitárne nariadenia, a za splnenia určitých podmienok aj smernice. Napriek tomu, že je niekedy implementácia nadnárodných environmentálnych noriem nesprávne zužovaná na implementačné opatrenia realizované na národnej úrovni, je potrebné si uvedomiť, že implementácia prebieha tiež na úrovni nadnárodnej, či už prostredníctvom medzinárodných, či komunitárnych orgánov. S ohľadom na vyššie uvedenú definíciu je však *stricto sensu* vylúčená z činnosti nadnárodných orgánov legislatívna implementácia, aj keď sa na nej môžu tieto orgány do určitej miery podieľať (sprostredkovanie právneho poradenstva pri vytváraní zodpovedajúcich vnútroštátnych právnych predpisov, kontrola legislatívnych opatrení prijatých na národnej úrovni a pod.). Nadnárodným orgánom je však stanovený, podobne ako národným štátom, celý rad povinností vzťahujúcim sa k praktickej aplikácii. S ohľadom na množstvo problémov, ktoré sa vyskytujú pri implementácii nadnárodných environmentálnych noriem, je v rámci tejto problematiky tiež často riešená agenda týkajúca sa implementačnej pomoci.²

V procese implementácie komunitárnych environmentálnych noriem sa zúčastňuje celý rad subjektov, či už formálne na základe splnomocnenia v samotnej norme, alebo neformalizovaným spôsobom.

Túto úlohu vykonávajú jednotlivé štáty prostredníctvom svojich orgánov, ale významné miesto tu majú aj osobitné zmluvné orgány, ktorým je v rámci medzinárodných zmlúv zverený celý rad povinností vzťahujúcich sa k implementácii komunitárnych environmentálnych noriem, ako sú mimovládne organizácie.

Jednotlivé štáty sa na procese implementácie komunitárnych environmentálnych noriem podieľajú dvomi spôsobmi. Po prvé, v prípade legislatívnej implementácii, pokiaľ je potrebné konkrétne ustanovenie medzinárodnej zmluvy, alebo komunitárneho predpisu realizovať do právneho poriadku konkrétneho štátu. Po druhé vtedy, keď jednotlivé štáty plnia požiadavky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv na úrovni medzinárodnej, vysielaním jednotlivých pracovníkov zastupiteľských úradov zmluvného štátu.

Popri jednotlivých národných štátoch zohrávajú významnú funkciu v procese realizácie nadnárodných environmentálnych noriem tiež medzinárodné organizácie nevládnej

² CEPEK, B.: Implementácia medzinárodných a komunitárnych environmentálnych noriem. *Acta Facultatis Iuridicae UC*. Nr XXVII. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 83.

povahy. Predovšetkým v rámci OSN existuje celý rad organizácií a inštitúcií, ktoré sa zaoberajú otázkami medzinárodnej ochrany životného prostredia. Charakteristické pre väčšinu moderných multilaterálnych zmlúv na ochranu životného prostredia je, že otázky spojené s ich implementáciou sú zverované špecifickým zmluvným orgánom, ktorých primárnou úlohou je verifikovať dodržiavanie zmluvných záväzkov.³

Popri realizácii vlastného monitoringu sú tieto orgány poverované napr. zhromažďovaním dát od zmluvných štátov, spracovaním implementačných správ a možno spomenúť, že sa podieľajú tiež na urovnávaní sporov medzi jednotlivými stranami.

V prípade medzinárodných zmlúv na ochranu životného prostredia je možné sa stretnúť s dvomi základnými typmi inštitúcií na základe zmluvných ustanovení za účelom overovania zmluvných záväzkov. Prvý z týchto modelov predstavuje kontradiktórnu štruktúru dvoch štátov za účasti tretej strany, ktorou je nezávislý orgán. Ďalší a častejšie sa vyskytujúci model, predstavuje pravidelné schôdze zástupcov zmluvných strán na konferenciách.

Na implementácii sa medzinárodné nevládne organizácie podieľajú bezprostredne, ale aj prostredníctvom pomoci zmluvným stranám. Významné je aj zapájanie nevládných organizácií do verifikačnej činnosti prostredníctvom monitoringu aktivít vládnych i súkromných subjektov, ktoré súvisia s realizáciou príslušnej medzinárodnej zmluvy a zverejňovanie výsledkov tohto monitoringu vrátane prípadných zistení porušenia zmluvných záväzkov. V tejto súvislosti je formálny verifikačný proces do istej miery závislý na obmedzenom prístupe k informáciám, nakoľko zmluvné štáty samé určujú, aký druh informácií môže byť použitý v tomto procese. Na rozdiel od medzinárodných organizácií, ktoré musia rozhodnutia svojich členských štátov rešpektovať, majú však medzinárodné nevládne organizácie voľnosť rozhodovania akú informáciu použiť. Veľkú zmenu v tomto smere prinieslo úsilie o sprístupnenie informácií týkajúcich sa životného prostredia. Výsledky tohto úsilia sa začali objavovať v multilaterálnych environmentálnych zmluvách v 90. rokoch dvadsiateho storočia a vyvrcholili prijatím Aaahurskej zmluvy v roku 1998.

Jedným z pozitívnych aspektov zapojenia medzinárodných nevládných organizácií do verifikačného procesu je pomerne krátky čas, v ktorom sú tieto subjekty schopné vyhodnotiť výsledky vlastného monitoringu a prípadne konštatovať porušenie zmluvného záväzku, čo je dôsledkom neviazanosťou procesnými pravidlami.

Tieto subjekty sa nemusia pridržovať pozitivistickej interpretácie zmluvných ustanovení, ale môžu vychádzať z ducha zmluvy.⁴ Ďalším významným atribútom spomínaných organizácií je ich politická nezávislosť. Na rozdiel od zmluvných štátov a medzinárodných organizácií, ktoré sú do značnej miery viazané svojou medzinárodnopolitickým postavením, nemusia mať tieto subjekty zábrany poukázať na porušovanie zmluvných záväzkov zo strany mocných štátov.

³ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva a práva evropských společenství v oblasti ochrany životního prostředí. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 1. Praha : Karolinum, 2005, s. 113.

⁴ RAUSTIALA, K.: States, NGOs and International Environmental Institutions, *International Studies Quarterly*, zväzok 41, 4/1997, s. 729.

Na strane druhej je však vhodné zmienit' aj slabšie stránky, ktoré sa súvisia so zapájanim sa medzinárodných nevládných organizácií do aktivít v oblasti implementácie. Ide napr. o limitovaný monitoring. Tieto organizácie aspoň z časti využívajú údaje, ktoré pochádzajú z formálneho monitoringu. Relatívne malá časť z nich však disponuje kapacitami, ktoré by umožňovali posudzovať implementáciu zmluvných záväzkov komplexne.

Ďalšou slabou stránkou je, že monitoring realizovaný nevládnymi organizáciami je menej konzistentný. Priority monitorovacích aktivít sú veľakrát určované poskytovateľmi finančných zdrojov a nie na základe jasne a vopred stanovených kritérií.

Nedostatočné zdroje a technické vybavenie je dôvodom, že spoľahlivosť informácií poskytovaných nevládnymi organizáciami je variabilná, čo je ďalšou slabou stránkou týchto subjektov v oblasti implementácie medzinárodných environmentálnych zmlúv.

Medzi subjekty, ktoré sa podieľajú na implementácii medzinárodných noriem v oblasti ochrany životného prostredia je potrebné spomenúť súdne orgány. Treba spomenúť Medzinárodný súdny dvor so sídlom v Haagu, ktorý za účelom rozhodovania v oblasti životného prostredia má kreovanú Komoru pre otázky životného prostredia. Treba poznamenať, že tento orgán v oblasti životného prostredia rozhodoval len výnimočne.

Komunitárne právo na rozdiel od medzinárodného práva disponuje vo všeobecnosti prepracovanejšími mechanizmami postupu v prípade nesplnenia implementačných povinností vyplývajúcich z príslušných komunitárnych predpisov. Hlavným dôvodom je väčšia inštitucionalizovanosť komunitárneho práva, t. j. najmä široko koncipovaná právomoc Európskej komisie kontrolovať implementáciu noriem komunitárneho práva a v prípade zistenia ich porušenia vec predložiť na posúdenie ESD. Napriek svojej jedinečnosti a pokrokovosti sa aj v tomto systéme objavujú deficity typické pre nadnárodné právne systémy, čo je v rámci komunitárneho práva zjavné práve v oblasti regulácie práva životného prostredia. Na komunitárnej úrovni existujú celkom tri základné prostriedky, prostredníctvom ktorých je možné vynútiť dodatočné splnenie porušenej environmentálnej normy. Medzi tieto prostriedky patrí konanie za porušenie zmluvy, žaloba členského štátu a konanie na splnenie povinností vyplývajúcich z rozsudku ESD (výkon rozhodnutia).⁵

Významnú úlohu pri implementácii environmentálnych komunitárnych noriem zastrešuje Európska komisia, so svojimi špecializovanými inštitúciami, ako je Európska agentúra životného prostredia alebo sieť Európskej únie pre implementáciu a presadzovanie práva životného prostredia. Možno spomenúť aj Radu a Európsky parlament.

Činnosť Európskej komisie v oblasti ochrany životného prostredia je možné rozdeliť na aktivity smerujúce k príprave nových predpisov, na aktivity administratívne a kontrolné. Aby mohla Komisia posudzovať dostatočnosť transpozície komunitárnych environmentálnych smerníc, musí mať k dispozícii prehľad o jednotlivých vnútroštátnych transpozičných normách. Takmer vo všetkých environmentálnych smerniciach je upravená povinnosť oznamovať Komisii predpisy prijaté za účelom transpozície komunitár-

⁵ CEPEK, B.: Právne aspekty porušenia nadnárodných environmentálnych noriem a právne prostriedky ich nápravy. In *Európske správne právo*. MOKRÁ, L., SIMAN, M. (eds.). Bratislava : VO PraF UK, 2008, s. 10.

nej normy. Získavanie relevantných ustanovení transpozičných predpisov sa však stretáva s istými problémami, najmä s ohľadom na rozsah komunitárnej environmentálnej legislatívy a pomerne rozdielneho prístupu jednotlivých členských štátov k transpozícii.

Celý rad komunitárnych predpisov na ochranu životného prostredia ukladá povinnosť Komisii spracovávať a vydávať rôzne implementačné opatrenia ako sú vytváranie registrov a záznamov, navrhovanie dlhodobých stratégií a pod.

Komisia taktiež pôsobí ako koordinačné miesto pre sprostredkovanie relevantných informácií týkajúcich sa skúseností s aplikáciou opatrení, prijatých za účelom implementácie do právneho systému konkrétneho štátu.

To sa týka predovšetkým realizácie inšpekcií, zavádzanie licenčných a povolovacích systémov. Popri tom Komisia poskytuje poradenstvo v oblasti interpretácie relevantných ustanovení komunitárnych predpisov.⁶

Komisia je taktiež poverená správou fondov, ktorých prostriedky sú určené na financovanie opatrení v oblasti ochrany životného prostredia.⁷ V rámci svojej pôsobnosti realizuje v spolupráci s osobitným výborom posudzovanie a výber projektov na ochranu životného prostredia. V rámci realizácie projektu Komisia zhromažďuje a vyhodnocuje pravidelné správy. Súčasne vykonáva kontrolnú činnosť a v prípade zistených nedostatkov je oprávnená rozhodnúť o ukončení spolufinancovania dotknutého projektu, alebo môže rozhodnúť o vrátení už poskytnutých prostriedkov.

Komisia rovnako dohliada nad dodržiavaním komunitárnych predpisov a je oprávnená začať konanie proti členskému štátu, ktorý sa podľa jej názoru dopustil porušenia konkrétneho komunitárneho predpisu. Komisia v rámci tohto procesu podáva formálne upozornenia členskému štátu za nesplnenie jeho povinnosti, spracúva a vydáva odôvodnené stanoviská, resp. predkladá vec Európskemu súdnemu dvoru a v spore s členským štátom zastupuje Spoločenstvo.⁸ V tomto ohľade by bolo možné činnosť týchto subjektov do istej miery porovnať s činnosťou medzinárodných organizácií na ochranu životného prostredia. Zásadným rozdielom medzi medzinárodnými organizáciami a komunitárnymi orgánmi však je, že spomínané inštitúcie svojou činnosťou priamo zasahujú do práv a povinností fyzických a právnických osôb EU.

Najdôležitejšiu úlohu pri implementácii, resp. presadzovaní environmentálnych komunitárnych noriem predstavuje Európska komisia, ktorej sú v tomto smere nápomocné špecializované inštitúcie, ako je Európska agentúra životného prostredia alebo IMPEL. Pretože v nepomerne menšej miere, plní úlohu v tejto oblasti takisto Európsky parlament a Rada. Významne sa potom na realizácii komunitárneho práva životného prostredia podieľajú komunitárne súdne inštitúcie, t. j. Súdny dvor ES a Súd prvého stupňa.

Činnosť Európskej komisie v oblasti ochrany životného prostredia s ohľadom na ciele stanovené v čl. 2 a 174/1 SES je možné rozdeliť na aktivity smerujúce na prípravu nových predpisov (iniciačná funkcia), aktivity administratívne (riadiace) a kontrolné

⁶ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva..., cit. dielo, s. 123.

⁷ Nariadenie (ES) č. 1655/2000 týkajúce sa Finančného nástroja pre životné prostredie (LIFE). *OJ*, 2000, L 192/1.

⁸ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva..., cit. dielo, s. 123.

(monitorovacie). Obe spomenuté funkcie sú činnosti v rámci implementácie (funkcie administratívne) a presadzovania (funkcie kontrolné). Tieto činnosti predstavujú celú škálu aktivít, ktoré je možné rozdeliť s ohľadom na vyššie uvedenú štruktúru činnosti Komisie do nasledujúcich oblastí:

- a) zhromažďovanie a vyhodnocovanie informácií a vytváranie implementačných správ,
- a) spracovanie implementačných opatrení,
- c) sprostredkovanie výmeny informácií,
- d) správa finančných fondov,
- e) konanie v prípade porušenia komunitárneho predpisu.

Za účelom riadneho výkonu kontrolnej funkcie, resp. monitorovania musí mať Komisia k dispozícii celý rad informácií, na základe ktorých hodnotí stav implementácie jednotlivých environmentálnych noriem, resp. podniká ďalšie kroky. Komisia zhromažďuje o. i. údaje o vnútroštátnych transpozičných právnych predpisoch, národné správy o transpozícii a praktickej aplikácii smerníc a informácie o naplňaní národných programov a plánov.

Aby mohla Komisia posudzovať dostatočnosť transpozície komunitárnych environmentálnych smerníc, musí mať takisto k dispozícii prehľad o jednotlivých vnútroštátnych transpozičných normách. Povinnosť informovať Komisiu o predpisoch prijatých za účelom transpozície určitej komunitárnej normy je dnes obsiahnutá prakticky vo všetkých environmentálnych smerniciach. Prehľady o vnútroštátnych transpozičných predpisoch jednotlivých členských štátov sú pravidelne publikované v Správach o implementácii a presadzovaní komunitárneho práva životného prostredia. V praxi naráža získavanie relevantných ustanovení transpozičných predpisov na mnohé problémy, najmä ak zoberieme do úvahy rozsah komunitárnej environmentálnej legislatívy a relatívne značne rozdielny prístup jednotlivých členských štátov k transpozícii. Situáciu samozrejme sťažujú pomerne časté novelizácie vnútroštátnych noriem na ochranu životného prostredia, zaradovanie transpozičných ustanovení do noriem všeobecnejšieho charakteru a rovnako značné právomoci regionálnych celkov v niektorých členských štátoch pri prijímaní environmentálnej legislatívy. Osobitne náročné je posudzovanie vnútroštátnych transpozičných predpisov prístupujúcich, resp. kandidátskych krajín. Za účelom pomoci k rýchlejšej orientácii vo vnútroštátnych právnych normách stanovuje väčšina komunitárnych environmentálnych predpisov povinnosť uvádzať v relevantných vnútroštátnych transpozičných normách odkaz na transponovanú smernicu, resp. by mal byť taký odkaz s ohľadom na vnútroštátnu prax uskutočnený pri ich vyhlásení.

Ďalším druhom informácií, ktoré sú zhromažďované a posudzované prostredníctvom Komisie, sú národné správy o transpozícii a implementácii smerníc. Väčšina komunitárnych environmentálnych predpisov stanovuje povinnosť členských štátov oznamovať Komisii údaje o realizovaných implementačných opatreniach. Na ich základe má potom Komisia povinnosť vypracovávať súhrnné implementačné správy. S ohľadom na pomerne rozdielnu prax členských štátov pri spracovávaní národných implementačných správ a od toho sa odvíjajúca kvalita súhrnných správ spracovávaných na úrovni Komisie bola prijatá už v roku 1991 smernica o štandardizácii a racionalizácii implementačných správ niektorých smerníc týkajúcich sa životného prostredia. Táto smernica ukladá Komisii

povinnosť šesť mesiacov pred začiatkom obdobia, za ktorý má byť predložená určitá implementačná správa, zaslať členským štátom štandardizovaný dotazník. Súhrnnú správu o implementácii je Komisia povinná spracovať na základe informácií z jednotlivých členských štátov do deviatich mesiacov od ich obdržania.

Komisia rovnako zhromažďuje informácie o spracovávaní a plnení národných programov v rôznych oblastiach ochrany životného prostredia, ktoré sú vo vzrastajúcej miere upravované komunitárnymi environmentálnymi právnymi predpismi. Jedná sa napr. o plány odpadového hospodárstva, programy opatrení ochrany vôd povodí a pod. Úlohou Komisie je v tomto ohľade takisto programy a plány jednotlivých členských štátov vzájomne komparovať za účelom získavania ich väčšej koherentnosti

Výnimočne environmentálne smernice stanovujú povinnosť pre Komisiu spracovávať a vydávať rôzne druhy implementačných opatrení. Medzi tieto povinnosti patrí napríklad povinnosť vyhotovenia formulárov, vytvárania registrov a zoznamov, spracovávanie plánu ďalšieho postupu a navrhovanie dlhodobých stratégií a pod.

Časť komunitárných smerníc okrem toho stanovujú povinnosť uskutočňovať vedecký a technický výskum za účelom prispôsobenia zmluvných ustanovení technickému pokroku. Taká povinnosť je upravená napr. v smernici 2001/18/ES o zámernom uvoľňovaní geneticky modifikovaných organizmov do životného prostredia a o zrušení smernice Rady 90/220/EHS. Komisii sú pri posudzovaní odborných otázok k dispozícii obvykle poradné výbory; v prípade spomenutej smernice 2001/18/ES je to popri vedeckého výboru taktiež výbor etický.

Európska komisia disponuje popri celom rade vedeckých a poradných výborov zriadených na základe jednotlivých smerníc dvoma „satelitnými“ inštitúciami, ktoré sú jej po odbornej stránke nápomocné v otázkach implementácie a presadzovania komunitárných noriem na ochranu životného prostredia. Jedná sa o IMPEL a Európsku agentúru životného prostredia.

Sieť Európskej únie pre implementáciu a realizáciu práva životného prostredia je jedinou inštitúciou pôsobiaceou na komunitárnej úrovni, ktorá sa výlučne zaoberá otázkami implementácie a realizácie komunitárných environmentálnych noriem. Združuje zástupcov národných úradov členských štátov a Komisie. Hlavným cieľom IMPEL je podpora výmeny informácií a skúseností s implementáciou komunitárných environmentálnych noriem v rôznych oblastiach a harmonizácii metód, praktickej aplikácii a monitoringu.

Rámec činnosti IMPEL je stanovený v dlhodobom programe, ktorý pokrýval roky 2002 – 2006. Aktivity IMPEL spočívajú v súčasnej dobe do značnej miery na Doporučení Rady 2001/331/ES o minimálnych kritériách pre inšpekcie v oblasti životného prostredia a sústreďujú sa na harmonizáciu právnych predpisov i praktickej realizácie inšpekcii v jednotlivých členských štátoch. IMPEL realizuje za týmto účelom postupné hodnotenie činnosti a kapacít inšpekcii životného prostredia v členských štátoch. Problematický je právny základ, na ktorom IMPEL spočíva, podľa môjho názoru do značnej miery limituje činnosť tejto inštitúcie. IMPEL bola založená ako neformálna koordinačná sieť bez explicitnej úpravy v niektorom zo záväzných komunitárných aktov. Podľa Štvrtej správy o implementácii a presadzovaní komunitárneho práva životného prostredia sa stalo právnym základom IMPEL jeho zakotvenie v šiestom Akčnom programe životného prostre-

dia. Na tomto mieste sa objavuje iba zmienka o zapojení IMPEL do procesu implementácie, bez akejkoľvek bližšej úpravy kompetencií zverených tejto inštitúcii.⁹

Recenzentka: *JUDr. Danka Knápková*

Súhrn

V oblasti implementácie medzinárodných noriem na ochranu životného prostredia významnú úlohu zohrávajú medzinárodné organizácie. Týmto subjektom sú delegované široká pôsobnosť, prostredníctvom ktorej vyvíjajú tlak na národné štáty ohľadom implementácie environmentálnych záväzkov. Výkon tejto pôsobnosti vnieslo do procesu implementácie väčšiu transparentnosť, i keď možno spomenúť aj isté negatíva ako je nekoordinovanosť a nejednotnosť týchto nadnárodných orgánov. Pri aproximácii komunitárnych environmentálnych noriem nezastupiteľné miesto zohrávajú tiež medzinárodné nevládne organizácie, ktoré zväčša pôsobia mimo formálny rámec medzinárodnej zmluvy a z toho dôvodu existuje pre ne pomerne veľký priestor pre ich širšie zapojenie.

Zusammenfassung

Im Bereich der Implementierung von internationalen Umweltschutznormen spielen internationale Organisationen eine bedeutende Rolle. Diese Subjekte üben einen großen Einfluss auf die Nationalstaaten aus, die dadurch hinsichtlich der Implementierung von Verpflichtungen im Bereich des Umweltschutzes unter Druck gesetzt werden. Deren Wirkung brachte jedoch nicht nur eine größere Transparenz, sondern auch einige negative Seiten, wie Unkoordiniertheit und Uneinheitlichkeit der übernationalen Organe mit sich. Bei der Angleichung kommunitärer Umweltschutznormen haben einen unvertretbaren Platz auch internationale Nicht-Regierungs-Organisationen, die meistens außer dem Wirkungsbereich internationaler Verträge wirken und aus diesem Grund einen ziemlich wichtigen Platz im Implementierungsprozess einnehmen können.

Summary

Both the international as well as the EC environmental law have been facing for a long time the problem of huge implementation deficit arising from a number of reasons, which compile the enforcement difficulties of environmental and supranational rules. Among the considerable ones was the lack of proper capacity building, finances and infrastructure, the insufficient control mechanisms, the non-existence of strong vested groups etc. The study "Implementation and Enforcement of the International and Community Environmental Law" deals with one the most important and current issue of the recent international as well as EC environmental law, which is the proper implementation and enforcement of their rules in order to safeguard their proper functioning.

⁹ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva..., cit. dielo, s. 126.

VEREJNÝ ÚSTAV AKO FORMA ORGANIZÁCIE ZLOŽIEK VEREJNEJ SPRÁVY

Ján Škrobák

Verejná správa ako činnosť, ktorú v štáte uskutočňuje veľký počet ľudí, musí byť nutne činnosťou organizovanou. Predmetom organizácie verejnej správy sú jednotlivé prvky, ktoré sú pre uskutočňovanie činnosti verejnej správy potrebné. Sú to predovšetkým osobné prvky, ale aj ďalšie prvky, najmä prvky hmotné (v zmysle vecných prostriedkov, ktoré sú potrebné na výkon verejnej správy, vrátane finančných prostriedkov) a prvky nehmotné (v zmysle určitých práv a majetkových, ale aj nemajetkových hodnôt, ktoré sú potrebné na výkon verejnej správy – napríklad práva k softvérovému vybaveniu). Základné prvky organizácie verejnej správy sa zásadne neodlišujú od základných prvkov činností, ktoré možno subsumovať pod pojem súkromnej správy (napr. podnikania). Špecifikom organizácie verejnej správy, v porovnaní s organizáciou súkromnej správy, je, že predstavuje aj distribúciu špecifických mocenských prostriedkov, keďže verejná správa ako činnosť sa spravidla (ale v rámci konkrétnych činností, ani v rámci jednotlivých rolí, pozícií a úloh nie vždy) spája s oprávnením na výkon verejnej moci.

Vo vede správneho práva má spomedzi viacerých významových rovín pojmu organizácia ústredný význam chápanie organizácie ako vnútorného usporiadania, štruktúry určitého systému, resp. subjektu alebo inštitúcie v rámci tohto systému. „Pre organizáciu ako štruktúru je charakteristické členenie organizovaného celku na prvky, časti, ktoré sa vo vzájomnej spojitosti zúčastňujú na plnení cieľov celku. Organizáciou sa všeobecne rozumie súbor relatívne trvalejších väzieb (vzťahov) v množine prvkov určitého celku.“¹

Osobné, hmotné a nehmotné zložky verejnej správy sú v rámci jej organizačnej štruktúry rôzne usporiadané do organizačných foriem rôznych entít. Najvyššou organizačnou formou je entita subjektu verejnej správy. Zložky verejnej správy tvoriace subjekt verejnej správy sú však aj hlbšie štruktúrované a vytvárajú nižšie entity v rámci organizácie verejnej správy (označované ako orgány, zbory, ústavy, zariadenia atď.). Organizačná štruktúra verejnej správy je veľmi komplikovaná a aj v medziach týchto entít takpovediac „druhého rádu“ existuje štruktúra na entity nižších rádo.

¹ SEDLÁK, M.: *Manažment*. Bratislava : Iura Edition, 2007, s. 194.

Základné členenie subjektov verejnej správy možno uskutočniť podľa kritéria spôsobu legitimizácie ich postavenia, oprávnení a činnosti. Na základe tohto kritéria možno rozlišovať subjekty verejnej správy, ktoré sú legitimizované formou cyklickej, cestou volieb uskutočňovanej legitimizácie fyzickými osobami, ktoré sú ich členmi, a subjekty verejnej správy, ktoré takto legitimizované nie sú. Prvú kategóriu subjektov verejnej správy tvoria verejnoprávne korporácie (a štát, ktorý je však tiež verejnoprávnou korporáciou). Druhú skupinu subjektov verejnej správy tvoria iné subjekty verejnej správy než verejnoprávne korporácie (a štát).

Doktrínálne označenie subjektov verejnej správy tejto kategórie sa vo väčšine prípadov nebude zhodovať s terminológiou platnej a účinnej právnej úpravy. Účelom tejto štúdie nie je hľadať odpoveď na otázku terminológie označovania subjektov verejnej správy, ktoré nemajú korporatívny charakter; osobne sa prikláňam k názoru, že by sa mal rešpektovať úzus zaužívaného označovania týchto subjektov v nemeckej a českej, ale aj v medzivojnovej československej administratívistike a tieto subjekty by sa mali označovať ako verejné ústavy, verejné podniky a verejné fondy.² Z toho vychádza aj terminológia používaná v tejto štúdii. Podstatné je, aby sa tieto subjekty terminologicky odlišovali od subjektov, ktoré sú člensky organizované a v ktorých sa uplatňuje priama legitimizácia. To v praxi znamená požiadavku neoznačovať tieto subjekty pojmom korporácia, keďže tento pojem možno použiť len na označenie člensky organizovaných subjektov.

Spomedzi subjektov verejnej správy, ktoré nie sú člensky organizované, sa v tejto štúdii venuje pozornosť verejným ústavom, pričom sa k nim pristupuje ako k formám organizácie prvkov, ktoré sú potrebné pre výkon verejnej správy. Jedným z východísk tejto štúdie je myšlienka, že organizácia verejnej správy a podnikania zahŕňa rovnaké základné prvky a preto je možné skúmať formy organizácie prvkov verejnej správy a podnikania vo vzájomnej súvzťažnosti, skúmať paralely medzi nimi, či porovnávať relatívny význam jednotlivých zložiek ich organizácie. Osobitný dôraz v štúdii sa kladie na skúmanie významu nehmotnej zložky verejného ústavu ako formy organizácie verejnej správy.

² Za vhodnú náhradu za pojmovú kategóriu „verejný ústav“ podľa môjho názoru nemožno považovať pojem verejnoprávna inštitúcia, ktorý sa používa v našom právnom poriadku i v našej vede správneho práva. V rovine skúmania pozitívnoprávnej úpravy proti nahradeniu pojmu verejný ústav pojmom verejnoprávna inštitúcia hovorí jednak to, že zákonodarca pojem verejnoprávna inštitúcia používa aj na vymedzenie postavenia entít, ktoré sú z hľadiska teórie korporáciami, jednak to, že sa v zákonoch používa v špecifických kontextoch – na označenie právnických osôb verejného práva, ktoré pôsobia na úseku správy školstva a správy kultúry, u ktorých je relatívne vysoký význam zložky osobnej a zložky nehmotnej a ktoré často majú nadregionálnu územnú pôsobnosť. Väčšinu verejnoprávných entít, ktoré sa vo vede správneho práva (aspoň v ČR a v západnej Európe) považujú za verejné ústavy, zákon ako verejnoprávne inštitúcie neoznačuje. V rovine teoretickej proti nahradeniu pojmu verejný ústav pojmom verejnoprávna inštitúcia hovorí najmä argument, že pojem inštitúcia je širším pojmom a zahŕňa napríklad aj entity, ktoré nie sú právnickými osobami. Synonymom pojmu ústav je pojem inštitút.

1. ZLOŽKY VEREJNEJ SPRÁVY A POJEM VEREJNÉHO ÚSTAVU

S vymedzením pojmu verejný ústav sa stretávame v dielach českých i západoeurópskych autorov.³ V slovenskej administratívistickej spisbe sa používa tento pojem zriedkavo.⁴ Za klasické možno považovať vymedzenie verejného ústavu nemeckého autora O. Mayera, ktorý verejný ústav vymedzil ako „súbor (*Bestand*) prostriedkov, ako vecných, tak aj osobných, ktorými disponuje nositeľ verejnej správy a ktoré sú určené, aby trvalo slúžili osobitnému verejnému účelu.“⁵

Na základe citovaných (ale aj na základe ďalších) vymedzení pojmu verejný ústav možno skonštatovať, že doktrínálne vymedzenie pojmu verejný ústav je blízke legálnemu vymedzeniu pojmu podnik obsiahnutému v Obchodnom zákonníku. Podnikom sa na účely tohto zákona rozumie súbor hmotných, ako aj osobných a nehmotných zložiek podnikania. K podniku patria veci, práva a iné majetkové hodnoty, ktoré patria podnikateľovi a slúžia na prevádzkovanie podniku alebo vzhľadom na svoju povahu majú tomuto účelu slúžiť. Dôvodová správa k ustanoveniu § 5 Obchodného zákonníka, ktoré v nezmenenej podobe platí už od nadobudnutia účinnosti zákona, uvádza: „Podnikom sa rozumie určitý celok podnikateľskej činnosti uskutočňovanej v rámci jedného podnikateľského subjektu. Tvoria ho nielen vecné prostriedky, ale aj osobná zložka podnikateľskej činnosti a práva s daným podnikaním spojené.“ Nie každý podnik musí obsahovať

³ Okrem vymedzení uvádzaných v ďalšom texte tejto štúdie možno spomenúť nasledovné vymedzenia: D. Hendrych verejný ústav vymedzuje ako súhrn vecných a osobných prostriedkov, ktorými disponuje subjekt verejnej správy za účelom trvalej služby zvláštnemu verejnému účelu. Pozri HENDRYCH, D. a kol.: *Správní právo. Obecná část*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 108. M. Kindl vymedzuje verejný ústav ako súhrn hmotných a osobných prostriedkov, ktorými disponuje subjekt verejnej správy za účelom trvalého zaistenia určitého verejného účelu (záujmu). Ako uvádza, verejné ústavy (na rozdiel od verejnoprávných korporácií) nemajú členskú základňu. Rozhodujúcim kritériom je užívanie bližšie neurčenými užívateľmi, pre ktorých je ústav priamo určený a ktorí sa označujú ako destinári. Zmysel verejných ústavov podľa Kindla má byť v decentralizácii a dekoncentracii verejných úloh. Ako príklad verejných ústavov z praxe – pochopiteľne českej – uvádza školy, či štátne, krajské alebo obecné nemocnice. Pozri KINDL, M., KRAMÁŘ, K., RAJCHL, J., TELECKÝ, D.: *Základy správního práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 121-122. J. Hatschek vymedzil verejný ústav ako súbor prostriedkov, ktoré trvalo slúžia určitému verejnému účelu a ktorými disponuje subjekt verejnej správy. HATSCHKEK, J.: *Lehrbuch des deutschen und preußischen Verwaltungsrechts. Siebente und achte veränderte Auflage*. Leipzig : A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl, 1931, s. 496. R. H. Herrmann vymedzil verejný ústav ako komplex technických zariadení, zakladajúci sa na vecnom základe, ovládaný nositeľom vôle, ktorý je určený, aby trvalo slúžil konkrétnemu účelu verejnej správy. V porovnaní s vymedzením verejného ústavu O. Mayera R. H. Herrmann zdôrazňuje práve prvok technického zariadenia resp. aparátu. Ako príklady ústavov uvádza školy, múzeá a knižnice. Pozri HERRMANN, R. H.: *Grundlehren des Verwaltungsrechtes*. Tübingen : Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1921, s. 229. Pre ďalšie vymedzenia pojmu verejný ústav pozri dielo K. Berana BERAN, K.: *Právnícké osoby veřejného práva*. Praha : Linde Praha, 2006. V citovanej monografii sa uvádza aj bohaté inštrumentárrium bibliografických odkazov na pramene z nemecky hovoriacich krajín, ktoré sa zaoberajú problematikou verejných ústavov. Kapitulu venovanú problematike verejných ústavov K. Beran publikoval aj ako samostatnú štúdiu, pozri BERAN, K.: Pojem veřejného ústavu. In *Právník*, roč. 2005, č. 9, s. 1007-1023.

⁴ Pozri napr. KIOVSKÁ, M. a kol.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť I*. Košice : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2000, s. 56; SOBIHARD, J.: *Organizácia verejnej správy*. In MACHAJOVÁ, J. a kol.: *Všeobecné správne právo*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007, s. 82-83.

⁵ MAYER, O.: *Deutsches Verwaltungsrecht. 2. Bd*. München : Duncker & Humblot, 1924, s. 268.

všetky tri zložky podnikania, napríklad môže existovať podnik, ktorý neobsiahne zložku nehmotnú.⁶ Z hľadiska osobných zložiek podnik predstavuje inštitucionalizovanú skupinu ľudí.⁷

Rovnako aj verejný ústav má jednak hmotnú zložku, ktorú tvoria hmotné veci (nehnutelnosti – pozemky, stavby, nebytové priestory; hnutelné veci – najmä zariadenie miestností, hardwarové vybavenie, dopravné prostriedky, prístroje a iné hnutelné veci podľa povahy služieb, ktoré verejný ústav poskytuje); jednak má aj osobnú zložku, tvorenú určitou štruktúrou zamestnancov s určitými osobnostnými predpokladmi, vzdelaním, odbornou spôsobilosťou, skúsenosťami, zručnosťami.

Prístup založený na jednostrannom zdôrazňovaní významu hmotných zložiek verejného ústavu a traktovaní osobnej zložky verejného ústavu ako druhotnej, s ktorým sa možno stretnúť najmä u autorov, ktorí sa problematikou verejného ústavu zaoberali ešte pred druhou svetovou vojnou,⁸ podľa môjho názoru nezodpovedá súčasnému stavu verejnej správy, ani stavu poznatkov vedy správneho práva. J. Havelka vymedzil verejný ústav ako „súhrn vecných prostriedkov, ktoré tvoria jeho základ, uvádzaný do činnosti osobným substrátom, ktorý je určený výlučne na riadenie a fungovanie verejného ústavu a zohráva teda v porovnaní s vecným substrátom menej významnú rolu [...] Vecný substrát je zložkou rozhodujúcou, bez neho nemôže verejný ústav vzniknúť a pravdaže ani trvať. Osobný substrát prichádza až v druhom rade, pravda nie že by bol pri existencii verejného ústavu postrádateľný, ale pomerom nie je do takej miery významný ako substrát vecný.“⁹ S vyváženejším prístupom k hodnoteniu významu jednotlivých zložiek verejného ústavu sa už stretávame v diele od autorského kolektívu pod vedením Z. Madara: uvádza sa tu síce, že ústav je inštitúciou, ktorú tvorí v prvom rade súhrn vecných prostriedkov slúžiacich určitému cieľu, ktorý spočíva v poskytovaní služieb a že personálny substrát tejto inštitúcie je tu na to, aby vecnými zverenými prostriedkami dosiahol vopred vytýčený cieľ,¹⁰ na inom mieste sa však uvádza – pravda vo vzťahu k ústavom, ktoré majú charakter zariadení pre vedu a výskum – že význam osobného a vecného substrátu je buď v rovnováhe (ak určité výskumy nemožno vykonávať bez príslušného materiálneho vybavenia), alebo osobný substrát tvorí základ, pretože výsledky práce sú závislé v zásade na výsledkoch intelektuálnej práce (vo výskumných ústavoch najmä spoločenskovedného zamerania).¹¹

Prikláňam sa k názoru, že relatívny význam jednotlivých zložiek verejného ústavu bude závisieť od druhu služieb poskytovaných verejným ústavom. Nazeráť na osobnú

⁶ OVEČKOVÁ, O. a kol.: *Obchodný zákonník. Komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2005, s. 33.

⁷ SUCHOŽA, J. a kol.: *Obchodný zákonník a súvisiace predpisy. Komentár*. Bratislava : Eurounion, 1997, s. 32.

⁸ V rámci československej administratívistiky to bol najmä J. Havelka. Podstatu tohto zdôrazňovania hmotnej zložky verejného ústavu možno vysvetliť tým, že existencia verejného ústavu sa v dobovom ponímaní spájala s inštitútom ústavného užívania, teda užívania vecí, ktoré tvorili hmotný substrát verejného ústavu. Pozri HATSCHKEK, J.: *Lehrbuch des deutschen und...*, cit. dielo, s. 496. J. Hatschek význam hmotnej zložky verejného ústavu zdôrazňuje natoľko, že predostiera myšlienku, podľa ktorej za verejný ústav by bolo možné považovať aj verejnú cestu.

⁹ HAVELKA, J.: *Ústav verejný*. In *Slovník veřejného práva československého. Sv. V*. Praha : Eurolex Bohemia, 2000, s. 117.

¹⁰ MADAR, Z. a kol.: *Právníký slovník. II. díl*. Praha : Panorama, 1988, s. 469 a nasl.

¹¹ Tamtiež, s. 469 a nasl.

zložku verejného ústavu ako na sekundárnu, len ako na personál, ktorého úlohou je prevádzkovať vecné prostriedky tvoriace základ ústavu, bude možné len v prípadoch, keď výkon pracovnej činnosti zamestnancov ústavu bude vyžadovať len minimálnu alebo žiadnu odbornú spôsobilosť. Takýmto ústavom by mohol byť napríklad obcou vytvorený útvar, ktorého úlohou by bolo zabezpečovať čistotu a poriadok na verejných priestranstvách v obci. Prevádzkovanie verejných ústavov, ako sú školy, školské zariadenia, zdravotnícke zariadenia, zariadenia sociálnych služieb, knižnice, múzeá, galérie, osvetové strediská, divadlá, výskumné ústavy a podobne, teda verejných ústavov pôsobiacich v oblasti školstva, zdravotníctva, sociálnych vecí, kultúry a vedy, je možné len za podmienky, že ich osobnú zložku budú tvoriť ľudia s dostatočnou kvalifikáciou, praxou, skúsenosťami, erudíciou a s potrebnými sociálnymi zručnosťami.

Dnes sa často stretávame so zdôrazňovaním skutočnosti, že súčasný svet je charakterizovaný ďalekosiahlymi tranzitívnymi procesmi – prechodom od industriálnej ekonomiky k vedomostnej ekonomike a vedomostnej spoločnosti.¹² Napríklad Národný program reforiem Slovenskej republiky, ktorý konkretizoval pre obdobie rokov 2005 – 2008 kroky a reformy potrebné pre vytváranie vedomostnej spoločnosti, sa prioritne zameriaval na rozvoj piatich oblastí, ktoré mali podporiť rast tvorivého potenciálu slovenskej ekonomiky, vrátane vzdelávania, informačnej spoločnosti, vedy, výskumu a inovácií.¹³ Aj to svedčí o akcelerácii vývoja smerom k zvyšovaniu osobných a nehmotných prvkov organizácie sociálnych inštitúcií.

Na verejný sektor majú okrem iného výrazný vplyv aj technické inovácie, ktoré umožňujú omnoho racionálnejší a pre občana pohodlnejší spôsob komunikácie.¹⁴ Technické inovácie nepredstavujú len zmeny v skladbe hmotných zložiek verejnej správy, ale ich dôsledkom je aj potreba zmien v kvalifikačnej štruktúre osobných zložiek verejnej správy a v metódach a formách ich pracovných činností. Okrem toho majú pravidla za dôsledok aj zvyšovanie významu nehmotných zložiek verejnej správy.

Komunikácia s občanom je len jednou stránkou informatizácie verejnej správy. Naša verejná správa nemôže nereagovať na aktuálne globálne trendy a na snahu vybudovať v Slovenskej republike vedomostnú spoločnosť, preto sa nevyhne modernizačným a informatizačným procesom a opatreniam realizovaným za účelom rýchlejšieho, spoľahlivejšieho a lacnejšieho fungovania.¹⁵ Preto bude rásť význam osobných (vzdelanie, sociálne zručnosti, flexibilita, ochota a pripravenosť k inováciám) a imateriálnych faktorov vo verejnej správe, čomu by malo zodpovedať aj prehodnotenie pojmu verejný ústav v súlade s aktuálnym vývojom verejnej správy a v súlade s nastupujúcimi informatizačnými trendami vo verejnej správe.

¹² <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1468>

¹³ http://www.europskaunia.sk/vedomostna_spolocnost_slovensko

¹⁴ JASAŇOVÁ, K.: Prax ukazuje, že problémy pretrvávajú. Tendencie reformy v krajinách strednej a východnej Európy. In *Verejná správa*, roč. 2006, č. 23, s. 16-17.

¹⁵ Pozri MATES, P.: Na ceste k e-governmentu. In *Právni rozhledy*, roč. 2006, č. 12, s. 445.

2. NEHMOTNÁ ZLOŽKA VEREJNÉHO ÚSTAVU

Podľa môjho názoru napriek skutočnosti, že existencia nehmotnej zložky verejného ústavu sa vo vede správneho práva opomína, nemožno spochybníť, že súčasťou verejného ústavu okrem hmotnej zložky a osobnej zložky spravidla bude aj nehmotná zložka, pravda, oproti nehmotnej zložke podniku v ponímaní Obchodného zákonníka v modifikovanej podobe a rozsahu. O. Ovečková uvádza, že nehmotnú zložku podnikania tvoria práva a iné majetkové hodnoty (§ 118 Občianskeho zákonníka), ku ktorým patrí najmä obchodné meno, obchodné tajomstvo, ochranné známky, know-how, goodwill, klientela, sieť obchodných vzťahov, trhovo ocenená povest', ale aj pohľadávky, cenné papiere a obchodné podiely a pod.¹⁶ Ďalej môže ísť napríklad o práva priemyselného vlastníctva.¹⁷

Je možné, že k verejnému ústavu sa budú viazať majetkové práva (vlastnícke právo, právo správy, pohľadávky, ktorých je správcom). Iné majetkové hodnoty uvádzané O. Ovečkovou (obchodné meno, klientela, sieť obchodných vzťahov a pod.) v prípade verejného ústavu zjavne neprichádzajú do úvahy, lebo sú viazané na podnikanie ako činnosť a na osobu podnikateľa. Spomedzi práv však prichádzajú do úvahy aj niektoré osobnomajetkové práva – niektoré práva duševného vlastníctva, resp. ako ich subkategoría práva priemyselného vlastníctva.

Autorský zákon konštruuje niektoré zákonné licencie na používanie autorských diel bez súhlasu autora, ktoré možno aplikovať len za podmienky ich využitia vo verejnom ústave alebo verejným ústavom v rámci plnenia úloh verejného ústavu (použitie diela na vyučovacie účely podľa ustanovenia § 28 autorského zákona, ktoré sa viaže na použitie diela v rámci odôvodnenom vyučovacími účelmi v škole; použitie diela v rámci školských predstavení a použitie školského diela podľa § 30 autorského zákona, použitie diela knižnicou alebo archívom podľa § 31 autorského zákona; spomenúť treba aj práva zamestnávateľa k zamestnaneckému dielu podľa ust. § 50 autorského zákona a práva školy k školskému dielu podľa § 51 autorského zákona¹⁸).

V podmienkach procesu informatizácie verejnej správy a školstva, verejný ústav bude veľmi často nadobúdateľom práva na použitie diela – zdrojového kódu počítačového programu – na základe licenčnej zmluvy, resp. takéto právo nadobudne v súvislosti s činnosťou verejného ústavu ako nadobúdateľ jeho zriaďovateľ, pričom však verejný ústav bude počítačový program, ktorého zdrojový kód je predmetom ochrany ako autorské dielo, užívať. Ak sa všeobecne akceptuje, že hmotnú zložku verejného ústavu spoluvytvára aj jeho vybavenie výpočtovou technikou (hardwarom), zrejme by sa malo rovnako akceptovať jeho nevyhnutné vybavenie softwarom potrebným na prevádzkovanie výpočtovej techniky, a ten je predmetom práv duševného vlastníctva. Ak teda verejný ústav spoluvytvára čo len jeden počítač ako súčasť jeho hmotnej zložky, nevyhnutne ho spoluvytvárajú aj práva k softwarovému vybaveniu ako súčasťou jeho nehmotnej zložky.

¹⁶ OVEČKOVÁ, O. a kol.: *Obchodný zákonník...*, cit. dielo, s. 33.

¹⁷ SUCHOŽA, J. a kol.: *Obchodný zákonník a...*, cit. dielo, s. 32.

¹⁸ Zaujímavou otázkou vo vzťahu k ustanoveniu § 51 autorského zákona je otázka, kto bude subjektom týchto práv v prípade škôl, ktoré nemajú právnu subjektivitu v súkromnoprávných vzťahoch.

Ďalej spomedzi práv upravených autorským zákonom treba spomenúť majetkové práva výrobcu zvukového záznamu či zvukovo-obrazového záznamu, ktoré vznikli z činnosti verejného ústavu,¹⁹ ale aj majetkové práva vysielateľa, ak vysielateľom je verejný ústav. Z práv priemyselného vlastníctva, ktoré môžu byť súčasťou nehmotnej zložky verejného ústavu, spomeňme právo na riešenie podľa § 11 patentového zákona, či právo na dizajn podľa § 12 zákona o dizajnoch.

Okrem práv duševného vlastníctva za súčasť nehmotnej zložky verejného ústavu možno považovať aj názov verejného ústavu, pokiaľ je verejný ústav právnickou osobou – ako právnická osoba má právo na ochranu pred neoprávneným používaním svojho názvu podľa § 19b ods. 2 Občianskeho zákonníka. Za splnenia rovnakej podmienky je súčasťou verejného ústavu aj jeho dobrá povest'. Dobrá povest' verejného ústavu môže mať vplyv pri rozhodovaní užívateľov, či využijú ním poskytované služby; možno predpokladať,²⁰ že dobrá povest' verejného ústavu môže ovplyvňovať efektívnosť výkonu verejnej správy ním uskutočňovanej, najmä ak ide o ústav založený na dobrovoľnom užívaní, ktorý pôsobí najmä s využitím metódy presvedčovania a metód spoločensko-organizátorského a ekonomického pôsobenia.²¹ Verejný ústav s dobrou povest'ou bude zrejme disponovať väčšou autoritou, spôsobilosťou ovplyvňovať správanie sa ľudí, a vďaka tomu bude v niektorých prípadoch musieť na dosiahnutie účelu, ktorý sleduje, vynakladať menšie prostriedky.

V prípadoch, že ide o ústav, ktorý je vedeckou inštitúciou, prispieva dobrá povest' k zvyšovaniu miery, v akej sa bude odborná verejnosť zaoberať výsledkami jeho výskumu, má však vplyv aj na to, či a nakoľko bude mať vôbec možnosť oboznámiť sa s nimi. Dobrá povest' ústavu zohráva významnú úlohu v prípadoch, keď užívatelia majú možnosť voľby medzi rôznymi verejnými ústavmi rovnakého druhu, čo by malo byť, pokiaľ možno, pravidlom.²²

V širšom zmysle súčasťou nehmotnej zložky verejného ústavu bude jeho tradícia, význam, ktorý mu prikladá verejnosť, vážnosť, ktorú verejný ústav požíva. Význam týchto nehmotných zložiek netreba podceňovať – najmä v prípade verejných ústavov s pôsobnosťou pre celé územie Slovenskej republiky, s dlhoročnou tradíciou, ktoré požívajú určitú vážnosť a renomé aj za hranicami štátu, v právnych predpisoch často ozna-

¹⁹ V závislosti od toho, či verejný ústav, z ktorého činnosti vzišli zvukové alebo zvukovo-obrazové záznamy, má právnu subjektivitu vo vzťahoch upravených súkromným právom, alebo nie, môže byť výrobcom zvukového alebo zvukovo-obrazového záznamu buď verejný ústav s právnou subjektivitou v súkromnoprávných vzťahoch, alebo jeho zriaďovateľ.

²⁰ Na verifikovanie tejto hypotézy by však bolo potrebné uskutočniť sociologický výskum, ktorý presahuje potreby tejto štúdie.

²¹ ŠKULTÉTY, P. a kol.: *Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Šamorín : Heuréka, 2002, s. 91.

²² Napríklad podľa Charty užívateľov verejných služieb, oficiálneho dokumentu, ktorý sa etabloval v Anglicku a vo Walese v prvej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia, jednou zo zásad pri poskytovaní verejných služieb by mala byť možnosť výberu – všade, kde je to možné, má verejný sektor poskytovať možnosť výberu. Pozri POMAHÁČ, R.: Proměny správní vědy. In *Věřejná správa a právo*. Pocta prof. JUDr. Dušana Hendrychovi k 70. narodeninám. Praha : Nakladatelství C. H. Beck, 1997, s. 1-34.

čovaných ako ustanovizne, ako je Matica slovenská, sú nehmotné zložky ich dôležitou, identitu vytvárajúcou súčasťou s veľkým symbolickým významom.²³

Príkladom verejného ústavu, ktorého významnou zložkou je nehmotná zložka, je Slovenský filmový ústav, ktorý je zriadený audiovizuálnym zákonom ako právnická osoba – rozpočtová organizácia štátu. V oblasti audiovizie a kinematografie sa podieľa na uchovávaní, ochrane a obnove audiovizuálneho dedičstva ako neoddeliteľnej súčasti kultúrneho bohatstva Slovenskej republiky s cieľom uchovania audiovizuálnej tvorby ako formy kultúrneho vyjadrovania, spracováva a zveľaduje audiovizuálne dedičstvo s cieľom zachovania hodnôt slovenskej audiovizuálnej tvorby, spracováva a šíri poznatky z oblasti audiovizuálnej kultúry, osobitne kinematografie a audiovizuálneho umenia Slovenskej republiky. V rámci plnenia svojich úloh Slovenský filmový ústav vykonáva aj tieto činnosti:

- zabezpečuje odborné uskladnenie, ošetrovanie, uchovávanie a obnovu audiovizuálneho dedičstva ako zákonný depozitár,
- umožňuje prístup verejnosti k audiovizuálnemu dedičstvu na študijné, vzdelávacie a vedecké účely; na tento účel môže vyhotovovať aj rozmnoženiny audiovizuálnych diel, zvukovo-obrazových záznamov a zvukových záznamov, ktoré sú súčasťou audiovizuálneho dedičstva,
- vyhľadáva, získava, sústreďuje, katalogizuje, uchováva a umožňuje prístup k originálom alebo rozmnoženinám audiovizuálnych diel a zvukovo-obrazových záznamov, ako aj dokumentačné a informačné materiály súvisiace s audiovizuálnymi dielami a zvukovo-obrazovými záznamami,
- vykonáva teoreticko-koncepčnú, vedeckú, výskumnú, dokumentačnú, koordinačnú, vzdelávaciu, bibliografickú, rešeršnú, metodicko-poradenskú činnosť a edičnú činnosť vrátane vydávania periodických publikácií a neperiodických publikácií a nosičov slovenských audiovizuálnych diel.

Slovenský filmový ústav ďalej:

- a) vykonáva práva autorov k audiovizuálnym dielam vyrobeným pred rokom 1991 organizáciami štátu hospodáriacimi v oblasti audiovizie, ktoré vykonávali tieto práva na základe všeobecne záväzných právnych predpisov platných pred rokom 1997, ak k nim nevykonáva práva podľa osobitného predpisu iba vysielateľ zriadený zákonom vysielajúci televíznu programovú službu,
- b) vykonáva práva výkonných umelcov k umeleckým výkonom predvedeným v audiovizuálnom diele podľa písmena a),
- c) vykonáva práva výrobcov zvukových záznamov, výrobcov zvukovo-obrazových záznamov a vysielateľov, ktorých záznamy alebo vysielanie boli použité v audiovizuálnom diele podľa písmena a),

²³ Významu nehmotných zložiek Matice slovenskej si bol zrejme vedomý aj zákonodarca, keď v zákone z roku 1968 uvádzal, že vznikla z túžob a obetí slovenského národa v najťažších časoch jeho národného i sociálneho útlaku, označil ju ako bohatú studnicu národnej kultúry a zdôrazňoval, že pri uznášaní sa na zákone postupoval plne rešpektujúc „neochabujúci vzťah slovenského národa k svojej Matici“; v zákone z roku 1997 označil Maticu slovenskú za historicky osvedčenú významnú ustanovizeň slovenského národa v oblasti kultúrnej, spoločenskej a vedeckej činnosti.

- d) je výrobcou zvukovo-obrazového záznamu audiovizuálnych diel podľa písmena a),
- e) spravuje nosiče audiovizuálnych diel podľa písmena a) a zvukovo-obrazových záznamov podľa písmena d), ktoré sú majetkom štátu,
- f) zhodnocuje svojou činnosťou majetkové práva podľa písmen a) až d), najmä udeľuje súhlas na použitie predmetov ochrany podľa písmen a) až d), a patrí mu aj odmena, primeraná odmena a náhrada odmeny podľa osobitného predpisu,
- g) chráni záujmy autorov, výkonných umelcov a iných nositeľov práv podľa písmen a) až d), najmä je oprávnený domáhať sa ochrany práv v súlade s osobitnými predpismi.

Význam nehmotnej zložky bude u rôznych druhov verejného ústavu rôzny. Ako už bolo spomenuté, podľa O. Ovečkovej nie každý podnik musí byť spoluvytváraný aj nehmotnou zložkou; uvedené nepochybne platí aj pre verejný ústav.

Relatívny význam nehmotnej zložky verejného ústavu však vo všeobecnosti bude zrejme nižší, ako relatívny význam nehmotnej zložky podniku, a to z toho dôvodu, že viaceré z práv a nehmotných majetkových hodnôt spoluvytvárajúcich nehmotnú zložku podniku sú viazané na podnikanie a na výkon tejto činnosti v konkurenčnom prostredí trhu. Aj verejné ústavy môžu pôsobiť a spravidla aj pôsobia v konkurenčnom prostredí. Môže ísť o konkurenčné prostredie na trhu služieb, ak verejný ústav poskytuje služby poskytované zároveň fyzickými osobami a právnickými osobami súkromného práva za úplatu (napríklad postavenie verejných základných a stredných škôl, ktoré „súťažia“ o žiakov so súkromnými základnými a strednými školami, postavenie zdravotníckych zariadení zriaďovaných subjektmi verejnej správy a zdravotníckych zariadení prevádzkovaných fyzickými osobami a právnickými osobami na základe povolenia na prevádzkovanie zdravotníckeho zariadenia, konkurenčné postavenie Slovenskej televízie a vysielateľov s licenciou podľa zákona o vysielaní a retransmisii). Môže však ísť aj o konkurenčné postavenie, ktoré nemá povahu hospodárskej súťaže na trhu – ide o prípady, keď si navzájom „konkurujú“ viaceré verejné ústavy, spomedzi ktorých si záujemcovia o poskytnutie verejných služieb môžu vyberať.²⁴

Verejné ústavy však nie sú zamerané na dosahovanie kladného hospodárskeho výsledku, ale na uspokojovanie potrieb verejnosti poskytovaním služieb. Keďže ich existencia nie je pojmovo viazaná na dosahovanie zisku, trhové mechanizmy na ne pôsobia len vo veľmi obmedzenej miere. Viaceré z majetkových hodnôt, ktoré vytvárajú nehmotnú zložku podniku, pritom predstavujú majetkovú hodnotu (teda hodnotu vyjadriteľnú v peniazoch) práve z dôvodu, že podnik pôsobí na trhu a že naň pôsobia trhové mechanizmy. Niektoré majetkové hodnoty sú ako súčasť nehmotnej zložky verejného ústavu preto vylúčené pojmovo resp. z povahy veci (obchodné tajomstvo, ochranné známky, goodwill, klientela, sieť obchodných vzťahov, trhovo oceneľná povest'), iné síce môžu byť aj súčasťou nehmotnej zložky verejného ústavu, ale ich význam je redukovaný: Dôvodom je aj skutočnosť, že (v komentároch k Obchodnému zákonníku) uvá-

²⁴ Ako príklad možno uviesť situáciu v základnom školstve, v regiónoch, kde kapacita škôl prevyšuje počet detí vo veku, v ktorom musia plniť povinnú školskú dochádzku – keď „ponuka“ prevyšuje „dopyt“, začína sa „konkurenčný boj“ základných škôl, v ktorom sa základné školy rôznymi spôsobmi snažia získať záujem rodičov budúcich prvákov.

dzané majetkové hodnoty sa považujú za súčasť nehmotnej zložky podniku aj preto, že aj sám podnik je majetkovou hodnotou a ako taký je predmetom právnych vzťahov upravených obchodným právom, a v rámci týchto vzťahov je aj prevoditeľný. Určenie toho, čo tvorí nehmotnú zložku podniku, má význam z hľadiska stanovenia hodnoty podniku, prípadne ceny podniku v prípade jeho predaja.²⁵ Preto v prípade komponentov nehmotnej zložky podniku sa uvažuje o právach a majetkových hodnotách, ktoré sú oceníteľné v peniazoch. Verejný ústav je síce rovnako ako podnik tvorený aj jednotlivými vecami, právami a majetkovými hodnotami, z ktorých viaceré sú prevoditeľné a môžu byť predmetom odplatného prevodu zo štátu (obce, samosprávneho kraja, verejnej vysokej školy) na iný subjekt, avšak verejný ústav ako celok na rozdiel od podniku spravidla zrejme predmetom odplatného prevodu nebude.²⁶

Možno konštatovať, že v mnohých prípadoch verejný ústav ako forma organizácie zložiek verejnej správy bude zahŕňať aj nehmotné zložky. Toto zistenie je potrebné zohľadniť aj v rámci pojmového vymedzenia pojmu verejný ústav. Ako vhodný prístup k vymedzeniu pojmu verejný ústav zohľadňujúci možnosť danosti nehmotnej zložky verejného ústavu sa ponúka prístup k vymedzeniu verejného ústavu konštruovanému obdobne, ako legálna definícia pojmu podnik, teda vymedzenie verejného ústavu ako súboru hmotných, osobných a prípadne aj nehmotných zložiek verejnej správy.

3. POJMOVÉ ZNAKY VEREJNÉHO ÚSTAVU

Vychádzajúc z citovaných vymedzení pojmu verejný ústav a z poznatkov obsiahnutých v tejto štúdií je možné uviesť nasledovné znaky pozitívneho pojmového vymedzenia verejného ústavu:

a) relatívna samostatnosť

O verejnom ústave možno hovoriť len vtedy, ak dôjde k relatívnemu osamostatneniu sa zložiek, ktoré ho vo svojom súhrne spoluvytvárajú, od iných zložiek verejnej správy. Inak nemožno tieto zložky odlišiť od iných útvarov v organizačnej štruktúre verejnej správy a tým sa stáva nemožným vymedziť tieto zložky ako samostatný útvar – verejný ústav. Relatívna samostatnosť však neznamená nezávislosť verejného ústavu od subjektu, ktorý je jeho zriaďovateľom. Verejný ústav je závislý od subjektu, ktorý ho zriadil, podlieha jeho kontrole a tento subjekt môže zasahovať do jeho činnosti.²⁷

Pojem relatívna samostatnosť vyjadruje kvalitatívny rozdiel medzi samostatnosťou subjektov verejnej správy organizovaných na korporatívnom princípe a verejných ústavov (a obdobných subjektov verejnej správy). V prípade subjektov verejnej správy korporatívneho typu otázka ich samostatnosti nespôsobuje spravidla problémy, keďže vyplýva práve z ich priamej legitimizácie. V prípade subjektov verejnej správy, ktoré

²⁵ Pozri aj komentár k Obchodnému zákonníku od autorského kolektívu pod vedením J. Suchožu: SUCHOŽA, J. a kol.: *Obchodný zákonník a...*, cit. dielo, s. 32.

²⁶ To neznamená, že odplatný prevod zložiek tvoriacich verejný ústav je nepredstaviteľný.

²⁷ BERAN, K.: *Pojem veřejného ústavu...*, cit. dielo, s. 102.

korporatívny charakter nemajú, je ich samostatnosť vždy len relatívna, pretože v konečnom dôsledku je nevyhnutné, aby legitimitu svojej existencie, postavenia a činnosti odvodzovali od niektorého z priamo legitimizovaných subjektov verejnej správy, spravidla od štátu, alebo od územného samosprávneho celku. Samostatnosť verejného ústavu ako verejnoprávneho subjektu nemôže byť absolútna, keďže nie je organizovaný na členskom princípe a teda niet fyzických osôb, ktoré by sa prostredníctvom realizácie svojich členských oprávnení podieľali na determinovaní jeho činnosti a tak ju legitimovali. Keby sa verejný ústav úplne osamostatnil od subjektu, ktorý ho zriadil (spravidla štát alebo (iná) verejnoprávna korporácia), jedná by stratil zdroj legitimity svojej existencie a činnosti, ale vzhľadom na absenciu člensky organizovaného personálneho substrátu by došlo aj k znefunkčneniu jeho riadenia. Úplná samostatnosť verejného ústavu je pojmovo vylúčená. Zatiaľ čo v prípade korporatívnych subjektov možno hovoriť o ich samostatnom postavení v pravom slova zmysle, v prípade ostatných subjektov verejnej správy je adekvátnejšie hovoriť o miere samostatnosti či o miere ich odsadenia²⁸ od subjektu verejnej správy, ktorý ich zriadil.

Miera samostatnosti zložiek tvoriacich verejný ústav býva v praxi rôzna. Aj preto naplnenie pojmového znaku samostatnosti verejného ústavu môže byť v niektorých prípadoch problematické a diskutabilné. Jeho naplnenie treba skúmať s prihliadnutím na:

- a) formu aktu, ktorým bol útvár vytvorený – zriadenie útvaru normatívnym právnym aktom bude nasvedčovať skôr tomu, že ide o útvár, ktorý je samostatnou súčasťou verejnej správy, a teda za podmienky naplnenia ostatných pojmových znakov že ide o samostatný verejný ústav,
- b) obsah aktu, ktorým bol útvár vytvorený – ak označuje útvár výslovne za právnickú osobu, pôjde spravidla²⁹ o samostatný útvár, ak právna norma umožňuje tomuto útvaru nadobúdať práva a niesť povinnosti v oblasti verejnej správy, pôjde o samostatný útvár; naopak, ak bude tento útvár výslovne označený ako organizačná súčasť subjektu verejnej správy (organizačná zložka) alebo orgánu verejnej správy (oddelenie, odbor), o samostatný verejný ústav pravdepodobne nepôjde,
- c) pracovnoprávne vzťahy osôb tvoriacich osobnú zložku verejného ústavu, ich pracovné zaradenie, spôsob riadenia v pracovnoprávných vzťahoch – ak zamestnanci pracovne zaradení do útvaru podliehajú priamemu riadeniu zo strany vedúceho orgánu verejnej správy alebo jeho organizačnej súčasti, pôjde o okolnosť nasvedčujúcu tomu, že tento útvár nie je samostatným verejným ústavom,
- d) vystupovanie voči destinárom poskytovaných služieb – pre posúdenie samostatnosti verejného ústavu môže byť významným kritériom aj otázka, či služby poskytuje destinárom pod označením svojho zriaďovateľa, alebo pod samostatným označením.

Otázku samostatnosti ústavu nemožno posudzovať len na základe kritéria osoby vlastníka alebo nositeľa iného majetkového práva k veciam, ktoré tvoria jeho hmotnú

²⁸ Pozri tamtiež, s. 101.

²⁹ Dovetok „spravidla“ je v tomto prípade nevyhnutný, keďže mnohé orgány štátnej správy sú podľa zákona právnickými osobami súkromného práva, no nemajú pritom postavenie samostatných subjektov verejnej správy, sú len orgánmi štátu ako subjektu verejnej správy.

zložku, pretože verejný ústav nemusí mať právnu subjektivitu v súkromnoprávných vzťahoch (napríklad školy bez právnej subjektivity), a v prípade, že ju aj má, spravidla nebude vlastníkom vecí, ktoré tvoria jeho hmotnú zložku; častejšie k nim bude mať právo správy. Samostatnosť ústavu nevyklučuje ani skutočnosť, že osoby, ktoré tvoria osobnú zložku ústavu, nie sú v pracovnoprávnom vzťahu s ústavom, ale so subjektom, ktorý ho zriadil (napríklad s obcou). Dôvodom opäť bude spravidla to, že predmetný ústav nemá právnu subjektivitu v súkromnoprávných vzťahoch.

O verejnom ústave nemožno hovoriť v prípade, keď napríklad starosta obce poverí osobu na vedenie obecnej kroniky alebo vyčlení zamestnanca obecného úradu na prípravu obecného mesačníka. Takýto „útvár“ (zamestnanec obecného úradu vykonávajúci funkciu redaktora časopisu vydávaného obcou, jeho kancelária, počítač, fotoaparát a diktafón) nebudú spĺňať podmienku relatívnej samostatnosti a oddelenosti od obecného úradu.

Samostatnosť verejného ústavu nevyjadruje jeho nezávislosť od zriaďovateľa.³⁰ Naopak, verejný ústav je závislou zložkou organizačnej štruktúry verejnej správy, čo je, ako už bolo povedané, pojmovo nevyhnutné. Jeho osamostatnenie sa je do značnej miery iba osamostatnením sa navonok.³¹ Voči svojim destinárom teda vystupuje ako samostatná entita – napríklad základné vzdelanie neposkytuje žiakom obec, ale základná škola, ktorú obec zriadila, a to pod vlastným názvom. Závislosť verejného ústavu sa však za normálnych okolností neprejavuje bezprostredným riadením verejného ústavu zo strany jeho zriaďovateľa pri poskytovaní verejných služieb.

V odbornej literatúre sa stretávame s rozlišovaním samostatných a nesamostatných verejných ústavov.³² Verejný ústav, ktorý možno označiť ako nesamostatný, je entitou, ktorá má všetky ostatné znaky verejného ústavu okrem samostatnosti, resp. miery jej samostatnosti, „odsadenia“ od subjektu, ktorý útvár zriadil, je taká, že tento útvár nemožno považovať za samostatný subjekt verejnej správy, ale iba za súčasť iného subjektu verejnej správy, resp. iba za súčasť jeho orgánu.

Možno uviesť niekoľko príkladov pre nesamostatné verejné ústavy zriaďované podľa nášho právneho poriadku. Napríklad podľa § 18 ods. 5 (dnes už pravda zrušeného) zákona o sociálnej pomoci³³ platilo, že obec a samosprávny kraj zriaďujú zariadenia

³⁰ Zriaďovateľ verejného ústavu sa v nemeckej vede správneho práva označuje pojmom Anstaltsherr, teda „pán ústavu“.

³¹ K. Beran možnosť rôzneho nazerania na postavenie verejného ústavu v závislosti od uhla pohľadu (z hľadiska zriaďovateľa verejného ústavu a z hľadiska jeho destinára) vysvetľuje prirovnaním právnej subjektivity verejného ústavu k „šupke“, ktorá pôsobí voči tretím osobám, voči zriaďovateľovi verejného ústavu však nefunguje, resp. funguje len v obmedzenom rozsahu. Pozri BERAN, K.: Pojem veřejného ústavu..., cit. dielo, s. 98.

³² M. Kindl uvádza: „V literatúre sa v tomto smere rozlišuje medzi samostatnými verejnými ústavmi, ktoré sú nadané právnou subjektivitou, a tzv. nesamostatnými verejnými ústavmi, ktoré ňou nadané nie sú.“ Pozri KINDL, M., KRAMÁŘ, K., RAJCHL, J., TELECKÝ, D.: *Základy správního...*, cit. dielo, s. 122. Pozri aj dielo K. Berana, ktorý práve v skutočnosti, že verejný ústav nemusí byť vždy samostatným subjektom verejného práva, vidí zásadný dištinkatívny príznak verejného ústavu v porovnaní s verejnoprávnou korporáciou. Pozri BERAN, K.: Pojem veřejného ústavu..., cit. dielo, s. 98-99 a HENDRYCH, D. a kol.: *Správní právo. Obecná...*, cit. dielo, s. 108.

³³ Zákon o sociálnej pomoci bol zrušený s účinnosťou od 1. 1. 2009 zákonom č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

sociálnych služieb ako svoje rozpočtové organizácie, príspevkové organizácie, iné právnické osoby alebo ako organizačné jednotky obce a samosprávneho kraja. V prípade, ak obec zriadila zariadenie sociálnych služieb ako rozpočtovú organizáciu, príspevkovú organizáciu alebo inú právnickú osobu,³⁴ išlo o samostatný verejný ústav, subjekt verejnej správy. Paragraf 91 ods. 7 zákona o sociálnej pomoci ustanovoval, že zariadenie sociálnych služieb zriadené ako rozpočtová organizácia alebo príspevková organizácia, ktoré rozhoduje o poskytovaní starostlivosti v zariadení sociálnych služieb a o ďalších veciach uvedených v tomto ustanovení, má pri tomto rozhodovaní postavenie správneho orgánu. Nevyhnutným predpokladom pre to bolo, aby bolo dotované verejnomocenskými oprávneniami. Išlo teda o samostatný verejný ústav vybavený právomocou.³⁵ Ak obec zriadila zariadenie sociálnych služieb ako svoju organizačnú jednotku, bolo toto zariadenie nesamostatným verejným ústavom, nebolo teda subjektom verejnej správy.

Platná a účinná právna úprava obsiahnutá v zákone o sociálnych službách takisto nepriamo počíta s poskytovaním sociálnych služieb obcou prostredníctvom nesamostatných verejných ústavov, keď v § 3 ods. 3 zákon o sociálnych službách ustanovuje, že poskytovateľom sociálnej služby je za podmienok ustanovených týmto zákonom:

- a) obec,
- b) právnická osoba zriadená obcou alebo založená obcou,
- c) právnická osoba zriadená vyšším územným celkom alebo založená vyšším územným celkom.

Ďalším príkladom sú knižnice. Podľa § 9 ods. 2 zákona o knižniciach obec zabezpečuje knižnično-informačné služby podľa svojich zdrojových možností zriadením obecnej knižnice ako právnickej osoby, prostredníctvom organizačného útvaru právnickej osoby zriadenej obcou, prostredníctvom organizačnej zložky obecného úradu alebo prostredníctvom inej knižnice. Vidíme teda pomerne širokú škálu možností postavenia obecnej knižnice, ktorá môže byť samostatným verejným ústavom obce, môže byť organizačným útvarom inej právnickej osoby zriadenej obcou (zrejme verejného ústavu), ale môže byť aj nesamostatným verejným ústavom – organizačnou zložkou obecného úradu. Naproti tomu regionálna knižnica, ktorú zriaďuje samosprávny kraj, môže byť len samostatnou právnickou osobou – samostatným verejným ústavom (pozri ust. § 9 ods. 4 zákona o knižniciach). Školská knižnica je podľa ustanovenia § 10 ods. 1 zákona o knižniciach súčasťou základnej školy alebo strednej školy (rovnako podľa ust. § 45 ods. 1 dnes

³⁴ To, či pôjde o rozpočtovú organizáciu, príspevkovú organizáciu, alebo o inú právnickú osobu (napríklad neziskovú organizáciu, obchodnú spoločnosť založenú za nepodnikateľským účelom), nemá z hľadiska posúdenia tohto subjektu ako verejného ústavu relevanciu. Rozpočtové organizácie, príspevkové organizácie, či iné spomínané právne formy právnických osôb sú právnymi formami právnických osôb súkromného práva. Určitá entita tvoriaca súčasť organizačnej štruktúry verejnej správy teda z hľadiska súkromnoprávneho môže byť napríklad rozpočtovou organizáciou a z hľadiska verejnoprávneho samostatným verejným ústavom.

³⁵ Obdobné postavenie má Ústav pamäti národa zriadený zákonom o pamäti národa. Podľa ustanovenia § 8 ods. 2 v rámci svojej pôsobnosti určenej týmto zákonom je ústav oprávnený vydávať správne rozhodnutia a udeľovať pokuty za priestupky. Ako správny orgán v prípade prieskumu zdravotnej spôsobilosti vojaka mimoriadnej služby rozhoduje podľa ust. § 12 ods. 14 zákona o brannej povinnosti vojenskej zdravotníckej zariadenie.

už zrušeného školského zákona z roku 1984). Školská knižnica teda nie je samostatným verejným ústavom, ale je súčasťou školy, ktorá spravidla bude samostatným verejným ústavom.

b) súbor hmotných zložiek verejnej správy, osobných zložiek verejnej správy a prípadne aj nehmotných zložiek verejnej správy

Pokiaľ ide o tento pojmový znak, odkazujem na predchádzajúce pojednanie o problematike zložiek verejného ústavu, s tým, že tento znak nemožno považovať za špecifický pojmový znak výlučne verejného ústavu, keďže ako súbor hmotných zložiek verejnej správy, nehmotných zložiek verejnej správy a osobných zložiek verejnej správy možno vymedziť aj iné entity tvoriace organizačnú štruktúru verejnej správy. Špecifikum verejného ústavu bude skôr v rovine relatívneho významu jednotlivých zložiek verejného ústavu. Týmto znakom sa zároveň substituuje tradične uvádzaný znak, podľa ktorého verejným ústavom je súbor prostriedkov, ktorými disponuje subjekt verejnej správy.

c) účelové určenie

Za verejný ústav nemožno označiť akýkoľvek súbor hmotných, osobných a prípadne nehmotných zložiek verejnej správy. Kritérium účelového určenia súboru jednotlivých zložiek verejnej správy na poskytovanie verejných služieb a verejných statkov osobám je podstatným rozlišovacím kritériom, ktoré umožňuje odlišiť verejný ústav predovšetkým od verejného podniku, ale aj od orgánu verejnej správy. Verejným podnikom sa táto štúdia bližšie nezaobrá. Na účely pojednania o verejnom ústave treba poukázať na skutočnosť, že aj verejný podnik možno vymedziť ako súbor hmotných, osobných a prípadne aj nehmotných zložiek, ktoré z hľadiska majetkových vzťahov, prípadne organizačného zaradenia patria do verejnej správy, avšak z hľadiska funkčného ide o zložky podnikania, aj keď vykonávaného verejnoprávnym subjektom, subjektom verejnej správy. Účel, za ktorým dochádza k (relatívnemu) osamostatneniu sa tohto súboru, je aj alebo najmä výkon podnikateľskej činnosti, a nie (len) uspokojovanie verejných potrieb poskytovaním verejných služieb alebo zabezpečením užívania verejných statkov.³⁶

Aj orgán verejnej správy má určité materiálne vybavenie a teda zahŕňa hmotnú zložku verejnej správy, má aj personálne zloženie vrátane pomocného personálu, a teda má osobnú zložku a spravidla má aj nehmotnú zložku. Možno povedať, že tieto zložky, alebo aspoň prvé dve z nich, sú zjavne potrebné na existenciu a fungovanie akejkoľvek entity tvoriacej súčasť organizácie verejnej správy. Pri porovnaní hmotnej a osobnej zložky verejného ústavu a orgánu verejnej správy môžeme dospieť k poznatku, že relatívny význam osobnej zložky orgánu verejnej správy je väčší – nie preto, že by osobná zložka verejného ústavu bola (v porovnaní s jeho hmotnou zložkou) málo významná, ale skôr preto, že v prípade orgánu verejnej moci je osobná zložka určujúca. Starosta obce bude starostom obce, aj keby nemal úradnú miestnosť, ba dokonca aj keby nemal ani len

³⁶ M. Kindl v prípade verejných podnikov uvádza, že ich účelom je – kumulatívne – napĺňanie vymedzeného verejného účelu a zároveň dosahovanie zisku. Pozri KINDL, M., KRAMÁŘ, K., RAJCHL, J., TELECKÝ, D.: *Základy správneho...*, cit. dielo, s. 122.

pero na podpisovanie rozhodnutí vydaných v správnom konaní a musel by si ho vypožičiavať. Naproti tomu škola bez školskej budovy je zrejme rovnako nepredstaviteľná, ako škola bez učiteľského zboru.

Relatívny význam hmotnej zložky a osobnej zložky však nie je vhodným rozlišovacím kritériom pre rozlišovanie orgánov verejnej správy a verejných ústavov. Základný rozdiel medzi orgánom verejnej správy a verejným ústavom má funkčný charakter – zatiaľ čo orgán verejnej správy vykonáva verejnú správu predovšetkým mocenským, vrchnostenským administratívnym pôsobením na spravované subjekty,³⁷ verejný ústav sa funkčne orientuje na uspokojovanie verejných potrieb poskytovaním verejných služieb a statkov. V činnosti verejného ústavu sa teda prejavuje zameranie verejnej správy na poskytovanie verejných služieb v užšom zmysle. Relatívny rozdiel významu hmotnej zložky a osobnej zložky orgánu verejnej správy a verejného ústavu vyplýva práve z rozdielu funkčného zamerania ich pôsobenia.

d) funkčné usporiadanie

Tento znak vyjadruje kvalitatívnu stránku väzieb medzi jednotlivými zložkami verejného ústavu: ich vzájomnú funkcionálnu závislosť a previazanosť a zároveň to, že verejným ústavom nie je každý náhodný súbor súčasne pôsobiacich zložiek verejnej správy. Ak na poskytovanie určitých verejných služieb je potrebné súčasné pôsobenie viacerých prvkov, neznamená to, že tieto prvky vo svojom súhrne vytvárajú verejný ústav. Ako príklad možno uviesť miestne komunikácie, ich značenie, materiálne prostriedky na ich údržbu a osoby – zamestnancov obce, ktoré zabezpečujú vykonávanie ich údržby – hoci všetky tieto zložky sú potrebné na to, aby mohli ľudia riadne využívať miestne komunikácie na premávku na nich, nemožno povedať, že by svojom súhrne vytvárali verejný ústav. O verejnom ústave nemožno už vôbec hovoriť v prípade, keď dochádza k náhodnému zoskupeniu zložiek verejnej správy (napríklad ak v jednej budove sídli obecná knižnica a zároveň aj materská škola).

e) trvalé určenie na účel poskytovania verejných služieb a verejných statkov

Verejným ústavom nie je jednorazovo alebo krátkodobo vyčlenený a sústredený súbor hmotných, osobných a nehmotných zložiek verejnej správy na účely poskytnutia nejakej služby verejnosti. Ako príklad možno uviesť jednorazové sústredenie hmotných a osobných prostriedkov obce a jej zariadení pri príležitosti zabezpečenia osláv výročia prvej písomnej zmienky o existencii obce, keď obec prostredníctvom členov svojich orgánov, ale aj prostredníctvom zamestnancov svojho obecného úradu, miestnej knižnice, osvetového strediska a základnej školy, ktorých je zriaďovateľom, zabezpečí kultúrny program, ale aj občerstvenie pre účastníkov osláv; zabezpečí stravovanie pre členov umeleckých súborov z iných obcí, ktorí vystúpia v rámci kultúrneho programu, za využitia prostriedkov školskej jedálne pri základnej škole; a zároveň zabezpečí ich krátkodobé ubytovanie v priestoroch telocvične základnej školy. Vzhľadom na jednorazovosť

³⁷ Ani toto kritérium nemožno absolutizovať, keďže, ako sme videli, aj verejné ústavy môžu byť oprávnené rozhodovať v správnom konaní, na druhej strane aj orgány verejnej správy môžu zabezpečovať poskytovanie verejných služieb.

a krátkodobosť takéhoto sústredenia materiálnych prostriedkov a osobnej angažovanosti zamestnancov obce a verejných ústavov, ktoré obec zriaďuje, o vytvorení verejného ústavu za účelom zabezpečenia osláv sotva možno hovoriť.

Znak trvalosti nevyjadruje požiadavku nepretržitého prevádzkovania verejného ústavu, preto o verejný ústav pôjde aj v prípade útvaru, ktorý z dôvodu sezónnej podmienosti poskytuje svoje služby len po určitú časť roku (napríklad turistická informačná kancelária obce neposkytujúca služby v zimnom období, základná škola neposkytujúca služby v čase prázdnin).

V prípadoch, keď sa zložky vo svojom súhrne spoluvytvárajúce verejný ústav počas určitých období využívajú na iný účel, než je účel poskytovania verejných služieb, ktorých poskytovanie je hlavnou činnosťou verejného ústavu, a to prípadne aj na účel výkonu podnikateľskej činnosti, zostáva charakter útvaru ako verejného ústavu zachovaný, ak sa na účel poskytovania verejných služieb v rámci výkonu hlavnej činnosti využívajú tieto zložky v prevažnej miere. Príkladom môže byť využívanie ubytovacích kapacít študentských domovov v letnom období na poskytovanie ubytovania sezónnym zamestnancom alebo turistom na komerčnej báze. Napriek takémuto využitiu priestorov, vybavenia a zamestnancov študentského domovu jeho postavenie verejného ústavu zostáva nedotknuté, keďže po väčšiu časť roka poskytuje ubytovanie študentom za zvýhodnených podmienok.

f) poskytovanie verejných služieb a verejných statkov

Ako uvádza D. Hendrych, do skupiny verejných ústavov možno zaradiť právnické osoby, ktoré boli založené alebo zriadené preto, aby plnili určité verejné služby.³⁸ Verejné služby a verejné statky však poskytujú aj iné subjekty verejnej správy, či už prostredníctvom svojich orgánov, alebo prostredníctvom nesamostatných verejných ústavov, ktoré nie sú subjektmi verejnej správy, alebo prípadne prostredníctvom verejných zborov (napríklad Hasičský a záchranný zbor), prípadne prostredníctvom fyzických osôb, ktoré stoja mimo organizáciu verejnej správy, a prostredníctvom právnických osôb súkromného práva. Špecifikom verejných ústavov je však práve pojmová spätosť ich existencie so zameraním na poskytovanie verejných služieb.

g) poskytovanie verejných služieb pre všetkých užívateľov na základe rovnakých, vopred stanovených podmienok

Týmto znakom sa verejný ústav neodlišuje od iných subjektov verejnej správy, keďže všetky subjekty verejnej správy sa musia riadiť zásadou zákazu diskriminácie, nesmú poskytovať osobám neodôvodnené zvýhodnenia alebo ich neodôvodnene znevýhodňovať a vo svojej činnosti musia dodržiavať kontinuitu kritérií rozhodovania. Zásada rovnakého zaobchádzania v sociálnom zabezpečení, zdravotnej starostlivosti, poskytovaní tovarov a služieb a vo vzdelávaní je ustanovená v § 5 antidiskriminačného zákona. Keďže ustanovenie § 5 antidiskriminačného zákona sa nevzťahuje len na verejný sektor,

³⁸ HENDRYCH, D.: *Správni věda. Teorie veřejné správy*. Praha : ASPI 2007, s. 136.

ale aj na právnické osoby súkromného práva a na fyzické osoby, možno povedať, že znak uvádzaný v tomto odseku nie je znakom vymedzujúcim verejnú ústavu ani voči obdobným útvarom pôsobiacim napríklad v treťom sektore, zameraným na poskytovanie všeobecne prospešných služieb (napríklad neziskové organizácie podľa zákona o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby). Keďže sa však tento znak tradične vo vymedzeniach pojmu verejný ústav uvádza (a keďže sa nepochybne na verejnú ústavu vzťahuje), uvádzam ho aj na tomto mieste. Jeho význam sa v prípade verejných ústavov zdôrazňuje najmä v tom zmysle, že verejný ústav musí byť z hľadiska užívania verejne dostupný; každá osoba, ktorá spĺňa podmienky na pripustenie k užívaniu ústavu, musí byť k užívaniu pripustená.³⁹

h) zriadenie z rozhodnutia subjektu verejnej správy

Tradične uvádzaným znakom verejného ústavu je aj jeho zriadenie zákonom alebo verejnomocenským aktom vydaným na základe zákona. Tento znak sa však nemusí stretnúť so všeobecnou akceptáciou, keďže napríklad v českej literatúre sa medzi verejnú ústavu ako subjekty verejnej správy niekedy zaraďujú aj niektoré právnické osoby založené podľa právnych predpisov súkromného práva. D. Hendrych medzi verejnú ústavu „so súkromnoprávnou formou“ zaraďuje napríklad nadácie alebo všeobecne prospešné spoločnosti.⁴⁰ Prikláňam sa k názoru, že znak zriadenia verejnomocenským aktom za pojmový znak verejného ústavu považovať nemožno. Za verejnú ústavu by sa mali považovať subjekty, ktoré boli zriadené v rámci výkonu činnosti verejnoprávneho subjektu, teda nie na základe autonómne determinovaného rozhodnutia fyzickej osoby alebo právnickej osoby súkromného práva. Nie je však žiaden dôvod obmedzovať právne skutočnosti ich vzniku na zriadenie zákonom alebo iným verejnomocenským aktom.

Negatívne vymedzenie pojmu verejný ústav ho umožňuje odlíšiť od verejnoprávnej korporácie. Pojmovým znakom negatívneho vymedzenia verejného ústavu je absencia autonómneho a samosprávneho postavenia verejného ústavu, ktorá vyplýva zo skutočnosti, že verejný ústav nie je organizovaný na členskom princípe.⁴¹ Ako uvádza J. Hatschek, ak pri nejakej štruktúre je rozhodujúce členstvo, pôjde o korporáciu, nie o ústav.⁴²

³⁹ HATSCHEK, J.: *Lehrbuch des deutschen und...*, cit. dielo, s. 498.

⁴⁰ HENDRYCH, D.: *Správní věda. Teorie...*, cit. dielo, s. 136. Naopak, K. Beran možnosť súkromnoprávnej formy verejných ústavov odmieta ako nezlučiteľnú s pojmovými znakmi verejného ústavu. Argumentuje tým, že pre verejný ústav je charakteristická priama podriadenosť zriaďovateľovi, ktorá je v prípade súkromnej právnickej osoby nemysliteľná. Právnická osoba súkromného práva je, ako K. Beran uvádza, samostatná ako navonok, tak smerom dovnútra, voči svojim spoločníkom a zakladateľom. Verejný ústav je samostatný len navonok, nie však dovnútra. Pozri BERAN, K.: *Zamyšlení nad některými ústavněprávními aspekty privatizace zdravotnických zařízení*. In KLÍMA, K., JIRÁSEK, J. (eds.): *Pocta Jánmu Gronsckému*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 272 a nasl.

⁴¹ KINDL, M., KRAMÁŘ, K., RAJCHL, J., TELECKÝ, D.: *Základy správního...*, cit. dielo, s. 121.

⁴² HATSCHEK, J.: *Lehrbuch des deutschen und...*, cit. dielo, s. 496.

4. ZÁVER

V tejto štúdii sa pozornosť venuje problematike postavenia a podstaty verejných ústavov ako tradične uvádzaných subjektov verejnej správy. Vo vede správneho práva v Slovenskej republike sa im v ostatnom čase nevenuje takmer žiadna pozornosť, ba možno povedať, že ide o pojem, ktorý z pojmového inštrumentária slovenskej administratívistiky takmer vymizol. Za túto pojmovú kategóriu však podľa môjho názoru slovenská veda správneho práva nenašla vhodný substitút.

Analýza postavenia verejných ústavov v tejto štúdii vychádza z myšlienky, že každá komplexnejšia organizovaná činnosť spravidla predpokladá danosť nasledovných prvkov organizácie: osobnej zložky, hmotnej zložky, prípadne aj nehmotnej zložky. Vzhľadom na to by malo byť možné – a táto štúdia sa o to aj pokúša formou porovnania postavenia verejného ústavu a podniku podľa Obchodného zákonníka – skúmať organizáciu verejnej správy a organizáciu podnikania vo vzájomných súvislostiach.

Význam jednotlivých zložiek verejného ústavu je rôzny v závislosti od prípadu konkrétneho verejného ústavu. Názor, že dominantný význam spomedzi uvádzaných zložiek verejnej správy má zložka materiálna, vo väčšine prípadov nemožno absolutizovať. Takisto nie je vhodné opomíňať možnosť existencie nehmotnej zložky verejných ústavov. Tieto poznatky je potrebné zohľadniť aj pri koncipovaní vymedzenia pojmu verejný ústav. Vychádzajúc z tradične traktovaných vymedzení je verejný ústav ako subjekt verejnej správy potom možné vymedziť ako relatívne samostatný súbor hmotných zložiek verejnej správy, osobných zložiek verejnej správy a prípadne aj nehmotných zložiek verejnej správy, ktoré sú funkčne usporiadané a trvalo určené na účel poskytovania verejných služieb a verejných statkov osobám za rovnakých, vopred stanovených podmienok, ktorý je zriadený z rozhodnutia subjektu verejnej správy a ktorý nie je organizovaný na princípe členskej samosprávy, ale je závislý od svojho zriaďovateľa.

Recenzent: *JUDr. Karel Beran, Ph.D.*

Použitá literatúra

- BERAN, K.: Pojem veřejného ústavu. In *Právnik*, roč. 2005, č. 9, s. 1007-1023.
- BERAN, K.: *Právnícké osoby veřejného práva*. Praha : Linde Praha, 2006.
- BERAN, K.: *Zamyšlení nad některými ústavněprávními aspekty privatizace zdravotnických zařízení*. In KLÍMA, K., JIRÁSEK, J. (eds.): *Pocita Jánů Gronskeému*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 272 a nasl.
- HATSCHEK, J.: *Lehrbuch des deutschen und preußischen Verwaltungsrechts. Siebente und achte veränderte Auflage*. Leipzig : A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl, 1931.
- HAVELKA, J.: *Ústav veřejný*. In *Slovník veřejného práva československého. Sv. V*. Praha : Eurolex Bohemia, 2000, s. 116-120.
- HENDRYCH, D. a kol.: *Správní právo. Obecná část*. Praha : C. H. Beck, 2006.
- HENDRYCH, D.: *Správní věda. Teorie veřejné správy*. Praha : ASPI, 2007.
- HERRNRITT, R. H.: *Grundlehren des Verwaltungsrechtes*. Tübingen : Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1921.

- JASAŇOVÁ, K.: Prax ukazuje, že problémy pretrvávajú. Tendencie reformy v krajinách strednej a východnej Európy. In *Verejná správa*, roč. 2006, č. 23, s. 16-17.
- KINDL, M., KRAMÁR, K., RAJCHL, J., TELECKÝ, D.: *Základy správneho práva*. Plzeň : Vydavateľstvi a nakladateľstvi Aleš Čeněk, 2006.
- KIOVSKÁ, M. a kol.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť I*. Košice : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2000.
- MADAR, Z. a kol.: *Právnický slovník. II. díl*. Praha : Panorama, 1988.
- MACHAJOVÁ, J. a kol.: *Všeobecné správne právo*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007.
- MATES, P.: Na cestě k e-governmentu. In *Právní rozhledy*, roč. 2006, č. 12, s. 445-448.
- MAYER, O.: *Deutsches Verwaltungsrecht. 2. Bd*. München : Duncker & Humblot, 1924.
- OVEČKOVÁ, O. a kol.: *Obchodný zákonník. Komentár. 1*. Bratislava : Iura Edition, 2005.
- POMAHÁČ, R.: Proměny správní vědy. In *Věřejná správa a právo*. Pocta prof. JUDr. Dušana Hendrychovi k 70. narozeninám. Praha : Nakladatelství C. H. Beck, 1997, s. 1-34.
- SEDLÁK, M.: *Manažment*. Bratislava : Iura Edition, 2007.
- SUCHOŽA, J. a kol.: *Obchodný zákonník a súvisiace predpisy. Komentár*. Bratislava : Eurounion, 1997.
- ŠKULTÉTY, P. a kol.: *Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Šamorín : Heuréka, 2002.

Súhrn

Každá komplexnejšia spoločenská činnosť musí byť organizovaná. Hlavné zložky organizácie verejnej správy a podnikania sú zhodné: ide o osobnú, hmotnú a nehmotnú zložku. Vzhľadom na danosť viacerých paralel medzi organizáciou podnikania a verejnej správy, je možné tieto činnosti a ich organizáciu skúmať vo vzájomných súvislostiach.

V niektorých prípadoch ako špecifický prvok organizácie verejnej správy v porovnaní s podnikaním pristupuje prvok právomoci.

Vo verejnej správe možno identifikovať dve základné organizačné formy: verejnoprávne korporácie (napr. územné samosprávne celky) a právnické osoby verejného práva nekorporatívnej povahy, ako napríklad verejné ústavy. Verejný ústav možno vymedziť ako relatívne samostatný súbor hmotných zložiek verejnej správy, osobných zložiek verejnej správy a prípadne aj nehmotných zložiek verejnej správy, ktoré sú funkčne usporiadané a trvalo určené na účel poskytovania verejných služieb. Tento súbor je zriadený z rozhodnutia subjektu verejnej správy, nie je organizovaný na princípe členskej samosprávy, ale je závislý od svojho zriaďovateľa.

Zusammenfassung

Jede komplexe soziale Tätigkeit muss organisiert sein. Grundlegende Komponente der Organisation der öffentlichen Verwaltung und der Unternehmenstätigkeit sind identisch: es geht um persönliche, sachliche und immaterielle Bestandteile. Da zwischen der Organisation der öffentlichen Verwaltung einerseits und dem Unternehmen andererseits mehrere Gemeinsamkeiten bestehen, lassen sich diese Typen von Tätigkeiten und ihre Organisationsformen in ihren Zusammenhängen erforschen.

In manchen Fällen besteht aber zwischen der Organisation der öffentlichen Verwaltung und der des Unternehmens ein Unterschied, der darin liegt, dass die öffentliche Verwaltung befugt ist hoheitlich zu agieren.

Es lassen sich zwei wesentliche Typen von Organisationsformen der öffentlichen Verwaltung identifizieren: die Körperschaften des öffentlichen Rechts und andere öffentlich-rechtliche Institutionen, die keine Mitglieder haben, wie etwa die Anstalten des öffentlichen Rechts. Die Anstalt des öffentlichen Rechts ist ein relativ selbständiger Komplex von persönlichen, materiellen und eventuell auch immateriellen Mitteln der öffentlichen Verwaltung, die funktionsgerecht gestaltet und auf Dauer zum Zweck öffentliche Dienstleistungen zu leisten bestimmt sind. Dieser Komplex wird durch einen Träger der öffentlichen Verwaltung errichtet, er ist von ihm abhängig und beruht somit nicht auf dem Prinzip der Selbstverwaltung.

Summary

Every complex social activity has to be organized. The main components of the organization structure related to public administration and business are consenting: these are the personal component, the material component and the immaterial component. Whereas there are several junctures between the organization of public administration and business, it is possible to examine these types of activities and their organization structures in conjunction.

Comparing to business, a specific attribute of the organization structures of public administration in some cases is their public power (public authority).

There are two main categories related to organization of the public administration forms: public corporations (e. g. municipal corporations) and public non-corporate organizations, such as the public establishments (institutes, institutions). A public establishment is a relatively self-sustaining complex of material, immaterial and personal components of public administration, which is functionally organized and permanently assigned to provide public services. Public establishment is created by another public body and it is not autonomous, because it is dependent on its founder.

ÚROK Z OMEŠKANIA A TZV. PERCENTUÁLNY BOD

Marek Števček, Jarmila Lazíková

ÚVOD

Úrok z omeškania predstavuje sankčné peňažné plnenie, ktoré je dlžník povinný plniť veriteľovi za porušenie povinností vyplývajúcich zo splnenia peňažného dlhu ako jedného zo spôsobov zániku záväzkov. Ide teda o akcesorickú povinnosť, ktorá vzniká porušením primárnej povinnosti splniť peňažný záväzok včas. Občiansky zákonník (ďalej len OZ) v § 517 ods. 2 uvádza, že veriteľ má právo požadovať od dlžníka popri plnení úroky z omeškania. Výšku úrokov z omeškania nestanovuje OZ priamo, ale odkazuje na vykonávací predpis, nariadenie vlády č. 87/1995 Z. z., ktoré túto problematiku upravuje v § 3. Práve tento paragraf sa stal po novele publikovanej ako zákon č. 586/2008 Z. z. veľmi diskutovaným ustanovením. O to viac, že novozavedená výška zákonného úroku z omeškania sa uplatňuje prakticky v celej sfére súkromného práva – sa netýka len samotného občianskeho zákonníka, ale aj obchodných záväzkových vzťahov. Novela Obchodného zákonníka (ďalej len OBZ) publikovaná ako zákon č. 454/2008 Z. z. totiž zmenila kontroverznú otázku výpočtu úrokov z omeškania a podľa súčasnej právnej úpravy je dlžník povinný platiť úroky z omeškania podľa predpisov občianskeho práva, ak neexistuje iná dohoda medzi zmluvnými stranami.

Pôvodné znenie § 3 nariadenia vlády SR č. 87/1995 Z. z. stanovovalo výšku úrokov z omeškania ako dvojnásobok diskontnej (neskôr základnej) sadzby určenej Národnou bankou Slovenska (ďalej len NBS) platnej k prvému dňu omeškania s plnením peňažného dlhu. Toto ustanovenie však platilo len pre občianskoprávne vzťahy. Pre obchodnoprávne vzťahy bol úrok z omeškania definovaný v § 369 OBZ v ods. 1 nasledovne: „Ak je dlžník v omeškaní so splnením peňažného záväzku alebo jeho časti, je povinný platiť z nezaplatenej sumy úroky z omeškania určené v zmluve, inak o 10 % vyššie, než je základná úroková sadzba NBS uplatňovaná pred prvým kalendárnym dňom kalendárneho polroka, v ktorom došlo k omeškaniu. Základná úroková sadzba NBS platná v prvý kalendárny deň kalendárneho polroka sa použije počas celého tohto polroka.“ Pozornosť doktríny i aplikačnej praxe sa zamerala predovšetkým na interpretačné problémy, týkajúce sa určenia správneho polroka, ktorého úrokovú sadzbu na výpočet úrokov z ome-

škania treba použiť.¹ Konečnú odpoveď na túto otázku však môže dať len Súdny dvor Európskych Spoločenstiev (ďalej len ESD) v rámci konania o predbežnej otázke, pretože „nejde tu o „*acte claire*,“ kedy je výklad komunitárneho práva taký jasný, že nenecháva žiadny priestor pre rozumné pochybnosti, pokiaľ ide o spôsob, akým má byť komunitárne právo vykladané, a kedy nie je potrebné žiadať o výklad komunitárneho práva ESD.“²

POJEM PERCENTUÁLNY BOD VŠEOBECNE

Právna veda však nevenovala veľkú pozornosť pojmu úrok z omeškania a spôsobu vyjadrenia jeho výšky. Početnejšie otázky k tejto problematike sa začali vynárať až s predmetnou novelou, zákonom č. 586/2008 Z. z., ktorá v § 3 nariadenia vlády SR č. 87/1995 Z. z. zavádza pojem percentuálny bod. Súčasné znenie § 3 ods. 1 znie: „Výška úrokov z omeškania je o 8 percentuálnych bodov vyššia ako základná úroková sadzba Európskej centrálnej banky platná k prvému dňu omeškania s plnením peňažného dlhu.“ Toto znenie vyvoláva množstvo otázok, koncentrovaných predovšetkým do denotátu pojmu „percentuálny bod“. Percentuálny bod možno charakterizovať ako „jednotku aritmetického rozdielu dvoch hodnôt udaných v percentách, označuje sa ním bezrozmerné číslo udávajúce nárast alebo pokles sledovanej hodnoty v stotinách ich relatívnej hodnoty voči vzťažnej hodnote, takže zmena o jeden percentuálny bod znamená zmenu o jednu stotinu hodnoty.“³ Prečo doteraz pracoval zákonodarca s pojmom percento a teraz používa pojem percentuálny bod (najmä v § 369 Obchodného zákonníka do prijatia novely č. 454/2008 Z. z.)? Ktoré z daných označení je skutočne správne? Odpovede na to nám poskytnú pohľad do terminológie matematiky a štatistiky. Vzhľadom na vzájomné podozrievavé pohľady oboch vedných disciplín (matematiky a práva) sa pokúsime v určitom slova zmysle o zmier, t. j. nepodhodnocovať zaužívanú terminológiu matematiky a zároveň neznechútiť právnym praktikom dočítanie exegézy definície percentuálneho bodu. Pozrime sa na ust. § 369 Obchodného zákonníka v jeho znení pred novelou, zákonom č. 454/2008 Z. z. Vychádzajme zo znenia, že dlžník je povinný platiť z nezaplatenej sumy úroky z omeškania určené v zmluve, inak o 10 % vyššie, než je základná úroková sadzba NBS – odhliadnuc od „neprehľadných polrokov“. Zoberme si hypotetický príklad. Nech úroková sadzba NBS je 4 % v čase omeškania a nech dlžníková nezaplatená suma predstavuje 10 000 eur. Aká je výška úroku z omeškania, ktorý má dlžník zaplatiť? Uvedieme riešenie právnik a riešenie matematika.

¹ Pozri TOMLAINOVÁ, A.: Úrok z omeškania podľa Obchodného zákonníka (1. časť). In *Advokátsky bulletin*, 3/2008, s. 9; TOMLAINOVÁ, A.: Úrok z omeškania podľa Obchodného zákonníka (2. časť). In *Advokátsky bulletin*, 4/2008, s. 8; OVEČKOVÁ, O.: Omeškanie dlžníka so splnením peňažného záväzku po novele Obchodného zákonníka. In *Právny obzor*, 1/2004, s. 14-27; PATAKYOVÁ, M.: *Obchodný zákonník. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 693.

² TOMLAINOVÁ, A. Úrok z omeškania podľa Obchodného zákonníka (1. časť)..., cit. dielo, s. 11.

³ Vláda SR pripravuje – zmena úpravy výšky úrokov z omeškania. In *Bulletin PRO BONO*, 2/2009 [online] 23. 4. 2009 Dostupné z <<http://www.ulclegal.com/sk/novinky/novinky/1711-vlada-sr-pripravuje-zmena-upravy-vysky-urokov-z-omeskania> >

Riešenie právnika: dlžná suma je 10 000 eur, úrok z omeškania má byť o 10 % vyšší ako základná úroková sadzba NBS, ktorá je 4 %, t. j. úrok z omeškania bude predstavovať súčet 4 % a 10 %, čo je spolu 14 % z hodnoty nezaplatennej sumy (10 000 eur), a to zodpovedá hodnote 1 400 eur. To znamená, že úrok z omeškania, ktorý je dlžník povinný zaplatiť, je 1400 eur.

Riešenie matematika: dlžná suma je 10 000 eur, úrok z omeškania má byť o 10 % vyšší ako základná úroková sadzba NBS, ktorá je 4 %, t. j. úrok z omeškania bude 4 % + 10 % zo 4, t. j. $4\% + 0,4\% = 4,4\%$ z hodnoty nezaplatennej sumy (10 000 eur), a to zodpovedá hodnote 440 eur. To znamená, že úrok z omeškania, ktorý je dlžník povinný zaplatiť, je 440 eur. Na prípadnú pochybnosť, prečo sa v „matematickom“ výpočte vychádza z desiatich percent zo 4 percent, možno odpovedať takto: dikcia zákona stanovovala, že úrok z omeškania je o 10 % vyšší ako je základná úroková sadzba NBS. Z doslovného znenia tohto ustanovenia vyplýva, že úrok z omeškania má byť o 10 % vyšší ako 4 % (základná úroková sadzba NBS), t. j. $4\% + 10\%$ zo základnej úrokovej miery NBS, teda zo 4 %, čo predstavuje základ 100 %, potom 10 % z tohto základu je 0,4 ($4 \times 10/100$). Celkový úrok z omeškania bude predstavovať 4,4 % z 10 000 eur t. j. 440 eur.⁴

Vidíme, že pohľad matematiky a pohľad práva nás vedie k dvom rôznym výsledkom. Ktorý z nich je správny, závisí od výkladu právnej normy. V prípade doslovného gramatického výkladu má pravdu matematika. V prípade teleologického výkladu, teda skúmaním zmyslu a účelu normy bude mať pravdu právna veda. Možno konštatovať, že právnici pochopili správne úmysel zákonodarcu (nakoľko zákonodarcovi zrejme nešlo o nejaké nepatrné zvýšenie úrokov z omeškania oproti úrokovej sadzbe NBS ako to vyplýva z hore uvedeného príkladu) a napriek nepresnému zneniu ustanovenia ho aplikovali v praxi v súlade s jeho úmyslom. Opäť sa tu potvrdili slová profesora Eliáša: „To že zákonodarca užíva v norme nejaké slová, nerozhoduje ešte o určitom pojme, ale je na právnej vede, aby jeho obsah stanovila podľa podstatných znakov inštitútu, a je tiež na nej, aby viedla prax k jeho poznaniu, keď o ňom často i sám zákonodarca má len hmlistú predstavu.“⁵

PERCENTUÁLNY BOD V NOVEJ PRÁVNEJ ÚPRAVE

Na zosúladenie dikcie ustanovenia o úroku z omeškania s úmyslom zákonodarcu bol novelou publikovanou pod číslom 586/2008 Z. z. v § 3 nariadenia vlády SR č. 87/1995 Z. z. zavedený pojem percentuálny bod. Samotné nariadenie vlády ani súvisiace právne predpisy neobsahujú legálnu definíciu tohto pojmu. Preto si musíme pomôcť definíciou, ktorú poskytujú matematické a štatistické vedy. Tie pod percentuálnym bodom rozumejú (a dovoľme si túto definíciu opätovne zopakovať) jednotku aritmetického rozdielu

⁴ Podobne by sme postupovali, ak by sme mali vypočítať napr. príjem o 10 % vyšší ako je priemerná mzda v národnom hospodárstve, tiež by sme nespočítali $10\% + 750$ eur, ale by sme vypočítali 10% zo 750 eur t. j. 75, čo by sme následne pripočítali k priemernej mzde 750 eur a výsledok by bol 825 eur – prípad s úrokovou sadzbou je presnou analógiou tohto príkladu.

⁵ ELIÁŠ, K.: Prodej podniku a cenné papíry na ňom ako jeho súčasť. *Právni rozhledy*, 8/2001, s. 373.

dvoch hodnôt udaných v percentách, označuje sa ním bezrozmerné číslo udávajúce nárast alebo pokles sledovanej hodnoty v stotinách ich relatívnej hodnoty voči vzťažnej hodnote, takže zmena o jeden percentuálny bod znamená zmenu o jednu stotinu hodnoty. Pochopíme, ak právna veda bude len neveriacky krútiť hlavou nad touto definíciou, rovnako ako by sa tvárili matematici, keby mali vypočítať úrok z omeškania podľa pôvodnej dikcie § 369 Obchodného zákonníka pred novelou č. 454/2008 Z. z. Napriek tomu, keďže legálnu definíciu nemáme, pokúsime sa urobiť krátku exegézu tejto definície s cieľom dokázať, že súčasné znenie nariadenia vlády č. 87/1995 Z. z. v znení poslednej novely č. 586/2008 Z. z. je v súlade s úmyslom zákonodarcu a pre právnu prax nepriháša žiadne náročné výpočty výšky úroku z omeškania, ale práve naopak, ju výrazne uľahčuje. Ak sa doteraz počítala výška úroku z omeškania ako percento z dlžnej sumy, ktoré sa určilo prostým súčtom základnej úrokovej sadzby NBS a percent, ktoré určoval zákon, tento postup zostáva zachovaný, ibaže tentoraz by riešenie matematikov i právnikov (načrtnuté vyššie) bolo vzácné rovnaké (odhliadnuc od subjektívnych chýb v elementárnej matematike).

Definíciu percentuálneho bodu môžeme rozdeliť na tri časti, pretože obsahuje vlastne tri samostatné definície, ktoré vedú k rovnakému záveru. Budeme považovať svoj cieľ za splnený, ak čitateľ porozumie výkladu aspoň jednej z nich.

- I. definícia: Percentuálny bod je jednotka aritmetického rozdielu dvoch hodnôt vyjadrená v percentách.
- II. definícia: Percentuálny bod je bezrozmerné číslo udávajúce nárast alebo pokles sledovanej hodnoty v stotinách ich relatívnej hodnoty voči vzťažnej hodnote.
- III. definícia: Percentuálny bod je zmena o jednu stotinu (vzťažnej) hodnoty.

Skôr ako pristúpime k výkladu, pripomeňme si, čo znamená relatívne a absolútne vyjadrenie hodnoty. Upustíme od teoretických definícií a ukážeme si to na príklade, ktorý sme popísali vyššie. Úrok z omeškania, ktorý je dlžník povinný zaplatiť je 1 400 eur (absolútne vyjadrenie hodnoty), čo zodpovedá 14 % z dlžnej sumy 10 000 eur (relatívne vyjadrenie hodnoty). Rovnako je potrebné rozlišovať pojem úrok z omeškania a úroková miera (sadzba) z omeškania. Kým úrok z omeškania predstavuje absolútne vyjadrenie hodnoty v eurách, ktorú je dlžník povinný zaplatiť (1 400 eur), úroková miera (sadzba) z omeškania je vyjadrenie hodnoty v percentách (14 %). Na základe uvedeného vidíme, že zákonodarca predsa len úplne neodstránil nepresnosť terminológie, kedy hovorí o úroku z omeškania a nie správne o úrokovej miere (sadzbe) z omeškania. Nová dikcia nariadenia vlády v § 3 stanovuje, že výška úrokov z omeškania je o 8 percentuálnych bodov vyššia ako základná úroková sadzba Európskej centrálnej banky – výsledkom je relatívne vyjadrenie, teda vyjadrenie v percentách – t. j. ak základná úroková sadzba ECB je 4 % + 8 percentuálnych bodov (ďalej len p. b.) = 12 % úroková miera (sadzba) z omeškania a nie úrok z omeškania, ktorým je až samotná hodnota po výpočte 12 % z dlžnej sumy napr. 10 000 eur, čo predstavuje 1 200 eur.

AD I) Analýzu prvej definície percentuálneho bodu snád' ani netreba bližšie precizovať. Percentuálny bod predstavuje rozdiel t. j. prosté odčítanie dvoch percentuálnych hodnôt:

Menšenec – Menšiteľ = Rozdiel

Percentuálny bod je podľa definície rozdiel, takže za rozdiel môžeme dosadiť 8 p. b. podľa dikcie právnej normy. Čo bude predstavovať spomínané dve percentuálne hodnoty? Menšencom bude to, čo chceme v konečnom dôsledku vypočítať, teda naša úroková miera z omeškania, ktorá je zatiaľ pre nás neznáma. Menšiteľ bude základná úroková sadzba ECB, ak vychádzame z nášho hypotetického príkladu, je to 4 %. Z toho vyplýva, že:

$$\begin{aligned} X \% - 4 \% &= 8 \text{ p. b.} \\ X &= 12 \% \end{aligned}$$

Úroková miera z omeškania je 12 % a úrok z omeškania je potom 1 200 eur (12 % z dlžnej sumy 10 000 eur).

AD II) Analýza druhej definície bude o niečo náročnejšia. Percentuálny bod je bezrozmerné číslo udávajúce nárast alebo pokles sledovanej hodnoty v stotínach ich relatívnej hodnoty voči vzťažnej hodnote. Percentuálny bod je bezrozmerná veličina, nie je to jednotka v matematickom alebo fyzikálnom zmysle, nemá žiadnu jednotku ani základnú podľa Medzinárodnej sústavy SI (ako sú meter, sekunda a iné) ani od základných jednotiek odvodenú (napr. km.h⁻¹).

Ak by úroková sadzba z omeškania vychádzala len zo základnej úrokovej miery ECB t. j. napr. 4 % z dlžnej sumy 10 000 eur, bol by úrok z omeškania 400 eur. Tým, že zákonodarca zvýšil túto sadzbu o 8 p. b., úrok z omeškania bude vyšší o hodnotu, ktorá predstavuje spomínaný nárast resp. pokles hodnoty z definície II. Táto zmena (rozumej nárast resp. pokles) hodnoty je vyjadrená v stotínach ich relatívnej hodnoty. Vieme už, že relatívna hodnota predstavuje vyjadrenie v percentách a tiež, že 1 % je vlastne jedna stotina t. j. 0,01. V našom hypotetickom prípade to bude 8 % teda osem stotín t. j. 0,08, pričom však definícia jedným dychom dodáva (na rozdiel od zákonodarcu v ust. § 369 Obchodného zákonníka pred novelou č. 454/2008 Z. z.) „voči vzťažnej hodnote.“ To znamená voči základu, teda našej dlžnej sume (10 000 eur).

Percentuálny bod = zmena počtu percent zo základu (percento/100 × základ) = hodnote, o ktorú sa zvýši úrok z omeškania. Ak si dosadíme čísla z nášho prípadu, dostaneme: 8 p. b. = zmena o 8 % z 10 000 eur (8/100 × 10 000 eur) = zmena o 800 eur t. j. úrok z omeškania sa zvýšil o 800 eur oproti situácii, kedy by sa vychádzalo len z úrokovej sadzby stanovenej ECB.

Ak pripočítame toto zvýšenie (800 eur) k úroku z omeškania vypočítaného zo základnej úrokovej miery ECB (400 eur), dostaneme rovnako ako podľa definície I výšku úroku z omeškania 1 200 eur.

AD III) Analýza tretej definície vlastne len doplní predchádzajúce dva výklady. Percentuálny bod znamená zmenu o jednu stotinu hodnoty, dovoľme si doplniť definíciu vsunutím slova „vzťažnej“ hodnoty, ktorou bude v našom prípade dlžná suma.⁶

⁶ Δ – znamená zmena.

$$1 p.b. = \Delta \left(\frac{1}{100} \times dlžná \text{ suma} \right) = \Delta \left(0,01 \times dlžná \text{ suma} \right)$$

Nakoľko máme 8 percentuálnych bodov, pôjde o zmenu o osem stotín vzťažnej hodnoty (dlžnej sumy 10 000 eur). Z toho vyplýva:

$$8 p.b. = \Delta \left(\frac{8}{100} \times 10000 \text{ eur} \right) = \Delta \left(8\% \text{ z } 10000 \text{ eur} \right) = \Delta 800 \text{ eur}$$

Zákonodarca zvýšením úrokovej sadzby ECB o 8 p. b. zvýšil úrok z omeškania o 800 eur, t. j. o 8 % z dlžnej sumy.

KRÁTKY KOMPARATÍVNY EXKURZ

S pojmom percentuálny bod sa možno stretnúť aj v zahraničných právnych úpravách problematiky úroku z omeškania. V Českej republike Obchodný zákonník v § 369 a Občiansky zákonník v § 517 ods. 2 odkazujú na vykonávací predpis, ktorým je nariadenie vlády č. 142/1994 Sb. Do roku 2005 bol úrok z omeškania upravený týmto nariadením vo výške dvojnásobku diskontnej sadzby Českej národnej banky. V súčasnosti po novele z roku 2005 výška úrokov z omeškania zodpovedá ročnej výške repo sadzby stanovenej Českou národnou bankou zvýšenej o sedem percentuálnych bodov. Rakúsky obchodný zákonník (Unternehmensgesetzbuch) v § 352 upravuje výšku úrokov z omeškania nasledovne: „Pri omeškaní s platbou peňažnej pohľadávky medzi podnikateľmi z podnikateľských vzťahov činí zákonná úroková sadzba 8 percentuálnych bodov nad základnou úrokovou sadzbou. Pritom základná úroková sadzba, ktorá platí v posledný deň kalendárneho polroka, je rozhodujúca pre ďalší polrok.“⁷ S podobným znením sa možno stretnúť aj v § 288 v nemeckom Bürgerliches Gesetzbuch (ďalej len BGB). Úroková sadzba z omeškania činí 5 percentuálnych bodov ročne nad základnou úrokovou sadzbou. Základnú úrokovú sadzbu upravuje § 247 BGB, podľa ktorého je táto sadzba 3,62 percenta. Táto sa však mení k 1. 1. a k 1. 7. v každom roku o toľko percentuálnych bodov, o koľko sa zmenila základná úroková sadzba najneskoršej hlavnej refinančnej operácie ECB pred prvým kalendárnym dňom dotknutého polroka. Handelsgesetzbuch (HGB) neupravuje špeciálne ustanovenia o úrokoch z omeškania. Vo Francúzsku je úroková miera z omeškania určená ako základná úroková sadzba ECB viazaná na jej poslednú refinančnú operáciu zvýšená o 10 percentuálnych bodov (Code de Commerce

⁷ Paragraph 352 UGB: Bei der Verzögerung der Zahlung von Geldforderungen zwischen Unternehmern aus unternehmensbezogenen Geschäften beträgt der gesetzliche Zinssatz acht Prozentpunkte über dem Basiszinssatz. Dabei ist der Basiszinssatz, der am letzten Kalendertag eines Halbjahres gilt, für das nächste Halbjahr maßgebend.

čl. 441 – 6), ak sa strany nedohodli inak. Trochu archaické je znenie rakúskeho občianskeho zákonníka (ABGB) a švajčiarskeho obligáčného kódexu (OR). Podľa rakúskeho ABGB § 1333 ods. 1, ak neboli dohodnuté úroky z omeškania, potom výška úroku z omeškania sa určí podľa § 1000. Ten stanovuje túto výšku ako „vier vom Hundert auf ein Jahr“ (štyri zo sto za rok).⁸ Švajčiarsky obligáčny kódex [piata časť občianskeho zákonníka (ZGB) ale figuruje samostatne mimo ZGB] v čl. 73 upravuje úroky z omeškania vo výške „fünf vom Hundert für das Jahr“ (päť zo sto na rok). Teda úrok z omeškania bude v prípade rakúskeho ABGB 4 % a švajčiarskeho OR 5 % z dlžnej sumy, hoci zákon to ďalej nerozvádza, k akému základu sa uvedené stotiny vzťahujú. V tomto prípade stačilo uviesť hodnoty v percentách, pretože nepoukazujú na zmenu úrokovej sadzby, ale priamo na jej výšku, pričom je jasné k akému základu sa viaže (dlžnej sume). Podobne je úroková sadzba z omeškania vyjadrená v Poľsku v nariadení vlády, podľa ktorého veľkosť zákonných úrokov sa stanovuje na 13 % p. a.⁹

V Poľsku, podobne ako na Slovensku a v Českej republike, zákonodarca používa pojem úrok z omeškania namiesto správneho pojmu úroková sadzba z omeškania. Bolo by vhodné rozlišovať (1) pojem úrok z omeškania, ktorý predstavuje konkrétnu výšku peňažného plnenia, ktorú má dlžník povinnosť poskytnúť v dôsledku porušenia svojej primárnej povinnosti; a (2) úrokovú mieru (sadzbu) z omeškania, ktorá môže byť vyjadrená dvojako, a to (a) priamo percentom z dlžnej sumy, tak ako je tomu vo Švajčiarsku, Rakúsku alebo Poľsku, (b) ak ju chceme vyjadriť ako zmenu (zvýšenie resp. zníženie) k inej úrokovej miere alebo hodnote vyjadrenej v percentách napr. k úrokovej miere národných bánk, resp. ECB, je potrebné použiť pojem percentuálny bod, tak ako to uvádza súčasné znenie § 3 nariadenia vlády č. 87/1995 Z. z., avšak s tým, že by mal správne stanovovať úrokovú sadzbu z omeškania a nie úrok z omeškania.

ZÁVER

Pri absencii legálnej definície pojmu je na právnej vede a judikatúre, aby stanovila obsahové náležitosti takéhoto pojmu. Ak však zákonodarca používa pojmy, ktoré definujú iné vedné odbory, domnievame sa, že by právna prax nemala odmietat' tieto definície len preto, že sú svojou povahou napríklad matematické. Prirodzená averzia právnikov a práva všeobecne voči exaktným vedám je do istej miery prirodzená a pochopiteľná, a moderná filozofia sa neraz pokúšala stanoviť kritéria a hranice vied „spoločenských“ a „prírodných“. Zastávame názor, že len prirodzená interdisciplinarita môže vyriešiť problémy, ktoré inak izolované vedné odbory vyriešiť nedokážu, alebo častokrát vyriešia

⁸ Paragraph 1000 ABGB: An Zinsen, die ohne Bestimmung der Höhe vereinbart worden sind oder aus dem Gesetz gebühren, sind, sofern gesetzlich nicht anderes bestimmt ist, vier vom Hundert auf ein Jahr zu entrichten.

⁹ Sekcja 1 Rozporządzenie Rady ministrów z dnia 4. 12. 2008 w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych: „Wysokosc odsetek ustawowych ustala sie na 13 % w stosunku rocznym.“

v rozpore s exaktne definovanými pojmami iných vedných odborov. Nech je náš článok vnímaný ako malý príspevok k tejto koncepcii vedeckej práce.

Recenzent: *JUDr. Pavol Erben*

Súhrn

Článok reaguje na novú právnu úpravu úrokov z omeškania. Novela publikovaná v zierke zákonov pod č. 586/2008 Z. z. v § 3 nariadenia vlády SR č. 87/1995 Z. z., ktorým sa vykonávajú niektoré ustanovenia Občianskeho zákonníka, zavádza pojem percentuálny bod. Autori článku riešia otázku, prečo doteraz pracoval zákonodarca s pojmom percento (najmä v ust. § 369 Obchodného zákonníka do prijatia novely č. 454/2008 Z. z.) a teraz zavádza pojem percentuálny bod. Analýzou definície pojmu percentuálny bod a komparáciou slovenskej právnej úpravy úrokov z omeškania s právnou úpravou vybraných krajín prichádzajú k záveru, že zákonodarca zmenou právnej úpravy len čiastočne odstránil nedostatky v pojmoch súvisiacich s problematikou úrokov z omeškania.

Zusammenfassung

Der Artikel beschäftigt sich mit der neuen Rechtsregelung von Verzugszinsen. Die Novelle der Regierungsverordnung führt einen neuen Begriff „Prozentpunkte“ ein. Im Artikel wird die Frage gestellt, warum der Begriff „das Prozent“ durch den Begriff „der Prozentpunkt“ ersetzt wurde (vor allem im § 369 HGB bis zur Annahme der Novelle Nr. 454/2008). Die Analyse der Definition „Prozentpunkte“ und der Vergleich der slowakischen Rechtsregelung von Verzugszinsen mit der Rechtsregelung der anderen Länder verhalfen den Autoren zur Schlussfolgerung, dass der Gesetzgeber durch die Änderung der Rechtsnorm nur die einigen Unrichtigkeiten in der Terminologie, die mit der Problematik der Verzugszinsen zusammenhängt, beseitigt hat.

Summary

The paper tries to explain the new concept of law related to the interest for delayed payment. The new legal regulation introduced the term “percentage point.” There is a question why the term “percentage” was substituted by the new one “percentage point;” what is the difference between them and which one is the right one. It was related especially to the paragraph 369 of Commercial Code. The analysis of the definition “percentage point” and the comparison of the new Slovak legal regulation on interest for delayed payment with some others allow to arrive at the conclusion that the new legal regulation did not eliminate all imperfections related to the interest for delayed payment.

K PROBLEMATIKE ŠTRUKTÚRY A ROZSAHU PRÁVNEJ NORMY

Martin Turčan

Kladiem si otázku, či je dnes ešte vôbec možné v natoľko teoretickej problematike, akou je štruktúra právnej normy, prísť s niečím novým. Novosť je vo sfére vedy často relatívna. Bude preto vhodnejšie položiť si otázku, či je v už spomínanej oblasti ešte možné ponúknuť nejakú alternatívu voči všeobecne zastávaným a zaužívaným názorom. Všetky učebnice teórie práva pochádzajúce z našej právnej subkultúry (mám na mysli slovenskú a českú), ktoré sa mi dostali do rúk, sú totiž v popisovaní štruktúry právnej normy v zásade jednotné. Vychádzajú výlučne z dvoch koncepcií. Jednak z trojčlánkovej koncepcie, ktorá zvykne byť nazývaná aj „tradičnou“, a tiež zo štvorčlánkovej koncepcie, ktorá je obvykle vnímaná ako pokrokovejšia (treba však tiež povedať, že nie všetky učebnice uvádzajú štvorčlánkovú koncepciu a ostávajú pri vysvetľovaní tradičnej trojčlánkovej koncepcie).¹ Týmto príspevkom by som chcel priniesť, resp. skôr oživiť, tretiu alternatívu, ktorou je koncepcia dvojčlánkovej štruktúry právnej normy a podpo-riť ju určitými argumentmi obsiahnutými v úvahe rozobratej v ďalšom texte.

Spomínam si že som sa už niekoľko krát stretol s názorom, že určité právne normy majú trojčlánkovú štruktúru a niektoré iné zas štvorčlánkovú štruktúru. Je takéto tvrdenie správne? Trojčlánková koncepcia právnej normy vychádza z troch prvkov – z hypotézy, dispozície a sankcie, ktoré pokladá za stavebný materiál právnej normy. Hypotézou sa rozumie určitý predpoklad vzniku niektorého z modusov normatívnosti² (čiže príkazu, zákazu alebo dovolenia), dispozíciou sa rozumie vlastné pravidlo správania sa (čiže príkaz, zákaz alebo dovolenie) a sankciou sa rozumie právny následok, alebo ujma,³

¹ Napríklad GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2000; HAVRÁNEK, J. a kol.: *Teorie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005; VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S.: *Teoría práva*. Žilina : Eurokódex, 2008.

² Viktor Knapp k problematike modusov normatívnosti uvádza: „Základné objektívne normatívne modalities sú dve: dovolené a nedovolené. Z ich kontravalentného vzťahu, tzn. Z toho, že niet tretej možnosti, vyplýva, že v práve neexistuje inak v deontickej logike (logike noriem) uznávaná modalita ‚ľahostajné‘.“ (KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 154.)

³ Takto ju označuje napr. Jozef Prusák, ktorý uvádza: „Z hľadiska trojčlánkovej štruktúry právnej normy sa sankcia vymedzuje ako zvláštna postihujúca ujma toho, kto za podmienok stanovených hypotézou nedodr-

ktorá postihne toho, kto pravidlo správania sa uložené dispozíciou poruší. Štvorčlánková koncepcia na rozdiel od trojčlánkovej koncepcie nepoužíva pojem „sankcia“ a operuje len s pojmami „hypotéza“ a „dispozícia“ – presnejšie „primárna hypotéza“ a „primárna dispozícia“ a „sekundárna hypotéza“ a „sekundárna dispozícia“.⁴ Primárnou hypotézou sa rozumie predpoklad vzniku určitej povinnosti alebo určitého oprávnenia, čiže jedná sa o ten istý prvok, ktorý je v trojčlánkovej koncepcii označený pojmom „hypotéza“. Primárnou dispozíciou sa rozumie vlastné pravidlo správania sa, čiže to isté, čo sa v trojčlánkovej štruktúre označuje ako „dispozícia“. Sekundárnou dispozíciou rozumie právny následok porušenia povinnosti uloženej primárnou dispozíciou, čiže to isté, čo je v trojčlánkovej koncepcii označené ako „sankcia“. Tieto tri prvky sú teda v oboch koncepciách totožné. Pokiaľ ide o sekundárnu hypotézu, jedná sa vlastne o právno-logickú negáciu primárnej dispozície – čiže o vyjadruje porušenia pravidla správania sa uloženého primárnou dispozíciou. Rozdiel medzi oboma koncepciami je v tom, že kým pri trojčlánkovej koncepcii máme „sekundárnu hypotézu“ pri vymedzení sankcie len na mysli, pri štvorčlánkovej ju vyslovíme a uvedieme ako samostatný prvok právnej normy. Jedná sa však o tú istú právnu normu. Čiže tú istú právnu normu môžeme rozobrať aj v trojčlánkovej aj v štvorčlánkovej koncepcii. Ilustrujem to na príklade § 476 ods. 2 Občianskeho zákonníka, ktorý znie: „V každom závete musí byť uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol podpísaný, inak je neplatný.“

Trojčlánková štruktúra tejto normy vyzerá nasledovne:

Hypotéza: „Ak sa spisuje závet.“

Dispozícia: „Musí v ňom byť uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol podpísaný.“⁵

(Zamlčaná „sekundárna hypotéza“: „Ak v ňom nie je uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol podpísaný.“)

Sankcia: „Je neplatný.“

Štvorčlánková štruktúra má zas podobu:

Primárna hypotéza: „Ak sa spisuje závet.“

Primárna dispozícia: „Musí v ňom byť uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol podpísaný.“

Sekundárna hypotéza: „Ak v ňom nie je uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol podpísaný.“

Sekundárna dispozícia: „Je neplatný.“

Táto ilustrácia dokladá, že každá právna norma, ktorú sme schopní rozpísať do troch článkov, sa musí dať rozpísať aj do štyroch článkov a naopak. Považujem za vhodné

žal pravidlo správania (...).“ (PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 2001, s. 223.) V podobnom duchu sa vyjadruje aj Eva Ottová: „Sankcia právnej normy predstavuje ujmu, ktorá má postihnúť toho, kto za podmienok ustanovených v hypotéze nedodržiava pravidlo správania uvedené v dispozícii právnej normy.“ (OTTOVÁ, E.: *Teória práva*. Šamorín : Heuréka, 2006, s. 217.)

⁴ Štvorčlánková štruktúra právnej normy teda pozostáva z dvoch hypotéz a z dvoch dispozícií, kvôli čomu sa tiež niekedy nazýva pomerne nepresným názvom „dichotomická“.

⁵ Respektíve takto: „Závet musí byť podpísaný a musí v ňom byť uvedený deň, mesiac a rok, kedy bol podpísaný.“

podotknúť, že so zmlčanou sekundárnou hypotézou som vo vyššie uvedenom vysvetlení operoval len z ilustratívnych dôvodov. V trojčlánkovej štruktúre je síce implicitne prítomná, no nie je chápaná ako skutočne existujúci prvok právnej normy. Keďže účelom každej z oboch koncepcií je popísať podstatu právnej normy, treba sa prikloniť k názoru, že trojčlánková koncepcia sekundárnu hypotézu nevidí, keďže opomína existenciu jej významnej vlastnosti predpokladať určité pravidlo správania sa, ktorou disponuje hypotéza, čo možno vyvodit' zo skutočnosti, že ju osobitne neuvádza. Z toho vyplýva, že štvorčlánková koncepcia sa z hľadiska popisu štruktúry právnej normy javí ako presnejšia.

Namiesto je otázka, či vyššie uvedený príklad § 476 ods. 2 Občianskeho zákonníka nedokazuje, že sankcia nie je totožná s dispozíciou. Dispozícia je predsa pravidlom správania sa. Neplatnosť závetu sa však nejaví ako pravidlo správania sa (ako by tu nešlo ani o príkaz ani o zákaz ani o dovolenie). Niektoré sankcie teda, zdá sa, majú charakter dispozície (napríklad keď sa nimi ukladá povinnosť zaplatiť pokutu), niektoré nie (napríklad keď spôsobujú neplatnosť právneho úkonu).⁶ Je takéto tvrdenie správne? Myslí si, že nie. Treba si uvedomiť, že právna norma nie je totožná s jej slovným vyjadrením. Právna norma, to nie je normatívny text. Právna norma je idea s normatívnym obsahom, ktorá je v takomto texte ukrytá. Preto je možné normatívny text preformulovávať bez zmeny právnej normy v ňom obsiahnutej. Príkaz je teda možné vyjadriť aj zákazom – čiže každému príkazu zodpovedá určitý zákaz a naopak.⁷ Každému oprávneniu zodpovedá určitý príkaz a určitý zákaz. Sankcia neplatnosti tak môže byť vyjadrená napríklad slovami „nespôsobuje právne účinky“ alebo „nezakladá práva a povinnosti“ alebo „zakazuje domáhať sa práv, ktoré v danom prípade z neplatného závetu nevznikli“. Tým je preukázané, že aj sankcia neplatnosti obsahuje pravidlo správania sa a má charakter dispozície.

Práve povedané nás však vedie k podstatnej otázke, či sme popísali celú právnu normu týkajúcu sa zákonných požiadaviek na kvalitu závetu. Nasledujúci odsek 3 v § 476 totiž uvádza, že závet je neplatný aj v tom prípade, ak ho vyhotovilo viacero poručiteľov. Nemalo by teda byť v dispozícii tejto normy uvedené, že okrem požiadavky obsahovať deň, mesiac a rok podpisu, musí byť splnená aj požiadavka, aby bol závet spísaný len jedným poručiteľom? A nepatrí sem snáď aj požiadavka vyplývajúca z § 39, ktorý hovorí, že „Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom?“ Nemali by sme teda do dispozície právnej normy upravujúcej požiadavky na kvalitu závetu zaradiť aj zákaz odporovania zákonu, zákaz jeho obchádzania a zákaz rozporu právneho úkonu s dobrými mravmi? Koľko ďalších normatívnych viet ešte musíme preskúmať, aby sme boli schopní našu normu uzavrieť? Ponúka sa odpoveď, že každé z uvedených ustanovení je

⁶ Jiří Bogoušzak a Jiří Čapek však pri vysvetľovaní trojčlánkovej štruktúry právnej normy uvádzajú: „Konečne ďalšou časťou právnej normy je stanovené, aké právne následky nastanú, ak bude porušená povinnosť existujúca v súlade s dispozíciou právnej normy.“ (BOGOUŠZAK, J., ČAPEK, J.: *Teorie práva*. Praha : Codex Bohemia, 1997, s. 66.) Sankciou teda zjavne rozumejú akýkoľvek právny následok porušenia dispozície.

⁷ Uvádza to aj Viktor Knapp: „Kontravalentnú dvojicu normatívnych modalít „dovolené–nedovolené“ je možné z iného hľadiska vyjadriť normatívnymi modalitami tromi: „dovolené – prikázané – zakázané“. Tieto tri modalitty sú na seba navzájom prevoditeľné. Tak napr. platí: – ak je prikázané *p*, je zakázané *–p* a naopak: ak je zakázané *–p*, je prikázané *p*, – ak nie je *p* zakázané, je dovolené, – ak je *p* prikázané, potom je dovolené atď.“ (KNAPP, V.: *Teorie práva...*, cit. dielo, s. 154).

samostatnou normou (resp. aj viacerými normami). Takéto tvrdenie však treba podložiť silnejším argumentom, než len pragmatickým poukazom na namáhavé a pre pedagogické účely neuplatniteľné prehládavanie normatívneho textu. Skúmame totiž podstatu právnej normy a pýtame sa, aký je jej skutočný charakter. O to koniec-koncov išlo aj tvorcom trojčlánkovej a štvorčlánkovej koncepcie. Čo teda bude rozumnou odpoveďou na otázku, prečo vymedziť ustanovenia § 39, § 476 ods. 2 a § 476 ods. 3 ako niekoľko samostatných noriem? Odpoveď sa podľa môjho názoru skrýva v skutočnosti, že pre právnu normu je charakteristická najmä jej normatívnosť. Normatívnosť je schopnosť určovať správanie ľudí. Takúto vlastnosť má dispozícia – čiže normatívnosť je obsiahnutá v dispozícii právnej normy. Pre právnu normu je teda zdrojom jej identity jej dispozícia. Ak tu máme dve odlišné dispozície, máme tu dve odlišné normatívne identity, čiže vlastne dve normy. Našli sme určitú hranicu rozsahu právnej normy.

Ak však ide o niekoľko právnych noriem, pričom norma zakazujúca rozpor so zákonom, ukrytá v § 39 je značne všeobecnejšia a teda pokrýva aj prípady vyplývajúce z § 476, je vôbec potrebné, aby bolo v § 476 ods. 2 a 3 uvedené, že v prípade porušenia požiadavky obsahovať dátum a požiadavky spísania závetu jednou osobou je závet neplatný? Existuje už predsa norma, ktorá uvádza, že v prípade rozporu právneho úkonu so zákonom, bude tento úkon neplatný. Ak zákon požaduje uviesť dátum, jeho neuvedenie bude spôsobovať neplatnosť na základe normy upravenej v § 39. Sankcia v samostatnej právnej norme požadujúcej uvedenie dátumu podpisu v závete sa javí nadbytočnou. Vedie nás to k myšlienke, že právna norma neobsahuje sankciu. A keďže v tomto prípade sa jedná o príklad normy, ktorá je bežne chápaná ako norma perfektná, čiže taká, ktorej porušenie je zjavne sankcionovateľné, náš záver nás vedie k tvrdeniu, že potom žiadna právna norma neobsahuje sankciu ako osobitný stavebný prvok. Keďže som na začiatku preukázal, že sankcia je totožná so sekundárnou dispozíciou, právna norma potom logicky neobsahuje sekundárnu dispozíciu. Ak však právna norma neobsahuje sekundárnu dispozíciu, nemôže obsahovať ani sekundárnu hypotézu, ktorá sekundárnu dispozíciu zakladá. Prichádzame teda k záveru, že právna norma je v skutočnosti dvojčlánková – obsahuje len hypotézu a dispozíciu.

Takýto záver však môže naraziť na námietku, že právne normy obsiahnuté v § 476 ods. 2 a 3 v sebe obsahujú aj dispozíciu pochádzajúcu z právnej normy uvedenej v § 39, keďže táto je značne všeobecnejšia a vniká do viacerých špeciálnych noriem upravených v § 476 ods. 2 a 3. Sankcia (alebo sekundárna dispozícia) teda musí implicitne existovať a ako taká musí byť súčasťou právnej normy uvedenej v § 476. Takéto tvrdenie však treba dotiahnuť ďalej a poukázať na existenciu ešte všeobecnejších noriem, ako je napríklad norma, ktorá určí platnosť všeobecnej normy obsiahnutej v § 39. Takouto ešte všeobecnejšou normou je ústavná rekogničná norma,⁸ ktorá hovorí, že platné sú všetky

⁸ S koncepciou rekogničnej normy prišiel predstaviteľ právneho pozitivizmu L. Hart, ktorý rozdelil právne normy na primárne (stanovujúce príkaz, zákaz alebo dovoľenie) a sekundárne, ktoré upravujú režim prijímania, zmeny alebo zrušovania právnych noriem. J. Prusák v danej súvislosti uvádza: „Dôležitým druhom sekundárnych noriem je rekogničná norma, ktorá špecifikuje kritériá identifikácie platných právnych noriem v rámci právneho systému. Rekogničná norma, ktorú možno nazvať identifikačná norma, implikuje podstatné znaky sekundárnych noriem, ktoré stanovujú právne dôvody a spôsoby vzniku a zániku platnosti právnej normy.“ (PRUSÁK, J.: *Teória práva...*, cit. dielo, s. 209).

normy obsiahnuté v normatívnom texte zákonov uverejnených v zbierke zákonov. Potom existuje ešte všeobecnejšia norma, od ktorej je potrebné odvodzovať platnosť uvedenej ústavnej normy, čiže akási ďalšia rekogničná norma, ktorá bude vyplývať napr. zo spoločenskej zmluvy. Všetko vyššie uvedené je potom obsiahnuté v našej právnej norme. To už však môže znieť trochu zvláštne. V učebniciach teórie práva sa stretne s tvrdením že sankcia (alebo sekundárna hypotéza) sa môže nachádzať aj v inej norme. Ako by sa teda existencia samostatných ale prepojených noriem predpokladala. Môže mať však jedna norma nejakú svoju normatívnu časť umiestnenú v inej norme? Ak by to tak bolo, nebola by druhá norma sama osebe normou, ale časťou normy, ktorú dopĺňa o sankciu. Norma, ktorú sme vyabstrahovali z ustanovenia § 39 by potom v skutočnosti sama osebe neexistovala. Buď teda existujú aj všeobecné aj špeciálne normy, ktoré sú síce navzájom previazané ale samostatné, pričom každá z nich má dvojčlánkovú štruktúru alebo existujú len špeciálne normy s trojčlánkovou (štvorčlánkovou) štruktúrou, ktoré sú rozptýlené v normatívnom texte. Odpoveď na otázku vyplývajúcu z práve vyvodeného záveru je možné nájsť prostredníctvom nasledovného príkladu. Predstavme si, že existuje napr. všeobecná norma: „Všetky odplatné zmluvy musia mať písomnú formu.“ Zároveň existujú špeciálne normy požadujúce konkrétne náležitosti jednotlivých odplatných zmlúv. Zákonodarca zruší všetky odplatné zmluvné typy a príslušné špeciálne právne normy. Všeobecnú normu však ponechá v platnosti. Máme tu nevykonateľnú normu, ktorá je však platná. Jej platnosť je určená rekogničnou normou. Norma teda naďalej existuje. Síce v obsolentnej podobe ale predsa. Ak sme teda povedali, že buď existujú aj všeobecné aj špeciálne právne normy, ktoré sú samostatné a majú dvojčlánkovú štruktúru alebo existujú len špeciálne normy, ktoré majú trojčlánkovú (štvorčlánkovú) štruktúru, a predchádzajúci príklad ukázal, že norma, ktorú sme považovali za všeobecnú dokáže existovať aj samostatne, tak táto norma logicky musí mať dvojčlánkovú štruktúru. Argument pre existenciu viac než dvoch prvkov, z ktorých sa právna norma skladá totiž spočíval v tvrdení, že všeobecná norma nemôže existovať samostatne, čiže to čo sa javí ako všeobecná norma je len tretí a štvrtý prvok štruktúry jednej normy. Práve sme preukázali, že opak je pravdou – všeobecná norma existuje aj samostatne a nie je tretím a štvrtým prvkom špeciálnej normy ale samostatnou dvojčlánkovou normou.

Dvojčlánkovú koncepciu pragmaticky podporuje aj skutočnosť, že vymedzenie sankcie (či sekundárnej dispozície), ktorá je rozptýlená na rôznych miestach normatívneho textu, má ťažko určiteľné hranice. Predstavme si situáciu, keď bude závet neplatný pre nedostatok v náležitostiach, akým je napríklad neuvedenie dátumu podpisu. Závet bude neplatný, čiže dedičovi bude zakázané realizovať práva, ktoré by mu inak vznikli. Povedzme, že bude nakladať s majetkom, ktorý mu nepatrí. Ak prijmeme záver, že všeobecná norma neexistuje, ale je len časťou špeciálnych noriem, tak potom všeobecná norma umožňujúca domáhať sa súdnou žalobou vydania veci od osoby, ktorej táto vec právom nepatrí bude vlastne stále sankciou (či sekundárnou dispozíciou) uvedenej normy. Nemusí sa však jednáť len o občianske súdne konanie. Možností, ako môže adresát normy porušiť pravidlo správania sa ustanovené dispozíciou bude niekoľko. Môže dôjsť k porušeniu na úrovni občianskoprávnej (napr. k bezdôvodnému obohateniu), priestupkovej (napr. súčasťou dedičstva bude predmet múzejnej hodnoty a neoprávnený

dedič s ním bude nakladať v rozpore s príslušnými právnymi predpismi) či trestnoprávnej (dôjde napr. ku krádeži či k podvodu). Navyše, v každej z týchto oblastí môže existovať niekoľko druhov deliktov, ktorými možno porušiť uvedené pravidlo správania sa. Zároveň pre každý delikt môže existovať niekoľko druhov sankcií. Všetky tieto sankcie potom tvoria sankciu danej normy. Sankcia (sekundárna dispozícia) sa nám teda môže rozrásť do rozmerov, v ktorých bude zložité určiť, kde sa vlastne končí. Rozsah právnej normy je v tomto momente neprehľadný. Naopak, pokiaľ prijmeme dvojčlánkovú koncepciu, je vymedzenie rozsahu právnej normy veľmi konkrétne a s istotou môžeme povedať, kde sa norma začína a kde sa končí.

Aký dopad má teda akceptácia dvojčlánkovej štruktúry právnej normy? V prvom rade, môže dôjsť k odmietnutiu definície práva ako práva efektívneho.⁹ V právnej norme totiž neexistuje sankcia (či sekundárna dispozícia) – teda tá časť normy, ktorá má sankčný charakter. Ten plní iná norma, no všetky normy sú ponímané ako rovnako disponujúce pravidlom správania sa.¹⁰ Možno snád' povedať, že právo vo svojej podstate nevyhnutne nepredpokladá efektívnosť ale skôr principiálnu normatívnosť (teda určuje čo sa má a čo sa nemá). Ved' aj dnešné členenie noriem na perfektné a imperfektné pokladá imperfektné normy, teda tie, ktoré nemajú sankciu, stále za normy právne.¹¹ Z tohto hľadiska vynútitel'nosť právnej normy nie je jej imanentnou vlastnosťou ale skôr praktickou požiadavkou. Nevyžaduje si ju samotná podstata právnej normy, ale skôr akési vyššie princípy ako spravodlivosť a poriadok. Ak teda pod právom rozumieme podstatu právnej normy (teda, ak je právna norma akousi jeho DNA), sankcia v ňom z hľadiska dvojčlánkovej štruktúry absentuje a právo nie je vo svojej podstate samovynútitel'né. Ak však pod právom rozumieme aj sieť väzieb medzi právnymi normami, vyššie uvedený záver neplatí a právo

⁹ Napríklad prof. Večeřa v súvislosti so spoločenským pôsobením práva uvádza: „Motivačné pôsobenie právnych noriem závisí od úrovne právneho vedomia adresátov práva. Pri relatívne nízkej úrovni znalostnej zložky a nevyhranenej hodnotiacej zložky právneho vedomia sa otázka plnenia právnych povinností presúva do oblasti postihovania prípadov porušenia právnej normy (nesplnenie právnej povinnosti). Naplnia sa tak primárne sankčný charakter právnych noriem, ktoré sú založené na koncepcii pasívnej (retrospektívnej) zodpovednosti za porušenie práva.“ (VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S.: *Teória práva...*, Cit. dielo, s. 15-16). Treba však povedať, že dvojčlánková koncepcia štruktúry právnej normy nepopiera spoločenské pôsobenie práva.

¹⁰ Je potrebné súhlasiť s názorom Jaromíra Havráňka, ktorý uvádza, že „je významné od seba odlišiť sankciu a štátne donútenie.“ (HAVRÁNEK, J. a kol.: *Teorie práva...*, cit. dielo, s. 179) V právnom štáte však možno štátne donútenie realizovať len na základe práva. Ak teda právna norma neobsahuje sankciu, štátne donútenie nemá byť na základe čoho realizované. Preto každá jednotlivá právna norma neobsahuje atribút efektívnosti. Prakticky však sieť väzieb medzi právnymi normami sankciu vytvára a spoločenské pôsobenie práva (aj cez štátne donútenie) je tým zachované.

¹¹ Aleš Gerloch uvádza: „Normy, ktoré nemajú sankciu, sú imperfektné (neúplné, nedokonale). Imperfektnú právnu normu (*lex imperfektia*) je potrebné odlišiť od prípadov, keď je sankcia implicitná alebo keď je vyjadrená v inom právnom predpise.“ (GERLOCH, A.: *Teorie práva...*, cit. dielo, s. 23) Pre socialistickú právu vedu bola absencia sankcie natoľko závažná, že niektorí autori mali s imperfektnými právnymi normami zásadný problém. Viktor Knapp k tomu uvádza: „Pre marxisticko-leninskú teóriu štátu a práva, ktorá vychádza z nerozlučného spojenia práv a štátu (štátnej moci), má otázka imperfektných právnych noriem zásadný význam (...) nechýbajú autori, ktorí existenciu imperfektných právnych noriem popierajú a sankciu považujú za nevyhnutnú, vždy prítomnú časť právnej normy.“ (citované podľa: KROŠLÁK, D.: K teórii štruktúrovania právnych noriem (pokús sémantickú analýzu v evolučnej perspektíve). *Právny obzor*, 91, 2008, č. 1, s. 10-11).

v sebe nesie aj prvok vynútiteľnosti a efektívnosti. Záleží teda na uhle pohľadu. V zmysle dvojčlánkovej koncepcie nie je možné súhlasiť ani s tvrdením, že dispozícia môže byť naformulovaná v podobe výpočtu (či už kumulatívneho alebo alternatívneho) – každá dispozícia totiž zakladá novú normatívnu identitu, čiže novú právnu normu. Napokon z praktického hľadiska teória dvojčlánkovej štruktúry právnej normy napomôže jasnému a konkrétnemu vymedzeniu právnych noriem a ich hladkej čitateľnosti.

Tento príspevok považujem za rukavičku hodenú do prípadnej diskusie o štruktúre právnej normy. Nenárokuje si nepriestrelnosť argumentov v ňom uvádzaných a som otvorený aj prípadnej refutácii. Diskusia na túto tému, vzhľadom na počet príspevkov publikovaných za posledné roky¹² u nás ani veľmi neprebíha, mohlo by byť však podnetné ju na teoretickoprávnej pôde oživiť a v prípade reálnej presvedčivosti argumentov v prospech dvojčlánkovej štruktúry, z ktorých niektoré som sa pokúsil predložiť v tomto príspevku, prípadne dospieť k novému chápaniu tejto problematiky.

Recenzent: *JUDr. Roman Jurík, PhD.*

Použitá literatúra

1. BOGOUSZAK, J., ČAPEK, J.: *Teorie práva*. Praha : Codex Bohemia, 1997.
2. GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Dobrá Voda u Pelhřimova : Dobrá Voda, 2000.
3. HAVRÁNEK, J. a kol.: *Teorie práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čenek, 2008.
4. KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995.
5. KROŠLÁK, D.: K teórii štruktúrovania právnych noriem (pokus o sémantickú analýzu v evolučnej perspektíve). *Právny obzor*, 91, 2008, č. 1, s. 5-15
6. OTTOVÁ, E.: *Teória práva*. Bratislava : Heuréka, 2006.
7. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 2001
8. VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S.: *Teória práva*. Žilina : Eurokódex, 2008.

Súhrn

Príspevok sa zaoberá problematikou štruktúry právnej normy, ktorá je úzko prepojená s otázkou jej rozsahu. Autor sa pokúša o poukaz na opomínanú koncepciu dvojčlánkovej štruktúry právnej normy a snaží sa uviesť niekoľko argumentov v jej prospech. Zároveň tiež venuje určitý priestor úvahám o trojčlánkovej a štvorčlánkovej koncepcii štruktúry právnej normy, ktoré okrem iných problémov narážajú práve na problém vymedzenia rozsahu právnej normy. Práve v koncepcii dvojčlánkovej štruktúry dostáva rozsah právnej normy celkom jasné a čitateľné kontúry. Významnejším hľadiskom je však pre autora samotná podstata právnej normy a charakter jej prvkov, pri skúmaní ktorých je možné nájsť určité argumenty na podporu dvojčlánkovej koncepcie.

¹² V súvislosti s danou problematikou bol napr. v roku 2008 v časopise *Právny obzor* publikovaný vyššie citovaný príspevok od Daniela Krošláka.

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik der Struktur von Rechtsnormen, die mit der Frage ihres Umfangs eng verknüpft ist. Der Autor versucht auf die unterlassene zweigliedrige Struktur der Rechtsnorm hinzuweisen und einige Argumente zu ihren Gunsten vorzulegen. Gleichzeitig gibt er einen bestimmten Raum auch den Überlegungen über die drei- und viergliedrige Struktur, die auch das Problem des Umfangs beinhalten. Der Umfang der Rechtsnorm bekommt ganz klare und lesbare Umrisse gerade in der zweigliedrigen Struktur. Als wichtiger Gesichtspunkt bleibt für den Autor das Wesen und der Charakter der Elemente von Rechtsnormen, bei deren Erforschung die bestimmten, zweigliedrige Struktur unterstützenden Argumente zu finden sind.

Summary

This paper deals with the issue of legal norm structure which is closely linked to issue of legal norm scope. The author tries to emphasize a concept of legal norm that recognizes two parts of legal norm. He brings forward several arguments to support it and offers several deliberations on three-part and four-part concepts as well. These concepts, however, face some difficulties to define a scope of legal norm. The author shows that it is the two-part concept that gives a clear definition to legal norm scope. However, for the author to accept the two-part concept the essence of legal norm and character of its items is even more important view point than legal norm scope. The author shows that it is possible to find certain arguments in favour of the two-part concept just by studying the essence of legal norm and the character of its items.